SIMON BAKER

ESKİ ROMA

BİR İMPARATORLUĞUN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

2. Baskı



say

ESKİ ROMA

Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü

Simon Baker

Oxford Üniversitesi'nde Eski Yunan ve Roma Dili ve Edebiyatı öğrenimi gördü. 1999 yılında BBC'de çalışmaya başladı ve Eski Yunan ve Roma dünyası ile ilgili yapımlara imza attı. BBC 1 kanalında yayımlanan *Eski Roma – Bir Imparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü* adlı belgesel programı yaptı. Programla aynı adı taşıyan bu eser Baker'ın ikinci kitabıdır.

ESKİ ROMA

Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü

Simon Baker

İngilizceden Çeviren:
Ekin Duru

say

Say Yayınları
Tarih Dizisi

Eski Roma – Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü / Simon Baker
Orijinal Adı: *Ancient Rome: The Rise and Fall of an Empire*

ISBN 978-605-02-0157-4
Sertifika No: 10962

İngilizceden çeviren: Ekin Duru
Editör: Sinan Köseoğlu
Sayfa düzeni: Mehmet İlhan Kaya

Baskı: Kurtiş Matbaası
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 68 94
Matbaa Sertifika No: 12992

1. Baskı: Say Yayınları, 2012
2. Baskı: Say Yayınları, 2013

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Annem Patsy'ye

Romalı, unutma ki senin görevin imparatorluğundaki insanları yönetmektir. Bu, senin başarın olacaktır. Barışçıl bir düzen sağlayacak, yenilenleri affedecek ve mağrurlarla savaşıp onları alt edeceksin.

— Vergilius, *Aeneas*

Demek ki güç ve açgözlülük ortalığı kapladı; her şeye bulaştı, her şeyi talan etti, kutsal ve saygıdeğer hiçbir şey tanımadı; ta ki [Romalılar] kendi kendilerini yıkana dek.

— Sallust, *Jugurtha ile Savaş*

ÖNSÖZ

Roma cinayet üzerine kurulmuş bir şehirdir. MÖ 753'te, sürgünlerden oluşmuş küçük bir gruba liderlik eden Romulus ve Remus adlı ikiz kardeşler, ileride İskoçya'dan Sahra'ya ve ötesine kadar uzanan bir imparatorluğun başkenti olacak küçücük bir köy kurup çevresini bir savunma duvarıyla çevirdiler. Ama bu coşkulu girişim çok geçmeden bir trajediye dönüştü. Kardeşler kavgaya tutuştu ve Romulus ikizini öldürdü.

Bu bir sürü soruna yol açtı. Romulus'un sadece bir avuç destekçisi vardı. Öyleyse yeni kurulacak kentin vatandaşları nereden bulunacaktı? Bunun yanıtı yeni gelenler oldu. Romulus kentini bir "sığınak" olarak tanımladı ve buraya gelen tüm sürgünlere, göçmenlere, kaçak kölelere ve suçlulara kucak açtı. Roma, geçmişteki anlamıyla, sığınmacıların yerleştiği bir kent oldu.

Böylece erkek nüfus sorunu çözümlenmiş oluyordu. Ama yeni devletin eşlerini ve analarını oluşturacak olan kadınlar nereden bulunacaktı? Bu konuda Romulus acımasız bir aldatmacaya başvurdu. Komşu köylerin sakinlerini dinsel bir şenliğe davet etti ve onun verdiği bir işaret üzerine yönetimi altındaki delikanlılar genç kadın konukları kaçırdılar. Adına "Sabine Kadınlarına Tecavüz" denilen bu olayı, yazarlar ve sanatçılar, o zamandan beri, bir şiddet, şehvet ve acımasız siyasal çıkarcılık öyküsü olarak değerlendirirler.

Bu korkunç öykünün ne kadar gerçek olduğu konusunda hiçbir fikrimiz yok. 753 tarihi, günümüzdeki olaylar ka-

dar Roma'nın kuruluşuyla da ilgilenen bilim adamlarının olaydan beş yüz yıl sonra abartılı ve aslında pek de güvenilmez biçimde aktardıkları kaynaklara dayanmakta, ama arkeologların kentin erken dönemleriyle ilgili bulgularına bir hayli uygun düşmekte. Romulus'un kendisi İngiltere Kralı Arthur'dan ne daha fazla ne de daha az gerçek bir kişilik.

Gerçek olsun olmasın, Romalılar kentin kuruluşuyla ilgili öyküyü yüzyıllardır aynı biçimde anlatmaktalar. Onlar bu öyküde bundan sonraki siyasal yaşamlarına egemen olacak soruların yanıtlarını buldular. Aslında aynı sorular bugün bizler için de geçerli. İşte bu kitabın içeriğinde bu heyecan verici konular işleniyor. Bir devlet nasıl yönetilmeli? Siyasette şiddet haklı görülebilir mi? Vatandaşlık ve onun ayrıcalıklarından kimlerin yararlanma hakları var?

Romalılar siyasal yaşamlarına gölge düşüren iç savaşları değerlendirirken Romulus'la Remus'un kavgalarını anımsamış ve kentlerinin kaderinin başından beri en şiddetli çekişmeleri içerdiğini görmüşlerdir. Romulus'un ölümü de onlar için bir tartışma konusudur. Onun minnettar tanrılar tarafından cennete mi götürüldüğü yoksa kızgın vatandaşlar tarafından alaşağı mı edildiği konusunda fikir birliği sağlanamadı. Bu konu, MÖ 44'te Jül Sezar'ın öldürülmesinden sonra (*bkz.* Bölüm İki) daha da büyük tartışmalara yol açtı. Sezar bağımsızlığı savunan düşmanları tarafından bir diktatör olduğu için öldürüldü ama yandaşlarınca tanrılaştırıldı ve kent merkezinde onun adına bir tapınak yaptırıldı.

Bu kitap Roma tarihinde MÖ ikinci yüzyıldan MS beşinci yüzyıla kadar süren, kimi zaman devrim niteliğini almış dramatik değişimleri içeren altı en önemli dönem üzerinde durmakta. Bu dönemde Roma Akdeniz çevresinde ve çok daha geniş bir coğrafyada egemen bir güç haline geldi (Romalı tüccarların izleri doğuda Hindistan'a kadar uzanıyor), demokrat

bir cumhuriyetten despot bir imparatorluğa dönüştü. Belki de en önemlisi, Roma sonunda putperest bir kentten Hıristiyan bir kente dönüştü. 337 yılında ölüm döşeğinde resmen vaftiz edilen Konstantin (*bkz.* Bölüm Beş), resmen Hıristiyanlığı destekleyen ilk Roma İmparatoruydu. Aslında bugün bile Roma'nın kutsal görünümünü sergileyen, Aziz Peter kilisesi dahil birçok kilise ve katedrali ilk inşa ettiren odur.

Önemli dönemlerin her biri siyasal değişim ve anlaşmazlıklardan oluşan büyük sorunları ele almakta. Örneğin, Tiberius Gracchus'un öyküsü (*bkz.* Bölüm Bir) ve onun topraksız köylüye toprak dağıtma çabası, zenginle yoksulun arasında var olan uçurumu ve zengin bir devletin nimetlerinden kimlerin yararlanması gerektiği sorunları üzerinde duruyor. Neron'un öyküsü (*bkz.* Bölüm Üç) aklını yitiren bir despotun sebep olduğu olayları ele alıyor. Öte yandan bu öyküler başka bir nedenle de seçildi. Zira bunlar bize Roma tarihinde önde gelen kişilerle ilgili açıklamalar sağlıyor. Belirli kişilere, onların insanca emellerine, siyasi ikilemlerine ve içinde yaşadıkları dünyayı değiştirme çabalarına ışık tutuyor.

Çağdaş profesyonel tarihçiler, Roma dünyası hakkında ne kadar az bilgimiz olduğunun altını çizerler. Gerçekten de, kırsal kesimdeki köylülerin hayatlarını kazanmak için gösterdikleri çabalar ya da kentin varoşlarında oturanların nasıl yaşadıkları konusunda hemen hemen hiçbir bilgiye sahip değiliz (ama bir tahminde bulunabiliriz). Aynı şekilde, kadınların ya da kölelerin neler hissettiklerini ya da Roma İmparatorluğunda ödemelerin ne şekilde yapıldığını, Romalıların *toga*ları altına ne giydiklerini, atıklarını nereye boşalttıklarını bilmiyoruz (korkarım ki Romalıların mucizevi kanalizasyon sistemi fazlasıyla abartılıyor). Öte yandan, daha geniş kapsamda, Romalılar hakkında, on beşinci yüzyıldan önceki başka toplumlara kıyasla daha fazla bilgiye sahibiz. Roma-

lı siyasetçilerin, ozanların, düşünürlerin, eleştirmenlerin ve yorumcuların yapıtlarından onların duygu ve düşüncelerini öğrenebiliyoruz.

Örneğin, Jül Sezar'ı ve onun Roma üzerine yürüme kararını ele alalım. Bu karar, demokrasinin sona ermesine yol açan bir iç savaşa neden oldu ve imparatorların tek adam egemenliğinin önünü açtı (*bkz.* Bölüm İki). Bu olaylar onun *İç Savaş Hakkında* adıyla yayımlanmış, pek çok ciltten oluşan öz yaşam öyküsünde aktarılmaktadır. Bu, biraz garip bir yapıttır; örneğin tüm eser boyunca kendisinden üçüncü şahıs olarak söz etmektedir: "Şuna karar verdim" yerine "Sezar şuna karar verdi" gibi. Bunun dışında çok heyecan verici bir öyküdür ve aynı zamanda kendi icraatlarına ilişkin çok zekice bir savunmadır.

Sadece bu değil. Savaşın başlangıcından itibaren Roma'nın en etkili devlet adamlarından birinin (ya da kendini öyle sanan birinin) yazdığı ve aldığı özel mektuplar da var. Bu kişi, önde gelen bir düşünür, hatip ve aynı zamanda Pompei'nin destekçisi olan Marcus Tullius Cicero'dur. Bu mektupların nasıl korunup yayımlandığı ise hala bir sır. Öte yandan bu mektuplar kimi destekleyeceği ve yenilgiye uğradığında ne yapacağı konularında kişisel kuşku ve kararsızlıklar içinde bulunan birinin içsel dünyasını yansıtırken bir yandan da kölelerin ihaneti, boşanma, evlat acısı ve yasadışı arazi anlaşmaları gibi olayları dile getiriyor.

Sonunda Sezar Cicero'ya karşı çok cömert davranmıştır. Siyaset alanında ne kadar acımasız olursa olsun, "hoşgörü" onun ilkelerinden biridir. Öte yandan Sezar'ın öldürülmesinden sonra onun sadık yandaşı ("Dostlar, Romalılar, vatandaşlar..." sözü ile ünlenen) Marcus Antonius onu tamamen "ortadan kaldırır". Anlatılanlara göre Cicero'nun ölümünden sonra elleri ve dili (onun en güçlü siyasal silahları yazmak

ve konuşmaktı) Roma Forum'unda asılmış ve Antonius'un karısı bunları kendi saç tokaları ile delik deşik etmekten büyük bir mutluluk duymuştur. Bu öykü hem Romalıların kadınlar hakkındaki görüşlerini hem de Antonius ve karısının Cicero'ya duydukları kini çok güzel yansıtır.

Doğal olarak bu öykülerin hiçbiri göründüğü kadar basit değildir. Hem Sezar'ın kendi anıları, hem de Cicero'nun yayımlanmış mektupları, ancak çağdaş bir politikacının yazdıkları kadar güvenilir kaynaklar olabilir. Bunlara tümüyle inanamayız. Öte yandan bunlar bizi Roma tarihinin ve siyasetinin derinliklerine taşır. Yalnız bunlar da değil. MS 70 yılında Romalılara karşı başlayan ve Kudüs Tapınağı'nın yerle bir edilmesiyle sonuçlanan başarısız Yahudi başkaldırısı (*bkz.* Bölüm Dört) hakkındaki en detaylı ve canlı bilgileri, bu isyana katılanlardan biri olan ve daha sonra saf değiştirerek İmparator Vespasian'ın koruması altında Roma'da rahat bir yaşam süren ünlü Josephus'un yazdıklarından ediniyoruz. Başarısız başkaldırılar hakkındaki öyküler çoğunlukla bunların üstesinden gelenler tarafından aktarılır. Aslında çağdaş dönemden önce hiçbir imparatorlukta emperyalist güçlere karşı ayaklanmalar hakkında böylesine detaylı bir anlatım yoktur.

Ayrıca, her ne kadar İmparator Neron'un şahsen aktardığı ya da kaleme aldığı özel bilgiler yoksa da, onun saray erkânı ve bu adı kötüye çıkmış yönetimin uyguladığı siyasette önemli roller almış kişilerin olağanüstü yazıları bulunuyor. Örneğin, Neron'a öğretmeni Seneca tarafından gönderilen bir yazıda, bir imparator olmak üzerine bazı açık ve sağduyulu öğütler yer alıyor. Buradaki genel öngörü, Jül Sezar örneğinden hareketle, hoşgörünün zalimlikten daha fazla işe yaradığı yolunda. Göreceğimiz gibi, sonunda öğrencisi Seneca'ya

pek hoşgörüyle yaklaşmadı; Seneca Neron'un emriyle acılarla dolu bir ölüme mahkûm edildi.

Kimileri, Neron'un selefi İmparator Claudius'un bir tanrı olduğu iddiasının Seneca tarafından, henüz Neron'un gözdesi iken kaleme alınmış olmasını çok komik bulurlar. Aslında Claudius Roma standartları açısından ölümsüzlük için hiç de uygun bir aday değildi (ayağı aksıyor, kekeliyor ve budala olduğuna inanılıyordu). Onun hakkında yazılmış, *Claudius'un Kabaklaştırılması* adıyla bilinen ve tabii ki "tanrılaştırılma" kavramına gönderme yapan taşlamada özellikle ondan ve Roma'nın genelde "iyi" imparatorları (ve pek de "iyi" olmayan bazı imparatorları) tanrılaştırma alışkanlığından acımasız ama son derece eğlenceli bir dille söz edilir. Taşlamadaki tiplerden biri, ilerideki tüm imparatorların kıyaslanacağı altın standartlara sahip ilk İmparator Augustus'dur. MS 14'de öldüğü zaman tanrı ilan edilmiştir, ama Seneca, yıllar sonra onun tanrılar meclisinde tüm "gerçek" ilahlar huzurunda utancından bir türlü konuşamadığını söyleyerek alay eder. Bu, eski komedilerde karşılaştığımız, bize hâlâ kahkahalar attırabilen birkaç olaydan biridir. Güldürü genelde kültürler arasında pek iyi karşılanmaz ama *Kabaklaştırılma* hiç değilse beni güldürüyor.

Olaylarda başrolü oynayanlardan edinilen bu zengin ve çeşitli kanıtın yanı sıra, bu kitapta sözü edilen olaylar hakkında daha sonraki Romalı tarihçilerin detaylı aktarımları var. Öne çıkanlardan biri, kendisi de MS birinci yüzyıl sonlarında ve ikinci yüzyıl başlarında Romalı bir senatör olan Tacitus'un kaleme aldığı, Roma İmparatorluğu'nun ilk yıllarını eleştirel bir gözle değerlendirdiği *Yıllıklar ve Tarihler* isimli eserdir. Bu yapıt tarihsel bir aktarım olmanın yanı sıra o dönemin yolsuzlukları ve gücün kötüye kullanılmasıyla ilgili düşünceleri kapsar. Örneğin, Bölüm Üç'ün başlangıcında yer alan,

Neron'un annesi Agrippina'yı öldürtmesinin tüyler ürpertici öyküsünü içerir. Annesini her an batabilecek bir tekneye bindirip ortadan kaldırmaya kalkışması başarısızlıkla sonuçlanınca Neron birtakım haydutları görevlendirir. Bu ana katli, Roma'nın başlangıcındaki kardeş katlinden daha da beterdir.

Öte yandan, Tacitus eski tarihsel geleneğe ulaşmanın yalnızca bir yoludur. Tacitus'la yaklaşık aynı dönemden elimizde, bir süre saray bürokrasisi içinde yer almış ve imparatorluğun ya da daha önceki zamanların arşivlerine ulaşma olanağını bulmuş olan Suetonius'un "İmparatorların Yaşamları" başlığı altında aktardığı bir dizi açık saçık öykü var. Ayrıca Roma İmparatorluğu'nda yaşamış bir Yunanlı olan Plutarkos, ahlak dersi veren, Romulus'tan başlayarak ünlü Romalıların yaşamöykülerini kaleme almıştır. Bunların çoğu Yunan dünyasının benzer figürleriyle eşleştirilmiştir. Örneğin Jül Sezar, dünyanın en başarılı fatihi olan ve benzer bir trajik sonla karşılaşan, kanıtlanmamış olsa da öldürüldüğünden kuşku duyulan Büyük İskender'in biyografik ikizi olarak ortaya çıkıyor.

Ne olursa olsun, antik çağlardan beri süregelen bir anlayış içinde, bu eski metinleri titizlikle kopyalayan ve böylece onların Rönesans döneminde yeniden keşfedilmesini sağlayan, daha sonra da bunları yeniden yorumlamamızı mümkün kılan ortaçağ keşişlerine teşekkür borçluyuz.

Roma dünyasından günümüze erişen bu değerli arşivler sayesinde BBC, Roma tarihindeki dönüm noktalarını ilginç ve dramatik şekilde yansıtan bir program yapma olanağına kavuştu. Tabii ki o dönemde yaşamın nasıl olduğunu kesin olarak bilmemize ve sözü edilen karakterlerin karmaşık amaçlarını ve beklentilerini yeniden canlandırmamıza olanak yoktu. Şu da bir gerçek ki kendimize dayanak olarak aldığımız eski tarihçilerin kendileri bile zaman zaman hayal güçle-

rini kullanmış ve tahminlerde bulunmuş olabilirler. Tacitus Neron'un annesinin esrarengiz ölümünde tam olarak neler cereyan ettiğini nasıl bilebilirdi? Gene de Romalıların akıllarından geçirdiklerini sezinlemek ve sorunlarını, ikilemlerini ve çatışmalarını onların gözünden değerlendirmek için elimizde yeterli delil var. Aslında çok başarılı –ve tarihsel bir öykü– oluşturabiliriz.

Bu kitap başlı başına okunmaya değer olmakla beraber televizyon programını da tamamlıyor. Simon Baker aynı önemli noktalara odaklanarak onları daha geniş bir çerçeveye yerleştiriyor. Her bir noktanın tarihsel arka planını veriyor ve olayları yeniden kurgularken temel alınan kanıtlara ilişkin bazı ilginç sorunları ortaya koyuyor. Kimi zaman aynı olayla ilgili çeşitli yorumlarla karşılaşıyoruz. Bunlar arasında nasıl bir seçim yapmamız gerek? Bazen kanıtlar tümüyle yok oluyor. O zaman, Tacitus ve diğer tarihçiler gibi biz de tahminlerde bulunmak ya da hayal gücümüzü kullanmak zorunda kalıyoruz. Bunun sonucunda da, ortaya daha derin tarihsel sorunların ayırdına varmamıza yol açan, duygu yüklü ama karmaşık ve değişken eski kanıtlardan açıklayıcı bir öykü oluşturmak zorunda kaldığımız renkli ve ilginç bir Roma tarihi çıkıyor.

Eski dönemlerden beri Batılılar Roma tarihini yeniden dile getiriyor; edebiyat, resim, opera ve daha sonraları film ve televizyon yapıtlarında kullanmak üzere bu tarihi yeniden yaratıyor. Bu alanda her zaman başarılı ve başarısız çalışmalar oldu; hem bıktırıcı klişeler, hem de güçlü ve ilginç öyküler oluşturuldu. Bu öykülerde Jül Sezar figürü her zaman öne çıktı. Yüzyıllar boyu despotluğa ve özgürlüğe ilişkin en keskin çözümlemelere çanak tuttu ve bugün bile yanıtlamakta zorlandığımız bir soru ile karşımıza dikildi: Siyasi cinayetler haklı görülebilir mi?

Bir bakıma Plutarkos'un *Sezar'ın Yaşamı* adlı eserinin çevirisinden esinlenen William Shakespeare'in *Jül Sezar*'ı bu durumun doğru ve yanlışları üzerinde duran yapıtlardan birisidir. İzleyicinin ilgisi, başrolde bulunan ve oyunun yarısına gelmeden öldürülen Sezar ile eserin ikinci bölümünde öne çıkan katillerinin kaderi arasında gidip geliyor. Yasaya aykırı bir şekilde öldürülen yasal yönetici Sezar'dan yana mıyız? Yoksa bizim kahramanımız, halkın bağımsızlığını savunma adına bir dostunu bile öldürebilen katil Brütüs mü? Bizden bazen yasaları bir yana bırakmamızı ve dostluk ve sadakat duygularını göz ardı etmemizi talep eden vatanseverlik ve siyaset ilkeleri nereye kadar geçerli?

Doğal olarak, bu tür tarihsel ve yazınsal bulmacalara önerilen yanıtlar özellikle Fransız Devrimi döneminde çok daha öne çıkıyor. Örneğin Voltaire olayları kaleme alırken Fransa'nın kraliyet ailesinin idamını göz önüne alarak katilleri sonuna dek destekliyor ve onların davranışını saygıdeğer buluyor.

Öte yandan, yirminci yüzyıl siyaseti MÖ 44'teki *İdus Martiae* [Jül Sezar'ın öldürüldüğü 15 Mart gününe Roma takvimine bu ad veriliyordu] olaylarıyla ortaya çıkan ikilemler üzerinde kafa yoruyor. New York'taki ünlü Mercury Tiyatrosunda 1937 yılında Orson Welles'in ilk sahneye çıktığı *Jül Sezar*'da (bu oyun bir çıkış yaparak modern kıyafetlerle oynanmıştı) Sezar'ın yandaşları Mussolini'nin faşist haydutları gibi sergilenmişti.

Bu kitapta sözü edilen karakterlerin hepsi böylesine uzun süre akıllarda yer etmedi. Örneğin Tiberius Gracchus adı günümüzde pek bilinmez. Aslında, akademik olarak eski tarih bir yana bırakılırsa, onun annesi Cornelia daha ünlüdür. Evlatlarına düşkün (ve tutkulu) bir ebeveyn modeli olarak o bir dostunun sergilediği pahalı mücevherlere burun kıvırmış,

oğullarını işaretle "işte benim hazinelerim" demiştir. Evlatlarına düşkün bir anne olarak on sekizinci yüzyıl portrelerine konu olmuş, genelde yanında iki (bize göre) züppe oğlan çocuğu ile, önüne serilen inci kolyeleri ve buna benzer mücevherleri aşağılayan bakışlarla resmedilmiştir. Gene bir anne olarak, Harvard Üniversitesi'nde bulunan on dokuzuncu yüzyıldan kalma anıtsal vitrayda Batılı kahramanlar, Yunanlı trajedi yazarı Sofokles, İmparator Şarlman ve Kristof Kolomb ile birlikte göz alıcı bir biçimde boy gösterir. Öte yandan Tiberius yakın zamanlarda radikal ya da devrimci ve reformcu olarak görülen kimi çağdaş siyasetçiler (örneğin Venezuelalı Hugo Chavez) ile karşılaştırıldığı için yeniden ünlenmiştir.

Bununla beraber, İmparator Neron Batı kültüründe neredeyse Sezar kadar üne kavuşmuştur. İtalyan operalarının en ünlü ve erken yapıtlarından biri olan Monteverdi'nin *Poppaea'nin Taç Giymesi* (1642) adlı eseri imparator ile metresi Poppaea arasındaki derin ilişkiyi ele alır. Kurnaz manevraları ve derin aşkı ile Poppaea, ahlak hocası ve faziletli Seneca da dahil olmak üzere, imparatorla evliliğinin önündeki tüm engelleri yılmadan ortadan kaldırmayı başarır. Operanın sonunda Poppaea Roma İmparatoriçesi olarak muhteşem bir törenle taç giyer. Oysa konu hakkında bilgisi olan seyirciler, bu zaferin uzun sürmeyeceğinin, Poppaea'nın kısa bir süre sonra Neron'un şiddetli bir darbesi sonucu öleceğinin farkındadır (bu sahne BBC dizisinde çarpıcı biçimde sergilendi). Bu, tutku, acımasızlık ve ölümsüzlük üzerine tüyler ürpertici bir araştırmadır.

Öte yandan Neron çağdaş popüler kültürde çoğunlukla ve özellikle filmlerde kesinlikle aşağılık bir tip olarak ele alınır. Lükse düşkün ve ahlaksız bir imparator olarak (güya Roma beslenme alışkanlıkları arasında yer alan kakırca ve minik ötücü kuşlar gibi) en olmadık yiyecekleri gövdeye indirir;

üzüm salkımları arasında çılgınca sevişir; MS 64 yılındaki büyük yangın sırasında Roma'yı yeniden kurmakla ilgili kendini beğenmiş biçimde planlar yapar; ve "Roma yanarken keyif çatar".

Bunların çoğunun temelinde çağdaş abartılar ve Roma'daki lüks yaşamı Neron'un kişiliğinde yansıtma eğilimimiz yatıyor. Öte yandan "keyif çatma" (bundan maksat çoğu kez sanıldığı gibi "aylaklık etmek" değil "keman çalmak"tır) konusu, eski bir öyküden kaynaklanıyor. Bu öyküye göre Roma alevler içindeyken imparator olayı daha iyi görmek için bir kuleye tırmanır ve orada efsanevi Truva kentinin yıkılışıyla ilgili bir şarkı söyler. Gerçek olsun olmasın, buradaki amaç, imparatoru gerçekleri tümüyle göz ardı eden, bencil bir sanatçı olarak göstermektir. Aslında, Bölüm Üç'te aktarıldığı gibi, sanatsal tutkuları ne olursa olsun, Neron yangınla baş edebilmek için gerekli tüm tedbirleri almış olmalıdır.

Bir başka öyküde de bu olayı üstüne yıkabileceği şamar oğlanları ararken kentteki ilk Hıristiyan topluluğunu yangından sorumlu bulduğu aktarılır. Bu topluluk dünyanın sonunun geldiğine inandığı için suçlama daha akla yakın gelir. Tacitus'a göre, Neron ibret olsun diye Hıristiyanları çarmıha germiş ya da onları diri diri yakmıştır; hatta, bir söylentiye göre, yanan gövdelerle geceyi aydınlatmak istemiştir. Bu, ilk Hıristiyan kıyımıydı ve Aziz Petros da kurbanlar arasında olabilir.

Bu, Neron'a ilişkin çağdaş betimlemelere bir başka özgün tema kazandırdı. Film ve öykülerde Neron'un zorba yönetimine direnen Hıristiyanların kahramanlıklarıyla ilgili duygusal ama neredeyse inanılmaz fanteziler yaratıldı. Ana kurgu içinde örneğin güzel bir Hıristiyan genç kız putperest sevgilisine dinini kabul ettiriyor ve onunla birlikte asil ama kanlı bir ölüme doğru yol alıyordu (genellikle bu işte aslanlar rol al-

maktaydı). Bu tür sahnelerin çoğu en çok satan romanlardan biri olan, on dokuzuncu yüzyılda Polonyalı yazar Henryk Sienkiewicz tarafından kaleme alınmış ve hemen tüm Avrupa dillerine çevrilmiş *Quo Vadis* isimli eserde yer alır (romanın "Nereye Gidiyorsunuz" anlamına gelen ismi Petros'un İsa'ya söylediği sözdür).

Bu kitabın en iyi bilinen film versiyonu 1951'de çekilmiş, alçak Neron'u, yüksek tabaka İngiliz şivesiyle Peter Ustinov canlandırmıştı (iyi insanlar Amerikalıydı). Öte yandan, her zamanki gibi, alçak da olsa Neron'u belli bir çekiciliği vardı. Aslında filmi çeken MGM bu konuda geniş çapta tanıtımlar da yaptı. Bunların arasında "Neron Gibi Olun!" sloganını taşıyan cicili bicili şortlar ve pijamalar da vardı. Amaç, her ne kadar Hıristiyanlara zulmetmiş olsa da Neron'un iç çamaşırlarının benzerlerini giyerek kendinizi dünyanın hâkimi gibi hissetmekten zevk alabilirsiniz, duygusunu aşılamaktı.

Geriye dönüp baktığımızda, geçmişte kuşakların (hatta daha yakın dönemdekilerin) Romalıları ve Roma tarihini yeniden yapılandırma çabaları bize garip, zevksiz ya da gülünç gelebilir. Elizabeth döneminden kalma giysiler içinde sahnede dolanan Shakespeare oyuncularının Romalıları canlandırmasına akıl erdiremeyebiliriz. Sanırım –bu her ne kadar bir çelişki gibi görünse de– Orson Welles'in faşist haydutlarına daha fazla yakınlık duyarız. Aynı şekilde, birçok Hollywood filminde, sert ifadeli, beyaz gömlekli ahlak kumkumalarının gösterişli bir biçimde tiratlar söylemesini de ciddiye almamız zor, zira bu tipler on dokuzuncu yüzyıldaki Avam Kamarası'ndan ya da bir öğrencinin Latince ders kitabından fırlayıp çıkmışa benzer.

Bununla beraber, lüks hamamlarda, şölenlerde ya da amfitiyatrolarda sergilenen Roma ahlaksızlık ve zulüm sahnelerinden hâlâ hoşlanmaktayız. Örneğin Ridley Scott'un *Gladya-*

tör'ünde Colosseum'da gerçekten çarpıcı katliam ve kitlesel tepki sahneleri var ama ilginç olan, bu sahnelerin antik kalıntılardan değil, on dokuzuncu yüzyıl tablolarından esinlenerek çekilmiş olması (Scott tabloları gerçeklerden daha inandırıcı buluyor). Ayrıca,"merdiven altındaki" Roma yaşamının kurgusal aktarımından da keyif almaktayız. Bunun bir örneği, *Dün Gece Yolda Giderken Çok Komik Bir Şey Oldu* adlı klasik bir müzikaldir. (İlk kez 1962'de Broadway'de sergilendi, 1966'da filme alındı ve 2004'te Londra'daki National Theatre'da yeniden sahnelendi.) Müzikal, eski Roma komedi geleneklerini esas almaktaydı ama asıl çarpıcı yanı, kentin cilalı mermer kaplamaları altında olup bitenlere değinmesiydi.

Roma'nın bu eski görüntülerinin bazılarının bize artık inanılmaz gelmesinin bir nedeni bu arada Roma tarihi ve kültürü ile ilgili kavramlarımızın değişmiş olmasıdır. Sürekli yeni bilgiler gün ışığına çıkıyor. Örneğin, bir Roma ordu üssündeki yaşamla ilgili bilgilerimiz, son yıllarda İngiltere'nin kuzeyindeki Vindolanda kalesinde ele geçirilen bazı özel mektuplar ve başka belgelerle (örneğin bir subay karısının bir başkasına gönderdiği ünlü doğum günü davetiyesi gibi) daha da zenginleşti. İtalya'da yirminci yüzyılın en önemli keşiflerinden biri, Pompeii yakınındaki Oplontis'te bulunan ve Neron'un karısı Poppaea'nin ailesine ait olan büyük bir villadaki kazıda gerçekleşti ve bu sayede onun aile geçmişi hakkında daha güvenilir bilgiler edindik. İmparator Augustus'un özyaşamöyküsünün tamamı ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Ankara'daki (tanrı Augustus'a adanmış) bir Roma tapınağının duvarlarına kazınmış olarak bulundu.

Bunun yanı sıra, eski kanıtların yorumları da değişime uğradı. Üzerinde tartışılan ve bizim Tiberius Gracchus ile Jül Sezar hakkındaki aktarımlarımızla yakından ilgili olan bir konu, özellikle Jül Sezar'ın yönetimi ele almasından yüz yıl

kadar öncesinde yaşamış Roma siyasetçilerinin asıl amaçları. Son yüzyılda ağır basan bir görüşe göre, birbirlerine karşı çıkan siyasi liderlerin ideolojileri arasında pek fark yoktu. Aslında hepsi kişisel güç peşinde idiler. Gracchus ya da Sezar gibi kimilerinin aristokrat senato yerine halkın desteğini yeğlemesi, sadece bunun peşinde oldukları güce kavuşmalarının tek yolu olmasıydı. Zaman içinde yeni kuşak (on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki seleflerimiz gibi) o dönemdeki tartışma ve siyasi çatışmaları değerlendirmede bu yaklaşımın yetersiz olduğunu gördü. Tiberius Gracchus çevresinde yer alan şiddetli çatışmaları, devletin zenginliğinin dağıtımında ortaya çıkan büyük anlaşmazlığı dikkate almadan anlamak zordur. Televizyon dizilerinin ve bu kitabın temelinde bu görüş yatmaktadır.

Öte yandan, Roma'nın değişmekte olan görüntüleri birçok açıdan her kuşağın Roma tarihinde başka bir şey aramasına da bağlı. Bazı şeylerin aynı kaldığı doğru. Örneğin, Roma'nın iyi ve kötü yönleri olan çok zengin bir kültüre sahip olduğu konusundaki kanımızın değişmesi çok zor. İmparatorluğun genişliği, Colosseum gibi kocaman anıtları bunun kanıtı. Öte yandan son zamanlarda tarihçiler Roma'nın kendilerinden öncekilerin hemen hiç aydınlatmadığı yanlarına ışık tutmak eğilimindeler.

Örneğin, kentin anıtsal merkezinin ötesine bakıyorlar. Kuşkusuz, Augustus yönetiminden başlayarak Roma'nın kalbi yalnızca beyaz mermerden değil altın ve değerli taşlardan oluşan kakmalarla bezenmiş değerli rengârenk mermerlerden yapılmış tapınaklar, tiyatrolar ve kamu binalarıyla dolup taşmış. Bunlar İngiltere ya da Almanya gibi "barbar" ülkelerden gelen ziyaretçiler için akıl almaz eserler. Oysa madalyonun bir de öbür yüzü var. Bu sadece *Dün Gece Yolda...*'nın üzerinde durduğu arka sokaklardaki yoksul ortam değil.

Roma'yı tuğla yığınından mermer bir kente dönüştürmekle öğünen Augustus'tan önce, kent parlak ve muhteşem bir görünüme sahip değildi ve planlı kentsel mekânlar, yaya yolları ve revaklar yoktu. Aslına bakarsanız, bir iki semti dışında New York'tan çok Kâbil'i andırmaktaydı. Üstelik Kabil'deki vahşetin aynısı hüküm sürmekteydi.

Görünümdeki tüm bu değişimler, eski Roma'nın bize (ya da daha çok emperyalist Viktorya dönemi İngiltere'sine) benzeyip benzemediğini sorgulamamıza yol açıyor. Aradaki fark onların *toga* giymeleri ve rahatsız da olsa yemeklerini yatarak yemeleriydi. Şimdi tarihçiler Romalıların hem yabanıllığı hem de teklifsizliği ile ilgileniyorlar. Onların cinsel davranışları, cinsiyet ayırımı ve etnik durumları bizimkilerden çok farklı. Bir tarihçinin yakın zamanlarda dediği gibi, onlar "tanrılarla dolu" bir dünyada yaşıyorlardı ve seçkinlerin hizmetinde sürüyle köle vardı; insan haklarından ve ayrıcalıklarından yoksun bir sürü insan vardı. Bu kitapta ve televizyon dizisinde onlarla bizim aramızdaki farklılıklar dile getirilmeye çalışılıyor.

Tabii ki, bu canlandırmanın tümü geçici bir süre için geçerli olacak. Roma kültürüyle ilgili değişen tutum (ve bu değişmeye devam edecek) gösteriyor ki Roma'ya günümüzdeki bakış açımız, her ne kadar tarihe dayanmaktaysa da, bundan yüz yıl sonra on dokuzuncu yüzyılda ileri sürülen ve bizim bugün garipsediğimiz görüşler kadar modası geçmiş bulunabilecektir.

Peki, ne diye Romalılarla uğraşıyoruz? Bunun bir nedeni, onların hiç değilse Avrupa'da hâlâ bizimle birlikte olması. Müzelerimiz onların değerli hazineleri, sanat eserleri, süs eşyaları ve edebi yapıtları ile dolu. Bu kitapta başrolü oynayanların inşa ettiği anıtlar hâlâ Roma'nın önde gelen simgeleri: Muhteşem Titus ve Konstantin kemerleri kentin en ünlü anıt-

ları, Musevilerle savaştan elde edilen gelirlerle inşa edilmiş olan Colosseum hâlâ her sene milyonlarca turist tarafından ziyaret ediliyor; Neron'un gösterişli Altın Ev'i yeraltında keşfedilebilir. Daha ilerilerde, attıkları adımların izleri imparatorluk topraklarında, bugünkü bağlantı yollarımızda, kent planlarımızda ve yer isimlerimizde görülebilir (İngiltere'de ismi "chester" ile biten her kentin ya da kasabanın bir Roma kampı ya da *castra*'sı üzerinde kurulduğu tartışma götürmez). Öte yandan, elde kalan edebi eserler, zarif aşk şiirlerinden müthiş kahramanlık destanlarına, gerçekçi tarih kayıtlarından kişisel anılara kadar, son derece etkileyici, açık, ilginç ve dikkate değerdir.

Romalıların bize öğreteceği çok şey var. Bunu ilişki kurmak ya da kıyaslamak amacıyla söylemiyorum. İlginç bir kıyaslama belki; ama Venezüella Başkanı Hugo Chavez, Tiberius Gracchus'a pek benzemiyor, hatta ondan çok farklı bir görünüm sergiliyor. Öte yandan Romalılarla aramızda siyasi ikilemler açısından çok ortak nokta var ve onların bunlara çözüm bulma çabalarını gözlemleyerek yararlanabiliriz. Ne de olsa, onlar, küçük bir köyün sınırlarını fersah fersah aşan geniş toplumlara uyacak türden vatandaşlık ve siyaset hak ve sorumluluklarının nasıl tanımlanabileceğini merak eden ilk halklardandır. Milattan önce birinci yüzyıla gelindiğinde Roma kentinin nüfusu, İtalya ve imparatorluğun daha ötelerdeki arazileri hariç, bir milyon civarındaydı.

İmparatorlar iyi ya da kötü olsun, tek adam yönetimi onların bulduğu, en iyi bilinen ama bizlerce zor kabul edilebilen çözümlerden biriydi. Daha da önemlisi Romalılar vatandaşlık fikrine, antik dünyanın o güne dek bildiği global devlete en yakın oluşum bağlamında yeni bir biçim verdiler. Örneğin eski Atina sadece bu kentte doğup büyümüş olanlara vatandaşlık hakkı tanırken, Roma siyasal hakları paylaştırmak su-

retiyle devasa bir imparatorluk haline gelebilmiştir. Efendileri tarafından özgür kılınan birçok köle siyasal haklara sahip vatandaş olabilmiştir. Zaman içinde vatandaşlık imparatorluğun tümüne yayılmış ve 212'de İmparator Caracalla Roma İmparatorluğu içindeki tüm özgür kişilere vatandaşlık hakkı tanımıştır. Bir başka deyişle Roma çok kültürlü ilk mega devlet olmuştur.

Bugün içinde yaşadığımız siyasi dünyanın biçimlenmesinde Romalıların telkinleri doğrudan rol oynamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucuları, tek adam yönetiminden önceki Roma siyasetini örnek almışlardır. Bu nedenle Amerika'da "senatörler" ve hükümet makamı olarak da (Roma'nın yedi tepesinden biri olan Meclis Tepesi'ne [*Collis Capitolinus*] inşa edilmiş *Capitolin* yani meclis binasından esinlenerek yapılmış) "Capitol" vardır. İngiltere'de, İşçi hareketi toprak sahipleri ve sınai aristokrasiye karşı verdiği mücadelede Roma halkının tutucu aristokratlarla sürdürdüğü mücadelenin yansımalarını görür. Sol kanadın gazetesi *Tribune* ve İşçi Partisi milletvekillerinin "Tribün Grubu" bunun kanıtıdır (Tiberius Gracchus ve diğer radikal politikacıların siyasal unvanı *Tribün* yani "Halkın Baş Temsilcisi" idi). Dünyamızı anlayabilmek için bunun köklerinin Roma'da bulunduğunu anlamamız gerek.

Birçok bakımdan bizler hâlâ Romulus'un Remus'u öldürmesinin mirasını yaşamaktayız.

Mary Beard
Haziran 2006


İtalya ve Roma'nın Yedi Tepesi
K
ALPLER
Comum
Milano
Verona
Padova
Aquileia
Ticinum
Cremona
Mantua
Po
Placentia
Genoa
Bologna
Ravenna
Rubicon
Ariminum
UMBRIA
Pisaurum
Urbino
Pisa
Aretium
Sentinum
Perugia
ETRURIA
Tiber
Assisi
VIA FLAMINIA
PICENUM
Interamna
Picenum
Volsinii
Amiternum
Reate
Tarquinii
Roma
KORSİKA
LATIUM
Arpinum
Ostia
VIA APPIA
Venafrum
Antium
Formiae
Terracina
Capua
APULIA
Cannae
Naples
CAMPANIA
Baiae
Herculaneum
Venusia
Puteoli
Pompeii
Tarentum
Brundisium
CALABRIA
Paestum
LUCANIA
Tiren Denizi
SARDUNYA
Adriyatik Denizi
Messana
Rhegium
SİCİLYA
Agrigento
Sirakuza
0 50 100 150 200 Kilometre
Akdeniz
K
Campus Martius
Quirinalis Tepesi
Viminalis Tepesi
Eski Hendek
Capitolinus Tepesi
Forum
Esquilinus Tepesi
Palatinus Tepesi
Kutsal Yol
Caelianus Tepesi
Tiber Nehri
Aventinus Tepesi
Servian duvarı, MÖ 4. yüzyıl
Kanalizasyon
0 1000 metre

I

ROMA'NIN YEDİ TEPESİ

Yaklaşık MÖ 350 yılında Romalılar eski kentlerinin kuruluşu hakkında bir öykü oluşturdular. Bu öykü onların geçmişini Romulus ve Remus döneminden de daha gerilere dayandırıyordu. O zamanlar Romalılar İtalya'da güçlü bir kent-devletiydiler ama aynı zamanda Akdeniz'de çalım satmaya başlamışlardı. Burada gitgide daha fazla ilişkide bulundukları bir uygarlık bulunuyordu: doğudaki Yunanlılar. Bu, efsaneler, tarih, kültür, servet ve etki açısından çok zengin olan, baştan çıkarıcı eski bir dünyaydı. Romalılar bununla bağ kurmak, onun bir parçası olmak ve onunla yarışmak arzusundaydılar. Bunu sağlamanın bir yolu, bu kadim uygarlıkla boy ölçüşebilecek bir kuruluş öyküsü oluşturmaktı. Bu, Truvalı Aeneas öyküsüydü. Daha sonra, Roma İmparatorluğu'nun zirvede olduğu dönemde, bu öykü kimileri tarafından eski Yunan'ın yeni Roma düzenine geçmeye başladığı an olarak yorumlanır.

Aeneas Yunanlılara karşı verilen Truva Savaşı'nın bir kahramanı idi. Aeneas yıkılmış ve yanmakta olan (bugünkü Türkiye'nin kuzeybatı sahilindeki) Truva kentinden kaçar. Ama yalnız değildir. Yaşlı babasını sırtında taşırken oğlunun da elinden tutmaktadır ve yanında Truva'dan sağ kurtulanlar bulunmaktadır. Akdeniz'de uzun süre dolandıktan sonra Aeneas bir gece korku içinde uykusundan uyanır. Tanrı Mercury gözlerinin önünde belirir ve ona Tanrı Jupiter'den bir kınama mesajı iletir. Aeneas'ın yazgısında daha sonra Roma

olacak kenti kurmak vardır. Eski yurdu yıkılmış olan Aeneas yeni bir kent kurmak üzere yola çıkar. Bu ona tanrılar tarafından verilmiş bir görevdir. Bir süre gittikten sonra o ve yanındakiler İtalya'ya ulaşırlar. Gemilerinin yağlanmış çam kerestelerinden oluşan gövdesini suda kaydırarak nehrin yukarısına doğru ilerlerken gelecekte kentlerini kuracakları yeri görürler. Burada Latium denilen harika bir kırsal bölge vardır. Sakin, yeşil ormanlar onların rengârenk gemileri ve pırıl pırıl zırhlarıyla bir tezat oluşturmaktadır. Ama bu cennet benzeri arazide olaylar kısa sürede kontrolden çıkar. Buraya saygılı ve barışsever olarak gelen Truvalı yerleşimciler birden istilacılara dönüşür ve burada yaşayanlarla kanlı bir savaşa girişerek onları öldürürler.

Her ne kadar bu öykü çok eskiye dayanan bir efsane ise de, konusu eski Roma tarihinin kaynağını oluşturur: çatışma ve İtalya'nın kırsal kesimi. Bu, savaşın ve İtalya'nın "huzurlu" kırsal kesiminin birbirine karıştığı ne ilk ne de son olaydır. Aslına bakılırsa, efsanenin yaratıldığı MÖ 350 yılında Roma yaşamının iki dünyası hızla bir bütün haline dönüşmektedir. Eski Roma vatandaşları hem çiftçi hem de askerdiler. Gerek savaşta, gerekse tarımda Romalılar alçakgönüllülükle ve inançla geleneksel tanrılarının kendileri ve aileleri için yaptıkları girişimleri kutsamalarını isterlerdi. Tarımsal etkinliklerle askeri seferler aynı zaman dilimi içinde yer almaktaydı: Mart ayı (savaş tanrısı Mars'ın ayı) büyük etkinliklerin başlayacağının habercisiydi. Ekim'deyse çiftçiler aletlerini ve askerler de silahlarını kış süresince bir yana bırakırlardı.

Her şeyden önce ise Roma'da askerin ve köylünün kişilikleri bütünleşmişti. İyi bir çiftçi aynı zamanda iyi bir savaşçıydı. Vatanseverlik, kişisel çıkar gözetmemek, çalışkanlık ve karşıtlara direnme yeteneği sadece bir çiftçiyi ya da bir tarlayı bereketli kılmakla kalmıyordu. Aynı özellikler sayesinde eski

dünyanın en büyük imparatorluğu kurulacaktı. Hiç değilse Romalılar kendilerini böyle görmekteydiler. Bu rahatlatıcı bir bakış açısıydı. Aeneas'ın Roma'yı kurmasını bir kahramanlık destanı oluşturarak anlatan şair Vergilius bunu çok güzel dile getirir. "Romalı köylü-askerler arılara benzer. Onlar bireyler değil, birlikte uğraş veren çok düzenli bir topluluktur." Bu "küçük Romalılar", Aeneas gibi çok çalışkan ve sorumluluk sahibiydiler; vatansever olduklarından, grubun çıkarlarını kendi kişisel isteklerinden üstün sayıyorlardı. Evet, kimileri bu yolda can verdi ama ırkları gelişip büyüdü. Ya ürettikleri pırıl pırıl, lezzetli bal? Bu saf altındı, altın çağın bir ürünü, tüm imparatorluğun servetiydi.[1]

Bununla beraber, Aeneas'ın Roma'yı kurarken verdiği şiddetli mücadelede olduğu gibi, arıların idealleri de gerçeklere aykırı düşüyordu. Vergilius, arıların kovanları dışında yabancılarla korkunç bir savaşa giriştiklerini gözlemlemişti. Oysa tek düşmanları kovanın dışındakiler değildi. Kanatlarını çırparak, iğnelerini kullanarak, orduları savaşa hazır durumda tutarak en iğrenç savaşlarını kovanın içinde veriyor, bir iç savaş sürdürüyorlardı.[2] Vergilius, güçlü köylünün erdeminin, onurunun ve sadakatinin altında bunların tam tersine tutkudan kaynaklanan bir karmaşanın, savaşın anlamsızlığının ve, daha da kötüsü, bir iç savaşın kitlesel acımasızlığının yattığını aktarır. Roma'nın kuruluşunun gerçek yüzü budur. Bu, kent-devletten yaratılan imparatorluğun tarihi boyunca süregelecektir. Bu, Roma'nın kuruluşu ve inanılmaz yükselişi kadar çöküşünün de bir özelliğidir.

Efsanevi Aeneas'ın karşısına çıkan bu yöre, Tiber ırmağından 24 kilometre içerdeydi. Yedi tepeden oluşan bu arazi bugün, dünyanın en büyük imparatorluğunun başkenti olamayacak denli ufak ve özelliksiz bir yer görünümündedir. Deniz ticareti için yakınlarda herhangi bir liman yoktu; dağların eteklerindeki bataklıklar Tiber taşkınlarının tehdidi altınday-

dı; buraya yerleşmeden önce yöredeki bataklığın kurutulması gerekiyordu. Buna karşın, gelecekte Roma imparatorlarının konutunu barındıracak olan Palatinus Tepesi'ndeki bir dizi taş ve ahşap çoban kulübeleri, burada geçmişi MÖ 1000 yıllarına, Demir Çağı'nın başlangıcına dayanan ve süregelen bir yerleşim olduğuna işaret ediyordu. MÖ yedinci yüzyıla gelindiğinde Palatinus'taki topluluk, Quirinalis, Aventinus ve Caelius tepelerinde yaşayanlarla bir araya geldi. Kısa sürede yeni yerleşimlere yer açmak için Esquilinus ve Viminalis tepelerindeki ormanlar kesildi, arazi düzlendi ve teraslandı. Irmağa en yakın olan Capitolinus Tepesi buraya yerleşenlerin merkezi oldu ve burada çobanların baş tanrısı Jüpiter adına bir tapınak yapıldı. Bir zamanlar çobanların sürülerini otlattığı dağ etekleri kurutuldu, dolduruldu ve Roma Forum'unun toplantı yeri kısa sürede kent merkezine dönüştürüldü.

Gelecekteki Roma İmparatorluğunun başkentinin burada oluşması belki beklenmedik bir olaydı ama burası İtalya'da gelişime uygun avantajlara da sahipti. Örneğin, Tiber vadisi Latium'un zengin tarımsal ovasına doğru açılım yaparken bu tepeler istilacılara karşı doğal bir savunma sağlıyordu. Aynı zamanda bu arazi Latium (ve İtalya'nın alt kesimindeki Yunan kolonileri) ile kuzeyde Etruria adındaki bir başka bölge arasında doğal bir köprü oluşturuyordu. Bu iki uygarlık arasında sıkışma, Romalıların dilinde de kendini gösterir: Romalılar Latincenin bir lehçesini konuşuyordu. Roma alfabesini oluşturanlar, Yunanlıların etkisinde olan Etrüskler olmuştur. Ayrıca Etrüskler Romalılara yalnız yazıyı öğretmekle kalmamış, ilk hükümdarlarını da vermişlerdir.

MÖ 753 ile 510 yılları arasında Roma'yı krallar yönetiyordu ve son üç kral Etrüsk'tü. Söylenceye göre ilk kral Romulus'tu ve onun öyküsü atası Aeneas'ınki kadar belirsiz ve kanlıdır. Romulus ve ikiz kardeşi Remus, savaş tanrısı Mars'ın oğullarıdır. Onları kıskanan büyük amcaları tarafından Latium'un

ıssız topraklarına sürülürler. Burada vahşi yaşamın imgesi olan bir dişi kurt onları ölümden kurtarır ve emzirir. Daha sonra kardeşler çobanlar tarafından bakılıp büyütülürler. Bu koşullar ikizlerin güçlü ama acımasız olmasına yol açar. Yetişkinliğe erişince kardeşler kenti hangisinin kuracağı konusunda kavgaya tutuşurlar. Bu kavga sırasında Romulus Remus'u öldürür ve ilk kral olur. Her ne kadar Romalılar Romulus'tan sonra altı kralın daha başa geçtiği kanısındaysa da muhtemelen son üç kral (Tarquinius Priscus, Servius Tullius ve Mağrur Tarquinius) gerçek tarihsel figürlerdi. Bu Etrüsk kralların yönetiminde Roma'nın ilk politik sistemi oluşturuldu ve bu sistem kentin tarihi boyunca varlığını sürdürdü.

Politik ilkelerden birinin kökeninde yönetimdeki aristokratlar arasında sadakat konusunda yaşanan çatışmalar yatıyordu. Onlar için önemli olan devlete ya da daha geniş topluluklara değil, kendi kabilelerine bağlı kalmaktı. Asiller kent içinde, ortak atalara sahip olan ailelerden gelme yandaşları, akrabaları ve hizmetkârları ile birlikte dolaşıyordu. Bu kişiler "yandaş" olarak tanımlanıyor ve aralarındaki teklifsiz iletişim giderek devlet içinde politik güç, statü ve etkiye dönüşüyordu. Bu, o zamanki ve daha sonraki yüzyıllarda kullanılan Romalı isimlerinde de görülür.[3] Örneğin Appius Claudius MÖ 130 yıllarında Roma'da önde gelen bir siyaset adamıydı. Gerek Appius adı, gerekse soyadı onun atalarının kabilenin kurucusu Attus Clausus'tan gelmekte olduğunu gösteriyor. Claudii ya da Claudiler yalnızca Roma cumhuriyeti boyunca önde gelen devlet adamları olmakla kalmamış, Roma'nın ilk imparatorluk hanedanı olan Julio-Claudilerin bir bölümünü oluşturmuşlardır.

Öte yandan, Etrüsk kralları ile başlayan ve yüzyıllar boyunca süregelen sadece aile isimleri ve buna bağlı saygınlık değildi. Krallara kalan en önemli miras, onlara tanınan yet-

kiydi. Roma'nın imparatorluk kavramının temelini oluşturan buydu. Romalılar kralların yönetim yetkisine *imperium* derlerdi. Bu, onlara sıradan kişilere emirler yağdırma ve bu emirlere uyulmasını bekleme yetkisini tanıyordu. *Imperium* karşı çıkanları cezalandırma, hatta öldürme olanağı veriyordu. Daha da önemlisi, vatandaşları silah altına alma ve Roma sınırları dışında yetkilerine karşı çıkanlara savaş açma gücüne sahiptiler. *Imperium* sahibi bunun bir sembolünü taşırdı ve bu da Etrüsklerden gelme bir adetti. *Fasces*, kırmızı sırımla birbirine bağlanmış 1,5 metre boyunda bir demet karaağaç ya da huş dallarından oluşuyor, dalların arasında da bir balta bulunuyordu. Bu dalların simgelediği otoriterlik günümüzde "faşizm" olarak varlığını sürdürüyor.

Imperium Etrüsk krallarından çok sonra da devam etti. Romalıların gözünde bu, fetihleri yasallaştırıyor ve haklı kılıyordu. İster Jül Sezar'ın Galya'yı ele geçirmesi, ister İmparator Trajan'in Dacia'yı istilası olsun, *imperium* adaletin yerine getirilmesi demekti. İlk Roma İmparatoru Augustus aynı zamanda *imperator* unvanını ilk kullanan hükümdar oldu. Bugün kullandığımız "imparator" kelimesi de buradan kaynaklanıyor. Öte yandan, *imperium* aslında daha çok kişisel çıkarlara hizmet edecekti. Sadece İtalya içinde değil, tüm Akdeniz dünyasında kitlesel katliamlarla sonuçlanacaktı. Etrüsk krallarından sonra Romalıların *imperium* gücünü sahiplenmeleri, Roma tarihindeki ilk büyük ayaklanmanın gerçek öyküsünde ana temayı oluşturur. Bu öykü aynı zamanda MÖ 509'da Roma cumhuriyetinin kuruluşunu anlatır.

Cumhuriyeti Oluşturmak

Roma'daki politik sistemi oluşturan büyük ayaklanmanın öyküsü ünlüdür. Mağrur Tarquinius'un oğlu Sextus, bir asilin karısı olan Lucretia'ya cinsel tacizde bulunur. Kadın karşı ko-

yunca Sextus hem onu, hem de yanındaki kölesini öldüreceğini ve onu köleyle zina yaparken yakaladığını ileri süreceğini söyler. Lucretia boyun eğer. Daha sonra, bu onursuzlukla yaşayamadığı için kendini öldürür. Bu kişisel trajedi kısa sürede bir halk ayaklanmasına dönüşür. İntihar olayının tanığı olan Lucius Junius Brutus isimli bir asil son derece öfkelenir ve Tarquinlere karşı ayaklanmaya karar verir. Bir grup aristokratla birlikte Mağrur Tarquinius ve Sextus'u Roma kentinin dışına sürer. Her ne kadar bu öykü romantik edebiyat dünyasına daha uygun düşüyorsa da, işin gerçeği, altıncı yüzyılın son on yılı içinde asiller son Etrüsk kralına karşı ayaklanarak bir *askeri darbe* yapmış ve önemli bir siyasi değişime yol açmıştır. Bu ayaklanma anı Roma tarihinin başlangıcında bir dönüm noktası oluşturur. Bunun sonucunda Roma'da bir başka kavramın temeli atılmış oldu: siyasal özgürlük tutkusu ve tek adam yönetimine duyulan nefret.

Romalıların krallar tarafından yönetilme sorununa buldukları çözüm cumhuriyetti. Bu sözcük demokrasi anlamına gelmiyor (oysa bazı demokratik unsurları içeriyor) ama sözcük anlamıyla "halk yararına", "devlet" ya da "ulus" demek oluyor. Bu, uzun bir dönemde yavaş yavaş gelişen bir yönetim sistemiydi ve Roma'nın İtalya ve Akdeniz dünyasındaki etki ve gücü arttıkça sürekli değişim ve gelişimlere uğradı. Her şeyden önde, cumhuriyette *imperium* gücü krallarda değil, fakat her yıl seçilen ve "konsül" denilen iki yetkilinin elinde olacaktı. Bu iki yetkili ve onlarla sıkı kabile bağlantıları bulunan yandaşları ile küçük kent-devleti olan Roma cumhuriyeti bir imparatorluğa dönüşecekti.

Konsülün konumu günümüzdeki bir başbakan ya da devlet başkanınınkine yakındı, ama iki konsül vardı. Konsüllük için iki kişinin seçilmesinde amaç birinin öbürünü denetleyebilmesiydi. Bir halk meclisinin oyu ile seçiliyor ve bir yıl yö-

netimde kalıyorlardı. Resmi toplantılara başkanlık ederken, diğer yetkililer gibi hafif bir *toga* giyerlerdi ama onlarınkinde mor bir pervaz olurdu. Görev süreleri bittiğinde konsüller aristokratlara hesap verirlerdi. Onların yetkesi, *imperium* gücü, krallarınki kadar etkili ve kişiseldi. Örneğin, aristokrat kabile bağları göz önüne alınarak konsüller her yere yanlarında on iki hizmetkârla birlikte giderlerdi. Etrüsk kralları zamanındaki gibi, koruma, haberci ve polisin bir karışımı olan maiyet, konsüllerin mevki simgesi olan sopalar ile baltayı taşır, onların geçmesi için yolu açarlardı. Buna karşın, konsüller *imperium* gücüne sadece görevleri süresince sahiptiler.

Cumhuriyeti kuran Romalı asiller kesinlikle krallardan uzak kalma çabaları içindeyken bile tek adam yönetimini tümüyle bir yana bırakmamaya özen gösterdiler. Acil durumlar için bir diktatörlük makamı oluşturdular. Konsüller devlet yönetiminde yeniden düzeni sağlamak üzere buraya birisini atayabileceklerdi. Cumhuriyet yeniden düzene girdiğinde ise seçilmiş konsüller görevleri başına döneceklerdi. Aslında, iki konsüllüğün yetkileri MÖ beşinci ve dördüncü yüzyılda arttıkça, devletin önde gelenleri konsüllerin yükünü hafifletmek amacıyla, belirli görevler üstlenen daha küçük rütbeli sulh yargıçları atadılar. Bu makamların başlangıcı belirsizdir ama daha sonra cumhuriyet içinde çok belirgin bir hiyerarşi oluşturmuşlardır.

Bu makamlardan birinde *praetor* bulunuyordu. Muhtemelen bu görev, öncelikle Roma dahilinde, daha sonra ise Romalılar tarafından İtalya'nın başka yörelerinde ve dışarıda açtıkları davalarda konsüllerin sorumluluklarını azaltmak amacıyla oluşturuldu. *Praetor*ların da maiyetlerinin bulunuşu (bu sadece altı kişiyle sınırlıydı), onların da *imperium* gücüne sahip olduklarının göstergesiydi. Tanrılara danışma hakkına da sahip olmaları onların daha düşük rütbeli konsüller

olduğuna işaret ediyordu. Roma İmparatorluğu geliştikçe Roma'nın dış eyaletlerinde görev yapan komutan ve valiler *praetor*luk görevini üstlenmeye başladılar.

Cumhuriyetin sorunsuz sürebilmesi için gerekli başka önemli mevkiler de vardı. *Quaestor* (sorgucu) makamında bulunan görevliler başlangıçta konsüller bir davaya bakar ve karara bağlarken onlara yardımcı oluyordu. Daha sonra bu makam değişik bir nitelik aldı: Mali işlerle ilişkilendirildi ve sonuç olarak quaestor makamı çağdaş bir devletteki hazine bakanına benzer bir konuma geldi. Öte yandan, bir *aedile*, kentteki alışveriş merkezlerini denetlemekle görevli olan yargıçtı. Bu makamın günümüzdeki karşıtı Ticaret ve Sanayi Bakanlığı olabilir.

Bunlara ek olarak, *censor*un görevi, beş yılda bir Roma vatandaşlarının sayımını yapmaktı. Günümüz Nüfus Müdürlüğünün benzeri olan bu makamın görevi, o dönemde özellikle askeriye açısından büyük önem taşımaktaydı. O zamanlar Roma ordusu profesyonellerden değil, cumhuriyetin vatandaşlarından oluşturuluyordu. Bununla beraber, askerler kendi silahlarını kendileri temin etmek zorunda olduklarından, Roma vatandaşlarının ve onların servet ve mal varlığının kayıt altına alınması, devlete karşı askeri sorumluluklarının zorunlu kılınması sonucunu getiriyordu. Zenginler Roma cumhuriyeti içinde çok daha etkindiler, çünkü onlar orduya daha çok zenginlik ve saygınlık kazandırıyorlardı.

Tüm bu makamların oluşması sonucu cumhuriyetin ana bünyesi yaratıldı: Roma senatosu. Senato politika alanında seçkinlerin tartışma ortamı ve ortak sesi olup her yıl konsüllerin başkanlığında toplanıyordu. Bununla beraber senato bugünkü ABD senatosu gibi bir parlamento değildi. Romalı vatandaşların temsilcilerinden değil, sadece eski makam sa-

hiplerinden oluşuyordu. Aslına bakılırsa senatörler yasaları yapmıyorlardı ve yasal güce sahip değillerdi. İleride göreceğimiz gibi, egemenlik senatoya değil, seçimler ve yasa hazırlamak için toplanan halk meclislerinde oy kullanan yetişkin erkek vatandaşlara aitti.

Senato daha ziyade aldıkları kararları aktarmak suretiyle yürürlükteki makam sahiplerini yönlendiren bir danışma kurulu işlevini görüyordu. Gene de bu durum senatonun yetkisinin önemini azaltmıyordu. Geçmişteki ve gelecekteki mevki sahiplerinin, siyasi etkinlik ve seçimlerde başarı sağlamak için, aristokrat yönetici sınıfın onay ve desteğine gereksinimi vardı. Makam sahipleri çoğunlukla senatodan geldiği ve görevleri bittiğinde senatoya geri döndükleri için, Roma cumhuriyetindeki yargıçların birlikte çalıştıkları senatörlerin isteklerini göz ardı etmeleri kendi politik kariyerlerini tehlikeye atmayı göze almaları anlamına geliyordu.

İşte Roma cumhuriyetinin temeli buydu. Yunan tarihçi Polybius, MÖ ikinci yüzyıl ortalarında Roma'da tutuklu bulunduğu dönemde edindiği bilgilere dayanarak, bu politik sistemin zekice bir analizini yapar. Ona göre, bu sistem Yunan kavramları; demokrasi (halk meclislerinde seçimler ve yasa hazırlama), oligarşi (senato) ve monarşi (konsüller) unsurları üzerine kuruluydu. Bu üç dal arasındaki uyum, cumhuriyetin büyük erdemini, eşsiz gücünü ve dinamizmini oluşturuyordu. Bu üç unsur birlikte işlediği takdirde, Roma'nın elde edemeyeceği hiçbir şey, üstesinden gelemeyeceği hiçbir zorluk yoktu. Gene de ortada iki önemli sorun vardı. Bu makamlara getirilecek olanlar kimlerdi? Önde gelen Roma kabilelerinin aristokrat başkanları mı yoksa sıradan Roma vatandaşları mı? Romalılar bunlar için nasıl oy vereceklerdi? Bu soruların yanıtları, Roma cumhuriyetinin gelişmesindeki ikinci büyük ayaklanmanın nedeni olacaktı.

Uyuşmazlık: *Patrisyenler* ve *Plebler*

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tüm makamlar eski Roma kabilelerinin aristokrat önderlerinin elindeydi. Bu kişiler kendilerine "patrisyen" diyorlardı ve yönetimdeki tekellerini tipik bir gerekçe ile açıklıyorlardı. Dediklerine göre, Etrüsk krallar zamanından beri tüm eski ruhban sınıfı üyeleri kendilerinden olmuştu. Tanrılar hakkındaki eşsiz bilgileri sayesinde politik mevkilerde en isabetli kararları onlar alabilirdi; yalnızca bu bilgileri sayesinde tanrıların Roma'nın geleceğini onaylaması sağlanabilirdi. Devletin başarısının tanrıların iyi niyetine bağlı görünmesi, Roma dininin hem o zaman hem de tüm Roma tarihi boyunca son derece önem kazanmasına yol açmıştır. Bununla beraber, cumhuriyetin ilk dönemlerinde patrisyenler sadece kendilerinin tanrıların bekçileri olduklarını ve sadece kendilerinin güce sahip olmaları gerektiğini ileri sürdüler.

Önde gelen varlıklı plebler (yani Romalıların patrisyenler dışında kalan tümü) buna şiddetle karşı çıktılar. MÖ beşinci yüzyıl ortalarında bir araya gelip ayaklanmaya kalkıştılar. Her ne kadar savaşlarını en yoksul pleblerin ekonomik sorunlarını çözme bahanesiyle sürdürdülerse de gerçek amaçları farklıydı: Onlar da gücü ellerinde tutmak istiyorlardı. MÖ 366'da en önemli zaferlerini elde ettiler: Konsüllüklerden birine artık bir pleb seçilebilecekti. MÖ 172'de plebler her iki konsüllüğü de ele geçirdiler. Gene de bu, radikal, meritokratik bir reform değildi.

Mevki sahibi olmanın koşulu zenginlikti. Yargıçlık seçimini kazanabilmek, plebler ve aristokrasi içinde politik işbirliği ve destek sağlamak için adayların çok fazla para harcaması gerekiyordu. Bu yüzden yetişkin erkek Romalıların ancak yüzde ikisi konsül olabiliyordu. Bu durum zengin pleblerin siyasal tutumunun değişmesine neden oldu; patrisyenlere yanaşıp yeni bir asiller grubu oluşturdular. Bu gruba üyelik

sıkı bir denetim altındaydı. Hiç değilse asil Romalılar böyle düşünüyorlardı. Son zamanlarda biliminsanları bu yeni elit tabakanın aslında Romalıların düşündüğünden daha dışa açık olduğu, konsül adaylığıyla ilgili kurallardaki reformların bunu sağladığı kanısındadır. Pleblerin konsül ve mevki sahibi olabilmelerinin bir başka sonucu Romalılar tarafından hemen fark edilemedi ama ilerideki yıllarda ortaya çıktı. Cumhuriyet tarihinin daha sonraki yıllarında Roma, İtalya ve tüm Akdeniz dünyasına yayılan bir imparatorluğa dönüştükten sonra, İtalya'da ve imparatorluk topraklarındaki seçkinler, cumhuriyetin en üst mevkilerine aday olma hakkını kazanacaklardı. Daha sonra ise bu yöresel seçkinler Roma imparatoru bile olacaklardı.

Varlıklı pleblerin Roma devletinin üst mevkilerini patrisyenlerle paylaşmaları neredeyse bir yüzyıl kadar zaman aldı. Sıradan pleblerin politik olarak seslerini yükseltme mücadeleleri de MÖ beşinci yüzyılda baş gösterdi. Seçkin patrisyenlerin politik gücünü kısıtlamak adına ellerindeki tek silahı kullandılar: eski usul grev. Roma'nın güvenliği MÖ 494'te istilacılarca tehdit edildiğinde vatandaşlar toplu olarak silahlarını bıraktılar, Aventinus Tepesi üzerinde toplandılar ve savaşmayı reddettiler. Pleblerin cumhuriyet içindeki bu kopuşu, geçici olarak devlet içinde bir devlet oluşumuna yol açtı. Kendi çıkarlarını korumak adına varlıklı zenginlerden cumhuriyetin birtakım mevkilerini istemek yerine, Romalı vatandaşlar bir tepe üzerinde toplanıp kendi düzenlerini kurdular. Oluşturdukları yargıçlık makamlarına "halkın tribünleri" adını verdiler. "Düzenlerin çatışması" diye bilinen bu dönem, ancak patrisyenlerin tribünü resmen devletin bir parçası olarak kabullenmesi üzerine sona erdi.

Bu yeni oluşum cumhuriyet tarihinde önemli bir rol oynadı. Senatodaki politik seçkinlerle halk arasındaki güç dengesi

tamamen değişti. Her sene sadece plebler tarafından on tribün seçiliyor ve bunlar pleblerin mevki sahiplerince, özellikle *imperiumu* ellerinde tutan konsül ve *praetor*lar tarafından istismar edilmesini önlemekle yükümlü oluyordu. Gerektiğinde bir tribün haksız yere cezalandırılan veya baskı gören bir vatandaşı korumak için şahsen müdahale edebiliyor ve yardım çağırabiliyordu. Şunu da belirtmek gerekiyor: Her ne kadar çağdaş bir devlette kişilerin rolleri ve işleri son derece düzenli ve belirginse de eski Roma'da bunlar tek kişide toplanıyordu. Bir konsül hem askeri kumandan, hem başbakan, hem bakan ve piskopos olabilirken bir tribün parlamento üyesi ya da ABD senatörü benzeri sorumlukların yanı sıra savunma avukatı, polis ve sendika temsilcisi görevlerini üstleniyordu. Yeni oluşum başlangıçta radikal bir girişimdi ama cumhuriyet tarihinde daha sonra seçkin asillerin uşaklarının eline geçti. Gene de MÖ dördüncü yüzyılın ortalarında plebler politik anlamda dişlerini göstermişti; şimdi ise diş gıcırtıları da duyuluyordu.

Pleblerin büyük grevinin bir başka önemli sonucu, onların kabile meclislerinin güçlenmesi oldu. Halkın en önemli toplantısı "Bölükler Toplantısı" adını taşıyordu ama pek demokratik değildi. Bu toplantı "bölük" olarak bilinen askeri birlikler tarafından düzenleniyor ve askeri gereksinimler varlıklı vatandaşlar tarafından karşılandığı için toplantıda zenginlerin görüşü ağır basıyordu. Üst düzey askerler arasından az miktarda vatandaş 193 bölüğün yarısından fazlasını denetlerken en yoksul vatandaşlar yalnızca bir bölüğün kontrol hakkına sahipti. Her bölüğün bir oyu olduğu göz önüne alınırsa, en yoksul vatandaşların politik sesi bir fısıltıdan ibaretti.

Düzenlerin çatışmasından sonra ise kabile meclisleri daha güçlü hale geldi. "Kabile" adı ile bilinen, yöresel bölümlere

göre sınıflandırıldılar. Böylece her kabilede hem zenginler, hem de fakirler yer alıyordu. "Bir kabile, bir oy" seçim sistemi sayesinde bu meclisler çok daha temsili nitelikteydiler. Roma İtalya'nın kırsal kesimindeki egemenliğini genişlettikçe, kentteki dört kabilenin sayısı da otuz beş oldu. Seçkinlerden üst rütbeli bir yargıç (örneğin bir konsül), Kabileler Meclisi diye anılan yeni bir toplantı çağrısında bulunuyor, buna hem patrisyenler, hem de plebler katılabiliyordu. Plebler Meclisi ise halkın tribünü tarafından düzenleniyor, buna yalnızca plebler katılıyor ve yasalar burada hazırlanıyordu. İlk başlarda bu halk toplantılarında kullanılan oylar, seçkinlerin Roma vatandaşlarının genel görüşlerini öğrenmesine yardımcı olan bir halk oylamasından öteye geçmiyordu. Bununla beraber, MÖ 287'de gerek seçimlerde gerekse yasa koymada her iki kabile meclisinin kararları yasal güce kavuştu ve tüm Roma halkı için geçerli kılındı.

Tribünlük makamı ve yeni yetkilere sahip halk meclisleri Roma cumhuriyetini iki başlılık paradoksu ile karşı karşıya bırakmıştı: Bir tarafta senato (aristokrat ve zengin politik seçkinlerin sesi), diğer tarafta Roma halkı. Gücü aristokratlar ile halk arasında paylaştıran bir sistem bugün bize garip gelebilir. Oysa eski dünyada bu ortaklık çok etkiliydi. Bu kavram, Roma askerlerinin taşıdığı sancaklar üzerindeki arma olan "SPQR" (*Senatus Populusque Romanus*, Roma Halkının Senatosu) kısaltmasını biçimlendirmişti ve Roma'nın gelecekteki imparatorluğunu oluşturacak ülkelere doğru yapacağı askeri harekâtta kullanılacak olan slogandı. Bu harekât MÖ beşinci yüzyılda, düzenlerin çatışmasından önce başlamıştı. Bu, son derece saldırgan bir genişlemenin başlangıç noktasıydı. Eski tarihle ilgili açıklanması en zor konulardan biri de bunun neden yapıldığıdır.

İtalya'nın Kazanılması

Bu yayılmanın ne amaçla yapıldığı kesinlikle ortadadır. MÖ 500 ile 275 yılları arasında Roma cumhuriyeti, vatandaşlardan kurulu ordusu ile, gerek savaş, gerekse diplomasi yoluyla yavaş yavaş önce Latium'u, sonra da İtalyan yarımadasının geri kalanını denetimi altına aldı. Bu savaşın başlangıçtaki amacı muhtemelen toprak elde etmekti. Romalı vatandaşların çoğunun geniş ailelere yetecek arazisi olmadığından, cumhuriyetin ilk yıllarında Romalılar yeni topraklar peşindeydi. Öte yandan askeri seferlerin belki de ilk amacı daha ziyade elde bulunan yerlerin korunmasıydı. MÖ 493'te Roma, kendisi için değerli Latium bölgesini savunabilmek için Latin Birliği diye bilinen Latin topluluklarıyla ittifaka girdi. Burası İtalya'nın merkezinde yaşayan Volsci, Sabine ve Aequi gibi dağ kabilelerinin istilasına uğramaktaydı. Roma'nın dışından gelen bu saldırılar karşısında bu savaş, cumhuriyet adına İtalya'da ileride yapılacak tüm savaşlar için çok elverişli ve yararlı bir gerekçe oluşturuyordu. Askeri seferlerinin tanrılarca onaylanması için Romalılar "savunma" için giriştikleri eylemleri haklı göstermek çabasındaydılar. Gerçekten de Romalılar düşmanlarıyla yapacakları "adil savaş" öncesinde görkemli dinsel törenler düzenliyorlardı. Adalet adına düzenlenen bu görkemli törenlere Roma'nın İtalya'daki komşuları sık sık tanık oldular.

Dağ kabilelerinin saldırıları engellendikten sonra Roma ve Latin müttefikleri kuzeydeki Etrüsk bölgesine yöneldiler. Önde gelen Romalıların soy ağaçları Etrüsk köklerine dayandığı için olsa gerek, gerek ittifakları, gerekse savaş ilanlarını haklı gösterecek eski dostluklar ve düşmanlıklar yeterince vardı. Kimi Etrüsk kentleri hemen Roma ile anlaşma sağladı; kimileri savaşta yenik düştü ve Roma'nın boyunduruğu altına girdi. Latin müttefikleri Roma'yı savaşta aslan payı al-

makla suçlayınca, bu kez Roma onların üzerine yürüdü. Gittikçe daha güçlenen bu kent-devlet MÖ 340'ta Latin Birliği ile savaşa girdi, onları yenilgiye uğrattı ve iki yıl sonra da birliği dağıttı. Şimdi sıra Samnitlerdeydi. Roma'nın İtalya'daki belki de en büyük düşmanı olan Samnitler Latium'um güneyinde güçlü ve düzenli bir konfederasyondu. Öylesine büyük bir direnç gösterdiler ki ilerideki yıllarda Roma arenasının dört tip gladyatöründen biri "Samnit" adıyla anıldı. MÖ 290'a kadar süren üç savaşta Roma kimi zaman muzaffer oldu ve Samnit bölgesinin geniş bir kısmını ele geçirdi. Bir zamanlar hiç de önemli olmayan bu kent-devlet artık İtalya'nın ucundaki Yunan kolonilerinin sınırlarını zorlamaktaydı.

Tüm bu savaşların çeşitli sonuçları oldu. Kimi zaman kazanılan topraklar bir Roma kolonisine dönüştürüldü; arazi bölünüp Romalı vatandaşlara tahsis edildi. Kimi zaman Roma özerk İtalyan toplulukları ile anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmalar, her iki tarafın ordularıyla birbirlerinin yardımına koşması temeline dayanıyordu. Kimi zaman Roma onlara vatandaşlık hakkı tanıdı (oy kullanma hakları olabilir ya da olmayabilirdi); böylece bu toplumlar hem çifte vatandaşlık hakkına sahip oldular, hem de Roma ulusunun bir parçası haline geldiler. Romalıların dili, gelenekleri ve kültürü yavaş yavaş tüm İtalya'da yaygınlaştı.

Tüm bu zaferleri kazanmak için tek bir şey gerekiyordu: Roma'ya bağlılık. Bu bağlılık, Roma'nın İtalya'nın sınırlarını aşan bir imparatorluk kurmasını sağlayan en büyük zenginliği oldu: sonsuz vatandaş ve müttefik kaynağı ve dolayısıyla sonsuz askeri insan gücü. Yunanlı tarihçi Polybius, Roma'nın vatandaşlardan oluşan üstün askeri gücünü Akdeniz'deki diğer ordularla kıyaslarken şöyle der: "Romalılar ilk başta yenik düşseler bile güçlerini yenileyip savaşı sürdürürler... Romalılar ilkeleri ve aileleri uğruna savaştıklarından, onların

mücadele hızının kesilmesi olanaksızdır; düşmanlarını yeninceye kadar inatla direnir, karşı koyarlar."[4]

Kazanılan bu savaşlar Romalı köylü-askerlerin kararlılığını ve direnme geleneğini ateşliyordu. *Imperium* gücünü elinde tutan ve zafer peşinde koşan seferleri yöneten Romalı konsüller, alçakgönüllü atalarının, çobanların ve Etrüsk ve Latium'daki çiftçilerin tarihi aile isimlerini onurlandırmak arzusundaydılar. Konfor ya da zevk peşinde koşmayan, dirençli ve yılmaz köylülerin nitelikleri, bu savaşlarda Romalıların tutumunu sergiliyordu. Onların indinde, bu çatışmalar tanrılara duyulan büyük saygının, dürüstlüğün, onurun ve her şeyden önce adaletin simgesiydi.

Roma'nın İtalya'nın güneyini denetim altına almasını sağlayan savaş MÖ 280'de başladı. İtalya'nın topuğundaki Yunan kenti Tarentum, Roma'ya karşı çıkan iletiler göndermişti. Gerçekten Tarentumlu Yunanlılar, Romalıların kendi bölgelerine saldırmasından endişe ederek denizin öte yakasından askeri yardım istemiş, Kuzey Yunanistan'daki Epirus Kralı Pirus onların bu talebini kabul etmişti. Onun da kendince batıda bir Yunan imparatorluğu kurma hayalleri vardı.

Tarentum'un bu küstah saygısızlığına çok kızan Roma kendisine yapılan bu "hakaretin" öcünü almak istedi. Bir kez daha "savunmaya geçmek" ve hakkı olanı almak fırsatını yakalamıştı. Yeni ve ciddi bir Truva Savaşı ufukta belirmişti. Bu efsanevi Truvalı kahraman Aeneas ile ünlü Yunan Kralları Agamemnon ve Menelaos arasında olmayacaktı. Bu kez savaş onların torunları, "Truvalı" Romalılar ile Kral Pirus'un orduları arasında cereyan edecekti.

Tarentum Roma'dan çok uzakta olduğundan Romalı rahiplerin geleneksel olarak düzenlediği törenler yapılamayacaktı. Örneğin başrahibin düşman sınırına gelmesi için yeterli zaman yoktu. Bunun yerine bir kişi başına yün bir atkı sara-

cak, Jüpiter'den burada meşru bir şekilde ve din adına bulunduklarına tanıklık etmesini dileyecek ve "suçluların" otuz üç gün içinde teslim olmalarını isteyecekti.[5] Aynı şekilde düşman topraklarına bir cirit atarak tanrıların kutsamasını isteyecek zaman da yoktu. Bununla beraber, Romalılar bu soruna da bir çözüm buldular. Pirus'un ordusundan esir aldıkları bir askeri Roma'dan ufak bir arazi satın almaya zorladılar ve rahipler sembolik ciritlerini buraya fırlattılar.

Pirus MÖ 280 ilkbaharında sefere çıkarak İtalya'yı istila etti. İki acımasız ve kanlı savaş sonunda Romalıları yendi. Buna karşın, bu başarıya ulaşırken birçok askerinin katledildiğine tanık olan Yunan kralının şöyle dediği ileri sürülür: "Bunun gibi bir başka zaferin sonunda hepimiz yok olacağız!" (Bizim "Pirus zaferi" deyimimiz bundan kaynaklanır.) MÖ 275'e gelindiğinde Romalılar şansı kendilerinden yana çevirmeyi başardılar. Pirus'u Napoli yakınındaki Beneventum'da bozguna uğrattılar, ordularını geri püskürttüler ve Güney İtalya'nın geri kalan kısmını topraklarına kattılar.

Öte yandan, hırslı Yunan Kralı Pirus'un yenilgisi, İtalya dışındaki Akdeniz dünyasının irkilip kuşkulanmasına yol açtı. Bölgede yeni bir oyuncu belirmişti. Yedi tepeleri aşan Aeneas'ın Romalı dalgaları artık yabancı sahillere vurmaktaydı. Roma'nın gücü ortaya çıkmıştı.

II
DEVRİM

MÖ 154 yılında Roma cumhuriyetinin kahramanlarından olan Tiberius Sempronius Gracchus için görkemli bir cenaze töreni yapıldı. Naaşı Forum'a muzaffer bir generalin giysileri içinde getirildi: mor *toga* gümüş yıldızlarla kaplıydı ve olağanüstü kariyerinin simgeleri olan asalar ve balta da yanındaydı. Törene katılan asiller, yas nedeniyle tıraş olmamışlardı; siyahlar giymişler ve başlarını örtmüşlerdi. Kadınlar göğüslerini yumrukluyor, darmadağın saçlarını yoluyor ve yanaklarını tırmalıyorlardı. Törene katılanlar arasında profesyonel ağıt yakıcılar ve ölen kişinin davranışlarını canlandıran taklitçiler ve dansçılar da yer alıyordu. Törenin en belirgin özelliği ise katılımcıların Gracchus ve atalarına inanılmaz benzerlikte olan, balmumundan yapılmış maskeler takmış olmasıydı. Maskeli adamlar, tıpatıp Forum'un kürsüsüne yerleştirilmiş olan ve Roma'nın varsıl ve yoksul halkına tepeden bakan ölüyü andırmaktaydı.

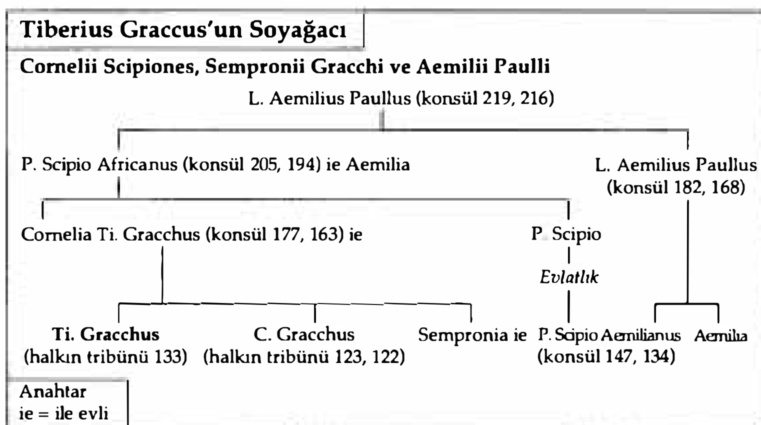
Ailenin atalarını temsil edenler platformdaki fildişi koltuklarda yerlerini aldıktan sonra içerinden biri ölenin hayatındaki başarılarını dile getiren uzun bir konuşma yaptı. Anımsanacak çok şey vardı. Gracchus iki kez, cumhuriyetin en yüksel makamı olan konsüllüğe seçilmiş, aynı zamanda nüfus sayımı ve toplum ahlakından sorumlu seçkin ve etkin konsüllük görevlerinde bulunmuştu. Asker olarak cumhuriyetin İspanya ve Sardunya'daki savaşlarında başarılı kampanyalar yürütmüştü. Bu başarılarından ötürü bir tören düzenlenmiş

ve kendisine kentin kutsal sınırları dışında düşmanı alt eden bir generale verilen zafer madalyası takılmıştı. Daha sonra Roma'da sivil yaşama dönmüştü. Kendi adına ulaştığı tüm bu başarılara karşın Gracchus kişisel zaferler peşinde koşan bir kişi olarak tanınmıyordu. Düzenlenen cenaze töreni her şeyden önce onun bu yanını öne çıkarıyordu. Romalılar onu cumhuriyeti kendi tutkularının üstünde tutan, her şeyden önce Roma halkının çıkarlarını düşünen biri olarak tanımıştı. Bu yüzden cenazedeki konuşma da maskeler kadar etkili oldu. Dinleyicilere, "cesur insanların görkemli anılarının her zaman hatırlanacağı; soylu bir görev başarmış kişinin ölümsüz olduğu; ülkesine hizmet etmiş insanların kitlelerce daima anılacağı ve ilerideki kuşaklara örnek olacağı" anlatıldı.[1]

Öte yandan, Gracchus'un gerek maskeler gerekse onun anısına yapılan konuşmalarla öne çıkarılan başarılarının bir başka ve daha belirgin bir işlevi vardı. Oğullarına, torunlarına ve sonra gelen kuşaklara, bu başarıları sürdürmeleri gerektiği anımsatılmaktaydı. Roma'nın aristokrat seçkinlerinin başlıca emelleri, babalarının gerek savaşta, gerekse imparatorluğu oluşturma ya da siyasette kazandıkları zaferlere öykünmek ve bundan onur duymaktı. Bu tutkuyla en fazla yanıp tutuşan kişinin, Gracchus'un dokuz yaşındaki, onun gibi Tiberius Sempronius Gracchus adını taşıyan oğlu olduğu kuşkusuzdur.

Çocuk annesinin ve diğer önde gelen aristokrat senatörlerin yanında, Roma'nın dışında tutuşturulmuş ölü yakma ateşinin başında durmaktaydı. Yapılan konuşmalardan sonra babasının cenazesi burada yakılacaktı. Törenin sonunu izlerken çocuk babasınınkine benzer bir övgü kazanmak için her türlü zorluğu, hatta ölümü dahi göze almak arzusu içindeydi. Artık babasının adını ve onurunu taşıma sorumluluğu ona düşüyordu. Bu sorumluluktan öte, annesi Cornelia'nın aile şerefini korumak da onun omuzlarındaydı.

Genç Tiberius Gracchus, hem anne hem de baba tarafından Roma cumhuriyetinin üç büyük aristokrat hanedanından geliyordu. Yüz elli yıldan daha kısa bir zaman diliminde bu aileler cumhuriyeti yalnız İtalya'ya değil, tüm Akdeniz'e egemen kılmışlardı. Baba Gracchus'un cenaze töreni sırasında Romalılar, tüm bu denize ve çevresindeki topraklara egemen oldukları için Akdeniz'den *mare nostrum* (bizim deniz) diye söz etmekteydiler.



Gene de bu çocuğun yolu, ailesinin oluşturduğundan çok farklı olacaktı. Genç Tiberius için babasınınki gibi muhteşem bir cenaze töreni düzenlenmeyecekti: Sadece yirmi iki yıl sonra onun parçalanmış cesedi Tiber ırmağına atılacaktı. Bu cinayeti işleyenler Roma'nın karşısına savaş alanlarında çıkan yabancı düşmanlar değil, cenaze töreninde onunla birlikte babasının yakılmasını izleyen aristokrat senatörler olacaktı. Zira Tiberius'un kısa ve karmaşık yaşamı, Roma cumhuriyet tarihinin önemli bir dönüm noktasıyla, bir krizle çakıştı. Krizin nedeni, Roma İmparatorluğu'nun kısa sürede edindiği kazanımlardan kimin yararlanacağı idi: zenginler mi, fakirler mi? Roma İmparatorluğu'nun aristokrat mimarları mı, yoksa

bunu kuran sıradan vatandaş askerler mi? Bu sorun, derin bir vicdan hesaplaşmasına ve bu yapının Romalıların karakteri ve moral değerleri üzerindeki etkisinin sorgulanmasına yol açtı. Ne gariptir ki, bu krizde genç Tiberius kendi ailesinin ve aristokrat seçkinlerin değil, yoksulların yanında yer aldı.

Cenaze töreninden sonra baba Gracchus'un ve atalarının balmumu maskeleri aile evindeki tapınağa yerleştirildi. Bunlar, "soylu tutkuları ve erdemleri olan delikanlıya esin kaynağı olacaktı. Zira, hâlâ canlı gibi duran muzaffer kişileri anımsatan bu maskelerden etkilenmemek olanaksızdır. Bundan daha muhteşem bir görüntü olabilir mi?"[2] Oysa, MÖ 154'te bu maskelerin temsil ettiği nitelikleri kendine örnek alan genç Tiberius'un nasıl bir devrimci yolda ilerleyeceğini ya da bunun Roma'da sonsuza dek nasıl bir değişime neden olacağını kimse öngöremezdi.

Tiberius'un profesyonel yaşamıyla eşleşen Roma tarihindeki büyük sarsıntı bir ahlak dersi niteliğindedir. Söylendiğine göre bir süper güce dönüşen Roma onu yücelten değerleri bir yana bıraktı. Başarılarının doruğunda, Roma cumhuriyetinin bunu başarmasını sağlayan erdemler onu terk etti ve yok oldu. Bu dönüm noktasının niteliğini anlayabilmek için, Roma'nın buraya nasıl ulaştığına bir göz atmak gerekir.

Akdeniz'in Fethi

Romalılara MÖ 163 ve 150 yılları arasında esir düşen Yunanlı tarihçi Polybius, Romalılara tek bir sorunun yanıtını bulmalarına yardımcı olmak amacıyla bir tarih yazdı: Roma nasıl olup da sadece elli beş yıl içinde (MÖ 219-167) Akdeniz üzerinde egemenlik sağlamıştı? [3] Her ne kadar Polybius'un yapıtı Roma tarihinin bu dönemiyle ilgili efsane ve söylencelere yer verdiyse de, bu, Roma'nın olağanüstü başarısına gölge düşürmemelidir. Roma'nın Akdeniz üzerindeki egemenliği öy-

lesine büyüktü ki MÖ 167 yılında senato İtalya'da doğrudan vergileri kaldırdı; bunun yerine denizaşırı ülkelerden sağlanan zenginliklerden yararlandı.

Bu başarıyı sağlayanlar, Roma'da önde gelen küçük ve seçkin bir grup soylu aileydi. Her ne kadar, evlat edinme yolu ile bu ailelere dahil olmak Romalıların sandığından daha kolay idiyse de, MÖ 509 ve 133 yılları arasında seçilen ve cumhuriyetin en yüksek mevkilerinde bulunan konsüllerin dörtte üçü sadece yirmi sekiz ailenin fertlerinden oluşuyordu. Konsüllerin yarısı sadece on ailenin bireyleriydi. Genç Tiberius Sempronius Gracchus'un kökleri, Roma'nın olağanüstü genişleme döneminde önemli bir rol oynamış olan, birbirine bağlı üç aileden geliyordu: baba tarafından Sempronii Gracchi, ana tarafından ise hem Cornelii Scipiones, hem de Aemilii Paulli (*bkz.* sayfa 46'daki soyağacı). Roma'nın Akdeniz'i fethiyle ilgili kısa tarihe bir göz atarsak, genç Tiberius'un akrabalarının Romalıların denizaşırı ülkeleri fethederek bir imparatorluk kurmalarına nasıl öncülük ettiklerini görebiliriz. Bu olağanüstü öykü Kuzey Afrika'da, bir rakibin meydan okumasıyla başlar.

MÖ 265'te eski Kartaca kenti Akdeniz'deki en büyük güçtü. Bu kent MÖ 800 yıllarında (şimdiki Lübnan'da yaşayan) Fenikeliler tarafından kurulmuştu. Fenikeliler usta denizciydiler ve tek istekleri batı Akdeniz'deki ticaret yollarını denetim altına almaktı. Bunun sonucunda MÖ 265'e gelindiğinde Kartaca bölgedeki en zengin ve kültürel açıdan en ileri kent olmuştu. Ticaret limanları İspanya ve Fransa kıyılarından Sicilya ve Sardunya'ya kadar, oradan da tüm Kuzey Afrika sahillerine kadar uzanıyordu. Her ne kadar Kartacalılar bu ticari merkezlerini oluştururken başka denizcilerle, özellikle Yunanlılarla çatışmalar yaşamışsa da Roma kent-devleti ve İtalya'daki denizcilerle dostane ilişkiler içindeydiler. Kartaca'nın


MÖ 264-100 Arası Akdeniz'de Roma Fetihleri
ATLANTİK OKYANUSU
İSPANYA
Emporiae
Tarraco
Saguntum
Yeni Kartaca
Marsilya
KORSİKA
SARDUNYA
Ticinus
Trebia
Trasimene
Roma
Naples
Cannae
Brundisium
Aegates Adaları
Mylae
SİCİLYA
Utica
Kartaca
Zama
N U M İ D Y A
Tuna
K a r a d e n i z
Hazar Denizi
K
DOĞU KRALLIKLARI
PART İMPARATORLUĞU
SELEUKOSLAR İMPARATORLUĞU
Şam
Kudüs
Tarsus
Cynoscephalae
Pydna
Korint
Atina
Pergamum
Magnesia
GİRİT
A k d e n i z
SİRENAYKA
İskenderiye
Memfis
PTOLEMY KRALLIĞI
Nil
Kızıl Deniz
MÖ 264'te Roma toprakları
Pön savaşlarından sonra Roma tarafından ilhak edilen Kartaca toprakları
Roma tarafından ilhak edilen Yunan krallıkları
0 200 400 600 800 Kilometre

ticari yollarını koruyan anlaşmalar Roma ile MÖ 509 ve 348 yıllarında imzalanmıştı. Öte yandan, MÖ 265'te başlangıçta kimse nedenini kestiremediği halde, her şey değişecekti.

Roma'nın Birinci Pön Savaşı olarak bilinen Kartaca ile ilk büyük savaşı MÖ 264'te başladı (Pön sözcüğü "Fenikeli" anlamına gelen Latince *Punicus* ya da *Poenicus* sözcüğünden türemiştir). Fırtına, bir Kartaca eyaleti olan Sicilya adasındaki ufak bir anlaşmazlıkta Roma'dan yardım istenmesi üzerine koptu (*bkz.* sayfa 49'daki harita). İtalya'nın Campania bölgesinden gelen paralı askerlerin kontrolündeki Messina kenti, Sirakuza kentinden gelen askerlerin saldırısına uğramıştı. Roma Messina'yı, Kartaca Sirakuza'yı destekledi. Dolaylı başlayan savaş, Roma ordusunun komutanı olan konsül yalnızca Messina'yı kurtarmakla kalmayıp Sirakuza'yı Kartaca'dan ayrılarak Roma'nın müttefiki olmaya zorlaması üzerine, Roma ile Kartaca arasında ciddi bir çatışmaya dönüştü. Kendi eyaletini korumak isteyen Kartaca MÖ 262'de adaya kalabalık bir orduyla çıkartma yaptı. Böylece yirmi yıldan fazla sürecek bir savaş başlamış oldu. Söz konusu olan, Sicilya'nın denetimiydi.

Anlaşmazlık derinleştikçe Roma'nın savaştan beklentileri de arttı. Roma, savaşı kazanmak için Kartaca'yı Sicilya'dan tamamen püskürtmesi gerektiğini fark etti. Bunu başarabilmek için de Sicilya'nın çevresindeki denizlerde Kartaca'nın gücünü zayıflatması lazımdı. Bu pek kolay bir iş değildi, zira bunun için Roma'nın kullanmak şöyle dursun, henüz oluşturmadığı bir silaha gereksinimi vardı: bir donanma. Polybius'a göre, bir Kartaca gemisi Roma kuvvetlerinin Sicilya'ya geçmesini önlemek isterken İtalya'nın güneyinde karaya oturunca, Romalılar bu olanaktan yararlanarak tarihlerinde ilk kez bir savaş filosu oluşturmaya başladılar.[4] Romalılar gemiye el koydular, onun planlarını kopyaladılar ve bir yıl içinde yüz

tane kürekli savaş gemisinden oluşan bir donanma meydana getirdiler. Hatta bu gemileri gizli bir silahla donatma fırsatını da buldular: bir ucunda uzun sivri bir demir kazık bulunan ve her yöne çevrilebilen bir bordalama köprüsü. Bu donanımla, Romalılar Amiral Gaius Dulius'un komutasında MÖ 260'ta Mylae'de ilk deniz savaşlarını kazandılar.

Kuzey Afrika işgalinin yanlış şekilde planlanması, donanmanın fırtınalar yüzünden üç kez yok olması ve nerdeyse iflasın eşiğine gelinmesi gibi önemli engellere karşın Romalılar düşmanları karşısında her zamanki gibi yılmaz bir direnç gösterdiler; gemilerini yeniden inşa ettiler. MÖ 247'de Kartacalıların Romalılarla savaşmak yerine Kuzey Afrika'nın içlerinde yaşayan ve Romalılara yakınlaşma eğilimi gösteren Numidyalılar ve Libyalılara odaklanması, Romalılara rahat bir nefes aldırdı. MÖ 10 Mart 241'de Roma Sicilya'nın kuzeyindeki Ege adalarının açıklarında Kartaca donanmasını bozguna uğratarak sonunda denize egemen oldu. O dönemde Kartacalı general Hamilcar Sicilya'da Roma ordusuna karşı başarılı bir gerilla savaşı veriyordu. Başarılı olmasına karşın Kartaca'nın politik liderleri onu anlaşma yapmaya zorladılar.

Büyük generalin yenilmemesine rağmen Roma'ya boyun eğmesi birinci savaşın birtakım sorunları tam olarak çözmediğinin bir işaretiydi. Kartaca yönetimi barış antlaşması imzalamış olmaktan hiç de hoşnut değildi, ama daha beter sonuçlar da yaşayacaktı. Savaştan hemen sonra Kartaca, kendine bağlı kalan Sirakuza krallığı dışında Sicilya'yı boşalttı ve ada Roma'nın ilk denizaşırı eyaleti oldu. Antlaşma koşulları çok ağırdı; özellikle Kartaca Roma'ya büyük bir tazminat ödeyecekti: On yıl içinde 3200 talent değerinde gümüş ki bu 80 tona tekabül ediyordu. Romalılar Kartaca'nın zayıf düşmüş olmasından yararlanarak Kartacalıları Sardunya ve Korsika'dan da kovdular. Birkaç yıl içinde Roma bölgedeki dostlarının

"savunması" adına Kartacalıları "İtalyan" sularından dışlamanın ötesine geçip, kendi çıkarı için üç zengin adayı sömürür duruma geldi. Başta mısır olmak üzere pek çok zenginlik adalardan Roma'ya akıyordu. Emperyalizmin bu apaçık görünümüne karşın, Akdeniz'in kimin kontrolü altında olduğu meselesi hâlâ çözümlenememişti.

Mevcut Kartaca İmparatorluğu ile Roma'nın denizaşırı ölçekte gelişmekte olan imparatorluğu arasında bir sonraki çatışma konusu İspanya oldu. General Hamilcar komutasındaki bir ordu MÖ 238'de buraya doğru sefere çıktı; amaç Sicilya, Sardunya ve Korsika'nın elden çıkmasını telafi edecek yeni bir imparatorluk oluşturmaktı. İspanya'da zengin altın ve gümüş madenleri vardı. Buradaki yerli kabilelerden oluşturulacak yeni bir ordu ve ülkenin zengin buğday rezervi, Sardunya'nın yitirilmesinden doğan açığı kapatabilirdi. Hamilcar oğulları ile birlikte bir dizi sefer, antlaşma ve ittifak sonunda İspanya'daki denetimini genişletirken Kartaca onun birliklerine subay, fil ve koloniciler yollayarak, kurulmakta olan yeni kentlere destek verdi. Kartaca'nın İspanya'da güçlenmesinden tedirgin olan Roma, MÖ 226'da Yeni Kartaca'ya (günümüzdeki Cartagena) elçiler yollayarak Kartacalıların yayılmalarını Ebro ırmağı ile sınırlamalarını istedi (*bkz.* sayfa 49'daki harita). Anlaşma sağlandı ama bu sadece geçici bir durumdu, zira Roma hemen ardından Yeni Kartaca'nın kuzeyinde Akdeniz kıyısında bulunan bağımsız Saguntum kenti ile stratejik bir anlaşma imzaladı. Kartaca'nın sürekli büyümekte olan İspanya İmparatorluğu'nun sınırında olan bir kentle ittifaka giren Roma, Saguntum'u savunmak bahanesiyle yeni bir savaş bahanesi yaratmış oluyordu. Böylece gelecekteki savaşla ilgili bir bombanın pimi çekilmişti.

Roma'yla ikinci kez çatışmaya girip ilk savaşın sonuçlarını tersine çevirmeye kalkışan kişi, Hamilcar'ın küçük oğlu Ha-

nibal oldu. Hanibal MÖ 221'de İspanya'daki Kartaca birliklerinin komutanlığına getirilmişti. Ünlü bir öyküye göre, henüz dokuz yaşındayken babası onun elini bir kurbanın kanına batırmış ve sonsuza dek Roma'nın düşmanı olması için yemin ettirmişti. Şimdi yirmi yedi yaşındaki general bu yemini tutma fırsatını ele geçirmişti. Ona göre komşu Kartaca kentlerini taciz eden Saguntum, İspanya üzerindeki denetimleri ve batıdaki imparatorlukları için bir tehdit oluşturuyordu. Bu yüzden, Kartacalı yöneticilerin onayı ile Hanibal Ebro ırmağını geçti ve kente saldırdı. Savaş ilan edilmişti.

Romalılar İkinci Pön Savaşı'nın İspanya'da olacağını sanıyorlardı. Bunda tamamen yanıldılar. MÖ 218'den 201'e kadar süren ve iki rakip imparatorluk arasındaki en büyük savaş olan bu çatışma, Hanibal'in İtalya'yı istila edip Roma üstüne yürüme kararı alması üzerine yazılmış bir destandır. MÖ 218 ilkbaharında Hanibal düşman topraklarında 12.000 süvari, 90.000 piyade ve otuz yedi fil ile 1600 kilometre ilerledi. Böyle bir harekât cesaret ve kararlılık gerektiriyordu. 500 metre genişliğinde ve çok derin olan Rhone ırmağını filler terbiyecileri önderliğinde sallarla aştılar. Sallar toprakla örtülüyor, filler karada ilerlediklerini sanıyordu. İlk iki dişi fil karşıya geçtikten sonra geride kalanlar korkularını yendiler ve birkaç kayıp vererek onları izlediler. Bununla beraber, Hanibal'in karşılaştığı en büyük zorluk, ırmak değil, karla kaplı Alp dağlarıydı.

Kurulan tuzaklara, tepelerine düşen taş ve kaya parçalarına, dik ve kaygan yollara, yiyeceklerin azalmasına ve dondurucu soğuklara karşın, Hanibal ordusunu dar geçitlerden büyük bir beceri ve maharetle geçirdi. Adamları üşüdüğünde geceyi onlarla birlikte açık alanda geçirdi; yolları heyelanla kapandığında adamlarına ekşimiş şarapları ısıtıp düşen kayaların üzerine dökmelerini ve böylece onları parçalamalarını emretti; askerleri yorgunluktan bitkin düşünce onlara ileride

kendilerini bekleyen zafer ve ganimetleri anımsatarak yüreklendirdi: "Şimdi İtalya'yı koruyan bariyerleri aşıyorsunuz, hatta Roma'nın duvarlarını aşmaktasınız!"[5] Alp dağlarını dört haftada aşan Hanibal, en az 20.000 piyade, 6000 süvari ve çok az sayıda fille birlikte İtalya'ya ulaştı. Piyadelerin sayısı bunun iki misli olabilir. Ordusunun tümünü iki hafta dinlendirdikten sonra İtalya içlerine doğru ilerlerken ikinci büyük atılımını gerçekleştirdi: Yolda rastladığı tüm Roma birliklerini imha etti.

MÖ 218 kışı ile 216 ilkbaharı arasında, Ticinus, Trebia ve Trasimene savaşlarında (*bkz.* sayfa 49'daki harita) genç general Hanibal, kendi ordusundan çok daha güçlü kuvvetlerin üstesinden gelirken Romalılarınkinden çok daha üstün bir askeri yetenek, strateji ve cesaret sergiledi. İtalya seferinin dönüm noktası ise, Romalıların sonunu simgeleyen Cannae savaşıydı. Apulias yöresindeki bu çatışmada, kendisininkinden iki misli daha güçlü bir orduyu, üstün yetenekli Afrikalı süvarileri ile iki yandan sarmayı başardı. Kartacalı müttefikler Romalılar etrafında oluşturdukları çemberi daraltırken uzun süren bir katliam gerçekleşti: 45.500 Romalı ve müttefik piyade ve 2700 süvari öldürüldü. Savaşta seçkin aristokratlardan oluşan subaylar da kitle halinde katledildi, savaş alanında en az seksen senatör öldü. Gerçekten, söylendiğine göre, o günden bu yana hiçbir Batılı ordu bir gün içerisinde Cannea'da Romalıların uğradığı kadar büyük bir kayba uğramamıştır. Bu yenilgi Güney İtalya'da şok dalgaları yarattı ve Roma'nın müttefiklerinin ve sömürgelerinin çoğu Kartacalıların safına geçti. Bu zaten Hanibal'in planıydı ve şimdi gerçekleşmekteydi. Gelişmekte olan genç Roma İmparatorluğu'nun sonu gelmiş gibi görünüyordu.

Gene de, savaştan hemen sonra, bir adam, Romalıların her zamanki direnme gücünü gösterecek ve olayları tersine çevi-

recekti. Bu kişinin adı Publius Cornelius Scipio idi ve Tiberius Sempronius Gracchus'un büyük babasıydı. On dokuz yaşındaki bu genç yargıç kayınpederinin savaş alanında ölümüne tanık oldu ve sağ kalan subaylarla birlikte saldırıya geçti. Scipio'nun enerjisi ve otoritesi, bozguna uğramış, kaçmaya çalışan askerleri yüreklendirdi. Scipio'nun saldığı korku ile hemen kendilerini topladılar ve Roma cumhuriyetine bağlılık yemini ettiler. Aynı kahramanlık duygusu Roma kapılarında da yankılandı. Muzaffer Hanibal bir heyet göndererek koşullarını bildirdi; düşmanlarının bunlara boyun eğmesini bekliyordu. Romalılar buna Kartacalıların kente girmesini dahi engelleyerek karşılık verdiler. Söylendiğine göre, Hanibal ordusunu kent surlarına ulaştırdığında, üzerinde kamp yaptıkları arazi satışa çıkarıldı. Romalılar kendilerinden o kadar emindiler ki, Hanibal ve ordusu buradan ayrılmadan önce, araziye alıcı bulundu.[6] Verilen mesaj açıktı: Romalılar savaşı sürdürmek ve galip gelmek azmindeydiler.

MÖ 216 ile 202 yılları arasında Romalıların kendilerine gelmesini sağlayan kişi Scipio idi. Hanibal'in başarısını, Romalıların tükenmek bilmeyen kaliteli insan gücü sağlama yeteneğinden yararlanması sayesinde ters yüz etti. Roma'nın güneydeki İtalyan müttefikleri Hanibal'in safına geçtiyse de diğerlerinin çoğu Roma'ya sadık kaldılar ve gerek onlardan, gerekse öbür müttefik topluluklardan Roma yeni ordular oluşturdu. Bu ordularla birlikte Romalılar yeni bir taktiğe başvurdu. Hanibal'in İtalya'nın güneyine egemen olmasına ve yeni güçlerle koalisyon oluşturmasına göz yumdular; bu arada Kartacalıları İspanya'da yenmek üzere harekete geçtiler. Amaçları ikinci bir istilayı ve Hanibal'in büyük gereksinim duyduğu denizaşırı takviye almasını engellemekti. Scipio henüz yirmi altı yaşındayken Yeni Kartaca'yı ele geçirdi, birçok İspanyol kabilesini kendi safına kattı ve Kartacalıları

İspanya'dan tamamen sürüp attı. Öylesine ün kazanmıştı ki, Roma'daki senatonun karşı çıkmasına rağmen bu karizmatik ve hırslı genç general bir diğer gönüllüler ordusu oluşturmakta hiç güçlük çekmedi ve gözlerini Romalıların Birinci Pön Savaşı'nda ulaşmayı başaramadığı tek hedefe dikti: Kuzey Afrika'nın istilası.

Hanibal ve ordusu, ülkenin savunması için Kartaca'ya geri çağrıldığında, Scipio nihayet MÖ 202 yılında, Kartaca'dan 120 kilometre kadar uzakta olan Zama'da bu büyük generalle yüz yüze gelme fırsatını buldu. Düşmanıyla yaptığı bir toplantıda Hanibal bir barış antlaşması önerdi. Scipio bunu geri çevirdi. Romalı kendisinin avantajlı durumda olduğunun farkındaydı. Savaş alanına gelindiğinde, hem kendisi, hem de ordusu Kartacalılarla bir çatışmada alınacak sonucu artık biliyorlardı. Örneğin Hanibal filleri harekete geçirdiği zaman Romalılar Scipio'nun emriyle onların kendi saflarının arasından geçmesine izin verdiler. Sonra da, iki ordu savaşa başladığında, çevirme harekâtına girişildi, ama bu kez çemberin içinde kalan Hanibal ve Kartaca ordusu oldu. Kartacalılar 20.000 kadar kayıp verdiler, Romalıların ise ölü sayısı sadece 1500 idi. Zama'daki çatışma, Romalıların büyük zaferi ile sonuçlandı ve İkinci Pön Savaşı beklenmedik biçimde bitti. Roma'nın olağanüstü başarısı barış koşulları ile taçlandı: Kartaca savaştan önce Afrika'da sahip olduğu bölgedeki egemenliğini sürdürecekti ama denizaşırı imparatorluğu sonsuza dek elinden alınmıştı. Donanmasını ve fillerini teslim edecek ve tazminat olarak 10.000 talent (245 ton) gümüş ödeyecek ve daha da önemlisi, günümüz nükleer silahsızlanma anlaşmalarına benzer bir şekilde, Roma'nın izni olmaksızın silahlanamayacak ve savaş ilan edemeyecekti.

Zama bir dönüm noktası oluşturdu. Kartaca Batı Akdeniz imparatorluğunu yitirirken şimdi İspanya'da iki yeni eyale-

te egemen ve bölgedeki tek güç olan Roma bir imparatorluk kazandı. Publius Cornelius Scipio savaştaki büyük önderliği ve başarısı yüzünden "Africanus" adıyla onurlandırıldı. Tek onurlandırılan o değildi. Batıdaki kazanımlarda önemli rol oynayan kadim aristokrat Cornelii Scipione ailesi de Romalı seçkinler arasında el üstünde tutuldu. Böylece, genç Tiberius Sempronius Gracchus'un soyağacının bir dalı oluşturulmuş oldu. Bununla beraber, Scipio'nun Batı Akdeniz'deki zaferini yineleyecek olan onun bir başka atasıydı. O da Yunanistan'ın doğusunu ele geçirerek bunu gerçekleştirecekti.

Roma'nın MÖ 197 ve 168 yılları arasında doğuda egemen olmasını sağlayan strateji, batıdakinden biraz farklıydı. Pön Savaşlarından sonra imparatorluğun izleri artık iyice seçilebiliyordu. Sicilya, Sardunya, Korsika ve İspanya'da Roma garnizonları ve orduları bulunuyordu; eyaletlerden alınan vergiler artırılıyor ve her yıl seçilip bu eyaletleri yönetmek üzere görevlendirilen Romalı yetkililer buralardaki yeraltı zenginliklerini Roma'nın çıkarı için sömürmeye girişiyorlardı. Doğuda ise, aksine, Roma senatosu, Roma'nın egemenliğini sergilemek için daha kurnaz, kademe ve diplomatik bir yol seçti.

O dönemde Doğu Akdeniz bir dizi krallıktan oluşuyordu. Bunlar Büyük İskender'in "halef krallıkları" olarak biliniyordu, zira Büyük İskender'in ölümü üzerine kocaman imparatorluk parçalandığı zaman bu hanedanlıklar İskender'in Yunan generalleri tarafından kurulmuştu. Bu krallardan biri olan Makedonyalı Beşinci Filip Roma'nın gazabına uğramıştı. Cumhuriyetin Cannea savaşından sonraki zayıflamasından yararlanarak Kartaca ile anlaşma yapmıştı. MÖ 197'de Kartaca zararsız hale getirilince Roma artık Filip'e savaş ilan edebilirdi. Bunun bilinen bir nedeni vardı: Onun zulmü altında ezilen Yunanlı dostları savunmak. Filip Cynoscephalae'deki

çatışmada bir yıl içinde yenildi ve Roma onun krallığını dilediği gibi bertaraf etme hakkına kavuştu. Bununla beraber, Makedonya cumhuriyetin bir eyaleti haline dönüştürülmedi; bölgeden sorumlu Romalı komutan Korint'teki Kıstak Oyunlarına katıldı, normalde Yunan krallarına gösterilen bir tezahüratla karşılandı ve kurnazca davranarak Yunanistan'ı "özgür" ilan etti. Sonra da ordusunu buradan geri çekti.

Roma'nın cömertliğini sergilemek için bir fırsat daha oluştu. Suriye'nin Yunan asıllı kralı Antiochus, Selecuid krallığını genişletmek amacıyla Küçük Asya (şimdiki Türkiye) ve Kuzey Yunanistan'a saldırınca Roma ordusu, tehdit altındaki Yunan kentlerini savunmak bahanesiyle bölgeye geri geldi. MÖ 190'da Antiochus Magnesia savaşında yenik düştü ve krallığı eski hudutlarına geri döndü; egemenliği altındaki Yunan toprakları Roma'nın savaştaki sadık müttefiklerine tahsis edildi. Roma birlikleri buradan da geri çekildi. Bu kısa süren savaşlar sonucu doğudaki Yunan kentleri bağımsızlık ve özerkliklerine kavuşmuş gibi görünüyorlarsa da, işin aslı öyle değildi. Roma'nın müdahalesi sonunda Yunan kentlerinin Roma'ya karşı dile getirilmeyen bir yükümlülükleri vardı. "Özgürlüklerine" karşılık doğudaki Yunan kentleri Roma'ya sadık kalmak zorundaydılar.[7]

Bununla beraber, buradaki bir kralın davranışları, Roma'nın doğudaki hayırsever siyaset maskesinin düşmesine yol açtı. Beşinci Filip'in oğlu Perseus tahta geçince Makedonya krallığının bölgedeki saygınlık ve otoritesini yeniden sağlamak istedi. Yunanistan'daki iç savaşlara müdahale ederek Yunan kent-devletleri arasında etkisini ve popülerliğini arttırdı. Burada etkinlik kazanması ise Roma senatosunun aleyhine oldu ve bu kesinlikle hoş görülemezdi. "Adil savaş" için yeni bir bahane uyduruldu ve MÖ 171'de savaş ilan edildi.

Başlangıçta Perseus'un Makedon falanksları başarılıydılar. Oysa MÖ 168'in Temmuz ayında, Büyük İskender'in dünyayı fethetmiş savaşçıları son çırpınışlar içindeydi. Yunanistan'ın kuzey kıyısındaki Pydna'da Lucius Aemilius Paulus'un komutasındaki Roma birlikleri kesin bir zafer kazandılar: 20.000 Makedonyalı öldürüldü ve 11.000'i esir alındı. Bir zamanların güçlü Yunan krallığı, Roma'ya sadık dört cumhuriyete bölündü; kısa bir süre sonra Makedonya Roma'nın bir eyaleti haline geldi. İskender'in son halefi Kral Perseus esir düştü ve Roma'ya götürüldü. Orada, Roma'nın Doğu Akdeniz üzerindeki egemenliğinin bir simgesi olarak sergilendi. Esirin üzerinde yürüdüğü sahne, Lucius Aemilius Paullus'un zafer töreni için kurulmuştu. Muzaffer general ise genç Tiberius Sempronius Gracchus'un büyük amcasıydı.

Aemilii Paulli ailesi, Roma'nın Akdeniz'i fethinde, kazanılan savaşlarda ve çok sayıda düşmanın öldürülmesinde oynadıkları muhteşem rol dolayısı ile Cornelii Scipionlar gibi Romalı seçkinlerin ön safhalarında yer aldı. Baba Tiberius Sempronius Gracchus da ailesinin bu muzaffer ve saygın geleneğini sürdürdü. Onun babası konsüllük yapmış ve Hanibal'le kahramanca savaşmıştı. Şimdi o da yeni bir zaferle aile adını yüceltecekti. MÖ 160'de baba Gracchus kuzey İspanya'yı fethetti ve üç yıl sonra Sardunya'da 80.000 kişilik bir ayaklanmayı bastırdı. Bu başarılarından dolayı Gracchus'un, Roma'da soylu bir kadın olan Cornelia ile evlenmesi uygun görüldü. Cornelia, Scipio Africanus'un kızı ve Lucius Aemilius Paulus'un yeğeniydi. Cornelia'nın evliliği üç ünlü aileyi birleştirdi. Bunlar, Cornelia'nın oğlu genç Tiberius Sempronius Gracchus'un atalarıydı ve Gracchus'un MÖ 154'teki cenaze töreninde bir araya geldiler. Öte yandan, bu ailelerin Akdeniz'in fethindeki başarılarına karşın, kazanımlarına gölge düşüren bir sorun vardı.

Bu, kurdukları imparatorluğun Roma'ya neye mal olduğuydu. Açtıkları savaşlar çoğu kişinin iddia ettiği gibi savunma amaçlı ve haklı mıydı, yoksa kazançlı çıkma tutkusunun dışavurumu muydu? Bu kazanımlar kimlerin çıkarına olmuştu? Roma cumhuriyetinin mi, yoksa yönetimi elinde tutan birkaç aristokratın mı? Her şeyden önce, bir imparatorluk oluşturmak Roma'nın manevi yapısını nasıl etkilemişti? Askerlerin ve yöneticilerin erdemlerini mi yoksa sadece açgözlülük ve ahlaksızlıklarını mı tetiklemişti? Gerçekten, kişisel tutkular ve zafer peşinde koşmak, cumhuriyetin ve Roma halkının çıkarlarından daha mı üstün kılınmaktaydı?

Akdeniz'in fethi, bu büyük tartışmaya yol açmıştı. MÖ 146'daki bir olay bu tartışmaları büsbütün alevlendirdi.

Dönüm Noktası: Kartaca'nın Yağmalanması

MÖ 148 yılının sonuna gelindiğinde, Üçüncü Pön Savaşı'nda Romalılar için işler yolunda gitmiyordu. Konsüllerin Kartaca'ya ve komşu yörelere akınları korkunç karşı saldırılara yol açmış, bu saldırılarda Romalılar yenilmiş bozguna uğramıştı. Askerler arasında da başıboşluk, açgözlülük ve bencillik baş göstermişti.[8] Kartaca ile yapılan üç savaş arasında üçüncüsü en çekişmeli olandı ve başkentte çoğu kişi Romalıların artık bir bedel ödemeye başladığı kanısındaydı. Savaşın son dönemlerini gözlemleyen Tarihçi Polybius bu karmaşayı dile getirir. Söylediğine göre Akdeniz dünyasında, Romalıların eski düşmanlarıyla üçüncü kez savaşma kararı alması konusunda çelişkili fikirler vardı:

> Kimileri Romalıların kararını onaylıyor ve imparatorluklarını savunmak için akıllı ve devlet adamına yaraşır önlemler aldıklarını ileri sürüyor. Zira bu bitmek bilmez tehdit kaynağını (Kartaca) yok etmek akıllı ve ileri görüşlü insanlara

özgü bir davranış. Diğerleri bunun tam tersini savunuyor: Kazanmalarını sağlayan ilkeleri korumak yerine, egemenlik hırsı uğruna bu ilkelerden yavaş yavaş vazgeçtiklerine inanıyorlar.[9]

Savaş başından beri çekişmelerle doluydu. Savaş ilanı kararı alınmadan önce senatoda hararetli tartışmalar yapıldı. Bir tarafta güvercinler vardı: Onlar, Kartaca'yı yok etmek yerine Roma'nın Akdeniz'de denge sağlamak için güçlü bir Kartaca'ya ihtiyacı olduğunu savunuyorlardı. Böylece, diyorlardı, Kartaca Roma'nın aşırı güç kazanarak "onuru, dürüstlüğü ve bütün diğer erdemleri" yok edecek bir "hırsa" kapılmasını engelleyecektir.[10] Şahinler ise bu görüşe eski Roma endişelerini ön plana çıkararak karşı koymaktaydı. Onlar, güçlü ve varlıklı Kartaca, diyorlardı, tümüyle yok edilmezse sürekli bir tehdit oluşturacaktır. Yaşlı Cato'nun önderlik ettiği bu grup, parlak konuşmalarla tezlerini daha güçlü şekilde savundu. Kartacalılar çocuklarını kurban eden, güvenilmez, ahlaksız, çıtkırıldım insanlardı. Aslına bakılırsa insanlık dışı yaratıklardı ve onlara hak ettikleri gibi davranılmalıydı. Cato, konuyu sürekli gündemde tutarak senatodaki her konuşmasını "Delenda est Carthago" (Kartaca haritadan silinmeli) sloganı ile sonlandırıyordu.[11] Böylece muhalefete yükleniyordu. Sonunda şahinler senatonun çoğunluğunun savaşı onaylamasını sağladı. Şimdi senatörler için tek gereken bir gerekçeydi. Bulunan gerekçe ise çekişmeleri daha da beter hale getirdi.

Kısa sürede bir bahane bulundu. Kartaca kentini ve çevresini denetleyen bir Roma komisyonu senatoya "gemi yapımında kullanılan çok sayıda malzeme" ile karşılaştıklarını bildirdi ve Kartacalıların İkinci Pön Savaşı'ndaki barış antlaşmasında belirtilen sınırları aşan oranda bir donanma hazırlığında olduklarını iddia etti.[12] Oysa bu antik kitle imha

silahlarıyla ilgili hiçbir arkeolojik ve tarihsel kanıt bugün de elimizde yoktur. Bu yüzden, Kartacalılar sonunda barış antlaşmasını ihlal etmiş (Roma'nın izni olmaksızın komşuları Numidia'ya savaş açmış) olsalar bile, Kartaca aleyhinde alınan karar inandırıcı değildir. Bunun tek nedeni, Roma'nın perde arkasından Numidia'yı Kartaca'ya karşı kışkırtmış olmasıdır. Öte yandan bu, Roma'nın olumsuz davranışlarının en son örneği değildir. Roma savaşa girme kararındaki çelişkiyi daha da öteye taşıyacaktı. Zira Romalı senatörler cumhuriyetin en temel ve kutsal erdemlerinden birini daha göz ardı etmek üzereydiler: *Fides* ya da "güvenilirlik"; politik ilişkilerde verilen söze sadık kalkmak.

Roma savaş makinesi harekete geçirilirken İtalya ile Kuzey Afrika arasında gidip gelen gemilerdeki asker ve süvarilerinin sayısı 80.000'den fazlaydı. MÖ 149'da Kartacalılar en az üç elçiyi Roma'ya yolladılar. Elçilerin her biri teslim olmayı önerdi; her biri savaşı engellemek istiyordu. İlk elçinin ziyaretinde Roma konsülü barışı ve Kartaca'yı Roma yönetimi altında özgür kılmayı kabul etti. Ama bir şart ileri sürüldü: Kartacalılar üç yüz rehineyi ve özellikle soylu aile çocuklarını iade edeceklerdi. Kartacalılar iyi niyet göstererek bu koşulu kabul ettiler. Sonra, bu söz tutulup seçkinler gemiyle Roma'ya doğru yola çıktığında, Afrika'daki Romalı konsül Lucius Marcius Censorinus bir başka koşul ileri sürdü: Roma'ya 200.000 adet zırh ve 2000 mancınık teslim edilecekti. Elçiler perişan bir halde Kartaca'ya döndüler ve silahların arabalara yüklenip Roma kampına götürülüşünü çaresiz bakışlarla izlediler. Öte yandan kurnaz Censorinus bir başka hile daha yapmaya hazırlanıyordu.

Barışın gerçekleşmesinden önce son bir koşul daha ileri sürüldü: Kartaca kentinin sahilden 16 kilometre geriye çekilmesi. Censorinus'un bu olağanüstü ikiyüzlülük için ileri

sürdüğü gerekçe ise şuydu: Ticaret için geniş olanaklar sağlayan deniz Kartacalıların ahlakını bozmuştu. Onların "aç gözlü olmasına" yol açmıştı. Kartaca da Roma gibi olmalıydı. "Tarımın sağladığı mutluluk sayesinde," diyordu, "karada yaşam çok daha sakin ve dengeli olur."[13] Elçiler kulaklarına inanamayarak öfke ve keder içinde gözyaşlarına boğuldular. Bu koşula, kenti tümüyle yok etmeden uymak olanaksızdı. Aslında Romalıların hiçbir zaman gerçekten anlaşmak niyetinde olmadığının ayırdına vardılar. Onlar sadece, önüne geçilemeyecek –zaten başından beri engellenemeyecek olan– bir savaştan önce olabildiğince büyük bir üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı.

İki yıl sonra, Roma'nın savaşın başlangıcında oynadığı oyunun başarısızlıklarının nedenlerinden biri olduğuna inanıldı. Roma halkı imparatorluğun oluşum dönemindeki savaşların haklı nedenlere dayanmasında titiz davranıyordu. Halk şu mantığı yürütüyordu: "Savaşa haklı nedenlerle girilirse zafer daha büyük, kayıplar daha az olur. Oysa savaş onursuz ve yanlışsa, aksi sonuçlar alınır."[14] MÖ 148 sonunda da durum öyle görünüyordu. Oysa ertesi yıl ilkbaharda Afrika'ya yeni ve becerikli bir generalin gelmesiyle her şey değişecekti.

Roma halkı ve senato, Kartaca ile aralarında sürüp giden bu tedirgin edici ve yıpratıcı açmazı çözümlemek için genç bir aristokrata başvurdu. Publius Cornelius Scipio Aemilianus üstün yeteneklere sahipti. Patrisyenlerden Cornelii Scipiones ailesinden geliyordu ve Cannae savaşında yaşamını yitiren konsülün torunu; İkinci Pön Savaşı'nın muzaffer komutanı Scipio Africanus'un evlatlık torunu, Makedonya savaşında Perseus'u yenen Lucius Aemilius Paulus'un da oğluydu (*bkz.* sayfa 46'daki soyağacı). Aemilianus, Kartacalılarla yapılan savaşın ilk dönemlerinde yeteneklerini kanıtlamıştı. Gerçekten, dördüncü lejyonun komutanı olarak başarıya ulaşan tek

subaydı. Şimdi henüz otuz yedi yaşındaydı ve konsül olabilmek için daha beş yıl beklemesi gerekiyordu ama Roma halkı onu seçmek için öylesine direndi ki senato sonunda cumhuriyet yasalarında bir ayrıcalık yaparak onun aday olmasını kabul etti. Konsül seçildikten sonra ise yalnızca bir tek sorumluluğu vardı: Kartaca ile savaşı yönetmek ve kazanmak.

Aemilianus bu amaçla Kuzey Afrika'ya geri döndü, orduyu yeniden düzene soktu ve savaş için yeni bir strateji saptadı. Roma'nın iç kesimlerdeki askeri harekâtının durdurulmasını emretti. Tüm Roma birlikleri artık önce Kartaca'ya odaklanacak önce, kent kuşatılacak, sonra da saldırıya geçilecekti. MÖ 147 yazında Kartaca'nın etrafı tamamen ablukaya alındı ve buraya destek güçler ve erzak getirilmesi engellendi. Aemilianus kara harekâtı için yalnızca yirmi gün içinde kıstağı iki sıra toprak duvar ördürerek ulaşıma kapattı. Liman yönünde de ciddi önlemler aldırdı. Liman girişini kapatmak için 15.000 metreküp kaya kullanılarak örülen bir barikat oluşturdu. Denizden yükselen bu duvar üzerine kuşatma silahlarını yerleştirdi. Cesur Kartacalıların tüm direniş ve saldırılarına karşın, kış bastırmadan önce kentin denizle olan tüm irtibatı kesilmişti. Bundan sonraki birkaç ay boyunca Aemilianus kırsal kesimdeki direniş noktalarını yok etti ve MÖ 146 yılının ilkbaharında ordusu kente girmeye hazırdı. Onlara yardımcı olmak için İtalya'dan destek güçler geldi. Bu acemi askerlerin arasında Aemilianus'un on yedi yaşındaki yeğeni Tiberius Sempronius Gracchus da vardı.

Yakın akraba oldukları için Tiberius, Aemilianus'un çadırında kalıyor, onunla aynı masada yemek yiyordu. Delikanlı yalnızca Aemilianus'un yeğeni değil, aynı zamanda onun kayınbiraderiydi; Aemilianus, Tiberius'un ablası Sempronia ile evliydi. Öte yandan bu iki adamın aile bağı dışında da ortak noktaları vardı. Savaş onların kendilerini kanıtlamaları için

eşsiz bir fırsattı. Konsüllük görevini bir yıllığına yürütüyor olması, Aemilius'a karşıtlarını susturmak için yeterli zaman bırakmıyordu. Gençliğinde politika alanında gerekli başarı yöntemlerini izlememiş, dostu ve öğretmeni olan tarihçi Polybus'a şöyle demişti: "Mahkemelerde savunma yapmadığım için herkes benim bir Romalıya yakışan enerjiye sahip olmayan, sessiz ve tembel biri olduğumu düşünüyor. Ailemi temsil edebilecek biri olmadığım kanısındalar. Bana en çok dokunan da bu."[15] Bir yıllık konsül ve Kartaca savaşının kumandanı olması, onun eline geçen en büyük fırsat, ailesine layık olduğunu kanıtlamak, Cornelii Scipiones'in ününe ün katmak için tek şansı idi. Kendisinden beklenenlerin ağırlığı altında ezilmediği takdirde, dilediği üne kavuşabilirdi.

Yeğenden beklenenler de çok fazlaydı. Babaları öldükten sonra Tiberius, ablası ve erkek kardeşi, Scipio Africanus'un kızı, ünlü anneleri Cornelia tarafından yetiştirilmişlerdi. Annesi Tiberius'un hitabet ve felsefe alanında en iyi Yunan eğitimini almasını sağladı. Bu, genç adamın zeki, cömert ve idealist yaradılışına da uygundu. Öte yandan kadın aynı zamanda onun muhteşem bir kariyere sahip olmak, kişisel disiplin ve cesaret gibi en üstün Roma erdemlerini edinmek tutkusunu da körüklemişti. Bunun sonucunda, kuzeni Aemilianus gibi doğuştan savaşçı olmayan, kibar ve düşünceli Tiberius, son derece kararlı bir genç olarak yetişmişti.[16] Bu özelliği Kartaca'da geçirdiği yaz boyunca çok işine yarayacaktı.

Tiberius, Aemilianus'un maiyetinde savaş sanatını öğrendi, onun yaptıklarını gözlemledi ve onun izinden gitti. Öte yandan bu savaş ona *cursus honorum* denilen, her yıl yapılan onur yarışmasındaki siyasi basamaklara tırmanma fırsatını da tanıdı. Eski Roma'da politik ve askeri kariyerler, bugünkü gibi birbirlerinden ayrı değil, iç içe olduğundan, tutkulu gençler yargıçlar hiyerarşisinin en alt kademelerine aday ol-

mak için bile birtakım askeri seferlere katılmak zorundaydılar. Öte yandan, politik bir kariyer için sadece askeri seferlerde boy göstermek yeterli değildi. Aemilianus'un belirttiği gibi, Roma'da güç edinmek, dürüst bir karakter kazanmakla başlıyordu. Bundan sonra da aristokratların geleneksel kurallar dizisi geliyordu: Aemilianus, "Edinilen mevkiin saygınlığı erdemden kaynaklanır," diyordu. "O mevkide bulunmayı sürdürmek saygınlıktan, en güçlü otorite bulunulan mevkiden ve bağımsızlık da en yüksek otoriteden kaynaklanır."[17]

Dilediği gibi davranma özgürlüğü, Romalı aristokratların en değer verdiği özellikti. Bu, özgür cumhuriyetin temelini oluşturuyordu. Ama böylesine çetin bir politik yolda nasıl ilerlenebilirdi? Böyle bir kişilik nasıl oluşturulabilirdi? Ataların önüne nasıl geçilebilirdi? Tiberius bunu, Aemilianus ve subayları Kartaca'ya saldırılarının son hazırlıklarını yaparken öğrendi.

Aemilianus'un savaştan önce subaylarına neler söylediği bilinmiyor ama kuşkusuz her zaman geçerli olan bir husus dile getirilmiş olmalı. Yapılacak savaş özgürlük ve zulümden kurtulmak içindi. Nezih Roma değerleri, ikiyüzlü ve dolandırıcı Kartacalıların üstesinden gelecekti. Kısacası, uygarlık ahlaksızlık ve yozlaşmayı yenecekti. Kartaca'ya bu son saldırı ile 120 yıllık savaş, kin ve kuşkular sona erecekti. Eski dünyayı kimin denetleyeceği ve bunu nasıl yapacağı sorunları kesinlikle açıklığa kavuşacaktı. Bu çapta bir çatışma için subaylarını yüreklendirmek adına, Aemilianus muhtemelen maiyetine alacakları ödülleri de anımsatmıştı. Eski Roma'da kahramanlıklar yalnızca madalyalarla değil, taçlar, bilezikler, kolyeler ve minyatür mızraklarla da ödüllendirilirdi. Başarının oranına göre taçlar değişik isim ve biçimlerde olurdu. Kimileri otlardan, kimileri meşe yapraklarından, kimileri de altından. Bu çok önemli olay için söz konusu olan özel bir

taçtı. Kent surlarını tırmanarak aşan ilk kişiye bir *Corona Muralis* yani Duvar Tacı verilecekti.

Tiberius ve birliği, bunu anımsayarak şafakta boruların öttürülmesini beklediler. Hem zafer sarhoşluğu hem de korku içinde olan Tiberius ilk kez savaşla tanışacaktı. Derken işaret verildi. Romalılar gizlendikleri yerlerden çıktılar, kuşatma silahlarını surlara doğru sürdüler ve 30.000'den fazla Kartacalı ile savaşa tutuştular. Aşağıdaki Romalıları hedef alan ok, cirit ve kurşunlu ağ yağmuruna rağmen Tiberius'un birliği 18 metre yüksekliğinde olan surlara tırmanışa geçti. Çevresinde yere yığılan Romalı yaralılara rağmen Tiberius imkânsızı gerçekleştirmeyi başardı: Kartaca surlarının tepesine ilk ulaşan kendi bölüğü oldu. Ama askerleriyle birlikte surlardan içeri atladıklarında savaşın daha yeni başlamakta olduğunu gördüler. Artık düşmanla göğüs göğse acımasız bir dövüş içindeydiler. Büyük zaferine karşın Tiberius kendini bir anda cehennemin içinde buldu.

Bu korkunç çatışma altı gün altı gece boyunca sürdü. Kent içinde önüne geleni öldüren müfrezeler, dar sokakların içinde ev ev ilerledi. Kartaca'nın Forum'u boyunca üç sokak ilerlediler ve düşmanı iç kaleye geri çekilmeye zorladılar. Hayatta kalma savaşını sürdürmeye kararlı olan Kartacalılar bitişik düzendeki evlerinin çatılarından ok yağdırmaya başlayınca Romalılar ilk bir kaç eve girdiler, içerdekileri öldürdüler ve çatılara tırmandılar. Kalasları dar sokaklara fırlatarak, çatıdan çatıya atlayarak savaşırken parçaladıkları cesetleri artlarında bıraktılar ya da sokaklara attılar. Daha sonra naralar ve çığlıklar, hayvanlarınkini andıran homurtular yükselirken Aemilianus bu yabanıl saldırıyı daha da şiddetlendirerek sokakların ateşe verilmesini emretti. Yükselen alevlerin çatırtısı ortalığı daha da karıştırdı. Evler yaşlıların ve yaralıların üze-

rine yıkıldı; kadınlar ve çocuklar saklandıkları yerlerden çıkmaya zorlandılar.[18]

Roma "temizlik" müfrezeleri artık bu çılgınca sahneleri bir düzene sokmaya çalışıyorlardı. Cesetleri ve yaralıları topladılar, bunları molozlarla birlikte yerdeki çukurlara taşıdılar. Sokakların ilerleyen piyade ve atlılar için açılması gerekiyordu. Atlar yolları üstündeki kopmuş kol, bacak ve kafaları ezip geçmekteydiler. Bu savaş, Hanibal'in kanlı çatışmalarından ya da Birinci Pön Savaşı'ndaki deniz çarpışmalarından çok daha farklı, olağanüstü korkunçtu. Ne olursa olsun, Roma disiplininin sürdürülmesi gerekliydi. Silahlı kuvvetler saldırıyı aynı hızla sürdürmek üzere yönlendirilirken Aemilianus gece gündüz demeden savaşı yönetiyor, fırsat bulunca bir lokma yemek yiyor ya da uyuyordu.[19]

Yedinci gün Romalıların çabaları sonuç verdi ve 50.000 bitkin ve aç Kartacalı, ellerinde sağlık tanrısı Asclepius'un çelenklerini taşıyarak Aemilianus'a geldiler ve yaşamları bağışlanmak koşuluyla teslim olmak istediklerini belirttiler. Aemilianus bu isteği kabul etti. Moladan sonra Roma ordusu tüm gücüyle kutsal Eshmoun Tapınağı'na yüklendi. Bu tapınak kalenin üstünde bulunuyordu ve Kartacalı general Hasdrubal, dokuz yüz kadar direnişçisiyle birlikte bu güçlendirilmiş yapıya sığınmıştı. Romalılar burayı kuşattılar ve bir süre tapınağın doğal korunaklarını aşmayı başaramadılar. Sonunda savaş yorgunluğu, açlık ve korku Kartacalıların çatıya tırmanmasına neden oldu. Gidecek başka bir yer kalmamıştı. Hasdrubal, sonlarının geldiğini görerek gizlice kaçtı. Aemilianus bundan yararlanmayı bildi. Direnişçilerin gözlerinin önünde onların korkak liderlerinin acınacak bir halde kendisine teslim olmasını sağladı. Morallerini yok eden bu görüntü üzerine, aralarında Hasdrubal'ın karısının ve çocuklarının da bulunduğu direnişçilerin umutları tümüyle yok oldu ve ken-

dilerini tapınağın aşağısında yanmakta olan alevlere attılar.[20]

Romalılar zaferi garantilemişlerdi. Kartaca'nın böyle acımasızca yok edilmesinden sonra Aemilianus'un tepkisi ise çok şaşırtıcı oldu. Bu an onun için düşünmeden girişilen bir kutlama değil, bir karamsarlık, kuşku ve hatta suçluluk duygusu ile doluydu. Olayların tanığı olan Polybius'a göre, Aemilianus ona içini dökmüş, aşağıdaki olağanüstü enkazı görebileceği bir noktaya tırmanmış ve gözyaşlarına boğulmuştu. Hatta eski Yunan şairi Homer'in *İlyada* adlı eserinden bazı dizeler okumuştu:

Gün gelecek bizim kudretli Truvamız,
Priamos ve mızraklı Priamos'un
Yönettiği insanlar
Tümüyle yok olacaklar.[21]

Polybius ona ne demek istediğini sorunca Aemilianus bir gün Roma'nın da Truva ve onun Kralı Priam'la aynı kaderi paylaşacağını söylüyor. Önünde sonunda kadim Kartaca kenti de yedi yüz yıl süregelen bir imparatorluğun merkeziydi. O da pek çok toprak, ada ve denize egemen olmuş, her güçlü imparatorluk gibi büyük bir ordu, donanma ve servet sahibi olmuştu.[22] Şimdi ise yıkıntılar içindeydi. Bir Roma generalinin muzaffer atalarından bu denli farklı davranması şaşırtıcıdır. Roma'nın kazandığı zaferde haklı ve özgür bir cumhuriyetin başarısını değil, onun ilerideki kaçınılmaz sonunu görüyordu. Homer'in şiirinin burada yansıması bir başka açıdan da önem taşır. Truva'nın yenilgisi, Truvalı Aeneas'ın kaçmasına yol açmıştı. Bu kaçış ise Roma'nın efsanevi kuruluşuyla sonuçlandı. Aemilianus, "Truvalı Romalıların sonunun sadece Kartacalılarınki gibi değil, geçmişteki kendi atalarınınki gibi" olacağına inanıyordu.

Bunu izleyen birkaç gün boyunca Aemilianus kentteki altın, gümüş ve kutsal eşyaların çoğunu Roma devleti adına topladı. Dostlarından ve yakınlarından hiçbirinin yağmaya katılmamasına özen gösterdi; böylece Roma'daki siyasi rakipleri ne kendisini ne de onları savaştan kişisel çıkar sağlamakla suçlayamayacaktı. Böyle bir davranış en büyük onursuzluk olur, kişisel çıkarları cumhuriyetinkinden üstün tutmak gibi büyük bir yanlışa yol açardı. Ganimetlerin en değerlileri Roma için korumaya alındıktan sonra Aemilianus kalanları Romalı askerlerin hevesle açılan ellerine teslim etti.

Kısa süre sonra Roma'dan on temsilci gelerek muzaffer komutandan son bir ricada bulundu. Kartaca'dan geriye hiçbir şeyin kalmamasını istiyorlardı. Bunun üzerine kent on gün boyunca yakılıp yıkıldı, taş taş üstünde bırakılmadı. Böylece Roma ordusu tarihi bir kenti ve onun kültürünü tümüyle ve titizlikle ortadan kaldırdı. Bu yakıp yıkmanın arkeolojik kanıtları bugün bile görülebilir. Yaklaşık bir milyonluk nüfusu olan kentten geri kalan 50.000 Kartacalı esir pazarlarında satıldı. Kente destek veren yerleşimler de aynı şekilde yok edildi; Roma'dan yana olanlar ödüllendirildi. Artık Kuzey Afrika'da yeni bir Roma eyaleti oluşturulmuştu. Bu oluşumda atalardan kalma dindarlık, hakkaniyet ve şeref erdemlerinin ne gibi bir rol oynadığını kestirmek ise oldukça zor.

Kartaca'nın yakılıp yıkıldığı yıl, Yunanistan'ın zengin kenti Korint de aynı şekilde yok edildi. Bu kent de tıpkı Kartaca gibi Romalıların bölgedeki gücüne meydan okuduğu için cezalandırıldı. Bu iki olay bir iki ay arayla cereyan etti; bu nedenle MÖ 146, Roma tarihinde önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. Akdeniz'de, İspanya'nın Adriyatik kıyılarından Yunanistan'ın Küçük Asya sınırlarına kadar olan tüm yöre artık Roma'nın egemenliği altına girmişti. Roma burada, hiçbir misilleme endişesi olmadan dilediğine diledi-

ği gibi davranabilirdi. Hatta verdiği sözleri tutmak zorunda bile değildi. Kartaca ile yaptığı savaşta atalardan kalma *fides* erdemi bir yana bırakılmıştı ama Roma buna karşın muzaffer olmuştu. Romalı tanrılar onların başarılarını hoşgörüyle karşılamakta ve onaylamaktaydı.

Aemilianus Kuzey Afrika'dan ayrılmadan önce son bir görevi daha yerine getirdi. Tiberius askerler arasında seviliyor ve sayılıyordu. Aemilianus yeğenini, Kartaca surlarını aşmayı başaran ilk kişi olması nedeniyle Duvar Tacı ile ödüllendirdi.[23] Öte yandan, Kartaca'nın yıkılmasının sonuçları, bunu gerçekleştirenlerin, endişeli generalin ve onun on yedi yaşındaki asker akrabasının aklından yıllar boyu çıkmayacaktı. Gerçekten de Roma'nın bu canavarlığı zaman içinde iki kuzeni birbirinden uzaklaştıracaktı.

Roma'daki Bunalım

Tiberius Roma'ya döndüğünde hayranlıkla karşılandı. Altın Duvar Tacı ile genç idealist kentin ana sokaklarında büyük bir tören alayı içinde yer aldı. Tüm tapınaklar açıktı ve çelenkler ve tütsülerle bezenmişti. Çatılardan güneş ışınlarını yansıtan gül yaprakları atılıyor, görevliler halk yığınlarını denetim altında tutmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Alkışlayan, gülen ve birbirleriyle kucaklaşan Romalılar sokakları doldurmuştu.[24] Tüm bu heyecan ve kutlamaların nedeni muhteşem bir olaydı: Aemilianus'un zaferi ve senatonun generalin Kartaca'daki zaferini onurlandırmak için verdiği büyük ödül.

Önde giden borazancılar savaşta askerleri coşturmak için kullanılan marşı çalmaktaydılar. Boynuzları cilalanmış ve boyunlarına çelenkler takılmış öküzler de törende yerlerini almışlardı. En parlak zırhlarını giymiş bir grup askerin ellerinde fethettikleri kenti ve savaşın önemli anlarını sergileyen maketler, planlar ve resimler vardı. Onların arkasından ge-

lenler o güne kadar ele geçirilmiş yabancı toprakların isimleri bulunan afişler taşıyorlardı. Esir alınan Kartacalıların, kentte ele geçirilen ganimetlerin ve düşman askerlerine ait zırh yığınlarının ardından savaş arabasının üstünde Aemilianus geliyordu. Üstünde gümüş yıldızlarla bezenmiş mor togası vardı ve yüzü kırmızıya boyanmıştı. Bu kıyafetiyle Roma'yı koruyan tanrıların en büyüğü olan Jüpiter'i temsil ediyordu. Bununla beraber, muzaffer komutanın aslında tanrı olmadığı da kuşkusuzdu. Arkasında duran bir köle Aemilianus'un başının üstünde ağır, altın varaklarla bezeli bir taç tutuyordu belki ama kalabalık onu her alkışladığında generalin kulağına "Unutma, sen sadece bir insansın" diye de fısıldıyordu.

Resmigeçit Capitolinus Tepesi'nin üstündeki Jüpiter Tapınağı'nda bir törenle sona erdi. Aemilianus bir yıl önce buradan yola çıkmıştı. Kartaca'dan getirilen önemli esirler tepenin eteklerindeki hapishaneye götürülüp idam edildiler. Onların öldüğü kesinleştikten sonra Aemilianus kurban törenini başlattı. Tapınağın basamaklarından çıktı, bir öküzün alnına şarap döktü, arkasını tuzlanmış unla sıvazladı, bıçağını hayvanın omurgası boyunca gezdirdi. Sonra, kölelere hayvanın boğazını kesmelerini işaret etmek için togasının bir bölümüyle papazların yaptığı gibi başını örttü ve hayvan usulünce kurban edildi. Kurban belki de Aemilianus'un Roma'dan ayrılmadan önce söz verdiği üzere, Afrika'daki başarısı için Jüpiter'e bir teşekkür adağı idi. Adak yerine getirildikten sonra kutlama töreni ziyafet ve şölenlerle devam etti.

Kahraman oğlu Tiberius sağ salim Roma'ya dönmüştü ve Cornelia artık onun kendisiyle beraber seçkinlerin düzenlediği akşam yemeklerine ve sosyal toplantılara katılmasını istiyordu. Kariyerinde yükselebilmek için genç adamın sürekli ilişkiler kurması, kuzeni Aemilianus gibi ünlü generallerin yanında savaş deneyimi kazanması ve Kartaca'da kazandığı

Duvar Tacı'nın saygınlığını artırması gerekliydi. MÖ ikinci yüzyılda Roma cumhuriyetinin genç bir aristokratı için siyasi bir "kariyer" oluşturmak, çağdaş kariyer kavramından farklıydı. Kimse ona bir makam işgal ettiği için maaş ödemiyordu. Haftada beş gün sabah dokuzdan akşam beşe kadar çalışmak söz konusu değildi. Romalı bir aristokratın başarılı bir politik yaşamının olması tek bir koşula bağlıydı: Bir devlet makamında bir yıl süreyle kimin halka hizmet edeceğini belirlemek için yapılan seçimi kazanmak.

Bu makamın gerektirdiği görevleri başarıyla yapan kişi şan, şöhret, saygınlık ve büyük servet edinme olanağı gibi sayısız ödül kazanırdı. Bu yüzden yoğun rekabet olur, daha yüksek mevkiler için aday sayısı azaldıkça rekabet daha da ciddi boyutlara ulaşırdı. Aemilianus zirveye ulaşmıştı. Şimdi sıra Tiberius'taydı. Aslında Cornelia her iki oğlu için öylesine bir uğraş veriyordu ki "Gracchi'nin annesi" olarak değil, "Scipio Aemilianus'un kayınvalidesi" olarak ün yapmıştı.[25] Öte yandan, annesi onun çevresini ve politik kariyerini geliştirmeye çabalarken Tiberius'u Roma'daki yüksek sosyetede yer alan bir tartışma çok daha fazla ilgilendirmekteydi. Tartışma, Roma'ya su gibi akmakta olan servet hakkındaydı.

Kartaca ve Korint kentlerinden elde edilen ganimetler, eyaletler konumuna getirilen Sicilya ve Sardunya'dan alınan vergiler ve İspanya'daki madenlerin geliri, kente büyük çapta bir kaynak oluşturmuştu ve Roma büyüyüp serpilmekteydi. Kentte büyük bir sanayi faaliyeti ve yatırımlar baş göstermişti: Yeni tersaneler ve pazarlar kuruluyor, su kaynakları çoğaltılıyor ve kocaman binalar yükseliyordu. Gene de, Roma'nın bu yeni ulaştığı zenginliğe karşın, nüfusun tüm kesimleri bu servetten nasibini alamamaktaydı. Tiberus Roma'ya döndüğünde, kentteki zenginlerle fakirler arasında gittikçe derinleşen bu uçurumun ayırdına vardı.

Bu dönemde Roma henüz imparatorluğun muhteşem, mermerlerle bezenmiş, düzenli kamu alanlarına ve gösterişli sütunlara sahip bir kenti değildi. Karşıtlıklar ve çelişkilerle dolu bir kentti. Tiberius Forum'dan, tapınaklardan ve kamusal toplantı alanlarından uzaklaşıp Via Sacra ve Nova Via anayollarını geride bıraktığında, kendini karmaşık ve boğucu sokaklarda bulabilirdi. Sokaklar öylesine dardı ki evlerin balkonları ve üst katları neredeyse birbirine değmekteydi; insanlar çöplerini ve pis sularını pencerelerinden aşağı döküyorlardı. Esquilinus gibi en fakir yörelerde, çerden çöpten yapılmış olan evler öylesine kırık döküktü ki ancak birbirlerine yaslanarak ayakta durabiliyorlardı. Bu yüzden de ya yıkılıyor, ya da bir yangın çıktığında evden eve sıçrayan alevlerle yanıp kül oluyorlardı. Zengin bir aristokrat tarafından çok güzel bir şekilde onarılmış bir tapınağın yanında kömür haline gelmiş bir ev, sık rastlanan bir görüntüydü.

Üstelik bu köhne evler dairelere bölünmüştü; kiracılar tavan aralarında, bodrumlarda tıkış tıkış yaşıyor, hatta kimileri düz çatılarda salaş barakalarda kalıyorlardı. Romalılar kiraya verecekleri binaların dışına kırmızı boya ile "Kiralıktır" yazıyorlardı ve istedikleri kiralar giderek artıyordu. Bu kiraları ödeyemeyenler, kamu binalarının köşe bucaklarında, merdiven altlarında ve hatta büyük mezarların içinde yaşıyorlardı. Bu döküntü evlerde mutfak bulunmadığı için Roma'nın fakir vatandaşları ve köleler sokaklara dökülüyor ve birçok bar ve restoran insanlarla dolup taşıyordu. Tüm bu yaşam, tam bir kargaşa içinde, at ve öküz arabalarının, tahtırevanların ve atların gürültüsü arasında sürüp gitmekteydi. MÖ ikinci yüzyılın sonunda Roma gerçekten hiç uyumayan bir kentti.

Roma'nın yaklaşık bir milyon olan nüfusunun çoğunluğu bu hareketli metropol içine sıkışmıştı. Öte yandan Tiberius'un çevresindeki seçkin aristokratların kent yaşamı ise farklıydı.

Aşağıdaki kalabalık ve pis sokaklarda nefes alınamazken Palatinus Tepesi'nde hava temiz ve sağlıklıydı. Zenginler ve seçkinler, tahtırevanlarıyla buradaki lüks evlerine ve sütunlu bahçelerine taşınıyorlardı. Bu yeni evlerin mimarisi de son derece göz alıcıydı. İmparatorluğun kuruluşu yalnızca seçkinlere çok miktarda servet sağlamamış, aynı zamanda onların gözlerini yabancı dünyalara da açmıştı. Yunan mimarisi en son modaydı, Romalı aristokratlar Yunanistan'ın eski, gelişmiş ve estetik uygarlığına hayrandılar.

Yeni imparatorluğun merkezini oluşturan Roma kenti, Yunan sanatının ve etkisinin yayılıp değer kazandığı bir merkeze dönüştü. Muzaffer aristokratlar yalnız kenti değil, kendi evlerini de Yunan etkisindeki anıtlar, tapınaklar ve kemerlerle güzelleştirdiler. Fabii, Claudii ya da herhangi başka bir aristokrat aile ile yarışmak, ancak Helenistik esintiler taşıyan egzotik bir duvar süsü ya da Yunanistan'dan getirtilen mermer bir heykelle mümkündü. Tiberius'un annesine amcası Makedonya fatihi Lucius Aemilius Paulus'tan miras olarak kalan, Roma'daki en kapsamlı Yunan el yazmaları büyük bir heyecan yaratmıştı.

Böylesine büyük bir servet ve başarı gösterisi tehlikeli bir amaca hizmet etti. Bunlar sadece asillerin saygınlıklarının ve politik mevkilerinin simgesi değildi. Başkaları için kışkırtıcı bir özellik taşıyordu. Örneğin, Aemilianus gibi bir aristokrat denizaşırı bir zaferden geri döndüğünde, bundan elde ettiği serveti büyük bir anıt, gösterişli bir sanat eseri için harcıyor ya da bundan politik ortaklarını etkilemek ve Roma halkının gönlünü kazanmak için yararlanıyordu. Yeni bir ölçüt oluşturulmuştu. Artık diğer aristokratlar ya onların izinden gidecek ya da itibarlarını yitireceklerdi. Bu yüzden de seçimlerde aday olmak ve daha yüksek mevkilere gelmek zorundaydılar. *Preator*luk başarılı bir adayın bir eyaletin yönetimi-

ne getirilerek kişisel çıkar sağlamasına yardımcı olabilirdi. Doğallıkla en büyük ikramiye, kazanılan bir konsüllüktü. Bu sayede cumhuriyetin ordularının başına geçilebilir ve zafer kazanılabilirdi. Bir aristokratın bu makama gelmesi ancak rakibi kadar başarılı olmasıyla mümkündü; ancak bu şekilde ailesinin statüsünü onunkilerle eşdeğer kılabilirdi. Cornelii Scipiones, Aemilii Paulli ya da Sempronii Gracchi aileleri bir yol tutturduğunda aristokrat rakipleri de onları izlemeliydi.[26] Öte yandan MÖ 146'da çıkar gözeten bu rekabetin cumhuriyeti yozlaştırdığı ileri sürülmeye başlandı.

Seçkinler birbirleriyle mevki ve saygınlık için yarışırken Roma'da büyümekte olan sefaleti görmezden gelmekteydiler. İmparatorluğun serveti adaletsiz şekilde paylaşılırken zengin ve yoksul arasındaki uçurum gitgide büyümekteydi. Kimileri seçkinlerin giderek daha bencil ve doymak bilmez olacağı ve Roma'daki ayaktakımının çektikleri sıkıntılar ve zenginlerin açgözlülüğü neticesi ayaklanacağı endişesini taşıyordu.[27] Başka deyişle, büyük ve asil "özgür" cumhuriyet uçurumun kenarındaydı. Parçalanmak üzereydi. Bu noktaya nasıl gelinmişti?

Zengin ve yoksul kesimin sürekli çatışmasına yol açan en büyü sorun topraktı. Bu, özellikle askerlik hizmetiyle ilgili sorunlardan kaynaklanan bir gerilimdi. MÖ ikinci yüzyılda Roma ordusu çağdaş ordular gibi giderleri devlet tarafından karşılanan profesyonel bir nitelik taşımıyordu. Romalı vatandaşlardan ve yarımadadaki İtalyan toplulukları arasındaki müttefiklerden oluşan geçici bir ordu idi. Orduda görev almak, bir Roma vatandaşının önde gelen yükümlülüğüydü ve Roma İtalya'yı fethettikten sonra bu yükümlülük kent dışında yaşayanlara da getirildi. Orduda hizmet edebilmek için bir vatandaşın asgari oranda toprak sahibi olması gerekiyordu. Bu zorunluluğun arkasında yatan neden, toprak sahibinin

devlette pay sahibi olduğuna ve özgür bir vatandaş olarak bunu savunmak için orduya katılması gerektiğine inanılmasıydı. Dolayısıyla, ordu öncelikle küçük toprak sahibi çiftçilerden oluşturulmuştu.

Roma İtalya içinde kısa ve yerel seferler düzenlerken vatandaş-asker sistemi başarılı oldu, çünkü insanlar belli aralıklarla çiftliklerine dönebiliyorlardı. Oysa Akdeniz'in fethedilmesi üzerine, Roma orduları uzun süreler İspanya, Afrika ya da doğuda bulunmak zorunda kaldılar. Ordu komutanlarının sürekli en deneyimli askerleri seçmesi sorunu daha da derinleştirdi. Sonuç olarak bu askerler yıllar boyu silah altında tutuldular. Kimileri bir süre sonra ülkelerine döndüler ama çoğu asla geri gelmedi. Bu yüzden çiftlikler zarar gördü: Topraklar işlenemedi, ihmale uğradı ve buralarda yaşamlarını sürdüren aileler borçlanmak zorunda kalıp açlıktan ölecek hale geldiler. Küçük toprak sahipleri ve aileleri bu durumdan kurtulmak için çiftliklerini satmak ya da terk etmek zorunda kaldılar.

Küçük toprak sahiplerinin kaybı aristokratların kazancı oldu. Roma cumhuriyetinde en güvenli sermaye yatırımı topraktı. Seçkinler zaferlerden elde edilen ganimetlerle ve imparatorluğun kuruluş sürecindeki tali işletmeler (yol, kanalizasyon, bina, su kemeri inşaatı, silah üretimi, orduya ve donanmaya erzak temini, madenlerin ve taş ocaklarının açılması ile ilgili devlet ihaleleri gibi) yoluyla zenginleşirken, servetleri sayesinde, küçük toprak sahiplerinin çaresizliğinden yararlanıp onların elindeki topraklara "kısmen satın alarak, kısmen ikna ederek ya da güç kullanarak sahip oldular ve münferit çiftlikler yerine büyük araziler oluşturdular".[28] İmparatorluk inşası ile ilgili gerçekler, sorunu derinleştiren bir başka etmendi: Seçkinler Akdeniz'in dört bir yanından getirilen köleleri çoban ya da ırgat olarak çalıştırmayı daha kârlı

bir yatırım olarak görüyorlardı. Bu yüzden de özgür küçük toprak sahipleri büyük arazilerde işçi olarak çalışma olanağından dahi yoksundular.

Mülklerini terk eden ya da bunları elden çıkaran bazı köylüler ufak toprak parçalarında ekip biçtikleri ürünlerle ya da hasat döneminde mevsimlik iş bularak geçimlerini sağlamaya çalışıyordu. Diğerleri ise bir silah fabrikasında, inşaatlarda ya tersanelerde iş bulma umuduyla taşının toprağının altın olduğuna inandıkları Roma'ya akın ediyordu. Kısa zamanda hayal kırıklığına uğruyorlardı. Sanayi kuruluşları akın akın gelen köylülere iş sağlayacak büyüklükte değildi; diğer iş olanakları da kısıtlıydı. Uzmanlık gerektiren seramik ve dokuma gibi zanaat alanlarında ise tüketici piyasasında aranan ürünler, doğudan gelen becerikli ve deneyimli esirler tarafından düşük ücretlerle üretiliyordu. Bu nedenle Roma'da işsiz ayaktakımı çoğalmaya başladı. Tiberius'un Roma'ya döner dönmez fark ettiği gibi, asıl sorun, aristokrat seçkinlerin büyümekte olan bu krizin nasıl çözümleneceği konusunda fikir ayrılığı içinde bulunmasıydı.

Örneğin hem Aemilianus'un, hem de Tiberius'un yeğeni olan Publius Cornelius Scipio Nasica'yı ele alalım. Huysuz, saldırgan ve çok deneyimli bir politikacı olan bu kişi elli yaşlarında, o günün önde gelen senatörlerinden biriydi. Roma'nın en büyük arazilerini ellerinde tutan seçkinlerinden biri olarak, tek isteği mevcut konumunu sürdürmekti. Bu konuda kesin bir görüşü vardı. Maddi kazanımlar alt düzeydekilere her zaman olduğu gibi seçkinlerin iyi niyeti ve cömertliği ile aktarılırdı. Bu geleneksel sistem çok iyi işliyordu.[29] Ona göre, aristokrat patronlar alt kademedekilere kamu binaları, yiyecek yardımları, gladyatör karşılaşmaları ve savaş arabası yarışları gibi eğlenceler sağlamak için çok para harcıyorlardı. Daha ne isteyebilirlerdi ki?

Başkaları bunun tam tersini savunmaktaydı. Bu sorun, diyorlardı, senatodaki tutucuların liberal davranışlarıyla çözümlenemez. Çözüm gerçek bir reform ve yeni yasalarla mümkündür. Bu yaklaşımın savunucularından biri senatör Appius Claudius Pulcher idi. Bu hırslı, filozof, tutkulu, yaşlı senatör, aynı zamanda Roma'nın en eski patrisyen ailelerinden birine mensuptu. Cumhuriyet, diyordu, güçler arasında, senato ile halk arasında uyum gerektirir. Toprakla ilgili kriz bu uyumu yok etmekteydi ve derhal önlem almak gerekliydi. MÖ 140 yılında bu iki görüş çatışmaya dönüştü. Gaius Laelius adındaki bir senatör o yıl konsül seçilmişti ve yetkilerine dayanarak sayıları giderek artan topraksız köylülerin sıkıntılarını gidermek amacıyla bir toprak reformu tasarısı hazırladı. Bu tasarısını senatoya getirdiğinde ise çıkarları tehdit edilen çoğunluk öyle şiddetle karşı çıktı ki tasarıyı geri çekmek zorunda kaldı. Bu tasarısından ötürü kendisine Akıllı Laelius adı verildi.

MÖ 138'de Nasica'nın tutucu taraftarları Pulcher'in başlattığı reformları engellediler. Toprak hakkındaki uyuşmazlığın sona ermeyeceği açıkça görülüyordu; aslında durum daha da kötüleşmekteydi. Sicilya'da 200.000 köle ayaklandı; Roma ordusu o sırada başka bir yerde olduğundan, Roma'da buğday kıtlığı baş gösterdi. Aynı yıl uzun süren görevlerinden ve ülkelerinden ayrı kalmaktan bunalan Romalı askerler İspanya'daki sefer sırasında kitleler halinde ordudan kaçtılar. Çoğu yakalanıp bizzat Nasica tarafından cezalandırıldı; meydanda kırbaçlandılar ve sonra da bir *sestertius* gibi çok aşağılayıcı bir ücretle esir pazarlarında satıldılar.[30] Buna karşın, bir başkası çok geçmeden krizin tanığı oldu. Tiberius'un kendisi durumun ne kadar kötü olduğunu bizzat gözlemleyecekti.

MÖ 138 Roma için siyası kargaşanın hüküm sürdüğü bir dönem olsa da Tiberius için politik kariyerinin kanatlandığı

bir yıldır. O yaz, *quaestor* yani sorgucu seçildi, devletin mali faaliyetleriyle ilgilenecekti. Bu ilk resmi görevi olsa da onun başkentte kalmasını sağlamadı; bir kez daha savaşa, bu sefer İspanya'daki savaşa katıldı. Bir süreden beri Roma, İberya eyaletinin kuzeydoğusunda yaşayan Numantinlerin yarı-bağımsız Celtiberia kabilelerinin ayaklanmasını bastırmaya çalışmaktaydı. İspanyol savaşçılar inanılmaz bir fiziksel dayanıklılık ve direnç göstermekteydiler. Arazinin konumu da çok elverişsizdi; çatışmalar dar boğazlar, tehlikeli derin vadiler ve yalçın dağ geçitleri arasında sürmekteydi. Bu nedenle birçok Romalı komutan bu bıktırıcı, sonu gelmez savaşı bitirmeye çalışmışsa da başarısız olmuştu. MÖ 137'de konsül olan Gaius Hostilius Mancinus asileri alt etmek için yeni bir sefer düzenledi. Mali danışman olarak yanına yirmi altı yaşındaki Tiberius'u aldı.

Devletin resmi muhasebe defterlerini elinde tutan ve politik basamakları tırmanmaya başlayan Tiberius, babasının şanlı kariyerinin izinde yürümekteydi. Öte yandan, savaşa giderken gerçek siyasi bilince sahip olmasına yol açan bir şeyle karşılaştı. Bu aynı zamanda Tiberius destanının da bir dönüm noktası olacaktı. Müfrezesi Roma'nın kuzeyinde İtalyan kırsalındaki Etruria'da ilerlerken, Roma İmparatorluğu'nun kuruluşunun nasıl kötü bir dönüşüme uğradığını kendi gözleriyle gördü. Burada gözüne çarpan, gayretli Roma vatandaşlarının sahip olduğu çiftlikler değil, yabancı köle güruhlarının çalıştığı geniş arazilerdi.[31] Muhtemelen yol üstünde erkeklerinin ölümü üzerine ya da ihmal veya işçi eksikliğinden işleyemedikleri toprakları terk etmek zorunda kalan köylülerle karşılaştı. Eski kaynaklar; Tiberius'un Etruria'daki deneyimlerinin Roma'ya döndükten sonra yaşamındaki dramatik değişimlere yol açtığını belirtmektedir. Üstüne üstlük, İspanya'daki olaylar bunun tuzu biberi olmuştur.

Rezalet

Mancinus'un seferi daha başlangıçta başarısızlığa mahkum oldu. Tanrılara kurban etmek istediği tavuklar kafeslerinden kaçtı; sonra, İspanya'ya gitmek için bir gemiye binmek üzere iken *"Mane Mancine!"* (Dur, Mancinus!) diye haykıran bir ses duydu; başka bir gemiye binip tamamen başka bir limana yöneldiğinde ise talihsiz general güvertede bir yılan gördü ve hayvan yakalanamadan kaçıp kurtuldu.

Sefer başladığı gibi devam etti. İspanya'da Mancinus, Numantinler tarafından tekrar tekrar yenilgiye uğratıldı. Onu tek yüreklendiren genç sorgucusu oldu. "Harekât sırasındaki tüm şanssızlıklar ve geri çekilmeler süresince Tiberius'un cesareti ve bilgeliği daha da ışıldadı."[32] Buna ilaveten, generalin tüm başarısızlıklarına karşın, genç aristokrat kumandanına daima "saygılı" davranarak güçlü kişiliğini de sergiledi. Gene de özellikle karşılaşılan bir felaket her ikisine de zor anlar yaşattı.

Bir gece Mancinus çevredeki İspanyol kabilelerinden Numantinlere büyük çapta destek geleceğiyle ilgili asılsız bir haber aldı. Paniğe kapılan general kamp yerinden ayrılıp karanlıktan yararlanarak ordusunu daha uygun bir yöreye taşıma karar verdi. Kamp ateşleri söndürülüp sessizce geri çekilirken Numantinler onun planını öğrendi ve yıldırım hızıyla harekete geçti: Roma kampını bastılar ve kaçan orduya saldırdılar. Cephe gerisindeki piyadeler büyük çapta kayıp verdiler, ama durum daha da kötüleşecekti. 20.000 Romalı asker zorlu bir arazide 5000 kişilik bir düşman ordusu tarafından kıstırıldı. Hiçbir kaçış noktası yoktu.

Mancinus için tek çıkış yolu, Numantinlere elçiler yollayarak barış talebinde bulunmaktı. İspanyollar Tiberius dışında kimseyle görüşmeyeceklerini bildirdiler. Onun kişiliğine ve babasına duydukları saygı yüzünden sadece onun sözcü

olmasını istiyorlardı. MÖ 178'de Tiberius'un babası Numantinlerle barış imzalarken onlara güvence vermiş, Roma karşısında onların çıkarlarını gözetmiş ve barışı sağlamak için kendi adını ve şerefini ortaya koymuştu. Bundan da öte, baba Gracchus "Roma halkının barış koşullarına titizlikle uymasını sağlamıştı". Bu yüzden, ailesinin saygınlığı sayesinde Tiberius, Numantin ileri gelenleriyle görüşmeleri yürüttü ve bazı konularda ödün vermek, diğer hususlarda anlaşma sağlamak suretiyle "Numantinlerle Romalılar arasında eşitlik koşullarına" dayanan bir barış antlaşması gerçekleştirdi.[33] Antlaşma bir yemin töreniyle imzalandı.

Tiberius böylece 20.000 Romalı askerin, çok sayıda kölenin ve kampta bulunan diğerlerinin hayatını kurtarmış oldu. Ordu serbest bırakıldı ve Roma'ya geri gönderildi, ama Numantinler tüm silahlarına el koydular ve Mancinus'a barışa saygı göstereceğine dair yemin ettirdiler. Bununla beraber, Roma ordusu harekete geçmeden önce Tiberius büyük bir titizlikle sorgucu olarak görevini yerine getirdi. Tek başına Numantinlerin yanına giderek el konulmuş olan muhasebe defterlerinin geri verilmesini istedi. Numantinler onu yeniden görmekten çok memnun oldular ve onu kente davet ederek kendisini artık dost bildiklerini gösterdiler. Onlarla birlikte yemek yedikten sonra Tiberius da, defterlerine kavuşmuş olarak Roma'ya doğru yola çıktı. Başarısından dolayı bir kahraman gibi karşılanacağını bekliyordu. Oysa gerçek bambaşkaydı.

Senatoda Romalıların Numantinlerle imzaladığı barış son derece kötü karşılandı. Şiddetli tartışmalara yol açtı. Tiberius ve Aemilianus'un kuzeni Nasica şahinlerin bu konudaki düşüncelerini dile getirdi: Bu bir barış değil, beş para etmez, küçültücü bir teslimiyetti. Numantinler Romalılar ile "eşit" değildi, bir barış antlaşmasını dahi hak etmeyen düşmanlardı.

Onlar bir Roma eyaletindeki isyancılardı ve ne olursa olsun yok edilmeleri gerekiyordu. Mancinus yargı önüne çağrıldı. O da elinden geldiğince kendini savunmaya çalıştı: insanların hayatı kurtarılmamış mıydı? Barış koşulları ağır olabilirdi ama bu durumda başka ne yapılabilirdi? Mancinus'un yanında durmakta olan Tiberius da söz aldı ve komutanını savunmak için tüm hitabet gücünü ve deneyimini ortaya koydu. Ama senato Roma'nın yenilmezliğine olan inancından bir adım geri atmadı. Kartaca'nın yıkılışından bu yana Roma yalnızca bir süper güç değil, aynı zamanda Akdeniz'in de hâkimiydi. Herkese dilediği gibi davranırdı. Eğer Numantin asilerini yenmek için 20.000 askerin şerefleriyle ölmesi gerekiyorsa, öyle de olmalıydı!

Buna karşın Mancinus senatodan İspanya'da elinde bulunan askerlerin yeteneksiz olduğunu da göz önünde bulundurmalarını istedi. Kendisinden önce İspanya'da görevlendirilen komutan Quintus Pompeius deneyimsiz, disiplinsiz ve gerekli donanımdan yoksun kişileri silah altına almıştı. Bu savunma da işine yaramadı. Ortada bir saygınlık konusu vardı. Pompeius senatoda çok güçlü dostlara sahipti, oysa Mancinus'un ailesinin politik nüfuzu çok daha azdı. Aemilianus ve arkadaşlarından oluşan bir komisyon geniş çaplı bir araştırma yapmak için görevlendirildi. Bundan sonra da senato, Mancinus ile Tiberius'un dehşet dolu bakışları altında, barış antlaşmasını yırtıp attı.

Bu davranış kesinlikle yasadışı değildi zira savaş alanında imzalanan barış antlaşmalarının Roma'daki senato tarafından onaylanması gerekiyordu. Buradaki sorun daha ziyade ahlakiydi: Antlaşmayı tanımamak, Roma cumhuriyetinin ünlü *fides* –iyi niyetli ve sözünün eri olma– kavramına ters düşmekteydi. Böyle bir davranış tanrıların gazabına yol açabilirdi. Bu durumu düzeltmek amacıyla komisyon iki öne-

riyi Roma halkının oyuna sundu: ya Mancinus İspanya'dan sorumlu general olarak Numantinlere teslim edilecek, ya da onun yerine maiyetindekiler gönderilecekti. Burada sahneye Aemilianus çıktı. Kuzenine yardımcı olmak için senatörler üzerindeki etkisinden yararlandı ve dolayısıyla ilk öneri senatonun desteğini kazandı ve Roma halkı tarafından onaylandı. Mancinus'un tek başına cezalandırılması uygun görüldü. Eski bir askeri geleneğe uyularak, eski konsül çırılçıplak soyuldu, zincire vuruldu ve askerler eşliğinde İspanya'ya götürülerek Numantinlere teslim edildi. Celtiberialılar onu teslim almayı reddettiler ve Mancinus utanç içinde Roma'ya döndü.

Tiberius mahkûm olmaktan kurtulmuştu ama bu hiçbir anlam taşımıyordu. Genç adamın hayatı mahvolmuştu. İlk darbe onu çok yaralamıştı. Öz be öz kuzeni ve kayınbiraderi, Kartaca'da kendine örnek aldığı Aemilianus, Mancinus'u kurtaramamıştı. Aynı zamanda Aemilianus, Tiberius'un gerçekleştirdiği barış antlaşmasına olumsuz oy vermişti. İki kuzen arasındaki dostluk ve aile bağları artık kopmuştu. Geriye kalan sadece öfke ve karşılıklı suçlamalardı.

İkinci darbe daha da şiddetliydi. Senatonun barış antlaşmasını reddetmesi Tiberius'un kariyerinin sonuydu. Bu antlaşma için yalnız kendi dürüstlüğünü ve şerefini değil, babasınınkini de ortaya koymuştu. Ayrıca Numantin halkının sadakati de tamamen ihanete uğramıştı. Tüm bunlar yüreğini çok daha fazla ve derinden yaralamaktaydı. Senatonun onun sağladığı barış antlaşmasını geri çevirmesi ile Tiberius ailesinin, babasının ve kendisinin adını lekelemiş oluyordu. Roma cumhuriyetinde politik bir kariyerin temel unsuru her zaman saygınlıktı. Bu, zirveye ulaşmanın tek yoluydu. Aristokrat aileler bu saygınlığa yüzyıllar içinde ulaşmışlar, çocuklarının da asil babalarının düzeyine erişmeleri için tutkuyla uğraş-

mışlardı. Şimdi ise, Tiberius dostları, çevresi ve Roma halkı tarafından saygı ve bağlılık görme olanağından sonsuza dek yoksun kalkmıştı. Ya da öyle görünüyordu.

Genç Tiberius Sempronius Gracchus'un kaderi tarihte önemsiz bir olay olarak kalabilirdi. Aslında belki de bilmediğimiz düzinelerle "Tiberiuslar", yeteneklerini sergileyememiş parlak genç aristokratlar vardır. Öte yandan, Tiberius'un yaşamını büyük ölçüde değiştiren basit bir gerçek vardı: Onun kişisel felaketi Roma'da baş gösteren krizle aynı zamana denk geldi. Bu rastlantı cumhuriyetin uzun tarihinde en görülmemiş ayaklanmayı tetikledi. Sırf bu yüzden Tiberius senatoya, dostlarına, aile fertlerine ve atalarına sırt çevirdi ve isminin tarih kitaplarına geçmesine neden oldu. Anne ve baba tarafından atalarının izinde parlak ve şerefli bir kariyer sahibi olmak artık söz konusu değildi, şöhret yolu kapanmıştı. Ama önünde başka bir yol vardı.

Tiberius senatodan utanç içinde ayrıldı ama Roma halkı onu çok daha değişik bir biçimde karşıladı. Hayatlarını kurtardığı 20.000 Roma vatandaşının eşleri, ana-babaları, çocukları ve büyükleri Forum'u doldurmuş, ismini haykırıyor, onu bir kahraman gibi alkışlıyorlardı. Farkında olmadan halkın sevgi ve saygısını kazanmıştı. Belki de o anda bir fikir oluştu. Tiberius'un saygınlık kazanma yolu, zekâsını, idealizmini ve politik yeteneklerini sergileme fırsatı, babasının başarılarını onurlandırma olanağı artık senatodan değil, "sıradan insanların davasından" geçmekteydi.[34] Bir aristokratın tutkularını gerçekleştirebileceği bir başka çıkış noktası vardı.

MÖ 136 ve 137 yıllarının yaz ayları arasında olaylar çok hızlı gelişti. Anayasal gelenekler bozularak Aemilianus İspanya seferinin başına geçmesi için ikinci kez konsül seçildi. Roma halkı yalnızca onun bu bitip tükenmez savaşı zaferle sonuçlandırabileceğine inanıyordu. Bu yüzden, halkın

baskısı üzerine senato anayasal engelleri bir defaya mahsus görmezden geldi ve Aemilianus ikinci kez konsül seçilerek MÖ 134'te İspanya'ya hareket etti. Kartaca'da sergilediği aynı askeri deha, disiplin ve kararlılık sayesinde, MÖ 133'te ikinci bir kanlı saldırı ile Numantia'yı denetimi altına aldı. Savaş on bir ay sürdü ve sadece bir avuç Numantinli sağ kaldı (diğerlerinin çoğu esir düşmek yerine intihar etmeyi yeğledi); sonunda da kent yakılıp yıkıldı.

Aynı süreçte, Roma'da kuzeninin yaşamı çok farklı biçimde sürmekteydi. Tiberius'un hayatındaki ilk değişiklik Pulcher'ın kızıyla evlenmesi oldu. Bu, onun, Pulcher'e şiddetle karşı çıkan kuzenleri Aemilianus ve Nasica ile yollarını tamamen ayırdığını ve artık senatodaki reformcu kesimin yanında yer aldığını gösteriyordu. Bu grupta ünlü avukat Publius Muncius Scaevola ve rahipler okulunun saygın başkanı Publius Licinius Crassus gibi kişiler vardı. Tiberius böyle yeni ve son derece etkin dostlar edinmekten çok mutluydu. Politik görüşü ve krizle ilgili düşünceleri onlarınkiyle örtüşüyordu. İspanya'ya giderken gördükleri onun politik bilincini oluşturmuştu. Şimdi, siyasi olarak küçük düşürülmüş olması, bu politik bilinci daha da bilemişti. Plutarkus'a göre, Tiberius'un Pulcher'in saflarında yer almasının en büyük nedeni, Roma'daki topraksız kitlelerin çaresizliğiydi. "Tiberius'un enerjisini ve hırslarını harekete geçiren, kentin duvarları, kemerleri ve anıtları üzerine sloganlar ve talepler yazan" bu kitleydi.[35] Öte yandan reformcuların sorunu, taraftarlarının sayısını arttırmaktı.

Reform planı çok basitti: Tiberius halkın tribünü olmak üzere seçimlere katılacaktı. Bu mevki, cumhuriyetin ilk yıllarından beri kitlelerin çıkarlarını korumaya adanmış bir kurumdu. Daha da önemlisi, pleblerin oy hakkı bulunan Pleb Meclisi'ne yasa teklifi sunma yetkisine sahipti. Seçimi kazan-

dıktan sonra izlenecek strateji de belirlenmişti: Reformcular yeni bir yasa teklifinde bulunacaktı. Bu yasaya göre, devlet arazilerinin toprak sahiplerinin kendilerine tahsis olunan 125 hektar sınırının ötesinde nerelerde yasa dışı yollardan arazi elde ettiklerini araştırmak üzere bir komisyon oluşturulacaktı. Ayrıca bu komisyon söz konusu devlet arazilerinin topraksız Roma vatandaşlarına dağıtılması için de yetkili kılınacaktı. Bu yasa taslağı, aynı tahsis sınırını belirleyen ama yüzyıllardır göz ardı edilmiş olan eski bir yasanın yeniden hayata geçirilmesini öngörüyordu. Bu planın gerçekleşmesi için gereken tek şey, Tiberius'un seçimi kazanmasıydı. Güçlü ve ateşli bir kampanya sonunda Tiberius seçildi. Böylece MÖ 133 yılı için Tiberius halkın on tribününden biri oldu.

Senatonun tutucu üyeleri tehlikeyi hemen sezinlediler. Aralarından çoğu yasal sınırları aşan büyük arazi sahipleriydi. Bu arada, Tiberius'un önerdiği toprak reformundan en büyük zararı görecek olan Nasica'nın kendisiydi. Onun etrafında toplanan senato üyeleri hep birlikte ayaklandılar ve karşı saldırıya hazırlandılar. Tribün seçiminde onlar da Pleb Meclisi'nde kendi çıkarlarını temsil etmek üzere aday gösterdiler. Tiberius'un çocukluk arkadaşı Marcus Octavius önce Nasica yandaşlarına yardım etmek üzere aday olmayı reddetti. Aslında geniş bir aristokrat kliğin ısrarlarına direnmek için sarsılmaz ve dayanıklı bir yapıya sahip olmak gerekiyordu. Belki de tek yapılması gereken, kabul etmediği takdirde Roma'da hiçbir politik kariyeri olmayacağını ona açıkça anlatmaktı. Kesin bilinen o ki Octavius sonunda tribün seçimlerine girdi ve o da seçildi.

Her iki genç adam da MÖ 133'de görevlerine başlarken Roma'da cumhuriyet tarihinin en büyük politik hesaplaşması baş göstermek üzereydi. Forumda ilk kez hançerler çekilecekti.

Roma'da Cinayet

MÖ 133 başlarında on üç yıl önce Kartaca'nın yenilmesini izleyen büyük servet akımı sanki başka bir çağda kalmış gibi görünüyordu. Aristokratların savaş zaferlerini simgeleyen yapılanma programları duraklamıştı; tahıl fiyatları iki misline çıkmış, sonra tekrar artmıştı ve İspanya'da hâlâ süren masraflı savaş, devlet hazinesinin dibine darı ekmişti. Bu arada, topraksız köylülerin sayısı da sürekli çoğalmakta ve kentte işsizlik olağanüstü boyutlara ulaşmaktaydı.

Bu gerilimli yıl içinde halkın tribünü olan Tiberius Sempronius Gracchus'un toprak reformu yasası bir ahşap levhaya yazılıp Roma Forum'una asıldı. Oylama tarihi belirlendi. O gün otuz beş pleb kabilesi (ya da grubu) oy kullanacaktı. Dört kabile Roma kentindeki plebleri, yedisi kentin kenar mahallelerini ve yirmi dördü de kırsal kesimi temsil etmekteydi. Senatodaki seçkinler, paraları ve ilişkileri sayesinde kentte yaşayan pleblere baskı uygula ıbilirdi. Tiberius yasanın onaylanması için kırsal kesimden elden geldiğince çok seçmenin kente gelmesini sağlamak zorundaydı.

Oylar ya şifahi olarak bir görevliye bildirilecek ya da üzeri balmumu kaplı küçük tahta bir levhaya yazılıp, yüksek, ahşap bir köprüde oturarak olayı yöneten yargıca verilecekti. Bu, oy sahiplerinin dışarıdan baskılara maruz kalmamaları için düzenlenmiş bir uygulamaydı. Pleb Meclisi ise Forum'un kuzeyinde bulunan bir yamaçta yer almıştı. Bu yapı, üst kısmı senatoya ulaşan eş merkezli taş basamaklardan oluşuyordu. Bu avantajlı noktadan senatörler oylamayı izleme ve aşağıdaki tüm pleb faaliyetini alkışlama ya da yuhalama olanağına sahipti.

Böyle bir davranış olanağı kısa sürede ortaya çıktı. Oy kullanma gününden önce, Tiberius'un toprak yasasını açıkla-

ması ve katılanların fikirlerini sorması için bir dizi halka açık toplantılar düzenlendi. Kürsüye çıktığı anki tutumu, yasanın kışkırtıcı niteliğini apaçık sergiledi: senatoya sırtını döndü ve tasarısını doğrudan doğruya pleb topluluğuna açıklamaya başladı. Bu, cumhuriyet geleneklerine tamamen aykırıydı. Her yasa önerisinin önce senatoya sunulması ve onun onayının alınması gerekiyordu. Öte yandan, Tiberius'un tamamen kendine hâkim tavırlarından, yasal geleneklere meydan okuduğunu sezmek olanaksızdı. Son derece sakindi, kelimelerini dikkatle seçiyor ve etkili ve nazik bir tonla konuşuyordu.

> İtalya'da dolaşan vahşi hayvanların gizlenecekleri mağaraları ve delikleri vardır, oysa ülkemiz için savaşan ve can veren erkeklerimizin havadan ve ışıktan başka hiçbir şeyleri yok. Onların kaderi, karıları ve çocuklarıyla birlikte evsiz barksız yeryüzünde dolaşmaktan öteye gitmiyor. Generallerimiz bir savaş öncesinde askerlerinden atalarının mezarlarını ve tapınaklarını düşmana karşı savunmalarını isterler, oysa tüm söyledikleri yalan ve saçmalıktır, zira orada bulunanların hiçbirinin bir aile sunağı yoktur; oradaki Romalıların hiçbiri atasına ait bir mezara sahip değildir. Gerçekte onlar, başkalarının serveti ve refahı için dövüşüp ölürler. Onlara dünyanın efendileri denir ama sahip oldukları bir tek toprak parçaları bile yoktur.[36]

Tiberius'un ses tonu gitgide yükseliyordu. Burada bir tek sorun vardı: Roma İmparatorluğu'ndan kim faydalanacaktı? "Doğru olan herkes tarafından sahip olunanın herkesçe paylaşılması değil mi?" diye soruyordu. "Bir vatandaş kölelikten daha iyisini hak etmiyor mu? Askerliğini yapmış bir kişi orduya katılmamış olandan daha yararlı değil midir? Ülkesinde payı olan biri, onun çıkarlarına daha bağlı değil midir?"[37] Pleblerin alkışları ve haykırışları olayı izleyen senatodaki tu-

tucuların yuhalamalarını bastırdı. Tiberius politikada bir saatli bombanın pimini çekmişti.

Toplantıda bir araya gelen küçük toprak sahipleri için Tiberius'un Roma cumhuriyeti için hazırladığı tasarının yararları ortadaydı: Devlet arazisinin dağıtımını öngören toprak kanunu yasası, yalnızca servetin daha eşit paylaşımını sağlamıyordu. Daha da önemlisi, pleblere yeniden oy hakkı veriyor, askere alınmalarına olanak tanıyor ve Roma ordusuna yeni enerji kaynakları sağlıyordu. Zengin toprak sahiplerinin bu uğurda ödemek zorunda kalacakları ufak bedel neydi ki? Özel mülklerinden değil, yıllar boyu ele geçirdikleri devlet arazisinin 125 hektarı aşan bölümünden vazgeçeceklerdi. Oysa toprak sahibi aristokratlar bunu duymak bile istemiyorlardı ve tüm güçleriyle karşı çıktıklar.

Onlara göre, kişisel bir kin güden bu haddini bilmez isyancı, cumhuriyetin temellerini sarsmaktaydı. Onları öteden beri sahip oldukları topraklardan sürmeye kalkması ve servetlerine el koyması, devleti önde gelen savunucularından, savaştaki liderlerinden kesinlikle yoksun bırakacaktı. Kimileri kendilerinin ve atalarının kamu arazilerine yatırım yaptığını ileri sürüyordu. Bu toprakların çoğu İkinci Pön Savaşı sırasında yanıp yıkılmıştı ve ancak kendilerinin çabaları, gayretleri, uygulamaları ve paraları sayesinde yeniden bereketli hale dönüştürülmüştü. Ataları evlerini bu topraklarda kurmuşlardı ve asil babaları burada yatmaktaydı.[38] Senatörlerin yüzleşmesi gereken gerçek ise Roma halkının egemenliğiydi. Mecliste sadece onlar yasaları oylayabilirlerdi. Şimdi ise karşılarına çıkan bir yargıç senato ile halk arasındaki geleneksel işbirliğini bozmaya, aristokratlara karşı çıkmaya ve pleblerin çıkarlarına öncelik tanımaya kalkışıyordu. Hakarete uğrayan senatörlerin yapabileceği hiçbir şey yoktu. Yoksa var mıydı?

Seçim günü senatörler gizli silahlarını ortaya çıkardılar: Marcus Octavius. Gün doğmadan, seçimi yöneten yargıç, tanrıların onayını sağlamak için gerekli önlemleri aldı. Sonra haberciler sokaklara ve kent surlarına dağılarak tubalarını çaldılar ve oy kullanmak için Roma'ya akın etmiş olan binlerce kişiye çağrıda bulundular. Daha sonra tribünler kürsüye çıktı ve kalabalık heyecanla dalgalanırken yönetici yargıç oylamaya başlanmasını istedi. Toprak reformu yasasından söz edilir edilmez Octavius ayağa kalkarak "Veto" diye haykırdı. Kalabalık hoşnutsuzlukla homurdandı. Tiberius toprak yasasını engellemenin en etkin yolunun vetonun tüm halk tribünlerine mal edilmesi olduğunu çok iyi biliyordu. Ama herhangi bir tribünün kendisini seçen halkın yararına olan bir yasayı veto edeceği asla aklına gelmemişti. Ancak Octavius geri adım atmadı ve oylama geçici olarak durduruldu.

Böylece iki eski dost arasında düşmanlığa dönüşen bir soğukluk baş gösterdi. Meclis günlerce, defalarca toplandı ve Tiberius her seferinde rakibini kendi yanına çekmeye çalıştı ama senatonun basamaklarında oturan tutucuların tehditkâr bakışları altında Octavius yasayı engellemeyi sürdürdü. Senatörler kendilerine yararlı bir adam seçmişlerdi. Otuzuna yaklaşmış olan Octavius, önemsiz bir aileden gelmekteydi ve senatoda isim yapmaya hevesliydi; ayrıca geniş bir kamu arazisi sahibiydi. Bu yüzden, her ne kadar sağduyulu ve iyi bir kişiliğe sahipse de, sadece topraklarının bir kısmını yitirmekle kalmayacak, yakın zamanlarda aralarına katıldığı aristokrasinin isteklerini yerine getirmezse bir kariyer sahibi olma şansından da yoksun kalacaktı.

İki tribünün arasındaki mücadele, Tiberius'un Octavius'a yitireceği topraklara karşılık tazminat ödeme önerisiyle doruğa çıktı. Tiberius'un bu tazminatı kendi cebinden ödeyeceğini söylemesi kalabalığı çok sevindirdi. Bir başka toplantıda Tibe-

rius havuç yerine sopa yöntemine başvurdu ve toprak yasası oylanıncaya kadar diğer bütün resmi işlemlerin durdurulacağını belirtti. Bunun sonucunda kentte her şey durdu. Mahkemelerde duruşmalar tatil edildi, dükkânlar kapandı ve devlet hazinesi ödeme yapmaz oldu. Öfkeden kuduran Tiberius'un yandaşları aksine davranmaya kalkışanları tehdit etmeye ve yıldırmaya hazırdı. Gene de içinde bulunulan açmaz devam etti; kalabalık gitgide daha fazla tedirgin ve öfkeli hale geldi. Tiberius'un ise öfkesi ve kararlılığı giderek artıyordu. Son çare olarak Octavius'un vetosunu engellemek için bulduğu çözüm ise Roma'nın ateşini daha da yükseltti.

Galeyan içindeki plebler yeniden toplandığında Octavius tekrar veto etti. Bunun üzerine Tiberius kimsenin beklemediği yeni bir öneride bulundu. Kürsüde ayağa kalktı ve insanlardan Octavius'un halkın tribünü olarak işlevlerini yerine getirmediği göz önüne alınarak görevinden alınıp alınmaması hakkında oy kullanmalarını istedi. Kalabalık kana kan isteyen haykırışlarla hemen oylamaya geçti. Teker teker her kabile Octavius'un görevden alınması için oy kullandı. Yönetici yargıç, "Palatinus kabilesinin oyu: Octavius aleyhine. Fabia kabilesinin oyu: Octavius aleyhine" diye duyuruyordu. Tiberius, haftalardır yükselen gerilim yüzünden kalabalığın patlamak üzere olduğunu fark etti. Ortalık biraz daha ateşlenirse bir ayaklanma çıkabilirdi.

Tiberius oylamayı derhal durdurdu ve eski arkadaşına bir kez daha içtenlikle yalvardı. Ona sarıldı, öptü ve Octavius'tan direnmekten vazgeçip insanlara hak ettiklerini vermesini istedi. Buna karşılık genç tribünün "gözleri yaşlarla doldu ve uzun bir süre tek kelime söylemedi."[39] Ardından senato basamaklarından onları gözleyen Nasica ve yandaşlarına baktı ve onların onayını yitirme korkusuna kapıldı. Bu duygu diğerlerine baskın çıkınca da son bir kez geri adım atmayı red-

detti ve oylamaya devam edildi. Son oy verilmeden hemen önce Tiberius, tehlikenin ayırdında olarak, kendi yandaşlarına Octavius'u kürsüden uzaklaştırmaları ve koruma altına almalarını söyledi. Gerçekten de oylama sona erip Octavius görevinden alınınca kalabalık eski tribünün üstüne saldırdı. Yandaşları onların önünü kesemedi, ama korumaları sayesinde Octavius canını kurtardı. Hizmetkârı onun kadar şanslı değildi: Gözleri oyuldu.

Aynı gün toprak reformu tasarısı en sonunda büyük çoğunlukla yasalaştı. Yasa, kamu arazilerini incelemek, el koymak ve yeniden dağıtmak için üç kişinin görevlendirilmesini öngörüyordu. Bunlar Tiberius, onun küçük kardeşi Gaius ve kayınpederi Appius Claudius Pulcher idi. Reformcular yasanın onaylanmasından büyük mutluluk duydular ama daha işin başında büyük engellemelerle karşılaştılar. Octavius'la hesaplaşma aristokrat kesimin çok daha sertleşmesine ve direnmesine yol açtı. Komisyon üyeleri görevlerini yerine getirmek için ne zaman para istese senato finansman sağlamayı reddederek işlerini engelledi. Hatta Tiberius'un yandaşları arasında bile onun tribün olarak yetkilerini kullanırken aşırıya kaçtığını düşünenler vardı.

Senatodaki homurtular Roma sokaklarına da yayıldı ve kısa sürede bir karalama kampanyası başlatıldı: Tiberius insanlarla ilgilenmek yerine güç kazanmak peşindeydi; kişisel tutkularını gerçekleştirmek ve cumhuriyete egemen olmak amacıyla plebleri kullanıyordu. Sözün kısası, o kral olmak isteyen bir zorba idi. Octavius'u kutsal tribünlük görevinden alaşağı etmesi de bunun kanıtıydı.[40] Söylentiler artarken halktan gelen coşku ve kazandığı başarı ile başı dönen Tiberius rakiplerinin oyununa geldi. MÖ 133 başlarında Küçük Asya'da Roma'nın yandaşı olan varlıklı Yunan kenti Bergama'nın kralı Attalus'un ölüm haberi duyuldu. Vasiyetinde Roma

halkını mirasçıları olarak belirlemişti. Roma bir anda zengin ve kültürlü bir ekonomiye sahip olmuştu. Oysa Tiberius'un bakış açısı farklıydı. Bu mirası, arazi komisyonunun büyük gereksinim duyduğu maddi destek için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirdi. Hemen Pleb Meclisine bir yasa tasarısı sunarak bu paranın toprak reformu için kullanılmasını önerdi. Roma halkı Attalus'un mirasçısı olarak tanındığına göre, parayı diledikleri gibi kullanabileceklerini iddia ediyordu.

Bu tasarı bir kez daha Nasica'yı ve senatodaki tutucuları çileden çıkardı. Dış ilişkiler ve ekonomik konular her zaman yalnızca senatonun denetimi altında olmuştu. Tiberius'un düşmanları onun bu eyleminin tüm gücü eline geçirme arzusunun apaçık bir kanıtı olduğunu ileri sürdüler. Senatoda Nasica'nın yandaşlarından Pompeius ayağa kalkıp yangına körükle gitti. Tiberius'un komşusu olarak, Bergama'dan tribünün evine gelen elçilerin ellerinde kralın hazinesine ait bir taç ve mor bir kaftan taşıdıklarını gözleriyle gördüğünü, "bundan da Tiberius'un kısa sürede Roma kralı olmasını beklediklerinin anlaşıldığını" ileri sürdü.[41] senato dehşete kapılarak ayaklandı. Bununla beraber, Tiberius'un tartışmalara yol açan tasarısının düşmanlarının işine yaramasının bir nedeni daha vardı: tasarı yargılama yolunu da açıyordu. Görevde olduğu sürece bir yargıç hakkında dava açılamıyordu ama Tiberius'un tribünlük dönemi sona ermek üzereydi. Senatörler nihayet onun hakkından gelebileceğine inanıyorlardı.

Tiberius sürekli öldürülme korkusu içinde olduğundan her yere koruması ile birlikte gidiyordu. Aldığı ölüm tehditleri ve suikast dedikoduları onu öylesinde tedirgin etmişti ki dostları ve yandaşları evinin dışında kamp kurarak gece gündüz nöbet tutuyorlardı. Tiberius onlara akıl danıştı. Dediklerine göre, yargılanmaktan kurtulmanın tek yolu görevde kalmasıydı: Neden ertesi yıl tekrar aday olmasındı? Aynı görev

için iki yıl üst üste aday olmak adetten değildi, ama halk meclisinde yapılacak bir oylama ile yeni bir düzen getirilebilirdi. Bu öneriyle heyecanlanan ve yakınlarından destek gören Tiberius, yeni seçim kampanyası için muhteşem planlar kurmaya başladı. Senatonun gücünü daha da azaltmak amacıyla bir dizi öneri hazırladı.[42] Tiberius ve davranışları hakkındaki dedikodular ve karalamalar giderek gerçekleri saptırmaktaydı. Yoksa o kişisel güç kazanmanın, kendisini küçük düşürenlerden intikam almanın, sonunda halkın isteklerine tamamen ters düşecek bir şeylerin peşinde miydi?

Aslına bakılırsa senatodaki yandaşları arasında bile ondan uzaklaşanlar olmalı, zira o dönemin kaynakları bir zamanlar onu destekleyen önemli politikacılar konusunda giderek daha suskunlaşıyor. Bunun yanı sıra, toprak reformunun yasalaşmasında çok etkin olan ve kırsal kesimden gelen seçmenler, ürünlerini kaldırmak için evlerine dönmüş bulunuyordu. Tiberius'un yeniden seçilmesi için tekrar kente gelmeleri beklenemezdi. Her şeye karşın genç adam kampanyasını ve hayatının en büyük kumarını oynamayı sürdürdü. Bu karar onun senato ile arasındaki nihai çatışma olacaktı.

Seçim sabahı gün doğmadan adak törenleri gerçekleştirildi. İşaretler iyi değildi. Kuşlar verilen yemlere karşın kafeslerinden çıkmadılar. Başka kötü alametler de belirdi. Tiberius evinden çıkarken ayağı eşiğe takıldı ve küçük parmağının tırnağı kırıldı. Daha sonra Forum'a doğru ilerlerken önünden geçtiği bir evin çatısına konan bir kuzgunun yerinden oynattığı bir taş düşüp ayağına çarptı. Bu onun güvenini o kadar sarstı ki adaylıktan çekilmeyi düşündü. Ama gençliğinden beri onun siyasi düşüncelerinin gelişmesinde etken olmuş Yunanlı öğretmenlerinden biri ona, "Gracchus'un oğlu ve Scipio Africanus'un torunu olan, Roma halkının sözcüsü Tiberius'un bir kuzgundan korkarak vatandaşlarının istekle-

rini yerine getirmekten kaçınmasının çok büyük bir ayıp ve inanılmaz bir rezalet olacağını" söyledi.[43]

Tiberius Forum'a gelip Capitolinus Tepesi'ne çıktığında büyük bir kargaşayla yüz yüze geldi. Bir yandan alkışlar yükselirken tribün yandaşları ile aristokrat seçkinlerin tarafını tutanlar itişip kakışmaktaydılar. Oylama başladıktan sonra Tiberius'u destekleyen bir senatör kalabalığın içine daldı ve ona doğru ilerleyerek bir uyarıda bulundu: Söylediğine göre senato toplantı halindeydi ve Nasica ile yandaşları şu anda Tiberius'un öldürülmesini planlıyorlardı. Paniğe kapılan Tiberius bu haberi yakınındaki destekçilerine aktardı, onlar da kavgaya hazırlandı. Bunu duyacak kadar yakınında olmayan yandaşları ise kalabalığın içinde kaldılar. Tiberius elini başına götürerek onlara hayatının tehlikede olduğunu işaret etti. Düşmanları bu harekete tamamen başka bir anlam yüklediler. Senatonun merdivenlerine koşup mesajı ilettiler: Tiberius tacını getirmelerini istiyordu.[44]

Senatoda Nasica bu haberi tezini güçlendirmek için kullandı. Bağırarak başkana cumhuriyeti kurtarmasını ve zorbayı öldürmesini söyledi. Başkan ise direndi ve cumhuriyetin temelini oluşturan adalet ilkesini savundu: Siyasette şiddete başvurulmasına ve bir insanın yargılanmadan infazına izin vermeyeceğini söyledi. Bunun üzerine öfkeden çılgına dönen Nasica ayağa fırladı ve olağanüstü durum ilan etti: "Başkan devlete ihanet etmiştir, yasalardan yana olanlar peşimden gelsinler!" Sonra da, kurban törenine giden bir rahip gibi togasıyla başını örttü ve senatodan ayrıldı.[45]

Ellerinde sopalar bulunan köleler ve arkadaşları ile yüzlerce senatör rahat koşabilmek için togalarını bellerine dolayıp Nasica'yı izlediler ve silah olarak ellerine ne geçerse –tahta parçaları ya da oturak ayakları– alarak Capitolinus'a doğru ilerlediler. Kalabalığın çoğu onların rütbe ve yaşlarına duy-

dukları saygı ile yol açtı. Bu kadar çok sayıda asilin böylesine çığırından çıkmış bir şiddete başvurması herkesi korkutmuştu. Geri kalanlar, hatta Tiberius'un destekçileri bile paniğe kapıldı ve kaçışırken birbirlerini ezdi. Bu kargaşa ve karmaşa içinde Tiberius da kaçmaya yeltendi. Biri togasına asılınca onu çıkarıp attı. Sonra üstünde yalnızca tuniği kalmış olarak bir kez daha uzaklaşmaya çalıştı ama ayağı yerde yatanlara takıldı. Kapaklandı ve anında sopa darbeleriyle öldürüldü.

Aynı şekilde en az üç yüz kişi öldü: Kılıç darbeleri altında şerefiyle değil, sopalarla, değneklerle, taşlarla rezil ve vahşi bir şekilde. Arbededen sonra Tiberius'un küçük kardeşi Gaius onun cesedinin kendisine verilmesini istedi. Aristokrat senatörler ise Tiberius'u bir cenaze töreniyle onurlandırmayı reddedip onun parçalanmış cesedini, yandaşlarının ve dostlarının naaşlarıyla birlikte o gece Tiber ırmağına attılar. Cumhuriyet tarihinde ilk kez politik bir anlaşmazlık cinayetle sonuçlanıyordu.

Sonsöz

MÖ 255 ile 132 yılları arasındaki 150 yıl boyunca yabancı topraklarda süregelen savaşlar, seferler ve çarpışmalarda Roma'daki aristokrat seçkinler, cumhuriyeti Akdeniz'in her kesiminde zafere ulaştırdılar. Hem kendileri, hem de Roma için inanılmaz servet elde ettiler; sonunda bir imparatorluk kazandılar ve bir süper güç oldular. Ama o dönemde tutucuların safında bulunan bir yorumcunun ileri sürdüğü gibi, bunun için ödedikleri bedel, zaferlerini haklı kılmak amacıyla savundukları, cumhuriyeti başlangıçta güçlü kılan, adalet, dürüstlük ve şeref gibi ilkelerin yitirilmesi oldu.

Kartaca'nın yıkılışından sonra, asillerin askeri mükemmeliyet, servet ve saygınlık peşinde koşmaları, aristokrat aileler arasındaki rekabeti ve mevki edinme hırsını körükledi.

Bunun sonucunda da, açgözlülük ve bencillikleri yüzünden gözleri kendi çıkarlarından ötesini görmez oldu; imparatorluğun kuruluşuyla birlikte baş gösteren sosyal ve ekonomik sorunları göz ardı ettiler. Dolayısıyla toplumun birçok kesimini kendilerinden soğuttular; bu kesimler MÖ 130'larda Tiberius ve dostlarının reform isteklerine temel oluşturdu.

Her ne kadar Tiberius kendi çevresinin çıkarlarına ters düşerek halkın haklarını savunan bir politika izlediyse de, temelde amacı kurulu düzenden yanaydı: Muhtaç olanların sorunlarını gidererek cumhuriyeti kurtarmak. Anayasal açıdan, Tiberius bir tribün olarak senatonun onaylamadığı bir toprak reformunu önermekte ve Octavius'u görevden uzaklaştırmakta haklıydı. Öte yandan, halkı doğrudan doğruya senatoya karşı kışkırtmakla Tiberius, seçkinlerin senato ile egemen Roma halkı arasındaki ilişkilerin temelini oluşturduğuna inandıkları geleneksel saygıyı zedelemekteydi. Asillerin gözünde böyle bir davranış kesinlikle kabul edilmezdi. Roma'da kralların kovulmasından sonra politik düzendeki uyum ve işbirliği, cumhuriyetin temel taşları, onun eşsiz güç kaynağı ve dinamizmi olarak addedilmişti. Yalnızca bu nedenle, Nasica gibi düşmanların Tiberius'u asi olarak tanımlaması, Romalıların tek adam tarafından yönetilme konusundaki endişelerini körüklemesi ve onun kendi çıkarları için insanları kullandığını iddia etmesi kolay oldu.

Gerçekte ise Tiberius'un ve toprak reformunun amacı, Roma'nın dış ülkelerdeki servete konmasından yüzyıllar öncesine dayanan düzenini yeniden canlandırmaktı. Bu amaç Tiberius'un ölümünden sonra da devam etti. Toprak komisyonu görevini üç yıl kadar daha sürdürdü. Altı yıl sonra, MÖ 123'te onun mağrur genç kardeşi Gaius nöbeti devraldı; tribün seçildi ve çok daha kapsamlı bir reform programı hazırladı. O da senatodaki tutucular tarafından cumhuriyet düş-

manı ilan edilip öldürüldü. Ağabeyi gibi onun da temsil ettiği şeyler nefret uyandırıyordu. Oysa Roma halkı için Tiberius ve Gaius birer kahramandı. Hiç değilse onların gözlerinde, Tiberius Sempronius Gracchus ile Cornelia'nın iki oğlu, babalarının ve ölmüş atalarının cenaze maskelerini onurlandırmıştı. Bu dinsel maskeler onların ailelerinin evindeki tapınaklarla sergilendi. Temsil ettikleri adamların şerefli anıları yeniden canlandırıldı.

Tiberius ve Gaius'u neyin harekete geçirdiği –motivasyonlarının ideolojik mi olduğu yoksa tutkulara mı dayandığı– her zaman tartışma konusu olacaktır. Şu açıktır ki, siyaset sahnesinde cereyan eden bu çamur atma ve kan dökme olaylarının ardından, değerli bir ilke tehlikeye düşmüştür. Bu ilke, imparatorluktan kimlerin, zenginin mi yoksa yoksulun mu kazançlı çıkacağı sorunuyla ilgilidir ve Tiberius bu soruna heyecan verici ve ortalığı ayağa kaldıran bir biçimde yaklaşmıştır. Ondan önce hiç kimse (özellikle "bizden biri" sayılan hiç kimse) politik alanda yer alan seçkinlere bu kadar şiddetle karşı çıkmamış, onların kendini beğenmişliğini böylesine açığa çıkarmamıştır. Bu davranışıyla cumhuriyet anayasasını son sınırına kadar zorlamakla kalmadı; aynı zamanda o güne kadar hiç yararlanılmamış ateşli bir politik güç olan bir insan topluluğunun potansiyelini harekete geçirdi. Roma cumhuriyetinin uyuyan devi uyandırılmış oldu.

Öte yandan, her ne kadar Tiberius'un kişiliği zaman zaman idealist, kimi zaman da yumuşak huylu, inatçı ve tutkulu yanlarını sergilemekteyse de, halkın gücünü gemlemek ve onu beklenen sonuçlara ulaştırmak işi, çok daha titiz, soğukkanlı ve acımasız bir zihniyete sahip bir başkası tarafından gerçekleştirilecekti. Bu zihniyet, halkı yalnızca senatodaki tutucuları yenmek için değil, aynı zamanda cumhuriyetin yasal düzenine tamamen aykırı bir güce ulaşmak için kullanacaktı;

sadece toprak reformu yapmak için değil, Roma dünyasının tek hâkimi olmak için halktan yararlanacaktı. Bu, Jül Sezar'ın zihniyetiydi.

III
SEZAR

MÖ 46'da, öldürülmesinden iki yıl önce, Jül Sezar Roma Cumhuriyeti senatosu tarafından olağanüstü unvanlarla onurlandırıldı. Ona Kurtarıcı adı verilmesi ve adına bir Özgürlük Tapınağı yaptırılmasına karar verildi.[1] Oysa Roma halkını özgürlüğe kavuşturan bu kişi şimdi bir diktatör olmuştu. Romalıları özgürlüğe kavuşturan adam, iç savaşta binlerce kişinin ölmesinden de kısmen sorumluydu. Halkın savunucusu Sezar, sonunda bir otokrata dönüşmüş, neredeyse tanrı gibi tapınılacak bir duruma gelmişti. Senato tarafından onurlandırılmasından iki yıl sonra, MÖ 46'da, özgürlük adına öldürülecekti. Bu duruma nasıl gelinmişti? Görkemli Roma cumhuriyetine ne olmuştu? Onun değerli özgürlüklerine ne olmuştu?

Roma'da İsa'dan yüz yıl önce özgürlük kavramı çetin bir tartışma konusuydu. Bu tartışmada iki kavram zaman zaman birbirine ters düşüyordu: seçkin aristokratların özgürlüğü ve Roma halkının özgürlüğü. İki farklı özgürlük fikri iki farklı cumhuriyet anlayışına dönüştü. Bu fikir çatışması Jül Sezar ve Büyük Pompey'in yaşamlarını birbirine kenetleyecek ve tüm Roma dünyasını temelinden sarsacaktı.

Hangi özgürlüğün daha üstün olduğu sorunu Roma cumhuriyetini kanlı bir iç savaşa sürükleyecekti. Eski halk oylaması, seçimler, bir yıllık görevler, senato ile Roma Halkı'nın ortak yönetim sistemi işlemez olacak, sonunda bunların yerini tek adam yönetiminde bir diktatörlük alacaktı. Sezar'ın

yönetiminde seçimler devam etti ama bunlar artık özgür seçimler değildi: Diktatör bunları etkiliyor, son oy hakkını kullanıyordu. Bu, Roma tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri oldu.

Öte yandan Roma cumhuriyetinin yıkılışını hazırlayan sadece kavram kargaşası olmadı. Bu ideolojik tartışmayı kanlı, şiddetli ve kirli bir ayaklanmaya dönüştüren, Romalıların aristokratlara özgü değerlerinin temelindeki son derece hassas bir konuydu: saygınlık. Bir Romalı asilin saygınlığı, onuru ve politik mevkii çok önemliydi ve aristokratlarca her şeyin üstünde tutulurdu. Tuhaftır ki aynı nitelik Jül Sezar'ı bir iç savaşa sürükleyecek ve ona bu kadar değer veren yozlaşmış aristokrasiyi yok etmesine yol açacaktı. Bu nitelik, cumhuriyetin son yıllarındaki devasa güç mücadelelerini körükleyecekti. Cumhuriyetin tümüyle çökmesinin temelinde de bu nitelik yatıyordu.

Halk Politikası

Tiberius Gracchus ile Gaius Gracchus'un öldürülmesi, Roma cumhuriyeti siyasetinde ölümcül bir bölünmeye yol açtı. Anneleri Cornelia, iki adamın da seçkin aristokratlar tarafından öldürüldüğü Roma Forum'unu kutsal bir yer olarak ilan etti. Böylece kent merkezi halka açık bir türbeye dönüştü ve halktan gelen politikacılar kültü bunun etrafında gelişti. Bundan sonraki yüz yıl boyunca bir şeyler kazanmak peşinde olan gençlerin bir seçim yapmaları gerekiyordu: Ya tutucu seçkinlerin çıkarlarını kollayarak politik bir makama gelecekler ya da Gracchus kardeşlerin izinden giderek Roma halkının gücünü artıracak yasalar hazırlayacaklardı. Bu politik yollardan biri, asil senatörlere hem büyümekte olan imparatorluğun zenginliklerine sahip çıkmak, hem cumhuriyette daha etkili düzeylere gelmek olanağını veriyordu. Öbür yol ise güçler

dengesini ve servetten halkın yararlanmasını sağlayacak reformlar yapmaktı.

O dönemin yazarlarından Varro bu kliklerin varlığından ötürü cumhuriyeti "iki başlı" olarak tanımlıyordu. Bu doğru bir tanımlamaydı, zira cumhuriyetin son yıllarına damgasını vuran yıpratma savaşında, iki taraf arasında da önemli benzerlikler vardı. Örneğin, her iki taraf da cumhuriyeti savunduğunu ileri sürüyordu. Öte yandan, neyin savunulduğu konusunda büyük fikir ayrılığı vardı. Tutucu anayasacılar cumhuriyeti onu yıkmak isteyen asilere karşı savunduklarını iddia ederken popülistler cumhuriyetin kendi çıkarlarını gözeten seçkin aristokratların elinde yozlaşmaması için mücadele ettiklerini söylemekteydi.

Her iki tarafın politik sloganları da aynıydı: "Özgürlük." Ne var ki, bu kelimeyi iki taraf da değişik biçimde tanımlıyordu. Anayasacılar saygınlıklarını eşit biçimde ve başkalarının müdahalesi olmadan şerefli bir kariyer peşinde sürdürmek için uğraşıyorlardı. Onların çekindikleri kişiler zorbalar, kral olmak isteyenler ve kendi çıkarlarını cumhuriyetten fazla düşünen güçlü bireylerdi. Öte yandan, popülistler, insanları seçkinlerin egemenliğinden kurtarıp özgür kılmak, kendi yasalarını kendi başlarına, özgürce yapacakları koşulları sağlamak için mücadele ediyorlardı. Bu iki politik grup ve onların gittikçe daha da kemikleşen konumları arasında kamuoyu durmadan bir oraya bir buraya savrulmaktaydı.

Bu mücadelenin savaş alanı Pleb Meclisi idi; her iki tarafın silahı ise halkın oylarıydı. Tiberius ve Gaius Gracchus'tan geriye kalan, halk meclisinin senatoya rağmen cumhuriyette yeni ve daha yetkin bir rol oynamasıydı. Oysa, Pleb Meclisi daha güçlü kılınmıştı ama aynı zamanda kolayca etki altına girebiliyordu. Otuz beş kabilenin otuz biri için oy verecek olan seçmenler kentin çok uzağında yaşayan kabile men-

supları ydı ve onların oy kullanmaya gelmesi hem çok zor, hem de çok masraflıydı. Dolayısıyla çoğunluk oy kullanmaya gelmiyordu. Gelebilenler ise tarlalarını yoksullardan çok Roma'daki tutucu seçkinleri destekleyen arazi sahiplerine emanet ediyorlardı. Oy kullananların çoğunluğunu oluşturan kentteki ayaktakımı ise kolayca etki altında kalabiliyordu: Yoksullar rahat para harcayan zengin bir hayırsever tarafından kandırılabilirdi; küçük esnaf ve zanaatkârlar, aristokrat müşterilerinden etkilenebilirlerdi; azat edilmiş köleler ise eski patronlarına bağlılıkları yüzünden saf değiştirebilirlerdi. Seçmenler şu ya da bu şekilde rüşvet alabilirlerdi. İmparatorluktan Roma'ya sürekli para aktığı için rüşvet vermek yaygınlaşmıştı. Gracchus kardeşler halkın siyasi bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymuş olabilirlerdi ama cumhuriyetin son yıllarında her iki taraf da bu silahtan yararlanabiliyordu.[2]

Popülistler ve senatodaki tutucu aristokratlar böylece silahlanarak savaşa giriştiler. İlk darbeyi indiren, Gracchus kardeşlerin öldürülmesinden sonra kavga için yanıp tutuşan popülistler oldu. MÖ 110'larda eyalet yöneticilerinin savurganlığını önlemek amacıyla yolsuzluğa karşı yasalar çıkarıldı. Senatörler yargılandı ve kamu hizmetinden çıkarıldı. Aynı dönemde iki taraf bir başka sorunu çözmek için çatıştı: Ordu komutanları kim tarafından seçilecekti? Senato tarafından mı, halk tarafından mı? Aristokrat generaller Kuzey Afrika ve Galya'daki savaşlarda yenik düşünce, sorumlu senatörler yetersizlikle suçlanarak halk tarafından yargılandı. Onların yerine, senatonun değil halkın seçtiği, yüksek tabakadan gelmeyen ama yetenekli olan kişiler görevlendirildi. Bu sayede General Gaius Marius, ailesinde senatör bulunmamasına karşın, MÖ 108 ve 90 yılları arasında tekrar tekrar konsül seçildi.

Popülistlerin davası bir savaşa dönüştü. MÖ 90 ve 89 yıllarında Roma cumhuriyet orduları düş kırıklığı içindeki İtalyan

müttefikleri ile savaşa girdi. Sosyal Savaş adı ile bilinen bu kanlı ve zorlu savaş, senatonun Po ırmağının güneyinde yaşayan tüm İtalyan topluluklarına Roma vatandaşlığı tanımasıyla son buldu. Roma vatandaşlığı, aristokrat mevki sahiplerinin keyfi davranışlarına karşı korunmayı da sağlıyordu. Bu, Roma halkının özgürlüğünü savunanların bir zafer daha kazanması demekti.

İşler MÖ 80'lerde ters gitmeye başladı. Roma, doğuda gücünü arttırmak isteyen Pontus Kralı Mitridates'le çatışmaya girince senato MÖ 88'de konsül seçilen aşırı tutucu Lucius Cornelius Sulla'yı ordunun başına getirdi. Bu savaşta hem general, hem de askerler büyük çapta ganimet elde edeceklerini umuyorlardı. Bununla beraber bu atamanın ömrü kısa oldu. Bir halk tribünü Sulla'yı veto etti ve yerine ünlü emekli general Marius'u önerdi. Bu şekilde görevlerinden alınan tutucu generaller, ne kadar öfkelenirlerse öfkelensinler, halkın egemenliğine boyun eğmek zorundaydılar. Fakat Sulla'nın bu karara tepkisi çok büyük oldu. Önce, emri altındaki ordunun kendisine sadık kalmasını sağladı. Askerlere Marius başa geçtiği takdirde daha önceki seferlerde onun yanında savaşmış olanların doğudaki zenginliklere sahip çıkacaklarını söyledi. Maddi çıkara dayanan bu iddiası işe yaradı. Ordunun işbirliğini güvence altına aldıktan sonra Sulla Roma'nın üzerine yürüdü, kendisini veto eden tribünü öldürdü, ani bir askeri darbe ile cumhuriyetin yönetimini ele geçirdi ve kendini diktatör ilan etti. Bu hareket, cumhuriyetin acil bir durumda tek adamın kısa bir süre için yönetimi ele almasıyla ilgili ilkesine vurgu yapılarak haklı görüldü. Sulla ise bu ilkeden politik düşmanlarını alt etmek için yararlandı.

Sulla MÖ 88'de Mitridates'i yenip doğudaki serveti ele geçirdikten sonra Roma'ya döndü ve rakiplerini kent kapılarındaki bir savaşta bozguna uğrattı. Sonra da popülistlerden acı-

masız bir biçimde öç almaya girişti. Forum'a çeşitli yasaklarla ilgili listeler asıldı ve Sulla'nın askerleri ve yandaşları düşmanlarının peşine düştüler. Çoğu öldürüldü, kalanlar kenti terk etmeye zorlandılar ve hepsinin mallarına el konuldu. Diktatör Sulla'nın popülistlerin gücünü yok etmeyi ve senatonun gücünü artırmayı hedefleyen yasaları da aynı oranda tutucuydu.

Yeni yasalardan biri siyasi mevkilere atamaların tümüyle yargıçlar hiyerarşisine uygun biçimde yapılmasını öngörüyordu. Böylece yeni yetme popülistlerin halkın oylarıyla konsül seçilmelerini olanaksız kılıyordu. Senatörlerin sayısı da, Sulla yandaşlarının katılımıyla üç yüzden altı yüze çıkarıldı. En tartışmalı yasa ise halk tribünleriyle ilgiliydi. Bu makamın eski halinden eser kalmadı. Seçilmiş bir tribün bundan böyle başka hiçbir mevki için aday olamayacaktı (bu da kariyerlerinde yükselmek isteyenler için bu görevi sevimsiz hale getiriyordu). Bir tribünün yasa tasarısı önceden senatonun onayından geçmek zorundaydı ve ayrıca veto hakkı da elinden alınıyordu. Tutucu tepkinin ibresi ciddi bir biçimde popülistlerin aleyhine dönmüştü.

Bu kişisel ve kanlı eylemini gerçekleştirdikten sonra Sulla cumhuriyeti senatoya teslim etti ve MÖ 79'da özel yaşamının keyfini çıkarmak üzere Puteoli'ye döndü. Tribünlerin eski güçlerini kazanması ve halk meclisinin zincirlerini kırması için neredeyse bir on yıl geçmesi gerekecekti. MÖ 70'de tribünlerin yeniden güçlenmesini sağlayan ve halkın büyük övgülerini alan konsül herkesi şaşırttı. Bu kişi, o günlerde Roma'nın en başarılı generallerinden biriydi ve kırk yaşına gelmeden iki büyük zafer kazanmıştı. Öte yandan, ününü son derece karanlık ve kanlı bir dönemde kazanmıştı: bir zamanlar Sulla'nın en acımasız destekçilerinden biriydi. Aslında, MÖ 80'lerde senatodaki tutucular adına o günlerin önde ge-

len popülistleriyle savaşırken kendisine "Yeni Yetme Kasap" adı takılmıştı. Gerçek ismi Gnaeus Pompeius Magnus yani Büyük Pompey idi.[3]

Bir konsülün oğlu ve İtalya'daki en zengin toprak sahibi olmasına karşın Pompey'i kurulu düzenin merkezindeki bir aristokrat sanmak yanlış olur. O yükselmek isteyen ve cumhuriyetin geçmiş politik gelenekleriyle duygusal bağları olmayan genç bir adamdı. Her şeyden önce mükemmel bir askerdi. Tutkulu ve cesurdu, gür sarı saçları yüzünden askerleri arasında Magnus (Büyük) olarak anılırdı (çocukluğundaki kahramanı Büyük İskender'di). Ününü MÖ 80'de yirmi yedi yaşındayken Afrika'daki seferi olağanüstü başarıyla yönetmesine borçluydu. En büyük meziyeti ise ününü artıracak fırsatı yakalamaktaki yeteneğiydi. MÖ 70'de konsül seçilince böyle bir fırsatı değerlendirdi; saf değiştirerek popülistlerin yanında yer aldı. Yalnızca tribünlerin eski güçlerini kazanmasını sağlamakla kalmadı, mahkeme jürileriyle ilgili reformlar gerçekleştirerek onların senatörleri kollamalarını engelledi. Ayrıca, tümü Sulla tarafından atanmış altmış dört adet ikinci sınıf senatörün listeden silinmesini sağladı. Halk tarafından çok sevildi. Birçok senatör Pompey'e karşıydı ama ünlü general genç bir senatör olan Gaius Julius Caesar yani Jül Sezar tarafından destekleniyordu.

MÖ 70'te Pompey ve Sezar'ın Roma'nın siyaset sahnesinde belirmesiyle popülist politikanın ibresi bu kez çok görkemli bir şekilde popülistlerin lehine döndü. Bunun bir tek nedeni vardı. Sulla'nın sergilediği acımasızlıktan ders alan Pompey ve Sezar, bundan sonraki yirmi yıl boyunca kendilerinden önceki hiçbir siyasetçinin başaramadığı kişisel güç ve etkinliğe sahip oldular. Bununla beraber, Sulla'nın aksine, senatonun değil popülistlerin gücünü arttırmak için uğraş verdiler.

Tribünleri güçlü kılmaları bir rastlantı değildi çünkü güçlü bir yönetim için onlara gereksinimleri vardı.

Pompey, Sezar ve Cato

Pompey bir çığır açtı. MÖ 67'de bir tribün halk meclisine, henüz hiçbir göreve atanmamış halk kahramanına, Roma'nın kazandığı zaferlerinin ardından vurgun peşinde olan Akdeniz'deki korsanlardan kurtulmak için özel bir komutanlık görevi verilmesini önerdi. Korsanların Akdeniz'deki egemenliği Roma'da bir tahıl kıtlığına yol açtığı için ortada kritik bir durum vardı. Korsan gemilerinin bu kadar geniş bir coğrafyada yok edilmesi çok zor bir işti. Pompey'in bunu başarmak için daha fazla gemiye, daha fazla askere ve bugüne kadar bu sorunla uğraşmış olan generallerden çok daha fazla zamana ihtiyacı vardı.

Senato alarma geçti. Pompey'in emrine verilen beş yüz gemi, 120.000 asker ve üç yıllık komutanlık süresi, seçkinlerin eşitliğini tehlikeye düşürecekti. Ona böyle bir yetki verilmesi, bir monarşiye yol açacak, cumhuriyet sadece bir isimden ibaret kalacaktı. Buna karşın, halk yasayı onayladı ve Pompey harekete geçti. Başarısı herkesi şaşırttı. Korsanları sadece üç ay içinde bozguna uğrattı. Komutanlığının geri kalan döneminde ise bu başarısına ek olarak doğuda Romalılar adına büyük bir zafer kazandı. Bu, MÖ ikinci yüzyıldaki Yunanistan'ın fethi ile eş değerde bir başarıydı. Bu olağanüstü başarıdan sonra generale bir başka komutanlık görevi verildi. Bir kez daha bir tribün meclisten Pompey'e Asya'da Kral Mitridates'le olan savaşı sonlandırmak için yetki verilmesini önerdi.

Pompey bu göreve de hırsla sarıldı; elde ettiği sonuçlar daha da şaşırtıcıydı. Üç yıl içinde yalnızca Mitridates'i yenmekle kalmadı; diplomasi ve savaş yoluyla iki yeni Roma eyaleti oluşturdu: Suriye ve Yahudiye. Buralara düzenlediği

seferler sonucu irili ufaklı 1000 kale, 900 kent ve 800 korsan gemisi ele geçirdi. 39 kent kurdu ve devlet kasasına giren 20.000 talent dışında doğudan alınan vergiler de iki misline çıktı; tüm bunlar Pompey sayesinde gerçekleşmişti. Roma'daki senatörler hem çok sevinmiş, hem de çok korkmuşlardı. Pompey'in bu bölgede kral ilan edilmesi, imzaladığı barış antlaşması ya da bir kenti işgali, ona yeni ve çok güçlü bir Büyük İskender görünümü kazandırıyordu. Senatörlerin korkuları sürmekteydi: Roma'ya dönüşünde o ve ordusu tüm yetkileri ele geçirmeye kalkışır mıydı?

Pompey İtalya'ya dönünce ordularını dağıttı ve senatonun emrine girdi. Bu onun tüm popülerliğine ve gücüne karşın bunlardan cumhuriyet aleyhine yararlanmaya niyetinin olmadığının bir göstergesiydi. Gene de bazı koşulları vardı: askerlerinin hizmetleri karşılığı İtalya'da arazi verilerek ödüllendirilmelerini ve doğuda gerçekleştirdiği barış antlaşmalarının onaylanmasını istiyordu. Bu senatodaki muhafazalar için başka bir endişe kaynağı idi. Bu koşulların kabul edilmesi, Pompey'in cumhuriyet içindeki üstün konumunun tanınması demek olacaktı. Bu, onun hem Roma ordusunun, hem de doğudaki kralların, hükümdarların ve halkın sadakatini kazandığını gösteriyordu. Senatodaki tutucular sonunda halk kahramanının bu benzeri görülmemiş üçüncü zaferini ödüllendirdiler ama isteklerini yerine getirmediler. Karar vermeyi sürekli erteleyerek generali açıkta bıraktılar. Bu konuda Büyük Pompey yenik düştü ama senatoya öfkesi sürdü.

Bu arada, MÖ 60 yıllarında, Pompey'den altı yaş küçük olan Gaius Julius Caesar da kişisel gücünü artırmaktaydı. Pompey'in aksine Sezar Roma'nın efsanevi kurucusu olan Truvalı Aeneas'ın soyundan geldiğini iddia eden eski bir patrisyen aileye mensuptu. Aeneas'ın Venüs'ün oğlu olduğuna inanılıyordu, bu yüzden Sezar tanrıların soyundan geldiğini

ileri sürebilirdi. Her fırsatta bu iddiayı ortaya atıyordu; bu onun Roma cumhuriyetindeki herkesten daha asil bir kana sahip olduğunu gösteriyordu. Teyzesinin ve ilk karısının görkemli cenaze törenlerinde ancak bir halkla ilişkiler uzmanının sergileyebileceği türden bir yetkinlik göstererek politik kariyerinin ilk iki adımını attı. Teyzesinin kutsal atalarına (ve dolayısıyla kendi atalarına) övgüler yağdırdı ve kelimelerle değil, davranışlarıyla politik eğilimini sergiledi. Teyzesi aynı zamanda ünlü general Marius'la evli olduğundan, ağıtçıların teyzesinin eşinin maskelerini takmalarını sağladı. Böylece Sezar popülistlerin yanında olduğunu da belirtmiş oluyordu. Bu gösterişli tavrı giysilerine de yansımıştı. Sezar her zaman bir züppe olarak tanınmıştı: Saçlarını itinayla tarayıp ayırıyor, togasını gösterişli gevşek bir kemer ile bağlıyordu.[4] Bu davranışları senatodaki tutucuları rahatsız etmekteydi. Oysa daha da beteri olacaktı.

MÖ 70'lerin başında Sezar Makedonya ve Yunanistan eyaletlerinde yolsuzluğa karışan iki aristokrat valiyi yargılatarak politik eğilimlerini ortaya koydu. Her ne kadar davaları kaybettiyse de pleblerin büyük sempatisini kazandı. Hitabeti, coşkusu ve dostça davranışları ile, insanları nasıl kolayca kazanabileceğini gösterdi.[5] Bununla beraber, cumhuriyet içinde daha yüksek mevkilere ulaşmak için Roma halkının sevgisinin yeterli olmadığının, daha büyük bir hamle yapması gerektiğinin farkındaydı. Bu doğrultuda mevki edinmek için her fırsattan yararlandı. Örneğin *curule aedile* makamı, resmi tatillerde kamu oyunları düzenlemek sorunluluğunu içermekteydi. MÖ 65'te Sezar bu göreve atanınca o güne kadar kentte görülmemiş görkemde gladyatör oyunları düzenledi. En az 320 çift gladyatörün pırıl pırıl gümüş zırhlar içinde zafer için dövüşmeleri halkı coşturdu. Bu Roma halkında öyle bir heyecan yarattı ki senato derhal bir yasa hazırlayarak kentteki bi-

reylerin sahip olabileceği gladyatör sayısını kısıtladı.[6] Böylece bir politikacının halkın beğenisini bu denli utanmazca kazanmasını engellemeye çalıştılar. Törenlerde artık insanlar daha sade gösterilerle yetinmek zorunda kalıyorlardı ama istenen etki yaratılmıştı.

Bu tür gösterişli olaylar için para gerekiyordu; hem de çok para. Biriken borçlarını karşılayabilmek için Sezar bir eyaletin yöneticiliğine seçilmek, oradaki servete el koymak ve bununla alacaklılarına ödeme yapmak peşine düştü. MÖ 61'de Uzak İspanya'da *preator* seçilince öyle de yaptı. Vali sıfatıyla yüklendiği görevlerin dışına çıkarak Kuzey Portekiz'deki bağımsız yerli kabilelerle savaşa tutuştu ve popülist bir politikacı olmanın yanı sıra uzak ülkelerde de iyi bir savaşçı ve general olduğunu kanıtladı. O kadar başarılı oldu ki zaferinden dolayı ödüllendirilmesini istedi; genç general bunun cumhuriyetin en yüksek makamı olan konsüllük seçimindeki seçim kampanyası için mükemmel bir atlama tahtası olacağı kanısındaydı. Oysa Roma'ya döndüğünde işler planladığı gibi yürümedi.

Sezar'ın konsüllük yolunda ilerlemesini engellemeye kararlı olan kişi, o günlerde en önde gelen anayasacı Marcus Porcius Cato idi. Kararlı, ciddi ve otuz beş yaşına oranla çok daha olgun olan Cato yaşamını vakur ve kadim cumhuriyet erdemlerine adamıştı. Saçları bir köylününki gibi dağınık, sakalı bakımsızdı ve seçkinlerin açık eflatun rengindeki lüks giyimlerini protesto için her zaman siyahlara bürünmeyi tercih ediyordu. Çağdaşı Cicero onun Roma'da "Romulus'un mezbeleliğinde değil, Plato'nun ideal cumhuriyetindeymiş gibi" dolandığını söyler.[7] Cato'nun evindeki bir akşam yemeği, saygın bir senatörün bir eğlence gecesine hiç benzemezdi. Gerçekten de Sezar Roma'ya döndüğü zaman Cato ona cumhuriyetin anayasasına ne denli bağlı olduğunu ve popülistle-

rin güç kazanmasını engellemekte ne kadar kararlı olduğunu gösterdi.

Kent surlarına varınca Sezar senatoya İspanya'daki zaferlerinin tanınması için resmen başvurdu. Aynı zamanda gelecek Temmuz'daki seçimlerde konsüllüğe aday olmak istediğini de belirtti. Cato bu isteği yanıtladı: Yasalara göre ikisi birden gerçekleşemezdi. Sezar ikilemde kaldı. Zafer madalyası almak için tören gününe kadar Roma dışında beklemesi gerekiyordu. Oysa, konsül olmak için ise kente derhal girip adaylığını şahsen açıklamak zorundaydı. Cato'ya göre Sezar bir seçim yapmalıydı: Ya Roma'daki büyük zafer kutlamasına katılacak ya da cumhuriyet içinde görevlendirilmek için başvuruda bulunacaktı.[8]

Sezar konsül adayı olmayı seçti. İleride göreceğimiz gibi, bu karar Roma tarihini tümüyle değiştirecekti. Öte yandan seçimi kazanacağı da kesin değildi. Konsül olabilmek ve aynı zamanda zaferinin kutlanmasından vazgeçmekle yitireceği halkın sevgisini yeniden elde edebilmek için Sezar'ın hem paraya, hem de güce büyük gereksinimi vardı. Cumhuriyette bunları ona sağlayabilecek tek adam asık suratlı Büyük Pompey idi. O dönemin bu iki ünlü popülisti bir anlaşmaya vardı. Pompey Sezar'a seçimi kazanabilmesi için gerekli maddi katkı ve desteği verecek, Sezar da konsül seçildikten sonra Pompey'e en çok istediği şeyi sağlayacaktı. Pompey adına, endişeli tutucu senatörlerin karşı çıktığı yasaları önerecekti: Pompey'in askerlerine arazi verilmesi ve doğudaki zaferlerinin onaylanması.

Bu iki adam arasındaki anlaşma öylesine güçlü ve tehlikeliydi ki MÖ 60 yazında yapılan konsül seçimlerinde Cato'nun önderlik ettiği tutucular, Sezar'la Pompey'in önünü kesmek için ellerinden geleni yaptılar. Bir kez daha anayasacılarla reformcular, tutucularla popülistler karşı karşıya gelmişler-

di. MÖ 60 Temmuz'undaki seçimler öncesi, Pompey'in ve onun zengin yandaşı Marcus Licinius Crassus'un dolup taşan ceplerinden, konsül seçimleri için halkın toplandığı Campus Martius'a rüşvet yağdı. Hatta yasalara son derece saygılı, fazilet kumkuması Cato bile, tutucuların adayı olan damadı Marcus Bilubus'u desteklemek için rüşvete başvurdu.[9] Cato ve onun tutucu yandaşları, adaylardan hiç değilse birinin Sezar'ı engellemesini sağlamak için o kadar hevesliydiler ki Sezar'ın, Pompey'in ve Crasus'un başını çektiği popülist bloğun benimsediği tüm kirli oyunları uygulamaya hazırdılar. Sonunda Sezar büyük bir çoğunlukla seçimi kazandı ama Cato da başarılı olmuştu. Bibulus diğer popülist adayı kıl payı geride bırakarak Sezar'la birlikte konsül oldu. Oysa savaş daha yeni başlıyordu.

Sezar'ın konsül olarak görev yaptığı yıl, popülistlerle anayasacılar arasında uzun süreden beri devam eden çatışmanın doğal sonucunu sergiler. Her şeyden önce popülistlerin nasıl üstün geldiğini gösterir. MÖ 59'da o dönemin önde gelen popülisti, gelenekleri altüst eden ve senatonun isteklerine karşı çıkan adam, artık sadece bir halk tribünü değildi. O şimdi cumhuriyetin en büyük güç kaynaklarından biri olan konsüllük görevine seçilmişti. Tribünlerin radikal taktikleri artık bu görevde uygulamaya konulacaktı. Örneğin, Sezar Pompey'in askerlerine arazi tahsisiyle ilgili toprak yasasını önerdiğinde Cato'nun harekete geçirdiği büyük bir muhalefetle karşılaştı. Bunun üzerine, her zaman bir konsülün yaptığı gibi diğer senatörlerin ortak iradesine boyun eğecek yerde, senatodan çıkıp gitti, yasa tasarısını halk meclisine sundu ve bunu oraya onaylattı. Öte yandan Sezar daha da ileri gitmeye hazırdı. Bir başka sefer, Sezar ve Pompey'in programları üzerinde oylama yapılırken Bibulus sürekli kehanetlerin iyi olmadığını ileri sürerek görüşmeleri engellemeye çalışıyordu ama Sezar bunu

duymazlıktan gelerek baskısını sürdürüyordu. Sezar yasalara karşı mı geliyordu? Cato kesinkes bu kanıdaydı.

MÖ 59'daki bu büyük gerilim içinde Sezar ve Pompey "yasadışı" hareketlerini sürdürdüler. Bir kez daha politik alanda her iki tarafın da başvurduğu bilinen meşum yola başvurdular: acımasız şiddet. Cato senatoda bir yasanın görüşülmesini engellemeye kalkışınca Sezar'ın yandaşları bağırıp çağıran senatörü yaka paça yakalayıp hapse attılar. Bu ileride olacakların küçük bir belirtisiydi. Pompey'in sadık ve eski askerleri tehditkâr bir tavırla Roma üzerine doğru yürüdü. Toprak reformunun oylanacağı gün Pompey'in ayaktakımı Forum'a girdi ve yasaya karşı olanların hepsini dışarı çıkardı. Bir defasında Cato ve Bibulus toplantıdan dışarı atıldı, onların emrindeki görevliler dövüldü ve yargıçların asaları paramparça edildi. Daha da ileri gidilerek, bir kova dolusu pislik senatörün kafasından aşağı boşaltıldı.

Ertesi gün Bibulus senatoyu toplantıya çağırdı ve maruz kaldığı şiddet ve yasadışı muameleden yakındı. Onu destekleyen senatörler ne diyeceklerini bilemediler. Yılın geri kalan bölümünde Bibulus hayatından endişe ederek kapı dışarı çıkmadı. Bu arada yorulmak bilmez Sezar senatoyu ve normal politik yöntemleri boykot etti ve tüm popülist yasa tasarılarını hiçbir engelle karşılaşmadan halk meclisine götürdü. Bu olağanüstü bir yıldı ve henüz sona ermemişti.

Geleneklere göre, bir yıllık görev süresi biten konsül, senatonun seçtiği bir eyalete genel vali olurdu. Hırslı, ileriye dönük hesapları olan Sezar'ı engellemek isteyen Cato ve tutucular Sezar'ı İtalya'nın sakin otlaklarına göndermeye karar verdiler. Burada herhangi bir savaş, talan edilecek herhangi bir ganimet yoktu, dolayısıyla askerlerin bağlılığını kazanma fırsatı da bulunmuyordu. Kısacası bu, Sezar'ın parlak, fiyakalı kariyerinin sonu olacaktı. Oysa Sezar'ın başka fikirleri

vardı. Kendine bağlı bir tribün aracılığı ile meclise kendisinin Alpler Berisi Galya (*bkz.* sayfa 119'daki harita) ve Illyricum (Dalmaçya sahili) gibi daha gelişmiş eyaletlerde beş yıl boyunca görevlendirilmesini öngören yeni bir yasa sundu. Büyük bir şans eseri, Alpler Ötesi Galya valisi MÖ 59 baharında öldüğü için bu eyalete de acil olarak bir komutan gerekiyordu. Galya'nın bu bölgesi Roma egemenliğine hiç girmemiş topraklara açılan bir geçit niteliğindeydi. Burada büyük savaş, fetih ve ganimet olanakları vardı.

Senatoda Pompey Sezar'ın Illyricum ve Galya bölgelerinin yeni komutanı olmasını önerdi. Senato toplantılarına katılmayı sürdüren üzgün ve yenik düşmüş seçkin aristokratlar bunu onayladı. Karşı çıksalar bile halk meclisi bu onayı zaten verecekti. Sezar'ı görevlendirerek hiç değilse durumlarını kurtardılar ve halk meclisinin üstünde bir güce sahip olduklarını izlenimini verdiler.[10]

Tüm sıkıntılarına karşın gelenekçileri az da olsa sevindiren bir husus vardı. Sezar Galya'ya doğru yola çıkarken yalnızca senatoya değil halkın bir kısmına da ters düşmüş durumdaydı. Çıkardığı yasa pleblerin her kesimini kapsamıyordu ve bazıları onun uygulamalarının, Roma'yı pençesinden kurtardığını ileri sürdüğü, gözden düşmüş aristokratlarınki kadar ahlaksızca olup olmadığını sorgulamaya başlamıştı. O dönemde senatör olan Cicero şöyle yazıyordu: "Gerçekten günümüzdeki yönetim her açıdan, insanlık tarihindeki en berbat, en aşağılık ve en iğrenç yönetim... Bu 'popülist' politikacılar en sessiz halk kesimine bile ıslık çalarak karşı çıkmayı öğretti!"[11] Bununla beraber, Sezar en sert ve kararlı düşmanı Cato'yu şaşkına döndürmeyi başarmış bulunuyordu.

Bu haşin ve azimli senatör, Sezar'ın güç kazanmasını engellemekte kararlıydı ve şimdi bunu başaracak silahı eline geçirdiğine inanıyordu. Dostlarına Sezar'ın konsüllük dö-

nemindeki yasadışı davranışlarından ötürü yargılanıp cezalandırılabileceğini söyleyerek onları ikna etti. Evet, Sezar henüz görevdeyken Cato'nun ona dokunamayacağı doğruydu. Oysa Galya'daki görevi sona erip Roma'ya geri döndüğü zaman Sezar adi bir suçlu gibi yargı önüne çıkarılacaktı.

Bununla beraber Cato'nun intikam planının gerçekleşmesine daha çok zaman vardı. Sezar MÖ 58 baharında Galya'ya giderken gerek onun, gerekse yandaşı Pompey'in dokunulmazlıkları vardı. O yıl seçilen konsül ve tribünler onların sadık dostlarıydı ve bu nedenle çıkardıkları yasaların bozulmasına meydan vermediler. Bu iki adam ayrıca anlaşmalarını köklü ve soylu bir biçimde perçinlemişlerdi. Sezar Pompey'e tek kızı Julia ile evlenmesini önermiş ve yaşlı general bu genç, güzel gelinle MÖ 59 baharında evlenmişti.

Gene de iki adam arasındaki sıkı dostluk çetin bir sınavdan geçmek üzereydi. Pompey Roma'da kanını içmek isteyen düşmanlarıyla çevrilmiş olarak yaşarken Sezar olağanüstü bir zafer kazanacaktı. Bu zaferle birlikte inanılmaz bir güce sahip olacaktı.

Güçler Dengesi

Günümüzde Fransa'nın güneyinde bulunan Roma'nın Alpler Ötesi Galya eyaletinin konumu bugünkü isminden bellidir: *Province* [Eyalet]. Romalılar bu yörenin kuzeyindeki bölgeye, burada yaşadığı söylenen barbarların korkunç ve hırpani görünümlü olmaları nedeniyle "Uzun saçlı Gaul" adını vermişlerdi. Aslına bakılırsa, her ne kadar Roma senatosu bazı güçlü kabile liderlerini resmen "Roma Halkının Dostları" olarak tanımışlar ve Romalı tacirler Rhone ve Garrone ırmakları boyunca geniş çapta şarap ticareti yapmışlarsa da, kuzeydeki nemli ve soğuk ormanlar uygar Romalılar için tehdit dolu bir bilinmezlik taşımaktaydı. Daha da kötüsü, birçokları bu böl-

genin Roma yönetimi için en büyük tehlike kaynağını oluşturduğu inancındaydı.[12]

Bu korkunun nedeni neydi? MÖ 390'da Galya'dan gelen vahşi barbarlar, Kartacalı Hanibal'in dahi yapamadığını gerçekleştirmişlerdi. İtalya'yı baştanbaşa geçerek Roma kentini yağmalamışlardı. Daha sonra, MÖ 102 ve 101 yıllarında Marius'un iyi eğitilmiş, düzenli lejyonları Gal ve Germen kabilelerinin şiddetli saldırılarına direnip onları yenerken Roma'nın eski korkuları yeniden canlanmıştı. Oysa Jül Sezar'ın yönetiminde Galya'ya karşı duyulan bu korku tamamen ortadan kalkacaktı.

Sezar Galya'ya geldiğinde savaşmak konusunda herhangi bir talimata da yasal yetkiye de sahip değildi. Aslında bir sene önce Roma'daki eyalet valilerinin keyfi eylemlerini kısıtlayan bir yasa çıkarılmıştı. Sezar bunu iyi biliyordu. Konsül olarak yasayı hazırlayan ve öneren kendisiydi. Öte yandan, kendi popülist yasaları da dahil olmak üzere, Sezar bunlara ne zaman karşı gelinebileceğini de titizlikle hesaplayabilirdi. MÖ 58'de Helvetii kabilesi yurtlarından göç ederek bugünkü İsviçre'ye yerleşti ve Sezar'ın eyaletinin kapılarına kadar geldi. Buna karşın genel vali ordusunu eyalet sınırlarının 16 kilometre dışına, tam onların yollarının üzerine konuşlandırdı. Kurduğu tuzağa düşen Helvetiiler Roma ordusuna saldırdı. Romalı komutan için bu bulunmaz bir fırsattı. Sezar derhal geçerli olan yasal boşluktan yararlandı: Roma cumhuriyetini saldırıya karşı savunduğunu ve incinen itibarını onarma peşinde olduğunu ileri sürdü.[13]

Sezar kuzey İtalya'da, Aquileia'da bulunan üç lejyonunu çağırdı; Alpler Berisi Galya'da iki alay daha oluşturdu ve derhal Helvetiilere savaş alanında iyi bir ders verdi. Senato ayağa kalktı, en çok sesi çıkan ise Cato idi. Sezar, diyordu, kendi bildiği gibi hareket ediyor: Roma uyruğu olmayan ba-

ğımsız kabilelerle savaşa tutuşuyor; yaşadışı ordular kuruyor ve lejyonlarını Roma vatandaşı olmayanlarla doldurup onlara vatandaşlık hakkı veriyor. Cato, onun kendi başına yargıç ve jüri gibi davrandığını, cumhuriyete karşı suç üstüne suç işlediğini haykırıyordu!

Gerçekte Helvetiilerle savaşarak Sezar Galya Valisi sıfatıyla asıl niyetinin ne olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Hangi koşullarda, hangi bahanelerle, ne kadar sudan olursa olsun, eyaletinin dışındaki Gal kabileleriyle bir dizi savaşa girecek; bu karanlık, netameli kuzey yöresinde uzanıp giden, bilinmezliklerle dolu Galya tümüyle alt edilip Roma egemenliği altına girinceye kadar da bunu sürdürecekti. Bundan sonraki sekiz yıl boyunca Sezar bu amacına ulaşmak için sonsuz bir güven ve tutkuyla uğraş verdi.

MÖ 57'de Belgae kabilesini yenilgiye uğratarak Galyalılara ordusunun ne denli güçlü olduğunu gösterdi. Bu kabile Galyalılar arasında en dayanıklı ve cesur kabile olarak biliniyordu, çünkü bunlar kuzeyde, Eyalet'in kültür ve uygarlığının en uzak noktasında yaşamaktaydılar.[14] MÖ 55'te iki Germen aşireti Usipetes ve Tencteri Ren ırmağını geçip Romalılara saldırınca, Sezar sadece savaşta ordularının başına geçmek ve 400.000 askerden oluşan düşmanı darmadağın etmekle yetinmedi. Sağ kalanların Almanya'ya çekilmelerini bahane ederek, belki de en cesur eylemine girişti.

Ren ırmağının 350 metre genişliğindeki azgın sularını aşmak için Sezar ordudaki mühendislerine buraya bir köprü kurmalarını emretti. Böyle bir girişim daha önce, gerçekleşmek şöyle dursun, hayal bile edilmemişti. Romalılar ırmağı kontrol edebilmek için nehir yatağına kocaman kütük yığınları yerleştirirken Tabiat Ana'yı denetim altına almak ister gibiydiler. Köprü tamamlanınca Sezar ordusuyla birlikte ırmağı aştı ve düşman topraklarına saldırıya geçti. Daha önce hiç



MÖ 59-44 Arası, Sezar Döneminde Roma Dünyası
K
ATLANTİK OKYANUSU
ALPLER ÖTESİ GALYA
Alesia
Ren
İSPANYA
ALPLER BERİSİ GALYA
Aquileia
Po
Rubicon
Marsilya
KORSİKA
Tiber
Roma
İTALYA
SARDUNYA
Brundisium
Yeni Kartaca
MORİTANYA
Kartaca
SİCİLYA
Thapsus
Tuna
Dyrrachium
MAKEDONYA
Pharsalus
Atina
Efes
Karadeniz
PART İMPARATORLUĞU
ANADOLU
Antioch
SURİYE
KIBRIS
Kudüs
Akdeniz
Cyrene
SİRENAYKA
İskenderiye
MISIR PTOLEMY KRALLIĞI
Nil
MÖ 59'da Alpler Ötesi Galya
MÖ 49'da Alpler Ötesi Galya'nın sınırları
MÖ 44'te Roma sınırları
0 200 400 600 800 Kilometre

köprü görmemiş olan Suevi ve Sugambri kabileleri bundan o kadar ürktüler ki ormanların derinliklerine kaçıp saklandılar. Sezar bundan sonra yakınlardaki arazileri yakıp yıktı ve sağ kalanlara Germen kabilelerine iletmeleri için açık bir mesaj verdi: Bir daha Roma'nın düşmanlığını kazanmaya kalkmayın. Sonra da o ve ordusu geldikleri gibi çabucak gözden kayboldular ve Galya'ya döndüler; bu arada köprüyü de söktüler. Tüm bu harekât sadece yirmi sekiz günde gerçekleşmişti.

Sezar'ın Galya'da yapmak istedikleri kısaca onun Galya Savaşlarıyla ilgili açıklamalarından görülebilir. Köprü yapılmasını emretmişti, çünkü ırmağı teknelerle geçmeyi "kendi saygınlığına" yakıştıramamıştı.[15] *Dignitas*, Roma'da patrisyen politikanın en önemli özelliğiydi ve kökleri tarihsel değerlere, mevkiye ve saygınlığa dayanıyordu. Romalı bir aile ne denli eski ve aristokrat olursa, saygınlığı o denli büyük olur ve o kadar yüce sayılırdı. Sezar'ın kendi saygınlık duygusu, Roma'da bir mevki edinmenin temelini oluşturmuş ve konsül olarak eylemlerini yönlendirmişti; şimdi de onu Galya'da çok daha büyük zaferler peşinde koşturmaktaydı. Ülke dışındaki kazanımlarını pekiştirmek için Sezar MÖ 55 ve 54'te bir donanma oluşturdu ve Manş Denizi'ni geçerek Romalıların varlığından bile haberdar olmadığı İngiltere'ye bir saldırı başlattı. İkinci seferinde Sezar yaz boyunca İngiltere'de kaldı; Thames ırmağına kadar ilerledi ve birçok İngiliz kabilesinden vergi aldı. Burada devamlı bir Roma üssü kurulmadı ama Sezar tutkularından bir başkasının örneğini sergiledi.

Bu tutku, Sezar'ın hem ülke dışında, hem de ülke içinde görülmedik bir güce kavuşmasıydı. Kahramanlıkları Roma halkını hem heyecanlandırdı hem de umutlandırdı: Bunlar Romalı ana-babaların çocuklarına anlattıkları peri masallarını, serüven öykülerini andırıyordu. Cato ve yandaşları Sezar'ın saygınlığına gölge düşüren yozlaşmadan yakınırken

halk bunu Roma cumhuriyetinin onurunu yücelten bir davranış olarak yorumluyordu. Onların indinde Sezar dünyada eşi görülmedik bir olay gerçekleştirmekteydi ve bu Galya'da sergilenmekteydi; eski, barbar düşmanlar bozguna uğratılmakta, nehirler ve okyanuslar dahi Roma'nın gücünü engelleyememekteydi. MÖ 53 yılının sonunda Sezar Galya'nın tümünde "barışın sağlandığını" ilan etti. Böylece onurunu yeniden kazanmakla kalmamış, onu daha da yüceltmiş oluyordu.[16]

Öte yandan Sezar dış ülkelerdeki zaferleri sayesinde halkın hayranlığını kazanmakla yetinmedi, bunda etkin bir rol de oynadı. Her kış, eyaletinin İtalya sınırına en yakın yöresinde kamp kurdu. Buralardan Roma halkına olağanüstü armağanlar ve bağışlar yağıyordu. Sezar, Galya'dan elde edilen ganimetlerle Roma'nın ortasında muhteşem bir yeni forum inşa edileceğini ilan etti.[17] Ayrıca Roma'ya daha kişiye özgü armağanlar da gönderilmekteydi. Bol bol dağıtılan rüşvetler ve tavsiye mektupları, Sezar'ın kendisine yardımcı olmaya ve onu desteklemeye hazır, aynı görüşleri paylaşan yargıçların seçilmesi için oylama sonuçlarını etkileyebileceğini gösteriyordu. Aynı durum karşı taraf için de geçerliydi. Servet ve askeri başarı peşinde koşan genç Romalılar da git gide daha fazla belli bir safta yer almaya başladı: Sezar'ın Galya seferlerinin safında. Öte yandan, Sezar Roma'daki siyaset heveslilerini kendine bağlı kılarken Cato ve onun anayasacı yandaşları bu fırsatçıların önünü alabileceklerinden emindiler. Onlar yıllar boyu Forum ve senatodaki popülist kesimle mücadele etmişlerdi. Gene de çıkarlarını asıl tehlikeye sokan yeni bir gelişmeyi, Sezar'ın ülke dışındaki güç merkezini oluşturan orduyu hesaba katmamışlardı.

Popülist politikadaki tüm çabalara karşın, vatandaşlardan oluşan askeri birliklerin, uzun süre savaştıktan sonra ülkelerine döndüklerinde arazi sahibi olmamaları sorunu toprak

reformu ile başarılı bir çözüme ulaştırılamamıştı. Pompey'in terhis edilen askerleri Sezar'ın konsüllüğü döneminde belli topraklara yerleştirilmişlerdi ama bu istisnai bir durumdu. Aslında ordunun gerçekleştirdiği reformlar, köklerinden yoksun askerlerin sorunlarını daha da arttırmıştı: General Marius MÖ 107'de silah altına alınanların mülk sahibi olması koşulunu ortadan kaldırmıştı ama bunun sonucu olarak birlikler cumhuriyet üzerinde hiçbir hakları olmayan insanlarla doldurulmuştu. Bunların tek umudu ordudan aldıkları maaş ve savaşta kazanılan ganimetlerdi. Sezar bu umudu Galya yöresinde fazlasıyla karşılamıştı. Dolayısıyla general ile adamları arasında tehlikeli bir karşılıklı bağımlılık oluşmuştu. Askerler artık cumhuriyete ve onun eskiden beri var olan bağımsızlık ideolojisine yakınlık duymamaktaydı. Onlar, sadece çıkarlarını gözeten generallerine sadıktılar. Tarihçi Sallus bunu şöyle özetliyor:

> Güçlü olmanın tek yolu, yoksullara yardımcı olmaktır, çünkü yoksulun hiç arazisi olmadığından toprağa bağlılık duymaz ve karşılığında kendisine ödemede bulunulan her şeye saygı duyar.[18]

Aynı şey, Sezar'ın ordusuna kattığı Germen ve Galyalılar için de geçerliydi. Bu yeni acemi erler, Roma şöyle dursun, bir Roma eyaletine dahi ayak basmamışlardı. Yıllar içinde Sezar'ın genel vali olduğu dönemde sayısı üç olan lejyonları ona çıkmıştı. Bu, onun eline, hiçbir cumhuriyette görülmemiş oranda tehlikeli bir silah verdi: Her biri ona sıkı sıkıya bağlı 50.000'den fazla savaş deneyimli askerden oluşan acımasız bir güç. Bu yüzden Cato ve asiller arasındaki yandaşlarının onun gücünü engellemeye çalışmasına şaşmamak gerek. Bu-

nunla beraber, buna ilk kalkıştıklarında, Sezar uzaklardaki Galya'dan bile bunu ezip geçmeyi bildi.

MÖ 56'da Lucius Domitius Ahenobarbus adındaki bir senatör, Sezar'ı Galya komutanlığından alaşağı etmek amacıyla konsül adayı olacağını açıkladı. Roma siyasetinin nabzını tutan Sezar bu tehdidi, Pompey'le olan anlaşmasını yenileyerek savuşturdu. Kuzey İtalya'da Lucca'da düzenlenen bir toplantıda Pompey ile dostu Crassus'un seçimlerde aday olarak Ahenobarbus'un konsül olmasını engellemelerini istedi. Bu sayede Sezar'a yardımcı olabileceklerdi. Halk meclisine önerecekleri yasalarla Sezar'ın görevinin bir beş yıl daha uzatılmasını sağlayacaklardı. Pompey ve Crassus güç birliği yapacak, senatodan bağımsız olarak ülke dışındaki genel valiliklerin getirilerinden yararlanacaktı. Böylece hepsi istediklerini elde edeceklerdi.

Roma'da Cato Sezar'la Pompey'in çevirmekte olduğu işleri hemen fark etti. Ahenobarbus'u adaylıktan vazgeçmemesi ve seçimlerde dişini tırnağına takarak mücadele etmesi için zorladı. Cato, "Artık sadece görevimizi yapmaya çalışmıyoruz, zorbalara karşı savaş veriyoruz" diyordu.[19] Oylama günü Pompey'in silahlanmış eski askerleri bir kez daha Ahenobarbus ve Cato'yu fena halde hırpaladı, onların Campus Martius'a girmelerini engelledi ve destekçilerini yenilgiye uğrattı. Pompey ve Crassus MÖ 55 yılı için konsül seçildiler ve Sezar da kendini güvenceye aldı. Sezar'ın Pompey ile dostluğu ve işbirliği bir kez daha durumu kurtarmıştı. Bununla beraber, Cato ile yandaşlarının Sezar'a karşı daha sonra giriştikleri hamlede general bu kadar şanslı olmayacaktı.

Üç yıl sonra, MÖ 52'de Sezar ile Pompey'in ilişkisinde bir dönüm noktası oluştu. O yıl Pompey'in kişiliğinin zayıf noktası açığa çıktı. İlişkilerindeki kopukluk Pompey'in karısı ve Sezar'ın kızı Julia doğum sırasında hayatını kaybedip

bebek de annesinden birkaç gün sonra ölünce baş gösterdi. Üzüntü içindeki iki adam aralarında siyaset ötesinde oluşan bağın önemli bir noktasının ortadan kalktığının farkındaydılar. Sezar Galya'da bu haberi aldığı zaman kedere boğulurken Roma'da Büyük Pompey'in Julia'ya olan olağanüstü aşkı çok iyi bilindiğinden senatodaki tutucu düşmanları bile onun acısını paylaştılar.[20]

Bununla beraber onların uzun süreden beri korktukları ve kuşkulandıkları adamı kendi saflarına çekmeleri çok daha başka bir olayla gerçekleşti. Bu olay Sezar'ın yandaşı Publius Clodius Pulcher'in öldürülmesiyle başladı. Popülist bir tribün olan Clodius, Roma'daki kentsel pleblerin başlıca kışkırtıcısı ve savunucusu olarak isim yapmıştı. Gücünü artırmak için çok uygun bir zaman seçmişti: MÖ 50'lerin ortalarında rüşvet alma ve yolsuzluk batağına girmiş senatörlerin itibarları giderek daha fazla düşmekteydi. Clodius'un parlak ve tartışmalı kariyeri, insanların aslında özgürlük değil, sadece adil ve cömert patronlar istediği izlenimini vermekteydi.[21] Onun sokak ortasında rakip bir çete ile kavga sırasında bıçaklanıp öldürülmesi büyük bir infiale yol açtı. Onun sadık destekçileri –dükkan sahipleri, sokak çocukları, esnaflar ve kentin gecekondularında yaşayan yoksullar– yığınlar halinde Roma sokaklarına döküldüler. Forum'a doluştular ve kahramanları için törensel bir cenaze ateşi yakmaya giriştiler. Yer senato binası ve yakıt senatörlerin ahşap banklarıydı. Kimse onları durduramadı. Senato binası kül olurken kentte bir ayaklanma baş gösterdi.

Cumhuriyetin son dönemlerinde kolluk gücü yoktu. Paniğe kapılan senatörler Roma'daki acil durumla başa çıkabilmek ve düzeni sağlayabilmek için gerekli yetki ve insan gücünü temin edebilecek tek kişiye başvurdular. Bu kişi aynı zamanda tutucu çoğunluğun nefret ettiği ve güvenmediği in-

sandı: Büyük Pompey. Senato binası yanıp yıkılmış bir iskelete dönüşürken asiller gururlarını bir yana bırakıp Pompey'in yaptırdığı yeni mermer tiyatronun yanındaki binada toplandılar. Burası toplantı için uygun bir yerdi. Burada senatör Bibulus cumhuriyetin en yetenekli vatandaşı Büyük Pompey'in yeni bir göreve getirilmesini önerdi: Kenti saran anarşiyi sona erdirmek üzere olağanüstü yetkilerle donatılmış bir konsüllük. Cato, çok daha aşırı bir dönüş yaparak, ayağa kalktı ve meslektaşlarının bu öneriyi onaylamasını istedi. İçinden gelmese de, anayasacıların önderi şimdi eski düşmanına zeytin dalı uzatmaktaydı.[22]

Böyle bir çağrı Pompey'i gizli bir sevince boğdu. Her ne kadar kendisi halkın kahramanı, Roma'nın en ünlü generali ve Sezar'ın yükselişinin ardındaki güç olarak tanınıyorsa da bu onun için yeterli olmamıştı. Aslında Pompey her zaman senato tarafından da benimsenmek istemişti. Öte yandan, senatörlerin önerisini kabul etmek için bir koşul ileri sürdü: Onun olağanüstü yeteneklerini, cumhuriyetteki önemli konumunu, "özel durumunu" tanıyacaklardı. Oysa bunu kabullenmek düşüncesi bile asil senatörlerin tüylerini diken diken etmeye yeterliydi. Bu, onların Romalı seçkinler arasındaki eşitliğe, gücün yıllık seçimlerle elde edileceğine olan derin inançlarına tamamen ters düşüyordu. Onların ataları kralları Roma'dan kovarak bu cumhuriyeti kurmuştu. Şimdi nasıl olur da yeni bir kralı kabullenebilirlerdi? Pompey her zaman dışlanmıştı. Şimdi ise önündeki kapı biraz aralanmıştı. Ünlü general ne yapacaktı?

Pompey alçak gönüllü ve iddiasız görünse de, akıllı bir çağdaşı onun zekice bir tanımını yapar: "Bir şey söylerken başka bir şey düşünmeye yatkındır ama genellikle asıl amacının ortaya çıkmasına engel olacak zekâya sahip değildir."[23] Pompey kumandayı ele almayı kabul etti ve birlikleri Roma

üzerine yürüyüşe geçti. On yıl önce doğudan olağanüstü ve muzaffer dönüşünden sonra Büyük Pompey'in yıldızı bir kez daha parlıyordu. Bu eski dostunu gölgede bırakacak mıydı? Bunun yanıtı kısa sürede alınacaktı.

Alesia

Sezar İtalya sınırının yakınındaki kışlık üssünde, Pompey'in ne yapacağını görmek için beklerken, Roma'da baş gösteren anarşinin haberi Galya'nın diğer kesimlerinde yıldırım hızıyla yayıldı. Gal kabilelerinin liderleri ormanın gizli bir bölgesinde bir araya geldiler. Roma'dan gelen abartılı söylentilerin ışığında kendileri için bir fırsat yaratılmıştı: Sezar'ın ülkenin kuzeyindeki kışlık kamplardan uzak oluşundan yararlanarak Romalı zalimlerin bu zayıf anında ayaklanacaklardı.[24] Kaybedilecek zaman yoktu. Carnutlar harekete geçmeye ant içtiler ve derhal yola koyuldular. Cenabum yerleşim bölgesine saldırarak Romalı vatandaşları kılıçtan geçirdiler. Öbür kabileler bunu haber alınca destek için ayaklandılar. Öte yandan, Galya'daki kabilelerden Arveni'nin lideri, ileride ayaklanmanın başını çekecek olan genç bir asildi. Adı Vercingetorix idi.

Vercingetorix elçilerini yollayarak Senones, Parisii, Cadurci, Turoni, Aulerci, Lemovices, Andes ve Atlantik kıyısındaki diğer Galyalılarla anlaşmalar yaptı. Para toplandı ve ordular kuruldu. Bundan sonra Vercingetorix örgütleme yeteneğine eş değerde disiplin ve kararlılık sahibi olduğunu kanıtladı. Kararsızları kendi saflarına çekmek için kulak kesme, göz çıkarma hatta ateşe verip yakma usulleri uyguladı. Sezar bundan saygıyla, "Komutanlığı sırasında olağanüstü bilinçli ve sert davranışlar sergiledi" diye söz eder.[25] Kısacası, Vercingetorix Sezar'ın en fazla hayranlık duyduğu özelliklere sahipti: Bir Romalının özelliklerine. Vercingetorix Galyalı kabilelerin ortak ordularının komutanlığına getirildi ve birkaç hafta için-

de Orta ve Kuzey Galya'daki kabilelerin çoğu ayaklanmaya katıldı.

Sezar yıldırım hızıyla karşılık verdi. Kuzeydeki birlikleri ile bağlantısı kesik olduğu için, düşman hatlarından geçerek güneye yöneldi ve eyaletini ani bir saldırıya karşı güvence altına aldı, sonra da kuzeye dönerek kışlık kamplarda bulunan iki lejyonunu toparladı. Duruma hâkim olması gerçekten olağanüstü bir başarıydı çünkü ağır kış şartları hüküm sürmekteydi ve Galya'nın merkezi 2 metre kar altındaydı.[26] Irmaklar buz tutmuştu, karla kaplı ormanlar geçit vermiyordu ve dondurucu soğuklar sona erdiğinde dağlardan akan seller bataklık arazileri göle çevirmişti.[27] Tüm bu zorluklara karşın, Sezar ordusunun tamamını bir araya getirdikten sonra, bu ayaklanmanın kendisi için büyük bir fırsat oluşturduğunu fark etti: Direnişi kırmak ve Galya'da tümüyle barışı sağlamak.

Bu düşünceyle Sezar Vercingetorix'in yandaşlarını tekrar tekrar yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Vercingetorix taktik değiştirdi. Sezar'ı savaşarak yenmek yerine, civardaki kentlerin gıda kaynaklarını yok ederek Romalıları açlığa mahkûm etti. İki adam arasında süregelen bu çatışmanın sonucu MÖ 52 yazında alındı. Savaş alanında yenilgiye uğrayan Vercingetorix ordularını Alesia kentine geri çekti.

Alesia yüksek bir plato üzerine kurulmuş bir kentti ve doğal çevresinden ötürü çok korunaklıydı. Buna karşın Sezar, kentin çevresine aşılmaz bir duvar ördürerek burayı kuşatmakta tereddüt etmedi. Duvarın çevresi 18 kilometreyi buluyordu ve üzerinde yirmi üç kale ve sekiz kamp vardı. Ayrıca duvarın doğu yanında her biri 6 metre genişliğinde ve derinliğinde üç hendek kazılmıştı. Sezar en içerideki hendeğe su salınmasını emretti. Bu amaçla kentin iki yanındaki ırmağın suları buraya yönlendirildi. Altı yıldır seferde bulunan ordudaki eğitimli askerler için siper kazmak, duvar örmek ve gö-

zetleme kuleleri yapmak sıradan işlerdi ama bu kuşatmanın boyutları bugün bile şaşırtıcıdır. Sezar'ın işi daha bitmemişti. Asker kaçağı Galyalılardan Vercingetorix'in takviye kuvvetler beklediğini öğrenince ikinci bir duvar örülmesini emretti: Birincisine paralel olarak yapılacak bu duvar, Romalıları geriden gelecek saldırılara karşı koruyacaktı. Dışa örülen duvarın çevresi de 22 kilometreden az değildi.

Kent surları içinde Vercingetorix saldırıya geçmeden önce takviye güçlerin gelmesini beklemeye karar verdi. Bir yandan da zamanın geçmekte olduğunun farkındaydı. Alesia'da Galyalılara otuz gün yetecek kadar yiyecek stoku vardı.[28] Yiyecekleri tükenmeye yüz tutup takviye kuvvetleri hâlâ ortaya çıkmayınca bir toplantı düzenlendi. Toplantıda bazı liderler korkunç bir çözüm önerdiler: Savaşamayacak durumda olanları yiyerek sağ kalmak. Vercingetorix bu öneriyi reddetti. Ama baskı altındaydı; bir çözüm yolu bulması şarttı. Buldu da. Bu savaşın sonucunun Galya'nın kaderini tayin edeceğini söyledi. Teslim olmanın sadece bir anlamı vardı: Galya'nın özgürlüğünün sona ermesi. Savaşı kazanmak için gerekli olan, herkesin mevcut yiyecek stoklarının yalnızca savaşanlara verilmesini sağlamak için elinden geleni yapmasıydı. Onun bulduğu çözüm, kadınların, çocukların ve yaşlıların Romalılara teslim edilmesiydi. Sezar'ın esirleri doyurmak zorunda kalacağını ve böylece Roma ordusunun daha da açlık çekeceğini biliyordu.

Oysa Vercingetorix Sezar'ın ne denli acımasız ve kararlı olduğunu hesaba katmamıştı. Binlerce Galyalı kent kapılarının dışına çıkarıldı. Galyalı siviller Romalılara kendilerini teslim almaları için yalvarırken Sezar ve Vercingetorix göz göze geldiler. Ne Sezar ne Vercingetorix gözlerini kaçırmadı. Sonraki günlerde kent surları ile Romalıların ördüğü duvar arasında sıkışıp kalan bu kadın, çocuk ve yaşlıların hepsi

açlıktan öldü. Eski dönemlerden bir yazar, Sezar'ın Galya'yı fethi sırasında bir milyon Galyalı'nın öldüğünü ve bir milyonunun da esir alındığını belirtir.[29] Bu sayılar günümüzdeki çoğu bilim adamı tarafından abartılı bulunmaktadır. Gene de tüm bu söylentilerde Sezar'ın Alesia'da soğukkanlılıkla aldığı kararın korkunçluğu ve acımasızlığı; gerek şahsi gerekse Roma halkının saygınlığı adına neleri göze alabileceği açıkça görülür.

Sonunda Galyalı takviye güçler geldi ve ovaya bakan tepelere yerleşti. Bunlar 20.000'den fazla piyade ve 8000 süvariden oluşuyordu. Böylece, MÖ 52 yılının sıcak bir yaz gününde iki Galya ordusu Romalıları kapana kıstırmak için harekete geçti. Müttefikler dış duvara saldırırken Vercingetorix'in kuvvetleri kent dışına çıkıp duvarın üzerindeki kalelere saldırmaya başladılar. Galyalı müttefiklerin naraları ve çığlıkları Alesia içinden yükselenlere karışıyordu. Romalılar duvar boyunca yayıldılar. Savaşın ilk günlerinde kararlılıkla direndiler. Buna karşın Roma süvarileri pek başarılı olamadı ve ancak bir Germen süvari alayı Galyalılara saldırdığında kurtuldular. Gece olduğunda Galyalılar karanlıktan yararlanarak bir kez daha dağdan aşağı sızıp hendekleri toprakla doldurdular. Gün ışıyınca bir kez daha Romalıların duvarını aşıp müttefikleriyle bir araya gelmeye çalıştılar. Bu kez sapan ve ağır mancınık ateşi ile toprağa gömülmüş kazıklar onları engelledi. Üçüncü gün, casuslar yamacın ortalarında bir yere konuşlandırılmış Roma kampının zayıf bir noktasını Galyalılara bildirdiler.

Takviye kuvvetlerden Galyalı süvariler derhal dağın tepesinde toplandılar ve buradan hücuma geçtiler. Bu arada Vercingetorix'in kuvvetleri de duvarın ötesinden saldırmaktaydı. Her iki taraftan gelen gürültüden ürken Romalıların gücü, sayıları ve silahları azalmıştı. Bu, savaşın en kritik noktasıydı ve her iki taraf da olağanüstü bir güçle saldırılarını

sürdürdü. Sezar atıyla siperler arasında gezinerek adamlarını yüreklendirdi; onlarla sesleniyor, "çabalarının karşılığını bugün, bu saatte alacaklarını" söylüyordu.[30] Sonunda, yedek süvarilerini Galyalılara geriden saldırmaları için harekete geçirdi ve onların başına geçerek bizzat bu çılgın savaşa katıldı.

Kırmızı renkli pelerini ile ortaya çıkınca Roma saflarından haykırışlar yükseldi. İşler tersine dönmüştü. Şimdi müttefik Galya kuvvetleri iki yandan Romalılar tarafından sarılmış durumdaydı. Romalı atlıların geldiğini görünce geri dönüp kaçmaya başladılar. Hâlâ Alesia'nın içinde bulunan Vercingetorix'in gözleri önünde kalabalık Galya takviye birlikleri tamamen bozguna uğramış durumda, "bir hayalet gibi" eriyip gitmekteydi.[31] Sezar'ın savaş sonucu hakkındaki raporu da alışılmış kısalıkta oldu: "Kitlesel bir katliam yapıldı."[32] Romalıları kaçan Galyalıları takip etmekten ve daha fazla cana kıymaktan sadece olağanüstü ölçüde bitkin durumda olmaları engelledi.

Kendisininkinden çok daha üstün sayıda güçlerle çatışan Sezar, tüm Roma tarihindeki en büyük zaferi kazanmasını, cesur ve dahice taktiklerine, görülmemiş kuşatma usullerinin etkinliğine ve askerlerinin cesaretine borçluydu. Arta kalan tek tük direniş güçlerine karşın Galya artık Roma'nın eline geçmiş, büyük bir imparatorluğun bir eyaleti olmuştu. Bundan böyle Roma'ya yılda 40 milyon *sestertius* ödeyecekti.[33]

Galya'nın fethi genel valiye de olağanüstü kişisel kazanımlar sağladı, Roma halkı indinde eşsiz bir kahraman oldu ve neredeyse kişisel emri altında, her dediğini yerine getirmeye hazır olan on Roma lejyonu oluşmasına yol açtı. Cato bunun farkındaydı, senatodaki yandaşları bunun farkındaydı ve hatta Pompey dahi bunun farkındaydı. Bu farkındalık huzursuzluğa yol açtı. Zira şimdi Sezar'ın kafasındaki soru, hiçbir Romalının –hatta Büyük Pompey'in bile– başaramadığını

nasıl gerçekleştirebileceği idi: Kendi gücünü tüm Roma'yı kapsayan bir güce dönüştürmek.

Alesia'da Galyalıların katledilmesinden bir gün sonra yetmiş dört Galya bayrağı Sezar'ın önüne getirildi. Vercingetorix'in kendisi, hayvan figürleriyle bezenmiş bronz miğferini, demir zırhını ve altın kaplama kemerini giymiş olarak kent surlarının dışına çıktı. Sezar'ın önüne gelince, üstündekileri çıkardı, mızrağını ve kılıcını uzattı ve teslim olduğunu göstermek için önünde yere yattı.[34] Sezar'ın ünlü rakibi yenik düşmüştü. Gene de Sezar bunu izlerken, aslında gerçek hesaplaşmanın henüz başlangıcında olduğunun bilincindeydi.

Rubicon

Sezar'ın Galya'da çok büyük bir zafer kazandığı haberi Roma'ya ulaşınca senato yirmi gün sürecek, eşi benzeri görülmemiş türden bir kutlama yapma kararı aldı. Sezar da bu kutlamaya katkıda bulundu: Gladyatör dövüşlerinin ve kızı anısına düzenlenen görkemli bir ziyafetin giderlerini karşıladı. Bu ziyafetin Roma halkına kendi özel armağanı olduğunu göstermek için bazı yemekleri kendi evinde hazırlattı. Cömertliğini sergilemek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Pleblere "sınırsız ve ölçüsüz" miktarlarda mısır dağıtıldı, paraya ihtiyacı olanlara düşük faizli borç verildi. Borç içinde olan senatörler, şövalyeler (senatörlerin bir alt sınıfı), köleler ve azat edilmiş sabıkalılar, hepsi Sezar'ın cömertliğinden yararlandılar.[35]

Daha sonra başka törenler de yapılacaktı. MÖ 50 yılında Sezar'ın *Galya Hakkında Yorumlar* isimli sekiz ciltlik kitabı yayımlandı. Bu kitaplar onun göz kamaştırıcı kahramanlıklarını dile getiriyor, hatta Pompey'le doğudaki ortak zaferlerini gölgede bırakıyordu. Kolaylıkla çoğaltılan ve dağıtılan bu ki-

tap, halkla ilişkilere büyük katkıda bulundu. Üstelik Sezar'ın yalnız usta bir general değil, aynı zamanda iyi bir edebiyatçı olduğunu kanıtladı. Son derece açık ve kolay anlaşılır bir dille kaleme alınan bu eserler, okuyanlara Sezar'ın derin kültürünü yansıtıyordu. Sezar Latin dilbilgisi hakkında bilimsel bir makale de yazdı. Öte yandan *Galya Hakkında Yorumlar* kitabı aynı zamanda Sezar'ın temsil ettiği politik ilkeleri de ortaya koymaktaydı: "Bütün insanlar yaradılış itibarı ile özgürlük ister ve esaretten nefret ederler."[36] Sezar, Roma'yla ve senatodaki düşmanlarıyla yüzleşmeye hazırlanırken aklında insanların –en azından Roma halkının– özgürlüğü vardı.

Sezar'la Cato'nun tutucu yandaşları arasında süregelen çatışmada şimdi zihinleri meşgul eden önemli bir soru vardı: Sezar görevi ne zaman bırakacaktı? Sezar, sivil hayata döner dönmez Cato'nun saldırıya geçerek onun Roma'da konsülken ve Galya'da genel vali iken işlediği öne sürülen suçlardan ötürü hakkında dava açacağını biliyordu. Oysa Galya'da cumhuriyet uğruna zafere ulaşmak için canla başla uğraşmış bir kişi olarak Sezar'ın adi bir suçlu muamelesi görmesi söz konusu olamazdı. Sızlanıp duran Cato kim oluyordu da Sezar'a ne yapması gerektiğini söyleme kalkışıyordu? Böyle bir şey Sezar'ın saygınlığına kesinlikle uygun düşmezdi.

Cato'nun kurduğu tuzağa düşmemenin bir tek yolu vardı: Bir kez daha konsüllük için aday olmak. Bir konsülün on yıl içinde tekrar aday olması geleneklere aykırıydı; cumhuriyette güç paylaşımı ilkesine ters düşmekteydi. Bu yüzden, MÖ 49'da bu göreve aday olmayı tasarlayan Sezar, Roma'daki tüm yandaşlarının senatoyu baypas ederek özel bir tasarıyı doğrudan halka sunmasını sağladı. Bu tasarı hem onun Galya'daki görevini MÖ 49 yılına kadar uzatacak, hem de kente gelmesine bile gerek kalmadan aday olmasını mümkün kılacaktı. Senatodaki düşmanlarından homurtular yükseldiyse

de Sezar Galya'daki kahramanlıklarından sonra öylesine popüler olmuştu ki halkı temsil eden on tribünün hepsi tasarıyı destekledi ve tasarı MÖ 52'de yasalaştı. Öte yandan bu yasa tartışmaların sadece başlangıcıydı.

Aylar boyunca Sezar'ın yönetimine saldırılar sürdü. Bir senatör yasayı geçersiz kılmaya ve onu görevinden almaya kalkıştığı an, önceden hazırlıklı olan bir tribünün vetosuyla karşılaşıyordu. Çağdaş bir gözlemci şöyle yazıyor: "Gidişat ortada. Galya hakkında bir karar alınıyor. Biri bunu veto ediyor. Derken bir başkası ayağa kalkıyor... Böylece bitip tükenmeyen, ayrıntılı bir oyun izleyip duruyoruz."[37] Bir merkezkaç kuvvetine kapılmış gibi, Roma'nın seçkin üyeleri saflardan birinde yer almak zorunda kalıyorlardı. Sezar'ın saflarında bulunan genç, tutkulu ve sayıları gittikçe çoğalan kişiler, onun daha güçlü olduğuna ve cumhuriyet ile onun yozlaşmış senatörleri için bir reform yapmanın zorunluluğuna; daha da önemlisi, asıl politik ve maddi kazanımlara ancak Sezar'ı desteklemekle ulaşılacağına inanıyorlardı. Bu arada Cato da geleneksel senatörleri cumhuriyet anayasasını savunma bayrağı altında toplanmaya davet ediyordu. Senatörler toplu halde bu çağrıya uydular. Sezar'ın alışılmadık istekleri, Cato'nun onun ileride bir zorbaya dönüşeceği, cumhuriyeti yok etme peşinde olduğu ve olağanüstü hırs ve tutkuları yüzünden yönetimi ele geçirmek istediği konusunda iddialarda bulunmasını kolaylaştırıyordu. Öte yandan saf seçme konusunda, henüz kararını açıklamamış olan biri vardı.

Tek yetkili konsül olarak seçildiğinden bu yana Pompey'in eski dostuyla arası hep iyi olmuştu. MÖ 52'de, görevinin son ayları sırasında, on tribünün Sezar'a gıyaben konsül adayı olması için özel hak tanınmasını öngören tasarısını desteklemişti. Buna karşın, aristokrat anayasacıların ona sıcak ilgi göstermesi ve onu tek yetkili konsül olarak atamaları, Pompey'in

güç ve saygınlık kazanmanın tek yolunun yalnızca Sezar'la birlikte hareket etmekten ve onun başına buyruk davranışlarına seyirci kalmaktan geçmediğini düşünmesine yol açtı. Dolayısıyla, Julia'nın ölümünden sonra Sezar ona yeğeni Octavia ile evlenmesini önerince Pompey bunu reddetti. Daha sonra edebiyat, müzik, geometri ve felsefe dallarında iyi eğitim görmüş güzel ve kibar bir hanımla evlendi.

Bu evlilik büyük bir skandala yol açtı, çünkü karısı Pompey'in yarı yaşındaydı. Oysa Cornelia'nın kişiliğinde Pompey yalnızca sevdiği kadını değil, yüksek sosyetede kendine bir yer de bulmuştu, zira kadının damarlarında gerçekten asil bir kan akıyordu. Cornelia, Quintus Caecilius Metellus Scipio'nun kızı; Hanibal'i yenilgiye uğratmış Publius Scipio gibi bir atası olan ve senatoda önemli yerler işgal eden, Roma'daki en ünlü patrisyen ailelerden birinin üyesiydi.

Sonunda, Pompey Roma sokaklarında düzeni sağlamakla görevliyken damatlıklarını giydi ve Cornelia ile evlendi. Bundan sonra anayasacılarla ne kadar yakınlaştığına bir örnek vermek gerekirse, MÖ 52 yılının Ağustos ayında, Roma'daki sokaklar yeniden sakinleştiğinde, Pompey kendi arzusuyla, daha dönemi sona ermeden, tek yetkili konsüllük görevinden ayrıldı ve kayınpederi Metellus Scipio'ya konsül olarak birlikte çalışmalarını önerdi.[38] Bir zamanların gangsteri artık cumhuriyetin bir saygınlık abidesine dönüşmüştü. Cato Pompey'in istediği tava geldiğinin farkındaydı. Artık öldürücü darbeyi indirebilirdi.

Pompey ile Sezar'ın arasını bozmak amacıyla yoğun bir saldırı başlatıldı. MÖ 51'de konsüller senatoda Sezar'ın süregelen görevine açıkça karşı çıkarken Cato generalin kendine güvensizliğinden yararlanarak Pompey'i işlemeye başladı. Sezar'ın artık Pompey'den daha güçlü duruma geldiğini ileri sürüyordu. Büyük Pompey oturup eski dostunun ordusunun

başında Roma'ya dönmesine ve herkese akıl vermeye kalkışmasına seyirci mi kalacaktı? Sezar'ın herkese ne yapacağını söylemeye ne hakkı vardı? Kimsenin saygınlığı cumhuriyetinkinden daha üstün olamazdı. Cato'nun kötülemeleri işe yaramaya başladı. MÖ 51 Eylülünde Pompey bir açıklamada bulundu. Sezar'ın ertesi yıl ilkbaharda görevini bırakmasını ve yerine bir başkasının seçilmesini istedi. Pompey bu konuda baskı altındaydı: Sezar'ın tribünlerinden biri bu öneriyi veto etmeye kalkarsa ne olacaktı?... "Oğlumun beni dövmeye kalktığını varsayalım."[39] Bu sözlerle Pompey duvarları yıkmış ve Sezar'la aralarındaki tüm bağları koparmış oluyordu.

Her ne kadar tutucu politikacılar kendilerine güçlü bir yandaş bulmuşlarsa da, Pompey'in kendini gerçekten güçlü hissetmesi, halktan gördüğü büyük sevgi ve destek sayesinde oldu. Napoli'de geçirdiği ciddi bir rahatsızlıktan sonra iyileştiğinde İtalya'daki tüm Romalı vatandaşlar sevinç gösterilerinde bulundular; kurbanlar kesip şölenler düzenlediler. Roma'ya dönüşünde Pompey, boyunlarına çelenkler takmış, ellerinde meşaleler taşıyan kitleler tarafından çiçek yağmuruna tutuldu. Bu baş döndürücü ve göz kamaştırıcı bir karşılamaydı: "Pompey, gerçeklerle bağdaşmayan, olağanüstü bir güven duygusuna kapılmıştı."[40]

Pompey'in gerçekleri görememesi durumu daha da kötüleştirdi. Senato Roma'nın doğu sınırındaki Parthia'da çıkan ayaklanmayı bastırmak için onun ve Sezar'ın birer lejyon vermelerini istedi. Sezar cumhuriyet ordusunun bir lejyonunu ödünç almış olduğu için her iki lejyon da Sezar'ın emrindekilerden alınacaktı. Senatonun bu isteği ona barışsever biri olarak bir krizi sona erdirme arzusunda bir kişi gibi görünme fırsatını yarattı. Bu düşünceyle Sezar gönüllü olarak iki lejyon verdi. Bunlar İtalya'ya geldiğinde Appius adındaki bir subay Sezar'ın ordusunu ve Galya'daki zaferini hor gören söylem-

lerde bulundu. Pompey'in bu iki lejyondan başka birliklere gereksinimi olmadığını söyledi. Bunlar Sezar'ın tehdidi ile başa çıkabilirdi. Pompey'in kendine güveni daha da arttı. Ünlü general kendi kendine, "Sezar'ı ben yarattım, aynı şekilde yok edebilirim" diye düşündü. Daha sonra Pompey'in gerekli hazırlıklara girişmemesinden endişelenen bir senatör, Sezar Roma'ya doğru yürüyüşe geçerse cumhuriyeti hangi lejyonlarla savunacağını sorduğunda, Pompey rahat bir tavırla endişeye mahal olmadığını söyledi. "Ayağımı yere vurmam yeterli," dedi. "O anda yüzlerce piyade ve atlı ortaya atılır."[41]

MÖ 50 ortalarında Sezar'ın yandaşlarından Marcus Caelius Rufus, Pompey ile Sezar'ın arasındaki aşkın bittiğini ileri sürdü.[42] Artık kölesinden vergi tahsildarına, dilencisinden senatörüne, tüm Roma halkının dilinde bir tek şey vardı: iç savaş. Gene de her iki taraf yılın geri kalan kısmında böyle bir savaş için gerekli zemini hazırlamaktan geri durmazken, senatodaki çoğunluk uçurumun kenarından uzak durmaya çalıştı. Kasımda senatörler 370'e karşı 22 oyla barıştan yana oy kullandılar.[43] Oysa bunun bir tek anlamı vardı: Sezar'ın isteklerine boyun eğmek. Cato için bu son derece akıldışı bir tutumdu.

Senatonun zaafı Cato ve yakın dostlarının daha da kararlı olmalarına, hatta hiçbir yasal yetkileri olmamasına karşın en sarsılmaz anayasacıları dahi ayaklandırmaya çalışmalarına yol açtı. Oylamadan sonra, MÖ 50 yılının konsülü olan Caius Claudius Marcellus, "İstediğiniz gibi olsun. Sezar'ın esiri olun!" diye bağırarak senatoyu terk etti. Bir başka konsülle birlikte kent dışında bulunan Pompey'in evine gitti ve büyük bir duygusallıkla onun eline bir kılıç verdi. Bu şekilde cumhuriyeti Sezar'a karşı savunmak için harekete geçmesini isteyerek İtalya'da konuşlanmış iki lejyonun da emrine verileceğini, gerekirse daha fazla asker toplanabileceğini bil-

dirdi. Pompey çatışmayı ilk başlatan kişi gibi görünmemek için elinden geleni yaparak ciddi bir tavırla, "Başka hiçbir yol kalmadıysa..." diye cevap verdi. Aslında o da artık savaş istiyordu.[44]

MÖ 49'un ilk gününde Sezar, senatonun boyun eğdiği düşüncesiyle, bir kez daha barışsever bir tutum takındı. Yeni seçilmiş bir tribün ve Sezar'ın Roma'daki sözcüsü olan Marcus Antonius, genel validen gelen bir mektubu açıkladı: Galya'daki başarılarından sonra Roma halkı ona gıyaben aday olma yasal hakkını tanımıştı. Bu hakkını korumakla birlikte, Pompey silahlarını bıraktığı takdirde kendisi de aynı şeyi yapmaya hazırdı.

Buna yanıt olarak yeni konsüllerden Lucius Cornelius Lentulus uzun bir nutuk attı. Şimdi zayıf davranmak zamanı değil, dedi. Senatörler ödün verseler dahi konsüllerin Pompey ve ordusunu harekete geçirmekten başka seçenekleri yoktu. O cumhuriyetin güvenlik kaynağıydı ve şimdi gerekeni yapmazlarsa ileride Pompey'den yardım isteyemezlerdi. Çoğunluk bu sözlerden o kadar etkilendi ki Pompey'in kayınpederi Metellus Scipio ayağa kalkıp Sezar'ın silahsızlanması için bir tarih saptanmasını, ya da onun devlet düşmanı ilan edilmesini önerdiğinde senatonun çoğunluğu bunu onayladı. Öneri halk meclisine götürüldüğünde ise Marcus Antonius tasarıyı veto etti, böylece işler yeniden çıkmaza girdi.[45]

Sezar yeni bir girişimde bulundu. Eğer senato silahlarını bırakmazsa asla görevinden ayrılmayacak ve kendisini yargının ellerine teslim etmeyecekti. Gene de birtakım ödünler verebilirdi. Illyricum eyaletinin yönetimi ve oradaki lejyon kendine bırakılırsa Galya'daki iki eyaletten ve orada uzun zamandır konuşlanmış bulunan on lejyondan vazgeçebilirdi. Bu öneri bir kez daha Cato ve yandaşlarının protestolarıyla karşılaştı. Sezar hiçbir şekilde senatoya şart koşamaz, diye

haykırdılar. Böylece politik girişimler çıkmaza girdi; artık savaş kaçınılmazdı. Konsüller senatonun "son kararını" onayladılar. Bu karar, cumhuriyetin herhangi bir zarara uğramaması için gerekli önlemlerin alınmasını öngörüyordu. Konsül Lentulus tehditler ve hakaretler yağdırarak Marcus Antonius ve yandaşlarını senato binasından dışarı attı.[46]

Artık Roma'daki Sezar taraftarlarının hayatı tehlikedeydi. Marcus Antonius, Caelius ve eski tribün Gaius Scribonius Curio'ya kenti terk etmeleri için altı gün süre verildi, yoksa öldürüleceklerdi. Onlar köle kılığına girip at arabalarının kasalarına saklanarak kenti terk ettiler. Böylesi bir kaçış ortadaki anlaşmazlığa uygun düşen bir sonuçtu, zira Sezar'a senatonun adaletsizliğine dair son bir kanıt ve son bir propaganda şansı veriyordu. Aşağılık, yozlaşmış ve saldırgan senatörler bir kez daha tribünleri tehdit ederek ve onların saygınlığını zedeleyerek özgürlüğü küçük düşürmüşlerdi. Sezar bunu, aşağılanmış dostlarını köle giysileri ile ordusunun önünde sergileyerek kanıtladı.[47]

Artık güneye inme zamanı gelmişti. Rubicon bir zamanlar Galya ile İtalya'nın sınırını belirleyen küçük bir ırmaktı. Romalı komutanların birliklerini eyaletlerinden çıkarıp İtalya'ya sokmaları yasaktı, bu yüzden ırmağı silahlı olarak geçmek savaş ilanı sayılıyordu. Oysa MÖ 49'da 10 Ocak'ta, Roma'dan gelen haberler üzerine Sezar en gözü pek askerlerini seçerek kurduğu yeni lejyonunu harekete geçirdi. Bu onun kişiliğine özgü bir karardı. On lejyonunun hepsini birden Alplerin ötesinde toplamaya karşıydı çünkü "belli bir andaki avantajdan yararlanarak beklenmedik bir saldırıya geçmek suretiyle daha iyi sonuç alınabilirdi".[48] Lejyonuna katılmak için kamptan ayrılmadan bir gün önce, öğleden sonra bazı gladyatörlerin çalışmalarını izledi. Sonra yıkandı, togasını giydi ve dostlarıyla akşam yemeği yiyerek sohbet etti. Hiçbir endişe duymuyor

gibiydi. Karanlık basınca sakin bir tavırla dostlarından izin istedi ve dışarı süzüldü.

Bugün kimse Rubicon ırmağının nerede bulunduğunu, hatta var olup olmadığını bilmiyor. Daha da garibi, Sezar'ın iç savaşla ilgili aktardıklarında ırmağın adı bile geçmiyor. Buna karşın, Yunan ve Roma tarihçileri, onun Rubicon'u geçmesinden önceki an üzerinde yoğunlaşmaktadır. Onların bu tutumu, eski dünyanın bu kritik anda Sezar'ın aklından neler geçtiğini anlama çabalarının göstergesidir. Kimileri onun Romalı soydaşlarıyla savaşa girme düşüncesiyle neredeyse felce uğrayıp duraksadığını, hatta bir an vazgeçmeyi dahi aklından geçirdiğini yazıyor.[49] Başkaları ise bir hayaletin ortaya çıktığını, askerlerden birinin borazanını alıp çaldığını ve ırmağın ötesine geçtiğini ileri sürüyor: Bunu bir işaret olarak kabul eden Sezar da aynı şeyi yapıyor.[50] Öte yandan hepsi Sezar'ın "olan oldu" diyerek nehri geçtiğini belirtiyor.

Geleneksel serbest seçim sistemi, demokrasisi ve Roma'daki toplumsal sınıflar arasındaki uyumu ile cumhuriyet, Pompey ile Sezar'ın ellerindeydi. Her ne kadar ikisi de henüz farkında değillerse de, her iki tarafın uğruna savaştığı şey, aslında onun yıkımına yol açacaktı. Özgürlük için savaş tüm Roma dünyasında yankılanacaktı.

Özgürlük Savaşı

Sezar'ın on birinci lejyonu İtalya'da yıldırım hızıyla ilerledi. En az bunun kadar etkili olan bir başka şey daha vardı: Sezar'ın zekice düzenlediği şaşırtma harekâtı. Bunun sloganı "Şefkat" idi. Bir gün içinde Ariminum'a (şimdiki Rimini) ulaştı; kent kapılarını kendiliğinden açtı ve tek bir kılıç dahi kınından çıkmadan Sezar'ın saflarına geçti. Auximum, Asculum, Picenum ve Corfinium dâhil birçok kent de aynı şeyi yaptı, oysa buralarda Pompey adına silah altına alınmış birlik-

ler konuşlanmıştı. Teslim şekli her yerde aynıydı. Pompey'in subayları cılız bir direniş sergilediler ve esir düştüklerinde derhal terhis edildiler; hangi safta yer alacaklarına kendileri karar vereceklerdi; askerlerin çoğu kaçıp Sezar'ın ordusuna katıldı ve kentlere teşekkür edildi. General o dönemde yazdığı bir mektupta bu şaşırtma harekâtını şöyle tanımlıyor: "Ben şahsen elimden gelen şefkati gösterip Pompey'le aramı düzeltmek kararındayım... Umarım bu yeni fetih stili, bağışlayıcı ve cömert davranışların bizim kalkanımız olmasını sağlar."[51] Bu model çok etkili olmuştu.

Roma'da Sezar'ın düşmanları paniğe kapıldı. Onlar, İtalya'daki tüm kentlerde, saygın sınıfların saldırgana karşı cumhuriyeti korumak adına hep birlikte ayaklanmasını bekliyorlardı. Oysa Sezar hiçbir direnişle karşılaşmadan yıldırım savaşını sürdürünce, çoğunluğun düşüncelerini yanlış yorumladıklarını fark edip umutsuzluğa düştüler. Senatör Cicero, Pompey ile Sezar arasındaki üstünlük savaşının böylesine tepetaklak oluşuna çok şaşırmıştı:

> Görüyor musunuz, devlet nasıl da zeki, uyanık ve hazırlıklı bir adamın eline geçti? Kesinlikle inanıyorum ki eğer o kimseyi öldürmez ve mallarına dokunmaz ise, ondan en fazla korkanlar onun en büyük hayranı olacaklardır. Kent içinde ve dışınca insanlar benimle konuşuyor. Onların tek derdi sahip oldukları araziler, küçük çiftlikler ve yatırımlar. Bakın şimdi işler nasıl tersine döndü. Artık güvendikleri kişiden korkuyor ve korktukları kişiyi seviyorlar.[52]

Tutucular askeri açıdan da tamamen yanılgıya düşmüşlerdi. Pompey Sezar'ın bu kadar çabuk saldırıya geçmesini beklemiyor, ordularını ancak baharda toparlayabileceğine inanıyordu.[53] Gözleri gururdan kör olmuş Sezar karşıtları İtalya'daki birlikleri silah altına almakta geç kalmışlardı ve

artık Pompey'in İspanya'daki birliklerinin Roma'ya ulaşmasını bekleyecek zamanları yoktu. Pompey'in kent surları dışında konuşlandırılmış iki lejyonu ise Sezar'ın on bir lejyonu ile baş edemezdi.

Senatoda büyük kavgalar ve şiddetli suçlamalar baş gösterdi; bu, önderlerinin de kafasını karıştırdı. Aslında onu hareket edemez hale getirdi. Senatörlerden biri Pompey'in ortak düşmanlarıyla olan eski dostluğunun Sezar'ın silahlanmasına yol açtığını ileri sürerek onu suçluyordu. Bir başkası, Pompey'in ayağını yere vursa hemen yanına geleceklerini söyleyerek böbürlendiği orduların nerede olduğunu soruyordu. Yoksa Pompey şimdi tepiniyor muydu?[54] Senatodaki bir kargaşa Roma sokaklarına da yansıdı. Tüm yargıçlar cüppelerini çıkardılar, bu arada sıradan insanlar sokaklarda keder ve korku içinde, hayalet gibi dolanıyorlar ve tapınaklar kendilerini yerlere atıp saçlarını yolan yaslı kadınlarla dolup taşıyordu.[55] Kent, Romalının Romalıyla savaşmasının, Sezar'ın Roma'ya doğru önlenemez, kararlı ilerlemesinin yarattığı korku ile sarsılmaktaydı.

Sonunda Pompey, senatörleri çok şaşırtan ve endişelendiren bir plan yaptı. Cumhuriyeti savunmak için Roma'yı terk etmek, lejyonları uzaklaştırmak ve doğuya giderek Yunanistan'daki dostlarının yardımıyla bir ordu oluşturmak gerektiğini söyledi. Ancak Roma halkının dostlarının desteği ile Sezar'la yüzleşmeyi göze alabilirdi, başka türlü olamazdı. Pompey, gelmek istemeyenlerin birer hain ve Sezar'ın yandaşı olarak ilan edileceğini de söyledi.[56]

Bu strateji senatörleri daha büyük bir umutsuzluğa sürükledi. Pompey taktik bir geri çekilme önermekteydi ama bu bir anlamda da bir zorbadan kaçış gibi algılanmaktaydı. Sezar onları bu berbat planı yapmaya zorlamıştı. Aşağılanmış ve düş kırıklığına uğramış olmalarının yanı sıra, kutsal cumhu-

riyetlerinin tüm fiziki değerlerini, sevgili tapınaklarını, kent tanrılarının evlerini ve her şeyden önce atalarından kalma arazilerini geride bırakmak zorunda kalacaklardı. Roma olmadan cumhuriyetin ne anlamı kalır ki diyerek Pompey'e karşı çıktılar. Cato senatörlerin uğrayacağı kayıplar ve Roma'nın kaderi hakkında ağıtlar yakarak dolanıyordu. Gitmekle kalmak arasında henüz kararsız olan Cicero sefil "bir dilenci gibi" ortalıkta dolaşmak zorunda kalmaktan yakınıyordu. Herhangi bir barış antlaşması, ana kenti Sezar'ın ve onun aşağılık, müflis paryalardan oluşan "yeraltı dünyasının" ellerine bırakmaktan yeğdir, diye yazdı.[57] Her şeye rağmen, hepsi kapana kısılmış olduklarının ve gitmekten başka çareleri kalmadığının farkındaydılar.

Bu yüzden birçok senatör ile köleleri, dostları ve çalışanları bir gece "komşularını soyar gibi" aceleyle ellerine ne geçerse bavullarına ve çantalarına tıktılar, evlerini kapadılar, toprağı öptüler, tanrılara yakardılar ve Roma'dan kaçtılar. Konsüllerin geleneklerin gerektirdiği gibi kurban kesmek için bile zamanları yoktu. Geriye sadece kentin yoksulları kaldı; bunların çoğu da ağlamaklı, üzgün bir halde esir alınmayı bekliyordu.[58] Galiba Sezar haklı çıkmıştı: Roma halkı zenginlerin umurunda değildi, onlar sadece kendilerini düşünüyorlardı.

Oysa insanların yakınmalarına kulak veren çok az kişi oldu. Pompeyciler büyük bir göçmen kitlesi oluşturarak İtalya'nın kırsalına uzanan yollarda ilerlemeye başladılar. Varış noktaları Brundisium (bugünkü Brindisi), amaçları ise oradaki Roma donanmasını ele geçirerek bir an önce selamete kavuşmaktı. Brundisium limanı İtalya'nın en ucunda yer aldığından Yunanistan'a ulaşmanın en kısa yoluydu. Burası Sezar'ın da hedefleri arasındaydı. Pompey'in stratejisini öğrendiği zaman tek yapması gerekenin düşmanın önünü li-

manda keserek savaşa kısa sürede ve kan dökmeden son vermek olduğunu düşündü. Yarış başlamıştı.

Sezar altı lejyonuyla Brundisium'a ulaştığında Pompey gemilere el koymuş ve ordusunun yarısını yüklemiş durumdaydı. Öbür yarısı generalleriyle birlikte kalmıştı. Şimdi karşı karşıya oldukları sorun, gemiler askerleri indirip geri gelinceye kadar Sezar'ın lejyonlarına karşı kendilerini savunmaktı. İlk hamle Sezar'dan geldi. Her zamanki kararlılığı ile ilk işi Brundisium limanının ağzındaki en dar kesimi tomruklardan oluşan bir köprüyle kapamak oldu. Ordu bu köprünün üzerini toprakla örttü. Pompey buna elinde bulunan tüm gemilerin güvertelerine üç katlı kuşatma kuleleri yaptırarak karşılık verdi. Saldırıya geçen lejyonerleri bu yükseklikten ok, ateş ve cirit yağmuruna tuttular.[59]

Limandaki savaş tüm gücüyle sürerken Sezar az da olsa bir fırsattan yararlanmak için subaylarından Caninius Rebilus'u barış görüşmesi için gönderdi. Pompey'in bunu hemen kabul edeceğini sandıysa kısa sürede yanıldığını anladı. On yıldan beri ilk kez savaş alanında bulunan emekli general kumar oynamayı seçti. Çok başarılı bir göç gerçekleştireceği inancıyla Rebilus'a kulak asmadı. Konsüller olmadan düşmanla bir anlaşmaya asla yanaşmayacağını söyledi. Sezar bunun bir bahane olduğunu hemen sezdi. Bu husustaki görüşü tamamen gerçekçiydi: "Sezar sonunda barış için sürekli boşa çıkan çabalarını bir yana bırakıp savaşa girişmeye karar verdi."[60]

Pompey ufukta Yunanistan'dan geri gelmekte olan gemileri görerek çok sevindi. Gemiler kısa sürede barikatları yıkarak limana girdiler. Sezar kente cepheden saldırmak için lejyonlarını harekete geçirirken Pompey bu saldırıyı önleme ve göçü tamamlama hazırlıklarına girişti. Kentin surlarına barikatlar kuruldu, hendekler kazıldı, yollara kazıklar çakıldı ve sur duvarlarına sapancılar ve okçular yerleştirildi. Pompey'in

askerleri karanlıktan yararlanarak gemilere bindiler ve kaçmaya hazırlandılar. Pompey'in sert davranışlarına öfkelenen Brundisium halkının başka planları vardı. Evlerinin çatılarından Pompey'in gitmek üzere olduğunu Sezar'ın askerlerine haber verdiler. Sonra da onların ip merdivenlere tırmanıp savunma hatlarını aşmalarına yardımcı olarak tuzakların kurulduğu yerleri ve limana arkadan geçiş yolunu gösterdiler. Kente doğrudan saldıran Sezar'ın lejyonerleri sonunda küçük teknelere binmeyi ve Sezar'ın kurduğu barikatta takılıp kalmış olan Pompey'in iki gemisini batırmayı başardılar. Öte yandan, sabah olduğunda, diğer gemilerden eser yoktu.[61]

Gemilerin burunları Adriyatik denizinin sularını köpükler içinde bırakarak yararken, Pompey büyük bir başarıyla korkunç bir felaketten kurtulduğunun farkındaydı. Artık güvenlik içinde Yunanistan ve Asya'daki dostlarına, yandaşlarına, zengin krallara, hanedanlara ve kodamanlara ulaşabilir, Sezar'la savaşabilmek için onlardan takviye kuvvet isteyebilirdi. Roma'yı boşaltma planının bu kadar iyi sonuçlanması Pompey için hoş bir sürpriz olmuştu. Aynı zamanda Sezar da buradaki başarısı ile övünebilirdi. Önünde sonunda, hiç kan dökmeden altmış gün içinde tüm İtalya'yı egemenliği altına almıştı. Eğer gemileri olsaydı kuşkusuz Pompey ile adamlarının ardına düşüp saldırarak takviye kuvvet almalarına fırsat vermeden onları yenilgiye uğratabilirdi. Ama tekrar düşününce, Pompey'in peşine düşmenin zamanı gelmediğine karar verdi. Artık Galya ve İtalya yalnızca Pompey'in halen İspanya'da bulunan dört lejyonu tarafından tehdit edilebilirdi.[62] Aslında Sezar bu tehdide karşı hemen önlem almazsa Roma cumhuriyeti adına gerçekleştirdiği tüm kazanımlarını kaybedebilirdi. Diğer yandan, bütün lejyonlarını toplayıp Pompey'in İspanya'daki ordusunu yenmek üzere kuzeye doğru ilerlemeden önce bir durağı daha vardı.

Sezar MÖ 49 sonunda Roma'ya girdiğinde kahramanlarının dönüşünü coşkuyla kutlayan kitleler yerine korku içinde yüzleri asılmış bir Roma halkı ile karşılaştı. İnsanlar bu iç savaş sonrası Sezar'ın Roma'yı bütünüyle fethedilmiş, tüm zenginlikleri talan edilmiş, tanrılarının artık kutsal sayılmadığı sıradan bir yabancı kent gözüyle mi gördüğünü merak ediyorlardı.[63] Bunu izleyen on gün süresince, konsüllerin, *praetor*ların yokluğuna ve devlet dairelerinin bomboş olmasına karşın Sezar yasal bir hükümet oluşturmak için elinden geleni yaptı. Bir tapınakta düzenlediği senato toplantısına bir avuç küskün senatör katıldı. Onlardan yönetimde görev almalarını istediğinde ise belli bir safta yer almak istemediklerinden duraksadılar. Üç gün süren tartışma ve bahanelerden sonra Sezar bu küçük adamların zayıflıklarından bıkarak sabırla yasal bir görünüm sergilemekten vazgeçip saygınlığına yakışır bir şekilde gerçek yüzünü gösterdi.[64]

Sezar senatoya Pompey ve Cato'nun ordularına karşı savaşmak için devlet hazinesinden para alması gerektiğini açıkladı. Halk tribünlerinden Metellus, bunun yasalara aykırı olduğunu ileri sürerek isteği veto etti. Sezar öfkeden köpürdü, bağırıp çağırdı ve cumhuriyet düşmanlarına karşı verilen bir savaş için bu parayı ne olursa olsun alacağını söyleyerek toplantıyı terk etti. Satürn Tapınağı'nın kapılarının anahtarı bulunamayınca general askerlerine kapıyı koçbaşı ile kırmalarını emretti. Tribün Metellus onun önüne geçerek Sezar'ı durdurmak istedi. Halkın politikacısı olmasına ve kariyerini tribünlerle dostluğuna ve onların kutsal çıkarlarını korumasına borçlu olmasına rağmen Sezar Metellus'u yana doğru iterek, "Seni öldürmek benim için seninle tartışmaktan daha kolay olur," dedi.[65] Cumhuriyetin altın stokları Sezar'ın oldu. Kentten ayrılmadan önce son bir yasadışı eylemde daha bulundu. Bir kral gibi davranarak kendi adına Roma'daki işleri-

ni yönetecek bir *praetor* atadı. Bundan sonra Sezar ve ordusu batıya yöneldi.

Pompey'in İspanya'daki üç ordusunu yenilgiye uğratmak aylar aldı. Öte yandan, Sezar'ın lejyonerlerini fiziksel olarak yorgun ve bitkin düşene kadar zorlamasına karşın aynı şey Pompey için söz konusu değildi. Yunanistan'da hiç acele etmeden ordusunu oluşturdu. Ordunun maddi kaynakları da çok iyi durumdaydı, zira doğudaki çiftlik kuruluşlarını tüm altınlarını teslim etmeye zorlamıştı.[66] Pompey'in gücünü bildiği halde Sezar MÖ 49-48 kışında Brundisium'a geri döndü. Burada Marcus Antonius bir donanma oluşturmuştu ve beraberce Pompey'le hesaplaşmak üzere yola çıktılar. Cumhuriyet bir yol ağzındaydı: ya eski anayasacıların ya da Sezar'ın yeni düzeninin; ya seçkinlerin özgürlüğünü ya da halkın haklarını koruyanların eline geçecekti.

Kış ortası olmasına ve Adriyatik Pompey'in gemileriyle dolup taşmasına rağmen Sezar'ın donanması İtalya ile bugünkü Arnavutluk kıyıları arasında mekik dokuyup düşmanın tüm barikatlarını aşarak yedi lejyonu Dyracchium yakınlarında karaya çıkardı. Askerlerinin geri kalan kısmı düşman donanmasının varlığından ötürü gecikince, Sezar onlara mutlaka ulaşmak istediği için kılık değiştirdi ve on iki kürekli bir balıkçı teknesinin kaptanını korkunç bir fırtınanın ortasında kendisini İtalya'ya götürmesi için zorladı.[67] Tekne batma tehlikesi geçirince Sezar bundan vazgeçti ve karşı kıyıdaki temsilcisinden yardım istedi. Marcus Antonius hemen harekete geçti, tehlikeyi göze aldı ve geride kalan lejyonları Sezar'a ulaştırdı.

Kuzey Yunanistan'da savaşın bir ilkesi her iki tarafın taktiklerini belirledi: erzak ihtiyacı. Pompey dost topraklardaydı, güvenli erzak stokları vardı ve deniz denetimi altındaydı. Öte yandan Sezar kendisininkinden çok daha üstün güçlerle

karşı karşıya ve düşman topraklarındaydı ve çok az yiyeceği vardı. Dolayısıyla, Pompey derhal bir yıpratma savaşına girişmek, Sezar'ın askerleriyle çatışmaya girişmekten kaçınmak ve onların açlıktan zayıf düşmelerini beklemek istiyordu. Evet, Sezar'ın askerleri deneyimli ve savaşçıydılar ama yıllar süren çatışmalar, uzun yürüyüşler, kamp kurmak ve kentleri kuşatmak onları yorgun düşürmüştü. Sezar hızlı bir zafer kazanmak amacıyla tekrar tekrar Pompey'i savaşa yönlendirmeye çalıştı. Pompey hiç oyuna gelmedi.

Bunu psikolojik bir savaş izledi. Pompey'in askerleri Sezar'ın kararlı, kan dökücü lejyonerlerinin dayanıklılığını sınıyordu. Sezar Pompey'in Dyrrachium yakınlarındaki kampını kuşattığında Pompey Sezar'ın ordularının yiyecek stoklarının bittiğini sandı. Oysa insandan çok vahşi hayvanları andıran askerler hastalık, yorgunluk ve aşırı yoksunluk dinlemeden kuşatmayı sürdürme azmindeydiler. Çözümü, yörede "çara" diye bilinen bir kökten ekmek yapıp yemekte buldular. Pompey ordusu düşmanlarını açlıkla yola getirmeye çalışırken Sezar'ın askerleri kamp surlarından içeriye birkaç somun ekmek atarak düşmanlarına kararlılıklarını, yenilmezliklerini ve insanüstü güçlerini kanıtladılar.[68] Bununla beraber Pompey'in lejyonerlerinin şaşkınlıkları uzun sürmeyecekti.

Pompey sonunda Dyrrachium'da düşmanla çatışmaya girdiğinde Sezar'ın ordusunu bozguna uğrattı. En çok zayiat veren dokuzuncu lejyondu. Bununla beraber Pompey avantajını sürdürmedi, düşman ordusunun kaçmasına izin verdi. Yıllardan beri ilk kez bozguna uğrayan Sezar önemli bir karar verdi. Düşmanı güçten düşürmesi, Pompey'i denizden her iki tarafın da yeterli yiyecek bulamayacağı dağlık bölgeye çekmesi gerekiyordu. Böylece, zaten büyük riskler içinde olan Sezar neredeyse toplu bir intihar anlamına gelen bir strateji saptadı: yorgun, aç ve hastalıktan kırılan lejyonlarını daha

içerilere, daha düşman yörelere, yiyeceğin daha az olduğu iç bölgelere doğru yürüyüşe geçirmek. MÖ 48 Ağustos ayında Sezar'ın askerleri, içgüdülerine tamamen ters düşen emirlere uyarak toparlanıp Tesalya'nın kayalık, ormanlarla kaplı dağlarına doğru ilerlemeye başladılar. Yol boyunca Gomphi ve Metropolis adındaki Yunan kentlerini işgal ettiler ve onların şarap ve yiyeceklerine el koydular. Sağlıkları ve moralleri düzelen lejyonerler sonunda Pharsalos adındaki bir kentin yakınında kamp kurdular.

Düşmanın geri çekilmekte olduğuna ve artık tüm kozların kendisinde olduğuna inanan Pompey derhal Sezar'ın peşine düştü. Savaştaki ilk başarısı onu sevinçten havalara uçurmuş, gururlandırmış ve zafer beklentisi içine sokmuştu. Kendi ordusu da Pharsalos yakınlarında kamp kurarken Pompey tek zayıf noktasını göz ardı etmişti: Senatörlerin fikirlerine verdiği değer. Bu zaafı burada ortaya çıktı. Günler geçiyor, Pompey hiçbir harekette bulunmuyordu. Cato ile yandaşlarının sabrı tükendi ve ona baskı yapmaya başladılar. Artık Sezar'ı köşeye sıkıştırdığını söylüyorlardı. Ünlü general neden Sezar'la çatışmaya girmiyor, ona ölümcül darbeyi indirmiyordu? Artık yaşlanmış mıydı? Doğru düşünemiyor muydu? Yoksa bir kez daha general olarak eline geçirdiği yetkinin sarhoşluğu içinde savaşmaktan kaçınıyor ve *sonsuza kadar* şanının keyfini mi sürmek istiyordu?[69]

Pompey bıkkın ama kararlı bir şekilde direndi. Senatörleri tersleyerek onların sadece para peşinde olduğunu, Tusculum'daki incir mevsimini göz önüne almadıklarını ileri sürdü. Kendisi ise can kaybını en aza indirmek peşindeydi. Ancak oyalama stratejisi ile bunu sağlayabilirdi. Ayrıca, onlar rahat kent yaşamı ve kaygıları içinde savaştan ne anlarlardı? Hiç! Karşılıklı yağdırılan hakaretler sonunda Pompey boyun eğmek zorunda kaldı.[70] Bu arada oyun sürüp gitmekteydi: Se-

zar da Pompey de ordularını savaş düzenine sokuyor, birbirlerini kışkırtıyorlardı ama Pompey tav olmuyordu.

MÖ 48'in güneşli 9 Ağustos günü, yiyecek stokları çok azalan ve stratejisi işe yaramayan Sezar bir kez daha kampı bozup ordusunu daha içerilere kaydırmaya karar verdi. Ama tam çadırlar sökülüp malzemeler hayvanlara yüklenirken keşif erleri koşarak geldiler ve bir şeyler olduğunu haber verdiler. Pompey'in askerleri istihkâmlarından çıkıp ilerlemeye başlamışlardı.[71] Bu, kesin bir işaretti. Büyük Pompey nihayet savaşa hazırdı. Balık oltaya takılmıştı. Sezar çok sevindi, savaşa hazır olduklarını belirtmek için mor tuniğinin çadırının üzerine asılmasını emretti.

İki komutanın çevresindeki koşuşmalar birbirinden bu kadar farklı olabilirdi. Pompey'in kampındaki politikacılar "Haydi Pharsalos'a!" diye haykırdılar ve büyük bir zafer beklentisi içinde ellerini ovuşturdular. Sevinç içinde, Roma'ya döndükleri zaman kimin rahip, kimin *praetor*, kimin konsül olacağını ve kimin Palatinus'taki hangi villayı kime kiralayacağını tartışmaya başladılar. Sezar ve subayları ise kendilerini tümüyle önlerindeki işe vermişlerdi. Neşe içindeydiler ve ellerine bir can simidi geçirdiklerinin bilincindeydiler. Şimdi artık buna tutunma zamanı gelmişti.[72]

İki ordu savaş alanında karşı karşıya geldiklerinde her iki safta ciritler, kısa kılıçlar, yaylar, sapanlar ve oklarla dolu sadaklar güneşin ışınları altında parıldıyordu.[73] Sezar'ın 22.000 piyadesi kendinden iki misli güçlü bir orduyla savaşa tutuştu; 1000 süvarisi ise kendilerinden yedi kat daha kalabalık bir rakiple karşı karşıyaydı. Ordusu daha küçük olabilirdi ama stratejisi daha güçlüydü. Pompey'in süvarisinin generalin solunda saf tuttuklarını gören Sezar, eski dostunun kendi kanatlarından birini sarma niyetinde olduğunu fark etti. Bunu engellemek için her lejyonun onda birlik kısmını ayı-

rarak dördüncü bir piyade safı oluşturdu. Bunu mevcut üç safın arkasına yerleştirdi ve onlara şu talimatı verdi: Ancak kendisi bayrağı ile işaret verdiği zaman onlar harekete geçecek ve Pompey'in süvarisiyle çatışmaya gireceklerdi. Daha da önemlisi ciritlerini uzun kargılar gibi kullanacak, onları düşmanlarının suratına doğru uzatacaklardı. Onlara o günkü zaferin tamamen kendilerine bağlı olduğunu söyledi.

Sezar ordusunu son bir nutukla yüreklendirdi. Onuncu lejyonda görev yapan ve kendisiyle birlikte Galya, Alesia ve İspanya'da savaşmış olan sadık *Centurio* yani Yüzbaşı Crastinus'a, "Bu son savaş," dedi. "Bundan sonra Sezar saygınlığını ve bizler de özgürlüğümüzü kazanacağız." Crastinus da ona, "General bugün ölü ya da diri olarak sizin minnettarlığınızı kazanacağım," diye yanıt verdi.[74] Bu sözlerden sonra Crastinus ve 120 yetenekli askeri, avazları çıktığı kadar haykırarak hücuma geçti. İnisiyatif Sezar'ın piyadelerindeydi; Romalı Romalıya karşı savaşıyor, her biri ötekini aynı teknik ve acımasızlıkla ortadan kaldırmaya çalışıyordu.

Az sonra Pompey de süvarilerini harekete geçirdi. Bunlar düşman hatlarını bozmayı başardılar. O kadar özveriyle ve kararlılıkla saldırıyorlardı ki Sezar'ın süvarisi geri çekilmek zorunda kaldı. Bununla beraber Pompey'in süvarisi saf tutup Sezar'ın açıkta kalan kanadını sarma girişiminde bulununca Sezar en geriye yerleştirdiği dördüncü piyade safına harekete geçmeleri için işaret verdi. Dördüncü piyade safı sancaklarını yukarı kaldırıp hızla Pompey'in süvarilerine saldırdı ve ciritlerini düşmanların yüzlerine fırlattı. Bu askeri dehanın sergilendiği bir andı. Sezar, senatörlerin gözbebeği olan Roma'nın aristokrat gençlerinin savaşmaya hevesli olmalarına karşın deneyim ve direnç sahibi olmadıklarını doğru tahmin etmişti. Böyle bir saldırı onların paniğe kapılmasına yol açtı. Geri dönüp tepelere doğru kaçtılar.

Şimdi Pompey'in kanadı açıkta kalkmıştı. Dördüncü piyade safı fırsattan yararlanıp geriden hücuma geçti. Kan kokusu alan Sezar ölümcül darbeyi indirdi. Üçüncü piyade safını yedekte tutmuştu. Şimdi, dinlenmiş, yara almamış ve uzun yıllar Sezar'ın yanında savaş deneyimi kazanmış askerler, yorgun düşenlerin yerini alarak bu kanlı çatışmaya katıldılar. Acımasızca, kanlar içinde kalmış ve bitkin düşmüş Pompey'in saflarını paramparça edip kılıçtan geçirdiler. Sonunda Pompey'in güçlü birlikleri bu yeni saldırı önünde direnemeyip dağıldılar ve geri püskürtüldüler.

Askerlerinin kaçışını izleyen Pompey çılgına döndü. "Sanki tanrılardan biri onun aklını başından almıştı."[75] Lejyonerleri dışarıda kıyıma uğrarken çadırında sessizce oturuyordu ki birden ordularını yeniden düzenleyip karşı hücuma geçebileceğini düşündü. Böylece Büyük Pompey otuz süvarisiyle birlikte Pharsalos'tan kaçtı. Aslında tam bir yenilgiye uğramıştı ve Sezar iç savaşı kesinlikle kazanmıştı. Pompey ikinci kez saldırıya geçmeyecekti.

Sezar adamlarına düşman kampının tahkimatlarını yıkmalarını emretti. Buraları savunan Pompey birlikleri ya kaçıştılar ya da teslim oldular. Pompey'in kampına giren Sezar'ın askerleri burada senatörlerin son gurur kalıntılarına tanık oldular. Zaferi kutlamak amacıyla gümüş tabaklarla donatılmış bir ziyafet sofrası hazırlanmıştı. Her çadır mersin dallarıyla süslenmiş, yemek sedirleri çiçeklerle donatılmış ve kadehler tepeleme şarapla doldurulmuştu.[76] Ama bu mükellef ziyafet sofrasına oturanlar Roma'nın seçkinleri değil Sezar ve subayları oldu.

Sonsöz

Ertesi gün Pompey'in 24.000 kişilik ordusu Sezar'a teslim oldu. Kendilerini yerlere attılar ve ağlayarak canlarının ba-

ğışlanmasını istediler. Yaklaşık 15.000 ölüden 6.000'i Roma vatandaşlarıydı. Sağ kalan Roma düşmanlarına Sezar bir kez daha merhametli davranarak hasta cumhuriyeti iyileştirmek için ilk adımı attı. Kendisiyle savaşan asilleri de affetti.[77] Bunların çoğu yeniden organize olmak amacıyla kaçmışlardı. Pompey karısıyla buluştu, Kıbrıs'tan yola çıkarak Mısır'a sığınmak istedi. Belki orada yeni bir ordu oluşturarak bir gün Sezar'la yeniden savaşabilirdi. Sezar onun peşinden gitti. Pompey İskenderiye'ye ayak basar basmaz suikasta uğradı ve öldü. Mısır'daki firavun sarayının önde gelen bir haremağası, Sezar'la dostluk kurmanın en iyi yolunun onun rakibini öldürmek olduğuna karar vermişti. Aslında bu tamamen yanlış bir düşünceydi. Sezar eski dostunun kesik başını, üzerinde elinde kılıç tutan bir aslan figürünün bulunduğu yüzüğünü görünce gözyaşlarına boğuldu. Bu ünlü bir Romalıya yakışan onurlu ve saygın bir ölüm değildi.[78]

Her ne kadar Pharsalos'taki çatışmada iç savaş Sezar'ın lehine sonuçlandıysa da, senatörlerin direnişi ancak Kuzey Afrika ve İspanya seferleriyle sona erecekti. MÖ 46'da Roma'ya dönen Sezar dört önemli zafere daha imza attı; askerlerine yaşam boyu maaş bağlandı ve her Romalı vatandaşa para armağan edildi. MÖ 49 ve 44 yılları arasında Jül Sezar dört kez konsül ve dört kez diktatör seçildi. Bu görevlerdeyken cumhuriyet içinde reformlar gerçekleştirmek ve halkı özgür kılmak için verdiği sözleri yerine getirdi. Emekli askerlerin ve İtalya ile diğer sömürgelerdeki kentlerde yaşayan yoksulların arazilerinden alınan vergileri kaldırmayı da içeren yasalar çıkarıldı ama bunlar tutucuların korktuğu kadar büyük çapta devrimci ve radikal önlemler olmadı. Aslında Sezar da gerektiğinde baskı kurabiliyordu. Örneğin, ayak takımının gelecekteki olası gücünü dizginlemek maksadıyla, insanların izinsiz olarak kulüplerde ve okullarda toplanmasını yasakladı.

Diktatör aynı zamanda senatör ve şövalyelerin sayısını çoğaltıp aralarına sıradan ailelerin çocuklarını aldı. Sezar bu kişilerin sosyal yaşamda yükselmelerini sağlamış olduğundan onlar da tüm içtenlikleriyle onu giderek daha fazla onurlandırdılar. MÖ 44 yılının Ocak ayında kendisine önerilen kral vasfını ve tacı geri çevirdi ama dinsel bir kült ve statüsü, onun tanrılaşmayı kabullendiğini gösteriyor. Şubat ayında sonsuza dek diktatör olmayı kabul etmesi, Sezar'ın artık bir otokrat, Roma'nın ilk imparatoru olarak yönetime el koyduğu gerçeğini ortaya koyuyor. Görünüşe bakılırsa, Sezar senatodaki yeni seçkinlerle ilişkiye girerek cumhuriyet reformlarını gerçekleştirmek ve cumhuriyette gerçek bir reform yaparak insanları yönetmek yerine, halkın özgürlüğünden ziyade kendisine verilen egemenlik saygınlığını ve onurunu ön planda tutmuştur.

Bu nedenle iç savaş özgürlük hakkındaki tartışmaları sona erdirmedi. Aksine, Sezar'ın kalıcı diktatörlüğü bu tartışmaları daha çok alevlendirdi. MÖ 44 yılında Mart ayının ortalarına doğru Marcus Antonius, Pompey tarafından yaptırılan senato binasının dışında bir senatörle uzun bir konuşmaya daldı. Güçlü ve fiziksel açıdan heybetli bir görünüşe sahip olan Marcus Antonius, içeriye girişinin kasten geciktirildiğinin farkında değildi. İçeride bir grup senatör isteklerini belirtmek bahanesiyle Sezar'ın etrafında toplanmıştı. Kısa sürede Sezar'ın etrafı sarıldı. Derken içlerinden biri hançerini çıkardı ve diktatöre sapladı. Diğerleri onun etrafını sardılar ve togalarının içine sakladıkları silahlarını çıkardılar. Politik düşmanlarını yirmi üç kez bıçakladılar. Sezar'ın yakın aile dostu olan ama Pharsalos'ta Pompey'in yanında savaşan Brutus bıçaklayanlardan biriydi. Daha sonra suikastçılardan bazılarıyla birlikte senato binasından ayrıldılar. Kanlı hançerlerini hâlâ ellerinde

tutan adamlar Capitolinus Tepesi'ne çıktılar ve oradan halka "Özgürlük geri geldi" diye seslendiler.[79]

Sezar'ın kanlar içindeki cansız bedeni tek başına, rakibinin yaptırdığı ve Roma'ya bağışladığı senato binasının içinde yerde yatmaktaydı. Aslında düştüğü yer, Pompey'in heykelinin ayakları dibindeydi. Bu cinayetle Pompey'in öcü alınmış gibi görünüyorsa da gerçekte hayatını kaybeden cumhuriyetti. Sezar'ın "zorbalığını" sona erdirmek ve eski ideal cumhuriyeti canlandırmak isteyen Brutus ve diğer patrisyen senatörler henüz bilmiyorlardı ama Sezar geleceği doğru değerlendirmişti. Roma'da halk seçimleri ve meclisteki oylar, kocaman bir Roma İmparatorluğu'nu başarıyla yönetmek için yeterli değildi. Bu ancak tek bir kişinin, bir imparatorun egemenliğinde gerçekleştirilebilirdi.

Seçkin aristokratların ve Roma halkının işbirliğini, özgürlüğün artık ortadan kalktığını kabullenmelerini barışçı yollardan sağlamak, ancak çok akıllıca bir politik görüş, soğukkanlı bir acımasızlık gerektiren devasa bir işti. Mutlu bir rastlantı sonucu, bu görev Augustus'un oldu. Bu kişinin politik dehası gelmiş geçmiş herkesinkinden daha üstündü. Acımasızlığı ve güçlü olmak için her yola başvurma konusundaki sonsuz yeteneği de.

IV
AUGUSTUS

MÖ 17 yılında 31 Mayıs ile 2 Haziran arasında Roma kenti dünyanın en büyük gösterisine tanık oldu. Çağ Oyunları, Romalıların daha önce hiç görmediği ve belki bundan sonra da göremeyeceği bir şenlikti. Oyunlarla ilgili hazırlıklar haftalar öncesinden başlamıştı. Geleneksel giysiler içindeki haberciler sokaklara dökülmüş ve olağanüstü olayların gerçekleşeceğini duyurmuşlardı: kent çevresindeki tapınaklarda ve kült yerlerinde üç gün boyunca olağanüstü kurban törenleri yapılacak, bunu yedi gün boyunca savaş arabaları yarışları, Latince ve Yunanca trajediler ve komediler, hokkabazların olağanüstü gösterileri, vahşi hayvan avları ve savaş oyunları izleyecekti. Bu tören için özel bir şarkı bestelenmişti ve bu şarkı son gün yirmi yedi erkek ve yirmi yedi kız çocuğundan oluşan, beyazlar giymiş iki koro tarafından söylenecekti. Kutlamalar büyük bir heyecan ve sonsuz bir iyimserlik havası içinde bekleniyordu. Söylendiğine göre, Roma barış içinde gelişiyor ve yeni altın çağını yaşıyordu. Öte yandan oyunların hazırlığı daha ciddi bir amacın varlığına da işaret ediyordu.

Şenlikten bir gün önce rahipler Roma'nın yedi tepesinden biri olan Aventinus'a çıktılar ve vatandaşlardan yılın ilk meyvelerini aldılar. Bunlar şenliğe katılan binlerce Romalıya dağıtılacaktı. Yalnızca meyveler değil, kükürt, zift ve meşaleler de dağıtılacaktı. Bunlar vatandaşlar tarafından kendi dinsel ayinlerinde yakılacak, böylece her biri şenliklerden önce arındırılmış olacaktı. Titizlikle hazırlanmış olan bu duyurular he-

yecanla benimsendi. Bu iletişimin ardında önemli bir politik düşünce gizliydi. Şenliğin asıl amacı yenilenme, kitlesel canlanma ve tüm Roma devletinin arındırılmasıydı.

Şenliklerin düzenleyicisi, ev sahibi ve sunucusu Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus idi. Günahlardan arınma ve yenilenme, onun için zamanlaması mükemmel bir girişimdi. Zira bu oyunlar Roma tarihinde bir dönüm noktası oluşturacaktı. Bu anda Romalılar yalnızca barış ve düzen içeren yeni bir yönetimi kutlamakla kalmayacak, aynı zamanda yirmi yıl süren acımasız iç savaşın yaralarını da saracaklardı. MÖ 49'da Jül Sezar'ın Rubicon'u geçmesinden MÖ 31 yılına kadar Roma ölümcül bir sosyal ve politik kargaşa yaşamış, imparatorluk kan gölüne dönen savaş alanları içinde boğulmuştu. Dökülen kan, barbar düşmanların değil, kendi Romalı dostlarının, kuzenlerinin, kardeşlerinin ve babalarının kanıydı.

Yaraların sarılmasının yanı sıra Augustus şenliğin bir ikinci ve çok özel politik mesaj taşımasını istiyordu. Bunun temeli ise geçmişe dayanmaktaydı. Zira Çağın Oyunları Romalılar tarafından her 110 yılda bir düzenlenmekteydi. Bu şenlikler o günkü muhteşem anları Roma cumhuriyetinin en erken dönemi ile bütünleştiriyordu. Bir yandan şenlikler Roma vatandaşlarının cumhuriyetin "yeniden kuruluşu" inancını pekiştiriyor, Roma'nın kutsal geçmişi ile Augustus'un altın çağı arasında büyük bir uyum olduğunu gösteriyordu. Diğer yandan da bu iletinin altında tamamen başka bir gerçek yatıyordu. Şenliklerde en önemli rolü Augustus üstlenmekteydi. Bu şenliği Roma halkına armağan eden oydu. Giderleri kendisi karşılıyordu. Bundan da öte, gece büyük bir izleyici kitlesi önünde gebe bir domuzu Toprak Ana'ya o kurban edecekti. Bu önemli gösteri Roma halkının duygularına ve yüreklerine hitap ederek tümüyle yeni bir politik gerçeği iletecekti. Oyunlar hem geleneksel, hem de yenilikçi ve çağdaş olacaktı.

Aslına bakılırsa, Augustus cumhuriyeti yeniden kurmak yerine bunun tam tersini başarmıştı. Cumhuriyetteki politik özgürlükleri sona erdirmek üzereydi. Roma devletini kendisinin ve gücünün etrafında yeniden yapılandırıyordu. Kurnaz ve becerikli bir politika izleyerek yeni bir dönem başlatmak üzereydi: Roma imparatorlarının dönemi. MÖ 17 yılındaki Çağın Oyunları olağanüstü düzenlenmiş bir aldatmaca örneğiydi. Bu şenlikte tüm Roma tarihinin en büyük devriminin başlangıcı kutlanmaktaydı: Augustus'un Roma cumhuriyetini bir otokrasiye, tek adam yönetimine dönüştürmesi.

Bunu başarmak için her türlü olanaktan yararlanıyor, kimi zaman güç kullanıyor, kimi zaman da yasalara sığınıyordu. En büyük silahı ise inandırıcılıktı. Bunu öyle ustalıkla kullandı ki Roma halkı ve seçkin Roma senatörleri ile şövalyeleri kendi istekleriyle özgürlüklerinden vazgeçtiler ve yönetimi tek bir kişiye verdiler. Bu olağanüstü parlak bir politik manevra, Roma tarihinde gerçekleşmiş en büyük politik hileydi.

Actium

Augustus'un Roma devletine sezdirmeden yaptığı ameliyatta uyguladığı anestezi barıştı. Bunca yıl süren savaşlardan sonra barışın sağlanmasında Augustus önemli bir rol oynadı. İç savaşı sona erdirirken, imparator olduğunda uyguladığından çok daha dehşet verici bir yol seçti. Gene de bu yolu sonuna dek karalılıkla sürdürdü.

Augustus MÖ 44'te Sezar'ın öldürüldüğünü öğrendiğinde sadece Gaius Octavius olarak tanınıyordu. On dokuz yaşındaydı ve yirmi yıl süren iç savaşı kazanacağı hiç akla gelmezdi. Ufak tefek çelimsiz bedeni sağlıksızdı ve sarı saçları bakımsızdı. Ağzında birçok diş eksikti.[1] Adı sanı bilinmeyen "yeni" adamlardan birinin oğluydu ama senatörlerle arasındaki bu alçakgönüllü bağlantı, başka bir aile bağı sayesinde

çok daha önemliydi. Annesi Atia tarafından Octavian (biz onu böyle tanıyoruz) Jül Sezar'ın yeğeninin çocuğu oluyordu. Daha da önemlisi Sezar onu evlat edinmiş ve mirasçısı yapmıştı. Octavian babalığının öldürülmesinin öcünü almak istediğini ileri sürerek MÖ 43'te iç savaş başlattı. Aslında güç kazanmak peşindeydi.

İlk hamlesi cesur ve hesaplıydı. Kendine "Sezar" adını verdi. İnsanların gözünde bu güçlü ve çekici Sezar ismi, MÖ 43'te yedi gün boyunca günbatımından önce görülen kuyruklu yıldızla özdeşleşti.[2] Çoğu kişi için bu, Octavian'ın babalığının gerçekten tanrı olduğunun kanıtıydı. Başlangıçta bir süre aralarındaki rekabeti sürdürdükten sonra Octavian sonunda ölen diktatörün "politik" mirasçısı olan Marcus Antonius ile güç birliği yaptı ve birlikte Sezar'ın katillerine karşı savaşa giriştiler. Bir asker olarak Octavian, yeni müttefikinin görkemli kahraman görünümü yanında cüce gibi kalıyordu. Ortalıkta dolaşan bir söylentiye göre Octavian iç savaş sırasında iki gün gözden kaybolmuş ve bir bataklıkta gizlenmişti. Hatta zırhını çıkarıp atını başıboş bırakarak tanınmamaya çalışmıştı. Ancak çatışma sona erdikten sonra yeniden orduya katılmıştı.[3] Genç adamın bu korkakça davranışından başka acımasız bir yanı da vardı. Sezar'ın genç mirasçısının çelimsiz görünümü, onun acımasız zihniyetini ve büyük bir soğukkanlılıkla sergilediği insafsız davranışlarını gizlemekteydi.

Örneğin, yeniden alevlenen iç savaş sırasında Octavian (Marcus Antonius ile birlikte) politik seçkinler arasındaki düşmanlarının tamamını katletti. Siyasal haklarından yoksun bırakılan, yakalanan ve idam edilenler arasında üç yüze yakın tutucu senatör ve 200 şövalye bulunmaktaydı.[4] Bu sadece eski kaynaklardan elde edilen korkutucu bir istatistik: diğer düşmanlarına ne gibi cezalar verildiği ancak hayal edilebilir. MÖ 42 yılında Philippi savaşında Octavian ve Marcus Antonius

sonunda Sezar'ın katillerini yenilgiye uğrattılar. Brutus'un kesik başı Roma'ya gönderildi ve Sezar'ın heykelinin ayakları dibine fırlatıldı. Karşıtlarının yenilmesinden sonra iki adam Roma'nın ve imparatorluğun başına geçtiler. Öte yandan, bir süre sonra muzaffer müttefikler yeniden birbirlerine rakip oldular ve Roma dünyasının kontrolünü tek başlarına ele geçirmek için savaşa tutuştular.

Bugün Actium Kuzeybatı Yunanistan'ın ağaçlarla kaplı sahilinde, Leukada adasının kuzeyinde yer almaktadır. 2000 yıl önce, MÖ 2 Eylül 31'de bu sakin, yeşil tepeler Roma tarihindeki en önemli anlardan birine tanık oldu. Bu, Actium savaşıydı. Bu savaşta Octavian'ın donanması Marcus Antonius ile onun müttefiki Mısır Kraliçesi Cleopatra'nın gemileriyle karşı karşıya geldi. Cleopatra Marcus Antonius'un hem sevgilisi, hem de varlıklı destekçisiydi. Sezar'la kurduğu ilişkiden sonra kraliçe, ülkesinin geleceğinin Roma ile girişeceği dostça bir ittifaka bağlı olduğunun farkına varmıştı. Sezar'ın ölümünden sonra Marcus Antonius'un destekçisi oldu. Şimdi oynadığı kumarın işe yarayıp yaramadığını görecekti. Zira bu çatışma sadece iç savaşı sonlandırmakla kalmayacak, Actium aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun kaderini de çizecekti.

Savaş gerçekten çok büyük çapta oldu: Marcus Antonius'un 230 gemisi büyük bir körfezde Octavian'ın amirali Agrippa'nın komutasındaki çok daha büyük bir donanma tarafından kıstırıldı. Marcus Antonius'un en büyük 90 gemisi teknoloji harikası bir silahla donatılmıştı: pruvaya yerleştirilmiş 1,5 ton ağırlığındaki saf bronzdan bir koçbaşı. Eski Roma'da deniz savaşları, gemilerin bu koçbaşlarını kullanarak düşman gemilerine bindirip onları batırmasıyla kazanılır ya da kaybedilirdi. Bu teknolojik avantaja karşın Marcus Antonius'un askerleri malarya ve firarlar yüzünden zayıf düşmüştü: Roma'daki politik destek Octavian'ın lehine dön-

mekteydi ve Marcus Antonius'un askerleri bunun farkındaydılar. Octavian'ın sarsılmaz askeri gücü ilk savaştan bu yana büyük çapta gelişmişti. Ayrıca iyi bir taktik uzmanıydı. Düşman donanmasını savaşa sürükledikten sonra onun zaafından yararlanmasını bildi.

Octavian ve Agrippa önce mancınıkla düşmanlarının üzerine ateşe verilmiş gülleler yağdırdılar. Sonra Marcus Antonius ve Cleopatra'nın bronz koçbaşlı gemilerinin etrafını sardılar, borda kancalarını fırlattılar ve çok sayıda askerin gemilere çıkıp düşmanların üstesinden gelmesini sağladılar. Çok kısa süren savaş tek taraflı bir zafere dönüştü. Aslında Marcus Antonius'un planı Octavian'ın kuşatmasını yarmaktan ibaretti. Mısır'a kaçarak orada savaşı kazanmasını sağlayacak daha güçlü bir pozisyon oluşturmak istiyordu. Cleopatra donanmasının önemli bir kısmını buradan kaçırmayı başarınca tek başına kalan Marcus Antonius'un donanması gücünü yitirdi ve savaşamaz hale geldi. Bu, kahramanca bir mücadele değil, sadece havası kaçmış, kolay bir zaferdi.

O dönemde yaşayan bir Romalı, Octavian'ın bu "muazzam" karşılaşma öncesi ve sonrasında yaşadıklarını değerlendiremeyebilir. Vergilius'un *Aeneas* isimli epik şiirinin Augustus dönemini yansıtan bölümünde, Cleopoatra'nın kaçışı, zayıf düşmüş bir yabancının paniğe kapılması olarak dile getirilir. Oysa bu, tumturaklı kelime oyunlarının yalnızca bir bölümüdür. Actium savaşı batı ve doğu kültürlerinin, Octavian'ın güçlü ve erdemli Romalılığı ile Marcus Antonius ve Cleopoatra'nın ahlaksız işbirliği arasındaki bir mücadele olarak tanımlanmıştır. Bu savaşta Romalıların yanıtlaması gereken basit bir soru vardı: Bu büyük imparatorluk Roma'nın geleneksel ve güvenilir kahramanı tarafından mı kurtarılmalı, yoksa egzotik bir kraliçenin esiri olan zayıf, doğulu bir kralın elinde oyuncak mı olmalı? Kısacası, bu savaş dünya ça-

pında bir medeniyetler çatışması olarak değerlendiriliyordu. Bu savaşla Octavian askeri bir zaferden çok daha önemli bir kazanım elde etmişti. O artık savaşın sonucunu açıklamaya hak kazanan bir fatihti.

Savaş Ganimetleri

Octavian'ın bu zaferinden elde ettiği zengin politik yatırımlar hemen kendini gösterdi. Savaş alanı yakınında yeni bir kent kurdu ve ona Nicopolis yani Zafer Kenti adını verdi. Eski kamp alanında da büyük bir zafer anıtı yapılmasını emretti: Burada son zamanlarda ulaşılan arkeolojik buluntular yeni bilgileri gün ışığına çıkardı. Son derece mükemmel kazınmış sahneler savaşı ve MÖ 29'da Octavian'ın zaferinin kutlandığı Roma'daki törenleri yansıtmaktadır. Anıtın bir kısmını 6 metre yüksekliğinde bir duvar oluşturuyor, burada göz alıcı "hediyeler" yer alıyordu. Marcus Antonius'un gemilerinden alınmış otuz altı bronz koçbaşı duvarın kireç taşından yapılmış bloklarına oturtulmuş ve Roma harcı ile sabitlenmişti. Böylece düşman gemilerinin "mahmuzları" zafer alanına yukarıdan bakan bir tepeye yerleştirilmişti. Bu, görkemli bir zaferin gösterişli ve unutulmaz bir şekilde sergilenmesiydi. Her ne kadar bu kolay kazanılmış zafer Octavian'ın propagandasıyla bağdaşmıyorduysa da sonuçları önemli oldu.

Actium'dan sonra muzaffer Octavian tüm Roma ordularının başına geçti. Zafer onun Mısır'ı fethetmesine, Marcus Antonius ve Cleopatra'nın intihar etmesine (bu daha sonra Plutarkos ve Shakespeare tarafından oyunlaştırılmıştır) ve çok daha eskiye dayanan bu uygarlığın olağanüstü zenginliğinin Roma eyaletlerinin eline geçmesine yol açtı. Sonunda da Octavian'ın Roma tarihindeki en büyük servete sahip olmasını sağladı. Bu serveti hemen harcamaya girişti. Amacı savaş sırasında verdiği sözleri yerine getirmek ve her şeyden

önce Roma ordusunun ve halkının bağlılığını kazanmaktı. Bu amacına büyük bir savurganlıkla ulaştı.

Roma'ya döndüğünde iç savaşın sona ermesini üç görkemli gösteriyle kutladı; askerlerine büyük paralar armağan etti ve Roma vatandaşlarının her birine daha küçük bağışlarda bulundu. Çoğunluğun desteğini kazanmak için bu yeterli değilse, Mısır'daki Nil vadisinin bereketli toprakları artık Roma'nın buğday ambarına dönüşmüş ve kentin ekmek ihtiyacı için güvenilir bir kaynak oluşturmuştu. Böylece Octavian Roma dünyasının en güçlü kişisi oldu. Tarihçi Cassius Dio, "Şimdi, ilk kez Octavian tek başına devletin bütün gücünü elinde tutuyordu" diye yazıyor.[5] Ama ortada bir sorun vardı. Octavian'ın Roma devleti içindeki tek eksiği meşruiyetti.

Bunu tek bir savaşla elde edemeyecek, tüm yaşamı boyunca bunu kazanmak için uğraşacaktı. Sonuç olarak, Octavian'ın kişisel ödülü, tek bir imparator tarafından yönetilen bir Roma İmparatorluğu olacaktı. Meşruiyet kazanma konusu ise eski dünya kadar bizim de karşımıza çıkan bir sorundur. Octavian kurnazca ve sessizce Roma'yı özgürlüğünden yoksun bırakmakta olan şeytani bir despot muydu? Yoksa gücünü Roma senatörleriyle paylaşan ve Roma halkının onayladığı, eşitliğe inanan, yardımsever bir devlet adamı mıydı? Kısacası, kötü niyetli bir otokrat mıydı, yoksa cumhuriyeti yeniden kurmasa bile hiç değilse anayasal bir hükümet oluşturan örnek bir imparator muydu? Gerçek güç kimin elindeydi?

Çağdaş devletlerin yönetilmesinde olduğu gibi, eski Roma'da da bu sorunun yanıtını bulmak belki de olanaksızdır. Octavian söz konusu olunca yanıt, yetersiz ya da fazlasıyla yandaş tarihsel kaynakların derinliklerinde yatmakta. Elimizde bulunan tek kanıt (yani Octavian'ın kendi anlattığı başarıları içeren yazıtlar Roma'da yaptırdığı anıt ve binalar) süreğen ve başarılı bir politik yaşamı sergiliyor; bu yaşamda

yüzündeki maske nadiren düşüyor. Octavian hakkında ne düşünürsek düşünelim, kesin olan, gücünü cumhuriyetteki görevlerinin kisvesi altına gizlemiş olmasıdır. Bu stratejinin temelinde, MÖ 27 yılı Ocak ayı ortalarındaki senato toplantısı yatar.

Octavian senato binasına girmeden önce, babalığının katillerinden öğrendiği dersi dikkate alır. Cumhuriyet, Romalı asilzadelerin son Etrüsk kralını kovdukları an kurulmuştu. Bu an asillerin monarşiye olan nefretlerini, devlet üzerinde egemenliğini sürdüren tek güçlü adama duydukları güvensizliği açık seçik ortaya koydu. MÖ 44'te Sezar'ın öldürüldüğü 15 Mart'ta yaşanan olaylar, olağanüstü güç kullandığınızda bunun bedelini hayatınızla ödediğinizi göstermişti. Octavian sahip olduğu büyük gücü gizlemesi gerektiğini biliyordu. Bu yüzden senato toplantısında tüm yetkilerinden ve denetimi altında tuttuğu tüm topraklardan vazgeçtiğini açıkladı ve bunları Roma halkının senatörlerine devretti. Oysa bu beklenmedik davranış sadece bir oyundan ibaretti. Senatörler onun bu jestine aynı şekilde karşılık verdiler. Octavian'ın konsüllük için adaylığını koymasını ve bir başka konsülün de onunla birlikte aday olmasını onayladılar. Görünüşte yetkiler, senatoya, yıllık seçimlere ve Roma halkının meclislerine geçmişti. Cumhuriyet yeniden kurulmuş görünüyordu.

Bu görünüme karşın yetkilerle ilgili başka gerçekler vardı. Cumhuriyetin son yıllarında olduğu gibi, bir görevlinin yetkisi, yönetimi altında olan eyaletin ordularına kumanda etmesini içeriyordu. Ocak'taki toplantıda senato Octavian'ın emrine "genişletilmiş" bir eyalet verdi: Galya, Suriye, Mısır ve Kıbrıs on sene için onun yönetiminde olacaktı. Bu bölgelerin imparatorluğun sınırında olması ve Roma ordusunun lejyonlarının büyük bir kısmının burada bulunması bir rastlantı değildi. Evet, senato buraları yönetmek için ikinci bir konsül

daha seçmişti ama bunlar barışsever kişilerdi. Askeri açıdan önemli eyaletler Octavian'ın denetimi altında olan ve kendi seçtiği kişilerce yönetilecekti. Böylece Octavian devlet içindeki konsüllerin hepsinin önüne geçmiş oluyordu.

Octavian'ın bu denge girişimini sürdürmesi kolay olmadı. Örneğin yıllardır konsüllük görevini sürdürüyor olması MÖ 23'te artık göze batmaya başladı. Ortalıkla çeşitli iddialar dolanıyor, huzursuzluk gitgide artıyor, hatta kimi senatörlerin yeni "kralı" öldürmeyi tasarladıkları söyleniyordu. Octavian hemen önlemini aldı. Görev kapsamının yeniden gözden geçirilmesini ve orduların denetimiyle ilgili yetkisinde değişiklik yapılmasını sağlayarak bu tehlikeyi geçiştirdi. Seçkin senatörlerle arasındaki bu anlaşmazlığı çözmesinde çok önemli bir etken vardı: Roma halkı tarafından çok sevilmesi. Önünde sonunda kaos içindeki dünyayı düzene sokan o olmuştu. Gene de halka fazla güvenilmeyeceğini, kamuoyunun her zaman kendinden yana olmayabileceğini de biliyordu. Bu yüzden insanların gözündeki ününü daha da pekiştirmeye yoğunlaştı.

Octavian bir kez daha cumhuriyet ilkelerinden esinlenerek senatodan şaşırtıcı bir talepte bulundu. Bir halk tribününe tanınan yetkileri istedi. Orduları yönetme yetkisine oranla bu çok daha mütevazı bir istekti. Bu sayede halk meclisine yasa önerme ve yasaları veto etme hakkına sahip olacaktı. Öte yandan bu pozisyonun en çekici yanı bu değildi. Octavian buradaki gerçek potansiyeli fark etmişti. Roma cumhuriyetinin temelindeki duygusal titreşimlerden yararlanarak önemsiz gibi görünen bu görevin yetkilerini çoğaltacak ve tümüyle yeni bir pozisyon yaratacaktı. Böylece sadece halkın tribünü olmakla kalmayacak, yalnızca Roma ve İtalya'da değil, imparatorluğun her tarafındaki Roma vatandaşlarının kutsal savunucusu, koruyucusu ve sözcüsü olacaktı.

Böylesine geniş kapsamlı bir görev alanı yaratan kişi, sağlam, anayasal bir cumhuriyeti yeniden oluşturma çabası içinde miydi? Yoksa başka niyetleri mi vardı? Kuşkusuz halkın tribünü görevini talep etmek, tarih boyunca tüm diktatörlerin paylaştığı bir stratejiydi: Octavian onlara sezdirmeden politik seçkinleri atlamış, insanların yüreklerinde ve beyinlerinde yer etmişti. Bir kez daha cumhuriyetin eski dönemlerindeki uygulamalar Octavian'ın yeni görevi yaratmasına yardımcı olmaktaydı. Senatörler onun bu büyük sıçrayışını izlediler ve gönülsüz olmalarına ve aslında ondan nefret etmelerine karşın onayladılar.

Otokrasi

MÖ 19'a gelindiğinde Octavian babalığı Jül Sezar'ın başaramadığı bir şeyi elde etmiş bulunuyordu: hem büyük bir güç, hem de politik meşruiyet. Bu benzersiz ve kurnazca elde edilmiş statü, kendisine verilen görkemli bir unvanla pekiştirildi. Her ne kadar isim değişikliği gereksiz gibi görünürse de, günümüz siyasetinde olduğu gibi, Octavian'ın Roma'sında da yeni bir unvanın önemi azımsanamazdı.

Octavian önce kendine "Romulus" adını almayı düşündü. Böylece Roma'nın yeni kurucusu olacaktı. Bu isim hem eski gelenekleri, hem de yeni bir çağı temsil edebilirdi. Ama biraz düşündükten sonra bundan vazgeçti. Devlet kurmak uğruna kardeşini öldüren bir kişiyi çağrıştırması hoş değildi. Bunun yerine Octavian yeni bir isim uydurdu. "Augustus" kelime anlamı olarak "kutsal" ya da "saygın" anlamına geliyor, onu neredeyse tanrılaştırıyordu. Bu onun vatandaş-lider ya da cumhuriyette eşitlerin başı konumuyla pek bağdaşmıyordu. Öte yandan, tanrılarla arasında bir bağ olduğunu da duyumsatıyordu. İsmin kökeni "kutsal işaretler" anlamına gelen Latince *auguri* sözcüğünden geliyordu. Bu isim Octavian'a

dinine bağlı, kutsal ve özel bir saygı görmeye hak kazanmış bir kişi görünümü sağlıyordu. Seçilen isim devrimin niteliğini de belirlemekteydi. Göze çarpmayan ama güçlü bir isimdi. Augustus'un yönetimi süresince gücü giderek daha artarken politik özgürlüğün ölüm çanları da gitgide yükselmekteydi.

Bu çanlar örneğin senato toplantılarında yankılanmaktaydı. Cumhuriyet yönetiminde konuşmacılar belirli bir sıraya göre söz alır, konuyla ilgili fikirlerini söylerlerdi. Augustus bu yöntemi sürdürerek herkesin söz hakkı varmış izlenimini yarattı. Sanki fikirlerini önemsiyordu. Bu kimilerini rahatlattı. Yıllar süren fikir ayrılıkları ve Jül Sezar ve Pompey gibi kişiliklerin bunları körüklemesinden sonra, genç senatörler artık hayatlarından memnundular. Zamanla bu numara sıkıcı olmaya başladı. Senatörlerin çoğu kendi fikirlerinin Augustus'un istekleri karşısında fazla değer taşımadığını fark ettiler. Augustus, senatodaki tartışmaların daha keyifli olması amacıyla yeni bir yöntem geliştirdi: Sırayla konuşmak yerine senatörlerin konular üzerinde rastgele söz almasını istedi. Bu, en son konuşmacının söylediklerinin onaylanmasını güçleştirdi. Ayrıca toplantıya katılmayanlar cezalandırılacak ve toplantılar ayda sadece iki kez yapılacaktı.[6]

Tüm bu girişimlere karşın cumhuriyetin eski yöntemleri canlılığını yitirdi ve zamanla otokrasiye dönüştü. Augustus politikaları belirlemek konusunda senatoya giderek daha az güvenir oldu. Yönetiminin ilk başlarında çoğunluk tarafından seçilmiş konsül ve senatörlerden oluşan bir danışmanlık grubu oluşturmuştu. Danışmanlar senato binasında değil, onun imparatorluk sarayında bir araya geliyorlardı. Bu grubun etkinliği arttıkça, gruba dahil edilmeyenlerin kuşkuları da çoğaldı. Gelecekteki imparatorların döneminde buna benzer meclisler büyük suçlamalarla karşılaşacaktı: İmparatorluk senato ile uyum içinde değil, imparatorun kafadarları, dostları

ve azat edilmiş köleleri tarafından yönetiliyordu. Gerçekten, Augustus'un yaşamının son günlerinde bile önemli bilgiler senatodan gizlendi. Augustus vasiyetine imparatorluğun durumu, Romalı askerlerin sayısı, yerleri ve devletin mali durumu hakkındaki bilgilere nereden ulaşılacağını belirten bir not, "Bu bilgileri sağlayacak özgür kılınmış kişilerin ve kölelerin isimlerini" ekledi.[7] Görünüşe bakılırsa senatörlerin çoğu imparatorluğun temel işlevleri hakkında bilgi sahibi değildi. Bu konudaki önemli bilgiler ellerine geçmiyordu. Böylesi bir durum, cumhuriyetin temelinin nasıl sarsılmakta olduğunu göstermektedir. Bir yandan da zevahir kurtarılmaya çalışılıyordu.

Gerek tribünler gerekse konsüller gene seçimle geliyorlardı ama resmen seçilmiş olsalar bile ancak Augustus tarafından aday gösteriliyorlardı. MS 5 yılında seçim zamanlarında halkın önüne konulan listelerde yalnızca Augustus'un ortalığı bulandırmayacağından emin olduğu kişilerin isimleri yer alıyordu. Bağımsız bir aday senatörlük seçimine katılmaya kalktığında Augustus'un buna yanıtı, yeni rejimin açıklanmamış mantığına uygun bir biçimde oluyordu. Örneğin, Egnatius Rufus ismindeki genç bir senatör, esirlerinden oluşturduğu bir itfaiye sistemi sayesinde halk arasında bayağı ün yapmıştı. Konsül adayları listesinden isminin çıkarılmasını reddetmesi felaketle sonuçlandı. Rufus "ihanetle" yargılandı ve idam edildi. Romalı vatandaşların kutsal oy verme hakları lafta kalmıştı.

İmparatorluk yönetiminde de sessiz bir devrimin sinyalleri sezilmekteydi: Güç paylaşımı da titizlikle sahneye konan bir oyundu. Hırslı ve mevki sahibi kişiler görünüşte meşru biçimde kariyer yapabiliyorlardı. Augustus denetimi altındaki seçimlerde aday olmak isteyenleri bizzat belirlemeyi sürdürdü: Seçkin senatörleri hükümette görevlendirmek, olası

rakiplerin önünü kesmenin bir yoluydu ve daha da önemlisi, imparatorluğu tek başına yönetemezdi. Kentlerde açılan davaları karara bağlamak, ülke sınırları dışındaki eyaletleri yönetmek ve vergileri toplamak için, senatörlerin ve şövalyelerin deneyimine ve gücüne gereksinimi vardı. Ayrıca savaşları yönetecek komutanlar da gerekiyordu; yönetimi döneminde Roma İmparatorluğu'nun eyalet sayısı neredeyse iki misli olmuştu. Öte yandan, yetki sahibi görevlilerin gücünün de belli bir sınırı vardı. Bu sınırı aşarak Augustus'un yetkisine karşı çıkmaya kalkışanlar bunun bedelini ödemekteydi. Gerçekte, görevlilerde aranan beceriler, Augustus'un bir bürokratı ya da kendine sadık bir yardımcısınınki ile hemen hemen aynıydı. Her ne kadar kendilerine tanınan yetki kişisel tutkularını tatmin ediyorsa da, seçkinler gerçek gücün kimde olduğunu biliyorlardı.

Senatörler ve şövalyeler zamanla bu duruma alıştılar. Doğal olarak yeni rejime sadık olanların yıldızı parladı, sorumlulukları sınırlı da olsa yönetimde görev almaları onları uysallaştırıyordu. Daha dik başlı olanlar ise geriye çekilip fırsat kollamaya başladılar. Bu durumun geçici olduğuna ve sadece Augustus'un devlet üzerindeki kişisel egemenliğine dayandığına inanıyorlardı. Bir gün gelecek, o da gidecekti ve o zaman muhteşem bir cumhuriyete ve politik özgürlüğe kavuşacaklardı. Şimdilik ortama ayak uydurmaları ve ideallerini canlı tutmaları gerekti. Oysa Augustus'un niyeti başkaydı.

Eski, idealize edilmiş olan cumhuriyet, bir zamanlar var olsa bile, artık ölmüş ve tümüyle ortadan kalkmıştı. Senatodaki seçkinler arasındaki rekabet ve Roma halkının gözlerindeki zafer pırıltıları da yok olmuştu. Augustus kendini güvenceye almak amacıyla kendi döneminin en etkin reformunu gerçekleştirmeye girişti.

Orduda Reform

Roma ordusunun yenilenmesi, Augustus'un konumunu sağlamlaştırmanın ve imparatorluğun yolu üzerindeki engelleri temizlemenin anahtarıydı. Ordu her zaman imparatorluk için güç kaynağı olmuştu. Ama aynı zamanda cumhuriyetin son yıllarında başta gelen zıtlaşmaların da kaynağıydı. Bunun nedeni lejyonerlerin çıkarları uğruna bir başka Roma ordusuyla bile savaşa hazır olmalarıydı. Hırslı generaller tarafından servet, ganimet ve arazi vaatleriyle silah altına alınıp eğitilen lejyonerlerin Roma devletine bağlılıkları azalmış, kendilerine en fazla kazanç sözü verenlerin (Jül Sezar gibi) emrine girmeye başlamışlardı. Augustus bunu herkesten daha iyi biliyordu. İç savaş sırasında İtalya'nın kırsal kesiminde yaşayan mütevazı vatandaşların arazilerine el koymuş ve buraları Roma ordusundaki yandaşlarına dağıtmıştı.

Oysa şimdi bu durum değişmiş ve komutanlarla birlikler arasındaki bağ kopmuştu. Roma ordusu artık politika dışında bırakılarak millileştirilmişti. Vatandaşlar orduda profesyonel olarak hizmet veriyor, kendilerine maaş bağlanıyor ve terfi hakkı tanınıyordu. Örneğin lejyonlar yasalarca belirlenmiş yirmi sekiz düzenli ordu birliğinden oluşuyordu. Bu birlikler imparatorluğun sınır boylarında konuşlandırılırken yeni, 9000 seçme askerden oluşan İmparatorluk Muhafızları [*Praetoria*] İtalya ve Roma'da üsleniyordu. Bunlar sıradan askerlerden üç misli fazla maaş alıyordu ve zamanla imparatorun kişisel korumalarına dönüşeceklerdi. Daha sonra askerliği meslek olarak seçenlerin hizmet süresi yirmi yıl olarak belirlendi ve MS 6 yılında yıllık maaşları 900 *sestertius* olarak saptandı; ordudan emekli olduklarında ise 12.000 *sestertius* ikramiye alacaklardı (bir çiftçi ailesinin asgari geliri yıllık 500 *sestertius* idi). Augustus başlangıçta orduya kendi kişisel servetinden ödemede bulundu; genel vali olarak Roma ordusunun büyük

bir kısmının komutanıydı ve bu durum onun üstün konumunu daha belirgin hale getiriyordu. MÖ 6'da ise ordunun profesyonelleşmesinin sonucu olarak askeri bir maliye bakanlığı oluşturdu ve buraya büyük bir bağışta bulundu, daha sonra da bu kuruma alınan vergilerden kaynak sağladı.

Augustus kendi konumunu sağlama almıştı ama ordudaki reform büyük riskler de taşıyordu. Augustus'un yönetimi sona erdiğinde Galya ve Panonya'daki (günümüzdeki Macaristan ve Balkanların güneyi) lejyonlar imparatorun ölümünden yararlanarak kendi görev kapsamlarıyla ilgili yeni koşullar öne sürdüler. Hep aynı şeylerden sızlanıyorlardı. Maaşlarının azlığı, üst rütbeli subayların yolsuzlukları ve emekliliklerinde gözden ırak yörelerde kıraç bir arazinin kendilerine tahsis edilmesi gibi beş para etmez vaatler onları usandırmıştı. Ödüller Jül Sezar gibilerininki kadar iştah açıcı değildi. Öte yandan, ayaklanmaları körükleyen bir başka önemli husus vardı. Askerler belirlenen süreden çok daha uzun zaman silah altında tutuluyorlardı; devrimler o kadar masraflı olmuştu ki Romalı yetkililer lejyonerlerin emeklilik ikramiyelerini ödemeyi mümkün olduğu kadar geciktirerek tasarruf etmeye çalışıyorlardı.

Bugünle o dönem arasında mali karşılaştırmalarda bulunmak çok zor ama çağdaş bir tarihçi devletin asgari bütçesinin 800 milyon *sestertius* olduğunu ileri sürüyor. Ordu giderlerinin her yıl yaklaşık 445 milyon *sestertius* olduğunu varsayabiliriz. Bu da imparatorluğun yıllık bütçesinin yaklaşık yarısının orduya harcandığı anlamına gelir.[8] Augustus başlangıçta orduya çok büyük bir bağışta bulunmuştu ama daha sonraki imparatorlar bu kadar cömert davranamadılar. Bir imparatorun profesyonel bir orduyu beslemesi, sınırların gelecekteki güvenliği açısından büyük önem taşır. Augustus orduyu ihtiraslı, büyük politik emeller peşinde koşan generallerin elinde

oyuncak olmaktan kurtardı. Bunu yaparken de imparatorluğun hem o dönem hem de bundan sonraki beş yüzyıl için geçerli olan Aşil topuğunu da yaratmış oldu.

İç savaştan alınan ilk ders, Roma ordusunun hırslı generallerin elinden kurtarılması ise, bunu ikinci bir ders izledi. İmparatorun devletin yeni oluşturulan profesyonel ordusuna ödeme yapmayı sürdürebilmesi, toplanan vergilere bağlıydı. İmparator artık eyaletlerdeki zenginlikleri buraları yöneten generallerin ellerine geçirip ceplerine atmalarına göz yumamazdı. Vergilerin düzenli olarak eyaletlerden merkeze, Augustus'un imparatorluk hazinesine akması gerekiyordu. Augustus ve daha sonraki imparatorların devleti başarılı bir şekilde yönetebilmeleri için bunun vazgeçilmez bir koşul olduğunu anlamaları şarttı.

Böyle bir sistemde bile Roma ancak yirmi sekiz ordu birliğini besleyebilirdi. Augustus bu dersi de aldı ama bunu çok zor koşullarda öğrendi. Yönetiminin büyük bir bölümünde generalleri bıkıp usanmaksızın Almanya'nın Ren ve Elbe arasındaki kesimini Roma'nın denetimi altına almaya çalıştılar. Bu seferler başarılı olacağa benziyordu. Derken MS 9'da büyük bir felaket oldu. General Quintilius Varus başarılı bir sefer mevsiminden sonra ordularını Ren üstündeki kışlık kampa götürürken Teutoburg ormanı içinden geçen yolda ilerlemekteydi. Bu tekinsiz ormanda zehirli bir yılan yaşamaktaydı: Alman savaşçılarından oluşan bir ordu ağaçların arasından hayalet gibi süzülüp Romalılara saldırdı ve en az üç Roma lejyonunu kılıçtan geçirdi. Söylendiğine görke Augustus bu haberi alınca o kadar sarsıldı ki "Aylarca saçını sakalını kesmedi, kafasını kapılara vurarak 'Quintilius Varus, bana lejyonlarımı geri getir!' diye bağırıp durdu."[9]

Daha sonra bu lejyonlar yeniden oluşturulduysa da Almanya'yı fethetmeye kalkışma riskine girilmedi. Augustus

bunu halefine de anlattı. İmparator Tiberius için el yazısıyla yazıp bıraktığı bir mektupta ona Roma'yı mevcut sınırları içinde tutmasını önerdi: batıda Atlantik Okyanusu, güneyde Mısır ve Kuzey Afrika, kuzeyde Manş Denizi ve Ren ile Tuna nehirleri, doğuda ise Roma-Suriye sınırı ile buna komşu Parthia. Tiberius babalığının önerilerine uyduysa da ondan sonraki imparatorlar bunu dikkate almadı. Öte yandan, Augustus profesyonel ordusunun bu sınırlar boyunca Roma İmparatorluğu'nun güvenliğini sağlamasına özen gösterdi. Bu, onun barış dönemini geliştireceği sağlam bir platform oluşturuyordu.

Barış Kültü

Bu barışın en önemli bölümü, imparatorun ideolojisinin yaratılmasıydı. İmparatorluğun doğuda Yunanca konuşulan eyaletlerinde Romalı valilere tapınmak ve onların kişiliğini yüceltmek bir alışkanlık haline gelmişti. Bu, doğudaki uyruklarla onların Helenistik kralları arasındaki ilişkilere dayanan kültürel bir sarhoşluktu. Augustus yönetiminde bu eyaletler aynı davranışlarını sürdürdüler ama bu kez tapındıkları Augustus idi. Ona bir tanrı gibi davranıyorlardı. Augustus adına tapınaklar inşa edildi, o ve ailesinin onurlu ismine dualar edildi, şenlikler düzenlendi ve kurbanlar kesildi. Augustus kendi yönetimine ilk başta karşı çıkanları başarıyla bertaraf ettikten sonra ününü tüm imparatorluğa yaymak için harekete geçti. Bu onun rahatlıkla başaracağı bir işti.

Augustus'un halkın gözünü boyamada sergilediği ustalık günümüzdeki yandaş medya mensuplarını bile şaşırtacak cinstendir. En sevdiği taktik, Roma tarihinin geleneklerinden ustaca yararlanmaktı. Örneğin, dış politikadaki başarılarını vatandaşlara anlatmak için Augustus eski bir geleneği yeniden canlandırdı. Daha eski dönemlerde Janus Tapınağı'nın

kapılarının barış zamanında kapalı olduğunu, sadece bir savaş başladığında açıldığını anımsadı. Dolayısıyla, Augustus MÖ 26'da İspanya ile savaşmaya gittiğinde kapılar açılmıştı. Bu sefer sırasında Augustus, çağdaş emperyalistler gibi, kendisini desteklemeyen "dostlarını" yola getirmeyi amaçlıyordu ve generalleri yedi yıl sonra bu görevi yerine getirdiğinde zaferi "barışı sağlamak" olarak tanımladı.[10] Aynı zamanda Forum'daki küçük tapınağın kapıları da törenle kapatıldı. Oysa buradaki barış İspanya ile değil, Augustus'un halkla ilişkilerde çok önemsediği Parthia ile yapılmıştı.

Roma'nın doğu komşusu olan bu imparatorluk, cumhuriyetin en utanç verici yenilgiye uğramasına yol açmıştı. MÖ 55'te cumhuriyetin son yıllarında önde gelen generallerden biri olan Marcus Linius Crassus ve oğlunun komutasındaki bir ordu Parthların uyguladığı daha üstün taktikler sonucu Arabistan çöllerinde tamamen yok edilmişti. Roma İmparatorluğu'nun gönlünde açılan bu yaranın sembolü de Crassus'un komutasındaki lejyonlara ait sancakların düşmana kaptırılmış olmasıydı. Bu sancaklar, Parthların meydan okuyuşunun bir göstergesi, bir zafer anısı, bir totem olarak o imparatorluğun başkentindeki müzede sergilenmekteydi. MÖ 19'da Augustus bunu telafi etmek için harekete geçti. Buradaki yaklaşımı savaş davullarını çaldırarak büyük bir gümbürtü çıkarmak olmadı. Ordunun dişlerini göstermesi ve Roma'nın gücünün sergilenmesiyle desteklenen daha sakin bir diplomatik anlaşma sağlanmak isteniyordu. Savrulan tehditler Parthlar ile yeni bir barış antlaşması imzalanmasına ve daha da önemlisi sancakların iade edilmesine yeterli oldu.

Augustus Roma'da bu olaydan yararlanmasını bildi. Parthia ile imzalanan barış antlaşmasını, Rakibi Jül Sezar'ın Galya'yı fethine eşdeğer bir zafer olarak sergilemeyi başardı. Sancaklar coşkulu törenlerle Roma'ya geri getirildi, bir zafer

takı yaptırıldı ve sancaklar yerlerine konuldu. Nereye mi? Öç Alan Mars Tapınağı'na. Aynı "zafer" teması, Augustus'un ünlü "Prima Porta" heykelinde de tekrarlandı. İmparatorun süslü zırhının üstüne kazınmış bir sahnede sancakları bir Romalıya teslim eden çaresiz bir Parth yer alıyordu. Roma'nın "intikamı" tek damla kan dökmeden alınmıştı.

Roma tarihinin günümüzdekileri andıran siyasal aldatmacalarından bir başkası da Augustus'un büyük mermer binalar yaptırma programıdır. Cumhuriyetin son yıllarında Roma'daki binaların inşasında çok az mermer kullanılır, hatta sadece anıtlar mermerden yapılırdı. Mermer çok pahalıydı, çünkü ta Yunanistan'dan getirtilmekteydi. Augustus döneminde ise İtalya'nın günümüzde Toscana adı verilen bölgesinde yer alan Carrara'da çok daha ucuz kaynaklar bulunup işlendi. Bu nedenle Augustus Roma'yı tuğladan yapılmış bir kent halinde bulduğunu ve burasını mermer bir kente dönüştürdüğünü söyleyerek övünüyordu.[11] Cumhuriyetin son yıllarında pis, düzensiz tavşan yuvalarından ibaret olan Roma'yı tüm Akdeniz'i kaplayan bir imparatorluğa layık bir başkent haline getirmişti. Barış Sunağı, Pantheon, kentin ilk taş amfiteatrı ve yeni Apollo Tapınağı, onun inşa programı kapsamındaki eserlerden birkaçıdır. Öte yandan, belki de en büyük başarısı yeni Augustus Forumu'dur. Burada aynı hitabet dehasının izleri görülmektedir.

Forum'un iki yanında, tarihsel heykellerin süslediği uzun revaklı girişler yer alır. Bir tarafta Roma'nın ilk kralı Romulus'un ve cumhuriyetin diğer ünlülerinin heykelleri vardır. Karşı tarafta ise Augustus'un atalarının mermerden yapılmış heykelleri yer alır; bunlar önemli ve asil bir soyu temsil etmektedir. Bu soy Roma'nın efsanevi kurucusu Aeneas'tan başlayarak, Aeneas'ın oğlu Iulus'un kurduğu Alba Londa kentinin kralları, Julii ailesi ve Augustus'un ba-

balığı Jül Sezar'a kadar devam eder. Kutsal atalarından yararlanma fırsatını da kaçırmamıştır. Birbirine paralel girişlerin bir ucunda Öç Alan Mars Tapınağı vardır. Aeneas'ın Tanrıça Venüs'ün oğlu olduğu iddia edildiğinden, bu kutsal varlık tapınağın hem içinde, hem de alınlığında yer alır. İçeride Jül Sezar ve Mars'ın arasında, dışarıda ise Romulus'un yanındadır. Öte yandan Forum'un Roma tarihini sergileyen zengin panoramasının merkezinde tek bir figür bulunmaktadır. Tam ortada, doğal olarak, Augustus'un heykeli göze çarpar.

Burada çok belirgin bir politik açıklama yapılmaktadır. Augustus Roma tarihinin en yüksek noktası, toplamıdır. Bir tanrı tarafından kutsanmıştır. Kadim Roma değerlerinin bekçisidir ve bu değerleri geleceğe taşımaktadır. Bu yeni Augustus Forumu emperyalizmin daha sonraki anıtlarının öncüsüydü. Örneğin Kraliçe Victoria zamanında dikilen anıtlar kendi dönemlerindeki uygarlığın zirvesini temsil ettiği inancını yansıtmaktadır. 1920 ve 1930'larda Mussolini yeni İtalyan İmparatorluğu'nu kurarken Augustus'un inşa programından esinlenmişti.

Bu kültürel ve şık ortamın çevresinde akıp giden kent yaşamı, Augustus'un titizlikle hazırladığı senaryosunu daha da belirginleştiriyordu. Forum'daki işinin başına giden her Romalı Augustus'un ve onun şanlı atalarının imgeleri, isimleri ve heykelleri ile karşılaşmaktaydı. Mars Tapınağı'nın özel bir işlevi vardı. Augustus senatonun savaş ve barış konularında kararlar almak için bu tapınakta toplanmasını önerdi. Her ne kadar bu konular devleti ilgilendiriyorsa da senatörlerin akıllarından çıkarmamaları gereken bir gerçek vardı: Bu, Augustus'un tapınağıydı; savaşlar ve barış antlaşmalarıyla kazanılan zaferler de Augustus'un olmalıydı. Adı tüm sütunlarda yer alıyor, hatta binalardaki heykeller bile onun kariyerinin başlangıcını yansıtıyordu. Roma'nın en büyük va-

tandaşı MÖ 42'deki Philippi savaşında babası Jül Sezar'ın katillerinden intikamını aldıktan sonra bu dinsel mekânı oluşturmaya yemin etmişti.[12] Bu yeminin tohumlarından politik ideolojiyi temsil eden meşe ağacı büyüyüp serpilmişti. Evet, böylece geleneksel geçmiş ve Roma cumhuriyetinin temel değerleri canlandırılmıştı. Bu tapınak, gelenekleri yüzyıllar boyunca devam etmiş ve Augustus'la en yüce düzeyine erişmiş olan Roma krallarını da yüceltmekteydi.

Augustus'un tarihi yeni baştan yazma girişimi, Roma dinini yeniden canlandırma yolundaki kişisel çabalarıyla neredeyse eşdeğerdedir. Babalığı Jül Sezar cumhuriyetin son yıllarında Roma takvimini yeniden düzenlemişti, çünkü var olan takvim mevsimlere artık hiç ayak uyduramaz olmuştu. Bu amaçla güneş yılına dayanan bir takvim geliştirmişti. Bu takvim bugün kullandığımız takvimle aynıdır. Şimdi ise Sezar'ın evlatlığı Roma'nın yıl içindeki dinsel kutlama ve olaylarının yeni bir listesini hazırlamaya yöneldi. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yapılan eski törenler tozları alınarak yeniden yapılmaya başlandı ve bunlar kente yeni bir canlılık kattı. Geçmişi canlandırırken Augustus bir kez daha kendini ve ailesini devreye sokmasını bildi. Roma vatandaşlarının düzenlediği eski şenlikler arasında daha yakın geçmişe dayananlar vardı. Örneğin MÖ 27'de Augustus'un cumhuriyeti "yeniden kurması" da bunlar arasında yer aldı. Janus Tapınağı'nın kapılarını ilk kez kapatması da kutlamalar arasına girdi. Roma'nın en büyük vatandaşının doğum günü ve ailenin önemli günleri de kutlamalara dahil edildi. Son olarak, daha önce *Sextilis* diye bilinen ayın adı da Augustus olarak değiştirildi. Yeni çağ, çaktırmadan eskinin üzerine inşa edilmekteydi.

Augustus'un bu gizli saldırılarından zaman da nasibini aldı. Bu saldırının en önemli simgesi Roma takvimi değil, Augustus'un Güneş Saati'dir. MÖ 10 yılında kentin kuzeyin-

deki Campus Martius'a devasa bir güneş saati yapıldı. Bugün bu saat Piazza Montecitorio'da modern meclis binasının önünde durmaktadır. Augustus ve ondan sonraki imparatorlar döneminde saat Roma vatandaşları için muhteşem bir astronomik eserdi. Taş zemin üzerine yerleştirilmiş ince uzun bronz şerit, saatin ibresinin gölgesinin öğleyin düştüğü yeri gösteriyor ve kadranın merkezinden çıkan çizgileri dikine kesen çizgiler güneşin yıl boyu uzayıp kısalan gölgelerini belirliyordu. İmparatorluğun doğusundan doğan ve batısından batan güneş, başkentte saatin kaç olduğunu gösteriyordu.

Öte yandan Augustus *kendi* güneş saatini çok önemsiyordu. İbre, onun en büyük zaferini kazandığı eyaletten getirtilen kırmızı granitten yapılmış bir dikilitaştı. Mısır zenginlikleriyle ünlüydü ve artık Roma İmparatorluğu'nun ekmek teknesi olmuştu. İmparatorluk tacının en önemli mücevheriydi ve bunu buraya ilk getiren de Augustus olmuştu. Ayrıca, bu bağlantı onun astronomi platformundaki tek izi değildi. Augustus'un doğum günü sonbahar ekinoksuyla (23 Eylül) çakışıyordu ve o gün güneşin gölgesi Augustus'un yakınlardaki Barış Anıtı üzerine düşüyordu; bu da imparatorun ideolojisinin başka bir göstergesiydi. Augustus yalnız zamanı kontrol altına almakla kalmıyor, gezegenlerin ve diğer gök cisimlerinin hareketlerini de denetimi altında tutuyordu.

Augustus'un tanrılarla olan bağlantısı MÖ 17'deki Çağın Oyunlarıyla zirveye ulaştı. Daha önce tanrılara bağlılığını kanıtlamak ve Roma devletini iyileştirmek adına aldığı önlemleri bu oyunlar pekiştirdi. Çoğu kişi, iç savaşın Romalıların tanrıları önemsememeleri yüzünden çıktığına inanıyordu. Bu nedenle, savaş sona erdiğinde Augustus devletin tanrılar tarafından kutsanmasını sağlamak için kentteki tüm tapınakları onardı. Capitolinus Tepesi'ndeki Jüpiter Tapınağı'nda daha da ileriye gitti. İçerdeki salona "sekiz bin kilo altın ve elli mil-

yon *sestertius* değerinde inciler ve değerli taşlar yerleştirdi."[13] Çağın Oyunlarından önceki yıl Augustus'un devlete uyguladığı ilaç tedavisi, tanrılara sunulan armağanlar değil, adalet reformuydu.

Gelenek İcat Etmek

MÖ 18'de Augustus ahlak ve toplum düzeniyle ilgili bir dizi katı ve tutucu yasayı yürürlüğe soktu. Bu yasalar çeşitli cezalandırıcı ve özendirici yaptırımlarla evliliği, çocuk sahibi olmayı, cinsel sadakati ve genç erkeklerin ahlaklı şekilde davranmasını sağlamayı hedefliyordu. Daha önce kişiye özel bir konu olan zina ile ilgili yeni kamu yasaları bunların en ünlü olanlarıdır. Cinsel tacizle ilgili bir ceza mahkemesi oluşturuldu ve kimi zaman öngörülen cezalar arazilere el koyma ve sürgün gibi ciddi sonuçlara yol açıyordu. Yasalar erkeklerden çok kadınları zor duruma sokmaktaydı. Erkeklerin, adı kötüye çıkmış bir köle ya da vatandaşla –örneğin bir fahişeyle– evlilik dışı ilişkide bulunmasına izin verilirken saygın kadın vatandaşlar eşleri dışında kimseyle cinsel ilişkiye giremiyordu. Yasalara göre bir baba kendi evinde evlilik dışı ilişki yaparken yakaladığı kızını ve sevgilisini öldürebilir ve hatta bir koca eşinin çapkınlığı ile tanınmış sevgilisinin canına kıyabilirdi. Bu yasa sosyal birliğin sağlanması amacını güden acı bir haptı ve MÖ 17'de bu hap üzerine şeker kaplanarak daha yutulabilir bir hale dönüştürüldü.

Çağın Oyunlarının ana teması namus ve dindarlık gibi geleneksel Roma değerlerini içermekteydi. Öte yandan, gelenek bir kez daha politik bir araç olarak kullanıldı. Oyunlar Roma'nın en eski dönemlerinde yedi yüz yıl boyunca düzenlenenleri çağrıştırıyordu. Bunlar her 110 yılda bir kutlandığı için hiç kimse yaşadığı sürece buna iki kez tanık olamazdı. Bu nedenle, daha önce hiç görülmemiş ve bir daha da görüleme-

yecek olması bir gerçekti.[14] Şenliğin dönemsel özelliği yüzünden kutlamalar geçmişe duygusal bir yolculuk anlamını taşıyordu. Öte yandan, MÖ 17'deki oyunları izleyenler, bunların gerçeğe uygun olup olmadığını bilemezlerdi. Augustus'un paleti eskiydi ama boyalarının tümü yeni, çarpıcı ve parlaktı.

Üç gün süren kurban törenlerinde, daha önceki Çağın Oyunlarında başrolü oynayan yeraltı tanrılarına armağanlar sunulmadı. Artık yeni tanrılar modaydı. Tanrıça Diana (bereket ve doğum tanrıçası), Toprak Ana (bitkilerin, gelişmenin ve bolluğun tanrıçası) , Apollo (savaş ve sanat tanrısı) ve Jupiter (Roma'nın baş tanrısı) ön planda yer aldılar. Ama başrolü oynayan, Romalıların beklediği gibi, bir rahip ya da tümüyle dinsel bir figür değildi. O, Roma devletinin başı olan kişinin ta kendisiydi.

İlk akşam Augustus Kader Tanrıçalarına dokuz koyun ve dokuz keçi kurban etti. Bu, kutsal ve büyülü bir hava içinde yapıldı. Uzun uzadıya dua ederek tanrıçalardan Roma halkının güç ve ihtişama kavuşmasını, gelecekte sağlıklı ve refah içinde yaşamasını, imparatorluğun büyümesini ve son olarak da kendisi ve ailesinin işlerinin rast gitmesini diledi. Ertesi gece çok daha görkemli kutlamalar yapıldı. En büyük vatandaş Toprak Ana'ya gebe bir domuz kurban etti. Sanki oraya toplanmış Romalıların yüreklerine ve zihinlerine efsanevi bir anıyı nakşetmek istiyor gibiydi. Bu an da geçmişten gelmeydi ama artık Sezarların yeni çağı doğmaktaydı. Oysa düzen ve birlik beraberlik içinde yaşamayı sağlamak için yaratılan yeni Roma değerleri parçalanmak üzereydi.

Barış ve istikrara uyum sağlamış olan pleblerin bir kısmının şölenin duygusal gücünden etkilenmiş olduğu düşünülebilir. Aynı şey Augustus'un desteklediği, yeni rejime bağlı senatör ve şövalyeler için de söz konusu olabilir. Roma'nın geçmişiyle bağlantı kurmak, onların yönetimdeki konumlarını

olduğundan daha köklü yapıyordu. Öte yandan, "eskiye dönüş" temasını işleyen her siyasal girişimde olduğu gibi, bu girişimi hiçe sayanlar, bunları desteklemesi beklenen kişilerdir. Eski Roma aristokrasisinden kalanların çoğu bunlardan nefret etti. Cumhuriyetin olağanüstü özgürlük ve lüks içeren son dönemleri hâlâ akıllardaydı. Zeki ve bilge ozan Ovidius'un yaşamı Augustus'unkinin tam tersidir. Ovidius, süvari sınıfına üye İtalyalı bir aileden gelen varlıklı bir kişiydi. Onun pozisyonuna ve zekâsına sahip bir insanın, Augustus'un yakın çevresinde parlak bir kariyer sahibi olması beklenirdi. Bunun yerine Augustus'un yaşamından çok farklı bir yol seçti ve hayatını sekse, eğlenceye ve sanata adadı. Zaman içinde Ovidius çok ünlendi. Roma'nın en ünlü ozanı oldu. Buna karşın, bir şiiri onun sonunu getirdi. Bu şiirinde gençlere –örneğin tiyatroda ya da kutlamalar sırasında– kendilerine nasıl eş bulacaklarını anlatıyordu. Hatta saygın kadınlarla dostluk kurma konusunda dahi ipuçları veriyordu. *Aşk Sanatı* adını taşıyan bu şiir Augustus'un ahlaki programına tümüyle ters düşerek imparatorun sert önlemler almasına yol açtı. MÖ 8 yılında Ovidius imparatorluğun ücra bir köşesine, Karadeniz'deki sınır boyu olan Tomis'e (şimdiki Constanta, Romanya) sürüldü. Öte yandan Augustus'un katı yasalarına karşı çıkan tek ünlü kişi bu ozan değildi.

MÖ 2'de muhtemelen Ovidius'un *Aşk Sanatı* şiirinin yayımlandığı yıl, Augustus'un kızı Julila'nın yol açtığı skandallar artık gizlenemiyordu. Dedikodular almış yürümüştü ve sonunda olay patlak verdi. Artan söylentilere göre Julia para karşılığı bedenini satmıştı ve babasının "ahlaki" yasaları önerdiği Forum'un ortasında halkın gözleri önünde cinsel ilişkiye girmişti. Aristokrasinin parlak ve hovarda kesiminden oluşan sayısız sevgilileri arasında Augustus'un kadim düşmanı Marcus Antonius'un oğlu da vardı. Dedikodular

kendisini politik bir piyon olarak kullanmak isteyen babasına isyan eden bir kızın davranışlarından kaynaklanıyor olabilirdi. Gene de bu durum Augustus'u çok güç bir duruma düşürdü. Tüm çabaları bir anda boşa çıkabilirdi. Dindar bir imparator görünümünde çatlaklar oluşmuştu.

En büyük vatandaşın buna tepkisi son derece acımasız oldu. Senatoya gitti, kızını evlatlıktan reddetti. Onun tüm heykellerini yıktırarak ismini belleklerden sildi ve kızı, İtalya'nın batı sahilinde Campania yakınındaki Panderia adasına sürgün etti. Daha sonra İtalya'nın daha güzel bir bölgesine gitmesine izin verildiği halde kadın yaşamının geri kalanını sürgünde geçirdi. Zamanla aldığı maaş kesildi ve sonunda yetersiz beslenmeden öldü. Benzer bir "suç" işleyen Julia'nın kızı da MÖ 8'de sürgüne gönderildi. Augustus'un Roma devletindeki "çocukları" ile kendi biyolojik çocuklarına karşı sergilediği duygusallıktan uzak tutum, ailesini her türlü kuşkunun üstünde tutma gayretini gösteriyordu. Bu, ortada dolaşan bir başka dedikodu ile kanıtlanıyor. "Anayurdun Babası" olarak tanımlanan Augustus'a sürekli olarak genç kızlar ve saygın, evli kadınlar getirildiği söyleniyordu. Onları çırılçıplak soyuyor ve "esir tüccarı Torianus'un mallarıymış gibi inceliyordu". Bu malları kendisine sağlayan kimdi peki? Kendi karısı, Livia Drusilla. Bu söylentiler dedikodudan ibaret kaldı. Dürüstlük gösterisi sürdürülmeliydi.

Augustus MS 14'te öldüğünde tüm numaralarını tamamlamış durumdaydı. Roma halkı ve senato, cumhuriyetin yerini yavaş yavaş tek adamın yönetimine bırakmasına tanık oldu. Atılan her adımda bu geçiş döneminin güvenilir ve huzurlu olduğu konusunda ikna olmuş ya da gerektiğinde zorla inandırılmışlardı. Augustus'un ne yapmak istediği, kötü niyetli bir zorba mı olduğu, yoksa bir devlet adamı olarak devleti anayasal bir yönetime kavuşturma çabası mı gös-

terdiği, bakış açısına göre değişir. Kesin olan, belli bir plan bulunmayışıdır. Yeni rejimi kurarken Augustus adımlarını duruma göre atmış, bunları bilgece ve soğukkanlılıkla, kimi zaman da acımasız bir biçimde uygulamıştır. Politik seçkinlerden bazıları bu yeni döneme yaka paça sürüklendiler ama Roma halkı kendi çıkarlarını en iyi kimin koruduğunun bilincindeydi. MÖ 19'da Roma'da önce veba salgını, ardından tahıl kıtlığı baş gösterince, yalnız halk değil, senato üyeleri, hatta Augustus'tan nefret eden politik seçkinler bile sokaklara dökülüp kurtarıcıları Augustus'a bu krizden çıkmalarına yardımcı olması için yalvardılar. O artık vazgeçilmez biri olmuştu.

Augustus ölüm döşeğinde kendisine bir ayna getirilmesini istedi ve yanındakilere "saçını tarayıp bitkin görüntüsünü düzeltmelerini"[15] emretti. Daha sonra yanına çağırdığı dostlarına yaşam denilen komedideki rolünü iyi oynayıp oynamadığını sordu. Onlar ayrılmadan önce de Menander'in bir komedisinin son satırlarını dile getirdi:

> Oyun başarılı olduysa alkışlayın
> Ve bizleri alkışlarınızla uğurlayın.[16]

Ölümünden kısa bir süre sonra Augustus ilahlaştırıldı. Naaşı, onun yaptırdığı belki de en görkemli bina olan kendi anıt mezarına kondu. Bu, Campus Martius'da yer alıyordu ve yapılması onun yönetiminin son yirmi yılında tamamlanmıştı; bugün de bir bölümü ayakta durmaktadır. Yaklaşık 40 metre boyunda olan bu anıt, ilk Roma imparatorunun bronzdan devasa bir heykeli ile taçlanmıştı ve kendini ne denli yücelttiğinin en açık göstergesiydi. Gezgin ve coğrafyacı Strabon bu anıtın Roma'da görülmeye değer tek eser olduğu kanısındaydı.[17]

Bir açıdan bu, her zamanki gibi kurnazca bir böbürlenmeydi. Anıt Etrüsklerin eski mezarlarına benzer biçimde tasarlanmıştı ama yapımı ve anıt mezar olarak tanımlanması, Dünyanın Yedi Harikasından biri olan eski Karya kralı Mausoleus'un mozolesi ile kıyaslanmasını mümkün kıldı. Bu, son bir gösteriş, son akıllıca hüner, perde kapanmadan önceki son selamdı. İmparatorlar çağı dört dörtlük bir başlangıç sergilemiş, mükemmel bir oyuncu tarafından yaratılmıştı. Oysa bir başka oyuncu döneminde bu çağ en büyük kriziyle yüzleşecekti.

V
NERON

Mart ortalarında dönemin en gözde eğlence merkezi olan Baiae'de düzenlenen gece çok neşeli ve eğlenceli geçti. Yüksek sosyeteden küçük bir grubun davetli olduğu geceye soylu bir hanım daha kuzeyde sahilde bulunan Antium'dan tahtırevanla geldi. Bu davet, sanat ve bilgelik tanrıçası Minerva için düzenlenmiş bir şenlikti. Kıyıdaki köşkten sahilde demirli bulunan görkemli gemileri seyredip muhteşem bir yemek yedikten sonra hanımın eve dönme zamanı geldi. Hava açık ve deniz de sakin olduğundan kadın tahtırevana binmek yerine gemiyle dönmek istedi. Koşullar uygun olmasına karşın bu karar neredeyse felaketle sonuçlanacaktı. Zira çelenklerle süslenmiş gemide ölümcül bir tuzak kurulmuştu. Güverte, üzerine yerleştirilmiş kurşun ağırlıklar yüzünden çökecek ve aşağıda dinlenmekte olan hanımı ezecekti. Tuzağa düşürülmek istenen hanım, İmparator Neron'un annesi Agrippina idi. Bu tuzağı hazırlayan ise imparatorun kendisiydi.

Aggripina hiçbir şeyden kuşkulanmamıştı. Zira Neron tüm gece boyunca onunla çok ilgilenmiş, yakınlık göstermişti. İmparator sahilde annesiyle son derece samimi ve şımarık bir çocuk gibi davranarak vedalaştı. Ona çok içten davrandı ve uzun uzun sarıldı. Sonra Agrippina tekneye binip kamaraya indi ve gemi hareket etti. Sahilden yeterince uzaklaşınca kürek çekenlerden biri tuzağı harekete geçirdi. Agrippina kamaranın tavanının birdenbire parçalanıp üzerine çökmesiyle dehşete kapıldı. Neyse ki yatağının kenarları yeterince yüksek

ve sağlam olduğundan tavan başının birkaç santim üzerinde asılı kaldı ve tümüyle üstüne yıkılmadı. Kadın şaşkın bir halde yavaş yavaş göçüğün altından çıktı ve etrafına bakındı. Maiyetindekilerden biri derhal ölmüştü. Agrippina kendini toparlamaya çalışırken gemi mürettebatı onun canına kıymak için tekneyi alabora etmeyi denedi. Bu kez Agrippina'nın hizmetçilerinden biri onun imdadına yetişti. Olup bitenin farkına varan, imparatorluğun azat edilmiş kölelerinden biri olan kadın, kendisinin imparatorun annesi olduğunu ileri sürdü. Karanlıkta kimin kim olduğunu seçemeyen gemi mürettebatı kadının üzerine çullandılar ve kürek darbeleriyle onu öldürdüler. Bu arada, Agrippina, elinden geldiğince sessizce davranarak denize atladı ve oradan uzaklaştı.

Kıyıya doğru yüzerken o gecenin baştan sona bir oyun olduğunun ayırdına vardı. Güvertenin çöküşü bir rastlantı değil, bir suikast girişiminin sonucuydu: Deniz son derece sakindi ve çevrede bir kazaya yol açacak kayalıklar da yoktu. Kendisini kimin öldürmek istediğini çok iyi biliyordu. Ama bundan sonra ne yapacağına karar vermeden önce zaman kazanmaya çalıştı. Antium'daki evine dönünce, Neron'a haber gönderip denizde beklenmedik bir kazaya uğradığını bildirmeye karar verdi. Agrippina Neron'un sevgili annesinin başına gelenlere ne kadar üzüleceğini bildiğini ama şimdi dinlenmek istediğini söyleyecek ve rahatsız edilmemesini isteyecekti.

Neron annesinin hâlâ hayatta olduğunu öğrenince, bu tuzağı hazırlamış olan donanma komutanı Anicetus'a döndü. Artık başladığı işi bitirmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Anicetus bir grup askerle birlikte Agrippina'nın evine baskın düzenledi ve yatağının çevresini kuşattı. Tarihçi Tacitus'a göre kadın son nefesinde dahi oğlunu savundu. Onları üstüne gönderenlerin Neron olmadığını söyledi; sonra rahmini işaret ederek askerlere "Buraya vurun" dedi. Anne ile oğlun

birbirine düşman olmasına yol açan korku ve öfkeye rağmen belki de son nefesinde dahi Neron'un gücünün sarsılmasını istememişti. Bu çok önemliydi. Cesedi aynı gece, ilk imparator Augustus'un soyundan gelen birinden çok yoksul birine uygun düşecek şekilde, palas pandıras düzenlenen bir cenaze töreniyle yakıldı.

Neron'un annesini öldürtmeye kalkışması vahşice görülebilir. Gerçekte o tamamen çıldırmıştı. Roma toplumunda annelere, özellikle imparator annesine saygı, kökü eskilere dayanan çok kutsal bir duyguydu. Neron, Julio-Claudius ailesinden gelen, Augustus'un torununun çocuğu ve Roma'nın beşinci imparatoruydu. İmparatorluk saray erkânı, senato ve Roma halkı, onun imparatorluğu atalarının elli yıl kadar önceki zaferlerine yeniden ulaştıracağına inanıyorlardı. Annesi öldüğü yıl Neron çok sevilmekteydi, ama ana katili olmak gibi büyük bir suç işlediği duyulursa tamamen gözden düşerdi. Öte yandan, kendini bu kadar savunmasız hissetmesinin başka ve daha karmaşık bir nedeni vardı.

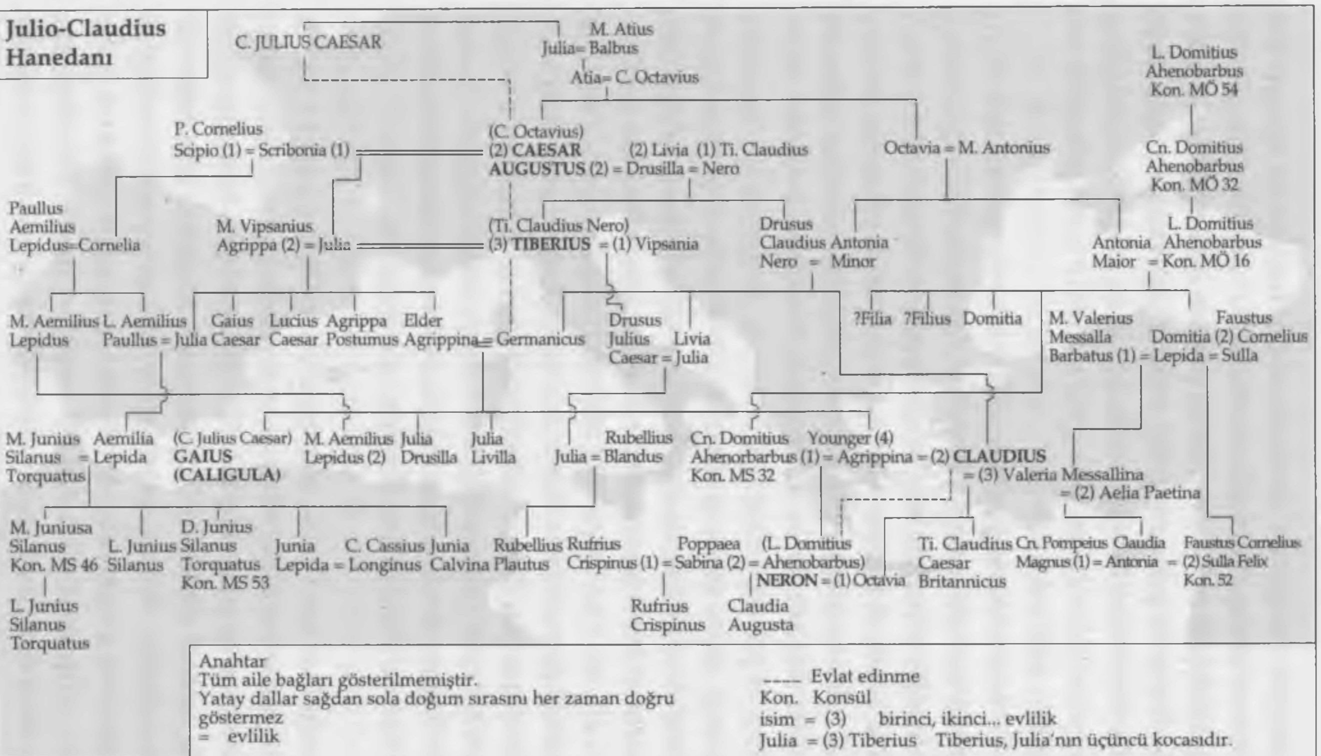
Neron'un imparator oluşu şansa değil, ince hesaplara dayanıyordu. Onu kral yapan Agrippina olmuştu. İmparatorluğun, görünüşün aksine, kuşaktan kuşağa geçtiği bir gerçekti: Tüm Roma imparatorları Julio-Claudius'ların soyundan gelen, Augustus tarafından oluşturulmuş bir hanedandan seçilmekteydiler. Neron'un Agrippina tarafından kutsal Augustus soyundan geldiği de doğruydu. Buna karşın, ilk imparator selefleri konusunda kesin bir sistem belirtmemiş olduğundan, eski dünyanın en güçlü kişisi olmanın yolu ölümcül tuzaklarla doluydu. Agrippina oğlunun tüm bunları alt etmesini sağlamış, sonra da onu denetim altında tutmak için bunu sürekli olarak anımsatarak kendi hayatını tehlikeye atmıştı. Bu davranışı genç imparatorun kendine olan güvenini sarsmış, gerek devraldığı yönetim sistemini, gerekse kendi

kişiliğini simgeleyen bir korkuya kapılmasına yol açmıştı. Bu, onun imparatorluk hakkının temelini oluşturuyordu. Güvensizlik duygusu, hem Neron'un yönetiminin çökmesinde, hem de Roma İmparatorluğunu sürüklediği krizin oluşmasında çok etkin oldu. Evet, güvensizliğinin kaynağı olan Agrippina ortadan kaldırılmıştı ama aynı zamanda bunu giderecek tek kişi de artık yoktu.

Neron yönetiminin son yılları tüm Roma tarihindeki en büyük ayaklanmalara sahne oldu. Onun düşüşü Augustus'un kurduğu imparatorluk hanedanının büyük çapta yara almasına ve birçok Romalıyı derinden sarsan bir yok oluşa yol açacaktı. Bir imparatorun tek başına yönetiminden kaynaklanan siyasi düzenlemeler, tarihteki en büyük krize neden oldu. Ama hepsi bu kadarla da kalmadı. Augustus'un kuşaktan kuşağa geçen monarşi sistemindeki tüm eksik yönlere karşın Neron'un çöküşü, onun dönemine kadar farkına varılmayan, sistemin içindeki en önemli kusuru apaçık bir biçimde ortaya koydu. Eğer imparator olan kişi, kendine güvensizliği ve bencilliği yüzünden Roma İmparatorluğunu yönetmeye hiç de uygun değilse ne olacaktı? Dilediği gibi davranan ve her istediğini ele geçiren kişi tüm sorumluluklarını göz ardı edip bir düşler aleminde yaşamaya kalkarsa ne olacaktı? Eski dünyanın en güçlü adamı cinnet geçirirse ne olacaktı?

Augustus'un Varisi, Agrippina'nın Oğlu

Augustus'un kırk yıl süren yönetiminde iç savaşlar tarihe karışmış, imparatorluktaki 20 milyon Roma vatandaşı yeni bir istikrar dönemine kavuşmuştu. Augustus gibi onlar da bu istikrarın sürmesini ve imparatorluğun onun ölümünden sonra da gelişmesini istiyorlardı. Augustus yönetime öylesine egemendi ve Roma'nın imajıyla öylesine bütünleşmişti ki, insanlar Roma İmparatorluğu'nun gelecekteki güvenliği-



Julio-Claudius Hanedanı
C. JULIUS CAESAR
M. Atius
Julia= Balbus
Atia= C. Octavius
L. Domitius Ahenobarbus Kon. MÖ 54
P. Cornelius Scipio (1) = Scribonia (1)
(C. Octavius) (2) CAESAR AUGUSTUS (2) = Drusilla = Nero
(2) Livia (1) Ti. Claudius
Octavia = M. Antonius
Cn. Domitius Ahenobarbus Kon. MÖ 32
Paullus Aemilius Lepidus=Cornelia
M. Vipsanius Agrippa (2) = Julia
(Ti. Claudius Nero) (3) TIBERIUS = (1) Vipsania
Drusus Claudius Nero = Antonia Minor
Antonia Maior = L. Domitius Ahenobarbus Kon. MÖ 16
M. Aemilius Lepidus
L. Aemilius Paullus = Julia
Gaius Caesar
Lucius Caesar
Agrippa Postumus
Elder Agrippina = Germanicus
Drusus Julius Caesar = Livia Julia
?Filia
?Filius
Domitia
M. Valerius Messalla Barbatus (1) = Domitia Lepida (2) = Faustus Cornelius Sulla
M. Junius Silanus Torquatus = Aemilia Lepida
(C. Julius Caesar) GAIUS (CALIGULA)
M. Aemilius Lepidus (2)
Julia Drusilla
Julia Livilla
Julia = Rubellius Blandus
Cn. Domitius Ahenorbarbus Kon. MS 32 (1) = Younger (4) Agrippina = (2) CLAUDIUS
= (3) Valeria Messallina
= (2) Aelia Paetina
M. Juniusa Silanus Kon. MS 46
L. Junius Silanus
D. Junius Silanus Torquatus Kon. MS 53
Junia Lepida = C. Cassius Longinus
Junia Calvina
Rubellius Plautus
Rufrius Crispinus (1) = Poppaea Sabina (2) = (L. Domitius Ahenobarbus) NERON = (1) Octavia
Ti. Claudius Caesar Britannicus
Cn. Pompeius Magnus (1) = Claudia Antonia = (2) Faustus Cornelius Sulla Felix Kon. 52
L. Junius Silanus Torquatus
Rufrius Crispinus
Claudia Augusta
Anahtar
Tüm aile bağları gösterilmemiştir.
Yatay dallar sağdan sola doğum sırasını her zaman doğru göstermez
= evlilik
---- Evlat edinme
Kon. Konsül
isim = (3) birinci, ikinci... evlilik
Julia = (3) Tiberius Tiberius, Julia'nın üçüncü kocasıdır.

nin tamamen ona ve ailesine bağlı olduğuna inanıyorlardı. O dönemdeki en bilinen şiirlerde ve Augustus yönetiminin en büyük anıtlarından biri olan Barış Sunağı'nda sadece imparator değil, onun ailesi de övgüyle anılıyordu. İmparatorluğun dört bir yanında Romalıların dile getirdiği sadakat yemininde de durum aynıydı: "Sezar Augustus'a ve onun çocuklarına ve torunlarına yaşamım boyunca söylediklerimle, yaptıklarımla ve düşüncelerimle sadık kalacağım."[1]

Bununla beraber ortada bir sorun vardı: Augustus'un yönetiminin yasallaştırılarak yeni rejimin sürekliliğinin sağlanması. Onun saltanatı görünüşte senato ile Roma halkının egemenliğine dayandığına ve imparatorluğu yönetme yetkisi onlar tarafından kendisine verildiğine göre, bu yetki babadan oğula devredilemez ya da bu devir işlemi veraset yasaları kapsamına sokulamazdı.[2] Aslında varisleri belirlemeyen kalıtsal monarşi ikilemi, sıkıntıların sadece başlangıcıydı. Sorunun kökeni Augustus yönetiminin propagandası altında yatıyordu: Augustus'un oluşturduğu tek adam yönetimi, onun halka gösterdiği yüzünden çok daha geçici ve belirsizdi. İmparator yönetimi boyunca gerektiğinde değişiklikler yapıyor, yeni bir denemede bulunuyordu. Veraset sorununda da durum aynıydı. Bu durum sadece belirsizliği artırmaktaydı ve Augustus'un tüm varislerinin üzerine uzun, kara bir gölge gibi çökecekti.

Augustus'un hiç oğlu olmadı. Bu engeli aşmak için Roma'nın geleneksel evlat edinme yöntemini seçti. Eski Roma'da babanın tek varisinin en büyük erkek çocuk olması zorunluluğu bulunmadığından birçok kişi arasından seçim yapabilirdi. Yönetimi döneminde yeğeni Marcellus ile kızı Julia'nın oğulları Gaius ve Lucius'u evlat edinerek seleflerin kalıtsal olduğu işaretini verdi. Ama bu konuda şansı yaver gitmedi. Gerek çok sevdiği yeğeni, gerekse iki sevgili torunu genç yaş-

ta öldüler (*bkz.* sayfa 188'deki aile şeceresi). Şimdi Augustus kendi ailesinden mi yoksa en iyi senatörler arasından mı evlat edinecekti? Bunu bir süre düşündüğü ama MS 4 yılında bundan vazgeçtiği öne sürülür.[3] O yıl üvey oğlu Tiberius'u evlat edindi ve vasiyetinde onu varis olarak belirtti. Öte yandan bunun en son başvurduğu çözüm olduğunu sezinlemek zor değildi.

Tiberius MS 14'te Augustus'un yerine geçti ama yönetimi devralmasının meşruiyet sorunu çözümlenmiş değildi. Üstelik daha da beter oldu. Neyin meşru olduğu konusunda birbiriyle çelişen ilkeler mevcuttu. Önemli olan neydi? Yeni imparator Augustus'un sülalesinden mi olacaktı, yoksa şu anki imparatorun sülalesinden mi gelecekti? Açıkça yanıtlanmayan bu soru yüzünden devletin bu yüksek makamına gelmek isteyen ve buna hakkı olduğunu ileri süren birkaç kişi vardı. Bu belirsizlik ortamı rekabeti, entrikaları ve cinayetleri körükledi.

Tiberius'un olası seleflerinden biri Germanicus idi. Augustus'un yeğeni, Augustus'un torunu Agrippina'nın eşi ve Tiberius'un evlatlığı idi. Yönetime geçmek için Tiberius'un öz oğlu Drusus'la rekabet ediyordu. MS 19'da Almanlarla savaş sırasında general ve kahraman olan Germanicus, savaş alanında değil, zehirlenerek hayatını kaybetti. Çoğu kişi Tiberius'tan kuşkulandı. Bu Drusus'un yolunu açtı ama o da MS 23'te zehirlenerek öldü. Onun katili, aynı güç için mücadele eden, İmparatorluk Muhafızları [*Praetoria*] komutanı Sejanus idi. Alt tabakadan gelen bu generalin Tiberius'un kızı Livilla ile ilişkisi vardı ve onunla evlenerek hanedan mücadelesine katılmak istiyordu. İmparator kızının basit bir şövalye ile evlenmesine karşı çıkınca Sejanus'un umutları suya düşmüş oldu.

Tiberius yirmi yıllık yönetiminden sonra MS 37'de öldüğünde selefinin kim olacağına hâlâ karar verememişti. Do-

layısıyla, Roma İmparatorluğu'nun başına kimin geçeceği konusundaki karar bir imparator tarafından değil, İmparatorluk Muhafızlarının subayları tarafından verildi. Hanedan sülalesinin devamı onların da çıkarınaydı, bu yüzden üzerlerine düşeni yaptılar. Roma'nın üçüncü imparatoru olarak seçtikleri kişi, selef olmak için gereken ölçütlerden hiç değilse birine uygundu: Augustus'un torununun çocuğu ve Germanicus'un oğluydu. Adı Caligula idi.

Caligula'nın yönetimi sırasında hanedanlık sisteminin sorunu daha da büyüdü. Roma tarihi boyunca aristokrat aileler arası evlilikler gelenekseldi. Tanınmış aileler cumhuriyet rejiminde güce, politik mevkilere ve servete kavuşuyorlardı. İmparatorluğun ilk yıllarında ise bu alışkanlık yeni ve çok daha tehlikeli sonuçlar doğurdu. Julio-Claudius hanedanının varlığı sürdükçe birçok kişi Augustus'un soyundan geldiğini iddia edebiliyordu. Bu yüzden yeni imparator uzun bir hastalık sonrasında aklını oynatıp bir zorbaya dönüşünce, başa geçmek isteyen rakip aristokratların sayısı da giderek arttı.

MS 41'de Caligula katledildi ve karısı ile kızı da öldürüldü. İmparatorluk Muhafızları bir kez daha olaya karıştı ve bir kez daha, tüm aksak yanlarına karşın, kalıtsal monarşiden yana tavır koydu. Roma ordusunun da desteğini alarak Caligula'nın amcası ve tek hayatta bulunan akrabası Claudius'u imparator ilan etti. Roma'nın dördüncü imparatoru on üç yıl ülkeyi yönetti ve Caligula'nın kısa ve çalkantılı döneminden sonra istikrar sağladı. Bununla beraber, Julio-Claudius çevrelerinde rekabet ve mücadele sürmekteydi. Bunun bir nedeni de yeni imparatorun tahta geçmeden önceki korunaklı yaşamıydı. Claudius halk içinde değil, emirlere uyan azat edilmiş insanlar ve kölelerle çevrili olarak sarayda büyümüştü. Bu yüzden rakiplerinden korkusu daha büyüktü. İmparatorluğu döneminde otuz beş senatörün ve iki yüzden fazla şövalyenin ölü-

münden sorumlu olduğu söylenir.[4] Öte yandan, rakiplerinden korkusunun bir başka nedeni daha vardı: Augustus'un soyundan gelmek, hâlâ imparatorluk makamının altın mührü olarak kabul edilmekteydi. Başka aristokratlar böyle bir aile bağı ile övünebilirlerdi ama Claudius değil. Artık bunun da değişmesi gerekti.

Claudius'un üçüncü karısıyla ilgili bir komplo ortaya çıkarılıp o ve sevgilisi ihanet suçuyla idam edildikten sonra Claudius yeni bir eş arayan dul bir erkek durumuna geldi. En güçlü ve uygun aday Julia Agrippina idi. Claudius'un genç, güzel yeğeni ve daha da önemlisi Augustus'un torununun kızıydı. Bu birleşme sonucu, Augustus'un Roma hükümetinin kalbinde asil bir imparator ailesi oluşturma rüyası gerçekleşmiş olacak ve imparatorluk bir kez daha canlanıp gelişecekti. Öte yandan bu birleşme bir başka açıdan da önemliydi. Agrippina'nın bu evliliğe katkısı, ilk kocasından olma, on bir yaşındaki oğlu Lucius Domitius Ahenobarbus yani gelecekteki imparator Neron'du.

MS 50'de Claudius delikanlıyı evlat edindi. Lucius Domitius Ahenobarbus artık Tiberius Claudius Neron Sezar olmuştu. Artık hem şu anki imparatorun, hem de Augustus'un soyundan gelmekteydi. Bu onu, Claudius'un kendi oğlu Britannicus ve diğer rakiplerinden daha üstün kılıyordu. Hatta Neron'un Roma'nın beşinci imparatoru olması için bile yeterliydi. Bununla beraber, belirgin bir seleflik kriteri olmadığından, Agrippina önlerinde daha çok uzun bir yol bulunduğunu biliyordu. Oğlunun yükselişini garantiye almak için kesinkes acımasız davranması gerekliydi. Bu ise onun en büyük özelliklerinden biriydi.

İlk kurbanı aristokrat senatör Lucius Junius Silanus oldu. Bu genç, halk tarafından sevilen, başarılı bir senatördü. Agrippina ise onu Neron'a rakip olarak görüyordu. Si-

lanus oğlunun geleceği için bir tehdit oluşturuyordu çünkü o da Augustus'un soyundan geliyordu. Daha da kötüsü Claudius'un kızı Octavia'nın nişanlısıydı. Agrippina hemen harekete geçti. Silanus'un herkesle düşüp kalkmasıyla bilinen kız kardeşi Junia Calvina ile cinsel ilişkide bulunduğu söylentisinin yayılmasını sağladı. Bu dedikodu tamamen gerçek dışıydı ama Silanus'un adının senatörler listesinden çıkarılmasına, kariyerinin utanç içinde sona ermesine yetti. Claudius onun kızıyla nişanını bozdu ve Silanus, Agrippina'nın düğün gününde intihar etti. Bu, çoğu kişinin dikkatini çekti.

Bundan sonra Agrippina Neron'un bir başka rakibini, Claudius'un önceki evliliğinden oğlu olan Britannicus'u ele aldı. Britannicus'u engellemek için gereken tek şey, Neron'un halkın gözündeki önemini pekiştirmekti. Neron üvey kardeşinden üç yaş büyüktü ve bu yaş farkı Agrippina'nın hızla ilerleme kaydetmesini sağladı. MS 56 ve 53 yılları arasında genç Neron önce ölen Silanus'un yerine geçip Claudius'un kızı Octavia ile evlendi. Daha sonra kendisine atalarını gösteren bir soy kütüğü verildi. MS 51 yılının mart ayında Neron erkeklik togasına on üç yaşındayken sahip oldu. Bu hak ona yaşıtlarından bir yıl önce tanındı. Kendisini bu şekilde onurlandırdığı için Claudius'a senatoda bir teşekkür konuşması yaparken ilk kez halkın önüne çıkmış oldu. Bundan sonra, bir devlet adamı gibi, Roma eyaletlerinden gelen ricacılara hitaben Latince ve Yunanca konuşmalar yaptı. Bu konuşmalar delikanlının üstün zekâsını ve hitabet yeteneğini yansıtıyordu. MS 53'te onuruna düzenlenen oyunlarda hâlâ bir oğlan çocuğunun togasını giyen Britannicus'un yanı başında muhteşem togası içinde boy gösterirken, kendinden genç üvey kardeşine kıyasla üstünlüğünü herkesin gözü önünde sergiledi.

Artık Agrippina'nın oğlunun Roma İmparatorluğu'nun bundan sonraki yöneticisi olarak geleceğini güvence altına

alması için yapacağı tek bir şey kalmıştı: şu anki imparatorun öldürülmesi. MS 54'te Claudius altmış dört yaşına gelmişti. Zaten çocukluğunda geçirdiği bir beyin felci nedeniyle bir ayağı aksamakta, elleri titremekte ve konuşma zorluğu çekmekteydi. Şimdi ise sarsak bir yaşlı adam olmuştu. Öte yandan Agrippina onun yaşlanıp ölmesini beklemek niyetinde değildi. Zaman aleyhine çalışıyordu. Britannicus neredeyse on dört yaşına gelmişti ve babası ona erkeklik togasını vermek üzereydi. İmparatorun öz oğlu üvey oğlu Neron'u gölgede bırakabilirdi, bu yüzden Agrippina dizginleri ele aldı. Söylentiye göre, bir akşam yemeğinde bazı mantarlara zehir sürüldü. Agrippina'nın olup biteni izleyen dikkatli bakışları altında Claudius bunları yedi ama zehir sadece bir öksürük nöbetine sebep oldu. O anda kadının doktoru sahnede belirdi. Görünüşte Claudius'a yardım ederken zehri imparatorun boğazından daha ileriye itti ve böylece işini bitirdi.

MS 54 yılının 13 Ekim sabahında sarayda gergin ve gizli bir faaliyet hüküm sürüyordu. Doğal olarak Claudius'un öldüğünü yalnızca Agrippina ve yakın dostları biliyordu. Oğlu resmi tören için giyinip hazırlanırken Agrippina, babalarının sağlık haberini bekleyen çocukları Britannicus ve Octavia'yı oyalamakla meşguldü. Bu üzüntülü anda onlardan teselli buluyormuş gibi yaptı. Britannicus'un yanağına dokunarak onun babasına ne kadar benzediğini söyledi. İmparatorluk Muhafızlarına da imparatorun bozulan sağlığıyla ilgili yanıltıcı bilgiler verdi. Gerçekte zaman kazanmaya çalışıyor, astrologların selefle ilgili kehanetlerinin gelmesini bekliyordu.[5] Agrippina tüm yaşamı boyunca bu anı beklemişti. Hiçbir şey, hatta kötü bir kehanet dahi bunu engelleyemezdi.

Öğleyin imparatorluk sarayının kapıları ardına kadar açıldı. İmparator ölmüştü ve orada bekleşen İmparatorluk Muhafızlarının önünde Claudius'un oğlu değil, Tiberius Claudius

Neron Sezar belirdi. Delikanlının ortaya çıkışı bazı askerleri şaşırttı ise de, o gün düzenlenen törenler hiçbir duraksama ya da kuşkuya olanak vermedi. Askerler Neron'u alkışladılar ve hemen bir tahtırevana bindirip Roma'nın güney doğusundaki Servilian Bahçelerinde bulunan kamplarına götürdüler. Burada Neron askerlere hitap etti ve onlara her zamanki para armağanlarında bulunulacağına söz verdikten sonra on yedi yaşındaki delikanlı imparator ilan edildi. Aynı gün senato binasında kabul edilen bir yasa ile senatörler de bunu onayladı. Kimse Claudius'un kendisine kimi selef ilan ettiğini hiçbir zaman bilemedi, zira vasiyeti derhal örtbas edilmişti.

Agrippina en büyük isteğine kavuşmuştu. Oğlu artık Roma dünyasının en güçlü kişisiydi. Oysa o anda, bu gücü sağlamak için yararlandığı aletlerin kendi aleyhine döneceğini bilemezdi. Zira, genç Neron'un başa geçmesinden kısa bir süre sonra anne ile oğul arasında müthiş bir güç kavgası baş gösterdi. Kamu önünde Agrippina birbiri ardına onurlandırılıyordu. Kendisine özel bir koruma verilmiş, kutsal Claudius kültünün rahibesi yapılmış, sarayda düzenlenen konsül toplantılarında bir perde arkasında gizlice oturarak yönetimde dolaylı bir yer alması sağlanmıştı. Neron yönetiminin ilk dönemlerinde basılan paralarda hem imparatorun hem de Agrippina'nın başları yer almaktaydı. Bununla beraber, ana-oğul arasındaki ilişkilerin saygılı ve parıltılı görüntüsünün ardında, genç Neron kendisini bu makama getiren kişinin baskı ve denetiminden usanmaya başlamıştı. Sürekli olarak onun dediklerini yapmak, giderek dayanılmaz bir yük haline dönüşmekteydi.

Annesini memnun etmek çok zordu. Neron'un at yarışlarına, spora, müziğe ve tiyatroya ilgisini hoş karşılamıyordu. Başa geçişinden iki yıl sonra, eski bir köle olan Acte'yle olan ilişkisi yüzünden birbirlerine girdiler. Agrippina belki kıskançlık yüzünden, belki de oğlunun sevgisini bir başkasıyla

paylaşmak istememesinden dolayı, Neron'u böylesine görgüsüz ve aşağı tabakadan bir kızla bir aşk macerasına girdiği için azarladı. Neron ise, yeni yetme bir gençten beklendiği üzere, Acte ile ilişkisini daha da ilerletti ve neredeyse onu yasal eşi yapmaya kalktı.[6] Bir sonraki adımı ise tamamen bir savaş ilanı gibiydi. Neron daha bir çocukken Agrippina sarayı kendisine sadık insanlarla doldurmuştu. Şimdi Neron bu güç zincirini kırarak annesinin en sadık dostlarından, mali işlerden sorumlu azat edilmiş köle Antonius Pallas'ı görevinden uzaklaştırdı. Agrippina buna aynı şiddetle karşılık verdi. Sarayda nasıl güç kazanılacağını iyi biliyordu. Ayrıca Roma'nın yeni imparatorunun en can alıcı noktasının da farkındaydı.

Bir gün Agrippina, çok öfkelenmiş gibi, sarayda dolanmaya başladı ve kollarını sallayıp avazı çıktığı kadar Neron'un değil onun üvey kardeşi Britannicus'un yandaşı olduğunu açıkladı. Kutsal Claudius'un oğlu artık bir yetişkindir ve "babasının yüce pozisyonunun gerçek ve değerli varisidir" dedi.[7] Bu sözler büyük bir yarayı deşti; Neron'un imparatorluk iddiasıyla ilgili özgüven eksikliğini büyüttü. Öte yandan, Agrippina'nın bu davranışına oğlunun tepkisi onu bile şaşkınlığa uğrattı. Bir akşam yemekte diğer çocuklarla birlikte ayrı bir masada oturan Britannicus'a bir içki getirildi. Bundaki olası bir zehir, saray çeşnicileri tarafından hemen fark edilirdi, bu yüzden içki zararsız olmalıydı; ama içkisi çok sıcaktı ve delikanlı bunu içmek istemedi. İçine zehir konmuş soğuk su masada içkiye ilave edildi. Böylece soğutulmuş olan içki yeniden Britannicus'a verildi. Agrippina'nın ve kendi kız kardeşinin gözü önünde on dört yaşındaki delikanlı kısa sürede kıvranmaya başladı. Büyük çoğunluk cinayet emrinin Neron tarafından verildiğine inandı.

Neron büyük bir soğukkanlılıkla Britannicus'un sara nöbetlerinden birine tutulduğunu ileri sürdü. Bu olağan bir

şeydi. Masadakiler buna inanmadılar ama bir şey de yapmadılar. Zaten bir şey yapamazlardı. Korku dolu bakışlarını birbirlerinden gizleyerek donup kaldılar: bunun bir sara nöbeti olmadığını ileri sürmek, cinayet anlamına gelirdi. Aynı zamanda, bunun sara nöbeti olduğunu kabullenmek de bir yalana ortak olmak, yani bir suç işlemek demekti. Herkes ne yapacağını bilemezken delikanlı hayatını kaybetti. "Genç olmasına karşın Octavia üzüntüsünü, sevgisini, tüm hislerini gizlemeyi öğrenmişti... Kısa bir sessizlikten sonra yemeğe devam edildi."[8]

İmparatorluk gücünü elinde tutmak için gerekli cinayetleri düzenleme yeteneği artık anadan oğula geçmişti. Buna karşın kararlı ve deneyimli bir komplocu olan Agrippina sarayın kontrolünü ele geçirmek için Neron'la savaşmaktan geri durmadı. Aksine, Britannicus'un ölümü onun Octavia'yı desteklemesine yol açtı; belki de onun politikada boy göstermesi, imparatorluk üzerinde hak iddia eden diğerlerini bir araya getirebilirdi. Bir söylentiye göre Agrippina aynı zamanda aristokrat Rubellius Plautus'u da desteklemekteydi. Annesi Tiberius'un torunu olduğu ve Tiberius Augustus tarafından evlat edinildiği için Plautus da Augustus soyundan geldiğini ileri sürebilirdi. Buna karşılık olarak Neron Agrippina'yı saraydan kovdu ve korumasını görevden aldı. Bununla beraber, kısa süre sonra annesinin oluşturduğu soruna daha kalıcı bir çözüm buldu.

Bardağı taşıran son damla Neron'un aşk yaşamı oldu. Karısı Octavia'ya karşı hiçbir şey hissetmiyordu. Dostu Marcus Salvius Otho'nun karısı ve kendisinin en büyük aşkı olan metresi Poppaea Sabina ile evlenebilmek için yanıp tutuşmaktaydı. Neron annesinin Claudius'un kızını boşamasına ve metresiyle evlenmesine asla izin vermeyeceğini biliyordu. Poppaea da bunun farkındaydı. Yalnız kaldıklarında "sürekli

Neron'un başının etini yiyordu. Vasisinin onu parmağında oynattığını, ne imparatorluğun ne de kendisinin patronu olamadığını söylüyordu."[9] Poppaea'nın Neron'u iğneleme yeteneği "bir sevgilinin gözyaşları ve tüm numaraları ile" daha da güçleniyordu. Böylece tahrik olan Neron MÖ 59 baharında Anicetus'u yanına çağırdı ve annesine Baiae'deki Minerva Şöleni'ne gelmesi için ölümcül daveti gönderdi.

Agrippina ölünce Neron kendini rahatlamış ve sonunda özgür kalmış gibi hissetti. Yaşamını denetim altında tutan etki ortadan kalkmıştı ve şimdi dilediği gibi yönetir, istediği gibi davranabilirdi. Kutlanacak çok şey vardı. İmparatorluk sarayındaki iç çatışmaya rağmen yönetiminin ilk yılları hiç de kötü geçmemişti. Aslında, tüm tarihsel kaynaklara bakılırsa, imparatorluk Neron'un ilk yıllarında çok gelişmişti. Çağdaş ozanlar bunu yeni bir altın çağ olarak tanımlıyorlardı. Neron popülerlik açısından neredeyse Augustus'la başa baştı. İnsanlar onun düzenlediği oyunlara bayılıyordu; senato da gösterdiği saygıdan hoşnuttu. Ülke dışında da zaferler gerçekleşmişti. Roma, Parthia'ya düzenlediği seferle doğu sınırlarını güçlendirmekteydi.

Neron'un ilk beş yıldaki gençliği ve deneyimsizliği göz önüne alınırsa, bu nasıl başarılmıştı? Belki de imparatorluk senatörler ve şövalyeler tarafından yönetilmişti. Belki de etkin ve çalışkan bir imparator yerine sadece ünlü bir simgeye ihtiyaç vardı. İmparatorluğun başında kimin bulunduğu sorusunun yanıtı, Tacitus'a göre, Neron yönetiminin ilk yıllarında hükümeti denetleyen iki kişide bulunabilir. Bunların isimleri Lucius Annaeus Seneca ve Sextus Afranius Burrus'tur ve palazlanmakta olan imparatorun en yakın iki danışmanıdır. Büyüme çağında Neron bunlara sığınmıştır. Bu adamlar onu annesinden korumuş, ilgi duyduğu alanlara yönlendirmişlerdir. Buna karşın, o da onların önerilerine kulak vermiştir.

Bununla beraber, bu iki adam sadece öneride bulunan dostlardan ibaret değillerdi. Aynı zamanda imparatorun halk tarafından sevilmesini ve onun altın çağını gerçekleştirmesini sağlayan akıllı politikacılardı.

Şimdi artık her şey değişmek üzereydi. Agrippina yaşarken Seneca ve Burrus'un baskısını azaltmıştı. Onun gidişiyle artık etkileri ortaya çıkmıştı. Şimdi artık Neron'un keyfini kaçıran Agrippina değil, onlardı. Neron annesinin dizginlerinden kurtulunca onu denetim altında tutmak için yapabilecekleri hiçbir şeyin olmadığını kısa sürede fark ettiler. Roma İmparatorluğu, imparatorlarının nasıl bir insan olduğunu çok geçmeden anlayacaktı.

Neron'un Yeni Dostları

MS 62 Neron yönetiminin sekizinci yılıydı. Tarihçi Tacitus'a göre "iyi güçler düşüşe geçmişti". Bu güçler Seneca ve Burrus'un sesleriydi. O güne kadar imparator üzerindeki denetimleri zekice ve çok başarılı olmuştu. Burrus Galya'da doğmuş, zamanla yükselerek İmparatorluk Muhafızlarına komutan olmuş bir şövalyeydi. Sert bir kişiliğe sahipti; bir eli sakattı. Neron için manevi bir barometreydi. Agrippina bir zamanlar Burrus'un hamisi olmuştu ve ona sadakati yüzünden Neron'un cinayet planına sonuna kadar karşı çıkmış, kadının ölümünde rol almayı kesinlikle reddetmişti. Gene de, cinayetten sonra İmparatorluk Muhafızlarının imparatora sadık kalmasını sağlamıştı. Bu destek Neron'un rejiminin başarılı olması için son derece önemliydi. Öte yandan, eğitmeni belki de çok daha önemli bir rol oynadı.

Seneca İspanya'nın Cordoba kentinde yaşayan bir İtalyan ailesinden gelen bir senatördü. Aynı zamanda Roma tarihinin en büyük düşünürlerinden biriydi. Görgülü, cana yakın ve babacan kişiliği ile yeni yetme öğrencisini akıllıca yönlendi-

riyor ve eğitiyordu. Bunun sonucunda, Roma İmparatorluğu içinde en etkili seslerden biri olmuştu. Neron için Seneca'nın önemi birçok örnekle sergilenebilir. Neron'un senato ve halk önündeki ilk konuşmasını o kaleme aldı. Bu olağanüstü bir coşkuyla karşılandı. MS 54'teki Saturnalia şenliğinde imparator için soytarı Claudius'un yönetimini yerden yere vuran bir taşlama yazdı. "Tanrılaştırma" sözcüğü üzerinde bir kelime oyunu yaparak *Claudius'un Kabaklaştırılması* adını verdiği bu taşlama halkı kırıp geçirdi. İmparatorun *amicus'u* yani dostu olarak sarayda önde gelen senatörlerin bir araya geldiği toplantılara katıldı. Bu sayede senatörler Neron'un mantıklı kararlarını içtenlikle onayladılar.

Seneca'nın belki de en önemli rolü, zararı azaltmasıydı: Neron'un saçmalıklarını derleyip toparlamasını biliyordu. En büyük başarısı, Agrippina'nın öldürülmesine tepki veren senatörleri yatıştırmak oldu. Durumu ustaca idare ederek olayın resmi açıklamasının benimsenmesini sağladı. Agrippina Neron'u öldürmeyi tasarlıyordu; planı açığa çıkmış ve Agrippina da bunun bedelini ödemişti. İmparator artık güvendeydi. Halkla ilişkileri o denli etkiliydi ki, annenin katliamı karşısında dehşete kapılmak yerine, Roma tanrılara şükretti. Önünde sonunda devlet kurtulmuştu. Seneca'nın imparator için vazgeçilmez olduğu varsayılabilir. Oysa bir girişimi onun sonunu hazırlayacaktı. Yeni yetme öğrencisine her şeyden önce iyi bir imparator olmayı öğretmek amacındaydı. Bu onun yaşamındaki en büyük projesi ve en büyük başarısızlığı olacaktı.

Seneca'nın Neron'a neler öğrettiğini onun günümüze kadar ulaşan *Merhamet Üzerine* isimli kitabından okuyabiliyoruz. İlk ders yalın bir gerçekten oluşuyordu. Seneca genç imparatora, konumunun en büyük gücü kapsadığını söylüyordu. O "ulusların yaşamı ve ölümü hakkında karar verecekti"

ve "her bireyin ve devletin kaderi" onun gücüne bağlıydı. Kader onun ağzından "her insanoğlunun nasibine ne düştüğünü" bildirecekti.[10] Oysa iyi bir imparator olmanın koşulu, yalnızca bu güce sahip olmak değil, bunu ölçülü olarak kullanmaktı. Eğer merhametli davranırsa Augustus gibi iyi bir imparator olabilir; yoksa nefret edilen bir zorbadan öteye geçemez. Aslında, diyordu Seneca, Neron Augustus'u kendine örnek alarak sınırsız gücünü gizlemelidir.

Neron başlangıçta uysal bir öğrenci oldu. Senatörlerle geleneksel işbirliğini yeniden canlandırdı: Sonuçta adaletin, politik bilgeliğin ve yönetimsel deneyimin temel direği, imparatorluk sarayındaki dostlar değil, onlardı. Neron ve senato eşit olarak beraberce Roma'yı yönettiler. Seneca'nın genç adama aşıladığı ilke *civilitas* idi: İmparatorun "mutlak güce sahip olduğunu gizlemeye yarayacak nazik ve dostça davranış."[11] Neron ilk başlarda rolünü başarıyla oynadı ve kendisi de yalnızca senatörlerden biriymiş, sıradan bir vatandaşmış gibi davrandı. Oysa başlangıçtaki bu başarısının aksine, MS 62'ye gelindiğinde rolünü unutmuş görünüyordu. Kişiliği politikacı olmaya uygun değildi. Numara yapmak, senatörlerin düşüncelerini önemser görünmek, giderek ona sıkıntı vermeye başladı. Aslında, Seneca'nın tüm çabalarına karşın, Neron başka tutkuların peşindeydi.

Bu tutkulardan biri gece eğlenceleriydi. Genç imparator hovarda dostlarıyla birlikte, özgür bir köle kılığına girerek ya da peruk takarak geceleri gizlice saraydan çıkmaya, kent sokaklarında gezmeye, kafa çekmeye, içki âlemi yapmaya ve kavgalara karışmaya bayılıyordu. "Zira akşam eve döndüğünde insanlara saldırmak, kendisine karşı çıkanlarla kavga edip onları hendeklere atmak gibi bir alışkanlığı vardı."[12] Neron'un ikinci tutkusu, çocukluğundan beri atlara olan düşkünlüğüydü. Araba yarışlarını büyük bir heyecanla izler,

takım tutardı. Günümüz futbol meraklıları gibi, Kırmızılara, Beyazlara ya da Mavilere karşı Yeşilleri desteklerdi. Yarışlara katılmak ve bu tutkusunu yaşamak için saraydan gizlice kaçtığı söylenirdi. En büyük tutkusu ise Yunan sanatıydı: müzik, şiir, lir çalmak.

Neron bu konuları çok iyi bilmenin yanı sıra kendisi de denemelerde bulunuyor, bu alanlarda ciddi incelemeler yapıyordu. İmparator olur olmaz dönemin en ünlü ve yetenekli lir sanatçılarından Terpnus'u kendisine hoca olarak tuttu. Hatta profesyonel şarkıcılardan şan dersleri aldı: "Sırtüstü uzanır, eline kurşun bir levha alır, bir şırınga kullanıp kusarak bedenini temizlerdi." Ses kalitesini arttırmak için rejim yapmak da önemliydi. Ses tellerine zararlı olduğu için elma yememek lazımdı ama kuru incir faydalıydı ve imparator her ay birkaç gün boyunca sadece zeytinyağına batırılmış Frenk soğanı ile beslenirdi.[13] Neron'un Yunan sanatına olan bu ilgisi Seneca ve Burrus'u endişelendiriyordu. Sorun bunlara duyduğu ilgi değil, neredeyse profesyonel bir sanatçıya dönüşmesiydi. Bu durum, o dönemde Roma'nın yüksek sosyetesini oluşturan tutucu çevrelere uygun düşmüyordu.

Roma'nın yoğun bir kültür alışverişi içinde bulunduğu ve iki yüz yıldır tüm Akdeniz dünyasının kozmopolit merkezi olduğu o dönemde, Yunanistan uzun süreden beri basit bir Roma eyaletine dönüşmüştü ve seçkin tabakaya mensup çoğu Romalı hâlâ bir hayal dünyasında yaşamaktaydı. Kendilerinin güçlü, dayanıklı, güvenilir köylü-askerler olduklarını ve azimleri, kararlılıkları ve yüreklilikleri sayesinde bu şahane imparatorluğu kurduklarına inanıyorlardı. Romalıların kişilikleri ve erdemleri, her şeyden önce, savaş alanlarında ve kamu yaşamında kanıtlanmıştı. Evet, Yunan sanatı eğitim ve hatta eğlence için yararlıydı ama buna aşırı bağımlılık, Roma'nın manevi yapısını zedeleyebilir ve ülkenin askerleri-

ni korkak, cambaz ve eşcinsel kişilere dönüştürebilirdi. Kasları atletizm gösterileri için yağlamak, abartılı giysiler içinde dolanmak ya da bir lir eşliğinde şiirsel besteler söylemek, Yunanistan'ın yenilgiye uğramasını engelleyememişti. Hatta belki de bu yenilgiye yol açmıştı.[14] Tutucuların bunu kanıtlaması için kent sokaklarına bakmaları yeterliydi: Profesyonel aktörler, kölelerden ve sokak kadınlarından başka bir şey değillerdi.

Modayı izleyenler ise aynı fikirde değildi. Yunan tarzı müzik, tiyatro, şarkı ve gösteriler harikaydı; en üst düzeyde görgülü olmayı, uygarlığın doruğunu temsil ediyorlardı. Eskiden Yunan aristokratları ve vatandaşları sanat müsabakalarında onur ve sosyal statü kazanmak için birbirleriyle yarışırdı; epik ve lirik edebiyatın temellerini atan Homeros ve Pindaros'un eserlerinde bu yarışmalardan övgüyle söz edilmekteydi. Bu, neden Roma için de geçerli olmasındı? Bunu savunanlar sonunda kendilerine bir velinimet buldukları için çok mutluydular. Şans eseri, velinimetleri imparatorun kendisiydi ve o kendilerine öncülük edecekti. MS 59'da Neron, ilk sakal tıraşını ve erkekliğe geçişini kutlamak için Juvenalia adında bir dizi oyun düzenledi. Bunlar hükümetin seçkinleri için düzenlenen özel oyunlardı ve imparator lir çalmak için sahneye çıktığında danışmanları bunu hoş karşılıyormuş gibi yapmışlardı. Bir İmparatorluk Muhafızları taburunu sahneye çıkarmak zorunda kalan Burrus, alkışlarken bir yandan da endişe içindeydi. Oysa ertesi yıl Neron Roma İmparatorluğu'na yaraşır olmanın sınırlarını aştı. Artık tutkularını halk önünde de sergilemek istiyordu.

Önce Yunan sanatını öğretecek bir okul kurdu, sonra aristokratların oğullarının bu okula yazılmasını istedi; daha sonra da bu okuldan mezun olanların tümüyle kendisinin oluşturduğu yepyeni bir festivalde gösteri yapmalarında ısrar etti.

Tüm Roma davetliydi. Bu oyunlarda aristokratlar profesyonel Yunan performansçıların yanında sahneye çıkarak bale, atletizm ve müzik yarışmalarına katıldı. Seçkin tutucular için bu ulusal bir skandaldı. Kadim, ünlü ve erdemli "Furii, Horatii, Fabii, Porcii, Valerii" ailelerinin oğulları kendilerini rezil etmeye zorlanıyorlardı![15] Oysa Neron yeni oyunları hakkında farklı düşünüyordu. Yılları sıfırlayarak yeni bir çağın temelini atmak peşindeydi. Roma'yı uygarlaştırıyor, halkı yeniden eğitiyor, onların barbar gladyatör oyunlarının pençesinden kurtarıyor, Roma tarihinin savaş ve fetihlerden ibaret kalmamasını, imparatorluğun sanatın daha zarif düşüncelerine yönelmesini sağlamak istiyordu. Oyunlara Neronia adını verdi ve bunların beş yılda bir tekrarlanmasını emretti. Halkını bu şekilde yönetmek istiyordu! Böylece iyi bir imparator olacaktı!

Halk oyunlara bayıldı. Seneca ve Burrus umutsuzdu ama tek teselliler, büyük coşkuya rağmen imparatorun –hiç değilse şimdilik– halkın önünde gösteri yapmaya kalkışmamasıydı. MS 62'ye gelindiğinde Neron Yunan alışkanlıklarından ve Roma ile ilgili yeni vizyonundan vazgeçecek gibi görünmüyordu. O yıl muhteşem Helenistik spor salonunu açtı ve senatörlerle şövalyelere bedava yağ dağıtarak onların, sıradan insanlara Roma'nın hiç de tarzı olmayan, insanlığa yakışmayan güreş ve atletizm dallarındaki yarışmalara katılarak örnek oluşturmalarını istedi. Seneca ve Burrus kazanamayacakları bir mücadele içindeydiler. Neron ile danışmanları arasında bir zamanlar uyum içinde olan ilişki kırılma noktasına ulaşmıştı. İki olay bunun tümüyle yok olmasına yol açtı.

Antistius Sosianus ismindeki bir senatör imparatoru taşlayan bir şiir yazıp bunu yüksek sosyete tarafından düzenlenen bir akşam yemeğinde okuyunca, vatana ihanet suçlamasıyla yargılandı ve suçlu bulundu. Her ne kadar idamdan kurtulduysa da, onun yargılanması, Caligula ve Claudius yöneti-

mine gölge düşüren, devlete ihanetle ilgili yasaların yeniden gündeme gelmesine yol açtı. Yasaların belirsiz oluşu, herhangi birinin imparatora karşı "suikast" girişimi ile suçlanmasını mümkün kılıyordu. Seneca için bu yasa, yaşamını adadığı Neron'un iyi bir imparator gibi davranması ve hareket etmesi amacının başarısızlığa uğraması demekti. Burrus ve Seneca asıl açmazla kısa süre sonra yüz yüze geldiler. Neron onlara sonunda kutsal Claudius'un kızı olan Octavia'dan boşanıp Poppaea ile evlenmeye karar verdiğini açıkladı. Seneca ve Burrus buna karşıydılar. Neron Augustus soyundan geliyor olabilirdi ama Octavia'yı boşaması, imparatorluk üzerinde hak iddia etmesinin temel taşını oluşturan kutsal Claudius'la bağını tamamen koparması demekti. Neron tepinerek ısrarını sürdürünce Burrus onun sözünü kesip tacı kastederek, "Öyleyse ona çeyizini geri ver!" dedi.[16] Böylece aralarındaki son bağ da kopmuş oldu.

Bundan sonra olaylar hızla gelişti. Burrus kısa süre sonra bir tümör yüzünden öldü. Etrafta Neron'un onun zehirlenmesini sağlayarak ölümünü çabuklaştırdığı söylentisi dolaştı. Kesin olan, imparatorun hiç vakit kaybetmeden İmparatorluk Muhafızlarına yeni bir komutan atamasıydı. Neron boşanabilmek için çevresindeki evet-efendimcilere, baş belalarına ve yalakalara, keyfini kaçıran ve omuzlarına sorumluluk yükleyen kişilere gereksinimi olmadığının farkındaydı. Yeni dostlara ihtiyacı vardı. Bu amaçla önde gelen senatörler ve saray danışmanları ile bir toplantı yaptı. Bunlar kendi aralarında Neron'un boşalan göreve kimi getireceğini sorgulamaktaydılar. İmparator onların merakını hemen giderdi. İlk atadığı kişi Faenius Rufus isminde, erdemli ve deneyimli bir adamdı. İmparatorluk Muhafızları subayları tarafından sevilmekteydi ve Roma'nın mısır kaynaklarını, hiçbir çıkar gözetmeden başarıyla denetlediği biliniyordu. Meclis rahat bir nefes aldı.

Oysa bir sonraki atama onları düş kırıklığına uğrattı. Neron İmparatorluk Muhafızlarının eş-komutanlığına iyi dostu Ofonius Tigellinus'u getirdiğini açıkladı.

Tigellinus'un sicili en azından biraz alışılmışın dışındaydı. Gözcülerin (Roma'daki itfaiye hizmetlerinin) başı olduğu doğru ise de ününü başka alanlara borçluydu. İmparatorla Neron'un çocukluğunu geçirdiği Calabeia'da halasına ait olan bir malikânede tanışmıştı. Muhtemelen yarışlara ve at yetiştirmeye olan ortak ilgileri, onların hemen birbirlerine ısınmalarına yol açmıştı. Bundan da öte, Neron Tigellinus'un kişiliğine, onun şeytanca davranışlarına hayran olmuştu. Tigellinus yakışıklıydı ve Neron'dan on beş yaş kadar büyüktü, Sicilya'daki fakir bir aileden gelmesine karşın yüksek mevkilerde dostları vardı. İki aristokrat ailenin evlerine sızmayı başarmıştı ve ahlaksızlığı ile ünlüydü. Söylenildiğine göre önce erkekleri, sonra onların karılarını baştan çıkarmış ve böylece Roma'nın yüksek sosyetesindeki yerini almıştı. Şimdi ise, imparatorluk sarayındaki safahat âlemlerinde, eğlencelerde ve içkili partilerde, Tigellinus Neron'un en ahlaksız ve güvenilir dostu, en şeytani protokol şefiydi.

Bu atama bir başka nedenle de başa dert olacaktı. Bu atama ile senatonun gözünde iyi bir imparator için gerekli ilkelerden biri feda ediliyordu. İlk imparator Augustus Roma İmparatorluğu'nu başarıyla yönetmek adına, hiç değilse görünürde yüksek düzeyden bağımsız fikirli kişilere güvenmekteydi. Aristokrat Seneca bu geleneğin Neron döneminde de sürdürülmesini sağlamıştı. Fikirlerini söylemekten çekinmediği için imparatora karşı her zaman dürüst davranmıştı. Serveti ve Roma toplumundaki konumu, imparatorun indindeki statüsüne bağlı değildi. Oysa Tigellinus'un atanması, Neron'un çevresini ayak takımından dostlarla çevirmekte olduğunu gösteriyordu. Tigellinus sıradan bir aileden gelmek-

teydi ve konumunu tamamen imparator sayesinde sağlamıştı. Seneca, Tigellinus'un Neron'a karşı çıkmak şöyle dursun, ona kölelik edip sadece duymak istediklerini söylemesinden endişe ediyordu. Ona kesinlikle doğru önerilerde bulunmayacaktı. Öte yandan Seneca'nın tek endişesi Tigellinus'tan kaynaklanmıyordu. En büyük endişesi kendi hayatıyla ilgiliydi.

Tigellinus hemen işe koyuldu. Neron'un kendine olan güvensizliğinden nasıl yararlanabileceğini iyi biliyordu. Seneca'nın servetinin ve mal varlığının Roma İmparatoru'na bir hakaret teşkil ettiğini, çünkü imparatorluk topraklarına rakip olduğunu söyleyerek Neron'u işlemeye koyuldu. Neron kıskançlığa kapıldı. Seneca'nın zamanı tükenmekteydi ama çok tatsız bir ikilem onun elini kolunu bağlamaktaydı: Ya imparatoru kızdırmayı göze alarak onun danışmanlığını sürdürecek, ya da uzlaşmaya vararak Neron'un kaprislerine ve isteklerine boyun eğecekti. Bunların hiçbiri çekici gelmiyordu. Sonunda bir çözüm buldu: İmparatordan emekliliğini isteyecekti. Seneca Neron'u imparatorluk sarayında buldu. Her zamanki parlak, cana yakın tavrıyla kutsal Augustus'u örnek göstererek söze başladı. İlk imparator, dedi, en yakın danışmanlarının dahi emekli olmasına izin vermişti. Acaba imparator da kendisini aynı şekilde ödüllendirebilir miydi?

Neron bu öneriyi nezaketle reddetti. "Benim yönetimim daha yeni başlıyor," dedi. "Eğer gençliğin kaypak yolları beni baştan çıkaracak olursa bana doğru yolu göstermek için yanımda kal. Sen benim yetişme çağımda beni yönlendirdin; şimdi bana daha titizlikle yol göstermelisin!"[17] Seneca imparatora teşekkür ederek yanından ayrıldı. Nazik girişimi işe yaramamıştı. Gene de ateş hattının dışında kalma yolunu buldu. Sağlığının bozulduğunu ve felsefi çalışmalar yapmakta olduğunu bahane ederek zamanının büyük bir bölümünü

kent dışındaki arazilerinde geçirmeye başladı. Danışmanlığın sağladığı ayrıcalıktan yoksun kalmış olabilirdi ama hiç değilse şimdilik canını kurtarmıştı. Seneca'nın saraydan uzak kalışı Neron'a üçüncü bir atama üzerinde düşünme olanağı verdi. Bu, İmparatorluk Muhafızlarına komutan atamaktan biraz daha fazla kurnazlık gerektiriyordu. Şimdi Poppaea'yı metresi değil imparatoriçe olarak görmek istiyordu.

Poppaea Neron'dan altı yaş büyüktü ve aristokrat olmasa da zengin bir aileden gelen güzel bir kadındı. Annesi bir asilzadeydi ve babası Tiberius'un yönetiminde gözden düşmüş bir şövalye idi. Tutkulu bir insan olan Poppaea babasınınki yerine anne tarafından büyükbabasının adını kullanarak Roma'nın yüksek sosyetesine bir fırtına gibi girmişti. Birbiri ardına iki aristokratla evlenmişti ve ilk evliliğinden bir çocuğu vardı. Savurganlığı ve lükse düşkünlüğü tüm kentte konuşulmaktaydı. Ona Pompeii yakınlarında tahsis edilmiş ve kazılarda gün ışığına çıkarılmış olan evi, Villa Oplontis, onun bu ününü doğruluyor: Söylendiğine göre arabasını çeken katırların altın nalları vardı ve cildini güzelleştirmek için her gün 500 eşeğin sütüyle banyo yapardı.[18] Neron ona deli gibi âşıktı. Sevgili dostunun ona tavsiyede bulunan sesinin ve sadık Burrus'un vicdanının yokluğunda, Neron bundan sonraki kumarını tek başına oynadı.

İmparator Octavia'yı boşarsa rakiplerinin bundan yararlanabileceğini iyi biliyordu. Julio-Claudius sülalesinin öbür üyeleri de Neron gibi Augustus soyundan gelmekteydi ve bu yüzden asil ve kutsal kan taşıdıklarını ileri sürebilirlerdi. Bu nedenle Neron işi şansa bırakmadı. Konumunu sağlamlaştırmak isteyen Tigellinus onu iki olası iddia sahibi hakkında uyardı. Rubellius Plautus, imparator Tiberius tarafından Augustus'un torununun torunu oluyordu. Faustus Cornelius Sulla Felix ise Augustus'un kız kardeşinin torununun çocu-

ğuydu. Tigellinus dostunun paranoyasından faydalanarak, Neron evlilik dolayısı ile Claudius'la olan ilişkisini sonlandırırsa bu iki kişiden birinin ona meydan okuyabileceğini belirtti.

Neron'un aklı yattı. Katiller derhal Asya'ya ve Galya'ya gönderildi. Roma'ya döndüklerinde yanlarında kurbanları Plautus ve Sulla'nın başları bulunuyordu. İmparatora göre suçları artık alışılmış türdendi: vatana ihanet. Öte yandan, senato en iyi ve en erdemli iki üyesinin ani ölümüne nasıl bir tepki verecekti? Kısaca, fazla dürüst davranmadıkları söylenebilir. Seneca'nın gidişiyle senatörler, senato ile imparator arasında ortak bir davranışının artık hiçbir anlam taşımadığının bilincindeydiler. İmparatordan korktukları için, kendilerine uzatılan yemi yuttular. Neron'un ölümden kıl payı kurtulmasından dolayı tanrılara şükranlarını sunma kararı aldılar. En önemli iki rakibinin ölümünden sonra Neron artık boşanma konusuna yoğunlaştı. Yalnızca bir bahaneye ihtiyacı vardı.

Sarayda dedikodular aldı yürüdü. Hedef alınan Octavia idi. İskenderiyeli bir flüt sanatçısı ile yaşa dışı ilişkide bulunduğu ileri sürüldü. Bu suçlamayı inandırıcı kılmak için Tigellinus Octavia'nın hizmetkârlarına işkence ederek tanıklık yapmaya zorladı. İçlerinden biri işkencecisine karşı direndi. "Tigellinus'un ağzı," diye haykırdı, "Octavia'nın her tarafından çok daha fazla pislik saçıyor."[19] Kısa süre sonra Neron'un karısı askeri gözetim altında Campania'ya sürüldü. Roma'da büyük gümbürtü koptu. Neron kutsal Claudius'un kızının halk tarafından ne kadar çok sevildiğini hesaba katmamıştı. Protestolar kısa sürede ayaklanmalara dönüştü. Neron paniğe kapıldı. Onun için önemli olan senatodaki saygınlıktan çok halkın sevgisiydi. Bunu yitirmek istemiyordu, bu yüzden şaşırtıcı bir açıklama yaptı ve Octavia ile boşanmaktan vazgeçti.

Halk buna aynı coşkuyla yanıt verdi. Capitol'de dualar edildi, Poppaea'nın heykelleri yıkıldı ve bu coşku içinde imparatorluk sarayı bile işgal edildi. Ama sevinçleri uzun sürmedi. Neron fikrini tekrar değiştirdi: Poppaea her koşulda karısı olacaktı. Poppaea'nın bunu duyunca rahatlamış ve sevinmiş olduğu sanılabilir. Tam aksine. Octavia boşanmış ve sürgünde olabilirdi ama hâlâ bir sorun yaratmaktaydı.

Şimdi artık Neron'un damarına basma ve onun korkularını körükleme sırası Poppaea'ya gelmişti. Onu uyararak Octavia'nın asil kanlı, sevilen bir imparator kızı olduğunu anımsattı. Sürgünde bile bir ayaklanmanın sembolü olabilir, Neron'a meydan okuyabilirdi. İmparator buna ikna oldu. Bu sorunu çözecek birine ihtiyacı vardı. Bu konuda tek bir kişiye güvenebilirdi. Annesinin katili Anicetus'u saraya çağırdı. Güvenli ve rahat bir emeklilik söz konusuydu ama bir tek koşulla: Anicetus Octavia ile yasa dışı bir ilişkiye girdiğini itiraf edecekti. Agrippina'nın kanı hala ellerinde olduğu için Anicetus'un bunu kabullenmekten başka çaresi yoktu. Artık cinayet planının tüm taşları yerine oturmuştu.

Nero senatörleri ve danışmanları toplantıya çağırdı ve bir açıklamada bulundu: Octavia bir komplo hazırlamış ve bu amaçla donanma komutanını baştan çıkarmıştı. Bu sözler Neron'un dudaklarından dökülürken yirmi yaşındaki iffetli bir kız, Roma'dan binlerce kilometre uzaklıktaki bir adada Romalı askerlerce esir alınıyor ve damarları kesiliyordu. Babasının ve erkek kardeşinin gözleri önünde öldürülüşüne tanıklık etmişken şimdi kendi ölümüyle yüz yüze geliyordu. Ama ölmesi çok zaman aldı. Sabrı tükenen Muhafızlar onu buhar odasında boğdular. Kafası kesilip Poppaea'nın görmesi için Roma'ya götürüldü.

Neron artık uçurumun yanına her zamankinden fazla yaklaşmıştı. İmparatorun yönetimdeki üstün konumunu giz-

lemek için üzerine örtülen perde açılmak üzereydi. Augustus tarafından yaratılan görüntü; imparatorluk makamının yetkisini devlet kurumlarından aldığı aldatmacası artık iyice zayıflamıştı. Neron aslında yasaları tanımamaktaydı. Kimseye hesap vermek zorunda değildi ve bunun her zaman bilincinde olmuştu. Tek değişen, bunu gizlemeye artık önem vermemesiydi. Bu çok tehlikeli bir durumdu; cehennemden gelen hayaletler gibi bir düşman ordusunu ayaklandırabilirdi. Buna rağmen şans Neron'dan yanaydı. Kader genç adama iyi bir imparator ve Augustus ismine layık biri olduğunu göstermek için son bir fırsat verecekti.

Bunalım

İki yeni danışmanı Tigellinus ve Poppaea'nın etkin konumları ile güzel günler yaşandı. Marcus Agrippa gölünde Roma mühendisliğinin en üstün yetenekleri eğlence amaçlarıyla en çarpıcı şekillerde uygulamaya kondu. Önce göl kurutuldu ve Neron'un burada halka açık bir av gösterisi düzenleyebileceği hale getirildi. Sonra göl yeniden suyla dolduruldu ve muazzam bir deniz savaşı gösterisi sergilendi. Tekrar boşaltılarak gladyatörler için bir arena yapıldı, ama bu bile sahneye konan oyunun son bölümü değildi.[20] Neron bu kez Tigellinus'u dönemin en ünlü ziyafetini gerçekleştirmekle görevlendirdi.

Göl tekrar suyla dolduruldu ve ortasına büyük kütüklerin birleştirilmesiyle oluşturulan kocaman yüzer bir platform kuruldu. Bunun çevresine tavernalar ve gizli buluşma yerleri yapıldı. Platformun ortasında Nero, Poppaea ve Tigellinus gelen senatörleri, şövalyeleri ve halkı muhteşem bir törenle karşıladı. İmparatorluğun dört bir yanından getirtilen rengârenk kuşlar ve hayvanlar adaya yerleştirildi. Eğlencenin dozunu arttırmak için insanlara çeşitli roller dağıtıldı: Soylu kadınlar sokak kadını gibi davrandılar ve gerek aristokratların gerekse

ayak takımına mensup sabıkalı gladyatörlerin tüm isteklerini yerine getirdiler. Partiye Neron'un bu tip eğlenceleri seven tüm aristokrat dostları ve senatörleri davet edilmişlerdi. Bununla beraber, Neron ve saray erkânı içinde bulundukları bu ahlaksızca hayal âleminden çok acı bir şekilde uyandırılacaklardı.

Yangın MS 19 Şubat 64'te *Circus Maximus* bölgesindeki küçük bir dükkânda başladı. Süratle yayıldı ve eski Roma'nın yaşadığı en büyük afete dönüştü. Hızını arttırdıkça Roma'da Palatinus ile Capitolinus tepeleri arasındaki dar sokaklara, yoksulların evlerine, kemer altlarına ve geçitlere yayıldı. Yangın altı gün sürdü ve tam söndü sanılırken yeniden alevlenip üç gün daha devam etti. Tamamen söndüğünde Roma'nın on dört mahallesinden yalnızca altısı ayakta kalabilmişti. Üç mahalle tümüyle yanıp kül olmuştu, diğerlerinde ise kararmış birkaç bina iskeletinin dışındakiler büyük hasar görmüştü. Birçok insan öldü ve pleblerin barınaklarından büyük arazi sahibi senatörlerin büyük malikânelerine kadar birçok ev yok oldu. Roma aynı zamanda kent kurucuları Romulus, Numa ve Evander'e adanmış tapınaklar ve kült yerleri gibi tarihi eserleri de yitirmiş durumdaydı.

Neron Roma'dan 50 kilometre uzaklıkta bulunan Antium'daydı; yükselen alevlerin yoğunluğunu ve yangını gözlemleyebiliyordu. Kent yanarken lir çalmaya ara vermekle kalmayıp yangına etkili bir şekilde ve acilen müdahale de etti. Yangından kaçanlara barınacak yer sağlanmasını emretti. Evsizlere Mars Meydanı'nı, Agrippa'nın kamu binalarını, hatta kendi sarayının bahçesini açtı. Rufus'un emrindeki İmparatorluk Muhafızları yangında her şeylerini yitirmiş olanlara geçici barınaklar yapmaya başladılar. Roma itfaiyesinin başında bulunan Tigellinus da Neron'un emriyle harekete geçip gerekli önlemleri aldı. Bununla beraber, senatonun Ro-

ma'daki hasarı saptamasından sonra Neron'un asıl liderlik vasfı kendini gösterdi.

Yıkıntıları inceledikten, senatör ve danışmanlarından gerekli bilgileri aldıktan ve kalıntıların temizlenmesi için gerekli parayı kendi cebinden ödemeyi kabul ettikten sonra Neron Roma'da tekrar böylesine bir trajedi yaşanmaması için düşündüklerini açıkladı. Evlerin ve barınakların yüksekliğini kısıtlayan, yalnızca belirli tür kerestenin kullanılmasına izin veren yasalar önerdi. Yasalara göre sokaklar belli bir genişlikte ve bir plan içinde yapılacaktı. Yeni binalarda, yapıların aralıklı olmasını sağlayacak iç avlular bulunacaktı. Bunlar yangında feci şekilde çökmüş olan evlerin tamamen aksi olacaktı. Sokaklara ve evlerin önüne kemerler ve sütunlar inşa edilecekti. İmparator tüm bunları kendi cebinden karşılayacağını garanti etti. Bundan sonraki herhangi bir yangında Romalıların yıkıntılar altında kalması engellenecekti. Bu atılan adımlar sadece bir başlangıçtı. Bu önlemleri alırken Neron bu korkunç trajedinin aslında Roma için bir fırsat olduğunu fark etti. Senatörlerin toplantısında Neron Roma'yı sadece yeniden inşa etmekle kalmayıp daha büyük, hatta ilk imparator Augustus'unkinden de büyük, yeni bir kent kurmayı önerdi. Bu, Neron'un yeni çağına yakışır bir kent olacaktı.

Roma'nın başına gelen bu büyük felaketten sonra imparatorun ileri görüşlü liderliği büyük coşku ve alkışlarla karşılandı. Neron verdiği sözleri tuttu: Özel yatırımcılara inşaat projeleri için cömert teşviklerde bulundu ve MS 64'de basılan paralardan anlaşıldığına göre, Neron Vesta Tapınağı'nın, Pazar Yerinin ve ünlü *Circus Maximus*'un restorasyonunu da hızlandırdı. Öte yandan, alkış tutan senatörler kısa sürede Neron'un Roma için yeni kamusal planlarının daha kişisel ve özel bir projeyi de kapsadığını gördüler: İmparator için yeni

bir saray. Bu mimari proje zaman içinde Neron'un hayallerinin ve zorbalığının simgesi haline gelecekti.

Neron zaten üzerinde Augustus'un evi bulunan ve daha sonra imparatorların mekânı olarak tanınan Palatinus Tepesi'nde kendisine zarif bir ev yaptırmıştı. Neron'un buradaki evi yeni, büyük ikametgâhının girişi olarak kullanılacaktı. Altın Ev, gölün ortasına yapılmış çok sayıda lüks villalardan ve binalardan oluşuyordu Muhteşem bahçelerinde sadece çim saha değil, "işlenen tarlalar, bağlar, otlaklar, ormanlar ve her türlü ehli ve yabancı hayvanlar bulunacaktı". Bu, doğadan esinlenen, kaliteli ve çağdaş bir düzenleme, "olağanüstü görünümler içeren, yapay bir kırsallık" biçimiydi.[21] Burada ayrıca sayısız çılgınca ve uçuk projeler de yer alıyordu: yapay mağaralar, sıra sıra sütunlar, pavyonlar ve pasajlar. Yaklaşık 50 ila 120 hektar üzerinde kurulan bu tesisler Palatinus, Esquilinus ve Caelius tepeleri arasındaki vadiyi kaplıyordu.

Tam ortada, iki kat üzerine iki kanat olarak inşa edilmiş, karmaşık planlı odalar bulunan, bir bahçeyle çevrili Neron'un sarayı yer alıyordu. Bunun bir kısmı halen ayaktadır. Mimar Severus ve Celer yeni biçem ve teknikleri denemiş, doğu kanadındaki sekizgen koridorun üstü sürgülü bir kubbe ile örtülmüştü. Aydınlatma bile son derece farklıydı: Koridorun sekiz duvarıyla kubbe arasında kalan kısma bir dizi delik açılmıştı. Alt katta da sekiz duvar ayrı bir özellik kazandırmaktaydı: Öndeki üç tanesi parka açılıyor, dördünden tonozlu odalara geçiliyor ve arkadaki sonuncusunda ise suyun kaynağına inen merdivenler bulunuyordu. Sarayın ayakta kalan kesimlerinden Neron'un o dönemin ünlü ressamlarını da görevlendirdiği anlaşılıyor. Yatak odalarının çoğunda ve koridora açılan odalarda muhteşem resimler, şık freskler ve süslü panolar yer almaktaydı.

Saray aynı zamanda teknik buluşların ve yeni cihazların sergilenme yeriydi. Banyolarda tuzlu deniz suyu ve doğal kaynaklardan gelen kükürtlü sular akmaktaydı. Yemek odalarında hareketli fildişi panellerden aşağıda oturan konukların üzerine çiçek yaprakları yağdırılıyor, gizli borulardan üstlerine parfüm sıkılıyordu. En önemli parça, ziyafet salonlarından birinin üzerindeki döner tavandı ve bunun hareketi gökyüzünün gece ve gündüz görünümünü yansıtıyordu.[22] Altın Ev son moda ince zevk ürünü detayları ile muhteşemdi. İçeri girenlerin onun şaşırtıcı zarafeti ve sanatsal zenginliği ile büyülenmemesi olanaksızdı. Ama tüm bunların gerisinde yatan bir gerçek vardı: Roma halkının çoğunluğu Neron'un kent merkezinin altını üstüne getirerek kendisi için zevkine uygun bir ev yaptırdığı kanısındaydı.

Altın ev plebleri yaşam yerlerinden yoksun kıldı; duvar yazıları ve taşlamalar sarayın Roma'yı yalayıp yuttuğunu ileri sürüyordu. Tutucular Roma'nın kadim tarihinin dışlanmasını kınadılar; Neron'un keyif sarayı, onu evlat edinen kutsal Claudius'a adanmış olan tapınağı bile içine almıştı.[23] Neron'u eleştirenler, bunun geleneksel bir Roma erdemi olan evladın babaya bağlılığını yok ettiğini ileri sürüyorlardı. Bunun sonucu olarak, Neron'un megalomanisi yüzünden Roma'yı kendisinin yaktırdığı söylentileri yayılmaya başladı. Bu söylenti, ikinci yangının Tigellinus'un arazisinde baş gösterdiği dedikodusu ile körüklenmekteydi. Bu dedikodular o kadar aldı yürüdü ki Neron sert önlemler almak zorunda kaldı. Kendine günah keçisi olarak Roma'daki Hıristiyanları seçti. Bunlar tutuklandı ve Neron, halkı eğlendirmek adına, onların öldürülmesi için kendi bahçesinde ve restore edilmiş *Circus Maximus*'ta gösteriler düzenledi. Hıristiyanlara yabani hayvan derileri giydirildi ve köpeklere parçalatıldı ya da çarmıha gerildiler ve yanan bedenleri gece gökyüzünü aydınlattı.[24]

Neron'un aşırılıklarının bir simgesi de yeni sarayının girişine dikilen heykelidir: bronz heykel 36 metre yüksekliğindedir ve başında güneş ışınlarının çevrelediği bir taç bulunmaktadır. Böylesine bir israf, Neron'un, danışmanlarının ve senatonun Roma'nın yeniden yapılanmasının ve düşlenen sarayın büyük paralara mal olacağını fark etmelerine neden oldu. Senatörlerin hesaplamadığı ise, Neron'un bunu sağlamak için başvuracağı tatsız yollardı:

> İtalya para bulmak için talan edildi, eyaletler perişan oldu; ayrıcalıklı ayrıcalıksız arasında hiçbir fark gözetilmedi. Tanrılar bile talandan nasibini aldı. Roma'daki tapınaklar yağmalandı; zaferleri, adakları, Roma'nın kuşaklar boyu var olan tutku ve korkularını simgeleyen altınlara el konuldu.[25]

Yeni Roma'sının bedelini karşılayabilmek için Neron yalnızca tüm eski gelenekleri hiçe saymakla kalmadı. Yeni çağını başlatmak uğruna imparatorluğu iflasa sürüklemeye de hazırdı. Sağa sola emirler yağdırması sonucu, Roma'nın ve eyaletlerinin yönetiminde mali ve politik bir bunalım baş gösterdi. Neron bunu neden yapıyordu? Altın Ev olağanüstü harcamaların yol açtığı mali krizden çok daha önemliydi. Bu aynı zamanda Neron'a karşı muhalefetin neden şimdi arttığını da gösteriyordu.

Altın Ev, Neron'un herkesten üstün olduğunu, Roma devletinde en güçlü kişi olma hakkına sahip bulunduğunu kanıtlayan sanatsal bir girişimdi. Augustus'tan devraldığı monarşiden kaynaklanan ve sonra da Agrippina tarafından körüklenen özgüven eksikliği yüzünden bir şeyler yapmak ihtiyacındaydı. Şimdi bu sorunu kökünden çözecek bir yol bulduğuna inanıyordu. Saray kısmen oturulacak duruma geldiğinde, söylendiğine göre Neron, "İyi! Sonunda insan gibi yaşaya-

bileceğim," demişti.[26] Neron için ancak dünyanın en büyük sarayı yaşanacak normal bir yer sayılabilirdi. Bu davranışın altında yatan gerçek, Neron'un Roma devletindeki herkesten üstün olduğunu ilan etmesidir. Evet, saray bahçesinin bir kısmı pleblere açıktı ve, evet, Neron evini sıradan vatandaşlara açık tutuyor görünüyordu. Ama tüm bu uzlaşmalar bile, halka açık bir sarayın değil, bir hükümdarın üstün konumundan cömertçe dağıttığı armağanların resmini çizmekteydi.[27] Yönetim tarzının Augustus'tan Neron'a gösterdiği değişim bundan daha açık bir şekilde dile getirilemezdi. İlk imparator villasında alçakgönüllülüğü sergilemişti. Palatinus'taki evi, "Ben herhangi bir senatörüm" derken Neron'un sarayı "Ben kimseye benzemem. Herkesten üstünüm," diyordu. Bunu neden vurgulamak ihtiyacını hissetmişti?

Augustus iç savaşı sonlandırıp imparator olarak yeni bir devlet kurduğunda yetkilerin aslan payına sahip olduğu kuşkusuzdu: Ordu ona bağlıydı ve Mısır'ın zenginliklerini ele geçirdiği zaman kendisi de muazzam bir servet edinmişti. Bu güç onu herkesten üstün kılmış ve devlete egemen olma olanağı tanımıştı. Augustus dikkatli davranıp üstün gücünü anayasal bir yönetim kisvesi altına gizlediği sürece seçkinler bu duruma karşı çıkmadılar. Neron'un davranışı ise belirsizdi. Askeri zafer kazanmaya ne ilgisi ne de fırsatı olduğundan orduya karşı fazla bir saygı beslemiyordu. Olağanüstü bir serveti de yoktu. Bulunduğu konuma yalnızca veraset yoluyla gelmişti. Soyu nedeniyle buradaydı, o kadar.

MS 64'e gelindiğinde, Augustus'un torununun kızı olan annesi Agrippina'nın ve imparator Claudius'un kızı olan karısı Octavia'nın öldürülmesi, Neron'un taht üzerindeki hakkını daha da azaltmıştı. Julio-Caludius soyundan gelen diğerlerinin de hak iddia edebileceklerinden ve şimdilik perde arkasında potansiyel rakipler olarak beklediklerinden

endişeleniyordu. Bardağı taşıran son damla Seneca olmuştu. Giderek araları soğuduğundan Neron'un eski öğretmeni artık ona gücünü nasıl gizleyeceği, senatoyla nasıl başa çıkacağı ve nasıl dürüst ve hoşgörülü bir yönetim sergileyeceği konusunda önerilerde bulunamıyordu. Tüm bu nedenlerden ötürü, Neron'un imparatorluk konusundaki güvensizliği ile başa çıkabilmek için tek çıkar yolu vardı: baskıcı ve saldırgan bir yönetim tarzı benimseyerek, rakiplerine olan üstünlüğünü kanıtlamak.

Altın Ev'deki benzersiz sanatsal değerler ve zenginlikler kanalıyla Neron, herkesten üstün ve önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Bu, hırslı senatör ve şövalyelerin gözünde yenir yutulur bir şey değildi. Ertesi yıl bunların bir kısmı ondan kurtulmak için entrikalar planlamaya başladılar.

Entrika

Birkaç hoşnutsuz senatörün homurdanmaları, İmparatorluk Muhafızlarının eş-komutanı Faenius Rufus'un onlara katılmasıyla imparatora ciddi bir suikast girişimine dönüştü. MS 65'te Rufus güç kazanmaya başlayınca Tigellinus kolay etki altına giren imparatorun kulağına kar suyu kaçırmaya girişmiş ve böylece Rufus üç yıl boyunca hakaretlere ve iftiralara maruz kalmıştı. Rufus, Neron'un önde gelen korumalarını, albayları, bölük komutanlarını ve diğer subayları kendi yanına çekti. Onların desteği çok önemliydi.

Suikastçıların başında senatör Flavius Scaevinus vardı ve planları çok basitti: Neron'un yerine kendilerinden biri olan Gaius Calpurnius Piso'yu geçirmek. Onlara göre Piso en ideal adaydı. Cumhuriyetin en ünlü ve aristokrat ailelerinin birine mensuptu; daha yakın bir geçmişte Julio-Claudius hanedanıyla Jül Sezar ve Augustus'a kadar uzanan bağları vardı. Ayrıca senatör ve onların haklarını savunan bir avukat olarak

plebler arasında çok seviliyordu. Dost canlısı, kibar ve yüksek sosyete arasında aranan bir kişiliğe sahipti ve Neron bile dostları arasındaydı. Oysa şimdi bu dostluğa ihanet etmeye hazırlanıyor, bunu Roma'yı yerle bir etmek üzere olan zorba ve açgözlü bir imparatorun elinden kurtarmak, devleti özgürlüğe kavuşturmak için yapmak zorunda olduğunu söylüyordu. Başkaları ise onun sırf kendi çıkarları için bu işe giriştiğine inanıyorlardı.

Suikastçılar planlarının öğrenilmesi tehlikesiyle karşılaşıncaya kadar ağırdan aldılar. Epicharis adında azat edilmiş bir köle, donanma kaptanlarından Proculus'u kendi saflarına kazanmaya çalıştı. Proculus'un da Neron yönetiminden hoşnut olmadığı için suikast planına katılacağını sanmıştı. Oysa Proculus, suikastçıların isimlerini bilmediği halde Neron'u uyardı ve Epicharis gözaltına alındı. Artık harekete geçmek gerekiyordu. Suikastçılar Neron'u kimin öldüreceğini kararlaştırmak için gizli bir toplantı yaptılar. Aralarından biri imparatorun Piso'nun Baiae'deki lüks villasına davet edilmesini önerdi ama Piso kutsal ev sahibi-konuk ilişkisinin lekeleneceğini ileri sürerek bunu reddetti. Aslında Neron Roma dışında öldürülürse bir başka aristokrat rakibi ve Augustus'un soyundan gelen Lucius Junius Silanus Torquato'nun olaylara el koyarak kendini saf dışı etmesinden endişeleniyordu. Sonunda suikastçılar *Circus Maximus*'ta düzenlenecek oyunlar sırasında harekete geçmeye karar verdiler. Neron mutlaka burada hazır bulunacaktı.

Toplantıdan ayrılmadan önce imparatora nasıl saldırıya geçeceklerinin provasını yaptılar. Senatörlerden en kuvvetlisi mali yardım isteyen bir dilekçe ile Neron'a yaklaşacaktı. Sonra Neron'u yakalayıp yere yatıracak, bu arada isyancı İmparatorluk Muhafızları subayları onu bıçaklayıp öldürecekti. Bu kanlı olay, kararlılığını göstermek için togasının altına gizle-

diği hançerle dolaşan Senatör Scaevinus tarafından gerçekleştirilecekti. Hançeri kutsal erdem "Güvenlik"e adanmış olan bir tapınaktan almıştı. Suikastçılar bunun devlet yararına girişilen bir cinayeti daha da inandırıcı kılacağı düşüncesindeydiler. Gerçekte tüm bu canlandırmalar korkunç bir oyundan, bir başka zorba olan Jül Sezar'ın öldürülüşünün yaratıcılıktan yoksun bir tekrarından ibaretti.

Tasarlanan cinayetten önceki gece, Scaevinus kederliydi. Vasiyetini yazdı, işlerini düzene koydu, hatta kölelerini azat edip onlara armağanlar verdi. Milichus isimli kölesine son iki görev verdi: hançeri bilemesini ve sargı bezleri hazırlamasını istedi. Milichus kuşkulandı ama o anda akşam yemeğine çağrılmış olan konuklar geldi ve senatör derhal onlarla her zamanki gibi ilgilenmeye başladı. Neşeli konuşmaları gerginliğini gizleyemiyordu.

Milichus da o gece çok tedirgindi. Karısı onun imparatora içinde bulunduğu tehlikeyi bildirmesi ve ödüllendirilmesi için ısrar ediyor, kendisi ise bu tehlikeyi ilk açıklama şansını kaçırmaktan korkuyordu. Sonunda Milichus ertesi gün Neron'a kuşkularını açıklamak için gizlice evden çıktı. Muhafızlar önce onun önünü kestiler ama ısrarı üzerine izin verdiler. Neron'un azat ettiği bir köle olan Epaphroditus ile birlikte gidip imparatorun huzuruna çıktı.

Scaevinus derhal gözaltına alınıp saraya getirildi. Burada Tigellinus'la karşılaştı. Son derece sakin ve rahat olan senatör tüm suçlamaları reddetti. Aile yadigârı olan hançerin nankör ve ahlaksız eski kölesi tarafından çalındığını söyledi. Ya vasiyet? Buna yanıt olarak, vasiyetine her zaman yeni maddeler eklediğini, alacaklarına karşılık olarak kölelerini azat ettiğini anlattı. Bu yanıtlar Milichus'un kanıtlarını çürüttü ve olay senatörün lehine döndü. İhanetle ilgili resmi sorgulama, yakışık almayan, can sıkıcı bir duruma dönüştü. Öte yandan,

tam sorgulama bitip senatör gitmek üzereyken Milichus tekrar söz aldı. Son bir kuşkusu daha vardı. Scaevinus'un şövalye Antonius Natalis ile uzun uzun konuştuğuna tanık olmuştu.

Kan kokusu alan Tigellinus Scaevinus ile Natalis'i yüzleştirmeye karar verdi. Şövalye hemen gözaltına alınıp saraya getirildi. İki adam ayrı ayrı sorgulandı; anlattıkları birbirini tutmuyordu. Gerçeği öğrenmek isteyen Tigellinus kibarca sorgulamaktan vazgeçip işkenceye başvurdu. Bu sayede çok kısa bir süre sonra çok şey öğrendi. Önce, canı tatlı olan Natalis Neron'un huzurunda çözüldü. Piso'yu ele verdi ve sonra, paniğe kapılarak bir başkasının adını söyledi: Seneca. Tigellinus hemen sorgu odasına gidip Scaevinus'a Natalis'in itirafını aktardı. Yenilgiye uğrayan senatör diğerlerinin isimlerini açıkladı. Böylesine geniş çaplı bir suikast planı Neron'un güvensizlik duygusunu daha da derinleştirdi: Tüm cömertliğine, senatörlere verdiği onca şeye karşın, minnettarlıklarını böyle mi gösteriyorlardı?

Bundan sonra yaşanan terör, Neron yönetiminin bir zorbalığa dönüşmekte olduğu konusundaki kuşkuların terk edilmesine yol açtı. Ordu, Roma ve komşu kentlerin surlarını ezip geçti. Bu kentler askerlerle dolup taştı ve abluka altına alındı. Her yerde sıkıyönetim ilan edildi. İtiraf listesindeki her isim Neron'un gazabına uğradı. Tigellinus'un askerleri bunların çoğunu yakaladı ve Neron'un sarayının kapısına zincirledi. İlk başta hiçbiri itiraf etmedi ama hepsi zamanla ya işkenceye dayanamadı ya da dokunulmazlık rüşvetine kandı. Bu arada kendi yakınlarını, hatta aile bireylerini dahi ele verdiler. Mahkemeler gayri resmi yapılıyor, insanlar en sudan kanıtlarla suçlu bulunuyorlardı. Neron'un terör kampanyası sırasında, bilinen bir komplocu ile bir bağlantı, "ya da ayaküstü bir sohbet, bir toplantıda karşılaşma ya da bir

partiye veya gösteriye birlikte gitmiş olmak" suçlanmak için yeterliydi.[28]

Bununla beraber, kimse henüz İmparatorluk Muhafızları eş-komutanı Faenius Rufus'u ele vermemişti. Komploya dahil olduğunu Tigellinus ve Neron'dan gizlemek için Rufus suçluların sorgularında herkesten daha sert davrandı ve işkence uyguladı. Çok sert geçen bir "mahkeme" sırasında henüz ismi açıklanmamış olan bir İmparatorluk Muhafızları subayı Rufus'a kaçamak bir bakış fırlattı; Neron'u öldürmek için bir işaret bekliyordu. Ama subay tam kılıcını çekecekken Rufus cesaretini yitirdi ve onu durdurdu. Kaçan bu son fırsatla entrikanın korları tümüyle söndürülmüş oldu.

Bu arada Neron'un aristokratları hedef alan kanlı temizlik harekâtı şiddetini arttırdı. Suikast planının ortaya çıkışının ilk günlerinde Piso'dan İmparatorluk Muhafızları kampına, Forum'a, gidebildiği her yere giderek askerleri ve halkı imparatora karşı ayaklandırması istenmişti. Ama o bunu yapmamaya karar verdi. Bunun yerine Tigellinus'un askerlerine yakalanmadan önce damarlarını keserek intihar etti. Piso'nun vasiyeti suikast girişiminin ne denli bozguna uğradığının kanıtıydı: Karısını imparatorun hışmından korumak amacıyla vasiyette Neron'a övgüler yağdırmaktaydı. Oysa Seneca bu kadar kolay teslim olmadı.

Neron'un öğretmeni bu komploya dahil olmayı kesinlikle istemedi. Natalis Neron'un gözüne girmek için onun adını söyledi. Emekli olmasına karşın Seneca imparatorun vicdanındaki bir dikendi ve Natalis Neron'un uzun süreden beri ondan kurtulmak istediğini biliyordu. Natalis'in canını kurtarmak amacıyla imparatorun gözüne girme çabası sonuç verdi ve Neron Seneca'ı sonsuza dek susturma fırsatını yakaladı. Muhafızlar gelip evinin etrafını sardığında yaşlı senatör akşam yemeğini yemekteydi. Saklayacak hiçbir şeyi olmadı-

ğından Seneca vakur bir şekilde suçsuz olduğunu beyan etti. Komutan Gavius Silvanus durumu Neron'a bildirdi. Oysa Seneca'nın eski öğrencisi hocasının masumiyeti gibi önemsiz bir konuyu göz ardı etmeyi yeğleyerek subayı ölüm fermanı ile geri gönderdi.

Öte yandan Silvanus korkunç bir sır altında ezilmekteydi: Kendisi de suikastçılardan biriydi. Şimdi intikam girişimi içinde yer almakla daha büyük bir suç işlediği kanısındaydı. Emri bizzat yerine getirmeye dayanamayarak maiyetindekilerden birini gönderdi. Piso ve daha birçokları gibi Seneca da damarlarını keserek intihar etmeyi yeğledi. Önce adaleli kollarındaki damarları kesmeye kalkıştı. Bunda yeterince başarılı olamayınca ayak bileklerindeki ve diz altlarındaki damarları kesti. Seneca'nın karısı Paulina da eşiyle birlikte ölmek istedi ve o da aynı şeyi yaptı. Seneca birbirlerini görmenin kendilerini zaafa uğratacağından ve acılarını çoğaltacağından endişe ederek ona başka bir odaya gitmesini söyledi. Neron onların birbirlerine ne kadar bağlı olduklarını bildiğinden böyle bir şeyin olacağını sezmişti ve son bir acımasızlık –ya da merhamet– gösterisiyle askerlere Seneca'nın karısının ölümünü engellemelerini emretti. Paulina hayata döndürüldü, yaraları sarıldı ve matemli bir hayalet gibi yaşamını sürdürdü.

Rufus, kaçınılmaz olarak, sonunda ortaklarının ihanetine uğradı; onların mahvına yol açtığı için onun da açığa çıkmasını isteyen çoktu; bunların başında da hapisteki senatör Scaevinus geliyordu. Bir sorgulama sırasında Rufus daha fazla bilgi almak için senatörü sıkıştırırken fazla ileri gitti. Komplonun başı olan Scaevinus buz gibi bir tavırla, "Kendine sor. Kimse senden daha fazlasını bilemez," diye yanıtladı.[29] Rufus'un donup kalması onun suçlu olduğunu gösteriyordu ve hemen yakalandı. Tigellinus meslektaşının kariyerinin böylesine sonlanmasından büyük keyif almış olmalıydı.

Tigellinus imparatorun sadık dostları olan Nymphidus Sabinus ve yeni yetme senatör Petronius Turpilianus'un yardımıyla İmparatorluk Muhafızları ve senato içindeki diğer suikastçıları da temizledi. İmparatorluk Muhafızlarının bundan sonra kendisine bağlı kalmasını sağlamak için Neron her askere 2000 *sestertius* ve bedava mısır verdi. Turpilianus ve Tigellinus'a onur ödülleri verilirken Sabinus konsül yapıldı ve Rufus'un yerine İmparatorluk Muhafızlarının eş-komutanı olarak atandı. Sonunda, her zamanki gibi, Neron'un başkanlığında kutlamalar, şölenler düzenlendi ve tanrılara şükran adakları sunuldu. Korkuya kapılan senatörler tıpış tıpış gidip törenlere katıldılar.

Devleti güvenlik altına alan ve imparatorluğu yeniden güçlendiren Neron biraz dengeli ve ılımlı davranarak Natalis'i itiraflarından dolayı affetti ve diğerlerinin canını bağışladı. Buna karşın, zorbaca davranışlarında bir adım daha atarak yaşamının en büyük tutkusunu gerçekleştireceğini açıkladı. Sahnede rol yapmak. Kamu önünde. Roma'da.

Çöküş

Roma'nın kemerli sokaklarında önde gelen devlet adamlarının ev ve hamamlarında söylentiler almış yürümüştü. Senatörler var güçleriyle yeni bir bunalımın önüne geçmeye çalışıyorlardı. Dünyanın en güçlü insanı olan Roma İmparatoru, tutucu seçkinlerce tamamen hor görülen tiyatro sanatını bağrına basmaktaydı. Yer: Büyük Pompey Tiyatrosu. Olay: ikinci Neronia. Cumhuriyet döneminde ve imparatorluğun ilk yıllarında önde gelen yargıçlar aile saygınlıklarını sergilemek ve devlet içinde daha etkin rol almak amacıyla oyunlara ev sahipliği yapmışlardı. Şimdi Neron çağın en büyük oyunlarını kapsayan Neronia'nın giderlerini bizzat karşılayarak üstünlüğünü kanıtlamak peşindeydi. İtalya'da ve eyaletlerde

yaşayan tüm Roma vatandaşları davetliydiler ve bunun imparator için bir utanç kaynağı olacağı ileri sürülmekteydi.

Senatörler derhal bir plan yaptılar: Sarayda düzenlenen özel bir toplantıda imparatora şarkı kategorisinde ve aynı zamanda politik hitabet dalında birincilik ödülünü önceden vermeyi önerdiler; böylece Neron'un gösteri yapma hevesinin önüne geçeceklerini umuyorlardı. İmparator onların bu önerisini derhal reddetti: O yarışmaya katılan diğer sanatçılarla eşit koşullarda gösterisini halka sunacaktı. Hiçbir ayrıcalık istemiyordu.

İmparator bıkıp usanmadan hazırlıklarını sürdürürken, oyunları yöneten yetkili, bir konu belirledi: altın çağ. Bunun nedeni, Neronia'nın, Kartacalı fırsatçı Caesellius Bassus'un sözlerine kanan Neron'un define avcılığına başladığı tarihe rastlamış olmasıydı. Bassus böyle bir definenin varlığı konusunda öyle inandırıcı olmuştu ki, imparator bunu bulacağına inanarak bir yandan oyunların giderlerini karşılarken bir yandan da parasını, sarayını ve yeni Roma'sını inşa etmek için harcıyordu. Ama define asla bulunamadı. Bu arada, isminden de anlaşılacağı gibi, oyunların muhteşem ve göz kamaştırıcı olması planlanıyordu. Çok sayıda kurban kesilecek, tanrıların ve imparatorun tasvirlerini taşıyan törenler düzenlenecekti. Yunan stili yarışmalarda sporcular ve sahne sanatçıları, araba yarışlarından ve jimnastikten şiire, armacılığa, lir konserlerine ve komedi ve trajedi temsillerine kadar çeşitli dallarda becerilerini sergileyeceklerdi. Hatta Neronia, Augustus'un bir zamanlar kadın izleyicilere yasakladığı rahatsız edici bir unsur bile içeriyordu: üzerlerinde hiçbir giysi olmayan erkek sporcuların katıldığı atletizm oyunları. Bu sporcular şimdi yalnızca Roma'nın asil kadınlarının ve pleblerin değil, aynı zamanda Vesta Bakirelerinin önünde de yarışma onuruna kavuşacaklardı. Bu soylu bakireler yaşamlarının otuz yılını,

sağlık tanrıçasına adamışlardı. Varlıklarının kökeni Helenistik döneme dayanmaktaydı: Yunanlılarca düzenlenen benzer olaylarda rahibeler hazır bulunmuşlardı, bu yüzden Neron da onların burada bulunmasını istiyordu. Tüm istekleri yerine getirildi ama kulislerde rezalet baş göstermek üzereydi.

Neron bir trajedinin bir bölümünü oynamak üzere sahnede çıktığında Roma ordusunun temelini oluşturan, imparatorun seçkin polis gücünün üyeleri olan İmparatorluk Muhafızları onun müzik aletini taşımakla görevlendirilmişti. İmparatorun kendisi aktör giysileri içinde garip bir görünümdeydi: Yüzüne geniş alınlı, etkileyici bir maske takmıştı; yüksek topuklu ayakkabılar, süslü, rengârenk bir tunik giymiş, sahnede daha da haşmetli görünmesini sağlamak amacıyla göğsüne ve gövdesine yastıklar eklenmişti. Tiradını bitirdikten sonra Truva'nın yenilgisiyle ilgili kendi yaptığı bestesinin bir kısmını çaldı. Romalı plebler çılgınca alkışladılar. Roma imparatorunun kendileri için sahneye çıkması onları hayran bırakmıştı. Onu tekrar sahneye çağırdılar.

Kuliste Neron'un soylu dostu olan Aulus Vitellus, imparatorun bu çağrıya uymasını önerdi. Onun bu desteği üzerine Neron tekrar sahneye çıktı ve lirini çalıp şarkı söyledi. Jürinin kararını endişeyle bekleyen ve diğerleriyle eşit koşullarda yarıştığına inanan Neron, gösterisini ciddiye aldığı için kuralları da harfiyen uyguladı: gerektiği gibi durdu, mendiliyle terini silmekten kaçındı ve boğazını temizlemeye kalkmadı. Şarkısını bitirince dizlerini bükerek halkı selamladı ve kararı bekledi. Jüri üyeleri de rollerini en iyi şekilde oynadıktan sonra birincilik ödülünün sahibini açıkladılar. Neron birinci olmuştu.

Roma'nın kentli kitleleri bir kez daha tepinerek alkışlayıp bağrıştılar. Öte yandan, kayıtlara göre, birçok şövalye bu kararı ayaklarını yere vurarak protesto ettiler ve oradan ayrıldılar. Bir an önce oradan çıkmak isterlerken bazıları ezildi.

Aslında tüm bu kutlamaların gerisinde korkunç bir zorbalık yatmaktaydı. İtalya'nın ve diğer eyaletlerin daha tutucu vatandaşları gördüklerinden dehşete kapılmışlardı. Gene de herkesle beraber alkışladılar. Başka seçenekleri yoktu: İmparator tarafından halkın arasına yerleştirilen profesyonel amigolar arasında sıkışıp kalmışlardı. Bu genç ve tutkulu amigolara Augustiani deniyordu ve Neron tarafından hevesli sanatçılar arasından seçilerek atanmış 5000 kadar şövalyeden oluşuyorlardı. İmparatorun resmi hayranları olarak, sıkılan ya da dehşete kapılan izleyicilere dirsek atıyor, onları dürterek tedirgin ediyorlardı. Aynı zamanda gizli polis görevini de üstlenmişlerdi; seyircilerden dikkatini vermeyen ya da hoşnutsuzluk gösterenlerin isimlerini kaydediyorlardı.[30]

İmparator'un gösterisine destek vermemek, vatana ihanetle eşdeğerdi. Öte yandan, oyunların bir yanı seçkin senatörler için yenir yutulur gibi değildi. Neron sadece onları alkışlamaya zorlamakla kalmıyor, Neronia'dan yararlanarak senatoyu politik gelişimden tümüyle dışlayacak biçimde halkın gözünü boyuyordu. Muhteşem oyunlar en büyük vatandaş ile senato arasında olması gereken eşitlikle dalga geçmekteydi. Bu, Neron'un kendisini devlet kurumlarının üstünde gördüğünün açık bir işaretiydi: İnsanların duygularıyla oynuyor, birey olarak kendisine saygı ve hayranlık duymalarını sağlıyordu. Kıskançlık duygularına kapılan senatörler, hiç kimsenin bu oyunlarla aşık atacak eğlenceler düzenleyemeyeceğini söyleyerek homurdanmaktaydılar. Aralarından hiçbiri halkın sevgisini Neron kadar kazanamazdı.

Ertesi yıl çok daha ölçüsüz ve tatsız gösteriler sahnelendi ve hepsinde Neron'un benzer görüntüsü yer aldı: Gerçeği düşlerden ayıramayan ve hayal dünyasında yaşayan bir zorba. Poppaea'nın cenaze töreni bunlardan biriydi. Oyunlardan hemen sonra, araba yarışlarından öfke içinde eve dönen

Neron karısı ile karnındaki çocuğunu tekmeleyerek öldürdü. Poppaea her zaman genç yaşta ölmek istediğini söylerdi; böylece istediği oldu.[31] Neron'un kederini yansıtan törenler sırasında Roma'nın tüm gelenekleri bir kez daha altüst edildi: Poppaea Roma törelerine uygun biçimde yakılmadı, bunun yerine doğu usullerine göre mumyalanıp baharatla dolduruldu. Neron kürsüye çıktı, sevgilisinin erdemlerini anlattı ve aristokratlarca geçmişi ve asaleti kuşkuyla karşılanan kadını kutsadı. Son emri ise hepsinden beterdi. Kadının kutsal Augustus'un anıtmezarına gömülmesini istedi.

Senatörlerden biri doğal olarak bu saygısızlığa karşı çıktı. Publius Clodius Thrasea Paetus, hükümette Neron'un kararlarına karşı çıkmaya cesaret eden, ilkeli bir senatördü. Neron'un annesine yöneltilen suçlamaların oylanması sırasında toplantıyı terk etmişti ve bir kez daha sesini yükseltti. Son emirden duyduğu hoşnutsuzluğu Poppaea'nın cenazesine katılmamakla açıkça ortaya koydu. O günden sonra Neron, bu asil aristokrattan ne şekilde olursa olsun kurtulmayı aklına koydu. Bu şansı yakalaması uzun sürmedi.

MS 66'nın başında Tigellinus'un damadı Cossutianus Capito, Thrasea için suç duyurusunda bulundu. Senatör imparator'un sağlığına saygısızlıkla suçlanıyordu: Yılbaşındaki yemin törenine katılmamıştı. Aslında Capito öteden beri Thrasea'ya diş biliyordu; kendisi Roma'nın Cilicia eyaletinin valisi iken senatör onu yolsuzlukla suçlayan kurulu desteklemişti. Thrasea'nın yargılanmasına Mayıs ayında başlandı. Senato, adalet sarayı ve çevredeki tapınakların yüzlerce asker tarafından abluka altına alınmış olması, ortada Thrasea'nın masumiyetinden çok daha önemli bir sorun bulunduğunu gösteriyordu. Gerçekte, birbirine meydan okuyan iki kliğin savaş alanı belirlenmekteydi: Bir safta imparator, dostları ve ona boyun eğen senatörler; öteki safta yetkisini yeniden orta-

ya koymak isteyen senato. Bu gizli savaş, imparator ile senato arasında olduğu varsayılan uyumun gerçek yüzünü açığa çıkardı. Öte yandan, her zamanki gibi, savaşı tek bir taraf kazandı. Thrasea suçlu bulundu ve ölüm şeklini de kendisi seçti: intihar. Yolsuzluğa ve zorbalığa karşı savaş, senatonun saygınlığını yeniden kazanma, hükümetin saygınlığı ve sorumluluğunu koruma mücadelesi artık açıkça kaybedilmekteydi.

Oysa bu, Romalı pleblerin umurunda değildi. Neron'un tam bu sırada ve kasten düzenlediği cafcaflı bir resmi kutlama, kamuoyunun dikkatini Thrasea'nın çirkin yargılanma şeklinden başka bir tarafa çekti: Ermenistan Kralı Tiridates'in taç giyme töreni. Bu gösterişli politik tören, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki düşmanı Parth İmparatorluğu'nun bertaraf edildiğinin göstergesiydi. Tiridates, bu iki sınır arasında tampon görevi yapan Ermenistan'ın Roma uyruğundaki kralı olacaktı. Bu uzlaşmayı başarıyla sağlayan, çok zeki ve onurlu bir general olan Gnaeus Domitius Corbulo olmuştu. Tören sırasında ise doğu sınırında bulunuyordu.

Kralın taç giyme töreni için hiçbir masraftan kaçınılmadı. Tiridates'in maiyeti, ailesi, hizmetkârları ve 3000 süvarisi ile başkente gelmesi dokuz ay sürdü ve bu yolculuğun Roma'ya bir günlük maliyeti 800.000 *sestertius* oldu. Kraliyet erkânı başkentte çelenkler, rengârenk bayraklar ve meşalelerle karşılandı; özel zırhlarını giymiş İmparatorluk Muhafızları yollara dizildiler ve vatandaşlar en süslü giysileriyle Forum'a akın ettiler, sokaklara yığıldılar, ya da damlara çıkıp töreni izlemeye çalıştılar.[32]

Taç giyme töreni, içi sırf bu olay için altın varaklarla kaplanmış olan Büyük Pompey Tiyatrosu'nda gerçekleşecekti. Sahnede Tiridates'in Neron'un önünde diz çökeceği yerin üs-

tüne gölgelik olarak kocaman bir tente gerildi. Tentenin üzerine çevresini takımyıldızların sardığı, savaş arabasına binmiş Neron resmi işlenmişti. Tiridates imparatoru doğu dünyasının tanrısı Mitra ile kıyaslayınca töreni hoşnutsuzlukla izleyen senatörler irkildiler. Yargılamalar ve saygın senatörlerin intiharları ile Neron'la en ufak bir ilgisi bulunmayan yabancı bir despotun teatral kıyaslanmasındaki aykırılık gerçekten mide bulandırıcıydı. Bundan daha kötüsü düşünülemezdi. Ama oldu.

Neron'un Altın Evi, Poppaea'nın cenaze töreni ve şimdi de Tiridates onuruna düzenlenen şölen için yapılan harcamalar sonucu Roma İmparatorluğu'nun mali kaynakları hızla tükenmekteydi. Mali krizin önüne geçebilmek için paranın değeri düşürülmüştü ama MS 66 ve 67'de Neron çok daha sert önlemler aldı. Zaten herhangi bir aristokratın servetinin kendi servetiyle boy ölçüşmesinden endişe ediyordu. Evlerinin, arazilerinin ve mal varlığının onun devletteki gücünü temsil ettiğine inanıyordu; dolayısıyla, varlıklı kişileri kendisini alaşağı edecek düşmanlar olarak görüyordu.[33] Onları paraları için öldürtmeye başladı. Bu, bir yıl önce başlattığı temizliğin bir devamıydı ama bu kez herhangi bir suikast girişimini bahane etmiyordu.

Bu temizlik gene Tigellinus tarafından yürütülmekteydi ve uygulaması daha da basitti. Servetine göz konulan aristokrat yalan yere ihanetle suçlanıyordu: Her zaman imparatorun gözüne girmek, bir düşmandan kurtulmak ya da eski bir hesabı görmek isteyen bir köle, bir dost ya da onun emrindeki bir senatör ya da şövalye bulunabilir ve suçlamada bulunması sağlanabilirdi. Suçlamalar çok sayıda ve çeşitli biçimlerde yapılıyordu. Cassius Longinus, Julio-Caludius hanedanının kurucusu Jül Sezar'ın katili olan atası Cassius'u onurlandırmakla suçlandı. Lucius Junius Slanus Torquatus'un suçu bir

imparator gibi davranarak saray efradına tanınan unvanları kölelerine ve maiyetine vermekti. Diğerleri zina, kara büyü ve Neron'un ölümüyle ilgili olarak astrologlara danışmakla suçlandı. Tacitus'a göre bu suçlamaların hepsi yersizdi.

Çoğunlukla suçlanan kişi onurlu yöntemi seçiyor; ailesinin öbür bireylerini koruma altına alabilmek için servetinin büyük bir kısmını imparatora devrettikten sonra kendi canına kıyıyordu. Öte yandan, eğer Anteius Rufus gibi vasiyet yazmamak için direnen olursa Tigellinus yanında bir avukat ya da tanıkla geliyor, sanığı vasiyetini yazmaya zorluyor, böylece kurbanın serveti ya imparatora ya da Tigellinus'a devroluyordu. Birçok kişi bu şekilde öldürüldü ama kimileri Tigellinus'a "can parası" ödeyerek kurtulmayı başardı.[34]

Bu acımasız cinayetler sonunda seçkinler arasında, öldürülen senatör ve şövalyelerin aileleri, dostları, tanıdıkları ve maiyetleri de imparatorun aleyhine döndüler. Roma'nın sıradan halkı, parlak gösterilerden gözleri kamaşmış bir halde, imparatora bağlılıklarını sürdürüyorlardı.[35] Daha varlıklı olanlar ise farklı görüşe sahipti. Onlar paralarının çalındığına, miras haklarının ve Roma kamu yaşamında geleceklerinin yok edildiğine tanık olmaktaydılar. Bunu kanıtlamak için Roma ve İtalya'daki tapınaklara bir göz atmak yeterliydi. Buraları talan ediliyor, geçmişe ait kutsal değerler, heykeller ve şanlı cumhuriyet tarafından yüzyıllar boyu edinilmiş hazineler eritiliyordu. Roma'nın kişiliği ve geleneksel erdemleri yerle bir ediliyor gibiydi.

Neron baş gösteren bu hoşnutsuzluğu kişisel olarak algıladı. Roma halkı için tüm yaptıklarına karşı gösterilen bu nankörlük onu kırmıştı. Baş gösteren krizle başa çıkmak yerine, hayal âlemine daha fazla dalmayı yeğledi. Giderek daha fazla soğumakta olduğu Roma ortamından uzaklaşmak, kendi gibi düşünen ve yeteneklerine değer veren kişilerin yaşadığı bir

yere gitmek istediğini söyledi. Böylece Neron, MS 66 yılının Eylül ayında, hizmetkârları, azat edilmiş köleleri, kendisine bağlı senatör ve şövalyeler ve Tigellinus'un komutasındaki bir İmparatorluk Muhafızları birliği ile birlikte Yunanistan'a doğru yola çıktı.

Ayrılmadan önce Roma seçkinlerine son bir hakarette bulundu, böylece onların kendisi için hiçbir değer taşımadığını açıkça göstermiş oldu. Bu, Roma'daki işleri yönetmek üzere seçtiği kişiyle ilgiliydi. Görevlendirilen kişi, o yıl için seçilmiş konsül, hatta bir senatör bile değil, saray erkânında acımasızlığı ile ünlü eski bir köle olan Helius idi. Kendisine vatandaşları, şövalyeleri ve senatörleri sürgüne yollama, mallarına el koyma ve hatta öldürme yetkisi dahi verilmişti. Tarihçi Cassius Dio bu durumu iğneli bir dille şöyle aktarıyor:

> Böylece Roma İmparatorluğu o dönemde aynı anda iki imparatorun esiri oldu: Neron ve Helius. Hangisinin daha beter olduğunu bilemiyorum. Çoğu kez aynı şekilde davranıyorlardı. Tek fark, Augustus'un soyundan gelenin lir sanatçılarına, Claudius'un azatlığının ise Sezarlara öykünmesiydi.[36]

Başkentten ayrıldıktan sonra Neron Yunanistan'daki Pan-Helen oyunlarını sanatsal yeteneklerini sergilemek için bir fırsat olarak gördü. Yunan kent-devletleri ona mutlulukla kucak açtı. Olimpiyat Oyunları gibi dört yılda bir düzenlenen festivaller Neron'un geliş tarihi ile çakışmıyordu ama Yunanlılar onu memnun etmek için tarihi öne aldılar. Öte yandan, Neron için bu yarışmalarda yer almak sanatsal özgürlüğün ötesinde bir anlam taşıyordu. Bu, kendisini eleştirenleri susturmak ve Roma'daki hasımlarını alt etmek için bir fırsattı. Her şeyden önce erdem ve mükemmelliyete önem veren militarist bir toplumda Neron bir kez daha imparator olarak

önemini vurgulayacaktı. Bunu kanıtlamak için Augustus gibi savaş sahnesini değil, tiyatro sahnesini seçti.

Neron, Pythia, Nemea, Delphi ve Olimpiyat Oyunlarında, araba yarışlarında, lir konserlerinde ve trajedilerde okuduğu tiratlarda birbiri ardına ödüller kazandı. Aslında Olimpiyat Oyunları geleneksel olarak sadece atletizm dalında yapıldığından, bu oyunları düzenleyenler müzik yarışmalarını da eklemek zorunda kaldılar. Neron bu zaferleriyle senatörlerden üstün olduğunu kanıtlamayı sürdürdü. Bu arada kendine güvensizliği de devam etmekteydi. Helius'a haber göndererek Pythicus soyadını taşıyan Sulpicius Camerinus ve oğlunun öldürülmesini emretti, zira bu durumun Pythia Oyunlarında kazandığı başarılara gölge düşürdüğü inancındaydı. Bununla beraber, Neron en gaddar cinayetini Yunanistan'da işledi. Roma'nın dış politikadaki tüm başarılarını borçlu olduğu General Corbulo'yu Yunanistan'a davet etti. Mektuplarında ona "baba" ve "hayırsever efendim" diye hitap etmekteydi. Oysa Corbulo, silahsız olarak Korint'e ayak bastığında imparator tarafından bir savaş kahramanı gibi karşılanmadı. Kendisini bekleyen Neron'un adamı onu intihara zorladı. Söylentilere göre, Neron bir aktörün uzun, kemersiz tuniğini giymiş olarak sahneye çıkmaya hazırlanırken, Roma'nın doğu komşusu Parthia ile barış sağlamış, her türlü erdem ve mükemmeliyete sahip bir adamı karşılamayı yüzü tutmamıştı.[37]

Rakipleriyle ilgili korkularının yanı sıra, Neron'un bu gezisinde aklını kurcalayan başka şeytanlıklar, kuşkular ve endişeler vardı. Annesinin hayaletinin hışmına uğramaktan çekindiği için Atina yakınlarında düzenlenen Eleusis Gizemleri gösterisine katılmadı. Poppaea'nın hayaleti de hep yanı başındaydı: Sahnede canlandırdığı kadın rollerinde kullandığı maskeler onunkine çok benzeyen hatlara sahipti. Ayrıca azat ettiği kölelerinden biri olan Sporus Poppaea'ya çok benzediği

için ona "Sabina" diye seslenirdi (bu, Poppaea'nın öbür adıydı). Hatta Neron bu adamı hadım ettirmiş ve sahte bir düğün bile yapmıştı. Bu düğün töreninde Tigellinus "gelin"e kürsüye kadar eşlik etti. Bu törenden sonra Neron Sporus'tan "Kraliçem" ya da "hanımefendi" olarak söz ediyor, Poppaea sağ ve geziye katılmış gibi davranıyordu. Artık geceleri Neron'un yatağında iki kişi vardı: (azatlı köle) Pythagoras onun kocası ve Sporus da karısı rolündeydi.[38]

Ziyafetler, eğlenceler ve sanat gösterileri sürüp gitti. Neron hayatının gezisini yapmaktaydı. Yunanistan'ın en ünlü sanat eserlerinden çoğunu yağmaladı ve Atinalılar imparatorun adını bronz bir levhaya yazdırıp en değerli ve kutsal binaları olan Parthenon'a astılar.[39] Bu arada MS 68 başlarında Roma'dan gelen bir ziyaretçinin verdiği kötü bir haberle Neron'un ayakları suya erdi.

Helius son haftalarda Neron'a bir ayaklanma hazırlığı olduğu konusunda haberler iletmekteydi ama sonunda bizzat gelerek imparatorun bir an önce Roma'ya dönüp olaya el koymasını istedi. Neron'un yokluğunda Galya'daki bir eyaletin Romalı valisi olan Gaius Julius Vindex, diğer eyalet komutanları ile birlikte Neron hakkında ileri geri konuşmaya başlamıştı. Bu Roma'da Helius'un kulağına gelince Neron'a gidip Vindex'in başkaldırı girişiminin ciddi olduğunu bildirdi. Neron bunu ciddiye almadı. Roma vatandaşlığına geçmiş bir Galyalı olan Vindex gerçek bir aristokrat aileye mensup olmadığından imparator için ciddi bir tehlike oluşturmuyordu; zaten emrinde bir ordu da yoktu. Gene de Neron beklenenden önce Roma'ya dönmeye karar verdi. Dönüşü Roma halkının kolay kolay belleklerinden silinmeyecekti.

Neron hasımlarını sanat aracılığını ile alt etmek amacıyla Roma'dan ayrılmıştı; şimdi de büyük zaferler kazanarak savaştan dönen ünlü generallerinkini andıran bir törenle

geri geliyordu. Bu tören, Pompey'in doğuyu ya da Sezar'ın Galya'yı fethedişi dolayısıyla düzenlenen törenler kadar görkemliydi. Maiyetindekiler Neron'un kazandığı taçları taşıyor, ahşap pankartlarda ise katıldığı ve ödüllendirildiği festivallerin isimleri belirtiliyordu. Haberci Neron'un seyahati sırasında 1808 taç kazanmış olduğunu söyleyince sokakları dolduran kalabalıktan "Yaşa Olimpiyat Fatihi! Yaşa Pythia Fatihi!" sesleri yükseliyordu. En önemlisi ise, Neron'un özel olarak seçtiği savaş arabasıydı: İlk imparator Augustus'un askeri başarılarından sonra kullandığı savaş arabasına binmişti.

Tüm bunlar yaşanırken bir tiyatro yapımcısı Neron'a bir gösteri yapması için bir milyon *sestertius* ödemeyi önerdi. Bu, imparator tarafından düzenlenen festivallerde değil, yapımcının özel tiyatrosunda gerçekleşecekti. Neron bu gösteriyi yapmaya razı oldu ama prensip olarak parayı almayı reddetti. Bu arada Tigellinus hemen yapımcıyı bir kenara çekti ve "canını kurtarmak istiyorsa" parayı kendisine ödemesini istedi.[40] Öte yandan, imparatora böyle sıcak bir karşılama hazırlanırken, yarım kalmış inşaat iskeleleriyle dolu Roma terk edilmiş bir görünümde ve mali sıkıntılar içindeydi. Durum daha da beter olacaktı. Pleblerin onu popüler bir kurtarıcı olarak karşılamasına karşın, Neron'un fakirleşmiş Roma'ya gelir gelmez verdiği ilk karar, İtalya'nın en fazla Yunan etkisi altında olan Napoli kentine gidip eğlenceye devam etmek oldu. İşler o zaman çığırından çıktı.

Vindex Galya'da resmen ayaklandığını ilan etti. "Zorbalara karşı özgürlük" ve "Tüm İnsanlığın Kurtuluşu İçin" sloganları taşıyan paralar bastırdı. Asıl amacı Galya milliyetçiliğini canlandırmak ve Roma İmparatorluğu'ndan ayrılmak değil, Neron'u devirmekti. Doğal olarak, Neron böyle şeyleri daha önce de duymuştu. Önemli ve eskisinden farklı olan, Vindex'in büyük destek görmesiydi: Roma vatandaşı

olan Galyalılardan 100.000 kişilik bir ordu oluşturdu. Açıkça görüldüğü üzere, Vindex son dört yıldır Neron'un vergileri artırmasından ve eyalet seçkinlerinin servetini talan etmesinden kaynaklanan nefreti körüklemekteydi. Neron zorlu kararlar alan basiretli bir kral gibi değil, kendi kariyerini yüceltmek isteyen inatçı ve kaprisli bir despot gibi davranmıştı. Şimdi ise Galya'da bunun bedelini ödemeliydi. Buna karşın, ayaklanma söylentileri kulağına geldiğinde Neron bunun üzerinde durmadı. Aksine bu olayın savaş kurallarında öngörülen koşullar çerçevesinde Vindex'in eyaletini daha fazla talan etmesi için bir fırsat olduğunu ileri sürdü. Dikkatini o sırada düzenlenmekte olan atletizm yarışlarına yoğunlaştıran Neron'un canını sıkan, baş gösteren ayaklanma değil, Vindex'in onun felaket bir lir çalgıcısı olduğunu söyleyerek kendisine hakaret etmesiydi.[41] Oysa bir hafta sonra ilk kez gerçekten çok sinirlenecekti.

Neron'un ölü gibi yığılıp kalmasına yol açan haber, başka beş eyalet komutanının da Vindex'in yanında yer almasıydı. Bunların arasında eski dostu, Lusitania (şimdiki Portekiz) valisi Otho ve İspanyol eyaletlerinin valisi ve isyanın sembolik önderi olan Servius Sulpicius Galba da bulunuyordu. Yaşlı ve sağlığı bozuk Galba Roma sosyetesinin en üst düzeyinde yer alan eski bir patrisyen aileden gelen bir aristokrattı. Her ne kadar Julio-Claudius hanedanına mensup değilse de, Neron'un kargaşalı, yozlaşmış ve ahlaksız yönetimi döneminde Roma'nın geleneklerini ve tarihini yansıtan geleneksel değerleri temsil etmekteydi. Galba'nın ordusu MS 2 Nisan 68'de onu "Senatonun ve Roma Halkının Elçisi" ilan etti. Ayaklanma sonunda liderini bulmuştu.

Neron sonunda harekete geçti. Ayaklanmayı bastırmak için seferberlik çağrısı yaptı ve kendisini tek yetkili konsül olarak atadı. Kuramsal olarak kendisine bağlı kalan senato-

nun onayı ile Galba'yı vatan haini ilan etti. İmparator, Illyricum, Almanya ve İngiltere'deki birlikler ve İtalya'daki bir lejyonla Po nehri kıyısında bir savunma hattı oluşturdu. Neron tüm bu birlikleri Piso suikastını ortaya çıkarmasına yardımcı olan senatör Petronius Turpilianus'un emrine verdi. Komutayı kendisi almadı.

Belki de bunun sonucu olarak, Roma'da şöyle bir söylenti dolaşmaya başladı. Neron silahsız olarak Galya'ya gidecek ve onu gözyaşları içinde gören isyancı orduların geri adım atmasını sağlayacaktı. Bir başka söylentiye göre bunu bir zafer şarkısı söyleyerek başaracaktı. Sonunda imparator bunalımı sona erdirmek için akıl almaz başka bir çözüm buldu: tam anlamıyla dramatik bir gösteri. Efsanevi bir Amazon ordusu (bunlar yaylar, oklar ve baltalarla donatılmış hayat kadınları ve aktrislerdi), erzak ve donanım yerine tiyatro malzemesi taşıyan araçlarla harekete geçecekti.[42] Her ne kadar senato ve İmparatorluk Muhafızları o ana kadar ona sadık kalmışlarsa da şimdi olaya karışmak için bir fırsat beklemekteydiler. Bu fırsat, mayısta bunalımın bir dizi sert müdahaleyle zirveye ulaşması sayesinde gerçekleşti.

Önce Kuzey Afrika'nın Romalı valisi Clodius Macer Roma'ya buğday sevkiyatını durdurarak isyancıların yanında yer aldı. Kentte zaten yiyecek sıkıntısı çekilmekteydi ve tek besin kaynağı mısırdı. Bölgedeki tek Roma lejyonu, bir destek birliği ve eyalet senatosu Macer'e arka çıktı. Bu destek muhtemelen tarımsal arazilerin yarısına sahip olan altı Kuzey Afrikalı toprak sahibinin Neron tarafından öldürtülmüş olmasından kaynaklanıyordu.[43] Roma İmparatorluğu'nun bir başka tahıl ambarı olan Mısır'ın mülki amiri isyancıların safına geçti. Derken, Neron'a sadık, hatta Vindex'in askerlerine karşı savaşmış olan Galya'daki ordunun Galba tarafına geçtiği haberi geldi. En son darbe, İtalya'yı Galba'ya karşı savunan

orduların kumandanı Turpilianus'un da Galba'nın yanında yer alması oldu. Neron bir yemek sırasında bunu duyunca, "getirilen mektupları yırttı, masayı devirdi, en sevdiği, üzerlerinde Homer'in şiirlerinden dizeler bulunduğu için 'benim Homeriklerim' dediği iki şarap kadehini yere fırlattı."[44]

Hasta yatağında bulunan Tigellinus bir süreden beri Neron'un sonunun geldiğinin farkındaydı. Yunanistan'daykken İmparatorluk Muhafızlarının denetimini meslektaşı Nymphidus Sabinus'a kaptırmış olduğundan en kolay çıkış yolunu (ve can güvenliğini) Galba'nın kentteki temsilcisine sığınmakta buldu.[45] Senato İmparatorluk Muhafızlarının hangi safta yer aldığını bildirmesini bekliyordu. Sabinus onlara Galba adına rüşvet dağıttı ve böylece onlar da imparatora sadık kalmaktan vazgeçtiler. Neron'un düşüşü de taç giyme törenindeki gibi oldu: Senato da kısa sürede aynı yolu izledi ve bu kez Neron'u vatan haini ilan etti.

Neron çeşitli kaçış yolları üzerinde kafa yorduktan sonra kararını bir sonraki güne erteledi. 9 Temmuz sabahı uyandığında ise sarayda tek başına kaldığını gördü. İmparatorluk Muhafızlarının gerçekten onu terk etmiş olduğunu anladı. Odaları ve koridorları dolaşınca dostlarının hatta hizmetkârlarının dahi gitmiş olduğunu gördü. Geride sadece azat ettiği dört sadık kölesi kalmıştı. Sporus, Epaphroditus ve Phaon bunların arasındaydı. Neron kaçıp bir yere gizlenmek istediğini söylediğinde Phaon kentin 6 kilometre ötesinde bulunan kendi evini önlerdi. İmparator tanınmamak için basit bir tunik giydi, sırtına siyah bir pelerin taktı, atına yalın ayak bindi ve diğerleriyle birlikte yola düzüldü.

Yolda giderlerken Neron'un atı birden şahlandı. Yol üzerindeki bir cesedin kokusundan ürkmüştü. "Neron'un peçesi kaydı ve İmparatorluk Muhafızlarının hizmetinde bulunmuş bir adam onu tanıyıp selam verdi."[46]

Yolun geri kalan kısmını yaya olarak kat ettiler. İmparator ve küçük maiyeti dikenli çalılar bürümüş bir yoldan Phaon'un evine ulaştılar. Neron'un ayaklarını korumak için yola bir örtü serildi. Patika bahçenin arka duvarında son buluyordu. Neron duvarda bir delik açılmasını beklerken pelerinindeki dikenleri ayıkladı, sonra açılan dar delikten içeri girdi. Eve girdiklerine, azat ettiği köleler imparatora kendini öldürmesi ve böylece düşma larının eline düşmekten kurtulması için yalvardılar. Bu, kendi ölüm sahnesini sergilemek için son bir fırsattı. Neron bir mezar kazılması ve kendisinin oraya gömülmesi için emir verdi, bu arada sürekli olarak, "Benimle birlikte büyük bir sanatçı da ölüyor" diyordu.[47]

Peşindekiler gittikçe yaklaşmaktaydılar ve vatan haini olarak cezalandırılacaktı ama Neron sürekli oyalanıyordu. Sporus'a ne zaman ve nasıl ağlaması gerektiğini söylüyor, diğerlerinin de aynı şekilde davranmalarını istiyordu. Sonunda nal sesleri yaklaşınca Neron, Epaphroditus'un yardımıyla hançerini boğazına sapladı. Otuz bir yaşındaydı. Cenaze töreni için isteği yerine getirildi, kanlı bedeni daha sonra yakıldı. Neron'un hemşireleri ve eski metresi Acte, Julio-Claudian hanedanının son imparatorunun kalıntılarını asıl babasının ailesinin anıtı olan Domitii'ye gömdüler.

Sonsöz

Neron'un varisi ya da halefi yoktu, bu yüzden Roma İmparatorluğu bir kez daha kapanın elinde kalacaktı. MS 68 ile MS 69 yılının Aralık ayına kadar Roma, imparatorluk üzerinde hak iddia edenlerin yol açtığı iç savaşlarla sarsıldı. Ordularının desteğiyle üç eyalet komutanı –Galba, Otho ve Neron'un bir başka eski dostu Vitellius– kısa sürelerle imparator oldular ve birkaç ay içinde daha güçlü rakipleri tarafından yenilgiye

uğratıldılar. Bu dönemde ilginç olan, imparatorlukta etkin bir yönetim oluşturulamamasına rağmen, cumhuriyetin yeniden kurulmasının söz konusu olmamasıydı. Şimdi MÖ 31 yılında büyük iç savaşın sona erdiği dönemdeki gibi, herkes barış ve istikrarın ancak tek bir adamın gücü ile sağlanacağı kanısındaydı. Ama bu adam nasıl biri olacaktı?

Kesinlikle Julio-Claudius hanedanından bir aristokrat olmayacaktı. Zaten bunların sayısı çok azdı zira Neron yönetiminin son kanlı yılları sırasında bunların çoğunu öldürtmüştü. Aslında genel inanış, asil kanın imparator olmanın en iyi göstergesi sayılmaması gerektiğiydi. Veraset ilkesi bir ölçüde korunmalıydı ama seçkinler gelecekteki imparatorların seçiminde aranan koşullar içinde bunun ikinci derece önem taşıdığına inanıyorlardı. MS 68-9 dönemindeki iç savaşı anlatırken Tacitus bu önemli değişime değiniyor. Kısa bir dönem imparator olan Galba halefini seçerken tek bir aristokrat aileden daha geniş bir kavram peşindeydi: "Seçim ilkeleriyle ilgili görüşüm, özgürlüğe daha yakın bir yaklaşımı temsil ediyor."[48] Kırk yıl sonra olayları kaleme alan tarihçi Tacitus, Galba'nın bunları söylediğini aktarıyor. Galba'nın bu soruna bakış açısının böyle olup olmadığı tartışma götürür. Bununla beraber, geçmişe bakarken tarihçi eğilimdeki farklılaşmayı tam olarak yansıtmaktadır.

Seçim için gerekli kriterlerde soy olayının önemini yitirmekte olduğu, iç savaş gerçeğinde de sezilmektedir. Galba, Otho ve Vitellius soylu aristokrat atalara sahipti ve bu kimi tutucu senatörler için memnuniyet vericiydi. Oysa iç savaş, onların düşüncelerinin giderek önemini yitirdiğini gösteriyordu. İmparatorluk için adaylar artık senatörler tarafından değil, eyalet orduları tarafından belirlenmekteydi. Bir sonraki imparatorun kim olacağı, ordularının gücüne ve savaş alanla-

rındaki başarılarına bağlıydı. Ordu içinde en büyük ve geniş desteğe sahip general yalnızca iç savaşı kazanmakla kalmayacak, aynı zamanda imparator olmayı da başaracaktı.

Senato ve Roma halkı üstün güce tümüyle boyun eğecekti. Augustus ve halefleri bu gücü belli oranda gizlemeyi becermişlerdi ama zaman içinde artık bu güç açıkça ortaya çıkıyor ve kamuya mal oluyordu. Yeni imparator, "devletin çıkarlarını bir yana bırakarak, olumlu gördüğü ve uygun bulduğu her türlü kutsal, insani, kamusal ve özel eylemleri yapma hakkına ve gücüne sahip kılınıyordu."[49] Bu açık bildirim, ata soyu dikkate alınmaksızın sadece erdemleri açısından öne çıkan yeni hanedanın prestij ve yetkisini ortaya koymaktaydı. Öte yandan Neron'un hayatından alınacak bir başka önemli ders vardı: Julio-Claudius hanedanının halefi, bu gücü başka bir amaçla kullanmak, imparatorluk için yeni bir imaj yaratmak zorundaydı.

Roma'nın yeni imparatoru gücünü armağanlar dağıtan bir kral ya da tebasına cömert davranan ve böylece onlardan ve devlet kurumundan üstün olduğunu kanıtlayan bir aristokrat olmayacaktı. Bunun yerine, Roma halkını yöneten, onlara hak ettiklerini veren bir kişi olacaktı.[50] Özellikle, Neron'un savurganlığından sonra, yeni imparator yetenekli bir yönetici, iç savaştan sonra orduyu düzene sokan ve mali kaynakları yasal yollardan sağlayarak ve kaynakları akıllıca kullanarak Roma ekonomisinde denge sağlayan bir devlet adamı olmak zorundaydı. Bunu kanıtlayacağı bir alan da Neron'un gurur kaynağı olan Altın Ev'in kaderiydi.

Galba Neron'un sarayında kısa bir süre yaşadı; Otho inşaatı bitirmek için harcama yaptı ve Vitellius ve karısı buradaki ihtişamlı süslemeleri gülünç buldu. Neron'un son halefi ise burasını yıktırdı, sadece ufak bir kısmını olduğu gibi koru-

du. Yeni hanedanın babası saraydaki gölü kuruttu ve burada yeni ve kamuya hitap eden bir yapı inşa ettirdi: Colosseum bir kralın özel mülkü değil Roma halkının anıtı olacaktı. Yeni imparatorun kim olduğunun ve yönetime nasıl geldiğinin öyküsü Roma tarihindeki en büyük devrimle iç içedir.

VI
AYAKLANMA

Bugün Roma'da Forum'un güneydoğu köşesinde onuncu Roma imparatoru Titus'a adanmış bir zafer takı bulunuyor. Anıtın kaidesinin her köşesinde Korint tipi çiçeklerle bezenmiş başlıkları bulunan İyon sütunları yükselmekte ve anıtın çok güzel yontulmuş pervazında kocaman bir lento göze çarpmakta. Söylendiğine göre takın üstünde bir zamanlar filler tarafından çekilen bir savaş arabası içinde muhteşem bir Titus heykeli bulunmaktaydı. Anıttan günümüze kalan yıpranmış ve görkemli taşlar izleyenlere klasik dünyanın tüm vakur, asil ve güzel yanlarını yansıtıyor. Öte yandan anıtın gölgede kalan kısmı bambaşka bir öyküyü sergiliyor. Takın duvarlarındaki kabartmalar imparatorluk tarihindeki en acımasız ve saldırgan olayları tüm detaylarıyla gözler önüne seriyor: MS 70 yılı yazında Romalıların Kudüs'ü yağmalamasını.

Kabartmalarda Romalı askerler Yahudi inancının en önemli merkezi olan Kudüs tapınağından çaldıkları ganimetleri muzaffer bir tavırla taşımaktalar. Ellerinde Yahudilerin en kutsal hazineleri var: altın menora (yedi kollu şamdan), gümüş borazanlar ve kutsal ekmek masası. Bunlar o kadar kutsaldı ki asırlar boyu yalnızca rahiplerin bunları görmesine izin verilirdi. Oysa Titus anıtında bu kutsal emanetlerin başka dinden olanlarca çalınıp kirletilmesinden öte, bu yağma Titus'un yönetiminin en büyük zaferi olarak betimlenmektedir. Titus Zafer Takı yüzyıllar boyu Roma'nın muhteşem zaferinin bir anısı olarak günümüze ulaşırken bir yandan da emperyalizmin ne denli acımasız olduğunu da kanıtlamaktadır.

Kudüs Tapınağı'nın yıkılması, Roma tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri oldu. MS 66-70 yıllarında Roma'nın Yahudiye eyaletindeki Yahudilerin ayaklanması, Roma İmparatorluğu tarihinde bir eyalet halkına karşı girişilen en büyük askeri seferberliğe yol açtı. MS 66'da Roma Atlantik'ten Hazar Denizi'ne, İngiltere'den Büyük Sahra'ya kadar uzanan bir bölgeye egemendi. Yahudiye MÖ 63'te Roma'nın egemenliği altına girmişti. Buna karşın, Yahudi ayaklanması Roma imparatorlarına asıl sorunlarının bu bölgeleri ele geçirip eyaletlere dönüştürmek değil, onları yönetmek olduğunu gösterdi. Zira asırlar boyu bir çok emperyal güç için olduğu gibi Romalılar için de barışı sağlamak, savaş kazanmaktan çok daha karmaşık bir olaydı.

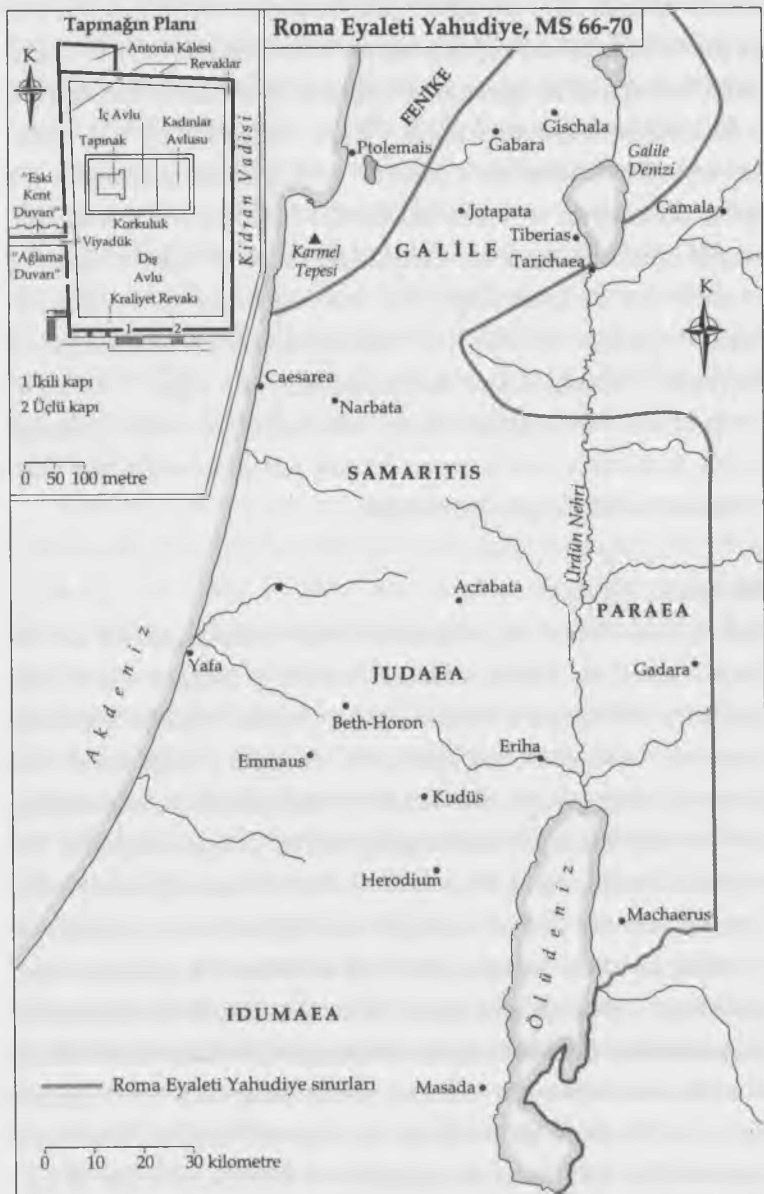
Yahudi ayaklanması emperyalizmin en büyük sorunlarını yansıtmaktaydı: İmparatorluk içinde milliyetçiliğin yeri olup olmadığı, iki dinin birlikte var olması –imparatora tapma (Roma'daki putperestliğin baş koşulu) ile Musevilik– ve her şeyden önce, para konusu; kim kime vergi ödeyecek, imparatorluk nimetlerinden kim yararlanacak, kim yararlanmayacak. Aslında ünlü *Pax Romana* yani Roma Barışı'nın kimin yararına olduğu, Roma İmparatorluğu içinde bir eyalet olmanın ne sağladığı ile ilgili bu son soru, ayaklanmayı tetikleyecekti. Yahudiye'deki ayaklanma ile tüm bu soruların apaçık ortaya serilmesinin tek bir nedeni vardı: MS 66 ve 70 arasında bu sorunlar yüz binlerce insanı bir ölüm kalım savaşına sürükledi. Roma İmparatorluğu, kendisine karşı çıkıldığında ve gerektiğinde bir canavarı hayata geçirmeye hazırdı. Bir ayaklanmayı bastırmak için imparatorluk tüm Roma ordusunun hemen hemen dörtte birini acımasızca ateş hattına sürebilirdi.

Öte yandan, olayın temelinde kişisel çıkarlar uğruna harekete geçmek ve var olan servetin tümüyle el değiştirmesi

yatmaktaydı. Yahudiye'deki Roma birliklerinin komutanı olarak atanan kişi, savaştan yararlanarak tüm yetkileri eline geçirebilirdi. Yahudi ayaklanmasını bastırmanın ödülü tanınmak ve saygınlık kazanarak imparator olmaktı; hiç değilse o kişi böyle düşünmekteydi.[1] Bunu sağladığında ise tamamen yeni bir hanedan kurabilir ve Roma'da muhteşem bir barış döneminin temelini atabilirdi. Bu kişinin adı Vespasian idi. Bununla beraber, Yahudilere karşı savaştaki başarısını ve Roma'da kazandığı gücü tek başına gerçekleştirmedi. Zira Vespasian bu konuda, kendisinden sonra Yahudiye'de komutan ve daha sonra da imparator olan oğlu Titus'a güveniyordu. Baba-oğulun izleri yalnızca Titus zafer takında değil, Roma'nın gücünün en büyük simgelerinden biri olan Colosseum'da da görülmektedir.

Bir Roma Eyaleti

Yahudilerin Roma'ya karşı ayaklanmasından yaklaşık 120 yıl önce Yahudiye, başrahipler tarafından yönetilen küçük bir krallıktı. Nüfusunun çoğunluğunu kutsal Kudüs kentinde yaşayan Yahudiler oluşturuyordu. Yahudiye daha önce Pers İmparatorluğu'nun, sonra Ptolemy'nin ve Seleukos hanedanının yönetimindeki Yunan krallığının bir parçası olmuştu. Bu sonuncu krallık adını, Büyük İskender'in Yunan generallerinden biri olan ve yeni monarşiyi kuran Seleucos'tan almıştı ve yönetim merkezi Suriye'deki Antioch kentiydi. Zamanla Seleukoslar Yahudiye gibi güneydeki daha küçük krallıkları da ele geçirdiler. Bir süre sonra, Persler gibi Seleukoslar da zayıf düştüler ve Yahudiye bundan sonra Roma'nın etki alanına girdi. MÖ 66 ve 63 yılları arasında General Pompey Roma'nın doğudaki denetim alanını genişleterek Büyük İskender'in halefleri yerine buralara Roma'ya sadık vekil-krallar atadı.


Roma Eyaleti Yahudiye, MS 66-70
Tapınağın Planı
Antonia Kalesi
Revaklar
K
İç Avlu
Kadınlar Avlusu
Tapınak
"Eski Kent Duvarı"
Korkuluk
Viyadük
"Ağlama Duvarı"
Dış Avlu
Kraliyet Revakı
Kidran Vadisi
1 İkili kapı
2 Üçlü kapı
0 50 100 metre
FENİKE
Ptolemais
Gabara
Gischala
Galile Denizi
Jotapata
Gamala
Tiberias
Karmel Tepesi
GALİLE
Tarichaea
K
Caesarea
Narbata
SAMARITIS
Ürdün Nehri
Acrabata
PARAEA
Akdeniz
Yafa
JUDAEA
Gadara
Beth-Horon
Eriha
Emmaus
Kudüs
Herodium
Machaerus
Ölüdeniz
IDUMAEA
Roma Eyaleti Yahudiye sınırları
Masada
0 10 20 30 kilometre

Bu genişleme Roma'ya büyük yağma olanakları sağladı. Bir yandan Yunan sanat eserlerine el koyarken bir yandan da eski Yunan dünyasının kültürüne sahip çıkarak olağanüstü bir servete kavuştu. Ama kazanacağı çok daha büyük bir ödül vardı. Roma'nın doğuya yerleşimi, günümüzdeki İran/Irak toprakları üzerinde bulunan tek büyük rakip imparatorluk olan Parthia ile arasında önemli bir sınır oluşturmaktaydı.

Pompey Roma'da bir yasa onaylatarak Suriye'yi doğrudan doğruya başkentten yönetilen bir Roma eyaletine dönüştürdü. Yahudiye'yi ise doğrudan yönetmek yerine Roma'ya sadık bir vekil kral atadı. Bu kralların en ünlüsü Büyük Herod idi. Öte yandan Roma'nın ilk imparatoru Augustus döneminde eyalet yönetim sistemi değişti. Bazı eyaletler cumhuriyet dönemindeki gibi yönetilmekteydi; bir yıl İtalya'da görev yapan konsül ya da *praetor*lar bir ila üç yıl için bir eyaletin yönetimine getiriliyorlardı. Asıl önemli değişiklik ise Augustus'un Roma'nın sınırlarında bulunan eyaletleri kendi idaresi altına alması oldu. Bu "imparatorluk eyaletleri"nin her birinde bir Roma lejyonu bulunuyor ve her biri imparatorun kendisi tarafından atanan bir temsilci tarafından yönetiliyordu. Böylece Suriye "imparatorluk eyaleti" oldu ve MS 6'da vekil-kral Archelaus'un kovulmasından sonra Yahudiye de aynı konuma girdi. Bu durum, MS 66'daki kargaşaya kadar sürdü.

Yahudiye küçük bir eyalet olduğu için genellikle kıdemli bir senatör olan bir elçi tarafından değil, bir maliye memuru tarafından yönetilmekteydi. Yahudiye'nin danışmanı daha aşağı düzeydeki bir şövalye soyundan geliyordu ve maiyeti ile birlikte sahildeki Greko-Romen kenti olan Caesarea'da oturuyordu. Çevresinde Yahudilerden çok Musevi olmayanlar bulunuyor ve Büyük Herod'un yaptırdığı görkemli saraylardan birinde yaşıyordu. Suriye'nin aksine Yahudiye'de bir Roma lejyonu yoktu; yalnızca çoğunlukla yerli halktan oluş-

turulmuş her biri beş yüz kişilik beş piyade ve bir süvari birliğinden ibaret 3000 kişilik bir yardımcı birlik bulunuyordu. Yahudiye'nin iyi yönetilebilmesi için Romalılar başka alanlarda da yerli halktan yararlanmaktaydı.

Politik olarak, Roma Yahudiye'yi gündelik kararların alınmasına karışmaksızın yönetiyordu. Kimi kent ve köyler eskisi gibi bir grup yaşlı tarafından, kimileri de Yunan esaslarına göre seçilmiş konsül ve yargıçlar tarafından yönetilmekteydi. Roma yalnızca eyaletin istikrarlı yönetimi için değil, daha da önemlisi, eyaletle imparator arasındaki ilişkilerin yürütülmesi için bu kişilere güveniyordu. Buna karşılık, büyük Roma birliğinin bir parçası olmanın sağladığı göreceli barış, korunma ve özgürlük ortamı içinde Yahudiye halkı da diğer eyaletler gibi vergi ödemekteydi. Bu, bir imparatorluğu yönetmenin temel unsuru olan *Pax Romana*'nın vazgeçilmez bir parçasıydı. Elde edilen ürünlerin yanı sıra vatandaşlık vergisi de vardı. Yahudiye'nin danışmanı, hem yönetici hem de maliyeci olarak her iki vergiyi de toplamakla yükümlüydü. Öte yandan Roma İmparatorluğu'ndaki bürokrat sayısı denetimi altında bulunan geniş topraklara kıyasla yetersiz kaldığından, Romalı danışmanların vergi toplamak için yardıma ihtiyaçları vardı. İmparatorluğun birçok yerinde olduğu gibi Yahudiye'deki yöneticiler de yerli halkın seçkinlerine başvurdular.

Dolaysız vergiler Yahudi başrahipleri ve zengin Kudüslü Musevilerden oluşan bir kurul tarafından toplanıyor; dolaylı vergiler ise varlıklı yerel iş adamları tarafından tahsil ediliyordu.[2] Uygulamada ise sadece varlıklılar vergi tahsildarı olabiliyordu. Vergi toplama hakkı ihaleye çıkarılıyor, kazanan danışmana önemli bir miktarı avans olarak ödüyor, görevini yerine getirirken daha fazlasını kazanacağını umuyordu. Çoğu kentlerde ve yerel kurullarda yargıçlar gene bu varlıklı

seçkinler arasından seçilmekteydi. Dolayısıyla, az sayıda bürokratı, küçük bir garnizonu ve vergilerin yerel seçkinlerce toplanması sonucunda, Yahudiye'deki yönetimin başarısı Roma'nın gücüne ve yetkisine değil, danışmanların itaatkâr olmasına bağlıydı. Gerçekte Roma yönetimi hassas bir denge unsuruydu. Oysa Romalılar bu dengeyi kurmakta zaman zaman başarısız oldular.

Bu başarısızlığın kaynaklarından biri vatandaşlık sorunuydu. Roma vatandaşı olmak, bir dereceye kadar yargıçlardan korunmayı sağlıyordu. Bugün Türkiye'nin güneydoğusunda olan, Roma'nın Kilikya eyaletine bağlı Tarsus doğumlu Yunanca konuşan Yahudi Aziz Pavlos'un MS 58'de Kudüs'te halkın gözleri önünde kırbaçlanmaya kalkışılması bir isyana yol açtı. Roma vatandaşı olduğu ve Roma'da yargılanma hakkına sahip bulunduğu için bu cezadan son anda kurtuldu. İsa da Kudüs'te benzeri bir tepkiye neden olmuş ama Roma vatandaşı olmadığından, hiçbir suçu bulunmadığı halde çarmıha gerilmişti. Aslında *Pax Romana*, Roma yetkililerinin adaleti ve zayıfların güçlülere karşı korunmasını göz ardı ederek düzeni sağlamasını kolaylaştırmaktaydı. Roma birliğiyle vatandaşlık bağının varlığı, Yahudiye'deki çoğunluğun yoksun kılındığı, çok arzulanan bir ödüldü.[3] Oysa Roma yönetimi bu gerçeğe karşı tamamen duyarsızdı.

MS 63'te Yahudiler Caesarea'da bu sistemli ayırımcılığı protesto için toplanınca yerel Yunan vatandaşlarla çatışmaya giriştiler ve büyük bir kargaşa baş gösterdi. Romalı danışman Marcus Antonius Felix bu ayaklanmayı şiddet kullanarak bastırmak için ordusunu harekete geçirdi. İşin kötüsü gerek Felix, gerekse yerel ordusunun büyük bir kısmı Yunanlıydı. Dolayısıyla saldırıya uğrayanlar Yahudiler oldu. Çoğu öldürüldü ve malvarlıklarına el konuldu. Günler süren bu çatışma öyle bir çekişmeye yol açtı ki Roma'da İmparator Neron'un

huzurunda bir yargılama yapılması gerekti. Aslında Yunan dostu olan Neron Yunanlıların tarafını tuttu ve danışman suçsuz bulundu. Yahudiler bu karara çok öfkelendiler.[4]

Büyük bir gerilim kaynağı olan diğer bir husus dindi. Yahudilere göre Yahudiye'nin tek bir tanrısı vardı ve o da Yahveh idi. Buna rağmen Yahudiler kutsal Roma imparatoru için günde iki kez hem ona hem de Roma halkına kurban kesmeye razıydılar.[5] İsa kutsal kitaplarda Sezar'la Tanrı'nın birlikte var olabileceğini belirtiyordu. Oysa Romalılar bir kez daha Yahudilerin hoş görebileceği sınırların ötesine geçtiler. MS 26'da Yahudiye'nin Romalı valisi Pontius Pilate Kudüs'te askeri sancaklar asılmasını emretti. Bu sancakların önünde Romalı askerler kurban keseceklerdi. Bu, Museviliğin eski yasalarını içeren ve Kutsal Kent'te putperest dinlerden hiçbir azizin bulunmamasını öngören kutsal kitap Torah'a aykırıydı. Beş gün süren protestolardan sonra Pilate pes etti ve sancakları indirtti. Oysa Yahudiye'nin bir sonraki imparatoru, imparatora tapınılmasını sağlamak için daha da ileriye gidecekti.

MS 38'de Caligula Suriye valisi Pulbius Petronius'a Kudüs'e yürümesini ve orada yalnızca kent içinde değil, Tapınağın içinde de kendi heykellerinin dikilmesini emretti. Karşı çıkanlar öldürülecek, diğerleri esir alınacaktı. Kudüs'te isyancıların başını çeken Galile ve Tiberias, askerlerin ve imparatorluk mermerlerini taşıyan arabaların önünü kesmek için binlerce kişiyi bir araya toparladılar. Haftalar boyu komutana imparatorun heykelinin Kudüs'e dikilmesinin ancak tüm Yahudi ırkının ortadan yok olmasıyla gerçekleşebileceğini söylediler. Petronius bir ikilemle karşı karşıyaydı: Ya direnen Yahudileri öldürecek, ya da Caligula'nın emirlerini yerine getirmediği için canından olacaktı. İkinci yolu seçti ve hakkındaki fermanı beklemek üzere Antioch'a döndü. Petronius'un şansına, imparatorun idam emri Roma'dan gelmeden önce

Caligula öldürüldü ve yerine daha uzlaşmacı olan Claudius imparator ilan edildi. Bir süre için yangın hızını kesmişti ama tamamen sönmüş değildi.

Aynı şekilde, Roma işgali altında olan yörelerdeki ekonomik sıkıntılar da için için yanıyordu. Romalılarla Yahudiler arasındaki en büyük gerginlik para yüzündendi. Cumhuriyet döneminde bir eyaletin yönetimi yağma, soygun ve sömürü esasına dayanıyordu. Senatör Cicero MÖ 66'da, "Yönetimde görevlendirdiğimiz kişilerin utanmazca ve ahlaksızca davranışlarından dolayı yabancı ulusların bizden ne kadar nefret ettiğini kelimelerle anlatmak olanaksız" diye yazıyordu.[6] Jül Sezar ve Augustus tarafından hazırlanan yasalar Romalı yöneticilerin ve açgözlü askerlerin yolsuzluklarının önüne geçmişse de birçok olay kayıt dışı kalmıştı. Kutsal kitaplara göre, Yahudiye'de İsa genel bir mutabakat sağladı. Kudüs'teki Ferisilere "Sezar'a ait olanları Sezar'a, Tanrıya ait olanları ise Tanrı'ya verin" derken İsa aynı anda hem Roma'ya hem de Yahudi Tapınağına vergi ödenebileceğini belirtiyordu. Aynı şekilde, Romalı askerler Vaftizci Yahya'ya başvurduklarında o da onların Yahudiye'de bulunmalarına karşı çıkmazken şu koşulları ileri sürdü: "Zorla para almayın ve insanları haksız yere suçlamayın; aldığınız maaşla yetinin."[7] Bir açıdan onun bu yanıtı, işgalci güçlerin sık sık zorbalığa baş vurduğunu göstermektedir.

Aslına bakılırsa eyaletteki çoğu sıradan Yahudi için Roma'ya ödenen vergiler ve diğer mali zorunluluklar başından beri bir hoşnutsuzluk kaynağıydı. Yıllar süren yabancı egemenliği döneminde Yahudiye'de İsa'nın önerdiğine uygun bir Roma yönetimi giderek daha olanaksız hale geldi. Çoğu köylü için elverişli tarımsal arazi yoktu. Böyle bir toprağa sahip olmak ya da olmamak Filistin'le Yahudiye arasındaki bölgesel bölünmeleri, bugünkü gibi, daha da kes-

kinleştirdi. Sahil kesiminde zengin toprak ve su mevcut iken Yahudiye'nin dağlık yöreleri kayalık ve kuraktı ve toprak bereketsizdi. Dolayısıyla yaşamını kazanmak, arazi kirasını ödemek, aile geçindirmek, Tapınağa ödemede bulunmak ve rahiplere öşür vergisi vermekte zorlanan halk vergi tahsildarları geldiğinde Sezar'ın hakkını karşılamakta daha da büyük bir sıkıntıya giriyorlardı.[8]

Öte yandan, vergi tahsildarlarının sevilmemesinin bir başka nedeni daha vardı. Yahudiye köylerini dolaşan ve fakirlerden para toplayan kişiler Romalı değillerdi. Yahudi köylüler Roma'nın kanatları altına sığınmış, vergi toplama hakkını edinerek iyice serpilmiş olan seçkin Yahudilere ödeme yapıyorlardı. Dolayısıyla vergi konusu Yahudi toplumunda keskin bir bölünmeye yol açtı. *Pax Romana* kimilerini zengin etti, kimilerini de yavaş yavaş canından etti.

Bu politik ve ekonomik gerilimlerin tohumları, Roma'nın MÖ 63'te Yahudiye'yi ele geçirdiği zaman atılmıştı. O günden beri de daha fazla kök salmaktaydı. MS 66'ya gelindiğinde Yahudiye bir saatli bomba gibiydi. Tek gereken birinin düğmeye basmasıydı. O yıl Mayıs ayında Romalı maliye memuru Gessius Florus bu düğmeye bastı.

İsyan

İmparator Neron'un doymak bilmediği son yıllarında paraya, hem de çok paraya ihtiyacı vardı. Sürekli ağırlaştırılan vergiler ve para cezaları eyaletleri çok zor duruma soktu. Galya ve İngiltere büyük sıkıntıya düştü; Kuzey Afrika'da eyalet arazilerinin yarısından fazlasını ellerinde tutan altı toprak sahibi öldürüldü; şimdi köşeye sıkıştırılma sırası Yahudiye'ye gelmişti.[9] Yahudiye, şu ya da bu şekilde, devlet geliri ile Neron'un savurganlığı arasındaki açığı karşılamak zorundaydı. Florus imparatorun 400.000 *sestertius* gibi

muazzam bir paraya ihtiyacı olduğunu açıkladı. Bunun için gerekirse Tapınak hazinesine el koyacaktı ve Roma askeri birliklerinin bunun için Kudüs'e gelmekte olduğunu bildirdi. Bu gelir sıradan Yahudilerin Tanrı'ya adaklarından oluştuğu için Florus'un tehdidi alçakça bir hırsızlıktı. Kutsal Kent'teki Yahudiler çileden çıktılar.

Gessius Florus açgözlü Roma yöneticilerinin tipik bir modeliydi. Yahudileri yoksullaştırmaktan büyük bir zevk alıyor, işlediği suçlarla övünüyor ve gasp ve hırsızlıkla yarar sağlayacak hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Aslında bunu bir marifet gibi görüyordu.[10] Hiç değilse olayları gözlemleyen Joseph ben Mattathias böyle düşünüyordu. Josephus (Roma dilindeki adı) Romalılar Yahudiye'ye ilk geldiklerinde yönetimde bulunan, Hasmonealar diye bilinen ünlü ve soylu bir din adamları sülalesinden gelen yirmi dokuz yaşında bir rahip ve bilim insanıydı. Belli başlı üç Yahudi tarikatını incelemiş ve aralarında bir seçim yapamayınca üç yıl boyunca çölde bir keşişin yanında yaşadığını ileri sürmüştü. Kudüs'te bir süre din adamı olarak görev yaptıktan sonra diplomatik bir görevle Roma'ya gitmiş ve orada iki yıl kalmıştı. MS 66 Mayıs'ında, Kudüs'e döndüğünde Romalılara yakınlık hissetmekteydi ama birdenbire kendini Florus'un yol açtığı bunalımın içinde buldu. Bu, onun tüm yaşamını karartacak ve değiştirecek bir bunalımdı. O andan sonra Yahudilerin Roma'ya karşı ayaklanmasını bizzat gözlemleyen bir tarihçi oldu.

Bildiğini okuyan Florus, Caesarea'da askerlerine Tapınak hazinesinden on yedi talent (435 kilo) gümüş almalarını emretti. Bu, Romalılarla Yahudiler arasındaki gerilimin patlama noktası oldu. Kral Davut'un Kutsal Kent'i kurduğu, Kral Süleyman'ın ilk Tapınağı yaptırdığı, Babil'deki esaretten dönen Yahudilerin ikinci Tapınağı yaptırdığı yerde gerçekleşen böylesine bir hırsızlık, onların ırkına ve tarihine karşı en bü-

yük hakaretti. Tapınak Yahudi kimliğinin en önde gelen simgesiydi. Oysa bu Florus'un umurunda bile değildi. Roma'nın gücünü kanıtlamak amacıyla askerlerine bu en kutsal yere zorla gitmelerini, kutsal emanetleri kırıp dökmelerini, kendilerini engellemeye çalışan rahip ve direnişçileri itip kakarak paralara el koymalarını emretti.

Yahudi milliyetçilerin ve radikallerin kışkırtması sonucu Kudüs'ün her tarafında büyük gürültüler koptu. Kentin ayaklandığı haberi Caesarea'ya ulaştığında Florus bir piyade ve bir süvari birliğinin bizzat başına geçerek, hem düzeni sağlamak, hem de paraları ele geçirmek için derhal Kudüs'e gitti. Kente girerken bazı soytarılar dilenci kılığında ortalıkta dolanıp yoksul Roma maliyesi için sadaka topluyormuş gibi davrandılar. Şimdi kızma sırası Florus'taydı. Bir meydanda bir kürsü kurdurup kendisine hakaret edenleri yargılamak üzere bir açık hava mahkemesi oluşturdu. Yerel yöneticiler Romalı başkan ile öfkeli protestocuların arasında saf tuttular. Arabuluculuk yapanlar arasında Josephus ve başrahip Hannan da vardı. Kudüs halkı adına Florus'tan özür dileyerek hem kalabalığı yatıştırmaya, hem de asayişi sağlayamaya çalıştılar. Ne var ki girişimleri bir işe yaramadı. Aslına bakılırsa, Roma yanlısı seçkin rahipler büyük bir ikilem içindeydiler. Suçluları Florus'un önüne getirmeye çalışırlarsa daha büyük ayaklanmalar olacaktı; öte yandan, milliyetçilerden yana çıkmakla Roma'nın gazabına uğrayacak ve ayrıcalıklarından yoksun kalacaklardı. Bu yüzden bu açık hava toplantısında bir uzlaşma arayışı içinde Florus'a masum ve Roma'ya sadık çoğunluk adına birkaç tahrikçiyi affetmesi için yalvardılar. Onun tepkisi ise ateşi daha da körükledi: Florus süvarileri halkın üzerine sürdü.

Yukarı Çarşı'daki protestocuların Romalılar tarafından bastırılması daha da şiddetli oldu. Evler talan edildi, üç bin-

den fazla masum insan öldürüldü ve ayaklanmayı başlatanlar başkalarına ders olması için çarmıha gerildi. Yahudiler buna karşı direnme cesareti gösterince de bu kez bir katliam, yeni bir kıyım yapıldı. Arabulucu olmaya çalışan Yahudi seçkinler gene iki arada kaldılar. Yakarı geleneklerine uygun olarak kendilerini yere attılar, toza bulandılar, giysilerini parçaladılar ve isyancılara durmaları için yalvardılar. Böyle davranarak sadece Romalılara daha da büyük yağmalara kalkışma fırsatı tanıdıklarını söylediler. Florus bir kez daha şiddete başvurdu. Caesarea'dan iki bölük daha getirtildi ve askerler isyancıları sopalarla döve döve öldürdü. Süvariler kaçmaya çalışanların peşinden giderek onları Antonia Kalesi'nin kapılarına kadar kovaladılar. Burada, aşırı birikim yüzünden çoğu ezilerek öldü, kalanlar da tanınmaz hale gelinceye kadar dövüldü.[11] Felaketlerle dolu günlerin sonunda yerel yöneticiler ve rahiplerin sözü geçmez oldu ve kamuoyu tümüyle milliyetçilerin ve silahlı direnişçilerin lehine döndü.

Direnmeye kararlı olan milliyetçiler misillemeye giriştiler. Sokaklara barikatlar kurdular, kendilerinden sayıca çok daha üstün Romalı askerleri kuşatıp kıskaca aldılar ve sonra da mızraklar, sapanlar ve tuğlalarla saldırıya geçip Florus ve birliklerinin çoğunu kent dışına püskürttüler. Florus Caesarea'ya doğru geri çekilirken geride kalan tek Roma bölüğü kılıçtan geçirildi. Bir şeyler yapmak gerekiyordu ama Roma'nın aldığı önlemlerin hiçbiri işe yaramamıştı. Galile'nin bir kısmı ile Galile Denizi'nin kuzey ve doğusundaki eyaletlerin vekilkralı Agrippa yardıma çağrıldı. Belki o Kudüs'teki saldırgan Yahudiler üzerinde daha etkili olabilirdi. Başrahip atanması dahil Tapınağın yönetimi on yıl önce imparator tarafından kendisine verilmişti. Oysa Agrippa Kutsal Kent'e gelip kitlelerle konuşmaya çalışırken o da taş yağmuruna tutularak püskürtüldü.[12]

Kudüs'teki başarılı direnişin haberi tüm eyalete yayıldı. Yahudiye'deki kalelerde Romalı muhafızlar öldürüldü ve Yahudi isyancılar denetimi ele geçirdi. Roma imparatoru ve onun senatodaki danışmanları düzeni sağlamak amacıyla, Suriye'ye yeni atanmış olan Gaius Cestius Gallus'a başvurdular. Yahudiye'deki kısıtlı sayıda yedek askeri güçlerin yapamadığını belki tam teşekküllü bir Roma lejyonu ve çok sayıda başka birlikler başarabilirdi. MS 66 yılının Ekim ayı ortalarında Gallus, asileri hızlı ve kararlı bir şekilde bastırmak amacıyla, emrindeki 30.000 askerle Antioch'tan Kudüs'e doğru yürüyüşe geçti. Oysa bu doğru bir seçim değildi. Savaşın gerçek yüzünden çok barışçıl bir eyaletin sağladığı rahatlığa alışkın olan Gallus kenti ele geçirmeyi başaramadığı gibi geri çekilirken de kurulan bir tuzağa düştü. Bu, imparatorluğun küçük bir eyaletindeki bir ayaklanmanın Roma'nın üstün gücüyle savaşa dönüştüğü bir andı.

On ikinci lejyonun askerleri Caesarea'ya doğru zorlu ve moralsiz bir ricata geçerken Gallus bir şeyi hesaba katmamıştı: Romalıların yol aldığı kayalık geçitlerin iki yanında yükselen tepelerde bulunan kontrol noktalarını. Geçit Beth-Horon yakınında iyice daraldığında Yahudi asilerin kocaman ordusu bu yılankavi yol üzerinde ilerleyen askerlerin önünü kesti ve her taraftan kuşatmaya aldı. Sonra da kayalık yamaçlardan işgal gücünün üzerine oklar, mızraklar ve taşlar yağdırdı. Kendilerini ve düzenlerini koruyamayan panik içindeki Romalı askerler kalkanlarının arkasına gizlenerek saatlerce bu ateş altında kaldı. Ancak gece karanlığı onlara geçici bir rahatlama sağladı ve ertesi gün Gallus perişan bir halde kaçmayı yeğledi. Romalılar tümüyle yenik düşmüş ve yaklaşık 6000 asker hayatını kaybetmişti. Bu, tüm Roma tarihinde düzenli Roma ordusunun bir eyalet halkı tarafından uğratıldığı en büyük yenilgiydi.[13]

Eyaletin her yanındaki Yahudiler sevinç içindeydi. Çoğu bu olağanüstü zaferlerin bir mucize olduğuna inanıyordu. İsyancı liderlerden yana tavır alan kâhinler de bunun Tanrı'nın bir nimeti olduğunu ileri sürdüler. Onun sayesinde ezilenler, Roma'nın yüce gücünü alt edebilmişlerdi. Böylesine eşi görülmemiş bir zafer başka nasıl açıklanabilirdi? Öte yandan, Josephus'a göre bazıları bu zaferi endişeyle karşılıyordu. Zira Yahudiler bu parlak yengilerinin tadını çıkarırken kesin olan başka bir husus vardı. Artık bir uzlaşma olasılığı tümüyle ortadan kalkmıştı. Yahudiler, ister istemez, artık savaşmak zorundaydılar.

Kudüs'te ılımlılar kenti denetim altına aldılar. İsyanın elebaşlarının bir kısmı öldürüldü ve onların ölümü üzerine çoğunluk seçkin rahiplerin saflarında yer aldı. Başrahip Hanan ve diğer ılımlılar bundan yararlandılar. Kudüs halkına, Roma ile savaşılacaksa bu savaşı kendilerinin yönetmesi gerektiğini söylediler.[14] Halk bunu onayladı ve rahipler savaş stratejisini oluşturmak üzere yetkili kılındı. Bununla beraber, bu karar aşamasında Hanan ve seçkinlerin gerçek niyetlerini gizledikleri düşünülebilir.

Zira, kentteki birçok insan Gallus ve askerlerinin yenilmesinden gurur duyarlarken Hanan ve onun yandaşı olan ılımlılar gelecekle ilgili daha gerçekçi bir görüşe sahiptiler. Onlara göre savaşın sonucu Yahudiler için bir zaferden çok, Roma'dan önemli ödünler kazanma olasılığı anlamını taşıyordu. Seçkin rahipler birbirlerine daha altı yıl önce İngiltere'de Romalıların zor da olsa Iceni kraliçesi Boudicca'nın başını çektiği isyanı nasıl bastırdığını anımsatıyorlardı. Şimdi uzun zaman alacak, sürüncemede kalacak ve birçok Romalının canına mal olacak olan ikinci bir çatışmayı önlemek amacıyla belki Romalılar yeni bir anlaşmaya sıcak bakabilirlerdi.[15] Hanan ve rahiplerin emin olduğu tek bir şey vardı: Onlar da

isyancıların yanında yer almalıydılar. Tek avuntuları, savaşın tez canlı milliyetçilerin değil, kendilerinin yönetiminde olmasıydı.

Yapılacak çok şey vardı. Gallus'un felaketle sonuçlanan yenilgisinden sonra Roma'nın buna askeri olarak gerekli yanıtı vermeye kalkmasından önce Yahudilerin örgütlenmesi gerekti; hem de hemen. Hanan güvendiği kişilerden ülke çapında asilerin başına geçmelerini ve kentleri direnişe hazırlamalarını istedi. Galile'nin komutanlığı için kimin en doğru kişi olduğunu biliyordu.

Galile Komutanı Josephus

Gallus'un yenildiği haberi Roma'ya ulaştığında Neron ve danışmanları tehlikenin farkına vardılar. Yahudiye gibi küçük bir eyalette baş gösteren ayaklanma çok daha kötü sonuçlara yol açabilirdi: ayaklanma yayılabilir ve Roma İmparatorluğu'nun tüm doğu sınırlarını içine alabilirdi. Özellikle, imparatorluğun en büyük ikinci ve üçüncü kentleri olan İskenderiye ve Antioch'da yaşayan Yahudiler, yurttaşlarının savaşına katılmaya kalkışabilirlerdi: Doğu Akdeniz'deki Yahudi toplulukları, imparatorluğun merkezindeki "beşinci kol"u temsil etmekteydi. Bununla beraber, imparatorluk danışmanlarının asıl korktukları yöre Parthia idi. Yahudiye dışındaki en kalabalık Yahudi nüfusu Roma'ya rakip bu imparatorlukta yaşamaktaydı. Parthlar bu ayaklanmadan yararlanmaya kalkışabilirler miydi? Bunu Akdeniz'de olup bitenlere burunlarını sokma fırsatı olarak görürler miydi? Bu sorunu çözmek için imparatorluk beklenmedik bir kaynağa yöneldi.

Senatör Titus Flavius Vespasianus, Yunanistan'a sürgün edilmiş bir generaldi. Bir vergi tahsildarının oğlu ve ailesinin senatodaki ilk üyesi olan Vespasian, Neron'un Yunan festival-

lerine katılımı sırasında maiyetinde yer almış ve kendisinden imparator sahneye her çıktığında onu alkışlaması beklenmişti. Buna karşın Vespasian tiyatroda uykuya dalmış ve tek bir kez bile el çırpmamıştı. O daha çok açık saçık esprilerden ve top oyunlarından hoşlanıyordu. Sanatla hiç ilgisi yoktu. O bir askerdi. İri yarı fiziği ve asık yüzüyle, askeri başarıları sayesinde senatodaki yerini almıştı. Almanya'da askeri bir tribün olarak savaşmıştı ama asıl ününe Roma'nın İngiltere'yi işgali sırasında kavuşmuştu. İmparator Claudius'un emrinde otuzdan fazla savaşa katılmış ve başarı ödülleri ve bir konsüllük kazanmıştı.[16] Başarılı bir askeri sicilin yanı sıra Vespasian'ın Yunanistan'da bulunmasının bir özelliği daha vardı: buradan karışık bir bölgeye kısa sürede ulaşabilirdi.

Atanmasında önemli bir rol oynayan bir başka husus daha vardı. Neron aristokratlar arasında parlayan ve kendisine rakip olan kişiler konusunda paranoyak olduğundan Vespasian'ın önemli bir aileden gelmemesi de onun yararına olmuştu. Bu yüzden Neron onun Yunanistan gezisi sırasındaki umursamaz ve nankörce davranışını affetti ve deneyimli generale kariyerinin en büyük fırsatını verdi: Yahudiye'deki birliklerin komutası.[17] Öte yandan, Vespasian bu haberi aldığında bunun kendisinin, karısının ve iki oğlunun yaşamını nasıl değiştireceğini aklına bile getiremezdi.

Vespasian'ın güvenilir insanlara gereksinimi vardı, bu yüzden büyük oğlu Titus'u Yunanistan'a yanına çağırdı. Beraberce Roma harekâtının planlarını hazırladılar. Genç adam sevecen, iyi huylu ve popüler bir kişiydi. Babası gibi güçlü bir asker, iyi bir süvari ve usta bir silahşordu, ama başka özellikleri de vardı. Çok iyi şarkı söyler ve müzik aletleri çalardı, aynı zamanda Yunanca ya da Latince şiir yazabilirdi.[18] Baba oğul, henüz sadece bir yargıç olmasına karşın Titus'un İskenderiye'deki on beşinci lejyonun başına geçmesine, Vespasian'ın

da onuncu lejyonun ve Suriye'de bulunan beşinci lejyonun komutanlığını üstlenmesine karar verdiler. General, Beth-Horon'da Yahudiler tarafından bozguna uğratılan on ikinci lejyonu saf dışı bıraktı. Bu üç lejyon asilere saldırıya geçmeden önce Galile'de sahilde bulunan Ptolemais kentinde buluşacaklardı.

İlk bakışta bu lejyonlar çok güçlü görünse de her bir askere gereksinim olacaktı. Baba ile oğlun önünde zorlu bir görev vardı. Yahudiye eyaletinde yola getirilmesi gereken irili ufaklı birçok kent bulunuyordu ve Josephus'un abartılı rakamlarına göre bunların her birinin nüfusu en az 15.000 idi. Dahası, Roma lejyonları Yahudilerin gerilla savaş taktiklerine alışık ve buna göre eğitilmiş değillerdi. Son olarak da Yahudiler tepelerdeki kalelere çekilecek olurlarsa Roma orduları uzun ve moral bozucu bir kuşatmayla karşı karşıya kalabilirlerdi. Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda Vespasian ile Titus arasındaki ilişki bir baba-oğuldan çok bir ortaklık niteliğindeydi. Her ikisi de Yahudiye'deki orduların komutasında asla hata yapmamaları gerektiğini biliyorlardı. Yağmalar ve esir alınanların satışları ile çok para kazanmak mümkündü. Ayaklanmayı bastırmadaki başarıları ünlerine ün katacaktı.

Vespasian MS 66-7 yıllarında Suriye'deki ordusunu düzene sokarken, Galile'deki Yahudi direnişinin komutanı da hazırlıklarını yapmaktaydı. Josephus, Yahudiye'nin kuzeyindeki küçük Galile kentlerinde savunma hatları oluşturmaya başladı; aynı zamanda Yahudi ordusuna donanım ve eğitim sağlamakla da uğraştı. Daha sonra Roma ordusunu kendine örnek alarak birliklerini disiplin ve itaat altına almayı amaçladığını, onlara silah talimi yaptırdığını ve düzenli bir komuta zinciri oluşturduğunu ileri sürecekti. Bununla beraber bu çabalar çok zorlu ve çetin oluyordu. Genç, soylu ve eğitimli adamın karşısında evsiz barksız, öfkeli köylüler ve ömür-

lerinde Kutsal Kent'i hiç görmemiş olanlar vardı. Ve şimdi bir soylu, bir yabancı onları çevresinde birleşip Kudüs adına savaşmaya çağırıyordu. Kendi ordusu üzerindeki otoritesini tehlikeye atmak onun için bir riskti. Tüm bu tehlikelerin yanı sıra Josephus'un Galile'deki görevi daha da karmaşık bir hal alacaktı.

Galile'deki köyüne atfen Gischalalı John diye de bilinen yerel radikallerden John ben Levi gelip Josephus'u buldu. Yandaşları ile birlikle onun hizmetine girmek istedi; Josephus da bunu memnuniyetle kabul etti. John büyük bir gayretle Gischala'nın surlarını yeniden berkitince Josephus onun enerjisine hayran kaldı. Öte yandan bu iyi izlenim fazla uzun sürmedi. Galile'deki savaş hazırlıklarını değerlendirirken Josephus'un övgüleri kısa sürede yergiye dönüştü. John bir "yalancı" ve "son derece kötü alışkanlıklara sahip, kesinlikle disiplinsiz bir üçkağıtçı" idi ve kendisine bağlı haydut kılıklı dört yüz kişiden oluşan özel ordusu, para için adam öldürmeye hazırdı.[19] Josephus'un kişisel görüşlerini yansıtan satır aralarına göre, John sadece bir fırsatçıydı ve yabancı güçlere karşı verilen bir mücadelede iyi niyetli rahibin niyetlerini aşan beklentileri vardı. John güç kazanmak ve savaşa Roma'yı da bulaştırmak için her şeyi yapar, her türlü rüşveti kabul ederdi. Onun Galile'deki varlığı, mantıklı ve ılımlı komutanın yaşamını cehenneme çevirmek üzereydi. Dahası, aşırı uçlarla ılımlılar arasındaki çekişmeler, Romalılara, daha Yahudiye'ye ayak basmadan önce dahi beklenmedik avantajlar sağlayacaktı.

Örneğin, Josephus, John'a din kurallarına aykırı olan yabancıların ürettiği zeytinyağı yerine Suriye'deki Yahudilere dinen uygun şekilde üretilmiş yağ temin etmesi için izin verdiğinde John bu fırsattan yararlanarak piyasaya Galile yağını sürmüş ve ortalığı karıştırmıştı. Bu ürünü gerçek fiyatının se-

kiz kat fazlasına satarak büyük bir kazanç sağladı. Bu paraları yedirdiği adamları Galile'deki varlıklı kişilere baskınlar düzenlediler. Ortalık daha da karışırken Josephus'la John'un arası daha da açıldı. Gerilim öylesine arttı ki komutan John'un aslında kendisini öldürmeye niyetlendiği kanısına kapıldı. Josephus'un aklından geçen senaryoya göre John Josephus'u baskınlarına ortak etmek, kargaşadan yararlanarak onu tuzağa düşürüp öldürmek ve onun yerine geçmek istiyordu. Aslında Josephus kuşkularında haklıydı. Kısa süre sonra John onu ortadan kaldırma planları yapmaya başladı.

John hasta olduğunu ileri sürerek Josephus'tan Galile'nin Tiberias kentindeki hamama gidip dinlenmek için izin istedi. Aslında niyeti birtakım dedikodular, yalanlar ve rüşvetler aracılığı ile Josephus'a karşı bir ayaklanma başlatmaktı. Tiberias'taki temsilcilerinin uyarıları üzerine Josephus, Hanan'ın komutayı kendisine vermesine neden olan cesareti ile harekete geçti. Hiç duraksamadan hemen kente gitti, insanları çevresine topladı ve onlarla etkili bir şekilde konuşarak otoritesini sağladı. John gene de amacından vazgeçmedi. Kendisine bağlı askerlerin bir kısmı kalabalığın içine sızdı, kılıçlarını çekerek Josephus'a arkadan yaklaştı. Kalabalık bağırarak Josephus'u dikkatli olması için uyardı. Keskin bir hançerin boğazına dayanmasına birkaç santim kala rahip kendini kurtarmayı başardı. Üzerinde konuşmakta olduğu kürsüden yere atladı ve korumacısının yardımıyla yakınlarda demirlemiş olan bir tekneyle kaçtı.[20]

Bu olay kamuoyunu John yerine Josephus'tan yana tavır almaya yönlendirdi. Suikastçiler yakalandılar ama John yakayı kurtardı. Kentten kaçarak Galile'nin başka yörelerinde kendine taraftar bulma çabasına girişti. Oysa bu, iki adamın yaşamları boyunca karşı karşıya gelmelerinin sonuncusu olmadı. Onların çatışması, tüm eyalet boyunca için için kayna-

yan kazanın bir simgesiydi. Yahudiye ve Galile'de rahiplerin Kudüs'teki ılımlı yönetimi ile kırsaldaki isyancı kitleler arasındaki gerilim giderek büyüdü. Roma'yla savaş hazırlıkları süresince John'dan daha ideolojik kişiler karmaşadan yararlanmak peşindeydiler. Acrabata kentinde Simon ben Gioras adındaki bir köylü lider kendi isyancı grubunu oluşturmuş, Kudüs'te Hanan ve Tapınak yetkililerinin düzenlediği savaş hazırlıklarından bağımsız olarak harekete geçmişti. Yahudi hizipleri arasında gerilim arttıkça ve savaşa hazırlık çabaları bölüntüye uğradıkça, Roma'nın işi daha da kolaylaşıyordu. Bununla beraber, hem isyancılar, hem de ılımlılar, MS 67 yılı baharında iktidarı ele geçirme çabalarının sonuna geldiklerinin farkına vardılar. Romalılar geliyordu.

Vespasian'ın üç lejyonu Ptolemais'te toplandı. Caesarea ve Suriye'den gelen düzenli ve yardımcı birlikler ve bölgede Roma yanlısı Agrippa, Antiochos ve Soaemus gibi yörelerin krallarının gönderdiği birliklerle desteklenmişlerdi. Böylece en az 60.000 kişilik bir ordu ile Vespasian ve Titus savaş stratejilerini oluşturdular. Bazı subaylar, ayaklanmanın Kudüs'e doğrudan ve kesin bir saldırı ile bastırılabileceğini ileri sürdüler. Vespasian buna karşı çıktı. Cestius Gallus'un Kutsal Kent'i ele geçiremeyişinin asıl nedenini çok iyi biliyordu: Kudüs'e girmek neredeyse olanaksızdı.

Kayalık bir tepede kurulu, güneyden, doğudan ve batıdan derin uçurumlarla çevrili olan kent doğal bir kale gibiydi. Ayrıca eş merkezli üç surla çevriliydi. Düz bir arazide bulunsa bile Kudüs'e girmek mümkün olmazdı.[21] Vespasian'a göre kenti ele geçirmeye kalkışmak büyük bir kumar olur, yalnızca askerlerin moralini bozmakla kalmaz, çok sayıda Romalının yaşamını yitirmesine yol açardı. Kudüs'ün merkezinde yoğunlaşan ayaklanmayı bastırmanın tek yolu, çevresindeki bölgeleri ele geçirmekti. Yahudiye ve Galile'deki kent ve köy-

lerde bulunan gerilla gruplarını alt etmek gerekiyordu. Öte yandan Vespasian, Roma'nın çevredeki bölgeleri yeniden ele geçirmesinin zor olduğunun da farkındaydı.

Vespasian ve Titus Yahudi isyancılara karşı psikolojik bir üstünlük sağlayabilmek için alışılagelen bir Roma taktiği olan yıldırma savaşında karar kıldılar. Bunun temel ilkesi, acımasız olmak, eli silah tutan herkesi öldürmek ve direnemeyenleri esir almak, Roma ordusunun yolu üstündeki her yeri yakıp yıkmaktı. Kısacası Kudüslülerin yüreğine dehşet salacak ve onları teslim olmaya zorlayacaklardı.[22] Ordunun yürüyüş kolu düzenindeki görünüşü bile zaten yeteri kadar ürkütücüydü. En önde hafif silahlı yardımcı birlikler ve okçular ilerliyor, onları ağır silahlı piyadeler izliyordu ve bunların bir kısmı kamp yerlerini belirlemekle görevliydi. Bunların ardından araziyi düzleyecek ve yol üzerindeki engelleri ortadan kaldıracak aletlerle donanımlı yol yapımcıları geliyordu. Üst düzey komutanların kişisel eşyaları bir süvari bölüğü ve mızraklı piyade tarafından korunmaktaydı. Bunların arkasından da mancınık, balista ve koçbaşlarını taşıyan katırlar geliyordu. Bunları Vespasian, Titus ve üst düzey subaylar ile muhafızları takip ediyordu. "Kuşların en korkusuzu ve kralların kuşu olarak kabul edilen" kartal simgesini taşıyan tuğlar, generallerle askerlerin arasında dalgalanıyor, en geriden hizmetkârlar ve kamp personeli geliyordu.

Galile'ye batıdan saldırıya geçen Vespasian önce Gischalalı John'un emrindeki isyancıların bulunduğu Gabara'yı ele geçirdi. John gene başka bir yerde grup oluşturmak üzere kaçmayı başardıysa da kent onun kadar şanslı olmadı: İlk saldırıda yenik düştü. Buraya giren Vespasian planını uyguladı. Küçük çocuklar dışında herkesi kılıçtan geçirdi ve hem kenti, hem de çevresindeki köyleri yakıp yıktı. Galile komutanının Jotapata'da en güçlü Yahudi direnişini örgütlediğini öğrenin-

ce bu kenti ikinci saldırı noktası olarak seçti. Burada da çok zorlu bir çatışma oldu. Vespasian kesin olarak işi başladığı gibi bitirmeye kararlıydı.

Yüksek bir tepenin üstünde kurulmuş olan Jotapata doğal bir savunma mevkisiydi, kuzey yönü dışında her taraftan derin uçurumlarla çevriliydi. Josephus kentte Romalıların gelmesini bekliyordu. Galile kumandanının oradaki varlığı isyancıların moralini yükseltmişti ama kendisi bir ikilem içindeydi. Romalılara karşı direnmenin yararsız olduğunu biliyordu. Hatta bu konuda bir kehanette dahi bulunmuştu: Kent kırk sekizinci gün düşecekti. Tek çıkar yol hemen teslim olmaktı. Hatta Josephus Romalılara teslim olduğunda affedileceğini sanıyordu, bu yüzden savaşmaya ne gerek vardı? Bununla beraber, bir başka duygu daha ağır basıyordu. Derme çatma köylü ordusunun güvenini sarsmak yerine vatanı uğruna ölmeyi yeğliyordu.[23] Hiç değilse bu, Josephus'un kayıtlarında böyle görünüyor. Anlaşıldığına göre, bu olaydan sonra kaleme aldıkları (kısmen de olsa) kendini Romalı okurların gözünde temize çıkarma çabasını yansıtıyor. Ortada bir gerçek var. Roma yanlısı ve komutanlık niteliğinden yoksun Josephus, Roma İmparatorluğu'nu yaratan ve şimdi de ona karşı çıkanları kanlı bir şekilde bastırmakta olan acımasız güçle yüzleşmek zorundaydı.

Roma ordusunun Jotapata'ya kuzeyden yaklaşmasını sağlayacak yolun açılması beş gün sürdü. Vespasian mevzilenir mevzilenmez saldırıya geçti. İlk beş gün Yahudiler karşılarındaki olağanüstü güce direndiler. Vespasian tepeye tırmanıp kente ulaşmaya çalışırken surlarından açılan ateşle korunan Josephus ve adamları Roma saldırısına cesurca karşı durdular. Beş günlük direniş Yahudilerin kendine güvenini arttırdı, ama sonra Vespasian taktik değiştirdi. Saldırıya geçen ordusunu korumak amacıyla kuzey duvarına kuşatma kuleleri

dikilmesini emretti. Gene de Roma'nın kuşatma hamleleri Yahudilerin direnişiyle püskürtüldü.

Romalılar kuşatma kulelerinin surlara yanaştırılmadan yok edilmesini engellemek için onları paravanlarla korumaya kalkışınca Yahudiler surlardan kayalar atarak Romalıların savunma girişimlerini yerle bir ettiler. Romalılar daha yüksek savunma kuleleri dikmeye kalkışınca Josephus da kuzey duvarının daha yükseltilmesini emretti. Duvarın üstünde çalışan adamları kendilerini öküz derisinden yapılmış paravanlarla korumaya aldılar. Bunun üzerine, Vespasian yarım daire şeklinde konuşlandırılmış 160 mancınık ve paravanlarla korunan koçbaşlarını taşıyan (aletin bir ucundaki demir ağırlık koç başı biçiminde olduğu için bu isimle anılmaktaydı) bir bölük askerini harekete geçirdi. Koçbaşı surların önüne yerleştirilip darbeler indirmeye başlayınca Yahudiler darbelerin etkisini azaltmak için sulardan aşağı içi kumaşla doldurulmuş kocaman çuvallar sarkıttılar.

Romalıların saldırısı daha da şiddetlendi. Bir çarpışma sırasında Vespasian'ın ayağına bir ok saplanınca, general bu olayı askerlerini teşvik etme fırsatı olarak kullandı. Acısını göz ardı ederek askerlerine daha yoğun saldırmalarını söyledi. Josephus mancınıktan fırlatılan bir taş güllenin adamlarından birisinin başını kopardığına tanık oldu. "600 metreden daha uzak mesafeden gelen bir gülle adamın kafasını bir çakıl taşı gibi uçurdu."[24] Aynı şekilde, hamile bir kadın başka bir güllenin isabeti sonucu 10 metre ileriye fırladı. Bu olağanüstü Yahudi direnişi, mancınıkla atılan taş güllelerin havada uçarken ve düştükleri yerde çıkardıkları seslerle ve ölen Yahudilerin surlardan düşüp yere çakıldıkları anda oluşan tok seslerle çalkalanıyordu.

Sonunda Roma saldırısı istediği sonuca ulaştı: duvarda bir gedik açıldı. Romalılar bu gedikten saldırıya geçip kente gir-

meye çalışırken Yahudilerin son bir sürprizi ile karşılaştılar. Romalı piyadeler, kendilerini ok ve mızrak yağmurundan korumak için *testudo* (tosbağa) denilen bir formasyona girmişlerdi. (Bu düzende yirmi yedi asker dört saf oluşturur. En ön saftakiler kalkanlarını yere dik olarak, boyunlarından diz altlarına dek vücutlarını örtecek şekilde tutar. Diğer üç saftan her biri kalkanlarını havaya, başlarının üzerine kaldırıp yere paralel hale getirerek kendi önündeki safın üzerini örter.) Bu koruyucu "kabuk" altında birlik yavaş yavaş kuzey duvara doğru ilerliyordu. Josephus ise bunu etkisiz kılacak bir yol bulmuştu. Romalılar yaklaşırken Yahudiler bunların üzerine kızgın yağ döktüler. Bu kaynar sıvı *testudo*daki en ufak çatlaktan içeriye sızarak Romalı birliklerin acıdan kıvranmalarına ve paniğe kapılmalarına yok açtı. Gene de bazı askerler bundan kaçınmayı başararak duvardaki deliğe bir kalas yerleştirebildiler. Yahudilerin bunun için de bir planı vardı. Kalasın üzerine kaynatılmış çemen otundan elde ettikleri bir yağ döküp Romalıların kaymasını sağladılar. Yahudilerin tüm bu kurnazca çabalarına karşın hiçbir şey Romalıların kente girmesini önleyemeyecekti.

Kuşatmanın kırk yedinci gününde Titus bir cinayet mangasını delikten içeri sokmayı başardı. Yahudiler öylesine yorgun düşmüşlerdi ki Titus'un adamları uyuklamakta olan gözcülerin yanına yaklaşıp onların boğazlarını kestiler ve Jotapata'ya sızdılar. Kısa sürede alarm verildi ama artık Yahudilerin kente karınca sürüsü gibi saldıran lejyonların önünü kesmesi için çok geçti. İsyancılar panik içinde kentin dar sokaklarına dağıldılar. Kimileri teslim oldu, kimileri zayıf bir direniş gösterdiler, kimileri de çukurlara ve mağaralara gizlenmeye çalıştı. İsyancıların çoğu saklandıkları yerlerden kolayca çıkarılıp haklandılar. Bununla beraber, Romalı askerler kente hâkim olduklarında kimin isyancı kimin teslim

olan siviller olduğunu belirlemek zordu. Bir Yahudi mağaradan çıkabilmek için Romalı bir yüzbaşının kendisine yardım etmesini istediğinde Romalı ona elini uzattı. Bu yardımının ödülü ani bir kılıç darbesiyle hayatını kaybetmesi oldu. Romalılar her yanda isyancıları aramaktaydı ama özellikle biri henüz ortaya çıkmamıştı.

Kentin kırk sekizinci gün düşeceğini doğru tahmin eden (o böyle diyor) adam da bir çukurun içine gizlenmişti. Burada kendisine kırk isyancı daha katıldı. İki gün boyunca başarıyla gizlendiler ama üçüncü gün içlerinden biri gece karanlığında yiyecek bulmak için gizlice ortaya çıktı ve yakalanınca Josephus'un yerini açıkladı. Vespasian hemen iki askeri tribünü gönderip güvence vererek komutanın gizlendiği yerden çıkmasını istedi. Josephus ve adamları bunu reddettiler. Çukurun girişinde toplanan tüm Romalı askerler onun kanını içmek istiyorlardı. O sırada Nicanor adındaki başka bir Romalı subay olay yerine geldi ve onları engelledi.

Nicanor, Josephus'un muhtemelen Kudüs'te tanıştığı bir dostuydu. Şimdi bu dostluk üzerine yemin ederek Vespasian'ın kenti böylesine başarıyla savunmuş komutanın canını bağışlayacağını söyledi. Bu öneri çukurdakiler arasında büyük bir tartışmaya yol açtı. Josephus teslim olmak istiyordu. Son zamanlarda gördüğü rüyaları yorumlayarak Tanrı'nın Yahudilere kızdığına ve Romalıların başarılı olmasını istediğine inanıyordu. Oysa diğerleri teslim olmayı düşünmek bile istemiyor, Josephus'un korkak ve hain olduğunu söylüyorlardı. Kendileri için en onurlu yolun intihar olduğunu ileri sürmekteydiler. Eğer Josephus onlara katılmayı reddederse onu öldüreceklerdi.

Bir ikilem içinde kalan Josephus önce intiharın Tanrı buyruklarına karşı olduğunu ileri sürdü. Bu tez isyancıları daha da çileden çıkardı. Kılıçlarını kınlarından sıyırıp üzerine yü-

rüdüler, bağırıp tehditler savurdular. Josephus bir kez daha, "kendine saldıranlara karşı koyan bir hayvan gibi dolanarak" onları ikna etmeye çabaladı: "Birine adıyla seslendi, bir başkasına gözlerini bir general gibi dikti, bir üçüncüsünün elini sıktı, dördüncüsüne yalvardı; sonunda kendinden utandı."[25] Ama hiçbir yararı olmadı. Sonunda bir öneride bulundu.

Tanrı'nın gazabına uğramamak için kura çekilmeliydi. En kısa çöpü çekenden başlamak üzere üçüncü kişi yanındaki tarafından öldürülecekti. Böylece bir Yahudi'nin boğazının bir başka Yahudi tarafından kesilmesini içeren korkunç bir sahne yaşandı. İsyancıların cansız bedenleri yere düşerken bir kişi sürekli atlanıyordu. Okumuş ve muhtemelen matematikle arası iyi olan Josephus, sayımı sağ kalan iki kişiden biri olacak şekilde ayarlamış olmalıydı. Bu öykü daha sonra "Joseph sayımı" adıyla bilinen bir matematik sorusuna esin kaynağı olacak ve bizler Josephus'un şansına mı yoksa mantığına mı güvendiğini hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Kesin olan, son fırsattan yararlandığıdır. Sağ kalan arkadaşına dönüp onu intihar fikrinden vazgeçirmek için var gücüyle uğraştı. Bu kadar çok kişinin ölümünden sonra verilen sözden caymayı sağlamak için elinden geleni yapmış olmalı. Sonunda her ikisi de teslim oldu.

Josephus daha sonra hayatta kalmasını Tanrı'ya borçlu olduğunu ileri sürdü. Öte yandan bu onun sorunlarının bitmesi anlamına gelmiyordu. Hanan ve Küdus'teki Tapınak yetkilileri tarafından görevlendirilen genç Galile komutanı Roma'ya direnme vazifesini yerine getirememişti. Şimdi Vespasian'ın tutuklusuydu. Galile yenilmişti ve Josephus'u uzun bir mahpusluk, Roma'ya utanç içinde bir yolculuk ve muhtemelen idam bekliyordu. Gene de Vespasian'ın, Titus'un ve hatta Josephus'un kaderleri değişmek üzereydi. Koşullardaki değişimle, Yahudiye'deki savaş kazanımlarının değeri artacaktı.

Şans Dönüyor

Jotapata sokaklarındaki Yahudi esirlerin alkışları ve Romalıların hakaretleri arasında Josephus saklandığı yerden çıkarıldı ve elleri arkasından bağlı olarak Vespasian'ın kampına götürüldü. Josephus'a göre, takındığı asil tavır, general'in oğlu Titus'un ona acımasına yol açtı. İddia ettiğine göre, Romalı, onun şansının böylesine dönmesinden etkilendi ve babasından Josephus'un hayatını bağışlamasını istedi. Muhtemelen asıl neden çok daha basitti. Josephus asil tavrı yüzünden özel muamele görmedi. Onu, Romalılara yenilmiş pek çok düşmanla aynı son bekliyordu: Josephus başkente götürülecek, bir zafer kutlamasında zincirli olarak sergilenecek ve sonra Forum'da törenle idam edilecekti. Tüm bunlar olmadan önce o hayatının en büyük kumarını oynadı.

Josephus, Vespasian ve Titus'la özel bir görüşme yapmak için izin istedi. İzin aldığında da soğukkanlılıkla kaderini belirleyecek bir beyanda bulundu. Onlara Tanrı'nın elçisi olduğunu söyledi. Neron'a gönderilmesinin hiçbir anlamı yoktu çünkü Neron'un imparatorluğu kısa süre sonra sona erecekti. Gelecekteki Roma imparatorları şu anda onun önünde bulunmaktaydı. Vespasian bu akıl almaz öneriye çok gülmüş olmalıdır, zira o zamana dek Roma imparatorları hep aynı hanedandan çıkmıştı. Hatta belki de Josephus'un Roma ile ve belli görevlere atanmış sıradan bir Romalı olan kendisiyle dalga geçtiğini sanarak kızmış dahi olabilir. Bir bilim insanı ve rahip olan bu kişinin can havliyle bunları uydurduğundan kuşkulandığı kesindir.[26]

Aslına bakılırsa Josephus Sayılar Kitabı'ndaki, İsrail'den kurtarıcı bir Mesih geleceğiyle ilgili kehanetlere dayanarak bu kurtarıcının bir Yahudi değil bir Romalı olacağını iddia etmekteydi. Orada bulunan subaylardan biri Josephus'a ke-

hanette bulunmakta bu kadar başarılı ise neden kentin düşeceğini ve kendisinin esir alınacağını önceden kestiremediğini sorunca Josephus bunu daha önce yaptığını söyledi. Bu olağandışı görüşme Vespasian'ın ilgisini çekti ve Josephus'un kehanetini araştırmaya karar verdi. Kısa süre sonra gelen bir haberci Josephus'un daha önce söylediği gibi Jotapata'nın kırk yedinci gün düştüğünü bildirdi. Titus ve babası bunu bir fırsat bilmiş olmalıdır. Belki de bu adam işlerine yarayabilirdi. Josephus açısından, oynadığı kumar işine yaramıştı. Sadece kendini güvenceye almamıştı, şansı bir kez daha dönmüştü. Kendisine armağanlar ve giysiler verildi ve çok iyi davranıldı. Hâlâ tutukluydu ama şimdi değerli ve uğurlu bir kişiydi.

Vespasian ve Titus'a gelince, onlar bir kez daha savaşın daha başka yönlerine yoğunlaştılar. Yahudiye ve Galile'deki yıldırma kampanyası daha yeni başlamaktaydı. Roma'nın vekil kralı Agrippa'nın yönetimindeki Tarichaeae'da Titus'un kentin göl tarafındaki savunmasız kesimine gerçekleştirdiği bir saldırı sonunda 6000 Yahudi kılıçtan geçirildi. Kent düştükten sonra Vespasian buradaki isyancılarla masum vatandaşlar arasında ayırım gözeterek kitlesel katliamla halkın öfkelenmesini engelledi ve bu sayede Agrippa'nın ileride gerçekleştireceği barış müzakerelerinin önünü açtı. Bununla beraber, maiyetinin başka ayaklanmalarla ilgili endişeleri yüzünden sözünden döndü. Danışmanları, "Çıkarlar, geleneksel ahlak kurallarından önce gelir" diyorlardı.[27] Özgür bıraktığı Yahudiler daha sonra yakalanıp bir tiyatroda toplandılar ve 1200 yaşlı ve hastalıklı Yahudi öldürüldü. Güçlü kuvvetli olan 6000 Yahudi Neron'un Korint Boğazında yaptırmayı planladığı kanalda köle olarak çalıştırılmak üzere Yunanistan'a gönderildi. Agrippa'nın 8500 kadar uyruğu buraya geri gönderildi ve kalan 30.400 kişi esir pazarlarında satıldı. Aynı şekilde, Romalılar Gamala'daki Yahudi direnişine

4000 kişiyi kılıçtan geçirerek karşılık verdi. 5000 isyancı da bir uçuruma atlayarak intihar etti.

Vespasian güneye doğru ilerleyip Yahudiye yolunda bulunan sahil kentlerini "kurtarırken" Titus da Galile'de arta kalan isyancıları temizlemekle meşguldü. MS 67'de seferin son çatışmasında Romalı generali bir sürpriz bekliyordu. Gischalalı John bir süredir Golan tepelerinde ve doğduğu kentte köylü orduları oluşturup onları eğitmekteydi. Titus bunların büyük bir kısmının kolaylıkla üstesinden geldi. Gischala'ya girmeye hazırlanırken John ondan kente Şabat gününde saldırmamasını, bir gün daha beklemesini istedi. Bunu kabul eden Titus kente girdiğinde John'un ortadan kaybolmuş olduğunu gördü. İsyancı lider bir kez daha son dakikada kaçmayı başarmıştı. Bu kez nereye gideceği belliydi: Kudüs.

Aslına bakılırsa Kutsal Kent, Roma lejyonlarının önünde ölümden ve esaretten kaçan tüm isyancıların sığınak yeri olmuştu. Onların Kudüs'e gelişi savaşın gidişatında bir bunalım yarattı. Çoğu sadece kötü haberlerle gelmekteydi. Galile yitirildi, diyorlardı ve şimdi Romalılar güneyi baştan sonra ele geçirmek amacıyla yavaş ama önlenemez bir harekât içindeler. Diğerleri ise bunun tam tersini savunmaktaydı. John ve adamları Kudüs'e geldiklerinde Romalıları yenmenin gerçekten mümkün olduğu ve Yahudilerin hâlâ onların üstesinden gelebileceği inancını yaymaya başladılar.[28] Bu iki zıt düşünce birbiriyle çatışıp Yahudiler arasında hizipleşmeye yol açarken arada kalan bir grup vardı.

Milliyetçi liderler, Hanan ve Tapınak yetkililerinin yönetimindeki savaşta yenilgi üstüne yenilgiye uğranıldığını ileri sürerek onları suçluyorlardı. Ilımlı rahipler öteden beri kendilerini ve Yahudiye'yi Roma'ya teslim etmeyi istedikleri için mi Yahudi direnişi bu kadar zayıf ve etkisiz olmuştu? Zamanla aşırı uçların iddiaları daha da arttı ve yılsonunda artık

sabırları tükenmişti. John'un adamları önce ılımlıları tutukladılar ve sonra da kılıçtan geçirdiler. Daha sonra Hanan ve seçkin din adamlarını topa tuttular. John'un yandaşları onları ihanetle suçladı ve Tapınak'tan sürdü, sonra da hem Tapınağa, hem de onların gelirlerine el koydu. Kısa sürede Tapınak bir savaş alanına döndü ve Ekim ayında Hanan ve seçkin din adamlarından üçü öldürüldü. Josephus'un yazdığına göre, onların ölümü, Kudüs'ün düşüşünün başlangıcıydı.[29]

Ilımlı liderlerden yoksun kalan kent iktidar için mücadele eden milliyetçi kliklerin eline düştü. Bir sonraki yıl boyunca bunların sayıları giderek arttı. MS 68'de Vespasian'ın ordusu Yahudiye, Peraea ve Idumaea'da rüzgâr gibi ilerleyince, köylü lider Simon ben Gioras ve ordusu sonunda Kudüs'e kaçtı. Onun gelişi keşmekeşi daha da arttırdı. Yahudilerin kaçaklarla olan uyuşmazlığını haber alan Vespasian'ın savaş danışmanları komutanlarını ilerlemeye zorladı. Artık Kudüs'e saldırmanın zamanının geldiğini söylüyorlardı. Vespasian bir kez daha buna karşı çıktı ve Kutsal Kente doğrudan saldırmayı reddetti. Bırakın Yahudiler birbirlerini yesin, diyordu; asiler birbirlerini öldürüp Roma saflarına geçtikçe, Kudüs'teki Yahudiler Romalıların işini kendileri görmekteydiler. Bununla beraber, MS 68'de Yahudiye'deki Roma harekâtının birdenbire durmasının nedeni bu değildi.

İmparator Neron'un kendini öldürmesi Roma İmparatorluğu yönetiminde tarihin en büyük bunalımına yol açtı. Vespasian, anayasaya göre, savaşın devam etmesi için yeni bir imparator saptanmasına gerek olduğunu biliyordu. Bu yüzden, yeni bir seçim yapılıncaya kadar harekâtını geçici bir süre için durdurdu.[30] Öte yandan, söz konusu olan sadece bir personel değişikliğinden ibaret değildi. Roma İmparatorluğu'nu vahşi bir iç savaşa sürükleyecek olan bir devrim gerçekleşmek üzereydi. Ortada iki sorun vardı: İmparatorluğu kim yönetecekti

ve hangi koşullarda bu göreve getirilecekti? İmparatorluğun ilk hanedanı Julio-Claudiuslarda halefin seçimi, senato ve Roma halkının onayının alınmasına karşın, veraset ilkelerine dayanıyordu. Bu sistem şimdi olağandışı bir açılımla karşı karşıyaydı: Yeni imparatoru atama yetkisi yalnızca Roma kentine bırakılmayacaktı; kendi generallerini aday gösteren eyaletlerdeki ordular da söz sahibi olmak istiyorlardı. İmparatorluğun gizli tutulan bir sırrı ortaya çıkmıştı: Görünüşe göre, imparatorun Roma'nın dışından da seçilebilmesi mümkündü.[31]

Roma'nın doğu kesiminde Vespasian ve Titus şaşırtıcı şans değişimlerine tanık olmaktaydılar. Neron'un ilk halefi Servius Sulpicius Galba tahta çıktığında askeriyeye geleneksel para bağışlarında bulunmayı reddedince onu bu göreve getiren ordular ondan desteğini çekti ve yönetimi kısa sürede sona erdi. Galba'nın kafası kesildi ve Roma'daki İmparatorluk Muhafızları yeni halefi Marcus Salvius Otho olarak ilan etti. Öte yandan imparatorun yetki alanı başkent dışını kapsamıyordu ve kısa süre sonra Almanya'da Ren'deki ordu komutanları Aulus Vitellius'u desteklediklerini açıkladılar. Vitellius'un orduları Cremonia savaşında Otho'nun kuvvetlerini yenince Otho intihar etti ve Vitellius imparator oldu. Bu aristokratın yönetimi de, kendinden öncekiler gibi kısa süreli oldu. Soylu bir aileden gelmeyen ama askeri deneyimi olan, doğu eyaletlerindeki orduların geniş desteğine sahip bir kişi, eski dünyanın en güçlü görevini üstlenmek üzereydi.

MS 9 Temmuz 69'da Yahudiye orduları Vespasian'ı Roma imparatoru ilan ettiler. Bunlara kısa sürede Tuna orduları da katıldı. Vespasian çok önemli bir eyalet olan Mısır'ı denetimi altına alınca iki ordu onu desteklemek için İtalya'ya doğru hareket etti. Bunlardan biri doğu lejyonlarından oluşmuştu ve Suriye yöneticisi Gaius Licinius Mucianus'un komutası

altındaydı. Marcus Antonius Primus'un komutası altındaki Tuna lejyonları da ikinci orduyu oluşturuyordu. Tuna'da üslenen lejyonlar doğu lejyonlarını yenip İtalya'ya çekilmeye zorladı ve Vitellius'un ordularıyla savaşa hazırlandı. Bir kez daha iki Roma ordusu Cremona'da karşı karşıya geldi. Tüyler ürpertici, kanlı bir çatışmanın sonunda Vespasian yandaşları galip geldi. Ama Romalıların acımasız katliamı süregelmekteydi.

Başkentte Vespasian'ın kardeşi Flavius Sabinus, Antonius ve Mucianus'un orduları ona katılmazdan önce, Vitellius askerlerine karşı harekete geçti. Darbesi başarılı olmayınca Sabinus ve yandaşları Capitol'e sığındı. Bunu izleyen saldırıda Jüpiter Tapınağı alevler içinde kaldı. Dumandan boğulmamak için dışarı çıkan Sabinus ve yandaşları derhal Vitellius'un huzuruna çıkarıldılar ve idam edildiler. Çok geçmeden bunun intikamı alındı. Roma'nın dışında konuşlanmış Vespasian'ı destekleyen lejyonlar kente zorla girdiler ve Vitellius'un ordusunu yendiler. Keşif grupları her yerde imparatoru aradılar. Sonunda onu sarayın yanındaki bir muhafızın evinde saklanırken buldular. Evin kapısı sadece bir yatak ve şilte ile desteklenmeye çalışılmıştı. İmparator yarı çıplak Forum'a sürüklendi, kamu önünde işkence gördü, kafası kesildi ve Tiber ırmağına atıldı.[32]

Vespasian MS 69 Aralık ayında Mısır'da iken zaferinin haberini aldı. Kutlamalar ise çok coşkulu olmadı. Tahta geçişi çok kanlı olmuş, binlerce Romalı hayatını kaybetmişti. Bu, Vespasian'ın arzuladığı parlak başlangıçtan çok uzaktı. İktidarı zorla ele geçirmesini haklı göstermek ve imparatorluk vatandaşlarının rejimi desteklemesini sağlamak amacıyla yeni imparator Vespasian'ın büyük bir askeri zafere gereksinimi vardı, hem de hemen. Gözlerini Yahudiye'ye çevirdi. Titus'u yeni Yahudiye orduları komutanı olarak atadı ve

ona bu atamanın yeni bir savaş amacı güttüğünü açıkladı: ne pahasına olursa olsun Yahudiler karşısında kazanılacak bir zafer. Yeni Falvian hanedanının geleceği tamamen Yahudiye'deki başarıya bağlıydı.[33]

Bu haber Titus'un koşullarında olağandışı bir değişim içermekteydi. Genç general bir anda lejyon yöneticiliğinden Roma imparatorunun oğlu ve selefi olma konumuna yükselmekteydi. Şimdi konumundaki bu değişime uygun bir görev üstlenmişti: Vespasian'la birlikte son üç yıldır uzak durdukları bir kente, Kudüs'e saldırmak. Bu arada konumundaki olağandışı değişiklik üzerine kafa yoran tek kişi Titus değildi. Josephus'un kehaneti gerçekleşince Vespasian tutuklusunu huzuruna çağırdı, zincirlerini kesti ve onu serbest bıraktı.

Haklarını yeniden kazanmasına karşın, Josephus kısa sürede henüz ateş hattının dışında olmadığının farkına vardı. Genç bilim adamına göre, Vespasian'ın yükselişi Tanrı'nın Romalılardan yana olduğunun göstergesi sayılabilir ve Yahudilerin kesinlikle yenileceği sonucuna varılabilirdi ama Titus aynı düşüncede değildi. Yahudiye'deki Roma ordularının yeni komutanı yaşamındaki en büyük girişim için Josephus'un yardımına muhtaçtı.

Kudüs

MS 70 Mart'ında Titus ordularını Kutsal Kent'in surları önünde konuşlandırdı. Yedek kuvvetlerine ve beşinci, onuncu ve on beşinci lejyonlarına bir yenisini, on ikinciyi, ekledi. Bu, Cestius Gallus'un komutasındayken Yahudilere utanç verici bir şekilde yenilmiş olan lejyondu. Şimdi bu lejyonun askerleri intikam alma peşindeydiler. Kent dışında konuşlanan büyük Roma ordusuna karşı, kent içinde Gischalalı John, Simon ben Gioras ve Eliezer ben Simon (Fanatiklerin lideri) komutasındaki isyancı gruplar savaşa hazırdılar ve büyük umutlar

beslemekteydiler. Önünde sonunda bu kent neredeyse dört yıldan beri ilk kez Roma askerleriyle yüz yüze gelmekteydi. Gallus kenti MS 66'da fethetmeyi başaramamıştı ve o zamandan beri Kudüslü Yahudiler Romalıların böyle bir girişimde bulunmaktan dahi kaçındıklarına tanık olmuşlardı.

Aslında surlar içinde yaşayanların çoğu Kudüs'un kuşatılmasının olanaksız olduğuna inanıyordu. Yahudilerin yıllarca yetecek kadar yiyecek ve suları vardı, oysa dışarıdaki kıraç tepelerde ve ormanlarda konuşlanan Romalıların kaynakları yetersiz kalacaktı. Kudüs Tapınağının üzerinde bulunduğu kocaman kaya da ayrıca önemli bir savunma unsuru olan üç devasa duvarla çevriliydi. Romalılar Kudüs'e saldırılarını erteledikçe isyancılar bu duvarları daha da berkitmişlerdi. Her ne kadar Titus'un gelişinden önce zamanlarının büyük bir kısmını hizipler arası çatışmalara harcamışlarsa da Yahudiler dördüncü duvarın inşaatını tamamlamış ve bunu 10 metre yüksekliğe ulaştırmışlardı.

Zafer umutlarının en önemlisi Roma birliklerinin göreve bağlılık durumundan kaynaklanıyordu. Ordusunun neredeyse dörtte birini Yahudiye'deki savaşa ayıran Roma fazla aşırı gitmemiş miydi? İmparatorluğun çevresindeki düşmanlar Yahudiye'deki savaştan yararlanmaya kalkışmayacaklar mıydı? Uzun süreli bir çatışmayı göze alıp imparatorluğun diğer kesimlerini de tehlikeye sokmaktansa Roma anlaşma yoluna gitmeyi yeğlemez miydi? Herhalde Yahudiye'nin bağımsızlığını tanıyacaklardı. Yahudiler avantajlı durumlarının tümüyle farkındaydılar. Titus Josephus'u surlara gönderip bir barış müzakeresi önerdiğinde kısa ve öz bir şekilde kendilerine güvenlerini ve niyetlerini ortaya koydular.

Surlar üzerinde nöbet tutanların bazıları Josephus'u çok iyi tanıyordu. İyice yaklaştığında nefret ettikleri haini sözlerle

değil eylemle karşıladılar. Atılan bir ok onun hemen yanından geçti ve eski dostu Nicanor'un omzuna saplandı. Bu tek ok atışına karşılık olarak Titus Roma kamplarını ilk duvarın 400 metre yakınına konuşlandırdı. Sonra, kentin çevresinde keşif yaptırarak kent merkezindeki Antonia Kalesine ve Tapınak'a ulaşmasını sağlayacak duvardaki en zayıf noktayı belirledi. Bunun üzerine askerlerine kereste toplamalarını ve üç kuşatma silahı inşa etmelerini emretti. Kuzey duvarının önünde 21 metre yüksekliğinde hareketli ahşap kuleler, aşağıda koçbaşlarını taşıyan askerleri koruyacaktı. Böylece Kudüs kuşatması başlamış oldu. Josephus'un detaylı gözlemlerine dayanan anlatımı bunun gidişatını aktarıyor.[34]

Simon ben Gioras'ın ordusu Gallus'un saldırısı sırasında Romalılardan ele geçirilen ağır silahlara sahipti ama askerler bunların kullanımı hakkında hâlâ yeterli bilgiye sahip değildi. Dolayısıyla Roma birlikleri surlara yaklaşıp duvarları koçbaşlarıyla dövme olanağını buldular. Yahudi gerillaların ani saldırılarına rağmen koçbaşlarının Victor adındaki en büyüğü ile duvarda bir delik açabildiler. Roma birlikleri bu delikten içeri daldılar, sur kapılarına ulaşıp açtılar ve Yahudileri ilk duvardan geri çekilmeye zorladılar. Dört gün sonra Romalılar ikinci duvarı da ele geçirdiler. Derken Titus büyük bir hata yaptı.

Romalı askerler öyle hızlı ilerlemişlerdi ki deldikleri ikinci duvarın büyük bir kısmını berkitmeyi unutmuşlardı. Yahudiler karşı saldırıya geçince saldırgan Romalıları ikinci duvarda kıstırdılar. Geri çekilmeye ve dar geçitten dışarı çıkmaya çalışan Romalıları kılıçtan geçirmeye başladılar. İsyancı orduların başındaki John ve Simon bu ilk başarılarının mutluluğu içinde Romalıları kıyıma uğratmayı umuyorlardı. Ama mutlulukları uzun sürmedi. Titus hemen sokağın öbür ucunda

savaşın en yoğun olduğu bölgeye okçularını gönderdi. Böylece Romalıları güvenceye alıncaya kadar düşmanı durdurmuş oldu. Simon ve John Yahudi sivillerin öldürülmesine o denli kayıtsız idiler ki ikinci duvardaki gediği onların cesetleriyle kapattılar. Bu akıl almaz engelleme çabasına karşın Romalılar sonunda ikinci duvarı da aştılar ve Simon ile John'un askerleri bir kez daha geri çekildi.

Titus bir mola verdi. Kuşatma silahlarını üçüncü duvara yaklaştırmak ve Antonia Kalesi ile Tapınağa saldırmak için bu araçlara dayanak olacak kocaman platformlar kurması gerektiğini biliyordu. Belki de bu mola sırasında isyancıların Roma'nın barış ve uzlaşma önerisini değerlendirme fırsatı bulacaklarını umuyordu. Askerler giderek daha uzak mesafelerden kereste taşıyarak platformları oluştururken Romalılarla Yahudiler arasında önceki haftalarda süregelen çatışmanın yerini psikolojik savaş aldı. Bu da aynı yoğunlukta sürdürülecekti.

Titus planını uyguladı. John ve Simon'a Roma savaş makinesinin olağanüstü gücünü sergilemek istiyordu. Titus'un ordusu tüm savaş donanımlarını sergileyerek kentin çevresinde dört gün boyunca gövde gösterisi yaptı ve çabasının ödülünü de aldı. Kent içindeki Yahudilerin moralleri bozuldu. Bu geçit töreni onlara kendi güçsüzlüklerini anımsatıyordu. Yıllar içinde verilen tayınların miktarları çok azalmıştı. Erzakları tükenmekteydi ve binlerce kadın, erkek ve çocuk açlıktan ölmek üzereydi. John ve Simon'un Titus'un güç gösterisine bir tek yanıtı vardı: terör. Varlıklı kişilerin evleri kısıtlı mısır stoklarına ya da bir somun ekmeğe el koymak için yağmalandı. Kenti terk etmek istediğinden kuşkulanılan Yahudiler tehdit edildiler ya da öldürüldüler.

Yahudilerden bazıları yiyecek aramak için geceleri gizlice kentten kaçtı. Romalılar tarafından yakalandıklarında Titus bunlara kentten görülecek şekilde işkence yaptı ve çarmıha gerdi. Savaşta gaddarlaşmış askerler bu cesetleri kaba saba ve doğal olmayan pozlarda çarmıhlara astılar.[35] John ve Simon bu manzaradan etkilenen Yahudilere karşı psikolojik baskıyı arttırdı. İkirciklenen Yahudileri çarmıha gerilmiş cesetlere bakmaya zorladılar ve onlara Romalılar tarafından parçalanmış olan bu bedenlerin tutsaklara değil, sığınma talebinde bulunanlara ait olduğunu söylediler. Böylece kentte mahsur kalanların beyinlerine savaşa devam düşüncesi aşılandı. Titus bundan sonra gizli silahını ortaya koydu.

Josephus bir kez daha kent surlarının etrafında dolaşıp nöbetçilere barış önerilerini duyurmak ve teslim olmaya çağırmak için gönderildi. Hem kendinizin hem de halkınızın canlarını kurtarın; ülkenizi ve tapınağınızı kurtarın, diye bağırıyordu. Hâlâ Tanrı'nın artık Yahudiye'de değil İtalya'da olduğunu anlayamadınız mı? Romalılar yenilmek bilmez. Onlar tüm dünyaya egemendir ve büyük ulusların onlara boyun eğmesi doğaldır. Artık Yahudiye Roma'nın bir eyaleti olduğuna göre direnmenin bir anlamı yok: "... boyunduruktan kurtulmaya çalışmak bağımsızlık sevgisinin bir göstergesi değil, aptalca bir ölüm tutkusundan ibarettir."[36] Bu çağrıları alaylarla, hakaretlerle ve atılan taşlarla karşılandı.

Molanın on yedinci gününde platformların yapımı tamamlandı. Roma savaş makinesi tüm gücüyle üçüncü duvara yüklenmek üzereydi. Romalıların muhteşem bir zafer kazanacağı kesin gibiydi. Oysa Gischalalı John'un başka düşünceleri vardı. Savaşa ara verildiği sırada bir plan yapıp onu uygulamaya koydu. Yandaşları ile birlikte gece gündüz çalışarak devasa platformların altından geçen bir tünel kazdılar. Kazı sırasın-

da tüneli ahşap direklerle desteklediler. Yahudi yaratıcılığının Romalıların gücünün üstesinden geleceğine olan büyük inancı ile John platformların birinin altına ulaşıncaya kadar ekibini durmaksızın çalıştırdı. Sonra da buraya çalı çırpı, zift ve bitüm yığarak bunları ateşe verip kaçtı.

Ahşap direkler tutuşup yanınca toprak göçtü. Kocaman Roma platformu, üzerindeki askerler ve araçlarla birlikte büyük bir gürültüyle devrildi ve Romalıların haftalar boyu süren emekleri boşa gitti. John'dan esinlenen Simon öbür platformlara aynı şiddetle saldırıya geçti. Öncü Yahudi kolları meşalelerle "düşmana değil dostlara koşar gibi" fırlayıp öbür savaş araçlarını ve koçbaşlarını tutuşturmaya çalıştılar. Romalılar değerli platformlarını kurtarmak ve yangını söndürmek için koşarlarken Yahudiler kendi canlarını hiçe sayarak alevleri körüklemeye çalıştılar.[37]

Hasar tespiti Romalıların umutsuzluğa kapılmasına yol açtı. Titus savaşta yavaşlamanın kazanılan zaferi değersizleştireceğini biliyordu. Başarının yanı sıra hızlı hareket etmek, üne kavuşmak için gerekliydi. Zorunlu olarak savaş konseyini toplantıya çağırdı. Konsey üyeleri Roma birliklerinin tüm savaş gücünü kullanarak derhal büyük bir saldırıya geçilmesini önerdilerse de Titus buna karşı çıktı. Buna karşın, platformları yeniden kurmak da bir seçenek değildi. Bölgede fazla kereste olmadığından 16 kilometrelik bir alanı taramak gerekiyordu ve bu arada Yahudi gerillalarının saldırılarını engellemek olanaksızdı. Artık başka bir taktik uygulamak gerekiyordu: hem asker güvenceye alınmalı, hem de hızlı hareket edilmeliydi: Yahudiler açlığa mahkûm edilmeli ve kenti teslim etmek zorunda bırakılmalıydı.

Eski dünyadaki Roma egemenliğine örnek oluşturan bir tutkuyla Titus subaylarına Kudüs çevresine bir duvar örül-

mesini emretti. Böylece kentten hiç kimse yiyecek bulmak için dışarı çıkamayacaktı. Bu işlem akıl almaz bir sürede gerçekleşti: Roma lejyonları üç gün içinde çevresi 7 kilometreyi bulan ve üzerinde on üç gözetleme kulesi bulunan bir duvar ördüler. Titus, ufak tefek işlerin Roma'nın onuruna yakışmadığını ileri sürüyordu. Bu devasa işin başarılması için lejyonlar ve piyadeler birbirleriyle adeta yarıştı. Titus yapılanları at üstünde gözlemlerken, "her yaya askerin onbaşısını, her onbaşının yüzbaşısını, her yüzbaşının tribününü, tribünlerin generallerini mutlu etmek için nasıl canla başla çalıştıklarına ve generallerin de birbirleriyle nasıl yarıştıklarına tanık oldu. Titus'un kendisi de onların hepsinin yargıcıydı."[38] Plana göre Yahudiler kuşatma altında yeterince güçsüz kaldığında platformlar yeniden kurulacak ve saldırıya geçilecekti. Josephus'un tüyler ürpertici anlatımına göre Romalı generalin ektiğini biçmesi fazla zaman almadı.

Söylentilere göre bir kadın açlıktan kendi bebeğini yemiş, Kudüs sokakları cesetlerle dolup taşmış, Romalıların görebildiği kadarıyla evlerin çatıları açlıktan ayakta bile duramayan erkek ve kadınların bedenleriyle kaplanmıştı. Romalılar erzak paketleri göstererek Yahudileri tahrik ederken Simon ve John'un savaşa devam konusundaki ısrarları en yakın çevrelerini dahi onlardan soğuttu. Kule komutanlarından Judas adındaki bir tanesi yanına on kişi daha alarak Romalılara seslenip teslim olmak istediklerini bildirince Simon onlar harekete geçmeden önce kuleye girip hepsini öldürdü. Yüzlerce Yahudi savaşa gider gibi yapıp kaçmayı başardılar ve Romalılara teslim oldular ama kendilerine verilen erzakın geride bıraktıkları açlıktan da beter olduğunu gördüler. Azar azar yiyerek zayıf düşmüş bedenlerini yeniden beslenmeye alış-

tırmak yerine durmadan yiyip içtiler ve böylece canlarından oldular.

Kuşatma dehşetini yaşayanlar arasında Josephus'un en değer verdiği iki kişi vardı: annesi ve babası. Onların yaşadığını, ama tutuklu olduğunu öğrenmişti. Muhtemelen onların yaşamından endişe ettiği için tekrar surlara yaklaşıp Yahudilere teslim olma çağrısında bulundu. Bu kez isyancılar hedefi vurdu. Josephus başına aldığı bir taş darbesiyle kendinden geçti. Yahudilerin en çok ele geçirmek istediği adama ulaşmak için bir yarış başladı. Arabulucularına ilk ulaşıp onu kurtaran Romalılar oldu.

Kerestenin tekrar toparlanması ve platformların yeniden kurulması yirmi bir gün sürdü. Çevrede bu zorlu çalışmanın izleri görülmekteydi: tozlu yollar, çalılarla dolu çöl ve kesilmiş ağaçların gövdeleri. Romalılar aşırı çalışmaktan tüm güçlerini yitirirken John ve Simon da insanüstü bir çabayla kararlılıklarını sürdürmekteydiler. Açlık, yorgunluk ve iç çatışmalar arasında hayalet gibi dolanıyor, yeni saldırılarla Romalıların hazırlıklarını aksatmaya çalışıyorlardı. Bu gerilla girişimleri çoğu kez başarısız da olsa, kararlılıkları Yahudilere moral veriyordu.

Kısa süre sonra Romalılar yeniden surları dövmeye başladılar. Atılan mızraklardan, taşlardan ve oklardan kalkanları ile korunurken, askerler koçbaşlarıyla, elleriyle ve manivelalarla duvarın temel taşlarını sökmeye ve bir delik açmaya uğraştılar. Sonunda bunu kendi gayretleri sayesinde değil, John tarafından açılan tünel sayesinde başardılar. Bir zamanlar Yahudilerin platformları yıkmasına yardımcı olan tünel, şimdi de Romalıların işine yaradı. Tünel göçtü ve duvar birdenbire yıkılıp kocaman bir taş yığını haline geldi. Titus en güçlü lejyonerlerinden bundan hemen yararlanmalarını istedi. Sabah

saat ikide öncü bir Roma birliği göçmüş olan tünele girip duvarın öte yanına geçerek John ile Simon'un kendilerini bekleyen ordularıyla karşılaştı. Yakın dövüş sırasında Romalılar kısa kılıçlarını Romalı Yahudi gözetmeksizin rastgele sallıyor, ileri mi yoksa geri mi gittiklerini dahi fark etmiyorlardı. İnsanlar ayaklar altında eziliyor ve inlemeler ve çığlıklar daracık ve pis kokulu menfezi dolduruyordu. Sonunda kana bulanmış Roma piyadesi tünelden geçmeyi başararak Yahudileri kentin en kutsal yeri olan Tapınağa kadar çekilmeye zorladı.

Titus bu arada Tapınak sütunlarını destekleyen Antonia Kalesini ele geçirmişti. Kalenin yerle bir edilmesini emretti, böylece dört Roma lejyonunun buraya ulaşmasını kolaylaştıracak geniş ve düz bir alan oluşturulacaktı. Bu emri vermeden önce ise Titus isyancılara son bir öneride bulundu. Bir kez daha gönderdiği Josephus Tapınağa sığınmış olan Yahudilerin görebileceği bir yerde durdu ve Aramice dilinde John'a seslendi. Teslim ol; halkını ve kendini kurtar; Romalılar seni affedecek, dedi. Bu onun son şansıydı. Eğer savaşmakta direnir ve Tapınağın kutsallığını lekelerse Tanrı onu cezalandıracaktı. John dönek Josephus'a hakaretler yağdırdı. Genç rahip ve bilim adamı donup kaldı. Boğazı tıkanarak, "Şunu bil ki Romalılara Tapınağı arındıracak ve ahlaksızlıkla dolup taşan bu kenti hiç var olmamışçasına yerle bir edecek ateşi veren Tanrı'nın bizzat kendisidir" diye bağırdı.[39] Bu sözlerle bir canavar zincirlerinden boşaldı.

Tapınak kentin en iyi inşa edilmiş yapısıydı. Altı gün boyunca dış duvarları dövülmüş olmasına rağmen en ufak bir hasara uğramamıştı. Sonunda gümüş kapıları ateşe verildi ve maden erirken Romalılar sütunları teker teker yakıp içeri girdiler. İç avluya ve ibadet alanına doğru saldırı devam ederken Titus ve subayları arasında bir tartışma başladı: Tapına-

ğın kendisi ne olacaktı? Kimileri yıkılmasını önerdiler. Eğer ayakta kalırsa Roma'nın Yahudiye eyaletinde asla barış sağlanamazdı. Tapınak dünyanın her tarafında ayaklanan Yahudiler için bir sembol oluşturacaktı. Diğerleri buna karşı çıktı. Yahudiler tapınak içinde savunmaya kalkışmazlarsa olduğu gibi bırakılmalıydı. Aksi halde burası kutsal bir yer olmaktan çıkar, askeri bir kaleye dönüşürdü. Titus tüm önerileri dinledi ama muhtemelen Josephus'un etkisiyle son kararını verdi. Kumandan Tapınağın değerli bir sanat eseri olduğunu söyledi. Burasını koruma altına alırsa imparatorluğa ve Roma halkına muhteşem bir armağan vermiş olacaktı.[40]

MS 70 yılının Temmuz ortalarında, Titus'un harekâtının başlamasından üç aydan fazla zaman geçmiş olmasına karşın, Tapınağın dış cephesindeki savaş tüm hızıyla sürmekteydi. Hem Roma'nın hem de Yahudi ordularının piyadeleri göğüs göğse, mızrak, ok ve taş yağmuru altında birbirleriyle çarpıştılar. Sonunda Romalılar sekiz saf halinde ilerleyip Yahudileri iç avluya sürdüler. Birkaç gün sonra Yahudi safları dağılınca Romalılar iç avluya girdiler. O anda savaş daha da hızlandı ve lejyonerler çığırından çıktı. Dört yılı aşkın bir zamandan beri yorucu bir savaşı sürdürmekte olan Romalı askerler nefretlerini düşmanlarına kustular. İçeriye doluşurken asker-sivil Yahudi arasında hiçbir ayırım gözetmediler. Hepsi katledildi. Tapınak merdivenlerinden kanlar akıyordu. Önlerinde ve Kutsal Sunak önünde cesetler üst üste yığılmıştı ve kimi zaman en üstteki ceset aşağıya kayıyordu. Katliam giderek daha korkunç bir hal aldı.

Bu kargaşa içinde Romalı bir asker bir meşaleyi yakalayıp ufak bir aralıktan Tapınağın içine fırlattı. Bina kısa sürede alevler içinde kaldı. Bir haberci bu olayı Titus'a iletti. General ayağa fırladı ve peşinden nefes nefese koşan muhafızı ile

birlikte ibadet yerine seğirtti. İçeri girince ateşin önüne geçilebileceğini gördü. Askerlere bunu hemen söndürmeleri için bağırdı ama ona kulak veren olmadı. Hepsi sadece tutkulu bir şekilde ele geçirebileceklerinin peşindeydi. Yahudi katliamı bir talana dönüşmüştü. Alevlerin arasından geçen askerler Tapınağın hazinelerini yağmalayıp ellerine ne geçerse alıyorlardı. Saf altından tarihi kadehler ve çanaklar, perdeler, kıymetli taşlarla süslü giysiler ve en değerli olan kutsal, yedikollu şamdan, kutsal ekmek masası ve ayin boruları Romalı yağmacıların eline geçti. Tapınağın en kutsal bölümü, Yahudi inancının temelini oluşturan ikonların bulunduğu kesim tümüyle talan edilip yakıldı.

Yağmadan nasibini alan yalızca Tapınak değildi. Sütunlu dış avluda Yahudilerin altın ve diğer değerli mal varlıklarını kuşatma sırasında emanet bıraktıkları hazine bulunuyordu. Romalılar bunları da yağmalayıp burasını da ateşe verdiler. Altı bin sivil erkek, kadın ve çocuk da Tanrı'nın korumasına sığınmak için burada toplanmışlardı. Josephus'a göre, John ve Simon görevlendirdikleri kişilerden halka böyle bir kehanette bulunmalarını istemişti, çünkü isyancıların liderleri bu şekilde firarların önüne geçmek ve Tapınak'taki savaş sırasında moralleri yükseltmek amacındaydılar. Şimdi bütün bu sivil insanlar alevler içinde kalarak can verdiler.

Yahudi ayaklanması bastırılmıştı. İç avluda savaşan isyancılar etraflarındaki çemberi yararak kent tepelerine kaçıştılar. Romalı askerlerin öç alma peşindeki katilleri dış avluyu dolduran cesetlerin üzerinden atlamaya çalışarak kaçanların ardına düştü. John ile Simon kaçmayı başardı. Roma'nın üstünlüğünün sembolü olarak putperest bayrakları Tapınağa getirilip doğu kapısının karşısına dikildi. İmparator adına kurbanlar kesildi ve hep bir ağızdan Titus'un zaferi kutlandı.

Kent alevler içinde kalırken kulakları tırmalayan "Komutan! Komutan!" çığlıkları yükseliyordu. Askerlerin yağmaladıkları ganimetler öylesine fazlaydı ki daha sonra altınlarını paraya çevirdiklerinde piyasayı allak bullak ettiler ve Suriye'de altının değeri yarı yarıya düştü.[41]

Kentin üst kesiminde John, Simon ve sağ kalan Yahudilerin çevresi Romalılar tarafından sarıldı. Kudüs'ten kaçamadıkları için Titus'la görüşmek isteğinde bulunmak zorunda kaldılar. Moralleri sıfıra inen yandaşları affedileceklerini umuyorlardı. Kararlarından dönmeyen liderler ise kenti Romalılara bırakmak ve sağ kalanlarla birlikte çölde barış içinde yaşamak istiyorlardı. Romalı general çok öfkeliydi. Düşman yenilmişti ama zafer kazanmışçasına utanmadan şartlar ileri sürmekteydiler. Kentin yukarı kesiminde Tapınak yakınındaki bir duvarın üstüne çıkan Titus, John ve Simon'la konuşurken soğukkanlılığını korudu. Yahudileri Roma'ya ve Yahudiye'nin yöneticilerine nankörlük etmekle suçladı.

Roma'nın size iyi davranması sizi Romalılara karşı kışkırttı. Önce size toprak verildi ve kendi ırkınızdan gelen kralların yönetimi altında yaşadınız. Sonra atalarınızın yasalarına saygı gösterdik ve iç ve dış ilişkilerinizi tümüyle kendi denetiminize bıraktık. Daha da önemlisi, Tanrı adına vergi ve diğer bağışları toplama hakkını tanıdık size ve bunları kimlerden aldığınıza hiç karışmadık. Bu sayede zenginleştiniz ve bunu bize karşı savaşmak için kullandınız. Bu ayrıcalıklardan yararlanarak size bunları sağlayanların başını ezmeye kalkıştınız. Hayvanlar gibi, sizi besleyen eli ısırmak istediniz! ... [Babam buraya geldiğinde] Galile ve çevresini harabeye çevirerek sizin aklınızı başınıza getirmek istedi. Oysa siz cömertliğimizi bir zaaf olarak gördünüz ve bizim nazik davranışımız sizin küstahlığınızı arttırdı... Hiç istemeden duvarla-

rınızı yıkmak için araçlar getirmek zorunda kaldım. Kanınıza susamış askerlerimi dizginledim. Zaferden sonra bile, sanki bu bir yenilgiymiş gibi, sizinle bir barış antlaşması yapmak istedim... Tüm bunlara rağmen, siz iğrenç insanlar şimdi benimle müzakere yapmak istiyorsunuz, öyle mi?[42]

Yahudiler *Pax Romana*'yı ihlal etmişlerdi. Buna rağmen Titus son bir öneride bulundu. Sağ kalan isyancılar teslim olurlarsa hiç değilse canları bağışlanacaktı. John ve Simon isteklerinde ısrar edince Titus kenti askerlerinin eline teslim etti. Onlara yağmalama, yakma ve yerle bir etmeleri emrini verdi.

Sonsöz

Bundan sonraki birkaç gün içinde Meclis Binası dahil Kudüs'ün bütün önemli yapıları yerle bir edildi, kalan hazineler ele geçirildi ve Roma teröründen sağ kalanlar Tapınağın Kadınlar Meclisi diye bilinen kesiminde toplandı. Yaşlı ve hasta olanlar öldürüldü; binlerce isyancı idam edildi, Josephus'a göre bunlarla birlikte kuşatmada hayatını kaybedenlerin sayısı 1.100.000'e ulaştı. Kalan 97.000 kişi esir pazarlarında satıldı. Gençler Mısır'a ağır işçi olarak gönderildi ya da imparatorluk dahilindeki Roma arenalarında gladyatörlere ya da hayvanlara yem oldu. İsyancıların en uzun boylu ve yakışıklı olanları ise muzaffer bir şekilde Roma'ya götürülmek üzere seçildi. John ve Simon bir süre daha lağımlarda saklandıktan sonra teslim olup onlara katıldı.

İmparator Vespasian başkente dönen Titus'la Roma'daki kalabalığın zafer çığlıkları arasında buluştu. Kalabalık muzaffer generali görmek için sokaklara doluştu. Kente giren imparatorluk maiyetinde Josephus da yer aldı. Kısa süre sonra Roma vatandaşlığı ile ödüllendirilecek, kendisine yüklü bir emeklilik maaşı bağlanacak ve Vespasian'ın imparator

olmadan önce yaşadığı ev tahsis edilecekti. Burada Yahudi Ayaklanması'nın tarihini yazacaktı. Titus'un dönüşünden birkaç gün sonra baba-oğul da muhteşem bir ödül alacaklardı.

Defne yapraklarıyla süslü taçlarla, gümüş yıldızlarla süslenmiş zaferi temsil eden mor giysiler içinde baba-oğul büyük bir geçit töreninin ortasında yer aldılar. Önce Augustus'un kız kardeşi Octavia'nın revaklı girişinde durdular, burada onları senatörler ve şövalyeler beklemekteydi ve bir kürsü kurulmuştu. Vespasian kürsüye çıktı ve bağrışmakta olan askerleri ve en iyi giysilerini giymiş olan halkı susturdu. Rahiplerinki gibi giydiği togasının altında tanrılara şükranlarını sundu.

Sonra resmigeçit devam etti. Törende binlerce esirin yanı sıra, altın ve fildişi kakmalı, bazıları üç-dört kat yüksekliğinde geçit arabaları yer almaktaydı. Bunların üstünde Yahudiye'deki savaş sahnelerini canlandıran kocaman tablolar vardı. Böylece tüm Roma halkı bunları izleyecek, kendileri de orada bulunmuş gibi Roma'nın zafer kutlamalarına katılacaklardı. Ganimetleri görünce kalabalığın nefesi kesildi. Sanki olağanüstü bir altın ve gümüş nehri Roma'ya akmaktaydı. En önemli ganimetler Tapınağın hazineleri ve Torah diye bilinen Yahudi kurallarının yazılı olduğu papirüstü.

Tören alayı Capitol'daki Jüpiter Tapınağı'na yaklaştı. Burası muhtemelen hâlâ bir yıl önce Vespasian'ın orduları Roma'ya girip iç savaşı sonlandırdığı dönemdeki gibi yıkıntı halindeydi. Tören alayı burada durdu ve Forum'dan gelecek haberi bekledi. Simon ben Gioras, Roma geleneklerine uygun biçimde, Forum'un kuzeybatı köşesindeki Mamertine hapishanesinden sürüklenerek tapınağa getirildi, dövüldü ve idam edildi. Gischalalı John'un cezası çok daha hafifti. Ömür boyu ağır işçi ve köle olarak çalıştırılacaktı. Simon'un ölüm haberi Capitol'deki Vespasian'a ulaştırıldı; kurbanlar kesildi ve halka muhteşem bir ziyafet verildi.

İmparatorluğun halkla ilişkiler mekanizması bununla kalmadı. Flavius hanedanının temeli de bir inşaat furyası ile atıldı ve meşrulaştırıldı. Yahudiye'nin ganimetleri Colosseum'un yapımına harcandı. Kısmen Yahudi esirlerin satışından elde edilen para ile yapı Vespasian'ın ölümünden sonra MS 80'de Titus tarafından tamamlandı. Günümüzde Roma yönetiminin en önemli sembolü olarak ayakta durmaktadır. Vespasian ayrıca Capitolinus Tepesi'nin çevresindeki bölgeye muhteşem bir tapınak ve forum inşa ettirdi. Yahudilere –hatta imparatorluk sınırları içinde herhangi bir yerdeki isyancılara– verilen mesaj açıktı: Biz sizin en kutsal yerlerinizi yok ettik, şimdi de kendilerimizinkini yeniden yapılandırarak borcumuzu ödemekteyiz. İmparator yeni tapınağını barışa adadı. Son olarak, Titus iki yıl gibi kısa ve popüler bir saltanattan sonra ölünce, kardeşi İmparator Domitian, onun onuruna Titus Anıtı'nı yaptırdı. Roma'nın Yahudi bağımsızlığını aşağılama anısı bugün de canlı olarak durmaktadır.

Yahudiye'de Roma'nın temizlik işlemleri MS 74 yılına kadar sürdü. Ayaklanmadan geri kalanlar Roma için hiçbir zaman bir tehdit oluşturmadı ama Vespasian gene de bunların yok edilmesini emretti. En önemli çatışma Masada'da yaşandı. Burada Sicarii adıyla bilinen bir Yahudi grup Eliezer ben Yair'in öncülüğünde olağanüstü bir kayalığın üstünde bulunan bir kaleye sığındı. Burada yıllarca direndiler. Sonunda Romalılar kayanın tepesine ulaşan dik bayırı aşabilmek için buraya muazzam bir kuşatma rampası kurdular. Askerler kaleye ulaştıklarında 966 asinin Roma'ya esir düşmektense kitle halinde intihar etmeyi seçmiş olduklarını gördüler. Sağ kalan bir kadın ve beş çocuğu olan biteni anlattı. Vespasian'ın Yahudi direnişini tümüyle yok etme yolundaki kararlılığı, bugün Masada'daki Roma harekâtından kalan olağanüstü arkeolojik buluntularda açıkça görülmektedir.

Savaş sona erdiğinde Yahudiye'deki Roma yönetimi daha etkin hale getirildi. Devamlı bir garnizon kuruldu ve bu ücra köşedeki eyalet imparatorun bir elçisinin sorumluluğu altına girdi. Kudüs altmış yıl boyunca sivil bir yerleşime dönüştürülmedi. Zamanla hahamlar burada Tapınak olmadan ibadet etme yollarını oluşturdu. Durum İmparator Hadrian zamanında daha da kötüleşti. Kudüs yöresinde Aelia Capitolina adında bir Roma kolonisi kurmaya kalkıştığı zaman baş gösteren ayaklanma MS 135'te bastırıldı ve Hıristiyan kaynaklarına göre Yahudiler Kutsal Kent'ten sonsuza dek sürgün edildi.

Öte yandan, bu dönemde Roma İmparatorluğu muhteşem bir altın barış çağı içinde bulunmaktaydı.

VII
HADRİAN

Publius Aelius Hadrianus Vespasian'ın saltanatının yedinci yılında, MS 76'da, Roma'da doğdu. Dünyaya geldiği zaman yönetimdeki Flavius hanedanı ile hiçbir ilişkisi bulunmamasına karşın Hadrian kırk yıl kadar sonra Roma'nın on dördüncü imparatoru olacaktı. Aynı zamanda da ilk sakallı imparatordu. Kısa, bakımlı bir sakalı vardı. Yüzündeki lekeleri gizlemek amacıyla sakal bıraktığı söylenirse de bu, döneminin belirgin bir simgesi oldu. Kendine özgü biçimi ile bir başka devrimi, Roma İmparatorluğu'nun uzun yaşamında önemli bir değişimi temsil ediyordu. İleride göreceğimiz gibi, "iyi imparatorlar" dönemini, Roma ulusunun zirvesini, tek bir bunalım dışında 140 yıldan daha uzun süren barış içindeki yaşamını simgelemekteydi. Bu "altın çağ"ın tohumları Hadrian'ın halefinin, sakalsız yeğeni Trajan'ın yönetimi zamanında atılmıştı.

Son Fatih

Bir senatör ve imparatorla sürekli yazışan bir eyalet yöneticisi olan Genç Plinius, Trajan'ı "yakışıklı, uzun boylu, güzel yüzlü ve asil davranışlı" olarak tanımlar. Geniş alnı onun "haşmetli görünüşünü" daha arttırıyordu.[1] Trajan eski ekole mensuptu. Olağanüstü ve kahraman bir askeri komutan, bir *imperator*, dünyayı yöneten imparatorların üstün askeri yetkilerine sahip bir kişiydi. Aslında MS 98'de tahta geçtiğinde Trajan'ın örnek alması gereken çok şey vardı. Babası Yahudi Ayaklan-

ması sırasında onuncu lejyonun komutanı olarak Vespasian ve Titus'un takdirini kazanmış, stratejik önemi bulunan Suriye eyaletinin yöneti isi olmuştu. Dolayısıyla Trajan babasının başarılarına ulaşmak amacıyla Roma'nın geleneksel genişleme ve zaferler kazanma yolunu seçti. Ele geçirmeyi tasarladığı bereketli topraklar Dacia krallığında bulunuyordu.

Avrupa'nın doğusunda, Tuna nehrinin kuzeyinde yer alan Dacia, *Pax Romana*'nın çelik pençeleri arasında yer alması gereken her türlü çekiciliğe sahipti. Decebalus'un yönetiminde bağımsız bir krallıktı ve Roma bu bağımsızlığı kendisi için bir tehdit olarak görüyordu. Yüksek kültür düzeyi ve zengin altın ve gümüş madenleri ile herkesin dikkatini çekiyordu. Sonunda Roma'ya bir savaş bahanesi yaratma hatasını yaptı. Flavius hanedanından gelen son imparator Domitian'ın saltanatı sırasında Decebalus Tuna'yı geçip Roma topraklarına saldırma küstahlığında bulundu. Kısa süren çatışma sırasında iki Romalı komutan öldürüldü ve Domitian yüz kızartıcı ve nahoş bir barış antlaşması yapmak zorunda kaldı. Trajan şimdi bu hatayı düzeltmek peşindeydi. Roma öç almak, "adaleti" sağlamak ve hakkını almak istiyordu.

101 ve 106 yılları arasında Trajan Dacia ile iki kez savaştı. O zamana değin hiçbir askeri başarısı olmamıştı ama savaşın sonunda bu durum tamamen değişti. Bu savaş, Claudius'un İngiltere'yi fethetmesinden bu yana Roma'nın en saldırganca girişimiydi. Oysa hiç kimse önceden bu çatışmaların bu denli şiddetli olacağını kestirememişti. Acımasızlıkla dolu Roma tarihinde hemen hiç görülmemiş bir vahşet yaşandı. Burada güdülen amaç, Decebalus'u devirmenin ve "rejim değişikliğinin" çok ötesindeydi. Dacia savaşları bir soykırım, eski "barbar kültür"ün tarihten silinmesi ve yerine sadık, uygar Roma kolonilerinin kurulması, bölgedeki zenginliklerin imparator-

luğun çıkarı için yağmalanması amacını taşıyordu. Dacia'nın bugünkü adı zaten bütün hikâyeyi özetliyor: Romanya.

"Zafer" ancak Romalılar tarafından böylesine ölçüsüzce, gururla ve ihtişamla kutlanabilirdi. Trajan'ın savaştan elde ettiği servet, Roma'nın yeni limanı Ostia için harcandı. Burada beton iskeleler, doklar, depolar ve rıhtımlar, eyaletlerin yönetim büroları (her biri gönderdiği ürünü tanımlayan mozaiklerle bezenmişti), ve toptan balık, şarap ve yağ satış merkezleri inşa edildi. Eski *Circus Maximus*'un oturma yerleri bu kez 150.000 kişiyi kapsayacak şekilde genişletildi. Kent merkezinde muhteşem bir alışveriş merkezi yapımına başlandı. Mermer kaplı meydanda bir dizi geçici satış yeri vardı; bunların çevresinde yamaca doğru teraslar halinde yükselen yarım daire şeklinde dükkânlar ve bürolar bulunuyordu. Öte yandan Dacia zaferinin en göz alıcı anıtı bu değildi.

Günümüze kadar ayakta kalan Roma'daki Trajan anıtı 30 metre yüksekliğinde, Carrara menşeli 20 büyük mermer bloktan yapılmış olup üzerine spiral olarak Dacia seferini resmeden sahneler oyulmuştur. Bunların detayları harikuladedir, hemen hiç boş alan bırakılmamıştır. Bir yerde Trajan ordularına hitap etmekte, bir başkasında askerler savaştan önce kendilerini arındırmak için bir yaban domuzu, bir koç ve bir boğa kurban ederken görülmektedir. Bir başkasında ordu erzak göndermekte ve bir kale inşa etmektedir. Diğer sahnelerde askerler mancınıklarla düşmanlarına taş yağdırmakta, kılıçlarını Dacialılara saplamaktadır. Romalılar sistemli çalışmakta; oysa Dacialılar –atından düşmek üzere olan bir habercinin temsil ettiği üzere– yalap şap iş yapmaktadır. Bu, soykırımın tüyler ürperten kutlaması olmanın yanı sıra son derece yararlı bir tarihi belgedir. Roma'nın askeri zaferinin temelindeki düzenin ve hırsın düzeyini ortaya koyar. Sütunun içinde ayrıca hayranlık veren bir ustalık göze çarpar: Spi-

ral bir merdivenle tepeye çıkılır. Tabandaki oda daha sonra Dacia fatihinin mezarı olacaktır.

Trajan ölmeden önce daha hırslı bir askeri harekâta girişti. Artık babasının başarılarını ustalıkla geride bıraktığı için Büyük İskender ile boy ölçüşmek istiyordu. Bunun için de gözlerini doğuya çevirdi. Zengin Parthia toprakları Türkiye'den ve Roma Suriye'sinin sınırlarından başlayıp Irak'tan (Mezopotamya) geçerek İran ve Afganistan'a kadar uzanmaktaydı. Roma'nın bu yörede girişeceği bir savaş Trajan'ı İskender'in ulaştığı noktaya, Hindistan'a kadar zaferle taşıyacaktı. Bu savaş için ileri sürülen gerekçe her zamanki gibiydi. Parthia yöneticisi bir kez daha, Roma'ya sadık, vekil-kral yönetimindeki yapay devlet Ermenistan'a müdahale etmekteydi. Roma'nın doğu sınırlarındaki güç dengesi tehlikedeydi. Derhal harekete geçilmeliydi.

114 yılında Trajan ve ordusu doğuya doğru ilerledi. Ermenistan kralı hemen teslim oldu ve krallığı kısa sürede bir Roma eyaleti oldu. Media (modern İran'ın kuzeyi) yolu üzerinde bulunan Mezopotamya da Roma eyaleti haline geldi. 116 yılında Trajan bir kez daha Roma'nın denetim alanını genişletiyor ve yeni topraklar ele geçiriyordu. O yıl Basra Körfezi'nin en batı ucuna ulaştı ve kıyıda durarak denize baktı. Bugüne kadar sadece hayal ettiği kutsal toprakları seyretmekteydi. Hüzünlenerek, daha genç olsaydım İskender'in izinde Hindistan'a kadar ulaşabilirdim, diye düşündü.[2] İki yıl boyunca Arap çöllerinin acımasız sıcağında sürdürdüğü askeri harekâttan yorgun düştüğü için, artık Yunanlı fatihin daha büyük bir insan olduğunu kabul etmek zorundaydı. Gene de olağanüstü başarılar elde etmişti. Roma'daki senatoya gönderdiği raporlar, yol boyunca fethedeceği adı duyulmamış halklardan oluşan görülmemiş zaferlerin müjdesini

vermekteydi. Oysa Trajan'ın ömrü bunların bir tanesini bile gerçekleştirmeye yetmedi.

Trajan'ın başarıları beklenenden çok daha kısa sürdü. Doğuya doğru ilerledikçe, daha önce ele geçirdiği yörelerin denetimini sürdürmek gitgide daha zorlaştı. 117 yılında Trajan hastalandı. Maiyeti ve askerleri İtalya'ya doğru kasvetli ve hüzünlü bir dönüş yoluna çıktı. Ağustos'ta hasta yatağındaki imparator Türkiye'nin güney sahilindeki Selinus'a ulaştı. Orada bir felç geçirip öldü. Yetmiş yaşlarının başındaydı ve hiç çocuğu olmamıştı. Gene de geride bir varis bıraktı.

Bu iddia, Trajan'ın yatağı başında bulunan karısı Plotina ve yeğeni Matidia tarafından, halefi belirleyen resmi belgedeki imzalar henüz kurumamışken, ortaya atıldı. İddiaya göre, Trajan'ın evlat edindiği ve varisi olarak belirttiği kişi, o dönemde Roma'nın Suriye'ye atadığı valiydi. Bu adam, Trajan'ın yeğeni, Plotina'nın yakın dostu ve Matidia'nın kızı Sabina'nın kocasıydı.

Yeni Bir Yön

Ordu Trajan'ın adayını tanıyıp onu imparator ilan edince Hadrian'ın taht üzerindeki hak iddiası, tümüyle geçerli ve rakipsiz olmasa da, başarıyla sonuçlanmış oldu. Öte yandan, bunu güvenceye almak için önlem almak gerekiyordu. Her ne kadar Hadrian ömrünün sonuna kadar bu konuyla hiçbir ilgisi olmadığını ileri sürdüyse de, kendisinin imparator ilan edilmesini izleyen günlerde Roma'da hepsi etkin ve yetkin senatör ve eski konsül olan dört kişi öldürüldü. Söylentilere göre bunlar Hadrian'ı devirme planları yapmaktaydılar. Dio'ya göre ise, onların sonlarını getiren servetleri ve nüfuzları olmuştu.[3] Hadrian'ın taç giyme töreni 11 Ağustos 117'de Suriye'nin başkenti Antioch'ta yapıldı.

Büyük Roma dünyasının en üst düzey yöneticisi olarak konumunu güvenceye alan Hadrian Suriye'den imparatorluğun başkentine dönmekte acele etmedi. Muhteşem bir maiyetle seyahat etmekte olan adam elli bir yaşındaydı. Uzun boylu ve imparatora yakışır bir görünümdeydi. Trajan gibi Hadrian'ın da ailesi son derece sıradandı. Romalı, hatta İtalyalı bile olmayan ailesi güney İspanya'daki Sevil kentinde yaşayan eski ve zengin bir İtalyan soyundan gelmekteydi. Ataları İspanya'nın Romalılar tarafından MÖ ikinci ve üçüncü yüz yıllarda işgal edilmesinden sonra buraya gelip yerleşen Romalı sömürgecilerdendi. Paralarını tarıma ve yöredeki gümüş madenlerine yatırmışlar ve kazandıkları servet sayesinde bölgedeki varlıklı Romalı seçkinler arasında yer almışlardı. Hadrian'ın baba soyu onun konuşmasından anlaşılabilirdi. Latinceyi yerel bir lehçe ile konuşuyor ve bundan utanç duyuyordu. Geçmişte Trajan'ın konuşmalarını hazırlamakla görevliyken telaffuzu etrafındakileri güldürürdü. Bir başka özelliği ise sakalıydı.

İlk "İspanyol" imparator olan Trajan klasik bir askeri kahramandı. Dolayısıyla Jül Sezar, Augustus ve kendinden önceki tüm Roma imparatorları gibi sinekkaydı tıraş olur, kısa kesilmiş saçlarını öne doğru tarardı. Hadrian'ın saçları ise yumuşak ve dalgalıydı. Onu eski yönetimden ayıran asıl özelliği ise sakalıydı. Kimileri bunu disiplinsizlik, asker geleneklerine aykırı bulabilirdi ama bu doğru değildi. Dacia'da komutan olarak büyük başarı göstermiş ve iki kez madalyalarla ödüllendirilmişti. Sözü sohbeti yerindeydi ve her rütbedeki askerle rahat ilişki kurardı. Tüm saltanatı boyunca her zaman rahat ve samimi davranışlar sergiledi ama kimileri bunun "acımasız, kıskanç ve şehvetli yaradılışını" gizlediği kanısındaydı.[4] İmparatorken bile ordudaki gibi peynir ve domuz pastırması yemeyi yeğledi; yumuşak yataktan hoşlanmaz, Trajan'ın yakını olarak katıldığı seferlerden edindiği bir alışkanlıkla çok miktarda içki içerdi.

Gene de sakalı bu adamın karmaşık karakterinin ve onun Roma İmparatorluğu'na vereceği yeni yönün belirtisiydi. Bundan böyle Roma bir savaş ve fetih ülkesi olmaktan çıkıp eski Yunan kültürü, eğitimi, felsefesi ve aydın yaşamı üzerinde yoğunlaşacaktı. Hadrian'ın aristokratik eğitimi onun yaşam tutkularını yönlendirdi. Şiir yazıyor, çok iyi lir ve flüt çalmakla övünüyordu ama her şeyden önce geometri ve heykeltıraşlıktan hoşlanıyordu. Gençliğinde Atina'da eğitim görmüş ve kendisine "Küçük Yunanlı" lakabı takılmıştı. Öte yandan Neron gibi o da Yunan kültürüne olan ilgisini, sadece geleceğin imparatoru için değil, eğitimli bir Romalı aristokrat için bile kabul edilebilir olan sınırların ötesine taşıyacaktı.

Örneğin üstün ve araştırmacı zekâsı onun deneyimli ve araştırmacı bir mimar olmasını sağladı. Venüs için yapılan bir tapınak onun bu kentteki ilk imzasını oluşturdu. Tapınağın planlarını kendisi çizdi. Hadrian planlarını o dönemin en ünlü mimarı Apollodorus'a gönderip onayını almak istedi. Apollodorus sütunların oranlarını eleştirince öfkeye kapılan imparator hemen ünlü mimarı öldürttü. Eleştiri onu engellemez, daha da teşvik ederdi. Desteklediği en önemli eser, imparator Augustus döneminde Agrippa tarafından yapılmış olan Roma'daki Pantheon'un yeni baştan inşası oldu. Yalnız tek tanrıya değil Roma İmparatorluğu'nun tüm tanrılarına adanmış bir tapınak fikri tamamen Roma'nın üstünlüğünün simgesiydi. Aynı ruh, Roma'nın betonu icat etmesiyle, binanın olağanüstü mimarisinde de gözlemlenebilir. Bu buluş sayesinde Hadrian yeni ve klasik modeller dışında denemeler yapma fırsatını buldu. Tapınağın Vatikan'daki Aziz Peter kilisesininkinden de daha büyük olan kubbesi yapılırken Hadrian Roma İmparatorluğu'nun kurucu atasının hayallerinin de ötesine geçti. Bugün bile Pantheon eski Roma'nın ayakta kalan en önemli yapısıdır. Daha sonra göreceğimiz gibi, im-

paratorluk Hadrian'ın mimarlığa duyduğu yaratıcı tutkusundan nasibini alacaktır.

Hadrian'ın kişisel yaşamındaki davranışları da eski Yunanlılarınkini andırıyordu. Eski dünyada cinsel davranışlar bizimkilerden farklıydı. Örneğin, ileri yaştaki bir adamla erkekliğe geçiş dönemindeki bir genç arasındaki ilişki Yunan geleneklerinde çok doğaldı (en çekici an, genç erkeğin yanaklarında ilk ayva tüylerinin belirmesiyle başlar). Bunun aksine, aynı yaş ve konumda bulunan iki erkek arasındaki eşcinsel ilişki hoş görülmezdi. Yunan kültürü hayranı Hadrian Yunanlıların yaşlı erkek âşık rolünü benimsedi. Trajan'ın yakın çevresinde geçen yıllarda Hadrian saray erkânındaki genç erkeklere çok düşkündü. Daha sonra, saltanatının yedinci yılında Hadrian karısı Sabina ile birlikte Türkiye'de gezerken genç ve yakışıklı Antinous'la tanıştı. İmparator ona fena halde tutuldu. Antinous onun maiyetine girdi ve çoğu Romalının bundan tedirgin olmasına karşın yedi yıl boyunca yanında kaldı. (Sorun seks değil, imparatorun genç adama olan düşkünlüğü idi.) İmparatordan otuz yaş daha küçük olan Antinous, Hadrian'ın Yunan kültürüne olan tutkusunu paylaşıyordu; birlikte İskenderiye Müzesini gezdiler ve oradayken Büyük İskender ile Büyük Pompey'in mezarını beraberce ziyaret ettiler.

Aslında Hadrian'ın yönetimindeki bölgenin büyük bir kesimi Yunanlıydı. Romalıların kültürü kısmen eski Yunan kültürüyle, kısmen Yunan kültürünün etkisiyle, kısmen de Yunan kültürünün tersine bir gelişme göstermişti. Eski edebiyat alanında Homeros'un *Odysseia* ve *İlyada* destanları olmasaydı Vergilius *Aeneas*'ı kaleme alamayabilirdi. Stoacı felsefe ekolü olmasaydı Cicero ve Seneca'nın felsefi eserleri bu denli etkili olmazdı. Hadrian'ın en sevdiği düşünür Epikür olmadan Lucretius olmazdı. Aslında Roma dünyasının yarısının (doğu

kesimi) ana dili Latince değil Yunancaydı. Artık bu Yunan-Roma İmparatorluğu'nun başında değişik bir kişi bulunuyordu. O, başarılı bir komutan, gerçek bir asker ve orduda çok sevilen bir kişiydi. Tahtla ilgili yasal ve yadsınamaz bir hakka sahipti ve Yunan yanlısı eğitimini ciddiye almaktaydı. Aslında bu alanda en iyi olmak için yanıp tutuşmaktaydı. Bu kişinin saltanatında Roma dünyasının savaş ve fetihlerden oluştuğu fikri tümüyle bir yana bırakıldı.

Değişim daha yönetiminin başlangıcında kendini gösterdi. Hadrian Trajan'ın doğuya seferlerini durdurdu. Bunlardaki başarısızlık Roma'nın genişleme politikasına leke sürmüştü ve uygulanan değişim senatonun ruh haline uygun düşüyordu. Fetihler yapmaya değil, mevcut sınırları korumaya ve güçlendirmeye öncelik tanındı. 121 yılında Hadrian İtalya'dan ayrıldı ve Ren sınırına geldi. Bu yörenin stratejik bakımdan ne kadar önemli olduğunu mevcut lejyonlar kanıtlıyordu: Yalnız Almanya'da sekiz lejyon vardı. Kuzey sınırına ulaşan Hadrian yılın geri kalan kısmında buradaki Roma kalelerinin, surların ve gözetleme kulelerinin güçlendirilmesiyle uğraştı; burada ve Tuna sınırında bulunan lejyonlara sıkı bir eğitim verilerek yüksek askeri standartlar sağlandı. Aynı stratejiyi en kuzeydeki sınırda uygulamaya kararlı olan Hadrian 122'de İngiltere'ye gitti. Orada Newcastle'daki geniş nehir ağzını birleştiren, kendi adıyla anılan muazzam Pons Aelius'u yaptırdı. Nehrin kuzey yakasında bulunan ve Roma'yı simgeleyen bu büyük anıt gelecekte Dünya Mirası olacaktı.

Sınırlar

Hadrian'ın vizyonunun boyutları bugün bile göz kamaştırıcıdır. Kuzey Denizi'nden İrlanda Denizi'ne kadar uzanan ve ülkeyi boydan boya kesen 118 kilometrelik sınır duvarının

yapımı on yıl sürdü. İnşaatı Roma'nın İngiltere'ye atadığı vali Aulus Platorius Nepos denetliyordu. Duvarın hemen hemen üçte ikisi taşla örüldü ama (en doğudaki) son bölüm kesek ve keresteden yapıldı. Duvarın oranları uzunluğuyla eşdeğerdeydi. Taş kısım 3 metre kalınlığında ve 4,2 metre yüksekliğindeydi; kesekten yapılmış kısım da taştan yapılmış kısımla aynı yükseklikteydi ama kalınlığı 6 metreydi. Duvarın kuzeyinde ve duvardan yaklaşık yirmi metre ötede ve ona paralel olarak, genişliği 8 metre, derinliği 3 metre ve kesiti V şeklinde olan bir hendek kazıldı. Duvarın tepesinde mazgallı bir parapetle korunan bir yürüme platformu bulunuyordu. Burada dolaşan Romalı bir asker yaklaşık her 1,5 kilometrede bir, içinde merdiven bulunan berkitilmiş bir kuleye geliyor ve arada, yaklaşık her 0,5 kilometrede bir bir gözetleme kulesi bulunuyordu. Duvarı koruyan on sekiz hisar aynı zamanda onun bir parçasıydı.

Hadrian yönetimini özetleyen tarihsel bir belge duvarın "Romalılarla Barbarları" ayırdığını ileri sürer.[5] Bugün üzerinde dolaşırken bu duvarın İngiltere'nin güneyindeki Roma kolonilerini başıbozuk barbarlardan korumak için tamamen savunma amacıyla inşa edilmiş bir yapı olarak hayal etmek mümkün. Oysa, yakın zamanlardaki tarihçiler Hadrian'ın niyetinin bu olmadığında ısrar ediyorlar. Bunu bir başka Roma mühendislik başarısıyla kıyaslayabiliriz. Hadrian'ın selefi Trajan Tuna nehri üzerinde bir baraj yaptırmış ve nehrin en geniş kesimine muhteşem bir köprü inşa ettirmişti. Bu onun Dacia'ya girişinin ilk adımıydı. (Hatta doğuda Mezopotamya'da Dicle ve Fırat nehirleri arasında bir kanal açtırarak donanmasını bu kanaldan geçirmeyi tasarlamış ama bunu gerçekleştirememişti). Jül Sezar'ın Ren üstündeki köprüsü gibi Trajan'ın Dacia'da yaptırdığı da Roma'nın arazileri imparatorluğun yararına kullanma arzusunu ortaya koyar.

Sistemli ve görkemli mimarlık ve mühendislik dilleriyle bu eserler Roma'nın gücünü simgelemekteydiler.

Hadrian Duvarı da belki kendisinin ve Roma'nın gücünü haykıran bir sembol olarak görülmelidir.[6] Başka kanıtlar da duvarı sadece bir savunma sistemi olarak almamızın yanıltıcı olduğunu gösterir. Örneğin, güçlü bir istihkâm duvarı olabilir ya da ileride kuzeye yönelik yapılacak saldırıların başlangıç noktası olarak alınabilir. Duvar sadece bir barikat değil, aynı zamanda tüm Roma İmparatorluğu'nu kapsayan daha geniş bir ulaşım şebekesinin kesişme noktalarını birbirine bağlayan bir yoldu. Roma dünyasının yönetimi ve egemenliği böyle bir iletişim sistemine bağlıydı. Hadrian Duvarı'nın sadece bir sınır oluşturmadığının başka bir kanıtı, Hadrian'ın duvarın kuzeyindeki hisarlardaki çalışmalarıdır. Yapım sırasında Roma ordusu duvarın öbür tarafındaki yerli Bretonlarla nispeten iyi ilişkiler içindeydi. Kuzeyde ve güneyde bulunan halkların arasında bugünkü sınırlarda olduğu gibi "barbar" ya da "Romalı" gibi bir ayrım yapılmıyordu; bu deyimlerin yansıttığından çok daha fazla kültürel bir karışım içindeydiler. Bu nedenle savunma, bu mağrur, çok yönlü ve dinamik projenin sadece bir parçasıydı.

Duvar özellikle bir açıdan Roma'nın gücünü artırmaya yaradı. Üzerinde bulunan garnizonlara gözlem olanağı sağladı. Bu denetim noktasından Roma dünyasına kimin girip çıktığı, kimlerin ticaret yaptığı, kimin hangi dilde konuştuğu, nasıl giyindiği, kimlerin vergi ödediği ve bu vergilerin nerelere harcandığı gözlemlenebiliyordu. Kısacası, duvar Roma'nın kendi dünyasının efendisi olduğunun altını çizmekteydi. Daha sonraları, refahın azaldığı ve istikrarsızlığın arttığı dönemde, tarihte her zaman görüldüğü üzere, duvar da önemini yitirecekti. O zaman ise, caydırıcı, simgesel bir işarete, bir dönemin yaşam dolu varlığına ait, işlevini yitirmiş bir uzva dönüşecekti.

Bu yüzden duvar, Hadrian'ın imparatorluğa vereceği yeni yönü simgelemekle birlikte, tüm işlevi bu kadar değildi. Bir zaaf ya da geri çekilişi değil, bunun tam aksini temsil etmekteydi.

İmparatorluğun Yöntemleri

İmparatorluğun en kuzey noktasında bulunan Hadrian Duvarı nasıl bir imparatorluğu içine almaktaydı? Barış içindeki imparatorluğun kabataslak şemasının çizimine, duvar yakınlarında konuşlandırılmış askerlerle başlanabilinir. Latin lehçeleri ve konuşulan diğer diller çok yoğun bir etnik hareketliliğe işaret eder. Askerler yalnız İngiltere'den değil, Belçika'dan, İspanya'dan, Galya'dan ve Dacia'dan geliyordu. Arbeia'da (günümüzde Güney Shields'de bulunan kalede) Mezopotamya'dan gelmiş yardımcı bir deniz kuvveti bile vardı.[7] Barates adlı bir adamın İngiliz eşi Regina'nın olağanüstü güzellikteki mezar taşı bize harika bir öykü sunar. Burada muhtemelen asker olan bir adamın Suriye'deki Palmyra'dan buralara gelişini ve Hertfordshire'da bir kadın köleye âşık olup onu azat edişini ve onunla evlenip İngiltere'ye yerleşmesini anlatır. Ölen karısı için hazırlattığı mezar taşı Aramice, yani kendi ana dilindedir. Arterius Nepos ismi de aynı şekilde ilginçtir. Bu isim hem Ermeni hem de Mısır kayıtlarında mevcuttur ve zamanla Kuzey İngiltere'de ortaya çıkmıştır.

Etnik hareketlilik teması önemlidir. Sınırlardaki Roma orduları yerleşik garnizonlar değildi. Lejyonlar ve yardımcı birlikler yerel nüfus silah altına alınarak oluşturuluyor, bunlar sürekli yer değiştiriyordu. Bu devingenlik, Roma ordusunun garnizonlarla denetim altında tutamayacağı genişlikteki bölgeler için başarılı bir uygulamaydı.

Duvarın yakınındaki Vindolanda kalesinde 1970 ve 1980'lerde emsalsiz buluntulara rastlandı: Tek bir yörede yüzlerce

ahşap tablet gün ışığına çıkarıldı. Bunların çoğu mali hesaplar ya da izin kâğıtları gibi idari işlerle ilgiliydi. Diğerlerinin içeriği daha eğlenceliydi. Örneğin, bir garnizon komutanının karısı bir başka garnizon komutanının karısını doğum günü partisine davet ediyordu. Bir tablet ise bir askerin kışın soğukta giymesi için kendisine verilen çorap, bantlı sandal ve iç çamaşırının alındı makbuzuydu. Bu mektuplar uzak mesafelerdeki kalelere imparatorluğun posta servisi ile ulaştırılıyordu. Mektuplar Carlisle ile Asuan arasındaki 90.000 kilometreyi bulan yolları *cursus publicus* (resmi Roma yazışmaları için posta hizmeti) aracılığı ile aşarak Hadrian Duvarı'na ulaşıyordu. Yanıtlar da aynı yoldan gönderiliyordu. Mektupları götürüp getiren postacılar yol üzerindeki hanlarda kalıyorlardı ve yollarda akaçlama sistemi ve kilometre taşları bulunuyordu.

İmparatorluk posta servisi ile taşınan yazışmalar Hadrian rejiminin nasıl yönetildiğini de ortaya koyar. İmparatorluğun 70 milyon Roma vatandaşından herhangi birinin imparatora yardım için başvurabileceğini düşünmek hayli zordur. Son karar mercii imparatordur. Vatandaşların başvurularına yanıt almaları da şaşırtıcıdır. İleride göreceğimiz gibi, Hadrian gibi imparatorlar kamu hizmetinde oldukları izlenimini vermekten hoşlanırlar. Oysa gerçek farklıdır. Şu ya da bu gerekçe ile toplum yararına imparatordan ricada bulunan ya da yasal bir konuda hak arayan dilekçe ve yazıların sayısı inanılmaz derecede fazladır. Sayıları tam olarak bilinmiyor ama bir kaynağa göre Roma'nın bu altın çağında Mısır valisi bir günde 1208 dilekçe almıştır. Roma'da bulunan Hadrian'ın kaç tane aldığını tahmin etmek güç değil.

Tüm bu dilekçeleri incelemek için imparatorların ve onların eyalet yöneticilerinin geniş ve çeşitli sorumluluk alanlarına sahip çok sayıda bürokrat ve danışmana gereksinim-

leri olduğu açıktır. Roma'nın Bithynia-Pontus valisi Genç Plinius ile Trajan arasındaki yazışmalardan günümüze kalanlar bu ilişkinin önemini ve sorumluluk sınırlarını yansıtır. Plinius'un Trajan'a ve diğerlerine yazdığı mektuplar edebi bir dille kaleme alınmıştır. Oysa idari işlerle ilgili yazışmalarda süslü cümleler yer almaz. Plinius mektuplarından birinde kamu görevlisi olmanın zorluklarından birinin, "cahilce mektuplar" yazmak olduğundan yakınır."[8]

İmparator, vali ya da komutanın, maiyetindekilerin halkın talepleriyle ilgili hazırladıkları yanıtlara imza koydukları varsayılabilir ama kesin olan bir şey var. Yanıtlar ve arazi anlaşmazlığı, boşanma ya da vatandaşlık hakkı ile ilgili dile getirilen sorunlar hakkında alınan kararlar, dilekçe sahiplerinin yaşamını değiştirecektir. Bu yüzden imparatorluğun başarılı yönetimi ve vatandaşların mutluluğu büyük çapta görevlilerin tutumuna bağlıdır.

İmparator, vali ya da komutan bu görevlere sorumluluk sahibi, dürüst kişileri atadığından nasıl emin olabilirdi? Vindolanda'da bulunan ahşap tabletler, imparatorluk postasının aynı zamanda tavsiye mektuplarını da yerine ulaştırdığını gösterir. Böyle bir mektubu yazan, bir dostunun erdemlerinden ve niteliklerinden söz etmekteydi. Bu referanslar bürokratik yönetimde kişilerin seçiminde önemli bir rol oynamaktaydı. Özetle, dostunuzun sizinle ilgili sözleri, sizin karakterinizi ve güvenirliğinizi ortaya koyuyordu. Bu sistemdeki mantık basit ve etkindi. Kendi ününü sürdürmek isteyen, işe yaramaz birini tavsiye ederek kendi geleceğini tehlikeye atmak istemezdi.

Roma'daki kişisel görüşlere dayanan bu istihdam sisteminde çoğu sorun yerel olarak çözümlenirdi. Ancak çok önemli bir sorun olduğunda gerekli kararı verecek olan imparatora aktarılırdı. Bu esaslar dahilindeki yönetimde Hadrian

imparatorluk vatandaşlarına daha yakın olmanın bir başka yolunu da bulmuştu. Saltanatı döneminde seleflerine oranla halk arasında daha fazla görünmesinin çok basit bir nedeni vardı: Seyahat etmeyi seviyordu.

Hadrian yirmi bir yıllık hükümranlığının en az yarısını dış ülkelerde geçirdi. 121 ve 125 yılları arasında Kuzey İngiltere'den İspanya'nın güneyine, Kuzey Afrika'ya, Suriye'ye, Karadeniz'e ve Küçük Asya'ya gitti. Daha sonra, 128-32 yılları arasında Yunanistan'a, Yahudiye'ye ve Mısır'a seyahat etti. York'ta, Seville'de, Kartaca'da, Luxor'da, Palmyra'da, Trabzon'da ya da Efes'te, Hadrian daima ortak dili Yunanca ya da Latince olan politik devletlerden birinde hazır bulunuyordu. Her zaman karısı Sabina, arkadaşları, hamalları, muhafızları, köleleri ve sekreterleri ile birlikte yolculuk ediyor, gittiği yerlerde yerel valinin ya da önde gelen seçkinlerden birinin evinde kalıyordu. Kimi zaman, son derece titizlikle hazırlanan ve uygulanan bir plan dahilinde imparatorluk erkanı yol üstünde kamp kurarak çadırlarda kalıyorlardı.

Dolayısıyla, İtalya'dan tek bir kez (Yunanistan'a gitmek üzere) ayrılan Neron'un aksine, Hadrian çoğu Roma imparatoruna oranla çok daha fazla halkla beraber olmaktaydı. Bu onun daha çok sevilmesine yol açıyor, kolayca ulaşılabilir bir imparator olarak benimsenmesini sağlıyordu. Aktarılan bir olay, bunun ne kadar önemli olduğunu vurgular. Yaşlı bir kadın yoldan geçen imparator ve maiyetini görür. Yaklaşıp Hadrian'ı durdurmak ve ona bir soru sormak ister. Oysa imparatorun arabasının tekerlekleri durmadan yoluna devam eder ve kadının sözleri havada kalır. Kadın yılmadan Hadrian'a yetişir ve ona eğer durup onu dinlemeye vakti yoksa imparator olmaya da vakti olmadığını söyler. Hadrian durup ona kulak verir. Tüm imparatorlar gibi onun konumu

ve popülerliği de kamuoyuna bağlıydı. Öte yandan "göze görünür" olmak, herkesin gözünde "iyi bir imparator" olmak için yeterli değildi. Bu kadar uzun süre Roma'dan uzak kalmak, "kötü imparatorlara" özgü bir ihmalcilikti.

Hadrian'ın gezileri sırasında en ilgi duyduğu yer, bilgeliğin merkezi olan Atina kentiydi ve burayı üç kez ziyaret etti. Onun yönetimini aktaran bir kaynakta, "her gittiği kentte birtakım binalar yaptırdı ve oyunlar düzenledi" deniyor.[9] Atina'da yaptırdıkları onun sevgisini ve Yunan kültürüne hayranlığını kanıtlar. Kente büyük bir kitaplık, yepyeni bir forum ve muhteşem bir mermer kapı inşa ettirdi. Bu kadim kentin merkezi böylece yeniden düzenlendi ve Roma biçemine büründü ama Hadrian burada başka silinmez izler de bıraktı. Örneğin, en ünlü tapınak, Roma Tanrısı Jüpiter'le eşdeğer olan Yunan tanrılarının en büyüğü Zeus'a adanmıştı. Bu tapınağın yapımına klasik dönemde MÖ altıncı yüzyılda başlandı ve inşaat MS 132'de bu dönemi sonlandıran kişinin yönetimi sırasında tamamlandı. Eski çağ ile günün imparatorluk kültürlerinin girişimleri bir araya getirilip kutsandı.

Yalnız Atina'da değil, günümüz Türkiye'sindeki Smyrna'da ve İspanya'da ailesinin yerleşim yeri olan Italica'da yaptırdığı klasik tapınaklar, binalar ve anıtların hepsinde imparatorun adı ve bir kitabe göze çarpıyordu. İmparatorluk kentlerinin önde gelen kent meclisleri, Hadrian'ın bağışlarına karşılık olarak imparatorun heykellerini, tapınaklarını ve büstlerini diktiler. Bunlar evlerde, tapınaklarda ve pazar yerlerinde yer alıyordu. Çok sevdiği Atina'da Dionysus Tiyatrosuna bir Hadrian heykeli yerleştirildi. Hatta Hadrian'ın gözünden düşen yerlerde dahi kentin önde gelenleri kutsal imparator kültünü onurlandırdı. Böylece imparatora olan bağlılıklarını sergilemek, onun gözüne girmek ve kendilerine yardım etmesini sağlamak istediler. İmparatorluk kültünün sembolleri

sayesinde imparatorun ilgilenmediği ve ziyaret etmediği yörelerde bile onun ünü süregeldi. Aynı şey, imparatorluk içinde elden ele gezen, imparatorun resmini taşıyan sikkeler için de söz konusuydu.

Uygarlık ve Kölelik

Hadrian Duvarı yalnızca paranın değil dillerin de ortak olduğu, klasik Yunan-Roma uygarlığından oluşan imparatorluğun kuzeyini çevrelemekteydi. Bunun sınırları içindeki Romalılar Latince ve Yunanca konuşuyor; dışındaki barbarlar ise "bar-bar-bar" dilini kullanıyordu. (Yunanlılar uzun süre önce kendi uygarlıkları dışında yaşayanlara, anlaşılması zor sesler çıkarmalarından ötürü bu adı vermiş ve bu yakıştırma Romalılar tarafından da benimsenmişti.) Bu kitabın başında yer alan, Roma tarihindeki ilk büyük ayaklanmanın yaşandığı MÖ 234'te Roma'da yaşayan 270.773 yetişkin erkek vatandaşın sayısı Hadrian döneminde 320 misline ulaştı. Erken ölümler ve nüfus artışındaki yavaşlık yüzünden imparatorluğun devamı yeni kan sağlanmasına ve Roma devletinin yeni halkları içine almasına bağlıydı.

Örneğin İngiltere'de Tacitus kayınpederi Agriucla'nın seçkin İngilizlerin oğullarını "Romalı" yapmasını eleştiriyordu. Söylediğine göre, onun güçlü yönetimi altında Bretonlar Latinceyi öğrenmiş, sık sık "toga" giymiş ve hamama gitme, kemerler altında serilip yatma ve ziyafetlere katılma gibi Roma'nın "kötü alışkanlıklarını" edinmişlerdi. Tacitus Roma kültürünün köleliğin bir diğer adı olduğunu ileri sürüyordu. Yeni "uygarlığın" bir bedeli vardı.[10] Bunun aksine, doğuda "Romalılaşma" gerçekte "Yunanlaşma" idi: Doğudaki seçkin erkekler, Yunan felsefesi, hitabeti, edebiyatı ve sanatını bildikleri için Roma'da politik güç elde ediyorlardı. Oysa bu

Yunan-Roma uygarlığı barbarca bir acımasızlık ve büyük çelişkiler içermekteydi.

Örneğin kültürlü Hadrian aynı zamanda tutkulu bir av meraklısıydı. Bu eski spor merakı saltanatı döneminde düzenlediği gösterişli, kanlı oyunlara yansımaktaydı. 119 yılı Ocak ayındaki doğum gününü Romalılar yüz erkek ve yüz dişi aslanın öldürülmesini izleyerek kutladı. Roma oyunlarında, izleyicileri heyecanlandırmak için sürekli daha kanlı izlenceler sergileniyordu. Bunların kalitesi, başkentteki eğlencelere Roma'nın çeşitli coğrafi yörelerinden egzotik yabani hayvanlar getirtilerek yükseltilmekteydi.

Örneğin aslanlar ve kaplanlar Suriye ile Roma'nın doğusundan, yaban domuzları Almanya ve Galya'dan, boğalar Yunanistan'dan, atlar İspanya'dan, develer, su aygırları, leoparlar, yabani eşekler, zürafalar ve ceylanlar ise Kuzey Afrika'dan getirtiliyordu. Trajan Mısır'dan getirtilen timsahlara çok düşkündü ve bir keresinde gladyatörlerin onlarla boğuşması için Colosseum'u su ile doldurtmuştu. Bu tür savurganlıklar için fırsatların sonu yoktu: Romalılar bir yıl içinde en çok sayıda tatil gününü Hadrian'ın saltanatı sırasında yaşadılar. Hadrian'ın doğum günü kutlamaları sırasında düzenlenen kanlı gösteriler çok heyecan verici bir olayla sonlanıyordu: Tiyatroda ve *Circus Maximus*'ta bir çekiliş düzenleniyordu. Kadınlar ve erkekler küçük tahta toplardan oluşan biletlerini alıp büyük umutlarla evlerine dönüyorlardı.[11]

Dönem daha ciddi çelişkiler de içermekteydi. Hadrian'ın müreffeh ve barışçıl imparatorluğu içinde eşitsizliğin en büyüğü hüküm sürmekteydi. Örneğin, kölelerin sayısı vatandaşlardan çok fazlaydı ve bu, halkı tedirgin ediyordu. Köleler örgütlendiği takdirde büyük bir güç oluşturabilirlerdi. Bir başka dengesizlik araziden kaynaklanıyordu. Devlet, toprağı işleyen köylüden çok arazi sahiplerinin haklarını ve çıkarla-

rını korumaktaydı. Az sayıdaki varlıklılar Akdeniz'in ticaret yollarından yararlanır ve dostlarına Arabistan'dan getirilen tavus kuşunun sunulduğu ziyafetler verirken, yoksulların çoğu yerel olarak üretilen besinlerle zar zor geçinmekteydi. Vatandaşlık hakkı konusunda da varsıl ve yoksul arasında fark gözetilmekteydi. Vatandaşlık hakkı edinilebilirdi ama bu çoğu kişi için yaşam boyu Roma ordusunda askerlik yapmak anlamına geliyordu.

İmparatorluk uzun bir barış döneminden geçiyor olabilirdi ama aynı zamanda tehlikeli ve hassas bir dünyada yer almaktaydı. Büyük kentler ve yerel kent meclisleri dışında kalan yörelerin çoğunda güvenlik önlemleri yoktu. Roma adaletinin işleyişi de aksaktı. Sistem varlıklılardan yanaydı; yalnızca dava açacak olanağa, zamana ve kaynağa sahip olanlar haklarını alabiliyorlardı. Bu gerçek Roma adaletine de yansımıştı. Hadrian döneminde, insanları iki kategoriye ayıran, tedirgin edici iki-kademeli bir adalet sistemi geliştirilmeye başlandı. Yasal cezalar, örneğin kırbaçlama, işkence, kafa kesme, çarmıha germe ve sürgün yalnızca toprağı olmayan "sıradan" vatandaşlara uygulanıyor, daha "saygın" ordu mensupları, şövalyeler, senatörler ve konsüller Roma hukukunun keskin kenarından korunuyorlardı.[12] Bu ayırım zamanla daha belirgin hale gelecekti.

Hadrian'ın imparatorluğunun altın çağı başka yönlerden de iki yüz yıl önceki Roma cumhuriyetinin keskin hatlı sosyal hiyerarşisinden sıyrılmış sayılmazdı. Ortak dil kullanılmasına karşın Roma dünyasının çoğunluğu okuryazar değildi. Önemli bir kesim ordu kayıtlarını ya da bir esnafın defterlerini tutacak kadar bilgiye sahipti ve kentte yaşayanlar duvar yazısı yazacak ve bundan zevk alacak kadar eğitimliydi ama imparatorluğun yazışmalarını başarıyla sürdürme yeteneğine sahip bir azınlık diğerlerine oranla çok daha avantajlı du-

rumdaydı. Bununla beraber, sosyal hiyerarşiye daha yakından bakınca sürprizlerle karşılaşılmaktaydı. Varlıklı seçkinler özel kitaplıkları ile gurur duyuyorlardı. Bunu genişletmek için metinleri kopyalayacak ve sekreterlik yapacak kölelere gereksinim vardı. Dolayısıyla çoğu kez köleler, fakir ama özgür Roma vatandaşlarından çok daha eğitimli ve yetenekli oluyorlardı. Cicero'nun sekreteri Tiro bunlardan biriydi; Romalı senatörün yakın dostu olmuş, evinde önemli bir konuma gelmiş ve sonunda azat edilmişti. Yaklaşık 150 yıl sonra, Hadrian döneminde, çok daha fazla sayıda varlıklı "Cicerolar" ortaya çıktı. Bunlar Roma'nın İtalyan eyaletlerinden değil, imparatorluğun diğer geniş yörelerinden gelmekteydi. Her birinin yanında da iyi eğitilmiş "Tirolar"dan oluşan bir maiyet vardı.

Hadrian yönetiminin sonu hüzün verici oldu. 130 yılında Antinous ile Mısır'da seyahat ederken genç sevgilisi esrarengiz bir tekne kazasında Nil'de boğuldu. Acısını gidermek için Hadrian orada hayatının aşkı için Antinoöpolis adında bir kent kurdu ve genç adamı böylece kutsadı. Bundan sonra Antinous'a imparatorluğun dört bir yanında tanrı gibi tapılacaktı. Hadrian'ın gezileri 132'de son buldu. Bu tarihten sonraki yaşamını Roma'nın 25 kilometre dışındaki Tivoli'de bulunan yeni lüks villasında geçirdi. Burası yönetim için uygun bir yerdi. Son derece güzel, hareketli ve artistik bir biçimde hazırlanmış olan planı, yaşamı boyunca gezdiği yerlerin muhteşem bir haritası gibiydi. Bazı binalar, Platon'un Atina'daki felsefe okuluna izafeten Akademi olarak anılıyordu. Adını İskenderiye'deki mabetten alan Canopus binasında vakit geçirilebiliyordu. Hadrian'ın çok ilgilendiği ölümden sonraki yaşam felsefesi de yeraltı dünyasından esinlendiği isimlerle temsil edilmekteydi: "Elysia Alanları" ve "Hades" gibi. Ayrıca burada bir Yunan tiyatrosu, bir kemer, bazı hamamlar,

çok zengin bir kütüphane ile imparatorluğun dört bir tarafından getirtilen renkli ve benzersiz balıkların bulunduğu bir akvaryum vardı. Binanın yapımında hiçbir masraftan kaçınılmamıştı. En az 100 hektarlık bu kompleksin tamamlanması İngiltere'deki duvar kadar uzun sürdü.

Bu duvarla kuşatılan imparatorluğun göz kamaştırıcı altın çağı, Hadrian'ın 138'deki ölümünden sonra da uzun süre devam etti. İmparator Antoninus Pius döneminde de barış ve istikrar içinde yaşandı ama bir başka sakallı düşünür-imparator olan Marcus Aurelius döneminde *Pax Romana* Alman istilacılar yüzünden tehlikeye girdi. Aurelius'un öyküsü acı cilvelerle doludur: Barışsever olmasına karşın, imparatorluğunu korumak için kuzeyden gelen barbar orduları ile sürekli savaşmak zorunda kaldı. Onun yerine geçen oğlu Commodus, Roma'nın güvenliğinden çok oyunlar ve gladyatörlerle ilgilenen, yoksul ve kaprisli bir kişiliğe sahip olduğundan babasının Almanya ile savaşlarında kazandıklarının yitirilmesine sebep oldu. 193'te Roma'nın ilk Afrikalı imparatoru olan Septimus Severus'un kurduğu hanedan Hadrian döneminin altın çağını yeniden canlandırdı ama bu kaçınılmaz gerilemenin önüne geçemedi. MS üçüncü yüzyılın ortalarında Roma yeniden büyük bir bunalıma ve neredeyse bir çöküşe doğru sürüklendi.

Roma'yı uçurumun kenarından döndürmek için, Roma'nın bundan sonraki büyük ayaklanmasından sorumlu kişi, her şeyden önce askeri güce ve orduları kumanda etme yeteneğine sahip olmak zorundaydı. O kişi başa geçince imparatorluğun bir simgesi ortadan kalktı: Artık sakal yoktu. Sinekkaydı tıraşlı ve kısa saçlı imparatorlar dönemi geri geldi.

VIII
KONSTANTİN

Başkente epey uzak Bithynia-Pontus eyaletindeki bir yargılama Romalı valinin başını ağrıtmaktaydı. Genç Plinius zengin bir senatör, eğitimli bir kişi ve çok iyi bir bahçıvandı. İtalya kırsalında (ikisi Como Gölü kıyısında ve biri Umbria'da) üç harika villası ve en az beş yüz kölesi vardı. Hal böyle iken, MS 111'de Karadeniz yakınlarında Küçük Asya'nın bu ücra köşesinde bu villalardaki hayattan çok uzaklarda kalmıştı. Önüne getirilen dava başına bayağı dert olmaktaydı.

Plinius davaları incelemek üzere eyaleti gezerken önüne bazı yerliler tarafından suçlanan bir grup getirildi. Suçları mı? Hıristiyan olmak. Plinius onlara masumiyetlerini kanıtlamak için her türlü olanağı tanıdı. Onları sorguya çektiğinde ise bazıları İsa yolunda olduklarını itiraf ettiler. Bunun üzerine onlara suçlarının cezasının ölüm olduğunu anımsatarak bir şans daha tanıdı. İkinci ve üçüncü sorgulanmalarında adamlar asla pişmanlık göstermediler ve "inatla dediklerinde direndiler". Sonunda onların inançlarının "delilik" olduğuna kanaat getirdi.[1] Valinin bir seçeneği kalmamıştı: Suçlulardan Roma vatandaşı olanlar resmen yargılanmak üzere Roma'ya gönderildi; vatandaş olmayanlar ise bulundukları yerde hemen idam edildi. Genç Plinius bu olayın böylece biteceğini sanıyorsa çok yanılıyordu.

Davanın haberi eyalette yayıldı. Kısa süre sonra Plinius aynı şekilde suçlanan yüzlerce kişinin listelendiği imzasız bir mektup aldı. Daha da beteri, bu insanlar huzura getiril-

diğinde suçlarını inkâr ettiler. Öte yandan vali Roma adaletini yerine getirmekte kararlıydı. Suçluyu suçsuzdan ayırmak amacıyla, dahiyane bir çözüm buldu. Roma tanrılarına yönelik bir dua hazırlattı ve sanıklardan bunu tekrar etmelerini ve imparatora şarap ve buhur sunmalarını istedi. Bu son istek İsa'ya küfür anlamı taşıyordu. Hıristiyan olduklarını yadsıyanlardan bazıları Plinius'un emirlerine uydu. Diğerleri bir zamanlar Hıristiyan olduklarını ama artık olmadıklarını söyleyerek Plinius'un dediklerini yaptılar. Gene de bu deneme istenilen sonucu vermemişti. Bazıları artık Hıristiyan olmadıklarını söylemişlerdi ama bir zamanlar Hıristiyanlığı kabul etmiş olmak da suç değil miydi? Bunların geçmişte işledikleri suçları saptamak amacıyla Plinius ilk Hıristiyan kilisesinin rahibeleri olarak bilinen iki kadına işkence yaptı. Önyargıları gereği şehvet ve yamyamlık dolu öyküler duymayı beklerken sadece "ahlak dışı, aşırıya kaçan boş inançlarla" karşılaştı.[2] Bu insanları ne yapmalıydı? Suçlu muydular, değil miydiler? Bir karara varamayan Plinius İmparator Trajan'a başvurdu.

İmparator geçmişleri hakkında kuşkular da olsa onların affedilmesi gerektiğini yazdı. Ayrıca Plinius cadı avına çıkmaması, Hıristiyanların peşine düşmemesi için uyarılıyordu. Bu karar, Trajan'dan sonraki "iyi" imparatorlar için yasal bir örnek oluşturacaktı. Bununla beraber, imparator ile vali arasındaki yazışmalar başka şeylere de ışık tutar. Anlaşılan MS 111'de Hıristiyanların yargılanıp mahkûm edilmesi, yasal sakıncaları da bulunsa, kabul edilebilir bir uygulamaydı.

Hıristiyanların zulme uğraması, yaklaşık elli yıl önce doğu Roma'ya ilk olarak Hıristiyanlık mesajını ileten ünlü misyoner Aziz Pavlos'un yargılanmasıyla başladı. Bundan kısa bir süre sonra İmparator Neron başkentte yaşayan ve sayıları giderek artan Hıristiyanları günah keçisi olarak kullandı. Yeni bir saray yapmak amacıyla Roma'daki büyük yangını kendi

başlattığı konusundaki suçlamalardan yakasını kurtarmak için Neron Hıristiyanları sarayının bahçesinde çarmıha germiş ya da ateşe vermişti. İmparator Domitian da Hıristiyanlara aynı şekilde davranmakla suçlanmıştı. Her ne kadar Trajan Plinius'un davası hakkında insaflı bir karar verdiyse de Hıristiyanların Romalılar için bir sorun oluşturduğu bir gerçekti. Hıristiyanların geleneksel Roma tanrılarını görmezden gelerek kendi tanrılarına tapmalarına göz yumulamazdı. Bu talihsiz Hıristiyanlar, haklarında davalar açılıp suçlu bulunurlarsa, caniler ve savaş esirleri kadar ağır cezalara çarptırılıyorlardı. Çoğu kez sonları aynı oluyordu: Roma arenasında dehşet verici bir ölüm.

Tüm düşmanca tavırlara ve cezalara karşın Hıristiyanlık giderek yaygınlaştı. Dördüncü yüzyıla gelindiğinde tüm imparatorluğa yayılmıştı. O dönemde Roma dünyasının yaklaşık yüzde onunun Hıristiyan olduğu varsayılıyor. İmparatorluğun her yanında kiliselerin sayısı giderek artıyor, piskopos, piskopos yardımcıları, başrahip ve rahiplerden oluşan Hıristiyan hiyerarşisi gelişiyor ve kölelerle yoksullardan daha üst sınıflara kadar daha çok sayıda insan Hıristiyanlığı kabul ediyordu.[3] Giderek güçlenen bu örgütlenmenin sonucunda 303 yılında Hıristiyanlar bir kez daha büyük bir zulüm yaşadılar. İmparator Diocletian kiliselerin yıkılmasını, kutsal kitapların yakılmasını, bazı Hıristiyanların işlerinden atılmalarını, diğerlerinin de köle yapılmasını emretti.

Diocletian'ın bu zalimce davranışını izleyen yirmi yıl içinde her şey değişti. Hıristiyanlık statü açısından büyük bir değişime uğrayarak bölgedeki en nefret edilen din olmaktan çıkıp en fazla aranan bir din oldu. 324 yılında Roma dünyasının resmi dini oldu. Geleneksel Roma tanrılarına bağlılık ortadan kalkmamıştı, ama o dönemde yaşayanların gözünde din, Romalı olmanın vazgeçilmez bir koşulu olmaktan çıkmıştı.[4]

Bu değişimi başlatan kişi, ilk Hıristiyan imparator ve Hıristiyan kilisesini alenen destekleyen Konstantin oldu. Onun Hıristiyanlığı destekleme kararı Roma tarihinin, hatta dünya tarihinin belki de en önemli dönüm noktasıdır. Konstantin sayesinde Hıristiyanlık tüm Roma İmparatorluğu'na yayıldı ve dünya üzerinde günümüzdeki konumuna ulaştı. Bu devrimin temeli, Hıristiyanlıkta tek tanrıya tapma özelliğiydi. Yıllar boyu zulme yol açan bu özellik, ne gariptir ki Konstantin için bu dinin en yararlı ve değerli niteliğiydi. Hıristiyan inanışından yararlanarak Konstantin Roma İmparatorluğu'nun son bir kez daha büyümesini ve hükümranlığının Roma'nın son altın çağı olarak tanımlanmasını sağlayacaktı.

Öte yandan, bu dinsel devrime yol açan kişi örnek bir Hıristiyan değildi. Flavius Valerius Constantinus kendi içinde çelişkiler barındıran bir insandı. Zaman zaman bir asker, başarılı bir general ve sağgörülü bir politikacı olabiliyordu. Ama aynı zamanda gerçekten dindar biri miydi? Hıristiyanların Tanrısına yürekten bağlı mıydı? Yoksa kendi çıkarları peşinde, kötü niyetli bir dahi miydi? Onun kişiliğini anlamak için eski kaynaklara bakmak gerekiyor: Pagan yazarlar onu şiddetle eleştirirken Hıristiyan yazarlar, özellikle Caesarea piskoposu Eusebius ve Lactantius onun hakkında neredeyse şiirsel, tümüyle yandaş yazılar yazmışlardır. Bu kaynaklar birbiriyle çelişse bile imparatorun eylemlerine de ışık tutar.

Hem kendi gücünü pekiştirmek hem de Hıristiyanlık dinini yaymak için, Hıristiyanlığın teslimiyetçilik, barışseverlik ve güven esasına dayalı erdemlerinden ziyade, acımasız, tutkulu ve kararlılık ilkelerini içeren geleneksel Roma nitelikleri gerekliydi. Bu özelliklere sahip olmayanlar yalnız Konstantin'in değil, kendi aile bireylerinin de politik düşmanları olarak görülmekteydi.

Dört İmparator

MS üçüncü yüzyılda Roma dünyası bir bunalım içindeydi. Elli yıl süresince (235-85) en az yirmi imparator tahta geçmiş, çok kısa sürede ya politik cinayetlerin kurbanı olmuş, ya da savaş alanında ölmüştü. İstikrarsızlık yalnız devlete özgü değildi. İmparatorluğun güvenliği de tehdit altındaydı. 251'de Gotlar Karadeniz'in kuzeyindeki bölgeden gelip Tuna sınırındaki kalelere, gözetleme kulelerine ve surlara saldırdılar; İmparator Decius'u savaşta yenilgiye uğratıp Atina'yı yağmaladılar. 259'da Alman kabileleri Alemanni ve Juthungi aynı sınırı geçerek İtalya'yı işgal ettiler. Daha da beteri, 260'ta Franklar Ren sınırını aşarak Galya üzerine yürüdüler ve Tarraco'yu talan ettiler. Bu arada doğu sınırlarında daha kötü olaylar meydana geliyordu. İmparator Valerian Perslere esir düştü ve ölene dek, Kral Şapur onun üstüne basıp atına binsin diye eğilmek zorunda bırakıldı. Valerian esarette ölmesine karşın bir anlamda yaşatıldı da: Kutsallığını lekelemek amacıyla, cesedi doldurularak gelecekteki Roma elçilerine uyarı olması için bir Pers tapınağında sergilendi. Tüm bu olaylar yeterince acı vericiydi ama Roma'nın başına daha çok şey gelecekti.

On beş yıl içinde Roma'nın İngiltere, Galya ve İspanya eyaletleri imparatorluktan ayrıldı ve 272'de Roma'nın Dacia (bugünkü Romanya) üzerindeki egemenliği sona erdi. En olağanüstü başkaldırı ise Suriye sınırında bulunan varlıklı ve yarı bağımlı Palmyra kentinde meydana geldi. Kral Septimus Odenathus ölünce dul karısı Kraliçe Zenobia yönetime geçti. Olağanüstü bir güzelliğe, zekâya ve dürüstlüğe sahip kraliçe Doğu Roma'ya saldırıya geçti: Mısır'ı, Filistin'i, Suriye'yi, Mezopotamya'yı ve Roma'nın Küçük Asya'daki birçok eyaletini ele geçirdikten sonra oğlunu imparator ilan etti ve kendisi de Augusta (imparatoriçe) adını aldı.

Romalılar tüm cephelerde savaşmaktaydı. En başarılı imparator, Aurelian (270-5) oldu. Beş yıl gibi kısa bir sürede doğu Akdeniz'i geri aldı, Zenobia'yı yenilgiye uğrattı ve onu değerli bir savaş esiri olarak Roma'ya getirdi. Doğu Roma'da kazanılan zaferler Aurelian'ın kısa saltanatında elde ettiği olağanüstü başarılardan yalnızca biriydi. Ayrıca istilacı Alman kabilelerini İtalya'dan kovdu; onları kuzey sınırlarının dışına çekilmek ve barış imzalamak zorunda bıraktı. Bundan sonra da İngiltere, Galya ve İspanya eyaletlerini yeniden imparatorluğa katmak için uğraştı.

Tüm bu zaferlere karşın üçüncü yüzyılda bir gerçek gün yüzüne çıkmıştı: Roma savunmasızdı. Bu durum Aurelian'ın başlattığı inşaat işlerinden de anlaşılır. Tarihte ilk kez bir imparator, saldırganlardan korunmak için Roma'nın çevresine muazzam bir duvar yaptırmak gereğini duyuyordu. Bu duvar onun ölümünden sonra İmparator Probus (dönemin bir başka başarılı imparatoru) tarafından tamamlandı ve bugün kısmen ayaktadır. 285'te bu güvenliği tüm imparatorluk içinde sağlayacak kişi tahta geçecekti.

Üçüncü yüzyıldaki çoğu imparator gibi Gaius Aurelius Valerius Diocletianus (Diocletian) da bir senatör ya da Roma'nın politik seçkinler çevresine mensup biri değildi. Asker kökenli sıradan bir aileden gelmekteydi. Yaşamının büyük bir kısmı Roma kentinde değil cephelerde geçti. Aslında imparatorluğun başkentine yalnızca bir kez gitti. Tuna boylarındaki deneyimleri ona Roma İmparatorluğu'nun mevcut bunalımların üstesinden gelmesi için bir reform gerektiğini göstermiş olabilir. Kesin olan, onun büyük bir gayretle yeni bir oluşum yaratmaya çalıştığıdır. Reformları para ve ordu üzerinde yoğunlaştı.

Resmi ordu kayıtları *notitia dignitatum* yeni lejyonlar oluşturarak sınırları nasıl güçlendirdiğini gösteriyor. Orduyu

merkezi bir denetim altına aldı ve askerlerin maaş ve istihkaklarını arttırdı. Orduya mali kaynak sağlamak için imparatorluğun ekonomisini de tümüyle değiştirmek gerekiyordu. MS üçüncü yüzyılda Roma dünyasının parası o kadar değer kaybetmişti ki imparatorluk takas usulüne geçmek zorunda kalmıştı. Bu yüzden Diocletian altın ve gümüş sikkelerin ağırlığını ve miktarını düzenleyip onları eşdeğer hale getirdi. Ayrıca enflasyon sorununa el attı ve ciddi sosyal yasalar çıkararak vergilerin düzenli toplanmasını ve oranının sürekli arttırılmasını sağladı. Bu arada tüm imparatorluğun yönetimi için düzenli bir bütçe oluşturdu.[5]

Son olarak imparator eyaletleri yeniden düzene soktu. İmparatorluğun daha iyi yönetilmesi için bunları daha küçük bölgelere ayırdı ve sonra da bu bölgeleri *diocesis* [piskoposluk bölgesi] adı verilen on iki daha büyük birim altında grupladı. Bu yeni sistem sayesinde denetim daha etkin olabilecek ve yerel yöneticiler ve elemanları yasaları daha iyi uygulayabileceklerdi. Bununla beraber onun en büyük başarısı bu muazzam yeni önlemler değildi. Diocletian'ın tarihte iz bırakan en önemli kararı, 1 Mart 293'te Roma dünyasının yönetiminin dört imparator tarafından üstlenilmesi oldu. Böylece Diocletian, Roma İmparatorluğu'nun tek kişi tarafından yönetilemeyecek kadar büyük olduğunu kabullenen ilk imparator oldu.

Tetrarşi (dört imparator yönetimi) olarak bilinen bu sistem şöyle uygulanıyordu: İki imparatora Augustus unvanı veriliyordu: Diocletian imparatorluğun doğu kesimini yönetirken ortağı Marcus Aurelius Valerius Maximianus (Maximian) batının yönetiminden sorumlu olacaktı. Her Augustus kendisine birer yardımcı atayacak ve bu yardımcılar Caesar olarak anılacaktı. Gaius Galerius Valerius Maximianus (Galerius) doğuda Diocletian'ın, gelecekteki imparator Konstantin'in babası olan Flavius Valerius Constantius ise ba-

tıda Maximian'ın yardımcılığına getirildi. Bu dört kişi Roma sınırlarına yakın imparatorluk merkezlerinde yaşayacaklardı (*bkz.* sayfa 246'daki harita). Doğuda, Diocletian Nicomedia'da (İzmit) ve Galerius Selanik'te; batıda Maximian Sirmio'da (bugünkü Yugoslavya'da Mitrovitz), Konstantin ise Trier'de (Almanya) oturacaktı. Böylece Diocletian Roma imparatorunun aynı anda birçok değişik bölgede hazır bulunmasını sağlamış oldu.

Dört imparatorun saygınlığının ve onurunun korunabilmesinin sırrı bunların birbirine eşdeğer olmasında yatmaktaydı. Her kentte bir imparatorluk sarayı, bir toplantı salonu ve bir hipodrom bulunuyordu ve her biri kendi maiyetine, meclisine ve muhafız alayına sahipti. Diocletian'ın Nicomedia'daki meclisi doğu yöneticilerininkini andırıyordu. Tebaası imparatora "efendim" diyecek ve onun önünde yere eğilecekti. Dört imparatorun yönetiminde despotluk açıkça seçilebiliyordu.[6] Bununla beraber, tetrarşinin asıl yüzünü ortaya çıkaran bir durum daha vardı. Bu, her imparatorun kendi yarı-kutsal yetkisini belirlemek için seçtiği yeni isimlerde görülebilir: Diocletian'ın adı (Jüpiter'e atfen) Jovius, Maximian'ınki ise (Herkül'e atfen) Herculius idi. Yeni rejim kesinlikle geleneksel ve çok tanrılı idi. Öte yandan Diocletian'ın imparatorları eşdeğer kılma çabası küçük bir sorun içeriyordu.

Tüm imparatorluk çapında uyguladığı politikalardan sadece bir tanesi Diocletian'a kötü bir şöhret kazandırdı: Hıristiyanlara çok fazla baskı yapması. Onları neden tehdit olarak görüyordu? Roma İmparatorluğu'nun tarihi boyunca tanrıların desteği, başarının ve var olmanın vazgeçilmeziydi. Kazanılan zaferler sonucu yeni kült ve dinler ortaya çıktı: Kozmopolit Roma bu yeni dinleri hoşgörüyle karşılamakla kalmayıp onlara kucak açtı. Yeni halklar Roma vatandaşlığına geçtikçe onların tanrıları da Roma panteonuna dahil edildi. Küçük As-

ya'daki Kibele, İran'daki Mitra, Mısır'daki Isis ve Serapis, Kartaca'daki Tanit... tüm bu tanrılar ve onların kültleri Roma'ya geldi. Hepsine tapınılıyor, Roma'nın kutsalları arasında yer alıyordu. Roma tarafından benimsenmeleri bu kültlerin önemini daha da arttırdı. Buradaki mesaj açıktı: Roma'nın eski düşmanlarının tanrıları bile artık Roma'yı destekliyordu. Bu, Roma tebaasının imparatorluğa bağlılığını güçlendirdi.

Öte yandan, Roma'nın yeni kültlere hoşgörüsünün de bir sınırı vardı; bu sınırı aşmamak gerekliydi. Birtakım küçük, bireysel kültler devletin din üzerindeki kontrolüne bir tehlike oluşturmuyor, aksine bunu daha da zenginleştiriyordu. Ama düzenli ve alternatif bir topluluğun varlığı büyük bir tehdit oluşturuyordu.[7] Romalılar Hıristiyanlıktan nefret ediyorlardı çünkü onun tek tanrısı tehlikeli bir özgünlüktü. Bu, Romalı olmanın içerdiği her şeyin reddi anlamına geliyordu. Hıristiyanlar Roma tanrılarına dua etmeyi reddederek tüm Roma ırkını ve Roma düzenini dışlamış oluyorlardı. Ayrıca Hıristiyanlığın oluşturduğu başka bir önemli tehdit söz konusuydu. Yıllar süren bunalımlardan sonra "barış tanrıları"nın, aralarında yazılı bir anlaşma olmasa da, kendilerine gösterilen saygıya karşılık imparatorluğa verdiği destek, en büyük ödül olarak algılanıyordu. Tüm imparatorluğun istikrarı buna bağlıydı. Bu güvenliğin yeniden sağlanması demekti. Tek bir Hıristiyan tanrıyı tanımak tüm bunları tehlikeye atardı. Büyük bunalım dönemlerinde, alınacak önlemlerin de büyük olması gerekiyordu.

İmparatorluk çapında Hıristiyanlara reva görülen en büyük zulüm 250'de yaşandı. İmparatorluğun kuzey sınırları Gotlar tarafından tehdit edilince imparator Deceus kendi adına her tarafta kurbanlar kesilmesini emretti. Tanrıların koruması altında olduğundan emin olmak istiyordu. Her vatandaşa, emre uyduklarını kanıtlayan bir belge verildi. Kurban

kesmeyi reddeden Hıristiyanlar işkenceye uğradılar ve öldürüldüler. Eziyetler sona erdi ama sorun devam etti. Kırk yıl sonra, Diocletian'ın oluşturduğu dört imparator döneminde Roma'nın inançlar üzerindeki egemenliği daha da arttı. Gelenekler, disiplin ve eski tanrılara saygı, Diocletian'ın reformlarının ve imparatorluğun yeniden canlandırılmasının temel taşlarıydı. Buna karşı çıkılması kesinlikle yasaktı. Doğal olarak, tepkilerin oluşması gecikmedi ve Hıristiyanlık sorunu çok daha şiddetli bir biçimde kendini gösterdi.

299'da Diocletian bazı pagan rahiplerin tanrılardan olumlu bir işaret almaya çalıştıklarından haberdar oldu. Rahipler bekledikleri işaretleri alamamalarına bazı Hıristiyan askerlerin haç çıkarmasının yol açtığını ileri sürdüler. Bu, büyük bir felaketle sonuçlandı. Diocletian orduda bir temizlik işlemine girişti. Önce Hıristiyanları ayıklamaya çalıştı, sonra da taktik değiştirerek onları tümüyle işlevsiz hale getirmek istedi. Nicomedia'daki imparatorluk sarayını koruyan bir İmparatorluk Muhafızları birliğine yerel kilisenin yakılmasını emretti. Yangın söndükten sonra da askerlerinden baltalarını alıp kiliseyi yerle bir etmelerini istedi.

Bunu imparatorluk çapında bir başka emir izledi: Hıristiyanların toplantı yerleri yıkılacak, kutsal kitaplar yakılacak ve Hıristiyanlar işlerinden çıkarılacaktı. Böylece Hıristiyanların yasal hakları da yok ediliyordu. Böylece topluca katledilebilir ve işkence görebilirlerdi. Azat edilmiş Hıristiyanlar tekrar köle yapıldılar. Son olarak da Nicomedia'daki piskoposun kafası kesildi ve diğerleri tutuklanıp işkenceye tabi tutuldular. Hıristiyanlığı ortadan kaldırarak geleneksel dini yeniden güçlendirmek isteniyordu. Bu uygulama halktan destek görmedi. Aksine Hıristiyanlığın ne denli yaygın ve organize olduğunu ortaya koydu. Başka alanlarda olağanüstü

başarı göstermiş olan saltanat bu girişiminde kanlı ve vahşi bir yenilgiye uğradı.[8] Kıyımın başlamasından iki yıl sonra Diocletian 305'te yapılan zulme son verdi.

Aynı yıl Diocletian Spalatum'daki (günümüz Yugoslavya'sında Split) deniz kenarındaki muhteşem sarayına çekildi. Buradaki kalıntılar bugün de bir ortaçağ kentinin simgesi olarak ayaktadır. Diocletian kendi arzusuyla tahtı bırakan ilk ve tek Roma imparatorudur. Artık katı ve otoriter reform çalışmalarının sonuna gelmişti ve Dalmaçya sahilinde rahat bir yaşam sürebilirdi. Hiç değilse bunu umuyordu. Oysa tahttan çekilmesinden sonra kurduğu tetrarşi de düşüşe geçti.

Diocleatian'ın arzusu yalnız güvenliği sağlamak değil, imparatorluğun devredilmesinde yaşanan istikrarsızlığı da sona erdirmekti. İki Augustus'a iki Caesar atanması bunu düzene sokma çabasının açık bir örneğiydi ve böylece gaspçıların önünü kesmek isteniyordu. Tüm diğer reformlarının başarılı sonuçlar vermesine karşın, kurduğu bu sistem amacına ulaşamadı. Yalnızca daha fazla iktidar mücadelesine ve rekabetin daha da keskinleşmesine yol açtı. Kısa sürede dört imparatorun birbirinden ayrılmamasının tek yolunun diğerlerinin rızasına bağlı olduğu anlaşıldı. Bu bağ ortadan kalkınca dörtlü yönetim birbiri ardına devrilecekti.[9]

1 Mayıs 305'te haleflerin kutlama töreninde çatlaklar oluştu. Eski Caesarlar olan Constantius ve Galerius yeni Augustus'lar olup Maximian ve Diocletian'ın yerini alırken törende bulunan bir genç, yeni Caesarlardan biri olmayı umuyordu. Oysa Diocletian'ın okuduğu isim Constantius'un oğlu Konstantin değil, Illyria'dan gelen, Hıristiyanlığa şiddetle karşı olan Maximinus Daia isimli bir asker oldu. Görmezlikten gelinen genç Konstantin öfkelenmekte haklıydı. Kendisi yalnızca bir Caesar'ın oğlu değil, aynı zamanda önemli başarılara imza atmış bir kişiydi. Doğu cephesinde Perslere ve kuzeyde Sar-

matyalılara karşı savaş alanlarında kendini kanıtlamıştı. Babası Galya'ya ve İngiltere'ye gönderildikten sonra Diocletian'ın sarayında kalmıştı. Burada yüksek rütbeli bir subaydı ama daha da önemli özellikleri vardı. Politikanın ve saray yaşamının entrikalarla dolu ortamında duygularını gizlemeyi öğrenmişti. Bu özelliği haleflerin kutlama töreninde yararlı olacaktı. Öte yandan, göz ardı edilen tek aday o değildi.

Batı'da Milano'daki sarayda batının yeni Caesar'ının atanması için benzer bir tören düzenlenmekteydi. Burada batının Augustus'u Maximian'ın oğlu Marcus Aurelius Valerius Maxentius da görmezden gelinerek yerine Flavius Valerius Severus ismindeki başka bir yetenekli subay seçildi. Maxentius'un bu duruma bozulmak için yeterli nedeni vardı. Doğuda Daia'nın atanması haklı görülebilirdi: Güçlü bağlantıları vardı ve güvenilir bir general ve Galerius'un dostuydu. Oysa eski Augustus Maximian'ın oğlu olarak Maxentius, Caesar olmaya Severus'tan çok daha fazla hak kazanmamış mıydı? Düş kırıklığı kuşkulara dönüştü. Severus da Daia gibi Galerius'un dostlarından biriydi. Yoksa onun atanmasında da mı bir şeyler dönmekteydi? Doğunun Augustus'u batıyı da ele geçirme planları mı yapıyordu? Bu atama yanıtlanması gereken bir sürü soruyu beraberinde getiriyordu. Hırslı Konstantin ile Maxentius henüz farkında değillerdi ama kısa sürede bu küçümsenmelerini giderecek olanaklara sahip olacaklardı. Tetrarşi sistemi yakında çökecekti.

Bazı kaynaklara göre ilk ayrışma iki yeni Augustus arasında baş gösterdi. Constantius belki de oğlunun doğudaki Augustus'un sarayında politik bir rehine olacağı endişesini taşıyordu. Kesin olarak bilinen, onun Galerius'a bir haberci göndererek Konstantin'in Galya ve İngiltere'de yeniden düzeni sağlamak için başlattığı seferberlikte kendisine yardımcı olması için yanına gönderilmesini istemesidir. Galerius buna

izin vermek istemedi. Belki o da Contantius'un oğlunu doğudaki maiyeti içinde bulundurmak suretiyle meslektaşı Augustus üzerinde baskı kurabileceği kanısındaydı. Bu konudaki ısrarlı istekler üzerine Galerius iki yöneticinin uyum içinde olduğunu göstermek amacıyla geri adım attı. Oysa söylenenlere göre, bu işbirliği görüntüsü altında bir yandan da Konstantin'in sonunu hazırlamaktaydı. Galerius Severus'tan genç Konstantin'in yolunu kesip onu öldürmesini istedi. Tuzak kurulmuştu.

Konstantin neler olup bittiğinin hemen farkına vardı. Bir gece Galerius odasına çekilinceye kadar bekledi. Sonra da sabaha karşı saraydan kaçtı. Batıya doğru uzun süren yolculuğu sırasında peşindekileri engellemek amacıyla, yolu üzerinde bulunan imparatorluk hizmetindeki atları sakatladı. Böylece olası katillerinin izini sürmesine mani oldu. Uzun boylu, güçlü, atletik yapılı olduğundan uzun süre at üstünde yol aldı ve babasının Galya'ya karşı son seferinde ona yardımcı olmak üzere tam zamanında Bolonya'ya ulaştı; bu harekât Manş Denizi'ni geçerek İngiltere'ye doğru yapılacaktı.[10]

Pictlere karşı verilen savaş büyük bir başarıyla sonuçlandı. Konstantin bu zaferde önemli bir rol oynadı. Bu başarısından ötürü kendisine *Britannius Maximus* (Bretonların En Yücesi) unvanı verildi. İngiltere'de ordu içinde çok sevilmesi gelecekteki kariyerinde çok yararlı olacaktı. Bir başka etken de yaptığı gözlemlerdi. Babası, doğuyu yöneten Diocletian ve Galerius'tan çok farklı bir imparatordu. Aslında Constantius Diocletian'ın Hıristiyanları yok etme emrine uyar görünmüştü; örneğin bazı kiliseleri yıktırmıştı. Ama aslında ününü başka şeylere borçluydu. Hıristiyanları doğuda tanık olduğu şiddet olaylarına karşı koruduğu biliniyordu. Bunu iyi kalpli olduğu için yapmamıştı. Constantius Illyrialı, deneyimli ve duygusallıktan uzan bir generaldi. Koruma kararı basit bir

politik mantığa dayanıyordu: Hıristiyanlara zalimce davranmanın Batı Avrupa'yı yönetmesinde kendisine faydalı olmayacağının farkındaydı.

Ne yazık ki oğluyla fazla beraber olamadı. 25 Temmuz 306'da Constantius genç yaşta Eburacum'da (bugünkü York) öldü. Ölüm nedeni belki de kan kanseriydi, ölümünden sonra kendisine takılan "Solgun" lakabı da buna işaret eder. Constantius ölmeden önce son bir eylemde bulundu. Konstantin'e göre babası onu batının Augustus'u ilan etti. Bu tartışma götürür bir karardı, çünkü bu atamadan önce diğer imparatorlara, özellikle Galerius'a danışmamıştı. Buna karşın ordu hemen ve mutluluk içinde Konstantin'i batının yeni Augustus'u olarak ilan etti. Böylece Diocletian'ın tetrarşisi parçalanmış oldu. Konstantin gizlendiği yerden çıkıyordu.

Doğunun Augustus'u Galerius, Konstantin'in yükselişini kabule zorlandıysa da ona mor bir giysi yollayarak kendisini yeni Augustus olarak değil, Caesar olarak tanıdığını belirtti. Batıda Augustus olarak Severus'u atadı. Öte yandan Konstantin'in rütbesinin indirilmesi bile Roma İmparatorluğu'ndaki yeni gerçeği gizleyemezdi. Tetraşi devleti artık göstermelikti. Dört imparator da daha fazla güç kazanmak için el altından mücadeleye girişmişti. Bundan sonraki altı yılda bu gizli mücadele tam bir iç savaşa dönüştü. İlk harekete geçen, göz ardı edilmiş Maxentius oldu. Babası Maximian'ı yeniden işbaşına getirdi, Roma'daki İmparatorluk Muhafızlarının desteğini kazandı ve 307'de kendisini Roma'nın, İtalya'nın, Korsika'nın, Sardunya'nın, Sicilya'nın ve Kuzey Afrika'nın Augustus'u olarak ilan etti. Galerius, Severus'u bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirdi ama Severus Maxentius ile Maximian'ın ortak askeri gücüyle başa çıkamadı. Toparlayabildiği birlikler Roma'nın kapılarına geldiklerinde onu terk etti. Severus esir düştü, görevini bırakmaya zorlandı ve sonra 307'de Roma dışında Tres Taberna'da idam edildi.

Trier'deki imparatorluk sarayında Konstantin gelişmeleri dikkatle izlemekteydi. Sürekli değişen güç dengeleri içinde kendi konumu sürdürebilmek için Maxentius ve babasıyla bir anlaşma dahi yaptı. Bu anlaşmaya Konstantin'in Maxentius'un kız kardeşi Fausta ile evlenmesi damgasını vurdu. Çok geçmeden bu üç adam arasındaki anlaşma şaşırtıcı bir biçimde bozuldu. Önce Maxentius zorba ve gaspçı ilan edildi (bu karar Konstantin, Daia, Galerius ve yeni atanan Licinius tarafından yasal olarak onaylandı). Maximian'ın oğlu ile arası bozuldu ve kısa süre sonra, son bir kumar oynayarak, damadına karşı da tavır aldı ve batıda kendi imparatorluk gücünü elde etmeye kalkıştı. Bu ayaklanma Konstantin'in ilk kez iç savaşa katılmasını zorunlu kıldı. Galya'daki Arles'de yenilgiye uğrayan Maximian derhal kendini astı. Maxentius'un babasının ölüm haberine tepkisi çok açık oldu. Önce Maximian'ı kutsadı, sonra Konstantin'in heykellerini yıktırdı. Bunlar yasal bir imparatorun simgeleriydi. Böylece eski dostuna savaş ilan etmiş oldu. Babasının ölümünün intikamını almak istediğini söylüyordu.[11]

Galerius 311 yılında öldü. Onunla birlikte tetraşinin son izleri de tarihe karıştı. Hıristiyanlara zulüm etmekle ünlenen bu adamın ölümü tarihçi Eusebius tarafından büyük sevinçle karşılandı. Obez imparatorun cinsel organlarında iltihap ve yaralar oluşmuştu. Hasta ve yamru yumru bedeni pis kokuyordu. Onu iyileştiremeyen doktorlar toplu olarak katledildiler.[12] Hıristiyanlara karşı işlediği suçların cezasını mı çekmişti? Belki Galerius da böyle düşünüyordu: Son günlerinde verdiği bir emirle Hıristiyanlara zulmetme politikasını sonlandırdı. Rüzgâr yön değiştirmişti. Ama o, bu geri adımın kısa sürede tarihteki en büyük ayaklanmaya yol açacağını kestiremezdi.

Galerius'un ölümü üzerine Daia ve Licinius doğuyu denetim altına alma mücadelesine giriştiler. Batıda da iki önemli

lider sahneye çıktı: Gaspçı Maxentius ve eniştesi Konstantin. Konstantin Roma İmparatorluğu'nun batı kesiminin yönetiminin sadece kendisine ait olduğuna inanıyordu. Gene de yasal ve haklı bir mücadele yapmak istiyordu. Kamuoyuna amacının "devleti despottan ve onun yandaşlarından korumak" olduğunu açıkladı. Onun yaşam öyküsünü kaleme alan Hıristiyan yazar Eusebius da Konstantin'in savaşının "bağımsızlık mücadelesi"[13] olduğunu yazar.

Aslında Konstantin yalnızca rakiplerini saf dışı bırakmak istiyordu. Tetrarşinin yıkıntıları üzerinde kendi gücünü oluşturmak peşindeydi. Bu kişisel çıkar ve tutku tohumlarından Avrupa tarihinin en önemli anları yeşerecekti. Batı için yapılan savaş yalnızca Roma İmparatorluğu'nun kaderini değil, dünyanın kaderini de belirleyecekti.

Milvian Köprüsü

Roma kentinden sızan dedikodular Konstantin'in çok işine yarıyordu. Söylentilere göre gaddar ve gaspçı Maxentius şeytanın ta kendisi, büyücülükle uğraşan ve insanları kurban eden biriydi. Evli kadınları kaçırıp tecavüz ediyordu. Bir keresinde kentin yargıcının karısı Maxentius'un kurbanlarından biri olmak üzere İmparatorluk Muhafızları subayları tarafından zorla kaçırılmak istendi. Muhafızlar odasının kapısını kırıp içeri girdiklerinde kadının Maxentius'un eline düşmektense namusunu korumak adına kendini bıçaklayıp öldürmüş olduğunu gördüler. Maxentius Roma vatandaşlarına karşı da aynı acımasızlıkla davranıyordu: İsyan ettiklerinde hiç tereddüt etmeden İmparatorluk Muhafızlarını yollayıp onları katlettiriyordu. Hiç değilse Eusebius'un Maxentius'la ilgili anlattıkları böyleydi.[14] Olaylardan yirmi beş yıl sonra Hıristiyan yanlısı olarak aktardığı olayları ve Konstantin'e övgüler yağdıran yazılarını ihtiyatla değerlendirmek gere-


Konstantin'in İmparatorluğu yeniden birleştirmesi, MS 306-24
K
ATLANTİK OKYANUSU
York
BRİTANYA
Londra
Trier
GALYA
VIENNENSIS
Narbonne
Arles
İSPANYA
Cordoba
Tangier
KORSİKA
SARDUNYA
İTALYA
Aquileia
Roma
Kartaca
PANNONIAE
Cibalae
Split
SİCİLYA
Sirmio
DACIA
Serdica
MOESIAE
Selanik
TRAKYA
Hadrianopolis
Konstantinopolis
Chrysopolis
Nicomedia
K a r a d e n i z
Sinop
PONTICA
ANADOLU
Efes
Atina
GİRİT
Tarsus
Antioch
KIBRIS
Tir
ORIENS
Kudüs
İskenderiye
MISIR
Cyrene
A k d e n i z
Roma sınırları
Dacia MS 272'de İmparatorluk'tan temelli olarak koptu.
Konstantin'in İmparatorluğu
MS 306
MS 312'de eklenen topraklar
MS 316'da eklenen topraklar
MS 324'te eklenen topraklar
0 200 400 600 800 Kilometre

kir. Aslında 312'deki savaşa kadar Maxentius altı yıl boyunca Roma'da egemenliğini sürdürmeyi başarmıştır. Bazı iyi işler de yapmış olmalıdır.

Maxentius Romalıların hayatlarından memnun olmasını sağlamayı biliyordu. 306'da Roma düşüşe geçmiş, eski görkemli görünüşünden eser kalmamıştı. Dört imparator hemen hiç bu kente uğramıyordu. İmparatorluğun sınırlarına daha yakın olan yeni imparatorluk kentleri arasında gidip gelirken, Roma onların yolları üzerinde bulunmuyordu. Aslında Roma halkı ve İtalya, sıradan bir eyalet muamelesi görmekten yakınabilirdi. Maxentius'un başa geçmesinden bir yıl önce İtalyanlar neredeyse beş yüz yıldır yürürlükte olan vergi muafiyeti ayrıcalıklarını kaybetmişlerdi. Roma'daki senatörler de yeni yaşam koşullarına alışmak zorunda kalmışlardı: Senato ile imparatorun arası açılmıştı; senatörler ordunun gölgesi altında kalmıştı. Artık imparatorlar Roma'daki senato tarafından değil, eyaletlerin sınırlarındaki savaş alanlarının askeri hiyerarşisi tarafından belirlenmekteydi. Romalılar giderek parlak bir imparatorluğun büyük başkentinde değil, geri planda kalmış, ancak turistlerin ilgisini çekebilecek, canlılıktan yoksun bir kentte yaşadıkları kanısına kapılıyorlardı.[15] Maxentius harekete geçinceye kadar durum böyleydi. O apaçık bir şekilde Roma'dan yana bir tutum sergiledi.

Yaşa dışı yönetimi sırasında bastırdığı sikkeler, Roma'yı eski günlerine döndürmek arzusunu yansıtmaktaydı. Siyasi sloganı *Romanitas* (Romalı olmak) idi. Putperest bir kişi olarak Roma'nın dinsel geçmişini dile getirmekteydi. Roma, Romalıların imparatorluğun dört bir yanından toparladığı tüm tanrıların eviydi. Kentin her yanı bu olağanüstü mirasın izleriyle doluydu: Yüz yıllık tapınakların, heykellerin, sunakların ve imparatorluk anıt mezarının yanı sıra her köşe başında yerel azizlere adanmış ibadet yerleri bulunuyordu. Maxentius

Roma'nın tarihiyle gurur duymakla kalmıyor, kente yeni bir görünüm vererek bunu destekliyordu. Durmadan yeni binalar yaptırıyor, Appia Yolu yakınında yeni bir saray, 15.000 kişilik muazzam bir hipodrom ve en büyük eseri Basilica Nova bunların arasında yer alıyordu. Mermer kaplı, titizlikle işlenmiş sıva pervazları bulunan bu hükümet binası kentin en büyük tonozlu yapısıydı. Roma'ya böylece damgasını vuran Maxentius bu şekilde batının yasal imparatoru olduğunu kanıtlamak peşindeydi. Öte yandan 312 yılına gelindiğinde bu iddiası gücünü yitirmeye başladı.

Yaptırdığı binalar büyük paralara mal olmuştu. Bunun yanı sıra yasal imparatorların kendisini alaşağı etme gayretlerinin önüne geçmek amacıyla oluşturduğu orduları için de mali kaynak bulmak zorundaydı. Oysa Roma bu kaynaklara sahip değildi. Bir gaspçının eline düşen kent, imparatorluğun diğer kaynaklarından yoksun kalmıştı. Dolayısıyla Romalılar kendi olanakları ile yaşamak zorundaydılar: Eyaletlerden artık vergi alınamıyordu. Maxentius bu sorunu tüm halktan vergi toplayarak ve senatörlerle toprak sahiplerini hazineye bağışta bulunmaları için zorlayarak çözmeye çalıştı. Daha da kötüsü, Domitius Alexander adında bir başka gaspçı Kuzey Afrika'yı denetimi altına almış, bu yüzden Roma'nın başlıca tahıl kaynağı ortadan kalkmıştı. Yiyecek kıtlığı ayaklanmalara yol açtı ve isyancıların tüm öfkesi Maxentius'a yöneldi. Maxentius kente egemen olmak için baskı uygulamaya başladı ve Roma, yeniden doğan muhteşem bir Ölümsüz Kent yerine bir polis devleti görünümüne büründü. Roma'da artan kargaşa biri için harika bir haberdi. Bu, Maxentius'un "orospu çocuğu" dediği, heykellerinin tümünü yıktırdığı, babasının ölümünden sorumlu tuttuğu kişiydi. Bu, Roma'yı "bağımsızlığına kavuşturmak" ve kurtarmak için ordularıyla Alpleri geçmekte olan kişiydi.

Konstantin'in danışmanları generalin seferberliği konusunda iyimser değillerdi. Putperest rahiplerin etkisiyle korku ve endişe içindeydiler ve Konstantin'e İtalya'yı ele geçirmesinin hayırlı olmayacağını söylüyorlardı. Hakları da vardı: Konstantin ordusunun dörtte üçünü Frank saldırılarına karşı Ren sınırında bırakmıştı ve en eski kaynakların belirttiğine göre, sadece 40.000 askeriyle Maxentius'un (Sicilya ve Afrika'dan sağladığı destekle) 100.000 kişiyi bulan ordusuna karşı savaşmaya kalkışıyordu.[16]

Konstantin aynı fikirde değildi. Asker sayısı az olabilirdi ama adamları Galya ve İngiltere'deki savaşlardan ötürü deneyimliydiler. Bu, çok büyük bir avantaj sağlayacaktı. Cenis dağındaki geçidi aştıktan sonra Konstantin ve ordusu İtalya'ya girdi ve Maxentius'un üzerine sevk ettiği üç orduyu yenilgiye uğrattı. Ekim'de Konstantin Flaminia Yolu üzerinde ilerledi ve ordusunu Roma'nın 15 kilometre kuzeyinde bulunan Saxa Rubra'da (Kırmızı Kayalar) konuşlandırdı. Bununla beraber burada kamp kuran ordunun bileşimi biraz alışılmışın dışındaydı.

Subaylar ve askeri danışmanların dışında Konstantin'in yakın çevresinde Hıristiyanlar da vardı. Eusebius'un *Konstantin'in Yaşamı* adlı eserinde belirttiğinin aksine Maxentius Hıristiyanlara zalimce davranmamıştı ama onlar gene de kendisinden nefret ediyorlardı. Maxentius üç piskoposu Roma'dan sürmüş ve Diocletian'ın 303-5 yılları arasındaki Hıristiyan zulmünde el koyduğu toprakları geri vermeyi reddetmişti. Konstantin ise çok daha sevecen bir yöneticiydi. Hıristiyan değildi ama İngiltere ve Galya'da 306'da Diocletian'ın kiliseleri yıkma emrine karşı çıkmış ve Hıristiyanlara ibadet hakkını tanımıştı.[17] Bu hoşgörülü davranış Konstantin'in yüksek mevkilerde bulunan Hıristiyanlarca takdir edilmesine yol açmıştı. Onun Trier'deki imparatorluk sarayına gelerek kut-

sal kitaplarını yüksek sesle okumuşlardı ve şimdi de küçük bir grup halinde onun askeri harekâtına katılmış bulunuyorlardı. Bunlardan birinin Cordoba piskoposu Ossius olduğu sanılıyor. Grubun içinde yetmiş yaşlarında yetkin bir kişi olan Lactantius da olabilir.

Kuzey Afrika'da doğan Lucius Caelius Firmianus Lactantius Hıristiyanlara yapılan zulümden nasibini almıştı. Gençken Nicomedia'ya gelmiş, burada Hıristiyanlığı kabul etmiş ve Diocletian tarafından imparatora Latince hitabet dersi vermek üzere saraya çağrılmıştı. 303-5 yıllarındaki şiddet olayları sırasında işinden olunca hayatını kurtarmak için Konstantin'in Trier'deki sarayına kaçtı. İmparatorla tanıştı ve 308-309'da *İlahi Kurumlar* isimli Hıristiyanlık üzerine olan eserini yazdı (bunu Konstantin'e adadı) ve daha sonra Konstantin'in Fausta ile evlenmeden önceki bir metresinden dünyaya gelen oğlu Flavius Julius Crispus'un öğretmeni oldu. Eğer gerçekten o dönemde Konstantin'in kampında idiyse muhtemelen uygun bir fırsat gözetmekteydi. Onun varlığı kuşkusuz İmparatorun maiyetinde bulunan Hıristiyanları umutlandırırdı ama onlar da yıllar boyu sağladıkları etkilerini daha da güçlendirmek peşindeydiler. Onlar da fırsat kolluyorlardı. Bu fırsatı bulur bulmaz onlar da harekete geçeceklerdi.

Konstantin'in kampının güneyinde bulunan Maxentius'un çevresinde de rahipler vardı. Ama bunlar, putperest rahiplerdi ve Hıristiyanların aksine, imparator onların üzerine titriyordu. İki ordunun savaşa girişinden bir gün önce, 27 Ekim 312'de Maxentius panik içindeydi. Zafere ulaşmak yolunda Roma halkının kendini yeterince destekleyip desteklemediğinden emin olamadığı için rahiplere başvurdu ve onların kehanette bulunmasını istedi. Kendine güveninin artmasına büyük gereksinimi vardı ve bunu sadece Roma'nın geleneksel tanrıları sağlayabilirdi. Rahipler genç bir hayvanın karnını

yardılar, gövdesinin içine ellerini soktular ve bağırsakları ellediler. Haberler kötüydü.

Kehanete göre, Roma'nın düşmanı yenik düşecekti.[18] Tapınakta gergin bir hava vardı. Orada bulunanlardan bir senatör ya da saray mensubu, imparatorun moralinin daha fazla bozulmasını engellemek amacıyla, havayı değiştirmeye çalıştı. Roma'nın düşmanı ancak Konstantin olabilirdi. Yenilecek olan da mutlaka o olmalıydı. Hiç değilse Maxentius rahiplerin söylediklerini böyle yorumlamayı yeğledi. Saray erkânı derin bir nefes aldı. Aslında geleceklerinden emin olmaları için nedenleri vardı. Askeri açıdan üstünlüklerinin yanı sıra, Konstantin'in kente saldırısını püskürtmek için kurnazca bir plan hazırlamışlardı.

Roma'yı kuzeyden ele geçirmek için Konstantin ve ordusunun Tiber'i Milvian Köprüsü üzerinden geçmesi gerekiyordu. (Bu köprünün daha sonra yapılan ve Ponto Milvia adı verilen uyarlaması aynı noktada bulunmaktadır.) Maxentius ve askeri danışmanları kent savunması için bu noktayı seçtiler. Maxentius düşmanın geçişini zorlaştırmak için köprünün yıkılmasını emretti. Bir taraftan da bunun hemen yanına geçici olarak yüzer bir köprü kurulmasını istedi. Bu iki bölümden oluşacak ve ortada sökülebilir demir çivilerle tutturulacaktı. Maxentius'un orduları bu köprüden geçerek Konstantin'in karşısına çıkacaktı. Bununla beraber, Konstantin'in ordusu Maxentius'u kente geri dönmeye zorlayacak olursa Roma'nın savunucuları nehri tekrar geçecek ve müthiş bir karşı saldırıda bulunacaktı: Köprünün çivileri sökülecek, köprü ikiye ayrılınca da Konstantin onların peşinden gelemeyecekti. Maxentius ve danışmanları Tiber'in karşı yakasından Roma'nın düşmanlarının fareler gibi nehre dökülmesini seyredeceklerdi.[19]

Bu gizli plan çok parlak görünüyorsa da Konstantin ve orduları psikolojik bir üstünlük sağlamak üzereydi. Bu, ken-

disininkinden sayıca üstün bir ordu yüzünden endişe duyan Konstantin'in şansını arttıracaktı. Ayrıca tarihte çok tartışmalı bir dönüm noktası oluşturacaktı.

Savaş başlamadan önce Konstantin bir hayal gördü. Eusebius'un anlattığına göre, general bir öğle vakti masmavi gökyüzünde, üstünde "Bu işaret sayesinde zafer senin olacak!" yazılı parlak bir haç gördü. Bir başka söylentiye göre İsa'nın kendisi haçla birlikte görünmüş ve melekler zafer şarkıları söylemişti.[20]

Çağdaş tarihçiler, Eusebius'ın *Konstantin'in Yaşamı* adlı eserinde sözünü ettiği ama *Kilise Tarihi* adlı yapıtında yer almayan bu olağanüstü olayı kuşkuyla karşılar ve daha akla yakın yorumlar yapar. Bu hayal, doğal bir "hale" olabilir; ya da Konstantin bir göktaşı görmüştür (o dönemde İtalya'ya bir gök taşı düştüğü bilinmektedir). Önemli olan, ne gördüğü değil, bunu nasıl yorumladığıdır. Konstantin telaş içinde maiyetindeki Hıristiyan rahiplerden bu olayı açıklamalarını istedi. Orada bulunanlardan Piskopos Ossius ya da Lactantius bunu fırsat bildiler. Bunun Tanrı'nın bir işareti olduğunu söylediler. Tanrı despot Maxentius'u yenmesi için Konstantin'i seçmişti.[21]

Eusebius'a göre, Konstantin onların söylediklerinin doğru olduğuna inandı. Belki de inanmaya hazırdı. Geçmişteki tüm askeri başarılarına karşın, hayatındaki en büyük çatışmaya girmek üzere olduğunun farkındaydı. Askerlerini kendisininkinden çok üstün bir ordunun üstüne sürecek ve hiçbir yabancı saldırganın, hatta Hannibal'in dahi, almayı başaramadığı bir kenti ele geçirmeye çalışacaktı. Bir şeye ya da birine inanmak ihtiyacı duyuyordu. Sadakatine karşılık kendisini ve ordusunu koruyacak bir tanrının varlığına inanmak istiyordu. Apollo ve –bir tek tanrı kültü olan– Yenilmez Güneş Tanrısı kültü bir kez böyle bir rol üstlenmişti: İki yıl önce

Konstantin Galya'daki ya da İngiltere'deki Apollo tapınağında benzer bir hayal görmüştü.[22] Bu nedenle de 310 yılından sonra Konstantin sikkelerine *Sol Invictus* yazdırmıştı. Şimdi ise zihninde pek çok tanrının yerini tek bir tanrı almaktaydı. Savaştan önce yaşadığı deneyimden sonra danışmanlarına başvurduğunda bu olayın Hıristiyanlar tarafından akla yakın şekilde açıklandığını gördü. Böylece Konstantin ikna oldu.

Hıristiyan rahipler bu kadar şanslı olduklarına inanamıyorlardı. Din değiştirmeye istekli birinin yanında olmaları, doğru zamanda doğru yerde bulunduklarını göstermekteydi. Artık bir Roma imparatoru yalnız onlara kulak vermekle kalmıyor, onların dediğini de yapıyordu.

Konstantin hiç vakit kaybetmedi. Savaşa girmeden hemen önce planlarında son anda ve önemli bir değişiklik yaptı. Askerlerine kalkanlarının üstüne beyaz boya ile Hazreti İsa'nın simgesi olan Yunanca Hi-Ro (XP) harflerini yazmalarını emretti. (Bu olaydan dört yıl sonra Lactantius'un yazdığına göre, Konstantin bu talimatı savaştan önce gördüğü bir rüya sırasında almıştı.) Askerlerin çoğunluğu Hıristiyan olmadığından kumandanlarının onlara kendisi gibi davranarak geleneksel tanrılardan vazgeçmelerini emretmesi büyük şaşkınlık yaratmış olmalıdır. Hatta savaş öncesi bu kritik anda içinde bulundukları büyük gerginlik ve batıl itikatları, kumandanın emrine ilişkin endişelerini daha da artırmış olabilir. Konstantin belki de daha ileri giderek, ordudaki demircilere eski Roma bayraklarını değiştirmelerini dahi emretmiş olabilir. Putperest Roma ordusunun alışılagelmiş uğur sembolleri belki de haçı temsil edecek biçimde değiştirilmiş olabilir.[23] General hayatının en büyük kumarını oynamaya yani, savaşı Tanrı'nın işareti ve koruması altında sürdürmeye hazırdı.

28 Ekim 312'de Konstantin ve Maxentius'un orduları Milvian Köprüsü önündeki geniş alanda karşı karşıya geldiler.

Maxentius önce kentte kalma kararındaydı ama rahiplerinin iyimser kehanetlerinden aldığı cesaretle adamlarıyla birlikte ahşap köprüden ilerleyip Tiber'i geçti. O anda kent surları üzerine tünemiş çok sayıda baykuş görünce morali bozuldu.[24] Bu, daha sonraki olacakların işaretiydi. Geniş düzlük Konstantin'in atlılarına üstünlük sağladı. Düşmanın çevresini sararak Maxentius'un ordusunu bozguna uğrattılar. Zaten ordusu Maxentius için savaşmaya pek istekli değildi. Direnmeye kalkışan askerler ya atların ayakları altında ezildiler ya da arkadan gelen yaya askerler tarafından esir alındılar. Konstantin'in ordusu ağır fakat emin adımlarla Roma'nın savunucularını Tiber'e doğru sürdü.

Maxentius'un birlikleri paniğe kapılarak geri dönüp kaçmaya başladı. Generalleri onlardan da daha hızlı kaçmaktaydı. Askerler yaptıkları köprüye bir an önce ulaşıp kente sığınmayı umuyorlardı. Oysa Maxentius ve generalleri B planlarında büyük bir hataya düşmüşlerdi. Geçici köprü büyük ordudan geri kalan kalabalığın ağırlığını çekemedi ve çivileri sökmekte olan mühendisler paniğe kapıldılar. Ya korkudan ya da beceriksizliklerinden dolayı metal çivileri vaktinden önce söktüler.

Köprünün tamamı çöktü. Dehşet verici bir manzara oluştu. Birbirlerini ezip geçmeye çalışan askerler nehrin azgın sularına düşüp boğuldu. Canlarını kurtarmak isteyenler asıl köprüden geçmeye çalıştılar. Köprü çok dar olduğundan ezilerek öldüler. Bu korkunç kaçış sona erdiğinde Tiber sahillerine kimlikleri bilinmeyen binlerce ceset vurdu. Aralarından biri üstündeki giysilerden dolayı tanınabildi. Giysiler Maxentius'un ölü bedenine aitti.

General Konstantin en büyük askeri zaferini kazanmıştı. Artık batıdaki imparatorluğun tek yöneticisiydi ve bunu Hıristiyanların Tanrısı sayesinde kazanmıştı. Başarısını ona

borçluydu. Bununla beraber Konstantin'in din değiştirmesi, eğer geçekten değiştirdiyse, işin kolay yanıydı. Yeni dinini Roma siyaset yaşamına, doğudaki imparatorlara ve putperest Romalı çoğunluğa kabul ettirmek apayrı bir sorundu. Aslında Konstantin Tanrı'nın korumasına sığındığında daha işin başındaydı. Henüz farkında değildi ama yeni edindiği inancın gerçek gücü daha sonra ortaya çıkacaktı.

Askerlik Arkadaşı Licinius

Konstantin kurtarıcı olarak Roma'ya girdiğinde halk onu tütsüler, çiçekler ve coşkulu yüzlerle karşıladı. Kadın, erkek, çoluk çocuk herkes onun adını haykırıyordu. Binlerce kişi onu selamlamak için "zincirlerinden boşanmışçasına" sokaklara dökülüp kutlamalara katıldı.[25] Konstantin bir savaş arabası üzerindeydi ve ardından Maxentius'un mızrağa saplı kafasını taşıyanlar geliyordu. İnsanlar ölen despota hakaretler yağdırıyordu. Bir yandan da askerlerin dağıttığı paralar aç Romalılar tarafından sevinç çığlıkları içinde kapışılıyordu. Bu zafer yürüyüşüne karşın başarılı general bunun sıradan bir geçit töreni olmadığının farkındaydı.

Aslında sadece Roma kentine girmiyor, siyaset ipi üzerinde cambazlık yapıyordu. Zaferini Hıristiyanların tanrısına borçluydu, o tanrının kulları onun bunu gerektiği gibi açıklamasını beklemekteydiler. Öte yandan, imparator uzak geçmişten bu yana pagan olan bir kente, geleneksel inançlarına bağlı senatörlerin bulunduğu bir yere gelmekteydi. Senatörlerin ve Roma'daki çoğunluğun gözünde Hıristiyanlar kuşkulu davranışlarda bulunan yabancı bir gruptu. Köleliği reddediyor, alçak gönüllü, bedensel zevklerden arınmış ve coşkusuz bir yaşam sürüyor, öldükten sonra cennete gideceklerine inanıyor ve her nedense cinsellikten uzak durmayı bir erdem sayıyorlardı. Batının yeni imparatoru için her iki

tarafı da memnun etmek kolay olmayacaktı. Gerek putperest senatörler, gerekse Hıristiyanlar Konstantin'in her hareketini dikkatle izleyeceklerdi.

Geleneklere bağlı olanlar için işler iyi gitmiyordu. Çoğu senatör, Forum'a girenlerin taşıdığı bayrakları görünce irkildi. Bunlar İsa'nın sembolünü taşımaktaydı. Ama onları daha beter bir sürpriz bekliyordu. Konstantin general zırhını ve kılıcını imparatorun mor togası, asası ve defne yapraklarından yapılmış tacı ile değiştirdikten sonra halk onun her zamanki gibi Jüpiter'e kurban kesmesini bekledi. Rahipler kurbanlığı hazır ettiler ama Konstantin duraksadı. Bunu yapmazsa askerlerin tepkisini çekeceğinden endişeliydi ama zaferini bu tanrıya borçlu olmadığını da biliyordu. Sonunda Capitol'e gidip kurban töreninde hazır bulunmayı reddetti. Jüpiter Tapınağı'na defne yapraklarından yapılmış bir çelenk koymadı ve bu tanrıya şükranlarını sunmadı.[26] Roma'nın geleneksel geçmişine karşı bu davranışlarından sonra bir sonraki engeli aşmak yani senatodaki ilk toplantıdan istediği sonuçların çıkmasını sağlamak için tüm politik yeteneğini kullanması gerekecekti.

Konstantin havayı yumuşatmak amacıyla selefini bir canavar olarak tanımladı. İnce bir manevrayla, Maxentius rejiminin bir despotla onun bir avuç hempasının yaratılmasına yol açtığını ileri sürdü. Bu Romalıların suçu değildi. Böylece Maxentius'la işbirliği içinde olan senatörler aklanmış oluyordu. İmparator Maxentius'un orduları için de aynı tutumu sergiledi: İşbirliği yapan İmparatorluk Muhafızları Roma sınırlarına gönderildi. Barbar düşmanlarla savaşırken imparatora sadakatlerini kanıtlama fırsatını mutlaka elde ederlerdi. Konstantin senatörleri ve orduyu affetmekle kalmadı, onların yeniden saygınlık kazanması dileğini de belirtti. Yeni rejiminde senatoya yetki ve sorumluluk verecekti. Senatörlük salt bir

makamdan ibaret kalmayacaktı. Yalnız orduda yüksek rütbeliler değil, onlar da yeniden devlet yönetiminde, eyalet valileri, Roma emniyet müdürü, yargıç ve diğer mevki sahipleri olarak faal rol oynayacaklardı.[27] Bu değişimin gerçekleşmesi yıllar sürecekti ama Konstantin o anda en gerekli sözü söylemiş bulunuyordu.

Tek bir hamle ile Maxentius'un anılarını yok etti ve batıdaki toprak sahiplerine kendisine ortak olmalarını önererek birlik ve beraberliği sağlamayı başardı. Senatörler de onun bu güvenini olumlu karşıladılar. Konstantin batının tek imparatoru ilan edildi. Roma'nın kurtarıcısı olarak kendisine altın bir kalkan ve çelenk verildi ve senatoda onun onuruna bir zafer anıtı dikildi. Son olarak da Forum'un yanında Maxentius tarafından yapımına başlatılan büyük Basilica Nova da tamamlanıp Konstantin'e adandı. Bu son onurlandırma onun Hıristiyanlığı tanımasının en açık belirtisi olacaktı. Bazilikanın batı ucunda onun muazzam bir heykeli dikilecek, heykelin elinde üzerinde İsa'nın sembolü olan bir askeri flama bulunacaktı.

Konstantin bundan sonra birkaç ay Roma'da kaldı. Bu süre son derece kritik bir dönemdi. Muhtemelen bu sürede Milvian Köprüsü'ndeki savaşta neler olup bittiğini, Tanrı'nın bundaki rolünü düşünme fırsatı buldu. Belki Hıristiyanlık konusunu araştırdı. Belki o topluluğu ziyaret edip yaşam tarzlarını inceledi. Bu dönemde Hıristiyan rahiplerini ve piskoposları yemeğe davet ettiğini biliyoruz. Belki aralarında Lactantius ve Ossius da vardı. Savaş sırasında gayri resmi olarak yanında bulunan Hıristiyanlar 312-13 kışında sarayda Kilise politikası ve uygulamaları konusunda danışmanlık görevine getirildiler. Konstantin bunlarla özel olarak her ne görüştüyse, onların önerileri kısa süre sonra halka açıklanacaktı.

Konstantin 313 Ocağının ortalarında Roma'dan Milano'ya gitmek üzere ayrılırken imparatorluğun başkentinde geçirdiği başarılı dönemden gurur duymaktaydı. Putperestler ile Hıristiyanlar arasında ustaca hassas bir denge sağlanmıştı. Roma'nın yeni bir kimlik kazanması ile imparatorluğun batı kesimindeki gücü pekiştirilmişti. Artık doğuda barış ve birlik sağlamak için çalışacaktı. Bu amaçla doğudaki imparatora bir mektup gönderdi. Konstantin, Maximinus Daia'ya bir uyarı ateşi açıyordu. Mektup Daia'ya Konstantin'in batıda senatonun da onayladığı yeni konumunu bildiriyordu. Aynı zamanda Daia'ya Hıristiyanlara iyi davranması gereğini hatırlatarak batıdaki imparatorun bu dine bağlılığını da dile getirmekteydi. Bununla beraber Konstantin'in Daia'yı hizaya getirmek için yardıma ihtiyacı vardı. Geleneksel biçimde oluşturulacak yeni bir anlaşma tasarlıyordu. İmparator ve maiyeti Milano'ya doğru yola çıktı: Konstantin burada bir düğünde hazır bulunacaktı.

Konstantin'in titizlikle hazırlayıp denetlediği düğün Şubat'ta kentin imparatorluk sarayında yapıldı. On sekiz yaşındaki gelin batı imparatorunun kız kardeşi Constantia idi. Dördüncü yüz yılın başlarında seçkin tabakadan gelen birçok kadın gibi o da Hıristiyan'dı ve inancı onun çok önemli bir parçasını, kişiliğinin temelini oluşturuyordu. Oysa kişiliği ağabeyinin isteğini yerine getirmeye uygun değildi: Kendisinden çok yaşlı olan, tanımadığı, sevmediği bir adamla politik bir evlilik. Böyle bir şey Constantia'dan daha duyarsız birisi için mümkün olabilirdi. Ama kendisine söz hakkı tanınmamıştı. Konstantin onun bu adamla evlenmesinin doğuyla ilgili planları için çok önemli olduğunu söylemişti. Damadın adı Valerius Licinianus Licinus idi. O da imparatorluk unvanına sahipti.

Dacia'da (bugünkü Romanya) doğan Licinius, Constantia ile evlendiğinde neredeyse elli yaşındaydı. Diğer dört imparator gibi yetenekli bir asker olarak yüksek makamlara ulaşmıştı. Tuna boylarındaki savaşlar sırasında Galerius ile yakın dostluk kurmuştu. Diocletian'ın kurduğu dört imparatorluk sistemi çökmek üzereyken eline büyük bir fırsat geçmişti: 308 yılında Carnuntum'daki bir toplantıda Konstantin ölen Severus'un yerine geçerken o da batının imparatorlarından biri olarak atanmıştı. Doğu imparatoru Galerius öldüğünde ise Licinius, Daia ile barış antlaşması yaparak ölen imparatorun doğudaki topraklarını kısmen denetimi altına aldı. Şimdi ise Daia ve Licinius arasındaki barış sallantıdaydı. Konstantin ile Licinius arasındaki işbirliği Milano'da gerçekleştirilen yavan ve diplomatik evlilik ile pekiştiriliyor, Roma'nın yeni siyasi politikasını yansıtıyordu. İmparatorluk yalnızca iki kişi arasında bölüştürülmekteydi. Artık Daia'ya yer yoktu.

Düğün töreninden sonra işbirliği kapalı kapılar arkasında görüşüldü. Orada neler konuşulduğu bilinemez ama sonuç açıktı: Licinius doğuya, Konstantin batıya egemen olacaktı. Her biri öbürüne askeri yardımda bulunacaktı. Her iki imparatordan beklenen, Roma haritasını yeniden çizmekti. Bununla beraber, Konstantin anlaşmalarına yeni ve tartışmalı bir koşul ekledi: Roma dünyasındaki tüm dinlere hoşgörülü davranmak. Licinius Hıristiyanlara kötü davranmamıştı ama kesinlikle bir pagan olarak biliniyordu. Şimdi ise her Romalının dilediği dinsel inancın gereklerini yerine getirmesini öngören yeni bir ilkeye imza atması gerekiyordu. Bu onu çok şaşırtmış olmalı. Licinius bu konuda duraksadıysa da Konstantin onu ikna etmesini bildi.

Daia doğuda Hıristiyanlara kötü davranmasıyla ünlenmişti. Konstantin hoşgörü politikasının onların doğu imparatorluğunu desteklemesini sağlayacağını ileri sürmüş olabilir.

Yeni Hıristiyan danışmanlarının teşvikiyle Konstantin putperest eniştesini bu politikanın önemine inandırdı. Konstantin Hıristiyanların tanrısına gerçekten inanıyor olabilirdi ama aynı zamanda bundan yararlanmayı da istiyor olabilirdi. Licinius sonunda ikna oldu.

Daha sonra Milano Fermanı diye anılacak olan anlaşma her ikisi tarafından kamuya duyuruldu. Bu, Batı dünyasında inanç özgürlüğünü dile getiren ilk resmi belge oldu. O günden sonra Hıristiyanlara eziyet etmek ahlaki bir suç sayıldı. Öte yandan fermanın kısa sürede elle tutulur bir başka sonucu oldu. Sözleşme, Hıristiyanların daha önce el konulmuş arazilerinin kendilerine geri verilmesini öngörüyordu. Aslında burada Hıristiyanlar putperestlerden daha üstün kılınmıyor, onlara sadece eşit haklar tanınıyor, her iki tarafa da "diledikleri dini seçme" izni veriliyordu. Licinius kayınbiraderinin inancını paylaşmadığına göre, bu konuda ısrar etmiş olabilir. Aynı zamanda sözleşmenin kendisini Hıristiyanlığı kabule zorlamamasını sağlamak amacıyla, bu sorunu çözmek için "gökteki herhangi bir ilah" ibaresi eklenmişti.[28] Sözleşme her şeyden önce yeni imparatorlukta birleştirici bir unsur oluşturuyor, Konstantin ve Licinius yönetimini daha güçlü kılıyordu.

Sözleşme iki farklı insanı birbirine bağlamaktaydı. Konstantin iyi bir aileden geliyordu ve Licinius'tan daha genç, Eusebius'ua göre daha karizmatik, kibar ve yakışlıklıydı. Batıda egemenlik sağlarken yetenekli bir kumandan ve akıllı bir politikacı olduğunu kanıtlamıştı. Tüm askeri başarılarına karşın Licinius, batı imparatorunun yanında sönük kalmaktaydı. Kendinden genç olana karşı kıskançlık duymaya hakkı vardı: Başlangıçta Licinius batıda imparator seçilmişti ama Maxentius'u alt eden Konstantin bu unvana sahip çıkmıştı. Gene de şimdi geçmişi eşeleme zamanı değildi. Burada yenil-

mesi gereken bir saldırgan vardı. Milano'daki toplantı henüz sona ermemişken doğudan yeni haberler geldi. Daia onlara karşı ilk hamleyi yapmıştı: Boğazı geçmiş, Licinius'un Küçük Asya'daki topraklarına saldırmış, Bizans'ı kuşatmıştı. Bu bir savaş ilanıydı.

Licinius birkaç ay içinde ordularını toparladı, Daia'nın kuvvetlerinin peşine düştü ve onları Hadrianopolis (Edirne) yakınlarındaki düzlük araziye çekilmek zorunda bıraktı. 30 Nisan 313'te savaş başlamadan önce Licinius, Konstantin'in Milano'daki sözlerinden ne kadar etkilenmiş olduğunu ortaya koydu: Ordunun her kademesine Hıristiyanlarınki olmasa bile tek tanrıya yönelik bir dua etmelerini istedi.[29] Bu emir derhal etkisini gösterdi. Licinius'un 30.000 askerden oluşan ordusu 70.000 kişilik bir orduya karşı savaşıyordu ama o ve adamları büyük bir zafer kazandılar. Daia Toros Dağlarına kaçtı ve esir düşmektense zehir içerek kendini öldürdü. Bu olağanüstü zaferin sarhoşluğu içindeki Licinius Konstantin'le yaptığı anlaşma uyarınca eyalet valilerine bir mektup göndererek Romalılara doğu yönetimindeki yeni ilkeleri bildirdi.

Bununla beraber, Hıristiyan inanışına yakınlaştığını gösteren bu davranış bir sonraki hamlesiyle çürütüldü. Doğu imparatorluğunda herhangi bir rakibin hak iddia etmeye kalkışmasını engellemek için derhal bir katliama girişti. Tüm Daia yandaşları, saray danışmanları ve aileleri öldürüldü. Ayrıca doğu Roma'da yaşayan, eski dörtlü imparatorlardan Diocletian, Severus ve Galerius'un hayattaki eşleri ve çocukları yakalanıp katledildi. O dönemdeki bazı Hıristiyan yazarlar zalimlerin ölümünü gönülden onayladılarsa da onlar bile bu girişim karşısında dehşete düşmüş olmalı. Bu katliam sonrası, politik açıdan Hıristiyanlara hoşgörülü davranmak zorunda bırakılan Lucinius doğuya tamamen egemen oldu ve karısıyla birlikte imparatorluğun başkenti Nicomedia'ya yer-

leşti. Roma İmparatorluğu yeni bir devlete ve birliğe kavuşmuştu. Her ne kadar Licinius'un Hıristiyanlara gönülsüzce gösterdiği hoşgörü Milano Fermanı'nın ilanı ve uygulamasıyla başlayıp bittiyse de, Konstantin'in Trier'deki işi daha yeni başlıyordu.

Kamu önünde Konstantin kurnaz bir tarafsızlık sergilemeyi sürdürdü: putperestlerin kurban törenlerine katılmıyordu ama Augustus döneminden beri bütün imparatorların üstlendiği çok tanrılı düzenin en yüksek makamı olan *Pontifex Maximus* (Başrahip) unvanına sahipti. Adına basılan sikkelerde Hıristiyan sembollerinin yer alması için aradan çok uzun zaman geçmesi gerekti; bunun yerine yıllar boyu Yenilmez Güneş ismi kullanıldı. 313'te Trier'de yaptığı bir konuşma günümüze ulaşmıştır. Bu ustalıkla hazırlanmış ama belirsizlikle dolu olan konuşmada Konstantin tanrıya duyduğu yakınlığın altını çizerken herhangi bir dinsel inancı dile getirmekten kaçınıyordu. Tüm bu dengeleri sağlama çabasına karşın gerçek farklıydı. Konstantin imparatorluğu için birleştirici formülü bulmuştu. Şimdi imparatorluğun yönetimi ve devamı için bu formülü uygulamaya geçirdi.

313 yılına ait bir mektup bunun ilk göstergesidir: Burada Hıristiyanların jüri üyeliği, vergi toplama, yapı projeleri hazırlama, festival ve oyunlar düzenleme gibi resmi görevlerden muaf olduğu belirtilir. Daha önce bu tür muafiyetler doktorluk ve öğretmenlik gibi devlete yararlı hizmetlerde bulunanlara tanınmaktaydı. Şimdi Konstantin Hıristiyanların da aynı hakka sahip olduğunu belirtiyordu. Konstantin'e göre Hıristiyanların Tanrılarına ibadet etmeye daha fazla zaman ayırmaları "toplum yararına büyük bir katkı olacaktı".[30] İmparatorun mesajı açıktı: Hıristiyanlık imparatorluk için vazgeçilmezdi. Ayrıca ruhban sınıfına ödemede bulunulacak ve ayrıcalıklı ve toprak sahibi Hıristiyanlardan vergi alınmayacaktı. Gerçekte

piskoposlar yalnızca sarayda değil tüm imparatorluk sathında idari roller üstlenmekteydiler: Medeni hukukla ilgili dava açan Hıristiyanlar uyuşmazlıklarını laik yargıçlar yerine bir piskoposa götürme hakkına sahipti. Daha önce var olmayan bu değişimler sadece mevki ve ayrıcalıklarla sınırlı değildi. Bunlar fiziksel olarak da gözlemlenebiliyordu.

Konstantin batı imparatorluğu sınırları içindeki kiliselerin yapımı, onarımı ya da dekorasyonu için hazineden cömert bağışlarda bulunuyordu. Bu cömertliğinin kanıtları bugün de Roma'da görülebilir; burada beş ya da altı kiliseye ödeme yapmıştır. Bunların en büyüğü Aziz John Lateran Bazilikasıdır. Günümüzdeki katedral daha sonraki bir tarihte yapılmıştır ama orijinal binanın boyutları bilinmektedir. Uzunluğu en az 100 metre, genişliği ise 54 metredir. Bu ve diğer kiliselerin tasarımları da değişiktir. Bugün "bazilika" kelimesi dini bir bina için kullanılmaktadır ama Konstantin döneminde bir bazilika, Romalılarca bir mahkeme salonu, pazar yeri ya da kamuya açık bir toplantı salonu olarak kullanılan laik, resmi bir yapı anlamını taşımaktaydı. Konstantin döneminde, toplantı mekânı olma özelliğine sahip bu devlet yapısı kilise kimliğine bürünerek gelecekteki Hıristiyan kiliselerine örnek oluşturdu.[31]

Normalde Roma'daki kiliseler kent surları dışında havariler ve şehitlere tahsis olunan yerlerde yapılırdı. Roma kentinin merkezindeki Aziz John Lateran Bazilikası, bu kuralın dışına çıkılarak, eski imparatorluk sarayının bitişiğinde bulunan bir araziye inşa edildi ve daha sonra Konstantin tarafından Roma piskoposuna (yani Papa'ya) bağışlandı. Konstantin tarafından Hıristiyanlara bağışlanan Aziz Peter Bazilikası ise daha erken bir Hıristiyan kültüne aitti. Vatikan Tepesi'nin yamacında Aziz Peter kült merkezi için büyük bir teras oluşturuldu. Arazinin düzeltilmesi sırasında eski bir putperest

ve Hıristiyan mezarlığı bulundu ve bunun üzerine ilk Aziz Peter Bazilikası inşa edildi. On altıncı yüzyılda Konstantin'in orijinal kilisesinin üzerine inşa edilmiş Aziz Peter kilisesinin altındaki mezarlığa bugün de girilebilir.

Yeni kiliseler putperest tapınaklarından yalnız görüntü olarak farklı değildi; aynı zamanda değişik bir işleve sahiptiler. Tapınaklarda sadece ilahlar bulunuyordu; Hıristiyan kiliseleri ise sadece Tanrı'ın evi değil, onun kullarının bir araya geldiği yerlerdi. Bu kiliselerde Konstantin'in daha sonra (321'de) kutsal ilan edeceği pazar günleri Romalı askerlere rastlanabiliyordu, zira imparator onlara kiliseye gitmeleri için izin veriyordu. Tanrı'nın evinde kölelere de önemli bir ayrıcalık tanınmaktaydı: Burada geçici olarak özgürdüler. Tüm bu fiziksel konumlar ve yapıların görkemi, bir devrimin işaretiydi: Hıristiyanlık önemliydi ve Hıristiyanlar özel kişilerdi.[32]

Bununla beraber, o dönemdeki bir eylem, her şeyden fazla, Konstantin'in kendisinin ve Licinius'un yeni imparatorluğunun birlik ve beraberliği için Hıristiyanlığın ne denli önemli olduğunu ortaya koydu. 313 yılında imparatora Kuzey Afrika'daki Hıristiyan kilisesinde bir anlaşmazlık çıktığı bildirildi. Tartışmanın konusu eyalet piskoposunun kim olacağı idi: Caecilian mı Donatus mu? Gruplardan biri Caecilian'a karşıydı. Onun Diocletian dönemindeki mezalim sırasında kutsal kitapları Romalı yetkililere teslim eden bir piskopos tarafından atandığını ileri sürüyorlardı. Dolayısıyla rakibi piskopos Donatus takdis edilmişti. Önceki imparatorlar için böyle bir uyuşmazlık hiçbir önem taşımazdı. Ama Konstantin için öyle değildi.

Böyle çekişme ve anlaşmazlıkların göz ardı edilmesinin kesinlikle ilahi adalete karşı gelmek olduğu kanısındayım. Bu

durumda Yüce Tanrı yalnızca insan ırkına değil, kutsal iradesiyle tüm dünyevi nesnelerin yönetimine memur ettiği bana karşı da öfkelenecektir.[33]

Verilen mesaj açıktı: Geçmiş imparatorlar eyaletlerden kendilerine gönderilen dilekçeler ya da davalarla ilgili hakemlik yapmaya alışkın olabilirlerdi ama Roma İmparatorluğu'nun yöneticisi olan Konstantin, Kilise içindeki anlaşmazlıkları çözme yeteneğine sahip olmalıydı.[34] Hıristiyanlar arasında baş gösteren bir anlaşmazlık imparatorluğun birliğinde de uyuşmazlık demekti ve yeni rejimde buna izin verilemezdi. Diocletian dönemindeki mezalimden beri Konstantin tüm tanrıları göz ardı edip tek bir Hıristiyan tanrısına tapınmanın imparatorluk içinde birlik sağlamayacağını biliyordu. Eğer şimdi kendini açığa vurur ve Hıristiyanlardan yana olursa, kendisi ve Hıristiyan dostları kendi aralarında birleşmediği takdirde bundan hiçbir politik yarar sağlanamazdı. Kuzey Afrika'daki tartışmalar 315-16 kışında da devam edince imparator her iki tarafa da mektup gönderdi. Oraya bizzat gelip onları kafa kafaya tokuşturmakla tehdit etti. Bu arada Konstantin'in zihnini meşgul eden daha önemli sorunlar vardı.

315 yılı yaz döneminde Roma kentinde büyük bir partiye ev sahipliği yapmaya hazırlanıyordu. Batının imparatoru Trier'deki sarayından ayrılarak ailesi, piskoposlar ve saray erkânı ile birlikte üç yıl önce bağımsızlığına kavuşturduğu kente döndü. Bunu kutlamak için sirk yarışları ve çeşitli oyunlar düzenlendi. Şenlik Konstantin'in imparator oluşunun onuncu yıldönümü için yapılmaktaydı. Geriye bakıldığında, kutlanacak çok şey vardı. Almanlarla savaşmış, Ren sınırını güvence altına almıştı. Parçalanmak üzere olan bir imparatorlukta barış, istikrar ve refahı sağlamıştı. Roma'daki senato yeniden devletin ortağı konumuna gelmişti. Konstan-

tin senatörlerin ve dolayısıyla Roma'nın önemini yitirmekte olmasından duydukları endişeyi ortadan kaldırmış, Roma'da yaşamak ya da senato toplantılarına katılmak zorunda olmayanlara da senatör unvanını vererek onların sayılarını arttırmıştı. Böylece senatörlük Roma kenti sakinlerine özgü bir statü olmaktan çıkmış ve imparatorluğun tüm kentlerinin seçkinlerine açık bir konum haline getirilmişti.[35]

Yeni Hıristiyan seçkinlerin de kutlama yapmak için bir nedenleri vardı. Artık Konstantin'in sarayında ayrıcalıklara sahiptiler ve imparator bizzat Lactantius ve Piskopos Ossius ile görüşerek kendisini koruyan kutsal varlık hakkında daha fazla bilgi edinmekteydi. Görünüşe göre Hıristiyanlığa inancı giderek daha fazla artmaktaydı. Hıristiyan dininin Konstantin üzerindeki etkisi, o yıl özel olarak hazırlanan hatıra madalyonlarında da görülmekteydi. Bu sikkelerde Konstantin İsa'nın simgesi olan Hi-Ro ile yer almakta, bunlar önde gelen saray yetkililerine törenle dağıtılmaktaydı. Rahipler, inanç sahipleri ve geleneksel Roma dinlerine bağlı olanlar da bu kişiler arasında yer almaktaydı. Bu yeni hoşgörü ortamında kültler daha da güçlenmekteydi. Bu şenlikte imparatorun basireti bir kez daha sergilenip kutlanacaktı.

Konstantin Kemeri bugün halen Forum'u süslemektedir. Bu önemli anıt klasik dönemden "geç antik" diye bilinen yeni bir üsluba geçişin simgesidir. Bu üslupla yapılan kabartmalar, Konstantin'in İtalya'yı özgürlüğe kavuşturmasını gösterir: Birinde Maxentius'un yenilgisi, bir başkasında diktatörün askerlerinin boğuluşu, bir diğerinde ise Konstantin'in Roma'ya girişi temsil edilmiştir. Öte yandan; bunlardan hiçbirinde Hıristiyanlık sembolü bulunmamaktadır. Heykellerin bazıları Hadrian döneminden kalmadır. Bunlar yeniden tasarlanarak imparatorların klasik av sahneleri ve Roma tanrılarına kurban törenleri yerine Konstantin ve Licinius'u konu alırlar.

Bu, bir imparatorun pagan inançlarla ilgili faaliyetlerinin son kez sergilenmesiydi. Hıristiyanlık lehine atılan tüm adımlara karşın, batının imparatoru hâlâ inancını açıkça ortaya koymamaktaydı.

Konstantin imparatorluğu birleştirmek arzusundaydı. Şimdi bu isteğini gerçekleştirme olanağını bulmuştu. Gene de bir süre için kendi inancını açığa vurmuyordu. Hıristiyanlığı açıkça savunduğu takdirde politik olarak bir açık vermiş olacağının farkındaydı. İmparatorluk içinde geleneksel tanrılara inanan senatörler, valiler ve yöneticiler onu putperestlere zulüm yapmakla suçlayabilirlerdi. Açıkça Hıristiyanlardan yana tavır almak, yalnızca geleneksel tanrılara inananları gücendirmekle kalmayacak, onların yeni imparatorluk içinde zor durumda kalmalarına yol açacaktı. Roma vatandaşlarının çoğunun putperest olması, kendisine karşı çıkanların ellerini güçlendirecekti. Bununla beraber, Konstantin'i asıl endişelendiren putperest senatörler değil, putperest bir imparatordu. Roma'da şenliklerin düzenlendiği ay içinde (Temmuz 315) Licinius'un karısı Constantia'nın bir oğlu oldu. Bir yıl sonra, 7 Ağustos 316'da Konstantin'in karısı Fausta da bir oğlan çocuğu doğurdu. Bu çocukların doğumu fazla sevindirici değildi, çünkü şimdi yasal hak sahibi olanlar zincirine iki yeni halka eklenmiş oluyordu. Konstantin ve Licinius'un zihinlerinde o güne dek hiç düşünmedikleri bir soru belirdi: İmparatorluk gerçekten kime aitti? İşbirliğine girmelerinden bu yana bu sorunun yanıtı Konstantin olarak görülmekteydi.

Buna gerçekten inanan ve belki de kendi çıkarını kollayan Konstantin'in Hıristiyanların lehine gerçekleştirdiği reformlar, yalnızca imparatorluğu yeni bir kavram etrafında birleştirmek amacını gütmüyordu. Bu sayede, Roma İmparatorluğu'nda en büyük Hıristiyan kitlesinin bulunduğu Licinius'un bölgesinde kendisine önemli bir destek sağlıyor-

du. Konstantin kendi adına dikilmiş anıta bakarken Licinius ile birlikte imparatorluğu uyum içinde yönetmekte olduklarını görüyordu. Ortaklaşa konsül oluşları, o dönemde basılan sikkelerde her ikisinin de başlarının bulunması, bu izlenimi vermekteydi. Öte yandan Konstantin'in yeni devlet anlayışı bu görünüme uygun düşmüyordu. Tek tanrı kavramının mantıksal sonucu, bir imparatorluğun da tek kişi tarafından yönetilmesiydi.

Licinius ile Konstantin'in niyetlerini açığa vurmaları uzun sürmedi. Bunun sonucunda da ikisi birbirlerinin rakibi olarak yeni bir savaş başlattılar. Bu, Konstantin ve onun benimsediği yeni dinin yandaşları ile Roma'nın geleneklerini sürdürmek isteyenler arasında bir savaştı. Hiç değilse iki tarafın taşıdığı bayraklar buna işaret ediyordu. Gerçekte, kutsal savaş giysilerine bürünmüş bu çatışma, her zaman var olan bir amaç içindi: Roma İmparatorluğu'nun denetimini kazanmak.

Dinlerin Savaşı

İmparatorlar arasındaki işbirliğinin korkunç bir rekabete dönüşme sürecini takip etmek zordur. Lucinius'un içerlemek ve hatta kıskanmak için haklı nedenleri vardı.[36] Konstantin onun kendisine ait olduğuna inandığı imparatorluğa el koymuştu. Daha da kötüsü, doğunun imparatoru bölgesinde Konstantin'in çok daha fazla sevildiğine tanık olmaktaydı. Doğudaki Hıristiyanlar Konstantin için dua etmekte, onun batıdaki kardeşlerine gösterdiği hoşgörüye bir gün kendilerinin de sahip olacaklarını ummaktaydılar. Dinleri uğruna canlarını feda etmeye hazır oldukları için, onun uğruna da ölmeye hazırdılar. Licinius'un kendilerinin kurtarıcısı ya da sözcüsü olmadığını biliyorlardı. Aslında Konstantin'in niyeti öteden beri Licinius'u karalamak, başlangıçta doğu imparatorluğunu düzene sokmak için ondan yararlanmak ve bunu

başardığında da Hıristiyanlığı kullanarak onu yerinden etmek olabilirdi. Konstantin'in popülerliğini kıskanmanın ötesinde Licinius'u çok daha fazla öfkelendiren bir durum vardı.

Doğudaki imparatoru en fazla kızdıran, Konstantin'in Licinius'un yeni doğan çocuğunun imparatorluğun başına geçmesini önlemek amacıyla attığı adımlar oldu. 315 yılında Konstantin üvey kız kardeşi Anastasia'yı senatör Bassianus'la evlendirdi. Sonra da Licinius'a bir heyet göndererek Bassianus'un batı imparatorluğunun vekil imparatoru olmasını önerdi. Licinius bundan alındı. Konstantin yetişkin oğlu Crispus'u doğuda vekil imparator atadığı takdirde tüm imparatorluğu kendi hanedanının denetimi altına alabileceğini düşündü. Belki de bu nedenle Licinius Konstantin'le dostluğunu kesin bir biçimde sona erdirmeye karar vererek onun öldürülmesiyle ilgili planlar yapmaya başladı.

Bu planı uygulamak için Licinius'un derhal bir bahane uydurması ve yandaş toplaması gerekiyordu. Neyse ki her ikisini de sağlaması zor olmadı. Konstantin'i Milano Fermanı'na sadık kalmamakta, Hıristiyanları putperestlerden üstün tutmakla suçlayarak onun kuyusunu kazmaya çalıştı. Harekete geçmesi için bu suçlamalar yetersiz kalsa da, putperest bir tarihçiye göre, Konstantin'in 315 sonbaharında Licinius'un bölgesine sızmaya kalkması bardağı taşırdı.[37] Batı imparatorunun öldürülmesi için gerekli destek ise Roma'daki senatodan sağlanabilirdi.

316 yılına gelindiğinde, Konstantin'in kendilerine tanıdığı tüm ayrıcalıklara karşın putperest senatörlerin bir kısmı huzursuzdular. Onun Hıristiyan kiliselerinin yapımı için imparatorluk hazinesinden büyük bağışlarda bulunmasını onaylamıyorlardı. Onlara göre imparator yalnızca piskoposlara kulak veriyor, onları saraydaki yemeklere özel olarak davet ediyordu. Daha yüksek görevlere getirilmek için uğraşmanın

bir anlamı yoktu, zira yeni rejimde ancak Hıristiyan iseniz yükselebilirdiniz.

Licinius harekete geçmenin zamanı geldiğini biliyordu. Nicomedia'da saray erkânından Senecio'dan Roma'da kendilerine yardımcı olacak birini bulmasını istedi. İdeal katil, mevki sahibi olmalı, imparatorun yakın çevresine girebilmeli ve asla kuşku uyandırmamalıydı. Senecio'nun aklında uygun bir aday vardı: kendi kardeşi ve Konstantin'in eniştesi Senatör Bassianus. Öte yandan, planı uygulamaya koyarken Licinius kendi zayıf noktasını hesaba katmamıştı. Licinius Konstantin'in yakın çevresinde kendisine yandaş arıyordu ama batının imparatorunun da doğuda çok yakın bir dostu vardı. Bu dost onu gizlice uyarmış olabilirdi.

Constantia, Nicomedia'daki sarayın koridorlarında dolaşan bir söylentiye tesadüfen kulak misafiri olmuş, ya da Licinius ile Senecio arasında geçen bir konuşmayı duymuş olabilir. Ya da ağabeyine kurulan tuzağı öğrenince hemen ona uyarıcı bir mektup yazıp güvenilir bir Hıristiyan ile göndermiş olabilir. Kesin olan, Bassianus'un suikast girişiminde bir sürprizle karşılaştığıdır. Konstantin ona karşı hazırlıklıydı. O gece öldürülen kişi Tanrı'nın sevgili kulu imparator değil, suikastçı oldu. Licinius bunu haber alınca Konstantin'in Nicomedia'daki tüm heykellerinin ve büstlerinin yok edilmesini emretti. Böylece savaş ilan edilmiş oldu.

İki ordu ilk kez 316'da Balkanlarda Cibalae ve Serdica'da karşı karşıya geldi. Her ne kadar Konstantin bu savaşlarda üstünlüğü sağladıysa da son darbeyi indirmeyi başaramadı. Dolayısıyla iki adam arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Balkanlardaki ve Yunanistan'daki topraklar Konstantin'e verildi ve Trakya, Küçük Asya, Mısır ve doğu Roma Licinius'un egemenliğinde kaldı. İki zoraki dost tahta kimin geçeceği konusunda da anlaştılar: 1 Mart 317'de Konstantin Serdi-

ca'daki (Bugünkü Bulgaristan'da Sofya) yeni sarayında, her iki oğlunun (Fausta'dan olan bebek ile Flavius Julius Crispus) ve Licinius'un Constantia'dan olan çocuğunun Caesar olduğunu ilan etti. Bunlar gelecekte imparator olacaklardı. Ayrıca 317 yılında beraberce konsüllükleri sürdürmeleri ve ondan sonra her yıl imparatorluğun iki bölümünde konsüllüklerin baba ile oğul arasında paylaşılması konusunda anlaştılar. Kâğıt üzerindeki bu uyuma karşın aralarında derin çatlaklar vardı. Aslında sağlanan barış son derece sallantılı ve Konstantin'in diplomatik kişiliğine uygundu. Savaş şimdilik rafa kaldırılmıştı.

317 ve 321 yılları arasında Lucinius Hıristiyanlara zoraki bir hoşgörü gösterdi. Muhtemelen karısı ve sarayında bulunan Nicomedia piskoposu onu böyle davranmaya zorladı. Oysa bir zamanlar doğuyu "özgür kılmış" ve Hıristiyanları kurtarmış olan imparator bu durumdan nefret ediyordu. Hıristiyanlara hoşgörüsü içten değil, sadece zaman kazanmak içindi. Batıda ise, aksine, Konstantin giderek daha fazla Hıristiyanlığa bağlanmaktaydı. Geceleri geç vakte kadar oturup kendi konuşmalarını kaleme alıyordu. Bunları saray erkânına veriyor, dini inancından esinlenerek imparatorlukla ilgili hayallerini dile getiriyordu. Mükemmel bir gösteri sergilemekteydi. Tanrı'nın insanları yargılayacağı günden söz ederken yüzü geriliyor, ses tonunu alçaltarak cenneti işaret ediyordu. Konuşmaları sırasında dinleyenlerden bir kısmı "onun sözleriyle kırbaçlanmışçasına başlarını öne eğiyorlardı". Diğerleri onu çılgınca alkışlıyorlardı ama aslında imparatorun coşkusunu paylaşmıyorlardı. Zamanla onun Hıristiyanlıkla ilgili sözlerine kulak asmamaya başladılar.[38]

Tanrı korkusunu aşılarken imparator gene de baskı kurmaya hatta şiddet kullanmaya başvurabiliyordu. 317'de Afrika'daki Donatist uyuşmazlık hâlâ çözümlenememişti.

Konstantin'in sabrı tükendi ve bunun önünü sürgünler ve idamlarla almaya çalıştı. Birkaç yıl içinde çok tanrılı tapınakların bazıları kapatıldı. Bu, batıda putperest kültlerin çoğunluğunun zaman içinde ortadan kaldırılması yolunda atılan ilk adımdı. Bunların yerini yeni ve ortak bir kimlik almaktaydı.

Toprak bağışları, piskoposların daha da önemli konumlara gelmesi, fakirlere, yetimlere, muhtaç dullara yapılan giysi ve yiyecek yardımlarıyla kiliseler batı imparatorluğunun eyaletlerinde giderek daha fazla yerel güç merkezlerine dönüşmekteydi.[39] 321 yılında piskoposların yargı yetkileri artırıldı ve kiliselere yapılan bağışlar yasallaştırıldı. Artık yerel seçkinlerin yeni dine ödemede bulunarak girmeleri kolaylaşmıştı. İmparatorluğun üst sınıfları giderek daha zenginleşiyor ve kendilerine olan güvenleri artıyordu. Arkeolojik buluntular, İsa'nın sembolü olan Hi-Ro'nun izlerine o dönem zenginlerinin malı-mülkü arasında rastlandığını ve batı imparatorluğunda muhteşem villalar yapılmakta olduğunu gösteriyor.[40] Din değiştirmenin avantajları vardı: İmparatorluğa yeni bir görkem, yeni bir vatanseverlik sağlıyor ve Konstantin eski Roma "barış tanrıları" yerine Tanrı'nın koruması altında olduğu sürece bu zenginliğin süreceği inancı pekişiyordu.

Elde kalan ender belgelerden biri olan, "Azizler Hakkındaki Söylev" diye bilinen, 321 ve 324 yılları arasındaki Kutsal Cumalardan birinde Konstantin'in Hıristiyanlara hitaben yaptığı konuşma imparatorun durumunu açıkça ortaya koyar. Tüm başarılarını Tanrı sayesinde elde etmişti. Bu, ona büyük bir sorumluluk yüklemekteydi: Tebaasını Tanrı'ya inanmaya ikna etmek, hainleri ve dinsizleri yola getirmek ve zulüm görenleri özgürlüklerine kavuşturmak. Bu dinsel tutum önemli politik sonuçlara yol açtı. Lucinius'u köşeye sıkıştırdı ve yavaş ama emin adımlarla durumunu daha da zorlaştırdı. Kısa bir süre sonra Lucinius Konstantin'e bir armağan verdi. Bu

batıdaki imparatorun hep beklediği ve inancına çok uygun düşen bir armağan; yeniden savaşa girmek için bahane.

Nicomedia'da doğunun imparatoru giderek daha fazla şüpheci hatta paranoyak olmaktaydı. Sarayındaki görevliler Konstantin'in ajanları mıydı? Yoksa Hıristiyan casusları mıydı? Onları bir kenara çekip sorgulattı ama hiçbir suç kanıtı bulamadı. Söylentiye göre bir kişinin bağlılığını ölçmek için şöyle bir sınav uyguladı. Yönetimindeki yasal kâtiplerden Auxentius'u sarayın bahçesinde bulunan bir çeşmenin yanına götürdü. Burada Dionysos'un heykelinin yanında yetişmekte olan bir üzüm bağı vardı. Licinius Auxentius'un en dolgun üzüm salkımını seçmesini istedi. Daha sonra da bu salkımı Dionysus'a adamasını söyledi. Auxentius buna karşı çıktı. Licinius ona son bir ultimatom verdi: Ya üzümleri heykelin ayağının dibine yerleştirecek, ya da sarayı terk edecekti. Auxentius ikinci şıkkı seçti; daha sonra günümüz Türkiye'sindeki Mopsuestia'nın piskoposu olacaktı.[41] Bu, Licinius'un uyguladığı testlerin ilkiydi. Korku onu daha sıkı önlemler almaya yönlendirecekti.

323'te Lucinius yönetimindeki herkesi kurban kesmeye ya da işlerini bırakmaya zorladı. Aynı uyumluluk sınavını orduya da uyguladı. Putperest işgüzar görevlilerin önerileriyle bu zorunluluk sivil halka da uygulandı ve o yıl 24 Aralık'ta Konstantin Licinius'un imparatorluğunun on beşinci yıl kutlamaları için düzenlenen şenlikte piskoposların da kurban kesmeye zorlandığını öğrendi. Buna karşı çıkanlar cezalandırılıyordu. Piskoposların toplantıları yasaklandı; Licinius onların örgütlenmesini, bir araya gelmesini ve çevresini sarmasını istemiyordu; bu yüzden onları kendi kentlerinde kalmaya mecbur etti. Hıristiyanların dinsel törenleri yalnızca açık havada yapılabilecekti ve Hıristiyan din adamlarının vergi muafiyetlerine son verildi. Kendisine sadık karısına duyduğu

sevgi Licinius'un daha ileri gitmesini engellemiş olabilir. Yönetimindeki diğer görevlilerin böyle bir derdi yoktu. Kısacası, Licinius doğudaki saltanatında yeni bir çığır açmakta, putperestlerin tepki vermesine göz yummaktaydı. Romalı yöneticiler karşı çıkan Hıristiyanları cezalandırabiliyor, kiliseleri kapatıyor, bazılarını yıkıyor ve Karadeniz'in güneyindeki Bithynia-Pontus eyaletinde görüldüğü gibi, Hıristiyan din adamlarının önde gelenlerini öldürebiliyordu. Eusebius'un anlattığına görke, bunların cesetleri parçalanıp balıklara yem olması için denize atılmıştı.[42]

Serdica'daki imparatorluk sarayında Konstantin'in danışmanı ve oğlunun öğretmeni olan Lactantius onu "dünyanın öbür yörelerinde haksızlığa uğrayanları" kurtarmaya çağırdı. Konstantin, belki de kasten, bir Got saldırısının önünü almak için Licinius'un Trakya'daki topraklarına girince, her iki taraf da bunu savaş için bir fırsat bildi. Konstantin'in eniştesi ve eski dostuna karşı duyduğu öfkenin kaynağı, bu diplomatik olayın çok daha derinindeydi. Bu, ezilenlerin kurtulması için bir bağımsızlık ve zorbalığa karşı direniş savaşıydı.[43]

Roma tarihindeki son destansı çatışmalardan biri için sahne hazırdı. Her iki taraf da hemen ordularını harekete geçirip olağanüstü sayıda asker topladılar. Her iki taraf da 100.000'den fazla piyadeye ve 10.000 atlıya sahipti. Eski kaynaklarda görülen abartılar bir yana bırakılsa bile, olağanüstü büyük ordular oluşturulmuştu. Licinius'un ordu kademelerinde Mısırlılar, Finikeliler, Karyalılar, Küçük Asya'dan gelen Yunanlılar, Bithynialılar ve Afrikalılar yer alıyordu. Roma İmparatorluğu'nun daha büyük bir kesimine egemen olan Konstantin ise yedeklerden daha ziyade düzenli Roma lejyonlarına güveniyordu. Eusebius büyük bir heyecanla iki orduyu kıyaslıyor. Konstantin'in birlikleri, doğal olarak, Tanrı'nın emrindeki Hıristiyan askerlerden oluşuyordu. Öte yandan

Licinius'un orduları çeşitli putperest unsurları kapsamaktaydı: büyücüler, gaipten haber verenler, aktarlar, kâhinler ve düzenbaz üfürükçüler.[44]

Orduların karşı karşıya gelmesinden önce Licinius rahiplerinden kehanetlerde bulunmalarını istedi. Kâhinler kuş sürülerini izlediler, iç organları incelediler. Kararları ne mi oldu? İşaretler Licinius'un muzaffer olacağını gösteriyordu. Törenler devam ederken Licinius en yakınındaki komutanları sık ağaçlı kutsal koruya götürdü. Burada, ilahların heykelleri ağaçların dalları arasından ve yosunlu kayalık pınarların ardından onlara bakıyordu. Her zamanki gibi kurbanlar kesildi ve sonra Licinius askerlerine bir söylev verdi. Abartılı sözleri aynı Hıristiyan yanlısı kaynakların çatışmayı betimlerken kullandığı üsluba benziyordu.

> Dostlar ve yoldaşlar, bu tanrılar bizlere saygı duymamız ve tapınmamız için atalarımız tarafından emanet edildi. Bize karşı çıkanların komutanı atalarımızın kurallarını çiğnedi ve tanrıyı yadsıyan bir inanışa yöneldi. Ne olduğu belirsiz yabancı bir tanrının peşine takılma hatasına düştü. O tanrının şerefsiz simgesiyle ordusunu da utanç içinde bırakıyor. O tanrıya güvenerek ordularını yalnızca bize karşı değil, her şeyden önce hakarette bulunduğu tanrıların üzerine sürüyor. Şimdi onun inançlarında ne kadar yanıldığını gösterme zamanıdır: Bizim saygı duyduğumuz tanrılarla karşı tarafın taptığı tanrılardan hangisinin üstün olduğu şimdi belli olacaktır.[45]

İlk çatışma 3 Temmuz 324'te Hadrianopolis'te başladı. Licinius'un o anın kendi lehine olacağı konusundaki umutları yerle bir oldu.

İki ordu Hebrus [Meriç] ırmağının iki yanında konuşlandı. Günlerce birbirlerini düşmanca süzdüler. Licinius'un

adamları Konstantin'ın İsa'nın işaretini taşıyan bayraklarını her gördüklerinde yuh sesleri ve hakaretlerle sessizliklerini bozdular. Bu garip duraklama sırasında Konstantin inisiyatifi ele aldı. Düşmanla aralarındaki nehir üzerinde bir köprü kurmaya çalıştığı izlemini yarattı. Hatta askerlerine bir dağa tırmanıp odun getirmelerini dahi emretti. Bir yandan da gizlice nehri başka ve daha kısa bir yoldan geçmeyi tasarlıyordu. Atlıları bu yoldan saldırıya geçince Licinius'un ordusu tamamen hazırlıksız yakalandı. O kargaşa içinde atlılar, şaşkınlığa kapılmış çok sayıda düşman askerinin peşinde düştü. Kimileri teslim oldu, diğerleri ise kaçtı. Licinius kaçanlar arasındaydı.[46]

O ve hayatta kalan birlikleri hızla sahile ulaştılar, gemilerine doluştular ve Boğaz'dan geçerek kurtulmaya çalıştılar. Konstantin ise bunu bekliyordu. Büyük oğlu Crispus'a onları takip etmesini emretti. On yedi yaşındaki delikanlı iki yüz gemilik donanmanın başındaydı. Crispus hemen babasının emirlerini yerine getirdi. Bu arada Licinius'un amiraline de peşlerinden gelenleri durdurma emri verilmişti. İki donanma Hellespontos'un (İstanbul Boğazı'nın) en dar yerlerinden birinde karşılaştılar. Crispus bir kumar oynadı ve donanmasının büyük bir kısmını geride bırakarak en hızlı sekiz gemisiyle saldırıya geçmeye karar verdi. Bu çok akıllıca verilmiş bir karardı. Saldırısı son derece düzenli ve etkili oldu. Licinius'un daha fazla sayıdaki gemisi boğazın bu dar yerinde sıkışıp kaldı ve manevra kabiliyetini yitirdi. Birbirine dolanan yelkenler ve suyu döven küreklerin gürültüsü kargaşayı daha da arttırdı. Licinius'un gemilerinin çoğu batarken gecenin karanlığı denizdeki savaşı sonlandırdı. Ertesi gün şiddetli bir lodos Crispus'un başlattığı işi sona erdirdi: Licinius'un donanması kayalara bindirdi ve böylece yeni bir yenilgiye uğradı. Gene de doğunun imparatoru birkaç hafta içinde kuvvetlerini ye-

niden bir araya topladı. Asya'dan yeni bir ordu oluşturdu. Bir kez daha Chrysopolis'te düşmanının karşısına çıktı. Henüz yenilmemişti.

Licinius ile Konstantin arasındaki son savaş 18 Eylül 324'te gerçekleşti. İki imparatorun muazzam orduları Chrysopolis (Üsküdar) ile Chalcedon (Kadıköy) arasındaki düzlükte karşı karşıya geldiler. Konstantin'in ordusu gene muhteşem Hıristiyan bayraklarıyla donanmıştı. Bayrak direğindeki zengin kumaşın üzerinde değerli taşlarla ve altın işlemelerle süslenmiş İsa sembolü (Hi-Ro) parlamaktaydı. İmparator bu amblemin öneminin küçümsenmemesi gerektiğinin bilincindeydi. Bayrakları taşıyanlar özel seçilmiş, cesur ve güçlü askerlerdi. Şimdi ise bayraklar saldırıya geçmek üzere bekleyen büyük kitlelerin üzerinde dalgalanmaktaydı. Konstantin acele etmedi. Belki de her zamanki gibi çadırında Tanrı'ya dua ediyor, ondan bir işaret bekliyordu. Tanrı'nın onayını alır almaz çadırından dışarı fırlayacak ve askerlerine kılıçlarını çekmeleri emrini verecekti.[47]

İlk saldırıya geçen Licinius'un ordusu oldu. Düşmanın Hıristiyan simgeleri taşıyan bayraklarını görünce bunu uğursuz bir işaret sayarak sessizleşmiş gibiydiler. Eusebius'a göre Licinius askerlerine bunlara yaklaşmamalarını, hatta bakmamalarını emretti. Gerçekten de Konstantin'in safları düşmanın üzerine yürüyünce cirit yağmuruna tutuldular ve birçok asker yaralandı. Eusebius bayraktarların mucizevi bir şekilde kurtulduklarını yazıyor.[48] Muhtemelen bu askerleri yüreklendirdi ve özgüvenleri çığ gibi büyüdü. İki ordu şiddetli bir çatışmaya girerken savaş yelleri büyük bir coşku ile Konstantin'in lejyonlarından yana esmekteydi.

Bu büyük saldırı karşısında Licinius'un adamlarının şevki kırıldı. Chrysopolis savaşı büyük bir katliama dönüştü.

Lucinius'un 100.000'den fazla askerinin telef olduğu sanılıyor. Konstantin ve Hıristiyanlık kesin bir zafer kazandı. Bu katliamdan tek bir kişi kaçabildi. Licinius birkaç atlı ile birlikte savaş alanından kaçtı. Konstantin bu kanlı zaferinin sonuçlarını incelerken yorgun ve yenik düşmüş düşmanı, karısı ve dokuz yaşındaki oğlu ile birlikte Nicomedia'daki sarayına doğru gitmekteydi. Konstantin onun peşine düştü ve kenti kuşattı.

Licinius onurunu kurtarmak için geleneklere uygun olarak kendini öldürmeyi aklından geçirdiyse de ailesini düşünerek bundan vazgeçmiş olabilir. O dönemdeki kaynaklardan birine göre, saraya döndüğü gece Constantia kocasını Konstantin'e teslim olması için ikna etti. Licinius'u intihar fikrinden caydırdıktan sonra Constantia gizlice saraydan çıkıp ağabeyinin karargâhına gitti.

Konstantin on yıldan beri ilk kez kız kardeşiyle karşılaşıyordu. On sekiz yaşındayken onu düşmanıyla evlendirmişti; bu kadın, tek başına imparator olmak ve Roma İmparatorluğu'nu yeniden birleştirmek amacıyla yıllar boyu ortadan kaldırmaya çalıştığı adamın karısıydı. Şimdi burada, kir pas içinde, yorgun askerlerin ve "savaş yasalarına göre" cezalandırılacak olan kana bulanmış savaş esirlerinin arasında, karşısında duruyordu. Licinius'un başkomutanı idam edilmek üzereydi ve esir düşmüş askerlerin tövbe edip Konstantin'in tanrısının "tek gerçek tanrı" olduğunu kabul etmesi isteniyordu.[49] Bu ağır koşullarda iki kardeşin göz göze gelmeleri çok zordu. Constantia gene de cesaretini toplayıp ağabeyinin merhametine sığındı. Ondan Lucinius'un canını bağışlamasını istedi. Konstantin kabul etti.

İmparatorluk adına sürdürülen görkemli yargılamalardan sonraki gün son derece sade bir tören düzenlendi. Roma İmparatorluğu'nun tek lideri olan Konstantin muhteşem giy-

siler içinde kent dışındaki kamp yerinde bir kürsüye çıktı. Çevresinde piskoposlar ve saray erkânı yer aldı. Muhtemelen Lactantius ve Ossius da bunların arasındaydı ve Tanrılarının zaferini kutlamaktaydılar. Licinius ağır adımlarla Konstantin'e doğru yürüdü. Eski düşmanları sarayla zafer kampının arasındaki uzun yolun iki yanına sıralanmıştı. Muhtemelen Constantia ve oğlu da bu onur kırıcı yürüyüşte yenik kumandanın yanındaydılar. Konstantin'in önüne yaklaşınca Licinius dize geldi. O güne kadarki egemenliğini temsil eden mor renkli kıyafetini Konstantin'e uzattı. Konstantin eski imparatoru daha da aşağılamak için onun Hıristiyanlığı kabul etmesini istemiş olabilir. Kesin olan, Licinius'un Konstantin'e "Efendim" diye hitap ettiği ve "geçmişteki olaylardan ötürü af dilemiş" olduğudur.[50] Licinius ve ailesi Selanik'e sürüldüler ve ölünceye kadar burada yaşadılar.

Bununla beraber, tüm debdebe ve kibarca alkışlanan törene karşın, her iki adam da aslında hiçbir şeyin değişmediğinin farkındaydılar. Licinius'un teslim olup tahttan indirilmesini izleyen yıl içinde imparatorluğa bağlı bir birlik ona ve ailesine ulaşmak için Yunanistan'a geldi. Licinius muhafızların saraya doğru ilerlediğini görünce Konstantin'in verdiği sözden geri döndüğünü, imparatorun rakiplerini ve onların varislerini asla affetmeyeceğini ve onların yaşamasına izin vermeyeceğini anladı. Askerler onu ve oğlunu yakalayıp boğdular.[51]

Sonsöz

Constantia kocasının ve çocuğunun ölümünden sonra yaşamını sürdürdü. İmparator ona "En Soylu Hanım" unvanını verdi ve kardeşinin sarayında önemli bir statüsü oldu. Buna karşın çok gergin ve suçlayıcı bir yaşam sürmüş olmalı. 330'da otuz beş yaşlarındayken öldü. Bununla beraber, Constantia ağabeyinin otoritesiyle çatışan tek yakını değildi.

326'da Konstantin (Caesar olarak atadığı) ilk oğlu Crispus ile kendisine üç çocuk vermiş olan karısı Fausta'nın öldürülmesini emretti. Bu, gizlerle dolu bir durumdur. Söylentilere göre Crispus üvey annesi ile bir ilişkiye girmişti, başka bir söylentiye göre ise Fausta Crispus'a âşık olmuş ama onun tarafından reddedilmişti. Her iki halde de, bu durum Hıristiyanlığı kabul etmiş bulunan imparatorluk ailesi için affedilemezdi. İmparatorun cinsel konulardaki kesin tutumu bunu yasaklamaktaydı. Crispus'un kısa ama parlak kariyeri idamla son buldu. Fausta ise aşırı sıcak bir buhar banyosunda boğuldu.

Konstantin'in duygusallıktan uzak tutumu daha sonraki yıllarda uyguladığı dinsel politikada da görülebilir. Licinius'a karşı kazandığı zaferden sonra imparator doğuda birçok yasayı yürürlüğe koydu. Zulüm görmüş Hıristiyanlar hapisten çıkarıldı, ellerinden alınan mal varlıkları kendilerine iade edildi ve batıdaki Hıristiyanlarla aynı ayrıcalıklara sahip kılındı. Piskoposların kiliseleri onarmalarına ve yenilerini inşa etmelerine izin verildi. Bu yasalar, Milano Fermanı'ndan daha dinsel bir üslup içeriyordu. Yasalarla birlikte gönderdiği mektuplarda Konstantin tebaasını putperestlik yerine Hıristiyanlığı seçmeye zorlamıyor ama bunu öneriyordu. Hıristiyanların tanrısının manevi bakımdan çok daha üstün olduğunu ileri sürüyordu. Zalimlerin ortadan kaldırılmasını Tanrı sağlamıştı. Tanrı dine bağlılığın en doğru yolunu göstermekteydi. Konstantin sadece onun aracısıydı.[52] Verilen mesaj açıktı: Artık Hıristiyanlık Roma dünyasında resmen tanınan dindi. Peki, putperestlik ne olacaktı?

Görünürde bu yasalar Konstantin'in putperestliğe karşı bir kampanya yürüttüğünü ortaya koymaktaydı: Bazı tapınaklar kapatılıyor, özellikle Roma'nın eyalet valilerinin ve yargıçlarının kurban kesmeleri ve kâhinlere başvurmaları

yasaklanıyordu.[53] Bununla beraber Eusebius'un aktardığı görüntü yanıltıcıdır. Konstantin'in büyü ve hurafeleri ortadan kaldırmak istediği doğruydu: Kâhinlere ve büyücülere cinsel gücün artması ya da birinin yaşamına son verilmesi için başvurmayı yasa dışı ilan etti. Geleneksel tanrılara bağlılık ise ayrı bir konuydu. Putperestliğin tamamen yok olması çok zaman alacaktı, henüz çoğunluğun Hıristiyanlığı kabul etmesi söz konusu değildi.

Putperest kurban törenleri yasaklandı ama bu yasak uygulanmadı. Bu gelenek İtalya'da devam etti ve hatta imparator, Eleusis Gizemleri adıyla bilinen bir kültün yararına Yunanistan'da yasağı kaldırdı. Ayrıca Konstantin saltanatının son yıllarında İtalya'da çok tanrılı bir tapınak yapılmasına ve bunun imparatorluk ailesine adanmasına izin verdi. Roma'daki tapınaklar imparatorun koruması altındaydı ve dördüncü ve beşinci yüzyıllarda eski Roma kült merkezlerinin, yapıların ve heykellerin onarımı ve bakımı kent yargıcının sorumluluğundaydı. Roma'nın putperest geçmişinin fosilleştirilmesi işlemi başlatılmıştı.

Konstantin'in Hıristiyan imparatorluğunda kilise birleştirici bir kurum oldu. Öte yandan, oluşturulan bir doktrin bu görüntüyü bozmaktaydı. Konstantin doğuyu Licinius'tan "kurtardığında" orada kilisenin Afrika'dan daha fazla bölünmüş olduğunu gördü. En büyük uyuşmazlığın temeli, bir piskoposun yasal konumunun ötesinde, Tanrı ile Hazreti İsa'nın ilişkisi hakkındaki felsefi tartışmalardan kaynaklanıyordu. Tanrı Baba ile Tanrı'nın Oğlu aynı düzeyde miydi, yoksa Oğul daha alt düzeyde miydi? Arius isminde bir rahip Tanrı Baba'nın ölümsüz ve bütünsel olduğunu, Tanrı'nın Oğlu'nun Baba tarafından insanlığın kurtuluşu için aracı olarak yaratıldığını ileri sürüyordu. Bu nedenle tüm mükemmelliğine karşın Tanrı'nın Oğlu ölümsüz değildi ve bu yüzden Tanrı

olarak kabul edilemezdi. Arius'un bu iddiası müthiş bir öfkeye yol açtı ve kilisenin birliğini tehdit eden bir ayaklanmaya neden oldu. Konstantin araya girdi.

Konstantin 325 yılında kilisenin ilk evrensel toplantısını düzenledi ve Nicaea Meclisi olarak bilinen bu toplantıya bizzat katıldı. Bu görkemli bir toplantı oldu. İlk kez Roma'nın dört bir yanından gelen üç yüzden fazla piskopos Arius'un iddiasını geçersiz kılmak amacıyla bir araya geldi. Toplantının ilk günü, altınla işlenmiş ve taşlarla süslenmiş mor imparatorluk giysisi içinde Konstantin Nicaea'daki sarayın kocaman, sessiz salonuna girdi. Zarif adımlarla ilerledi. Piskoposların önünde ortaya küçük, altın bir koltuk yerleştirilmişti. Piskoposların heyecanı, imparatorun önce onların oturmasını beklemesi üzerine bir kat daha arttı. Ancak onların işaretiyle imparator önce oturdu ve ardından tüm hazır bulunanlar yerlerini aldılar.[54] Koltuğuna oturan Konstantin toplantıda sadece gözlemcilik yapmakla yetinmedi. Tartışmalara bizzat katıldı.

Örneğin, uyuşmazlığı çözümleyecek kelimeleri bulan o oldu. Tanrı'nın Oğlu'nun Tanrı Baba ile "soyut" bir ilişkisi bulunduğunu ileri sürdü. Bu, Arius'un yanıldığını gösteriyordu. Bu şekilde araya girmesine karşın büyük bir asker ve iç savaşı kazanmış bir komutan olan Konstantin doktrin üzerindeki tartışmanın incelikleriyle pek ilgili değildi. İmparator yalnızca uyuşmazlığı sona erdirmek istiyordu. Latince ve Yunanca terimler kullanarak itiraz eden piskoposları önce tatlı dille ikna etmeye, sonra köşeye sıkıştırıp onları anlaşmazlığı ortadan kaldıracak kelimeleri seçmeye zorladı. Çoğunluk buna uydu ama Arius ve iki yandaşı bunu kabul etmediler ve üçü de sürgüne yollandı. Birkaç karşı çıkan dışında birlik yeniden sağlanmış oldu. Bu büyük bir zaferdi ya da öyle görünüyordu.

Bu arada önemli başarılar elde edildi. Dünyanın en güçlü adamı olan Roma imparatoru ilk kez bu gücünü Hıristiyanlık içinde bir birlik sağlamak için kullanmaktaydı. Birçok konuda katılımcıların büyük çoğunluğunun fikir birliği içinde olmasını sağlamıştı. Konstantin görünüşte piskoposların düşüncelerine saygı gösteriyor gibiydi ama aslında onun isteği üzerine burada toplanmışlardı ve aldıkları kararlar evrensel olarak geçerliydi. Aslında Arius ve yandaşlarının sürgüne yollanması, "sapkınların" piskoposlar tarafından değil, imparatorun suçlularla ilgili uyguladığı yasalar çerçevesinde cezalandırıldığının göstergesiydi.[55] Dinsel ve emperyal güç tek elde toplanmış oluyordu.

Sonuç olarak uyuşmazlık sona ermemişti. Eusebius'un Nicaea Meclisi konusunda anlattıkları, burada ileri sürülen fikirler arasındaki gerçek farkın üstünü örtüyordu. Daha sonraki dönemde Arius sürgünden geri geldi ve Nicomedia'da vaaz vermeyi sürdürdü. Konstantin dahi ölümünden önce piskoposlara kabul ettirdiği doktrinden geri adım atacaktı. Konstantin'in Nicaea'da sağlamaya çalıştığı birlik ancak yıllar sonra gerçekleşecekti. Meclis "Nicaea İlkeleri"ni halka duyurdu. Hıristiyanlık inancının resmi özeti olan bu belge, "Ben tek Tanrı'ya, Tanrı Baba'ya, Yüce Tanrı'ya, cenneti ve dünyayı Yaratan'a inanırım..." sözleriyle başlıyordu. Günümüzde de Hıristiyanlar her pazar bu sözleri tekrarlar. Konstantin'in kullandığı terimler, hâlâ kilisenin birleştirici ilkeleridir.

Konstantin'in Hıristiyanlık teması başka açılardan da imparatorlukta yeni bir yaşam için esin kaynağı oldu. Kudüs'ün Yahudilerin yanı sıra Hıristiyanlar için de kutsal bir kente dönüşmesine yardımcı oldu ve daha fazlasını da yapmak istedi. 8 Kasım 324'te elinde bir mızrakla eski Byzantium kentinin çevresinde yeni bir yerleşim yerinin sınırlarını çizdi: "Yeni Roma" adını verdiği kentin temelini attı. Konstantin'in niye-

ti yepyeni bir Hıristiyan imparatorluk kurmak idiyse, bunun temeli Licinius'a karşı zafer kazandığı yerden başka nerede atılabilirdi ki? Böyle bir kent de ancak Avrupa ile Asya'nın birleştiği noktada kurulabilirdi. Ününe ün katmak amacıyla yeni kente kendi adını verdi. Böylece 11 Mayıs 330'da Konstantinopolis doğmuş oldu.

Roma geçmişi, önceki imparatorları ve geleneksel tanrıları temsil ederken, Konstantinopolis yeni bir çağın başlangıcı oluyordu. Dev bir imar programı başlatıldı: Altı yıl içinde burada yeni surlar, yeni forumlar, yeni bir hipodrom ve yeni bir imparatorluk sarayı inşa edildi. Bir de yeni atanan Hıristiyan senatörler için yeni bir senato binası yapıldı. Hıristiyanlıkla ilgili yapılar söz konusu olduğunda, kent Konstantin'in anıt mezarıyla övünebilirdi. Ayrıca, ünlü Aya Sofya kilisenin yapımına da bu imparator döneminde başlanmış olabilir. Bununla beraber Eusebius'un anlattıklarının aksine, Konstantin'in adını taşıyan kentin nüfusu tümüyle Hıristiyanlardan oluşmamaktaydı. İmparator yeni kentini klasik dünyanın sanat eserleriyle doldurdu ve burasını yeni imparatorluğunun teşhir yeri haline getirdi. İmparatorluk başkentini Konstantinopolis'e taşıyarak Roma'nın saygınlığına gölge düşürmekten kaçındı. Ölümsüz Kent imparatorluğun yönetiminde yardımcı olacak senatörleri sağlamayı sürdürdü. Konstantinopolis, imparatorun gözdesi olmasına karşın, Trier ve Milano gibi, imparatorluğun kentlerinden sadece biriydi. İmparator son yedi yılının büyük bir bölümünü burada geçirdi.[56]

Konstantin 22 Mayıs 337'de öldü. Saltanatı Augustus'tan bu yana en uzun süren imparator oldu. Ölümünden bir süre önce vaftiz olması inancının gücünü gösteriyordu. Vaftiz olduktan sonra, imparatorluğun mor renkli kıyafetleri yerine, Hıristiyanlarca benimsenen beyaz giysiler giydi. Ölüm döşe-

ğindeyken yanında on üç yıl kadar önce Licinius'u yendiğinde azat ettiği ve o dönemden sonra hemen her zaman birlikte olduğu Nicomedia piskoposu bulunuyordu.

Hıristiyanlık Konstantin'in belirlediği imparatorluk ilkeleri dahilinde gelişmesini sürdürdü. Ondan sonra gelen Roma imparatorlarından yalnızca biri putperestti. Dönme Julian'ın 360 ile 363 yılları arasında zamanı geri döndürme yolundaki yoğun çabaları işe yaramadı. Dördüncü yüzyılın sonunda yalnızca Roma'da yetmiş rahip ve yirmi beş kilise vardı. Görkemli Aziz Peter kilisesi Romalı seçkinlerin, kilise hiyerarşisinin ve imparatorun koruması altına alınacak ve Roma hacıların ziyaret merkezi olacaktı. Öte yandan Hıristiyanlık yeni, birleşik ve yeniden yapılanan Roma İmparatorluğu'nda pek başarı kazanamayacaktı.

Konstantin'in halefleri üç oğluydu. Onun ölümünden sonra çocuklar güç paylaşımı konusunda anlaştılar ama hemen akabinde tartışmaya başlayıp birbirlerini öldürdüler. Konstantin'in çabalarıyla Roma İmparatorluğu'nda geçici olarak onarılmış görünen çatlaklar yeniden baş gösterdi. Elli yıl içinde bunlar daha da derinleşecekti. 364 yılında I. Valentinian döneminde yeni bir hanedan kuruldu. I. Valentinian imparatorluğu yeniden bölüp bir batı, bir de doğu imparatorluğu kurmayı denedi. Bu arada, imparatorluğu ölümcül bir gerilime sokan şey liderlik zafiyeti değil, sınırların ardındaki güçtü. Barbarlar geliyordu.

IX
ÇÖKÜŞ

MS 476 Roma İmparatorluğu'nun batı bölümünün çöküşünün resmi tarihidir. Bu çöküş muazzam ve dramatik bir gümbürtüyle ya da büyük bir yangın ve putların kırılmasına yol açan savaş ve ayaklanma ile olmadı. Aksine, sessiz sedasız nal sesleri ve imparatorluğa ait bir savaş arabasının dönen tekerlekleri ile gerçekleşti. Bu sesler, Roma yollarında hızla ilerleyerek doğudaki Konstantinopolis'e gelmekte olan ve batıdaki imparatorun giysilerini, saltanat tacını ve mor pelerinini taşıyan bir haberciye aitti. İtalya'da bulunan Alman asıllı kral Odovacar tarafından gönderilen haberci, bunları doğu Roma imparatoruna teslim etmekle görevlendirilmişti. Odovacar bir karara varmıştı: Artık bunlara ihtiyaç yoktu.

Odovacar aslen Sciri adındaki bir Alman kabilesine mensuptu. Beşinci yüzyılın ortalarında Roma ordusunda çok başarılı bir generaldi. 476'da kendisine bağlı Roma askerleri ve toprak sahiplerinin desteğiyle bir *coup d'état* (askeri darbe) girişiminde bulunarak tüm İtalya'yı egemenliği altına almıştı. Öte yandan, İtalya'nın tümüne egemen olmasının önünde bir sorun vardı: Batı Roma İmparatorluğu'nun hâlâ varlığını sürdürmesi. Aslına bakılırsa imparatorluğun ismi vardı ama cismi yoktu; tahtta on altı yaşında, adı yolsuzluklara karışmış bir adamın oğlu oturmaktaydı ve Odovacar için bir tehdit oluşturmamaktaydı. Gene de artık kesin bir tavır almanın ve işi bağlamanın zamanı gelmişti.

Odovacar Doğu Roma İmparatoru Zeno'ya bir mektup yazarak batıdaki imparatoru tahttan indireceğini bildirdi. Bundan sonra attığı adım daha da önemliydi. Odovacar onun yerine başka bir imparator atamayacağını da açıklıyordu. Beş yüz yıl önce Augustus tarafından oluşturulan bu makam zaman içinde anlamını ve gücünü öylesine yitirmişti ki sürdürülmesinin hiçbir yararı yoktu. Zeno'nun yanıtı bunu zımnen onaylar gibiydi. Doğunun imparatoru anayasal haklardan söz ederek batı imparatorunun selefinin kralın konumunu tanıması gerektiğini hatırlatıyorsa da gerçek ortadaydı: Zeno Odovacar'ın başa geçmesini onaylıyordu. Kral Odovacar bu haber üzerine azledilmiş imparatorun giysilerini, tacını ve pelerinini doğudaki imparatora gönderdi.

Eski kaynaklar bize Kral Odovacar'ın kişiliği hakkında fazla bilgi vermiyor. Bu da bizim kralın espri anlayışı olup olmadığı gibi birtakım sorular sormamıza yol açıyor. Tahttan indirdiği genç imparatorun adı Romulus Augustulus'tu. Biri Roma'nın efsanevi kurucusuna ait olan ve diğeri "Küçük Augustus" anlamına gelen bu isimler, imparatorluğun kurucusu, Sezarlar çağını yaratan ilk imparatoru hem de en son hükümdarı, tahtından edilmiş çocuğu temsil ediyordu. Batı Roma İmparatorluğu zirveye ulaşmış, Akdeniz dünyasına yedi yüz yıldan uzun bir süre egemen olmuşken şimdi düşüşe geçmiş, parçalanmış ve "barbar" krallar tarafından yönetilir olmuştu. Konstantinopolis'ten yönetilen Doğu Roma İmparatorluğu Bizans İmparatorluğu adı altında bin yıl daha egemenliğini sürdürecek; Roma, İtalya ve batı Avrupa Karanlık Çağlara gömülecekti. Eski dünyanın en büyük, en güçlü imparatorluğu nasıl bu hale gelmişti? Nasıl böyle çökebilmişti?

Tarih boyunca süregelen bu soruların yüzlerce yanıtı olabilir. Sıtma, kurşun zehirlenmesi ve aşırı sıcak buhar banyola-

rının oluşturduğu tümörlerden toprak kayması ve iklim değişikliklerine; çocuk sahipliği oranının düşmesi ve nüfusun giderek azalmasından yönetim zafiyeti ve iflasa; eyaletlerdeki seçkin tabakanın düş kırıklığı ve manevi değerlerin göz ardı edilmesinden geleneksel dinlerin yok olması ve orduda disiplin bozukluğuna kadar pek çok neden sayılabilir. On sekizinci yüzyılda Edward Gibbon *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* adlı üç ciltlik eserinde bu sorunun yanıtlarını vermeye çalışmıştır. Gibbon Batı Roma tarihinin üç yüz yılı (180'den 476'ya kadar) üzerinde durmakta ve asıl nedenin Hıristiyanlık olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, ölümden sonraki yaşama olan inanç Romalıları imparatorluğun sürdürülmesi için gerekli kararlılık ve disiplinden yoksun bırakmıştır. Gibbon'un kaçınılmaz, yavaş ve karmaşık olarak tanımladığı çöküş sürecine ilişkin bu görüşü, onu izleyen pek çok kuşak boyunca tarihçiler üzerinde etkili oldu. Buna karşın daha yakın dönem tarihçilerinin değişik bir savı vardır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü kaçınılmaz bir süreç değildir, son yüzyıl zarfında önemli şok dalgaları halinde gerçekleşmiştir ve bu bunalımları yaratanlar barbar saldırganlardır.[1]

Bu bölümde önemli anlardan biri üzerinde duracağız: Roma'nın 410 Ağustos'unda yağmalanması. Eski dünyanın en büyük kentinin, yedi yüz yıl boyunca kocaman bir imparatorluğa egemen olan kent-devletin barbarların eline geçerek talan edilmesi anlatılacak. Bu kadim kentin yakılıp yıkılması aydınlatıcı ve çok önemli bir olaydır, çünkü bu yağmayı gerçekleştirenler, batı Roma İmparatorluğu'nun 376 ve 476 yılları arasında yok olmasına yol açan şok dalgalarını özetlemektedir.

Bu şok dalgalarını yaratan güçlerin en büyüğü, harekete geçen barbarlardı. Saldırılarının tek bir hedefi vardı: Roma İmparatorluğu, daha iyi bir yaşam vadeden bir El Dorado idi.

Roma'yı yok etmek değil, onun bir parçası olmak istiyorlardı. Buna karşın, imparatorluk içinde kabul görmek, barış koşulları oluşturmak ve bu refahtan pay almak için harcadıkları çaba, imparatorluğu ortadan kaldırmakla sonuçlandı.

Roma'nın talan edilmesine yol açan kişi Alaric adında bir Got idi. Gerek kendisi, gerekse yandaşları Roma'nın "barbar" kavramını alt üst ettiler. O akılsız, mantıksız bir serseri değil, sözünün eri bir Hıristiyan'dı. Orduları serdengeçti çapulculardan değil, düzenli ve yetenekli askerlerden oluşuyordu. Roma'yı kuşatmaları, köşeyi dönüp altınları ve hazineyi yağmalamak amacını gütmüyor, akıllıca yapılmış, uzun vadeli bir planın uygulamasını içeriyordu. Kısacası, Roma'yı yağmalamak peşinde bir barbar olarak görülen Got Alaric, bir Romalının niteliklerine sahipti. Roma ordusunda savaşmış ve eğitilmiş, stratejiyi iyi bilen, kararlı ve sağlam bir mantığa sahip, barbar istilacılardan çok bir Sezar ya da bir Augustus, bir Vespasian ya da bir Konstantin gibi ünlü Roma generallerinin kişiliğini taşıyordu. Sadece bir açıdan bir Romalıdan çok farklıydı. Yabancı bir kentin yağmalanması, onun için bir başarı ya da zafer değil, baştan aşağı bir başarısızlık demekti.

Bu, eski dünyanın en büyük kentinin düşmesine yol açan tutkuların, ihanetin ve iç çatışmaların öyküsüdür. Romulus'un 1200 yıl kadar önce Roma'yı kurma nedenleri, bu kentin yıkım anında yeniden ortaya çıkacaktı.

İmparatorluğun Parçalanması

MS 376'da Roma İmparatorluğu on yıldan beri resmen ikiye bölünmüş durumdaydı. İmparator Valens Konstantinopolis'ten doğuyu yönetiyor, İmparator Gratian ise başkent Milano'da saltanat sürüyordu. Oysa o yıl Valens doğu imparatorluğunun başkentinde değildi. Doğu Roma'nın sınırındaki Antioch'ta baş gösteren bir yangını söndürmeye çalışıyordu:


4. ve 5. Yüzyıllarda Barbar İstilaları
0 200 400 600 800 Kilometre
Hunlar Got topraklarına giriyor, MS 350-395
K
BRİTANYA
Londra
Trier
ATLANTİK OKYANUSU
GALYA
Ren
Augsburg
Bordeaux
Suevi
Alanlar
Vandallar
İSPANYA
Milano
Aquileia
Frigidus
Bononia
Ravenna
Arles
Narbonne
KORSİKA
SARDUNYA
Roma
Split
1
2
3
Siscia
DACIA
Sirmio
Viminacium
Tuna
Naissus
Gotlar Tuna'yı geçiyor, MS 376
Karadeniz
Sinop
Konstantinopolis
Hadrianopolis
Nicomedia
Selanik
Epirus
YUNANİSTAN
Pergamum
ANADOLU
Efes
Laodicea
Tarsus
Atina
Tangier
Tarifa
Caesarea
Cirta
Kartaca
SİCİLYA
Busento River
Sirakuza
Antioch
Palmyra
Şam
Tir
Kudüs
GİRİT
KIBRIS
Akdeniz
Cyrene
İskenderiye
SİRENAYKA
MISIR
Roma sınırları
Doğu ve batı imparatorlukları arasındaki sınır
MS 382'deki antlaşma ile Gotların yerleştiği topraklar
1 Noricum
2 Pannonia
3 Dalmatia
Gotlar
MS 356-82
MS 395-410
MS 412-18
Vandallar, Alanlar ve Suevi, MS 406-11
Vandallar, MS 429-39

Güçlenen Pers imparatorluğunun kralı Şapur doğu Roma sınırlarını tehdit etmeye başlamıştı. Valens tüm gücüyle bu tehdide karşı koymak çabasındaydı. Çok sayıda asker silah altına alındı. Valens giderek zirai vergilerin daha büyük bir kısmına el koymaktaydı. Dördüncü yüzyılın ortalarında Roma İmparatorluğu'nun ekonomisi ve insan gücü bunu karşılayacak durumda değildi. Öte yandan, kuzeydoğu sınırında başlayan gelişmeler imparatoru hazırlıksız yakaladı. Tuna nehrine, bugünkü Bulgaristan ile Romanya arasındaki bir noktada, Roma İmparatorluğu'nun o güne kadar hiç görmediği oranda büyük bir göç dalgası vurmak üzereydi. İmparatorluk çok zor durumda kalmıştı.

Geniş Tuna nehrini geçen 200.000 kadar Got Roma'nın kuzey sınırında toplandılar. Bu istilacı bir ordu değil, erkek, kadın ve çocuklardan oluşan Got ailelerinin kitlesel sığınma girişimiydi. Yanlarına alabildikleri arabaları, hayvanları, sabanları, iskemleleri, postları, çömlekleri, gümüş içki kadehleri, bronz ve demirden yapılmış eşyaları ile buraya yığılmışlardı. Sınıra ulaşınca nehrin kuzey sahilinde kamp kurdular ve başkanları imparator Valens'e bir heyet göndererek sınırı geçip onun topraklarında yerleşmelerine izin vermesini istedi.[2] Buraya gelmek zorunda kalmışlardı, çünkü imparatorluğun kuzey sınırları dışında yaşamak çok tehlikeli olmaya başlamıştı. Karadeniz'in kuzeybatı sahillerindeki ve Karpat dağlarının güneyindeki topraklarından sürülmüşlerdi (*bkz.* sayfa 373'teki harita). Buralara yerleşerek çiftliklerini kurmuş, Roma İmparatorluğu'nun sınırları dışında imparatorlukla ticari ilişkilerini sürdüren vekil-kentlerin ekonomilerinden yararlanmışlardı. Fakat 376 yılında Gotların yaşadığı bu topraklara buralardan pay almak isteyen başkaları göz dikmişti.

Tuna'daki bu bunalımı "oluşturan ve tohumlarını atanlar" Hunlardı. Dönemin en ünlü tarihçisi Ammianus Macellinus

onları "tıknaz, güçlü bacakları ve kalın enseleri olan" olağanüstü "yabanıl" kişiler olarak tanımlıyor. "Öylesine çirkin ve kamburdular ki iki ayaklı hayvanlar gibi görünüyorlardı."[3] Daha tarafsız ve çağdaş bir görüşe göre bunlar, Avrasya steplerinden gelen, ok atmada usta olan göçerlerdi. Bu stepler Moğolistan'dan Avrupa'nın doğusuna kadar uzanmaktaydı. Toprağın kıraç oluşu ve elverişsiz iklim koşulları, bu insanları göçer olmak zorunda bırakmıştı. Karadeniz yöresinin zenginliğini fark eden Hunlar batıya doğru ilerleyerek yolları üzerindeki Got topraklarına saldırmakta, huzursuzluk yaratmaktaydılar. İşler "patlama noktasına" gelince Gotlar topraklarını terk edip Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına dayanmak zorunda kalmışlardı.

Öte yandan, çiftçi bir ulus olan Gotlar Roma'ya yaklaşırken büyük bir kumar oynamaktaydılar. Uzun süreden beri sığınma planları yapmaktaydılar. Roma İmparatorluğu'nun istikrarlı ve gelişmiş bir ekonomisi vardı ve sınırları içinde daha iyi ve korunaklı bir gelecek vaat ediyordu. Şimdiki yaşamları sürekli olarak Hunların saldırıları ile tehdit edilmekteydi. Aynı zamanda, sınırları geçmekle, tüm uluslarını Roma'nın insafına terk edeceklerdi; köle olabilir ya da öldürülebilirlerdi. Got liderleri sonunda bir karara vardılar: Roma'nın egemenliği altına girmeyi yeğlediler. İmparator Valens'e bu dileklerini ilettiler. Bu bunalıma geçici bir çözüm arayanın yalnız kendileri olmadığının farkında değillerdi.

Doğuda Valens'in Gotların gelişine sevinmesi gerekirdi: Roma ordusuna yeni katılımlar sağlanabilecekti: Gerçekten de saraydaki dalkavuklar onların ordu saflarına katılması sayesinde imparatorun eyaletlerden daha fazla para koparabileceğini ileri sürdüler. Doğu Roma hükümeti eyaletlerden asker yerine daha fazla altın bağışında bulunmalarını isteyebilirdi. Oysa gerçek bu değildi. Valens ve danışmanları Tu-

na'daki durum karşısında büyük paniğe kapıldılar. Roma ordusunun büyük bir bölümü doğu sınırlarındaydı ve batıdaki birlikler kuzey sınırları boyunca dağılmış durumdaydı. Asker sayısının yetersizliği yüzünden Romalılar sığınmacıları denetim altında tutamayabilirdi. Valens gene de Got kabilelerinden birinin Tuna'yı geçmesine izin verdi. Gece gündüz Roma tekneleriyle taşınan Tervingi kabilesi nehrin dalgalarını aştı ve "Etna yanardağından akan lavlar gibi" sınır boyuna üşüştü. Bu arada mevcut Roma birlikleri nehirde devriye geziyor, Greuthungi kabilesinin geçmesini engelliyordu. Öte yandan, sınırı geçmeyi başaranlar kısa sürede Romalıların onların gelişine hazırlıklı olmadığı anladılar.[4]

376-7 kışında Romalı generaller Valens'in sığınmacılar için doğu sınırlarına asker göndermesini beklerken Gotlar uzun ve ıstıraplı bir gecikme dönemi yaşadılar. Tuna'nın Roma tarafındaki sahiline kurulan çadırlar ve derme çatma barınaklar, bu uzun ve dondurucu kış koşullarına elverişli değildi. Sağlık koşullarının kötülüğü ve yiyecek yokluğu yaşamlarını cehenneme çevirdi. Romalı generallerin bu sorunlarla ilgilenmeye hiç niyeti yoktu. Hatta koşulların daha da kötüleşmesine neden oldular. Karaborsacılığa soyunarak sıkıntı içindeki "barbarlar" sayesinde köşeyi dönme fırsatı yakaladılar. Romalı generaller köle ya da yoksul Got vatandaşlarının çocuklarına karşılık sığınmacılara yiyecek sağladılar. Gotlar çocuklarına karşılık köpek eti aldıklarını fark edince daha da isyan etmiş olmalıdır.[5]

Romalılarla barbarlar arasındaki gerilim kısa sürede patlama noktasına geldi. Krizin daha fazla yayılmasını engellemek isteyen Romalı başkomutan, Gotların Marcianopolis'teki Roma üssüne gitmesini emretti. Öte yandan emrindeki asker sayısı sınırı denetim altına almak ve Tervingilere eşlik etmek için yeterli değildi. Sınırlardaki devriyelerin çekildiğini gö-

ren Greuthungiler içi boşalmış ağaç kütüklerinden yaptıkları derme çatma sal ve kanolarla gizlice nehri geçtiler ve Roma topraklarına sızdılar. Belli bir mesafe geriden Greuthungiler tarafından izlenen Tervingiler Marcianopolis'e ulaştılar. Burada kendilerini başka bir kötü sürpriz bekliyordu.

Gotların büyük bir kısmı Romalı askerler tarafından kent surlarının dışında bekletildi. Kent içinde Romalı generaller "barbar" liderleri muhteşem bir akşam yemeğine çağırdılar. Gotları daha fazla şaşırtmak ve böylece durumu kontrol almak isteyen Romalılar, Got liderleri öldürmeye kalkıştılar ama bunu yüzlerine gözlerine bulaştırdılar. Aylar boyu çektiklerinden sonra Gotlar için bu, bardağı taşıran son damla oldu. Marcianopolis dışındakiler bu suikast girişimini öğrenince çileden çıktılar. Dışarıdaki kargaşayı duyan Got liderleri bir çırpıda bir karara vardılar: Romalılara eğer onlara baskı uygular ve öldürmeye kalkarlarsa kesinlikle bir savaş çıkacağını söylediler. Ancak kendileri serbest kalırlarsa bu savaş önlenebilirdi.

Orduları yetersiz olan Romalılar Got liderlerini serbest bırakmak zorunda kaldılar. Ama bu daha da beter sonuçlar doğurdu. Sığınmacılar artık sadece aç değil, olağanüstü bir öfke içindeydiler. Kızgın ve düş kırıklığına uğramış liderleriyle yeniden buluşunca sığınmacı Gotlar başlarındaki Romalı askerleri kolayca alt ederek Marcianopolis'i yağmaladılar. Savaş ilan edilmişti.

Savaş 377 ve 382 yılları arasında sürdü ve savaş alanı Balkanlardı. Valens aceleyle Pers kralıyla bir barış anlaşması imzaladı ve doğu sınırındaki ordularını toparlayıp Gotlarla savaşmaya koştu. Uyuşmazlığın kendi Roma İmparatorluğu içinde oluşmasına karşın Valens batı imparatorundan da yardım istedi. Gratian bunu olumlu karşıladı ama ordularını hemen gönderemedi; o sırada Alamanni adındaki bir Germen

kabilesinin Tuna'nın orta kesiminden sınırı geçmesini engellemeye çalışıyordu. Bu gecikme sırasında Gotlar hayatta kalabilmek için istilalarını sürdürdüler. Trakya halkı Romalıların harekete geçmemesinden ötürü büyük zarara uğradı. Bununla beraber Gotlar kısa sürede hizaya getirilecekti. Roma ordusunun tüm gücüyle onların üstüne yürümesi uzun sürmeyecekti.

Gotlarla Valens birlikleri arasındaki en büyük çatışma 9 Ağustos 378'de gerçekleşti. Savaş Hadrianopolis'te (Edirne) oldu ve baştan başlayarak yanlışlarla doluydu. Yaz geçip giderken Gratian'ın orduları bir türlü gelmeyince Valens'in birlikleri moral bozukluğuna uğradı. Derken, tam Romalılar Gotları savaşa uygun bir konuma getirdiklerini zannederken sonucu etkileyecek bir Roma savaş meclisi toplandı. Valens'in generalleri düşman ordusunun göründüğünden daha da küçük olduğunu bildirdiler. Ayrıca kimi subaylar tedbirli olmayı savunurken diğerleri buna karşı çıktı. Karşı çıkanlar savaştan yanaydılar ve istediklerine kavuşmak için imparatorun damarına nasıl basacaklarını biliyorlardı. Valens Gratian'ın batıdaki askeri başarılarını kıskanıyordu. Ona, doğudaki imparatorluğun nelere kadir olduğunu göstermenin zamanı geldiğini söylediler. Valens Gratian'ın gelmesini beklemekten bıkmıştı. Şahin generalleri tarafından cesaretlendirilince tek başına harekete geçip Gotların icabına bakmaya karar verdi. Danışmanları haklıydı: aslında Gratian'a ihtiyacı yoktu.[6]

Yakıcı Ağustos güneşinin altında engebeli yollarda sekiz saat süren bir yürüyüşten sonra Valens'in ordusuna ne mola, ne de yiyecek verildi. Askerlere sadece yürüyüşe devam etmeleri emredildi. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Valens ve adamları Gotların sandıkları gibi derbeder bir barbar güruhu olmadığını görüp dehşete kapıldılar. Karşılarında 20.000 askerden oluşan düzenli, donanımlı ve disiplinli bir ordu vardı.

Got süvarileri hemen Romalıların sağ kanadını silip süpürdüler. Bundan sonra da Gotlar tüm güçleriyle Romalıların merkezine yüklendiler. Kalkanlarını yukarı kaldırmış, sık saflar halinde duran Romalılar sıkışıklık içinde kılıçlarını çekip saldırıya geçemediler. Ayrıca, savaşın en şiddetli sürdüğü yöreden yükselen toz bulutları Romalıların üzerine yağan cirit ve mızrakların seçilmesini engelliyordu. Düşman her atışında isabet kaydediyordu.

Yorgun ve şaşkın Romalı askerler kılıçlarını amaçsız ve plansız bir şekilde bir yerlere saplamaya çalıştılar. Bazıları kendi adamlarını öldürdü. Sonunda Roma hattı çöktü ve katliam daha da şiddetlendi. Akşam olduğunda imparatorun koruması dahi öldürülmüş, Valens'in kendisi de ağır yaralanmıştı. Romalıların aklından bile geçmeyen bir olay gerçekleşmişti: Barbar bir güç, kendisinden sayıca çok üstün olan doğu Roma ordusunun kalbini söküp çıkarmıştı. Başkomutan olan general, otuz beşten fazla askeri tribün ve belki de 13.000 asker hayatını kaybetmişti. Altı yüz yıl kadar önce Hannibal'in Cannae savaşında Romalıları yenmesinden bu yana, Hadrianopolis savaşı Romalıların yabancı bir düşman tarafından uğradığı en büyük bozgundu. Gratian savaş alanına geldiğinde burası Romalı cesetleriyle dolup taşmaktaydı.

Bu yenilgi Roma dünyasında büyük bir şok yarattı. Hadrianopolis, Roma İmparatorluğu'nun yenilmez olduğu inancını yerle bir etmişti. Güvenirliğini yitirmişti ve Roma bunu tekrar kazanamayacaktı. Gotlar artık Balkanların fatihiydiler ve diledikleri gibi buralarda dolanabilirlerdi. İmparatorluğun bir bölümü kaybedilmişti ama Roma topraklarında kamp kurmuş olan Gotlar şimdi daha da büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Gotlar altı yıl daha Romalılarla savaştı ve bunun sonunda kırsal kesim yakılıp yıkıldı, tarımsal ürünler yok oldu ve imparatorluk vergi kaynaklarından yoksun kaldı.

Vergilerin azalması imparatorluğun orduyla ilgili harcamalarını da kısıtladı; imparatorluk hazinesinin genellikle üçte ikisi orduya ayrıldığı için bu çok kötü bir haberdi. Dibe vuruş, durumun ne kadar kritik olduğunu ortaya koyuyordu: Roma imparatorlarının orduya en çok gereksinim duydukları bir dönemde, bu uğurda harcanacak para bulunamıyordu. Bir şeyler yapmak lazımdı.

Valens'in doğu imparatoru olarak halefi I. Theodosius idi. Yeni bir ordu kurdu ama bu da yenilgiye uğradı. Gotları savaşta alt etmeyi başaramayınca Theodosius 3 Ekim 382'de barış görüşmelerini başlatmak zorunda kaldı. İmzalanan antlaşmaya göre Got liderleri Tervingi ve Greuthungi aşiretlerinin Balkanlarda Roma vatandaşları olarak değil Roma'nın özerk dostları olarak yerleşmesini sağladı. Konstantinopolis'te Theodosius rejiminin sözcüsü barış görüşmelerini çarpıtarak bunu bir zafer olarak yorumladı. İddiasına göre, Gotlar savaş yerine çiftçiliği yeğlemişlerdi. Aslında gerçek bundan çok farklıydı. Roma tarihi boyunca sığınmacılar konusunda karar veren her zaman Romalılar olmuştu. Ancak barbarlar yeterince zayıf düşüp imparatorluğun bir parçası olmak için yalvardıklarında Romalılar yüce gönüllülükle davranarak onların sığınma taleplerini lütfen kabul ederlerdi.[7] 382'de ise sığınmacı Gotlar Romalılara kendi şartlarını kabul ettirdiler. Güçler dengesi değişmişti ama kısa sürede yeniden değişime uğrayacaktı.

Romalıların Gotlara oldukça adil ve eşit şekilde davranma çabalarına karşın Gotlar Romalıların gözündeki statülerinin geçici olduğu kanısındaydılar. Aslında Romalıların gizli gizli barış antlaşmasını bozma fırsatı aradığına inanıyorlardı. Kuşkuları antlaşmada barış konusunda tedirginlik yaratan bir maddeden kaynaklanıyordu: İmparator talepte bulunursa Got ordusunun önemli bir bölümü Roma ordusunun hizme-

tine girecekti. Romalılar bundan yararlanıp barbar dostlarını zayıflatmaya kalkışabilirler miydi? Birçok Got'un zihnindeki bu kuşku yakında kesinlikle doğru çıkacaktı.

394 Eylül ayının başlarında I. Theodosius bugünkü Slovenya'da bulunan Frigidus nehri yakınında büyük bir Roma ordusu toparladı. Birlikler, batı imparatorluğunun gaspçısı Eugenius'un asi güçlerine karşı savaşacaklardı. Savaşa girmeden önde Theodosius birkaç bin askerden oluşan Got birliğini ön saflara yerleştirdi. Çatışma sırasında o ilk felaket gününde Gotlar doğal olarak en büyük zayiatı verdiler. Theodosius sonunda savaşı kazandı ama Gotlar için bu son derece ağır bir Pirüs zaferiydi: yaklaşık 3000 asker canından olmuştu. Gotlar kendi kendilerine, Romalıların onları harcanabilir ikinci sınıf vatandaş olarak gördüğünün bundan daha kesin kanıtı olabilir mi diye sormaktaydılar.

Bu büyük hoşnutsuzluğu dile getiren Got liderlerinden biri, Gotlar 376'da Tuna'yı geçtikleri zaman küçücük bir oğlandı. 384'teki Frigidus savaşında Romalıların yanı sıra savaşan Gotların başında, genç bir general olmuştu. Ertesi yıl I. Theodosius öldüğünde Tervingi ve Greuthungi kabilelerinin başına getirilmişti. Adı Alaric'ti ve niyeti belliydi. Gotlar Frigidus'taki olağanüstü kayıplarının öcünü alacak; 382'de barış anlaşması yeniden yazılana kadar savaşacak, daha iyi ve güvenli bir gelecek için mücadele edeceklerdi.

Roma'nın hizmetinde bulunmuş ve dördüncü yüzyıl sonunda Roma zaferlerinde önemli bir rol almış olan güç şimdi onun karşısına dikilmekteydi. Alaric'in yolunu kesecek bir kişi vardı. Frigidus savaşında Alaric'in meslektaşı olarak savaşmış bir Romalı generaldi bu. Ne tuhaftır ki Flavius Stilicho, Alaric'in hem can düşmanı, hem de onun kurtarıcısı ve dostu olacaktı.

Düşmanların Güç Birliği

MS 395 yılının başında ölmeden önce I. Theodosius yeni bir imparatorluk hanedanı kurmak istedi. İki oğlu Arcadius ve Honorius'u doğu ve batı imparatorluklarının başına getirdi. Oysa doğu imparatoru Arcadius on yedi, batı imparatoru Honorius ise henüz on yaşındaydı. Theodosius ölüm döşeğindeyken en başarılı ve ünlü generali Flavius Stilicho'dan oğullarının vasisi olmasını istedi. Oysa Stilicho alışılagelen bir Romalı değildi.

Annesi Romalı idi ama süvari komutanı olan babası Vandal'dı. Vandallar bugünkü Polonya'da bulunan Przeworska kültüründen gelen bir Germen halkıydı. Stilicho, Theodosius'un emri altında savaş alanlarında büyük başarı göstermiş ve bu sayede Roma siyasetinde yüksek mevkilere getirilmişti. Resmi unvanı *magister militum*, yani Roma ordusunun başkomutanıydı. Dördüncü yüzyıl sonunda orduda en yüksek makamlara getirilen kişiler aynı zamanda günün en önde gelen politikacıları haline gelir ve imparatorluk sarayında söz sahibi olurlardı. Dolayısıyla Theodosius ölünce Vandal asıllı bir asker olan Flavius Stilicho Roma dünyasının en güçlü adamı durumuna geldi. Hem doğuda, hem batıda imparatorluğun yöneticisiydi.

Kişiliği hakkında fazla bilgimiz olmamasına karşın bir olay onun azimli ve tutkulu bir insan olduğunu gösteriyor. Batı imparatoru Honorius'un naibi olarak kabullenildiyse de Stilicho aynı zamanda doğuda Arcadius'un da vasisi olduğunu iddia ediyordu. İmparatorun ölüm döşeğinin başında tek başına hazır bulunduğundan Theodosius'un son arzusunun ne olduğu konusunda yalnızca Stilicho'nun sözüne inanmak zorundayız.[8] Stilicho, Theodosius'un kısa bir süre için de olsa imparatorluk içinde başarıyla gerçekleştirdiği birliğin devamını sağlamak amacıyla bu iddiada bulunmuş olabilir. Ger-

çekten bunu arzu etmiş olsa bile, fazla uzun sürdüremedi. Arcadius Konstantinopolis'e yerleşir yerleşmez, imparatorluk saray erkânı batıdan gelen bir Vandal bozuntusu tarafından yerlerinden edilmeyi reddettiler ve genç adamı etkilemeye çalıştılar. Stilicho doğuyla ilgili amaçlarını bir yana bırakıp belli bir süre Honorius ve batının yönetimi üzerine odaklanmak zorunda kaldı. Tahta çıkmasından birkaç yıl sonra Honorius'u kendi kızıyla evlendirdi. Bunu izleyen on üç yıl boyunca Stilicho genç imparatora bir baba gibi davrandı. Aslında tahta çıkan delikanlı sanatını sürdürmek için Stilicho'un sıkı denetimine ihtiyaç duyacaktı. Savaş tamtamları bir kez daha yükselmeye başlamıştı. Alaric isyan bayrağını çekmişti.

Alaric'in liderliğindeki Gotlar önce doğu imparatorluğu ile yeni bir anlaşma girişiminde bulundular. Arcadius'un masaya oturmasını sağlamak için Alaric baskı uygulamaya karar verdi. Gotlar Bulgaristan'daki üslerinden çıkarak Balkanlara saldırdılar ve Yunanistan'a ve Adriyatik sahiline doğru ilerlemeye başladılar. Bu şiddet gösterisi amacına ulaştı ve bir anlaşmaya doğru gidildi ama bu da uzun sürmedi. Alaric'le uzlaşma sağlamaya çalışan saray yetkilisi şahin meslektaşları tarafından alaşağı edilince anlaşma yırtılıp atıldı. Bir çıkmazda kalan Alaric Roma İmparatorluğu'ndaki bölünmeden yararlanarak iki tarafı birbirine düşürmeye çalıştı. Ordusunu bütün gücüyle batıya yönlendirerek 402 yılında İtalya'yı işgal etti. Burada baskı kurmanın daha yararlı olacağı kanısındaydı.

Alaric'in isteği basitti: Milletine uzun süreli yasal hak tanınmasını istiyordu. Bunu iki şekilde sağlayacaktı. İlk adım olarak *magister militum* atanmak peşindeydi; ordudaki bu yüksek mevkiin Gotları Roma ordusu içinde yasal ve eşit konuma getireceğini umuyordu. İkinci adım ise yiyecek desteğiydi. Ordudaki eski yoldaşı Stilicho'nun, Gotların yerleştikleri bölgede üretilen tarımsal ürünlerin bir kısmını Gotlara

vermesini istiyordu. Bu, Gotlara tahsis edilen bir vergi geliri olacaktı. Oysa Stilicho'nun başka planları vardı. Bu istekleri yerine getirmeye niyeti yoktu; sırf Gotlar hançerlerini batıdaki imparatorun boğazına dayadıkları için tüm politik kariyerini tehlikeye atarak onlarla barış anlaşması yapmak istemiyordu. Böyle bir siyasi kumar oynamak arzusunda değildi.

Sonunda Stilicho ve Alaric'in orduları iki kez savaşa tutuştular ama her ikisinden de kesin bir sonuç alamadılar. Savaşla bir uzlaşma sağlamanın yolu yok gibiydi. Yiyecek sıkıntısı çeken ve herhangi bir zafer kazanamamış olan Alaric perişan bir şekilde kuzey İtalya'dan bugünkü Bulgaristan'da Tuna'nın güneyindeki Got üssüne dönmek zorunda kaldı. Roma'dan daha iyi bir anlaşrna koparma politikası bir işe yaramamıştı. O günlerde birkaç yıl içinde her şeyin nasıl değişeceğini kestirebilmesi olanaksızdı. 406 yılında Stilicho şeytanla bile bir anlaşma yapmaya hazırdı.

Stilicho arabulucusu Jovius'u Alaric'e gönderdi: Batının naibinin bir önerisi vardı. Stilicho artık Gotları bir baş belası olarak değil, planlarını gerçekleştirmesi yolunda önemli bir unsur olarak görüyordu. Bir taşla üç kuş vurmak istiyordu. Önce, Gotlara yaşadıkları yerde yasal haklar tanımak istiyordu. Eğer bunu yaparsa ikinci amacına ulaşmış olacaktı: Got ordusundan kuzey Roma sınırlarını baştan sona güvenceye almak için yararlanacaktı. Ama burada bir sorun vardı. Alaric ve Gotların yerleştiği topraklar –Dacia ve Makedonya (doğu Illlyricum)– batı imparatorluğuna değil doğuya aitti. Eğer Stilicho bu bölgeyi askeri güç kullanarak doğu imparatorluğundan ayırabilirse, üçüncü bir avantaj sağlamış olacaktı: batı ordusu için fazlasıyla gerekli bulunan mükemmel bir insan gücü kaynağı. Dolayısıyla, Jovius Stilicho adına şu önerilerde bulundu: Alaric'in isteklerinin yerine getirilmesine karşılık olarak Gotlar Stilicho ile işbirliği yapacak ve birlikte doğu im-

paratorluğunun üzerine yürüyeceklerdi. Alaric bunu kabul etti.[9] Ama tam Romalılarla Gotlar arasında barış umudu doğarken her şey birdenbire altüst oldu.

Alaric, Stilicho'nun ordusunu beklemeye başladı ama gelen giden olmadı. Bir yıl geçti, ordudan hâlâ ses seda yoktu. Stilicho elinde olmayan nedenler yüzünden gecikmişti. Roma İmparatorluğu ikinci bir şok dalgasıyla sarsılmış ve ardından kaos baş göstermişti. 406-7 yılı batı imparatorluğunun çöküşünde ikinci bir kritik dönemdi.

Yaklaşık on iki ay boyunca Stilicho batıda bir değil üç krizle birden uğraşmak zorunda kaldı. Her üç olaya da Hun istilacılarının ikinci bir dalga halinde Roma İmparatorluğu'nun kuzey doğusuna saldırısı yol açtı. Önce diğer bir Got kralı olan Radagaisus, emrindeki büyük bir askeri güç ile Tuna'yı aşıp İtalya'ya saldırdı. Floransa'ya kadar ulaştığında Stilicho toparlayabildiği en büyük Roma ordusu ile onu karşılayıp yenilgiye uğrattı. Radagaisus idam edildi ve birliklerinden binlercesi Stilicho'un saflarında silah altına alındı. Stilicho'nun başa çıkması gereken ikinci kriz daha da beterdi: İmparatorluğun kuzey sınırları yeni bir barbar istilası ile ihlal edilmişti.

Bu grup Vandallardan, Alanlardan (Karadeniz sahilindeki göçerler) ve Suevilerden (Uzun süredir Macaristan ovalarında yaşayan, Almanca konuşan bir halk) oluşuyordu. Hep birlikte Almanya'daki Worms kentinin yakınından Ren nehrini geçtiler, eski başkent Trier'i yağmaladılar, Galya'yı yakıp yıktılar ve sonra da İspanya'ya doğru Pireneler'i aştılar. Böylece ikinci kez büyük bir barbar kitle Roma sınırlarını geçmiş, Roma arazilerini talan etmiş oluyordu ve geri çekilmeye hiç niyetleri yoktu.

Üçüncü kriz İngiltere'deki ordu içinde baş gösterdi. O sırada Batı Roma orduları sınır boylarındaki garnizonlar, Galya ve İtalya'daki büyük ordular ve Kuzey Afrika ile İngiltere'de

konuşlanmış daha küçük ordu birliklerinden oluşmaktaydı. 407 yılında İngiltere'deki ordu kendine III. Konstantin adını veren bir kişiyi Batı Roma imparatoru ilan etti. Konstantin Galya'ya geçerek Vandalların, Alanların ve Suevilerin batıdaki istilasını engellemeye çalışınca büyük ün kazandı ve Galya'daki ordular onun yanında yer aldı. Böylece İngiltere, Galya ve İspanya eyaletlerini de denetimi altına aldı. Bu, İtalya'ya saldırıya geçmesine yarayacak önemli bir güçtü.

Bu üç darbe karşısında Batı Roma İmparatorluğu uçurumun eşiğine geldi. Stilicho hâlâ Radagaisus'un istilasını engellemiş olan İtalya'daki büyük orduyu elinde tutmaktaydı. Bu ordu Radagaisus gibilerine karşı ülkeyi savunabilirdi ama gerek gaspçı Constantine'in, gerekse Vandalların, Alanların ve Suevilerin saldırılarına karşı koyacak güçte değildi. Öte yandan Balkanlarda Alaric'in Gotlarıyla başa çıkabilmesi de söz konusu olamazdı. Büyük general birdenbire eli kolu bağlı duruma gelmişti. Oysa yaşanan bunalım daha yeni başlıyordu.

Savaşacak yeni ordular oluşturmak için para gerekliydi. Oysa beşinci yüzyılın başında Batı Roma İmparatorluğu'nun mali kaynakları kısıtlıydı. 406-7 yıllarında batı imparatorluğu, gaspçı Konstantin'in emrindeki on binlerce barbarın İngiltere, Galya ve İspanya'yı ele geçirmesi ve bu eyaletlerden sağladığı vergi gelirlerinin kesilmesi ile çok zor durumda kalmıştı. Parasal kaynaklar her zamankinden daha da azalmıştı: Sadece İtalya, Sicilya ve Kuzey Afrika devlet hazinesine ödeme yapıyordu. Şimdi bunalım daha da derinleşmişti. Stilicho'yu barışa zorlayacaklarını uman Gotlar harekete geçmek için sabırsızlanıyorlardı.

Bir yıl boyunca Stilicho'nun doğuya saldırı planını gerçekleştirmesini bekleyen Alaric, Batı Roma İmparatorluğu ile işbirliği yapma fırsatını bir kez daha kaçırdığının farkındaydı.

Gene de bu dönemde Stilicho'nun arzusu üzerine ordusunu onun emrine vermesinin karşılığını almak istiyordu. Bu nedenle ondan 1800 kilo altın talep etti. Batı bu parayı ödeyecek durumda değildi. Alaric isteğinde ısrarlı olduğunu belirtmek amacıyla ordusunu İtalya'ya doğru sürdü ve Noricum (bugünkü Avusturya) yakınında kamp kurdu. Stilicho ondan gelen talep üzerine imparator Honorius ve senatoya danışmak amacıyla Roma'ya gitti. Bu konu ateşli tartışmalara yol açtı.

Senatörlerden çoğu Alaric'in talebine kısa ve kesin bir yanıt vermekten yanaydı. Savaş ilan edilmesini ve sefil Gotların haddinin bildirilmesini istiyorlardı. Stilicho ise ılımlı davranılmasını savunuyordu: Parayı ödeyerek Gotlarla barışı sağlamak gerektiği düşüncesindeydi. Bu, senatörleri daha da öfkelendirdi. Roma ne diye bu aşağılık barbarlara bu kadar büyük bir para ödeme şerefsizliğine katlanacaktı? Stilicho'nun yanıtı çok açıktı: Bu, Gotlarla yaptığı anlaşmanın bir parçasıydı. Bu anlaşma sayesinde Honorius doğu imparatorluğundaki doğu Illyricum eyaletine sahip olmuştu. Ayrıca saygıdeğer senatörler şunu da akıldan çıkarmamalıydılar: Böylece Gotlarla uzlaşılacak, kuzeydoğu sınırları güvenceye alınacak ve zayıf düşmüş orduya yeni insan kaynakları sağlanacaktı.[10]

Stilicho 406 yılında politikasını bu temel üzerine kurmuştu. Şimdi, batı imparatorluğunu sarmalayan kriz içinde bunu sürdürmek zorundaydı. Roma'nın başka şansı yoktu. Tartışma bir çıkmaza sürüklendi. Senatörler savaştan yana tavır alırken Stilicho batı imparatorluğunun Gotlarla başa çıkacak askeri güce sahip olmadığını biliyordu. Görünüşe bakılırsa Alaric'e ödeme yapmak istemesi için haklı nedenleri vardı. Lampadius isimli bir şahin Stilicho'nun önerisini onaylamakla beraber kolay kolay pes etmedi. "Bu bir barış değil, köleliği kabul etmektir!" diye bağırdı.[11] Bu arada senatoda daha ileri görüşe sahip bir başkası vardı.

Olympius içten pazarlıklı, hırslı, Honorius'un yönetiminde şahinlerin gayri resmi lideri olan bir senatördü. Stilicho'nun tezinin ağırlık kazanmasını izlerken, III. Konstantin'den gelen tehlike savuşturulduktan sonra İngiltere, Galya ve İtalya'dan sağlanacak askerlerle güçlendirilmiş batı Roma ordusunun Gotlarla başa çıkabileceğini düşünerek teselli buluyordu. Olympius'un ileriye dönük fikirlerinin kaynağını kestirmek kolaydır. İmparator Honorius hâlâ çok genç, kolayca etkilenen, zayıf karakterli biriydi. Yalnızca saraydaki dalkavuklarının sözlerine kanmaktaydı ve gerçek dünya hakkında hiçbir fikri yoktu. Stilicho'nun onun üzerindeki etkisi giderek azalmaktaydı. Evet, ünlü general senatodaki tartışmaları kazanmıştı ama bu arada politik sermayesini tümüyle tüketmişti. Senatöre göre Stilicho'nun Gotlarla ilgili yüksek gerilimli politikası giderek zayıflamaktaydı. Dengesini yitirmesi fazla zaman almayacaktı. Kısa sürede Olympius'un haklı olduğu ortaya çıkacaktı.

Honorius'un kardeşi doğu Roma imparatoru Arcadius 408'de ölünce Stilicho'nun vasisi olduğu delikanlı ile arası bozuldu. Honorius batı imparatoru olarak Konstantinopolis'e gidip yetki dağılımıyla ilgili işleri yoluna koymak istedi. Stilicho buna karşı çıktı. Belki de Honorius'un böyle bir sorumluluğu üstlenmek için fazla genç olduğunu düşünüyordu. Ya da genç imparator üzerindeki gücünü kaybetmek istemiyordu. General "Hayır" dedi. Konstantinopolis'e kendisi gitmeliydi. Neden mi? İmparatorun doğuya gitmesini sağlayacak para yoktu. Ayrıca, dedi Stilicho, batıda durum çok kritikti. III. Konstantin Arles'a bu kadar yaklaşmışken İtalya'nın Honorius'a ihtiyacı vardı. Honorius kırgın, kızgın ve küskün bir halde bu öneriyi kabul etti. Stilicho gider gitmez Olympius fırsattan istifade harekete geçti.

İmparatorla birlikte Tinicum'daki (Pavia) karargâhı teftişe giderken, alçakgönüllü bir tavırla ve sivri dilini gizleyen İsevi bir dürüstlük perdesi altında Honorius'a yaklaştı. İmparatora batıdaki krizden söz etti. Galya'da Konstantin neredeyse İtalya'nın kapısına dayanmıştı; Vandallar, Alanlar ve Sueviler İspanya'da yerleşmiş gibiydiler ve Alaric'le Gotların orduları hâlâ Noricum'da bir tehdit oluşturuyordu. Tüm bunlar bir tek kişinin suçuydu; Stilicho. Üstelik aynı kişi bir kez daha doğunun yanı sıra batıda da kontrolü ele geçirmek peşindeydi. Zaten Honorius'un başa geçmesinden beri niyeti buydu. Olympius, onun sadece işleri yoluna koymak için değil "(Arcadius'un belirlediği halefi) Theodosius'u alaşağı ederek imparatorluğun başına kendi oğlu Eucherius'u getirmek" için gittiğini ileri sürdü.[12]

Honorius için Stilicho bir baba gibiydi. Ayrıca imparator Stilicho'nun kızıyla evlenmişti. Gene de genç adam Olympius'tan etkilenmiş görünüyordu. Eğer vasisine karşı birtakım duygular besliyorsa, kuşkucu ve sinirli Honorius bunları dışarı vurmadı. Olympius'un son bir silah, saplayacağı son bir hançer daha vardı. Unutmayalım ki, dedi Stilicho'nun kendisi de bir barbardır.

Olympius gibilerinin birisinin kişiliğine böyle bir leke sürmeye kalkışması çok doğaldı. Romalıların köklü önyargıları, Aristoteles'in insan yaradılışıyla ilgili görüşünü bir kez daha ortaya koyuyordu. Tüm insanlar rasyonel ve hayvansal ilkelere sahiptir. Romalılarda rasyonel ilkeler ağır basmaktaydı. Bu onlara savaşta ve politikada ileri görüşlü olmayı, baskı altında direnmeyi ve kısa süreli yenilgilere aldırmaksızın belli bir hedefe doğru ilerleme azmini sağlamaktaydı. Barbarlarda ise hayvansal ilkeler ağır basıyordu. Düşman karşısında paniğe kapılıyor, sağlıklı düşünemiyor, kadere boyun eğiyorlardı.[13] Olympius'un kanısına göre bu adamlara güvenilmezdi.

Honorius Ticinum'da dört gün kaldı ve askerleri asi Konstantin'e karşı savaşmaları için yüreklendirdi. Teftiş sırasında Olympius Hıristiyanlığa yakışır bir tavırla daha önceki savaşlarda hastalanmış ve yaralanmış askerleri ziyaret etti. Aslında niyeti bambaşkaydı. Güvendiği subaylara Honorius'a söylediklerini tekrarlıyordu: Romalılar bir an önce barbarlardan kurtulmalıydı ve işe Stilicho'dan başlamak gerekiyordu. Tüm bunlar, Stilicho'nun barbarlara karşı gösterdiği hoşgörü politikasını ve politik etkisini yok etmek için hazırladığı sinsi planın bir parçasıydı. Öte yandan Olympius'un Roma ordusu içine ustaca sızması, asıl peşinde olduğu haince amacı gizlemekteydi.

Honorius'un Ticinum'daki son gününde Olympius işareti verdi. Planına dahil olan askerler ordudaki ve saraydaki Stilicho yandaşlarına saldırıp onları öldürmeye başladılar. Çoğunluğu dehşete düşüren ve beklenmedik bir anda beliren kanlı bir askeri darbe tüm şiddetiyle sürdürüldü. Olan bitenden habersiz bulunan süvari ve yaya birliklerinin komutanları, saray savcıları, yargıçları, haznedarlar, haberciler ve imparatorun hizmetkârları Stilicho yandaşları olarak katledildiler. Kaçmaya çalışanlar yakalandı. Honorius çaresizdi. İç çamaşırları üzerine geçirdiği kısa bir pelerin ile kent merkezine seğirtip dur emri verdiyse de kulak asan olmadı. Ticinum kaos içindeydi. Ama bu daha başlangıçtı.[14]

Doğuya doğru hareket eden Stilicho, Ticinum'un 160 kilometre güneyinde bulunan Bononia'dan (Bologna) öteye geçemedi. Belki de, nedeni bilinmemekle beraber, aslında niyeti Konstantinopolis'e gitmek değildi.[15] Ticinum'daki ayaklanmayı haber alınca aklı başından gitti. Hemen yanındaki askerlerle bir toplantı düzenledi. Bunlar Radagaisus'un ordusundan silah altına alınmış Gotlardı. Bu "barbarların" Stilicho ve Roma imparatoruna bağlılıklarını sürdürmeleri dikkat

çekicidir. Eğer ayaklanma sırasında imparator öldürülmüş olsaydı Stilicho'nun 12.000 kişilik Got ordusu Ticinum'un üzerine yürüyerek bu vahşeti yapan Romalı askerleri cezalandıracaktı. Ama imparatorun güvende olduğu öğrenilince bu plandan vazgeçildi. General kuzey İtalya'daki kuvvetlerin ağır kayıplar vermesinin Alaric ya da III. Konstantin'in ekmeğine yağ süreceğini biliyordu. Aslında görevine bağlı bir subay, Batı Roma İmparatorluğu'nun statükosunu ve onurunu önemseyen bir kişi olan Stilicho, çoğunluğu Got asıllı Romalı askerlerini yerli Roma ordusunun üzerine sürerek Romalılarla barbarlar arasındaki dengeyi bozmak istemiyordu. Bu şerefli bir davranış olmazdı. Tüm kariyeri boyunca bunun aksini gerçekleştirmeye uğraşmıştı ve şimdi de bunun tersini yapamazdı.

Sonunda Honorius'un imparatorluk başkenti olarak tercih ettiği Ravenna'ya dönmeye ve durumu gözden geçirmeye karar verdi.[16] Oraya giderken belki de artık Honorius'un dostluğuna güvenemeyeceğinin farkındaydı. Gene de böylesine soğuk bir karşılama beklemiyordu. Artık "imparatorun eğilimlerine hakim olan" Olympius, Ravenna'daki askerlere Stilicho'nun en kısa zamanda tutuklanması için emir vermişti. Geldiği gece bunu sezen Stilicho bir kiliseye sığındı. Burada ona kimsenin dokunamayacağını biliyordu. Ayrıca sığındığı yerde onunla birlikte olan dostlarıyla görüşüp ne yapılacağını kararlaştırabilirdi.

Ertesi sabah Olympius'un askerleri gelip kilisenin kapısını çaldılar. Piskoposa Honorius'un Stilicho'nun tutuklanmasına izin veren mektubunu verdiler. Piskoposa Stilicho'nun öldürülmeyeceğine dair söz verdiler. Yandaşlarının itirazlarına rağmen Stilicho kiliseden çıkmayı kabul etti ama çıkar çıkmaz da kendisine ikinci bir mektup gösterildi. Bu mektupta batı imparatorluğuna karşı işlediği suçlar yüzünden Stilicho'nun

ölüm cezasına çarptırıldığı yazıyordu. Stilicho'nun yandaşları öfkeden çılgına döndüler ve onu kurtarmaya ant içtiler. Stilcho öfkeli ve tehditkâr bir tavırla onlara böyle konuşmamalarını söyledi. Bu durumu daha da kötüleştirirdi. Sonra sakin bir tavırla askerlere teslim oldu, ensesini açtı ve 22 Ağustos 408'de kafası kesildi.[17]

Stilicho'nun ölümünü şiddetli bir kargaşa izledi. Olympius selefinin tüm izlerini, yandaşlarının işkence altında verdikleri yalan ifadelerle silip attı. Kurbanları sıra dayağından geçirtiyordu. Böylece Stilicho'nun "tahta göz dikmiş" olduğuna dair sahte kanıtlar elde etti.[18] Stilicho'nun oğlu, akrabalarının bir kısmı ve ordu ile yönetim içindeki tüm yandaşları öldürüldü. İmparatorun karısı olan kızı daha şanslıydı; Honorius'un sarayından ite kaka çıkarılıp annesinin yanına gönderildi. Tasfiye izleri Roma'ya kadar uzandı. Olympius Stilicho'nun emrinde çalışmış olanların tüm varlıklarına el koydu. Roma'daki askerler bunu bastırılmış öfkelerini sergilemek için bir fırsat, hatta bir ruhsat bildiler. Roma'daki ve tüm İtalya'daki evleri yağmaladılar, barbar soyundan gelen binlerce kadın, erkek ve çocuğu öldürdüler. Katliam eski günlerdeki gibi Romalılar tarafından gerçekleştirilen bir soykırıma dönüştü.

O dönemin tarihçilerinden biri öldürülen generali "kendi çağında büyük yetkilere sahip olanlar arasında en insaflı ve adil kişi" olarak tanımlamaktadır.[19] Belki çok güçlü olmak peşindeydi ama bu gücü batıdaki devletin devamını sağlamak için istiyordu. Stilicho'nun en büyük erdemi imparatora ve Roma'ya olan bağlılığıydı. İmparatorluğun son dönemlerinde Roma'nın en ünlü generali olmasının yanı sıra Stilicho Romalılarla barbarlar arasındaki ilişkilerin odak noktasını oluşturmuştu. Gotlara iyi davranmanın ve onları Romalılaştırmanın ilerisi için ve her şeyden önce Batı Roma İmparatorluğu'nun askeri güvencesi için şart olduğunu görmüştü. O gittikten

sonra bu politika da onunla birlikte yok oldu. Olympius'un şahinleri savaş naraları atmaya başladı.

Bununla beraber katliam herkes için söz konusu olmadı. Radagaisus'un ordusundan 10.000 kadar Got askeri katliamdan kurtuldu. Noricum dağ ve tepelerinde kendilerine kucak açan tek kişiye, Alaric'e sığındılar. İtalya'daki felaketi anlattıklarında Alaric talihinin bir kere daha döndüğünü anladı. Stilicho'nun ölümüyle yalnızca büyük bir düşmanını değil, aynı zamanda en iyi dostunu da yitirmiş oluyordu. Batıdaki saray erkânının tümüyle değişikliğe uğraması yüzünden en büyük barış umudu sönmüştü. Bir kez daha ileri sürdüğü koşullar yeni rejim tarafından geri çevrilirken Honorius'un bunları küstahça reddedişi yarasına tuz ekmiş olmalıydı.

Çıkmaza giren Alaric'in tek bir seçeneği vardı. Bu en az arzu ettiği seçenekti: Şiddet kullanmak, artık asker sayısı 30.000'i bulmuş olan Got ordusuyla Batı Roma İmparatorluğu'nun gırtlağına bıçağını dayamak. Felaketlerle dolu 408 yılının sonunda Alaric İtalya'ya saldırdı. Bu kez istediğini almadan geri adım atmayacaktı.

Alaric'in Barışı

MS 408 yılı sonbaharında Alaric'in emrindeki Gotların şiddetli saldırıları sonucu Kuzey İtalya'daki Aquileia, Concordia, Altinum, Cremona, Bononia, Ariminum ve Picenum kentleri birbiri ardına teslim oldu. Buna karşın Got liderinin eline geçmeyen tek bir kent vardı: imparatorun bulunduğu Ravenna. Burası doğal bir kale olduğundan Honorius batının başkenti Milano yerine burada kalmayı yeğliyordu. Aynı sebepten ötürü Alaric, büyük bir orduya sahip olmasına karşın, doğrudan imparatorla savaşa girmek istemiyordu. Roma İmparatorluğu'nun eski başkenti Roma daha kolay ve cazip bir hedefti. Kasımda Alaric'in ordusu kenti kuşattı. On üç ka-

pısının dışında garnizonlar konuşlandı. Tiber üzerine barikat kurulalarak kentin Ostia limanı ile bağlantısı ve dolayısıyla Kuzey Afrika'dan tahıl sevkiyatının önü kesildi. Batı imparatorluğunun bu değerli hazinesinin böylesine sımsıkı ablukaya alınması Honorius'u yaralamanın en iyi yoluydu.

Birkaç hafta içinde, dünyayı yöneten, eski tanrıların, Hıristiyanların tanrısının ve senatonun evi olan bu kent-devlet bir mezara, terk edilmiş, aciz bir hayalet şehre dönüştü. Gotların tekneleri nehirde devriye geziyor, muhafızlar kent surlarının her noktasını gözetim altında tutuyordu. Surların içinde kent halkının günlük erzak tahsisi üçte iki oranında azaltıldı ve binlerce insan öldü. Cesetler kent dışına çıkarılamadığından leşler sokaklarda kalıyor ve kokuları her yanı kaplıyordu. Kış yaklaşırken bazı insanlar insan eti yemeye başladılar. Yalnızca varlıklılar gizledikleri yiyeceklerden yararlanabiliyordu. Bazıları stok yaparken cömertlikleriyle tanınan, eski batı imparatoru Gratian'ın annesi ve kayınvalidesi yiyecekleri çevreye dağıtmaktaydı.[20] Alaric'in pençesine düşmüş olanlar arasında Roma'daki varlığı Ravenna'daki Honorius'u daha da tedirgin eden biri vardı. Galla Placidia imparatorun kız kardeşiydi. Buna rağmen inatçı Honorius Roma'ya yardım için parmağını bile kıpırdatmadı. Got liderlerine ilk gelen heyet Ravenna'dan değil kentin önde gelen iki senatöründen oldu. Kuşatmadan tedirgin olacak yerde son derece tepeden bakar bir havadaydılar.

Gelen iki adam Alaric'e çok yalın bir mesaj ilettiler: Roma silahlanmıştı ve savaşa hazırdı. Alaric, "Otlar ne kadar sık olursa o kadar kolay biçilir!" diye yanıt verdi ve sonra kahkahalarla güldü. Bu zavallı senatörlerin kendilerini beğenmiş tavırlarıyla alay eden yalnız o olmadı. Roma'ya ulaştığı zaman Alaric destek istemiş ve kayınbiraderi Athaulf Gotlar-

dan ve Hunlardan oluşan ordusuyla buraya gelmişti. Athaulf da kardeşinin esprisine gülenler arasında olabilir.

Uyguladıkları diplomasinin bir işe yaramadığını gören Romalı heyet taktik değiştirdi. Daha alçak gönüllü davranarak kuşatmayı sona erdirmenin bir yolunu bulmaya çalıştılar. Got kardeşler kendi aralarında tartıştılar. Evet, durumun biraz düzelmesi için bir yol vardı: Kentteki bütün altınlar, gümüşler, taşınabilir mallar ve barbar köleler bunu sağlayabilirdi. "Ama tüm bunları alırsanız kenttekilere ne kalır?" sorusuna Alaric soğuk bir ses tonuyla ve terslenerek "Yaşamları," yanıtını verdi.[21]

Birkaç gün içinde görülmedik sayıda araba Roma kentinden dışarı çıktı. 2250 kilo altın, 135.000 kilo gümüş, 4000 ipek tunik, 3000 kırmızıya boyanmış post ve 1350 kilo toz karabiber taşıyorlardı. Roma'daki imparatorluk kasası tamtakır olduğundan senatörler her kapıyı çalmış, her türlü zorbalığa başvurarak bu malları temin etmişlerdi. Hatta eski tapınakların değerli heykelleri bile eritilmişti.[22] Buna karşılık Alaric ve Athaulf ablukayı sadece üç gün için kaldırmayı kabul ettiler. Limanlar ve pazarlar yeniden açıldı, kente yiyecek girdi ve Roma derin bir nefes aldı.

Öte yandan Athaulf hazineyi almaktan ve Gotlar Roma'ya hak ettiği cezayı vermekten memnunsa da Alaric'in istediği altın ve diğer değerli eşyalar değildi. Bunlara gerçekten ihtiyacı olduğunu biliyordu: Yeni gelen destek güçleri ve kendi 20.000 askerini mutlu etmesi ve sadakatlerini kazanması gerekiyordu. Onları ödüllendirmesi ve onurlandırması şarttı. Ama uzun vadede Alaric Gotların saygınlığını tamamen başka bir şekilde arttırmak istiyordu. Bu geçici bir kazançtan öte olmalıydı. Bu amaçla bir kez daha Romalı senatörlere döndü. Onlardan ufak bir isteği olacaktı.

Abluka geçici olarak kaldırılmışken Alaric senatörlerden bu zamanı iyi değerlendirmelerini istedi. Onun elçisi olarak Ravenna'ya gidecekler, Honorius'un görüşme masasına oturmasını sağlayacaklardı. Alaric tek istediği şey ile, kenti abluka almasının tek nedeni ile ilgili koşulları görüşmek istiyordu: Roma ile sürekli barış ve işbirliği. Senatörler yola koyuldular.

Ravenna'daki imparatorluk sarayında senatörler mutsuz ve Olympius'un elinde oyuncak olan bir saray erkânıyla karşılaştı. Honorius karısını (Stilicho'nun kızını) boşamış ve böylece ölmüş kayınbabasının yönetimi ile son bağını da koparmıştı. Öte yandan Stilicho sonsuza dek yok olunca imparator onun ne kadar değerli olduğunu fark etmekteydi. Gerçekten Stilico'nun bir general ve imparatorun hizmetinde bir lider olarak yeteneklerine asıl şimdi ihtiyaç vardı. Bunlar olmadan batının yüzleştiği sorunlar çözümlenemiyor; hatta daha da gelişip büyüyordu. Dolayısıyla senatörler imparatorluk sarayına vardığında Honorius Alaric'in görüşme talebini elinin tersiyle çevirecek durumda değildi.

Honorius ilke olarak Alaric'le askeri bir işbirliği yapmayı kabul etti. Yerleşilecek topraklar ve güvenilir gelir kaynakları gibi konular henüz masaya yatırılmamıştı. Gene de ileriye doğru bir adım atılmıştı. Ya da öyle görünüyordu. Daha dikkatle bakınca Honorius'un yanıtında Olympius'un etkisinin parmak izleri seçilebiliyordu. Belki de imparatorun baş danışmanı yeni bir toprak uzlaşmasının daha fazla sorun çıkaracağını anımsatmıştı. Roma ve İtalya'dan sağlanacak vergi gelirleri, Alaric'in yarımadayı yağmalaması sonucu zaten çok azalmıştı. Gotlara daha fazla toprak vermek durumu daha da beter edecekti: Toprak olmadan vergi alınamaz, vergi alınmadan ordu oluşturulamaz ve ordu olmadan da, diyordu Olympius en son kozunu oynayarak, imparatorluk varlığını

sürdüremez. Sonunda suya sabuna dokunmayan bu anlaşma imparatora biraz zaman kazandırmış oluyordu. Belki bu süreden yararlanarak Roma ordularını toparlayabilir, Alaric'le askeri alanda karşı karşıya gelerek bu anlaşmayı yürürlüğe koymaktan kurtulabilirdi. Dolayısıyla çok şey vaat eder görünen bu anlaşma aslında hiçbir şey vermiyordu. Honorius topu Alaric'e atarak senatörleri Roma'ya gönderdi.

Got lider bu habere çok sevindi. Barışın ufukta belirdiğine inandı. Roma'yı kuşatmasından istenilen sonucu sağlanmış gibi göründüğüne göre ordusuyla birlikte Roma'dan çekilmeye ve kuzeye yönelmeye karar verdi. Aslında çok daha evvel almış olması gereken bir dersi gözden kaçırmaktaydı. Kendisine medeniyet kaçkını bir güruhu yöneten görgüsüz bir barbar gözüyle bakan insanlarla barış yapmaya çalışmaktaydı. Gerçekte Honorius'un işbirliği yapmaya kesinlikle niyeti yoktu. Alaric Kuzey İtalya'da kabul edilebilir bir anlaşma metninin gelmesini beklerken Batı Roma sarayının ikiyüzlülüğü kısa sürede ortaya çıktı.

Honorius boşluktan yararlanarak Roma'nın savunmasını güçlendirmeye çalıştı. İtalya'daki Roma ordusunun en seçkin 6000 askerini kente yolladı. Bunlar daha Roma'ya ulaşmadan Alaric'in adamları onları fark etti. Alaric derhal tüm Got ordusunu topladı, bunların peşinden göndererek 6000 Romalı askeri ortadan kaldırdı. Daha sonra imparatorluk orduları başka aşağılanmalara da maruz kaldı. Athaulf ve Pisa yakınlarında konuşlanmış bir Got birliği, Olympius'un bizzat kumanda ettiği bir ordunun saldırısına uğrayarak şaşırdılar. Gotlar bu çatışmada binden fazla askerini yitirdi ama yeniden toparlandıklarında Romalılara gerçek güç ve öfkelerinin ne olduğunu sergilediler. Olympius'un kuvvetleri perişan bir halde Ravenna'ya geri çekildiler.[23]

Sağ kalan Romalı askerler hızla kaçıp Ravenna'nın Altın Kapı'sından içeri girerken belki de Honorius sarayın penceresinden onlara bakmaktaydı. Bu zavallı görünüm Olympius ile Stilicho arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktaydı. Kısa süre sonra imparatorluk sarayındaki bazı hadımlar tarihte alışılagelmiş otokrat rejimlere özgü kanlı sahneleri canlandırma fırsatını yakaladılar. İmparatorun huzurunda Olympius'u devletin başına bela yağdırmakla suçladılar. İmparator bunlara hiçbir şekilde karşı çıkmadı. Aslında düş kırıklığı öfkeye dönüştü. Uzun bir uykudan uyanır gibi Honorius galiba her şeyi görmeye başlıyor, ya da sinirleri gerilmiş bir halde bir yanlış stratejiden öbürüne atlıyordu. Kaynaklar bu konuda bir şey söylemiyor. Her nasıl olduysa, Honorius sonunda bir karara vardı. Yalaka baş danışmanı Olympius'u yanından kovması, onu daha önce yanına kabul etmesi kadar hızlı oldu.[24]

409 yılının başında İtalya'nın zifiri bir kış gecesinde batı imparatorluğunun geleceğinin dibe vurduğu üç ayrı yerde görülebilirdi. Ravenna'nın kuzeyinde bir yerde, canının derdine düşmüş, acımasız saray danışmanı Olympius, kimliğini gizleyerek Dalmatia'ya (bugünkü Yugoslavya) doğru kaçmaktaydı. Daha güneyde Alaric öfkesini kusmaktaydı. Bir daha aptal yerine konmamaya, Romalılar tarafından böylesine hakarete uğramamaya ant içerek, ordusuna tekrar Roma'ya dönmesini, kenti ablukaya almasını ve kenti bir kez daha acılara gark etmesini emretti. Bu arada Ravenna'daki imparatorluk sarayında Honorius çaresizlik içindeydi. Nefret ettiği düşmanı Alaric kısa süre sonra Roma'nın boğazına çökecekti, oysa İtalya'daki Roma ordusu Gotlarla başa çıkamadan bitap düşmüştü ve Galya'daki gaspçı ve kıymeti kendinden menkul imparator III. Konstantin ise giderek ünlenmekte ve güçlenmekteydi. Honorius'un morali öylesine bozulmuş-

tu ki imparatorluğun mor giysilerini rakip imparatora göndererek onun taht üzerindeki iddiasını resmen kabullendi. Batının gerçek yöneticisi sonunda, istemeden de olsa, gaspçının emrindeki İngiltere ve Galya ordularına ihtiyacı olduğu sonucuna varmıştı. Tüm bu karanlık içinde gene de Honorius için bir ümit vardı.

Bu umut ışığının kaynağı onun İmparatorluk Muhafızları komutanı Jovius ile en kıdemli generali Sarus oldu. General çok deneyimli bir komutandı ve Stilicho ile Olympius'un emrinde kendini göstermişti. İtalya ordusunda hala 30.000 asker vardı ve Honorius onların yönetimi için Sarus'a güvenebilirdi. Öte yandan generalin önemli bir özelliği daha vardı: Got soyundan asil bir aileden geliyordu ve Alaric'le aynı niteliklere sahipti. Birbirine rakip iki ailenin bireyleriydiler ve muhtemelen Alaric Sarus'u alt ederek 395'te Gotların lideri olmuştu. Liderliği modern politikada uygulanan seçim sistemi ile değil, bir tür kan davası sonucu kazanmış, yenilenin hem kendisi, hem de ailesi politik gücünü yitirmişti. Sarus bu yenilgiden sonra askeri yeteneklerini imparatorun ve Roma'nın hizmetine sunmuştu.[25] İmparatorun düşmanına karşı husumet besleyen bir Got, Honorius'un Alaric'i alt etmesinde çok yararlı olacaktı. Öte yandan Jovius imparatorun geleceğinde çok daha önemli bir rol oynadı.

Jovius Dalmatia'da Stilicho'nun en üst kademe yöneticisiydi. Görevi gereği Alaric'in Gotlarına malzeme temin ediyor ve 406'da doğudaki ortak saldırı için onları örgütlüyordu. Alaric ile Stilicho arasındaki görüşmeleri o yürütmüş, Epirus'ta (bugünkü Arnavutluk) günlerce Gotlarla birlikte bulunmuştu ve Alaric'in dostu sayılabilirdi. Honorius şimdi Jovius'a dönüp onu baş danışmanı olarak atadı. Genç imparator, bu berbat durumdan bir çıkış yolu olabileceği kanısındaydı.

Roma'nın Yağmalanması

Tarihçi Zosimus, Jovius'un dikkat çekici bir "eğitimi" olduğunu yazıyor.[26] Aklını, dirayetini ve diplomasisini kullanarak Honorius'a bu krizden kurtulmanın tek bir yolu olduğunu söyledi: Alaric'le barış imzalamak.

Jovius, Alaric'in batı imparatorluğunu avucunun içine aldığını biliyordu. Got ordusu, kaçak esirlerle birlikte 40.000 askere ulaşmıştı. Bu muazzam ordu Roma'yı çembere almıştı ve Honorius'un bu konuda yapabileceği hiçbir şey yoktu. İtalya'daki Roma ordusunu bunlara karşı harekete geçirebilirdi ama sayıca eşit olduklarından bu savaş tehlikeli bir kumar olurdu; Romalıların üstün gelmesi garanti edilemezdi. Evet, Honorius'un III. Konstantin'in imparatorluğunu tanıması şimdilik rekabet tehlikesini ortadan kaldırmıştı ama ne o ne de Jovius tüm batı imparatorluğunu bir gaspçının eline bırakmaya hazır değillerdi. 409 ilkbaharında III. Konstantin oğullarına imparatorluk unvanı vererek yeni bir hanedan kurdu ve Güney Galya'daki Arles'ı imparatorluğun merkezi olarak belirledi. Artık İtalya'nın kapılarına dayanmış durumdaydı. Honorius'un ordusu Alaric karşısında zayıf düştüğü takdirde Konstantin harekete geçecek, Alpleri aşarak batı imparatorluğunun geri kalan kesimi ile kesesini dolduracaktı.[27] Honorius'un artık pazarlık gücü kalmadığı kesindi.

Alaric de bunun farkındaydı. Bu yüzden Jovius Roma'ya bir heyet gönderip Roma'nın geri adım attığını bildirerek onu ve Athaulf'u Ravenna yakınındaki Ariminum'a (Rimini) davet edince Alaric hiç de şaşırmamış olmalıydı.[28] Her ne kadar imparatorun verdiği sözlerin ve Roma'nın göstermelik şeref ve adaletinin hiçbir anlamı kalmamışsa da, bu çağrıyı olumlu karşıladı.

Roma'daki ablukayı sürdürmesine ve batı imparatorluğunun can damarını kesmiş olmasına karşın, burasını yağmala-

mak gibi bir niyeti yoktu. Bu hiçbir işe yaramayacak ve kötü sonuçlar verecekti: Uzun vadeli, sürekli bir barış fırsatını kaçıracak, kısa sürede köşeyi dönmesine karşın ardına bakarak koşuşturmaya devam edecek, halkının güvenini de tehlikeye atmış olacaktı. Bu, politik açıdan kafasını duvara vurmak olurdu. Bu yüzden kendini toparladı, kardeşinden kendisine destek olmasını istedi ve hallerinden hiç de memnun görünmeyen adamlarıyla birlikte Jovius'la buluşmak üzere kuzeye hareket etti. Romalılardan ne elde edebilirse edecekti.

Alaric şartlarını masanın üzerine koydu. Yıllık altın cinsinden ödeme, yıllık buğday tahsisi ve Gotların Noricum ve Dalmatia eyaletlerine yerleşmesiyle ilgili bir anlaşma istiyordu. Son koşulu –Roma ordusu içinde üst kademe bir general olarak atanması– sarayda etkin bir konuma gelmesini ve halkının çıkarlarını gözetmesini sağlayacaktı. Şartları Honorius ve Jovius'a iletildi ve Alaric ile Athaulf imparatorun yanıtını beklemeye başladı. Gelen mektup yüksek sesle okundu; ilk bakışta olumlu görünüyordu. Honorius buğday ve altın vermeyi kabul ediyordu ama toprak tahsisinden hiç söz etmiyordu. Generalliğe gelince... Bir barbarın kendi yönetiminde yer alması mı? Bu kesinlikle söz konusu olamazdı![29]

Alaric çileden çıktı. Yumruğunu masaya indirerek Roma'yı derhal yağmalayacağını ve yakıp yıkacağını söyleyip toplantıyı terk etti. Jovius da toplantıdan ayrıldı ve görüşmelerin sonuçsuz kalmasından korkarak Ravenna'ya doğru yola çıktı. Alaric'in sakinleşmesi zaman aldı. Sonunda bazı piskoposları görevlendirerek imparatora tamamen değişik bir öneri sundu. Para, mevki, hatta Venetia ya da Dalmatia ile ilgili taleplerinden vazgeçiyordu. Halkı için tek istediği, "Tuna'nın bir ucunda bulunan, sürekli saldırılara uğrayan ve hazineye çok az vergi geliri sağlayan küçücük Noricum eyaletiydi."[30]

Bu, olağanüstü bir andı. Ortada bir baş hareketiyle tüm batı imparatorluğunu ortadan kaldırabilecek güçte, tüm kozları elinde tutan bir adam vardı. Ama o, sürdürülebilir bir barış, sabit bir yerleşim yeri ve halkının acılarını sonlandırmak uğruna bu güçten vazgeçmekteydi. Halkının içinde yer aldığı bir Roma İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesini istiyordu. Bu Honorius'u bile şaşırttı. Piskoposlar Alaric'in önerilerini bildirince "adamın ılımlı tutumu herkesi hayrete düşürdü".[31] Ne var ki toy ve kaprisli imparator Alaric'in isteğini reddetti. Kaynaklar bunun nedenini açıklamıyor. Belki de imparator düşmanıyla anlaşma sağlamaktansa Roma kentini feda etmeyi yeğledi. Roma toprakları üstünde Gotlarla bir ortaklık kurmak onursuzluğunu yaşamaktansa kız kardeşinin de rehin olarak tutulduğu kentin yakılıp yıkılmasını tercih etmiş olabilir.

Alaric üçüncü kez Roma'nın üzerine yürüdü. Honorius ve batı imparatorluğuna ateş püskürен Athaulf ve generalleri liderlerini sözünü tutmaya zorlamış olmalıydılar. Alaric ise hemen saldırıya geçmedi. Batı Roma İmparatoru'ndan ümidini kesmişti ama batı Roma İmparatorluğu'ndan vazgeçmek niyetinde değildi. 409 yılı yaz ayları süresince şiddet kullanmadan nasıl baskı kurulabileceği sorunu gündemdeydi. Alaric kurnaz bir çözüm buldu. Roma'nın geçmişine bağlı ve gözü yükseklerde olan bir patrisyen senatörü ile anlaştı. Got lider, senatonun bu adamı imparator ilan etmesini ve Honorius'un Ravenna'daki başkenti yerine bu tarihi kentin başkent olarak tanınmasını istedi. Dolayısıyla, 409 yazında batıda artık üç "imparator" bulunmaktaydı: Honorius, III. Konstantin ve şimdi de Attalus. Alaric nihayet Batı Roma devleti içinde geçici bir mevkiye kavuşmuştu: O artık Attalus'un başkomutanıydı.

Bu pervasız plan Honorius'u zor durumda bıraktı. Attalus'un emrindeki Alaric'in orduları Kuzey İtalya'da egemen olunca Honorius paniğe kapıldı. Batı imparatorluğunu terk etmeye dahi kalkışarak Konstantinopolis'e kaçışını sağlayacak gemiler hazırlattı. Ancak doğu imparatorluğundan 4000 yedek askerin Ravenna'yı savunmak için tam zamanında gelişi onun düşmanla yüzleşme cesaretini kazanmasını sağladı. Buna rağmen, muhtemelen Jovius'un yüreklendirmesiyle, Honorius ayaklanmayla başa çıkmanın başka bir yolunu buldu.

Roma'nın başlıca buğday ambarı olan Kuzey Afrika hâlâ Honorius'a sadıktı, dolayısıyla batının tek yasal imparatoru bu sevkıyatın durdurulmasını emretti. Attalus'un kısa süren sallantılı rejimi geçerliliğini yitirdi. Onun imparator olmasını sağlayan Alaric bile bu sinir bozucu, zavallı imparator bozuntusundan bıkıp usandı. Onun sırtından çıkarttırdığı imparatorluk giysilerini Honorius'a göndererek stratejisinin değiştiğini kanıtladı. Sonunda Alaric, Honorius'un kız kardeşi Galla Placidia'yı rehin aldı. Ravenna'da güvende olan duygusuz Honorius önünde diz çökmüş olan tarihi başkenti görmezden geldi. Buna karşın Gotlar gene de Roma'ya saldırmadı. Gittikçe ağırlaşan koşullar içinde bile Alaric'in kararlılığı, ileri görüşlülüğü ve amacına ulaşmak için gösterdiği direnç çok şaşırtıcıdır. Şimdi yeni bir savaşa giriyordu; bu kez kendi yönetimine karşı savaşacaktı. Honorius'un Got ulusuna yaptıklarına karşı Roma'yı cezalandırmaktan kaçınmak kesinlikle hoş karşılanmayan bir siyasetti. Athaulf ve diğerleri düşüncelerini açıkça dile getirdiler: Romalılarla barış antlaşması ham hayaldi. Romalıların sözüne güvenilmezdi. Athaulf'la diğer huzursuz olanlar haklıydılar. Artık Alaric'in şiddete başvurmak yerine görüşmeleri sürdürmek politikasını kabullenmek çok zordu. Tüm bu olumsuzluklara karşın Alaric buharlaş-

makta olan politik gücünün tümünü tehlikeye atarak son bir kez kumar oynamak kararındaydı.

Ravenna'ya son bir heyet gönderirken Honorius'un nihayet barışa hazır olduğunu bilemezdi. Bir anlaşmaya varılmak üzereydi. Öte yandan Honorius ve Alaric Gotların önemli sorununu görüşmelerle çözüme ulaştırabileceklerini zannederken beklenmedik trajik bir olay umutlarını boşa çıkardı. Alaric, Athaulf ve Got askerlerden oluşan birlikler kuzeye doğru harekete geçip Ravenna'nın 12 kilometre yakınına geldiklerinde Romalı general Sarus'un tuzağına düştüler. Alaric şaşkına uğradı.

İmparator farkında değildi ama Sarus kendi başına harekete geçmeye karar vermişti. Alaric'le Romalıların anlaşmasının büyük çabalarla elde ettiği konumunu tehlikeye düşüreceğini biliyordu. Bir anlaşma yapılacaksa bunda kendisi de yer almalıydı. Yoksa hem konumunu, hem de hayatını kaybedebilirdi. Saldırısı aynı zamanda ona eski rakibiyle hesaplaşma fırsatını da verdi. Romalılarla Gotlar arasında gerçekten bir barış umudu filizlenmekteyken bunu baltalamaya kararlıydı. Bir anlaşmaya varma yolunun önünü kesen bir Romalı değil, düşmanca duyguların harekete geçirdiği bir Got oldu.

Honorius kurulan pusuyu öğrenince bir kez daha önyargılarında ne kadar haklı olduğunu düşünmüş olmalıdır: Hiçbir barbara, hatta Sarus gibi Romalılaşmış olan birine bile, asla güvenilmezdi. Canlarını zor kurtararak güneye yönelen Alaric ve Athaulf da benzer biçimde önyargılarının haklı çıktığı kanısındaydılar. Honorius her zamanki korkak ikiyüzlülüğünü ortaya koymuştu. Son bir kez daha ihanete uğramışlardı. 410 yılının Ağustos ayının ortalarında sıcak bir günde Got liderler son bir kez Roma'ya döndüler.

Şimdi kent surlarının dışında düzenli saflar halinde olağanüstü bir ordu vardı: sekiz eski Roma lejyonuna eşdeğerde

40.000 asker. Kent MÖ 390'da Keltler tarafından yağmalanmıştı ve şimdi, neredeyse sekiz yüz yıl sonra, yeni bir ordu surlarının dışında toplanmaktaydı. Üst düzey komutanlar ve asiller miğferler, zırhlar ve kurt ya da koyun derisinden yapılmış kısa pelerinler giymişlerdi. Tavşan kemiğinden yapılmış kakmalarla süslü kılıçları ahşap ya da deriden yapılmış, kürkle astarlanmış kınlarındaydı. Got askerleri ise yalnızca kısa tunikleri ve pantolonları, kalkanları, kancalı ciritleri, okları ve fırlatma baltaları ile korunuyorlardı.

Uzun boylu, yakışıklı Athaulf haklı olduğuna inanıyordu. Kardeşinin mantığa dayalı siyaseti iflas ettiği için saldırgan bir ruh hali içinde, silahlarıyla kalkanlarını dövmekte olan askerlerini harekete geçmeye teşvik ediyordu. Alaric ordunun başına geçmek üzere çadırından çıkarken bu gürültü daha da arttı. Roma tümüyle dize getirilmişti. İki yıl kadar önce Alaric kılıcını kentin boğazına dayamıştı. Şimdi artık bu kılıç inecekti. Oysa 24 Ağustos 410'da saldırı emrini verdiği anda mağrur ve hırslı Alaric yenildiğinin farkındaydı.[32]

Kenti ele geçirmek kolaydı. Saldırının başladığı gece birisi Salarian Kapısı'nı Gotlara açtı. Daha sonra anlatılanlara göre, bunu yapan, kentin çektiklerini sona erdirmek isteyen asil bir kadındı. Daha büyük bir olasılıkla, Gotları içeri alan kişi para ile kandırılmıştı.[33] İçeride hemen hiç direniş olmadı. Roma'nın ordusu yoktu, sadece küçük derme çatma bir tören alayı bulunuyordu. Bundan sonraki üç gün içinde neler olup bittiği konusunda detaylı bilgi yok. Kesin olan, tüm bu kargaşa içinde şaşırtıcı bir düzenin hüküm sürdüğü. Bir barbar sürüsünden beklenen uygarlık dışı davranışlar pek görülmedi.

Alaric bir Hıristiyandı, üstelik son iki yıl boyunca piskoposlar tarafından da eğitilmişti. Hem onlara hem de dinine saygı duyduğundan, Aziz Peter ve Aziz Paul bazilikaları kutsal yerler olarak korundu. Konstantin tarafından bağışlanan

gümüş Son Yemek kadehi dışında tüm Hıristiyan hazineleri ve bunların içinde yer aldığı kiliseler aynen muhafaza edildi.[34] Romalıların MÖ 146'da Kartaca ve Korint'i yağmalamalarının, yakıp yıkmalarının, kitlesel katliamının, insanları köle yapmalarının ve mallarına el koymalarının aksine, Roma'nın yağmalanması kesinlikle Romalıların tarzında olmadı. Öte yandan Alaric ve Gotları Hıristiyandılar ama aziz değildiler. Burayı talan etmek ve intikam almak için gelmişlerdi.

Alaric'e sığınan kölelerin önderliğinde Got birlikleri zenginlerin evlerini bulmak için sokaklara dağıldı. Onları bulunca da keskin baltalarını onların kafasına dayayıp tüm altınlarını, gümüşlerini ve hazinelerini istediler. Putperest tapınakları yağmalanarak içerdeki taşınabilir heykeller ve değerli taşlar alındı ve 350 yıl önce Roma saldırısında ele geçirilen Kudüs Tapınağı'nın hazineleri bir kere daha çalındı. Bazı Romalılar bir yerlere kaçıp saklandılar. Direnen ya da kaçamayanlar öldürüldü, işkence gördü ya da dövüldü. Tecavüze direnen ya da tartaklanırken birbirlerini korumaya çalışan kahraman kadınların öyküleri (Orosius, Sozomen ve Jerome'un eserlerinde bunlardan söz ediliyor), dulların, evli kadınların ve bakirelerin bu muameleye tabi olmadıklarını gösteriyor.[35]

Üçüncü gün, korkunç işlerini ustaca tamamlayan Got ordusu yeniden toparlandı. Büyük evler ve kamu binaları, özellikle Sallust Konağı, Aemilia Bazilikası ve eski senato binası ateşe verildi. Salarian Kapısı'nın üzerinden yükselen koyu duman içinde Gotlar "zafer" kazandıkları savaş alanını Romalılara terk ettiler. Ordu ganimet yükünü almıştı ama barışa ve bir yurda kavuşamayan Alaric'in elleri boştu.

Sonsöz

Yaşanan felaket tüm Roma dünyasında yankılandı. Kudüs'te Aziz Jerome, "Bir kentle birlikte tüm dünya yok oldu" diye

yas tutuyordu.[36] Putperestler ve Hıristiyanlar Ölümsüz Kent'in yıkılmasıyla ilgili değişlik yorumlar yaptılar. Putperestler için bu yıkım, kendilerinden yüz çevrilen geleneksel tanrılar kenti terk ettiğinden şehrin savunmasız kaldığının kanıtıydı. Kuzey Afrika'da yaşayan Aziz Augustine'in yorumu ise farklıydı. Gotlardan kaçıp buraya gelen görgü tanıklarından duydukları, bir şeyi doğrulamaktaydı: MÖ 146'da Kartaca'nın yakılıp yıkılmasından bu yana Roma zaten manevi yönden bir çöküşe girmişti. Akdeniz'de olayları kontrol altında tutan bir gücün ortadan kalkmasıyla Roma bencil bir açgözlülük ve üstünlük hırsına kapılmıştı. Şimdi Roma'nın yağmalanması bunun doğal sonucuydu. Aziz Augustine insanların kurduğu tüm dünyevi kentlerin, hatta Hıristiyanlığı kabul etmiş Konstantinopolis'in dahi kalıcı olmadığı, ömürlerinin kısa sürdüğü kanısındaydı.[37] Dünyanın düzeni, yüzyıllardır Akdeniz âlemini egemenliği altında tutan kentte süregelen tarihsel sistem, altüst olmuştu.

Roma'nın yağmalanmasıyla sonuçlanan Gotların İtalya'yı istilası ve batı imparatorluğunun bu bunalıma bir çözüm bulmakta yetersiz kalışı, Batı Roma İmparatorluğu'na ölümcül bir darbe indirdi. Ama her şey bitmiş değildi. Gelişen olaylar kasvetli bir görünüm sergiliyordu. Vandallardan, Alanlardan ve Suevilerden oluşan barbar gruplar hâlâ İspanya topraklarını ellerinde tutuyordu; III. Konstantin hâlâ hırslarının peşindeydi ve İngiltere'ye egemendi; Alaric'in Got ulusu hâlâ İtalya'daydı. Gene de batıdaki Roma devleti hâlâ ayaktaydı.

Aslında, tüm tersliklere karşın Batı Roma İmparatorluğu tekrar toparlanacaktı. Bu olağanüstü dirilişin mimarı, Stilicho'nun şekillendirdiği ikili *magister militum* görevini üstlenen başarılı bir generaldi. Batıdaki Roma kuvvetlerinin başkomutanı olan bu kişi, aciz imparator Honorius'u gölgede bırakarak batı imparatorluğunu yönetmekteydi. Aslında Fla-

vius Constantius, Naissus'ta (bugün Sırbistan'daki Nis) doğmuş son derece acımasız bir askerdi. Roma dünyasının en son ünlü liderlerinden biri, Jül Sezar'ı andıran tavırları olan bu kişinin varlığı tarihin akışını değiştirecekti.

Her şeyden önce Gotların zaman içinde İtalya'dan çekilmesi Constantius'un elini güçlendirdi. Honorius'la barış imzalamakta başarısız olan Alaric Gotları Kuzey Afrika'da konuşlandırmayı tasarlıyordu. Ama çok şeyler vadeden adam bunu gerçekleştiremeden beklenmedik bir şey oldu. Birdenbire ateşi yükselen Alaric, kırk yaşına bile gelmeden 410'da öldü. Kendisi için krallara layık bir Got cenaze töreni düzenlendi: Cosenza'daki (Calabria) Busenti ırmağının yatağı değiştirildi ve buraya bir mezar kazıldı. Alaric'in naaşı buraya gömüldükten sonra baraj açıldı ve sular cesedini örttü. Gömme işinde görevli Romalı esirler, mezar yerinin saklı tutulması amacıyla daha sonra öldürüldü. Kardeşinin yerine geçen Athaulf, Kuzey Afrika planından vazgeçti ve İtalya'yı yağmalayarak 421'de Gotları güney Galya'ya konuşlandırdı. Batıdaki saray erkânıyla bir anlaşmaya varmayı uman Athaulf bir pazarlık gücüne sahipti. Romalı prenses Galla Placidia hâlâ Gotlar'ın elinde rehin tutuluyordu ve kısa süre sonra Athaulf'un karısı ve oğlunun annesi olacaktı. Athaulf imparatorluk sarayında bir yer edindiği takdirde oğlu gelecekte imparator olabilirdi.

Manevra yapabileceği stratejik bir alana sahip olan Flavius Constantius sonunda İtalya'daki Roma ordusunu III. Konstantin'e karşı harekete geçirdi ve onu yenilgiye uğrattı. Gaspçı yakalandı, idam edildi ve kafası Ravenna'daki Honorius'a götürüldü. İngiltere, Galya, İspanya ve İtalya'daki Roma orduları tekrar bir araya toplandıktan sonra Constantius'un bu askeri güçten yararlanarak Gotlarla kalıcı bir anlaşmaya varma olanağı vardı; ama elbette kendi koşullarını dayatarak. Her şeyden önce, Constantius Athaulf'u

Roma yönetimine ortak etmeyi kesinlikle reddetti. Athaulf için bu anlaşmayı bozmak demekti. Constantius baskı uygulayıp Narbonne'da (Güneybatı Fransa) Gotlar'ı çembere alarak açlığa mahkûm etmeye kalkışınca Athaulf'un direnmesi büyük hoşnutsuzluk yarattı. Gotlar liderlerini alaşağı ettiler ve yerine gelen ılımlı halefi Constantius'un koşullarını kabul ettiler. 418'de Alaric'in ulusu için bir vatan edinme düşü gerçek oldu. Gotlar sonunda Güneybatı Galya'da bulunan Garonne vadisindeki Akitanya'ya (günümüzdeki Bordeaux) yerleştiler. Romalılar üstünlüğü ele geçirince Galla Placidia Honorius'a iade edildi ve kendi arzusu dışında Flavius Constantius ile evlendirildi. Athaulf'tan olan oğlu küçük yaşta ölmüştü ve yeni eşine iki çocuk daha verdi.

Yapbozun son parçası Vandallar, Alanlar ve Suevilerdi. Constantius Gotlarla gerçekleştirdiği barıştan yararlandı. Roma ordusunu Got askerleriyle güçlendirerek İspanya'nın güneyine hareket etti ve Vandalları, Alanları ve Suevileri yenerek İberya'daki eyaletleri yeniden Roma'nın egemenliği altına aldı. On yıl içinde Constantius Batı Roma İmparatorluğu'nun neredeyse sonunu getirecek olan bunalımı başarılı bir şekilde çözümledi. On yıl önce paramparça olmuş batıdaki toprakları tekrar bir araya getirip onlara sımsıkı sarıldı. Diğer taraftan, bu muhteşem başarıya ulaşmak ona pahalıya patladı.

Yıllar süren yağmalar ve savaşın yol açtığı zararlar, tarımsal üretimin ve dolayısıyla vergi gelirlerinin düşmesine neden olmuştu. Gotların Galya'da yerleşmesi, imparatorluk hazinesine vergi ödeyecek kırsal kesimin küçülmesine yol açtı. Örneğin ordusunu Galya'da ve İspanya'da çıkan yangının söndürülmesine odaklayan Constantius'un göz ardı ettiği İngiltere adası şimdi batı imparatorluğundan ayrılmış ve tamamen kopmuştu. Bundan böyle batı imparatorluğunun kuvvetlerinin koruması altında olmayacaktı. Tüm bu deği-

şikliklerden ötürü, Honorius'un buhranlı yönetim yılları süresince (395-420) barbarlarla yapılan savaşlarda gücü yarı yarıya azalmış olan batıdaki orduyu besleyecek çok az kaynak kalmıştı. İmparator batıdaki orduda meydana gelen kayıpları başka birlikler oluşturarak karşılamaya çalışmışsa da, bunlar yeni gerçek lejyonlar değil, rütbeleri yükseltilen ve yeniden düzenlenen alt kademedeki yardımcı birliklerdi. Eldeki para sadece ordu içinde reform yapmaya yetmişti.[38]

Yıllar süren istilalar, kırsaldaki toprak sahibi seçkinler arasında yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Bu kişiler kendi bölgelerinde vergi toplama sorumluluğunu üstlenmiş olan yerel iktidar odaklarını temsil ediyorlardı ve batı imparatorluğunun varlığı, bu görevin başarıyla yerine getirilmesine bağlıydı. Bunlar hayatlarından hiç memnun değillerdi ve bunun bir tek nedeni vardı: İmparator onlara verdiği sözü tutmamış, vergi toplanmasına karşılık onların arazilerini askerleriyle koruma altına almamıştı. Yıllar süren kargaşa ve artan güvensizlik ortamı, imparatorla yerel seçkinler arasındaki anlaşmanın giderek geçersiz hale geldiğini ortaya koyuyordu.[39]

Bu hoşnutsuzluk kolaylıkla bir ayaklanmaya dönüşebilirdi. Burada ileri sürülen tez şuydu: Eğer bir Got ya da Vandal kralının egemenliği altında daha güvenli olunacaksa, eğer bu şekilde savaş engellenebilecekse, daha rahat bir hayat sürdürülebilecekse, o zaman ne diye Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalınmalıydı? Beşinci yüzyılın başında merkezden ayrılan yerel seçkinlerin sayısı azdı ama bu giderek bir alışkanlık haline gelebilirdi. Batı Roma vatandaşlarının yüzde beşi, toprakların yüzde 80'ine sahipti ve Roma İmparatorluğu'nun temel taşlarının yerinden oynaması barbar istilalarına yol açmaktaydı; bu da batı imparatorluğunun çökmesine neden olacak bir başka darbeydi.

Dolayısıyla, Constantius'un başarısına karşın, Alaric yönetimindeki Gotların İtalya'yı sarsıntıya uğratmasında ve büyük bir kargaşaya sebep olmasında rol oynayan unsurlar, Constantius'un egemenliği yeniden ele geçirdiği dönemde tekrar ortaya çıktı. Batı imparatorluğu ciddi bir ameliyat sonrası bir nekahet dönemine girmişti ama hâlâ eski haline dönememişti. Kısa süre sonra daha büyük darbeler yiyecekti. Bunların en ölümcül olanı, batı imparatorluğunun buğday deposu olan, Roma'nın zengin Afrika bölgesinde baş gösterdi.

Yardımcı imparator olarak atanan Constantius 421 yılında hastalandı ve birdenbire öldü. İki yıl sonra Honorius'un ölümüyle, uzun süren bir iktidar kavgası birbirini izleyen kanlı çekişmelere dönüştü. Sonunda Constantius ile Galla Placidia'nın altı yaşındaki oğlu III. Valentinian imparator seçildi. Gerçek yönetici, 431'de iktidar savaşını kazanan, Constantius'un değerli halefiydi. Büyük Roma komutanlarının sonuncusu olarak bilinen Flavius Aetius Roma ordularının başkomutanı olduğunda işi başından aşkındı. İktidar kavgaları sırasında yeniden birleşen ve canlanan Vandallar Güney İspanya'daki Tarifa'ya girdiler ve 429 Mayıs'ında Afrika'ya çıkarak doğuya doğru ilerlemeye başladılar. Kısmen saldırılarla, kısmen de barış antlaşmalarıyla şimdi Tunus ve Cezayir olarak bilinen yöreleri ele geçirdiler. 439'da imparatorluğun üçüncü büyük kenti olan Kartaca'yı da zapt ettiler. Bu bölgeyi ele geçirmekle Vandallar batının can damarını kesmiş oluyorlardı.

Beşinci yüzyılın başında Afrika Roma ve İtalya'nın tek buğday ve vergi geliri kaynağıydı. Jül Sezar döneminde Kartaca'dan yılda 50.000 ton buğday sevk edilmekteydi ve o günden sonra da gemiler buradaki büyük ambarlardan yükleme yapmayı sürdürdüler. Bu nedenle Afrika batı impara-

torluğunun cankurtaranıydı. Şimdi Aetius burasını yeniden canlandırmaya girişti. 430'larda yeni barbar akınları ve batı bölgelerindeki ayaklanmalar yüzünden Vandallara karşı harekete geçememişti. 440'ta ise, bu sorunları çözümlemiş ve parlak bir diplomasi ile doğu imparatorluğunun desteğini kazanmış, Sicilya'da muazzam bir donanmaya sahip olmuştu. Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının birleşik güçlerinin amacı Afrika'yı yeniden ele geçirmekti. Oysa Aetius tam 1100 gemilik donanmasına yelken açma emrini verecekken, bu harekât birdenbire durduruldu. Doğudaki imparator, kendi ordularının acilen geri dönmesi gerektiğini, çünkü Konstantinopolis'in şimdiye dek eşi görülmemiş bir saldırıyla karşılaştığını bildirdi. Kuzey Afrika harekâtından vazgeçme kararı, batının çöküşünde çok önemli bir dönüm noktası oldu. Buna neden olan kişi, 376'da batının çöküşüne yol açan ilk "patlama"yı ateşleyen, Roma'nın kuzey sınırlarına ilk kez saldıran halktan, yani Hunlardan geliyordu. Adı Attila idi.

Hunlar Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü başlattıkları gibi sonlandırdılar. 430'lardaki seferberlikleri sırasında Aetius geçici olarak Hun kuvvetlerinden yararlanmıştı. Ama şimdi, 440'ta, Attila'nın yönetimi altında bulunan, Karadeniz'den Baltık'a, Almanya'dan Orta Asya steplerine kadar uzanan imparatorlukları ile Hunlar, çok daha kârlı bir ortaklık için geri gelmekteydiler. 441 ve 447 yıllarında Balkanları ezip geçen Attila doğu imparatorluğuna saldırdı ve Roma ordusunun direnişini gülünç duruma düşürdü. Askerlerinin üstünlüğü sadece ok atmadaki ustalıklarından kaynaklanmıyordu. Hunlar çok iyi savunulan müstahkem kentlere nasıl saldırılacağını kavrayan ilk barbar güçtü. Onların başarısı, Romalılardan kopya ettikleri kuşatma silahlarını, koçbaşlarını ve merdivenleri ustalıkla kullanmalarından kay-

naklanıyordu. Doğu imparatorluğunu böyle talan eden Attila Konstantinopolis'ten inanılmaz miktarda altın ele geçirmeyi başardı. 451'de ise yeni servetler elde etmek için bir çağrı aldı. İmparator Valentinian'ın serkeş kız kardeşinin istemediği bir evliliği engellemesiyle ilgili ricası üzerine Attila gözlerini batıya çevirdi.

Batı Roma İmparatorluğu'nun tarihinde gerçekleşecek belki de en son savaşa hazırlık olarak Aetius Romalılar, Gotlar, Franklar, Burgondiyalılar ve Keltlerden oluşan bir ordu topladı ve Galya'daki Katalonya Ovası'nda (bugünkü Chalons) düşmanı yendi. Buna karşın 452'de Hunların ikinci saldırısı karşısında Aetius fazla direnemedi. Attila İtalya'yı işgal etti ve kuzeyde birçok kenti yağmaladı. En büyük zaferi imparatorluğun başkenti olan Milano'yu kuşatması oldu. Bunun yarattığı moral bozukluğu ile III. Valentinian korku içinde Ravenna'dan Roma'ya kaçtı. Buna karşın Po ırmağı havzasında baş gösteren hastalıklar ve ikmal hatlarında meydana gelen aksaklıklar Hun harekâtının hızını kesti ve onları geri çekilmeye zorladı. Attila aynı yıl öldü. Bir kaynağa göre, hayatını savaş alanında değil, evlendiği gece kaybetti. Hildico adındaki güzel bir Got prensesi ile evliliğini kutlamaktaydı ve ziyafetten sonra zifaf odalarına çekildiklerinde ünlü Hun liderinin birden burnu kanamaya başladı ve yatağında kendi kanıyla boğularak öldü.

Attila'nın ölümünden sonra imparatorluğu ortaya çıktığı hızla parçalanıp dağıldı. Ama artık batı öldürücü bir darbe almıştı. Aetius belki Attila'yı alt edebilirdi ama Kuzey Afrika'yı Vandallardan geri alabilecek askeri güce sahip değildi. Bunun ayırdına varacak kadar uzun yaşamadı. III. Valentinian Batı imparatorluğunu Attila'nın ordularının can alıcı saldırılarına karşı başarıyla savunmasına teşekkür olarak onu 454'de

öldürttü. İmparator, komutanının gücü karşısında korku ve kıskançlığa kapılmıştı. Aetius'un ölümünden on yıl sonra doğu imparatorluğu Kuzey Afrika'ya ilgili son bir girişimde bulundu. Bugün Libya olarak bilinen sahildeki bir deniz savaşında Bizans donanması Vandallar tarafından bozguna uğratıldı.

Afrika'nın yitirilmesiyle batı imparatorluğunun vergi gelir kaynağı olarak sadece İtalya ve Sicilya kalmıştı. Bu kaynaklar, batıda konuşlanmış olan sayısız barbar halkla, yani Galya'daki Gotlar, Burgondiyalılar ve Franklarla, İspanya'daki Gotlar ve Suevilerle ve Kuzey Afrika'daki Vandallarla başa çıkabilecek güçte bir ordunun giderlerini karşılamaya yetmiyordu. Roma ordusu ve barbar güçler, batı imparatorları ile barbar krallar arasındaki güç dengesi tamamen ve onarılamaz bir şekilde değilmişti. Gücün kimde olduğu, 455'te İmparator Avitus'un tahta çıkması sırasında çok daha belirginleşti. Onun "iktidara" gelmesi, barbar kralı II. Theodoric ile askeri bir antlaşma imzalamasıyla gerçekleşebildi. Zaman içinde Ravenna'daki imparatorluk ile Gotlar ve Vandallar arasında başka antlaşmalar da yapıldı. Bu anlaşmalarla imparatorluk barbarlara batıda toprak edinme, miras bırakma ve ortaklık hakkını tanıdı. Roma toprakları teker teker merkezi otoritenin denetiminden çıktı. Batı imparatorluğu son nefesini İtalya'da verdi.

476 yılına gelindiğinde İtalya'daki merkezi otoritenin mali ve askeri gücü o kadar zayıflamıştı ki yönetimi sürdürmek bir yana, istilacıların önünü kesmesi bile olanaksız hale gelmişti. Romalılarla barbarlar arasındaki sınırı belirleyen çizgiler giderek daha da silindi ve vatandaşlarla istilacıların geçmişleri birbirine karıştı. Gene de bazı önemli ayrıntılar vardı. Örneğin Odovacar'ı ele alalım. Bu kişi Romalı askerlerini İtalya'da

konuşlandırdıktan sonra ağır ama emin adımlarla üst düzey bir Roma generali konumundan Alman asıllı bir kral seviyesine ulaştı. Aslında İtalya'daki bu ufak Roma ordusu gerçek Romalılardan oluşmuyordu. Bunlar, liderleri ile birlikte Sciri kabilesinden Alman asıllı paralı askerlerdi. Odovacar'ın onlara ödeyecek parası yoktu, bunun yerine onlara toprak verdi. Romalı arazi sahipleri yerlerinden edildikten sonra belki de İtalya'nın topraklarının üçte biri askerlere dağıtıldı. Eski batı imparatorluğunun kimlerin eline geçtiğinin en belirgin kanıtı bu olsa gerekti.

Odovacar böylece İtalya'nın tek yöneticisi oldu. Sciri kökenli askerlerinin sadakati sayesinde kendi güç merkezini de oluşturdu. Artık çözümlenmesi gereken tek bir sorun kalmıştı: Romulus Augustulus'un olağan dışı konumu. Roma İmparatorluğu'nun merkezi uzun süreden beri garip bir fosilleşme süreci yaşamakta, barbar bir komutan ya da kralın atadığı bir kişi tarafından yönetilmekteydi. Küçük Romulus bu durumu daha da ötelere taşıdı. Kendisi on altı yaşında bir delikanlı, yolsuzluğa bulaştığı için Odovacar tarafından alaşağı edilmiş bir ordu komutanının oğluydu. İtalya dışında hiçbir yerde yetkisi yoktu ve içerde de her şey Odovacar'ın denetimi altındaydı. Yasal açıdan, eğer böyle bir şey söz konusu ise, her şey gerçekte, makamı Romulus'la babası tarafından gasp edilen ve doğu imparatoru tarafından tanınan son batı imparatoru olan Julius Nepos'a aitti. Bu nedenle Romulus'un varlığını sürdürmesine ne gerek vardı? Hatta onun yerine geçecek kişiyi belirlemeye dahi gerek yoktu. İyisi mi onu Campania'daki ailesinin yanına göndermeli, kendisine uygun bir maaş bağlanarak orada sakince yaşaması sağlanmalıydı.

Odovacar gene de temkinli davranarak doğu imparatoru Zeno'ya bir elçi gönderdi. Alman asıllı kral İtalya'daki gün-

lük işleri yoluna koyarken Zeno imparatorluğun her iki bölümünün egemenliğini üstlenemez miydi? Bu öneri bir ikilem içermekteydi. Zeno için Romulus'u tahtan indirmek bir sorun olmazdı; Konstantinopolis onu zaten imparator olarak tanımamıştı. Asıl sorun Nepos'tu. Nepos, batıda iktidarın Alman asıllı krala geçmesini onaylayan, batı imparatorluğunun resmen sonunu getiren kişi olmak istemiyordu. Neyse ki şans eseri bir çözüme ulaştı.

Zeno'nun elinde Nepos'tan gelen bir mektup vardı. Tacı gasp edilmiş batı imparatoru, Zeno'ya yazdığı mektupta yeniden iktidar olmak, batıdaki Roma devletini yeniden kazanmak için yapacağı son bir girişimde kendine yardımcı olmasını istiyordu. Zeno bir süre düşündükten sonra ustalıkla yan çizerek iki öneride bulundu. Odovacar'a kralın Nepos'a dostluk elini uzatması gerektiğini, çünkü resmen son batı imparatorluğu tahtında oturan kişinin Odovacar'ın yasal konumunu tanıyacak tek insan olduğunu bildirdi. Nepos'a ise onun batıyı yeniden kazanması için yardımcı olamayacağını yazarak özür diledi. Böyle bir girişimin boşuna olacağını ima etti. Böylece Zeno, açıkça belirtmese bile, batı imparatorluğunun kaybedilmiş olduğunu ve Odovacar'ın iktidarda bulunduğunu kabullenmiş oldu.

İtalya'da Romulus tahttan indirildikten sonra Odovacar son düzenlemelerine başladı. Batı Roma imparatorunun tören giysileri ne olacaktı? Bunları giymeye hiç niyeti yoktu. O bir Augustus değildi; bu üstleneceği bir rol olmadığı gibi gücünün temelini de oluşturmuyordu. Kendisine kral denmesinden mutluydu. Hayır, bu giysilere sahip olması gereken imparator Zeno idi. Bir haberci, imparatorluk giysilerini, tacı ve mor pelerini Konstantinopolis'e götürmek üzere görevlendirildi.

Odovacar bu durumu çok önemsemiş ya da uğursuz bir işaret olarak algılamış olabilir; belki de ileride başka bir imparatorun başa geçeceğini düşünerek teselli bulmuş olabilir. Bir gün böyle bir lider ortaya çıkabilirdi ama şimdi, özellikle kendi İtalya'sında böyle birine ihtiyaç yoktu. Bir Augustus'un temsil ettiği kadim Roma yetkesi, bir imparatorluğu yaratıp yüzyıllarca yönetmişti ve bu imparatorluk simgelerinde somutlaşan bir iktidar, hiç değilse şimdilik, batıyı terk etmekteydi.

FOTOĞRAFLAR



(*Solda*) MÖ üçüncü yüzyıla ait bronz bir büst. Bu büstün Roma tarihindeki ilk devrimden sorumlu olan kişiye yani Lucius Junius Brutus'a ait olduğu sanılmaktadır. Brutus MÖ 509'da Mağrur Tarquinius'a karşı yapılan bir darbeye önderlik etmişti. Önderlik ettiği soylulardan oluşan grup Roma'nın son kralını ülkeden kovmuş ve Roma cumhuriyetini kurmuştu.

(*Sağda*) Bir Romalı aristokratın, kendisini atalarının zaferlerini taklit etmek zorunda hissetmesi, imparatorluğu inşa eden Romalı seçkinlerin en önemli motivasyonlarından biriydi. MÖ birinci yüzyıla ait bu heykel atalarının peşinden giden Romalı bir aristokratı betimliyor.



(*Üstte*) Kartaca kalıntıları. MÖ üçüncü yüzyıl. Kartaca Romalılara Akdeniz'de en büyük rakip olan imparatorluğun başkentiydi. Bu kentin sistemli şekilde yok edilmesi Roma İmparatorluğu'nun inşasında çok önemli bir aşama olmuştur.

(*Solda*) Arazilerin yeniden dağıtılması Tiberius Graccus'un MÖ 130'lardaki reformlarının en önemli öğesiydi. İtalya'nın kuzeyindeki Imola kentini gösteren bu hava fotoğrafı ikinci yüzyıldaki parselasyonun nasıl da korunduğunu bize anlatıyor.



(*Üsttte*) Jean-François-Pierre Peyron'un *Graccilerin Annesi Cornelia* adlı tablosu (1781). Soylu bir kadın olarak doğan Cornelia, Roma'nın bir imparatorluğa dönüşmesinin meyvesi olan zenginliği elinin tersiyle itmesiyle ünlüydü. Burada bir konuğuna, sahip olduğu yegâne "mücevherlerin" oğulları olduğunu söylemektedir.

(*Altta*) Cumhuriyetin son 150 yılı içerisinde şiddetli mücadelelere sahne olmuş ünlü Roma Forum'u. Gracchus kardeşlerin, Sezar ve Pompey'in kavgaları bu meydanda gerçekleşmişti.




(*Üstte*) İki büyük general ve müttefikin büstleri. Sağda Pompey ve solda Sezar. Pompey'in yüzünde gülünç bir ifade olsa da saç kesiminin Büyük İskender'inkini andırdığı gözden kaçmaz. Buna karşın Sezar'ın büstü, onun cumhuriyete son verip imparatorluk çağını başlatan soğuk ve kurnaz karakterini yansıtmaktadır.

(*Altta*) Lionel Royer'ın *Vercingetorix Silahlarını Sezar'ın Ayakları Dibine Atıyor* adlı tablosu (1899). Vercingetorix'in yenilmesi Galya'nın fethinin tamamlanmak üzere olduğunun işaretiydi.







(*Üstte*) Vincenzo Camuccini'nin *Sezar'ın Ölümü* adlı tablosu (1798). Sezar'ın cansız vücudu rakibi Pompey'in heykelinin önüne yığılıyor. Başlarına bir kralın tebelleş olmasından korkan sözde "kurtarıcılar" Sezar'ı öldürmeyi başarsalar da tek adam yönetimi eğilimini durdurmayı başaramadılar.



(*Üstte ve solda*) MS birinci yüzyılın başlarına ait bu Augustus heykelleri bir imparator kültü ve ideolojisinin inşasında çok önemli rol oynadı. Bu imgeler Augustus'un hem yarı-tanrı bir başkomutan hem de dinsel erdemleri, sofuluğu ve geleneksselliği kendi vücudunda somutlaştıran bir lider olduğu mesajını veriyordu.

(*Üstte*) Bir fırıncı ve karısını gösteren MS birinci yüzyıla ait bir portre. Bu çiftin kendilerini edebiyatın simgeleriyle resmettirmiş olması ilginçtir; kadın elinde bir kalem, adamsa bir parşömen tutmaktadır. Yine de resim Vergilius, Horace ve Propertius gibi klasik Latin şairlerini okuyup okumadıkları hakkında bize ipucu vermez.

(*Sağda*) 17 yaşındaki Neron'u annesi Agrippina ile birlikte gösteren, MS 54 yılına ait şaşırtıcı bir sikke. Portrelerin etrafında isimler rahatça okunabiliyor. Roma tarihinde ilk ve son kez bir kadına sikkelerin üstünde yer alma ayrıcalığı tanınması bu kadının imparator üzerindeki nüfuzunun da bir işaretiydi.



(*Sağda*) Augustus'un Roma Kenti yakınlarındaki Prima Porta'da bulunan kır evinden bir bahçe freski. MÖ birinci yüzyıl. Bu sofistike resim evin dışındaki ortamı evin içinde yeniden yaratmayı amaçlamış olsa gerek.



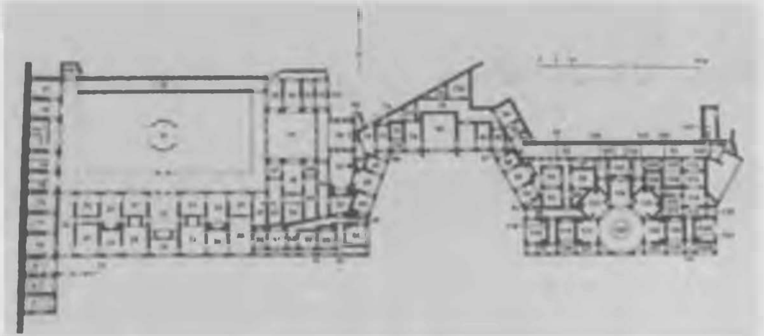


(*Üstte*) Pompeii kentinden, savaş arabası yarışlarını gösteren bir fresk. Neron Kırmızılar, Maviler, Beyazlar ve Yeşiller adını taşıyan dört takım arasında yapılan bu yarışların bir fanatiğiydi. Tıpkı bugün gibi o günlerde de takımlarının adını mezar taşlarına ya da tişörtlerine yazdıran fanatikler ve onlarla alay eden züppeler vardı.

(*Altta*) Neron'un saltanatı sırasında MS 59'da Pompei'deki amfiteatrda çıkan olaylara ilişkin bir resim. Pompeililer ve komşu kent Nuceira'dan gelen ziyaretçiler arasında çıkan çatışmalar senatonun Pompei'de gladyatör dövüşlerini on yıl boyunca yasaklamasıyla sonuçlanmıştı.

(*Üstte*) Neron'un Altın Evi'nin sıva kaplı tavanını süsleyen, MS 65 yılı civarına ait şık bir fresk. Roma Kenti'nin ortasına inşa edilmiş bu saray şu tür iğneleyici duvar yazılarına esin kaynağı olmuştu: "Bütün Roma Kenti tek bir eve dönüşecek. Romalılar, bu ev Veii'yi de yutmadan Veii'ye göç edin!" Bu resimlerin yeniden keşfedilmesi Raphael gibi Rönesans ressamlarını etkilemişti.

(*Altta*) Altın Ev'in alt katlarından birini gösteren bir plan. Bu kalıntılar Trajan hamamlarının altında bulunmuş ve son zamanlarda restore edilmiştir.





(*Solda*) Senatör, filozof, tiyatro yazarı, hicivci ve Neron'un öğretmeni Seneca'nın büstü. Onun en önemli felsefi eseri Neron'a mutlak iktidarını "ılımlı" şekilde kullanmasını öğütlüyordu. Fakat kendisi Neron'a "zorbalığı" öğretmekle eleştiriliyordu.

(*Üstte*) Yunan tiyatro yazarı Menander tarafından kaleme alınmış bir oyunun bir sahnesini gösteren bir mozaik panel. Roma tarihinin büyük kısmı boyunca Yunan kültürü çok önemli bir rol oynadı. Romalılar Yunan kültürünü hem çok önemsiyor hem de onu yozlaşmış ve kadınsı buluyor, bu uygarlığın çöküşünden sorumlu tutuyorlardı.



(*Sağda*) İmparator Vespasian'ın sağlığında yapılmış bir büstü. Neron'un müthiş savurganlıklarından sonra Vespasian namuslu bir para politikasına dönülmesi gerektiğini savıındu. Yeni koyduğu vergilerden biri idrar vergisiydi. Oğlu böyle bir vergiden gelir elde etmenin şerefsizlik olduğunu söyleyince, Vespasian eline birkaç tane altın sikke almış ve "Bak oğlum, kokuyorlar mı?" diye sormuştu.

(*Altta*) Titus Zafer Takı'ndan bir kabartmalı panel. MS 66-70 yıllarındaki Yahudi ayaklanmasının vahşi biçimde bastırılması ve Kudüs'teki Tapınağın yağmalanmasından sonra Roma götürülen kutsal hazineleri betimlemektedir.



(*Üstte*) Yahudi isyancıların Romalılara karşı en son savaşlarını verdikleri Masada Kalesi. MS 74'te Romalı komutan Flavius Silva bu kaleyi kuşatmış ve etrafına bir duvar örmüştü. Komutan resmin solunda görülen kuşatma rampasını inşa edip en nihayetinde kente girmeyi başardıktan sonra bir kadın ve dört çocuğu hariç herkesin intihar etmiş olduğunu görmüştü.

(*Altta*) Segovia sukemeri. Bu yapı İmparatorluğun en güçlü zamanında, muhtemelen Trajan'ın saltanatı döneminde inşa edilmişti. Roma mühendisliğinin doğayı kendi iradesine göre biçimlendirme arzusunun bir göstergesi olan bu sukemeri kente 15 kilometre öteden su taşıyordu.



(*Üstte*) Tunus'tan dördüncü yüzyıla ait bir Roma yer mozaiği. Eser, Roma Afrika'sında bulunan bir çiftlikteki yaşamı betimlemektedir.

(*Sağda*) Roma İmparatorluğu'nun coğrafi kapsamının çok çok geniş olması, arenalara sayısız egzotik hayvanın getirilmesi sonucunu doğuruyordu. Dördüncü yüzyıla ait Sicilya meşeli bu mozaik, bir Afrika antilobunun bir Roma ticaret gemisine yüklenişini gösteriyor.



(*Üstte*) Hadrian Duvarı. Bu yapı, düşman saldırılarına karşı koymaktan çok, iletişim kurma, gözlem yapma, ticareti ve göçü kontrol etme amacıyla inşa edilmişti.



(*Sağda*) Togasının bir ucunu başına örtmüş, sakallı Marcus Aurelius, bu ikinci yüzyıla ait kabartmada halk önünde bir boğa kurban ediyor. Augustus'un zamanından bu yana imparator aynı zamanda başrahipti.





(*Üstte*) İngiltere'nin Dorset yöresindeki bir villada keşfedilmiş, dördüncü yüzyıl ortalarına ait bir mozaik belki de İsa'nın günümüze ulaşmış en eski imgesini içermektedir. Figürün başının hemen arkasında İsa'nın Yunanca yazılışının ilk harfleri olan XP (Hi-Ro) açıkça görülüyor. Yunan mitolojisinde sonsuz yaşamın simgesi olan nar ile Hıristiyanlığın ölümsüz olacağı vurgulanmak istenmiş olmalıdır.

(*Üstte*) İmparator Konstantin'in başı. Bu baş bir zamanlar dev bir heykelin omuzları üstünde durmaktaydı. Bu heykelin dev boyutları ve sadeliği otokratik iktidarın büyüklüğünü ve otoritesini simgelemektedir.

(*Sağda*) Stilicho, karısı Serena ve oğlu Eucherius'u betimleyen fildişi bir diptik. Stilicho zirveye yükselmiş barbar kökenli ikinci kuşak bir Romalıydı. I. Theodosius'un ölümünden sonra batı imparatorluğunun en yetenekli generali ve en etkili yöneticisi oldu.





(*Üstte*) Gala Placidia'nın Ravenna'daki mezarı. Galla Placidia Roma İmparatoru Honorius'un kız kardeşi, Gotları rehinesi ve Roma'yı MS 410'da yağmalayan Alaric'in kardeşi Got lideri Athaulf'un karısıydı. Daha sonra kocasının yenilmesine sebep olan Flavius Constantius ile evlenmek zorunda bırakıldı.

(*Altta*) Thomas Cole'un *İmparatorluğun Gidişatı* adlı beş tabloluk eserinin "Yıkım" adlı bölümü. Bu hayali ve mecazi resmin sadece Roma'yı değil on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sini hatta Amerika'sını ima ettiği düşünülmektedir.

NOTLAR

I. ROMA'NIN YEDİ TEPESİ

1. Virgil, *Georgics*, Book 4. 8ff.
2. A.g.e., 73-4
3. Peter Jones ve Keith Sidwell ed.), *The World of Rome: An Introduction to Roman Culture* Cambridge, 1997), p.7.
4. Polybius, *Histories*, Book 6.52.
5. Livy, Book 1, 32.

II. DEVRİM

1. Polybius, *Histories*, Book 6, 54.
2. A.g.e., 53.
3. Polybius, *Histories*, Book 1. 1.
4. A.g.e., 20 & 59.
5. Livy, Book 21. 35.
6. Livy, Book 26.11.
7. Peter Jones ve Keith Sidwell (ed.), *The World of Rome: An Introduction to Roman Culture* (Cambridge, 1997) s.20-1.
8. Appian, *Roman History*, Book 8.116.
9. *Polybius, Histories, Book 36. 9.*
10. Sallust, *Conspiracy of Catiline*, 10.
11. Appian, *Roman History*, Book 8. 69; W.V. Harris, "Roman Expansion in the West", A.E. Astin, F.W. içinde. Walbank, M.W. Frederiksen ve R.M. Ogilvie (ed.) *Cambridge Ancient History* (Cambridge, 1989). Cilt 8, s. 154.
12. Livy, *Peripchae*, 47; V.W. Harris, "Roman Expansion in the West" A.E. Astin, F.W. Walbank, M.W. Frederiksen ve R.M. Ogilvie (ed.) içinde. *Cambridge Ancient History* (Cambridge, 1989), cilt 8, s. 149

13. Appian, *Roman History*, Book 8. 81-3.
14. Polybius, *Histories*, Book 36. 2.
15. Pollybius, *Histories*, Book 31. 23.
16. Plutarch, *Life of Tiberius Gracchus*, 2.
17. Isidore, *Etymologies*, 2. 21. 4; Jones ve Sidwell, *World of Rome*, s. 106.
18. Appian, *Roman History*, Book 8. 128.
19. A.g.e., 129-30.
20. A.g.e., 130-1.
21. Homer, *Iliad*, Book 6. 448-9.
22. Appian, *Roman History*, Book 8. 132.
23. Plutarch, *Life of Tiberius Gracchus*, 4; Appian, *Roman History*, Book 8. 133.
24. Appian, *Roman History*, Book 8. 134
25. Plutarch, *Life of Tiberius Gracchus* 8; Mary Beard ve Michael Crawford, *Rome in the late Republic: Problems and Interpretations* (London, 1999), s. 55
26. Beard ve Crawford, *Rome in the Late Republic*, s. 14.
27. Sallust, *Conspiracy of Catiline*, Önsöz.
28. Appian, *The Civil Wars*, Book 1. 7.
29. Beard ve Crawford, *Rome in the Late Republic*, s. 69.
30. Livy, *Periochae*, 55.
31. Plutarch, *Life of Tiberius Gracchus*, 8.
32. A.g.e., 5.
33. A.g.e.; Appian, *Roman History*, Book 6. 80.
34. Cassius Dio, Book 24. 83; Cicero, *de haruspicum responsis*, 43.
35. Plutarch, *Life of Tiberius Gracchus*, 8.
36. A.g.e., 9.
37. Appian, *Civil Wars*, Book 1. 11.
38. Cicero, *pro Sestio*, 103; Appian, *Civil Wars*, Book 1. 10.
39. Plutarch, *Life of Tiberius Gracchus*, 12.

40. A.g.e., 14.
41. A.g.e.,
42. A.g.e., 16.
43. A.g.e., 17.
44. A.g.e., 18-19.
45. A.g.e., 19.

III. SEZAR

1. Cassius Dio, Book 43. 44.
2. Mary Beard ve Michael Crawford, *Rome in the Late Republic: Problems and Interpretations* (London, 1999), s. 5.
3. Valerius Maximus, Book 6. 2.
4. Plutarch, *Life of Caesar*, 4; Suetonius, *Life of Deified Julius Caesar*, 45.
5. Plutarch, *Caesar*, 4.
6. Suetonius, *Diefied Julius Caesar*, 10.
7. Cicero, *To Atticus*, 2. 1.
8. Plutarch, *Caesar*, 13.
9. Suetonius, *Deified Julius Caesar*, 18.
10. A.g.e., 22.
11. Cicero, *To Atticus*, 2. 19.
12. Cicero, *On the Consular Provinces*, 33.
13. Caesar, *Commentaries on the Gallic War*, Book 1. 14i.
14. A.g.e., 1.
15. Caesar, *Gallic War*, Book 4. 17.
16. Caesar, *Gallic War*, Book 7. 1; Cassiua Dio, Book 39.53.
17. Suetonius, *Deified Julius Caesar*, 26.
18. Sallust, *War with Jugurtha*, 86.
19. Plutarch, *Life of Pompey*, 52.
20. A.g.e., 53.
21. Sallust, *Histories*, Book 4. 69. 18; "Only a few prefer liberty, the majority seek nothing more than fair masters."
22. Plutarch, *Pompey*, 54.

23. Cicero'nun *Letters to Friends* adlı eserinde yer alan, Caelius'tan Cicero'ya mektup, 8. 1.
24. Caesar, *Gallic War*, Book 7. 1.
25. A.g.e., 4.
26. A.g.e., 8.
27. Plutarch, *Caesar*, 25.
28. Caesar, *Gallic War*, Book 7. 71.
29. Plutarch, *Caesar*, 15.
30. Caesar, *Gallic War*, Book 7. 86.
31. Plutarch, *Caesar*, 27.
32. Caesar, *Gallic War*, Book 7. 88.
33. Suetonius, *Deified Julius Caesar*, 25.
34. Plutarch, *Caesar*, 27.
35. Suetonius, *Deified Julius Caesar*, 26.
36. Caesar, *Gallic War*, Book 3. 10.
37. Cicero'nun *To Friends* adlı eserinde yer alan, Caelius'tan Cicero'ya mek tup, 8. 5.
38. Plutarch, *Pompey*, 55.
39. Cicero'nun *To Friends* adlı eserinde yer alan, Caelius'tan Cicero'ya mektup, 8. 8.
40. Plutarch, *Pompey*, 57.
41. A.g.e.
42. Cicero'nun *To Friends* adlı eserinde yer alan, Caelius'tan Cicero'ya mek tup, 8. 14.
43. Appian, *The Civil Wars*, Book 2. 30.
44. A.g.e., 31; Cicero, *To Atticus, 7. 8.*
45. *Caesar*, The Civil War, Book 1. 1.
46. Appian, *Civil Wars*, Book 12. 32.
47. A.g.e., 33.
48. Plutarch, *Caesar*, 32.
49. A.g.e., 32; Appian, *Civil Wars*, Book 2. 35.
50. Suetonius, *Deified Julius Caesar*, 32.

51. Cicero'nun *To Atticus* eserinde yer alan Sezar'dan Cicero'ya mektup, 9. 7.
52. Cicero, *To Atticus*, 8. 13.
53. Cassius Dio, Book 41. 5.
54. Plutarch, *Caesar*, 33.
55. Lucan, *Civil War*, Book 2. s. 22.
56. Plutarch, *Pompey*, 61.
57. Cicero, *To Atticus*, 8. 2; 9. 18.
58. Plutarch, Caesar, 34; Cicero, *To Friends*, 214. 8; Cassius Dio, Book 41. 9:
59. Caesar, *Civil War*, Book 1. 26.
60. A.g.e., 26.
61. A.g.e., 26-8.
62. A.g.e., 29; Plutarch, *Caesar*, 35.
63. Lucan, *Civil War*, Book 3. s. 110.
64. Caesar, *Civil War*, Book 1. 32-3.
65. Plutarch, *Caesar*, 35.
66. Caesar, *Civil War*, Book 3. 3.
67. Suetonius, *Deified Julius Caesar*, 58.
68. Caesar, *Civil War*, Book 3. 48.
69. Plutarch, *Caesar*, 41.
70. A.g.e., 41.
71. Caesar, *Civil War*, Book 3. 85; Plutarch, *Pompey*, 68.
72. Lucan, *Civil War*, Book 7. 257; Plutarch, *Caeasar*, 42.
73. Lucan, *Civil War*, Book 7. 319.
74. Caesar, *Civil War*, Book 3. 91.
75. Plutarch, *Caesar*, 45.
76. Plutarch, *Pompey*, 72.
77. Caesar, *Civil War*, Book 3, 99; Plutarch, *Caesar*, 46; Suetonius, *Deified Julius Caesar*, 75.
78. Plutarch, *Pompey*, 80; Plutarch, *Caesar*, 48.
79. Plutarch, *Caesar*, 67.

IV. AUGUSTUS

1. Suetonius, *Life of the Deified Augustus*, 79.
2. Suetonius, *Life of the Deified Julius Caesar*, 88.
3. Suetonius, *Deified Augustus*, 10.
4. Cassius Dio, Book 47. 3; Appian, *The Civil Wars*, Book 4. 5. Augustus'un diğer gaddarca davranışları için bkz. Suetonius, *Deified Augustus*, 15.
5. Cassius Dio, Book 51.1.
6. Suetonius, *Deified Augustus*, 35; Cassius Dio, Book 54. 18.
7. Suetonius, *Deified Augustus*, 101.
8. Keith Hopkins, "Taxes and Trade in the Roman Empire (200 BC to Ad 400)", *Journal of Roman Studies 70* (1980), s. 101-25.
9. Suetonius, *Deified Augustus*, 23.
10. Augustus, *My Achievements*, 26.
11. Suetonius, *Deified Augustus*, 28.
12. A.g.e., 29.
13. A.g.e., 30.
14. Suetonius, *Life of the Deified Claudius*, 21.
15. Suetonius, *Deified Augustus*, 69.
16. A.g.e., 99.
17. Strabo, *Geography*, Book 5. 3. 9.

V. NERON

1. Peter Jones ve Keith Sidzell (edl.) *The World of Rome: An Introduction to Roman Culture* (Cambridge, 1997) s. 60
2. Miriam Griffin, *Nero: The End of a Dynasty* (London. 1984), s. 189
3. David Shotter, *Nero* (London, 2005), s. 5.
4. Seneca, *The Pumpkinification of the Divine Claudius*, 10.3-14.1
5. Tacitus, *The Annals of Imperial Rome*, Book 12. 68.

4\. Suetonius, *Life of Nero*, 28.

7\. Tacitus, *Annals*, Book 13. 14.

8\. A.g.e., 16.

9. Tacitus, *Annals*, Book 14. 1.
10. Seneca, *On Clemency*, 1. 1. 1.
11. Griffin, *Nero*, s.66.
12. Suetonius, *Nero*, 26.
13. A.g.e., 20; Pliny the Elder, *Natural History*, Book 19. 108; Book 28. 237.
14. Cornelius Nepos, *Lives*, önsöz; Tacitus, *Annals*, Book 14. 20; Griffin, *Nero*, s. 41.
15. Cassius Dio, Book 61. 17.
16. Cassius Dio, Book 62. 13.
17. Tacitus, *Annals*, Book 14. 56.
18. Cassius Dio, Book 62. 28.
19. Tacitus, *Annals*, Book 14. 60.
20. Cassius Dio, Book 62. 15i.
21. Suetonius, *Nero*, 31; Tacitus, *Annals*, Book 15. 42.
22. Suetonius, *Nero*, 31.
23. Martial, *Book on the Spectacles*. 2.4; Suetonius, *Nero*, 39; Suetonius, *Life of the Deified Vespasian*, 9.
24. Tacitus, *Annals*, Book 15. 44.
25. A.g.e., 45.
26. Suetonius, *Nero*, 31.
27. Griffin, *Nero*, s. 205ff.
28. Tacitus, *Annals*, Book 15. 58.
29. A.g.e., 66.
30. Tacitus, *Annals*, Book 16. 5.
31. Cassius Dio, Book 62. 28.
32. Cassius Dio, Book 63. 1.
33. Griffin, *Nero*, s. 205.
34. Cassius Dio, Book 62. 28.
35. Tacitus, *Histories*, Book 2. 8. Bu, Neron'un ölümünden sonra bile sıradan Roma vatandaşları tarafından ne kadar sevildiğini göstermekte; ölen imparatorun kendisi olduklarını iddia eden sahtekarlar bile büyük heyecanla karşılandı.

36. Cassius Dio, Book 63. 12.
37. A.g.e., 18.
38. A.g.e., 13; Suetonius, *Nero*, 28.
39. Mary Beard, *The Parthenon* (London, 2002), s. 108.
40. Cassius Dio, Book 63. 21.
41. Suetonius, *Nero*, 41.
42. A.g.e., 44.
43. Yaşlı Pliny, *Natural History*, Book 18. 35.
44. Suetonius, *Nero*, 47.
45. Tacitus, *Histories*, Book 1. 72.
46. Suetonius, *Nero*, 48.
47. A.g.e., 49.
48. Tactius, *Histories*, Book 1. 16.
49. *Law on the Power of Vespasian*, in Hermann Dessau (ed.), *Inscriptiones Latinae Selectae* (Berlin, 1892-1916), no. 244, AD 69/60
50. Griffin, *Nero*, s. 207.

VI. AYAKLANMA

1. E. Mary Smallwood (ed.), *The Jewish War* (London, 1981), s. 463.
2. Martin Goodman, *The Ruling Class of Judaea: The Origins of the Jewish Revolt Against Rome, AD 66-70* (Cambridge, 1987), s. 115.
3. The Acts of the Apostles 25:22; G. Woolf (ed.), *The Cambridge Illustrated History of the Roman World*, (Cambridge, 2003), s. 350.
4. Josephus, *The Jewish War*, Book 2. 266.
5. Barbara Levick, *Vespasian* (London, 1999), s. 25; Josephus, *Jewish War*, Book 2. 197.
6. Cicero, *On the Manilian Law*, 65.
7. Woolf, *Illustrated History of the Roman World*, s. 350.
8. Neil Faulkner, *Apocalypse: The Great Jewish Revolt Against Rome, AD 66-73* (Stroud, 2002), s. 47-50. Faulkner Yahudi

köylülerin yıllık gelirlerinin en az yüzde 15'ini Romalılara ödediğini tahmin ediyor (s. 61).

9. Cassius Dio, Book 63.22; Pliny the Elder, *Natural History,* Book 18. 35.
10. Josephus, *Jewish War,* Book 2. 277.
11. A.g.e., 326.
12. A.g.e., 342.
13. A.g.e., 546; Fergus Millar, *The Roman Near East, 31 BC-AD 337* (Cambridge, Mass.; London, 1993), s. 71
14. Josephus, *Jewish War,* Book 2. 562.
15. Goodman, Ruling *Class of Judaea,* s. 177.
16. Suetonius, *Life of the Deified Vespasian,* 10, 4.
17. A.g.e., 1 & 4; Tacitus, *Histories,* Book 2. 76.
18. Suetonius, *Life of the Deified Titus,* 3, 8.
19. Josephus, *Jewish War,* Book 2. 585.
20. A.g.e., 614.
21. Tacitus, *Histories,* Book 5. 11.
22. Josephus, *Jewish War,* Book 3. 62.
23. A.g.e., 135, 406.
24. A.g.e., 245.
25. A.g.e., 383.
26. A.g.e., 403.
27. A.g.e., 536.
28. Josephus, *Jewish War,* Book 4. 121.
29. A.g.e., 318.
30. Goodman, *Ruling Class of Judaea,* s. 180.
31. Tacitus, *Histories,*Book 1. 4.
32. Suetonius, *Life of Vitellius. 16-17.*
33. Goodman, *Ruling Class of Judaea,* s. 231ff.
34. Josephus, *Jewish War,* Books 5-7. Burada MS 70 yılının Mart ve Eylül ayları süresince devam eden Kudüs kuşatması anlatılmakta.
35. Josephus, *Jewish War,* Book 5. 451.

36. A.g.e., 365.
37. A.g.e., 466ff.
38. A.g.e., 503.
39. Josephus, *Jewish War,* Book 6. 110.
40. A.g.e., 241.
41. A.g.e., 316.
42. A.g.e., 333.

VII. HADRİAN

1. Genç Pliny, *Panegyric,* 4.
2. Cassius Dio, Book 68. 29.
3. Cassius Dio, Book 69. 2.
4. Danny Danziger ve Nicholas Purcell, *Hadrian's Empire: When Rome Ruled the World* (London, 2005), s. 15. Hadrian'ın kişiliğinin çağdaş anlatımı.
5. Imperial History, *Life of Hadrian,* 11.
6. Danziger ve Purcell, *Hadrian's Empire,* s. 178.
7. A.g.e., s.177
8. Pliny the Younger, *Letters,* 1. 10. 9.
9. Imperial History, *Life of Hadrian,* 19.
10. Tacitus, *Agricola,* 21.
11. Cassius Dio, Book 69. 8
12. Robin Lane Fox, *The Classical World: An Epic History from Homer to Hadrian* (London, 2005), s. 595.

VIII. KONSTANTİN

1. Pliny the Younger, *Letters,* 10.96.
2. A.g.e.
3. Peter Brown, *The Rise of Western Christendom* (Oxford, 2002), s. 18; Keith Hopkins, *Journal of Early Christian Studies* 6 (1998), s. 185-226.
4. Mary Beard, John North ve Simon Price, *Religions of Rome* (Cambridge, 1998), cilt 1, s. 365.

5. Averil Cameron, *The Later Roman Empire* (London, 1993), s. 33-7.
6. A.g.e., s. 42.
7. Peter Jones ve Keith Sidwell (ed.), *The World of Rome: An Introduction to Roman Culture* (Cambridge, 1997), s. 172-4.
8. Eusebius, *Church History*, Book 8. 2; Cameron, *Later Roman Empire*, s. 44.
9. Cameron, *Later Roman Empire*, s. 32.
10. Lactantius, *On the Deaths of the Persecutors*, 24; Zosimus, *New History*, Book 2. 8. Konstantin'in fiziksel görünümü için bkz. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 1. 19.
11. Lactantius, *Deaths of the Persecutors*, 44; Zosimus, *New History*, Book 2. 14.
12. Eusebius, *Church History*, Book 8. 16.,
13. Roma'daki Konstantin Kemerindeki yazıt; Eusebius, *Life of Constantine*, Book 1. 27.
14. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 1. 34-6.
15. Cameron, *Later Roman Empire*, s. 7; Beard, North ve Price, *Religions of Rome*, cilt 1, s. 364.
16. Latin Panegyrics, 9 (12). 3. 3, 5. 1-2. Zosimus, (*New History*, Book 2 15) daha abartılı rakamlar vermekte: Maxentius'un 170.000 piyade ve 18.000 süvarisine karşı Konstantin 70.000 piyade ve 8000 süvariye sahipti.
17. Lactantius, *Divine Institutes*, 1.
18. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 1. 37; Lactantius, *Deaths of Persecutors*, 44.
19. Zosimus, *New History*, Book 2. 15; Eusebius, *Life of Constantin*, Book 1. 38
20. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 1. 28; Sozomen, *Church History*, Book 1. 3.
21. Sembolun modern yorumu için *bkz.* Averil Cameron ve Stuart G.Hill, *Eusebius: Life of Constantine* (Oxford, 1999), s.207-10.

22. *Latin Panegyrics,* 7 (6). 21.
23. Eusebius, *Life of Constantine,* Book 1.30.
24. Zosimus, *New History,* Book 2. 16.
25. Eusebius, *Life of Constantine,* Book 1. 39. Askerlerin Roma halkına dağıttığı paralar Konstantin Kemerindeki kabartmalarda kayıtlıdır.
26. *Latin Panegyrics,* 12 (9). 19; Zosimus, *New History,* Book 2. 29; Eusebius (*Life of Constantine,*Book 1. 48) Konstantin'in ilahlara kurban kesmediği tarih olarak 312'yi değil, 315'i (İmparatorluğunun onuncu yıldönümünü kutlamak için Roma'ya dönüş tarihi) belirtmekte.
27. Timothy Barnes, *Constantine and Eusebius* (Cambridge, Mass.; London, 1981), s. 44.
28. Lactantius, *Deaths of Persecutors,* 48.
29. A.g.e., 46.
30. Eusebius, *Church History,* Book 10. 7.
31. Beard, North ve Price, *Religions of Rome,* cilt 1, s. 369
32. A.g.e., s. 368-9.
33. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL),* cilt 26, no. 206.
34. Beard, North ve Price, *Religions of Rome,* cilt 1, s. 370.
35. Cameron, *Later Roman Empire,* s. 8.
36. Eusebius, *Life of Constantine,* Book 1. 49-50.
37. Zosimus, *New History,* Book 2.18-20.
38. Eusebius, *Life of Constantine,* Book 4. 29; Cameron, *Later Roman Empire,* s. 57.
39. Eusebius, *Life of Constantine,* Book 4. 28
40. Peter Heather, "Senators and Senates" Averil Cameron ve Peter Garnsey (ed.) *Cambridge Ancient History* (Cambridge, 1997), cilt 13, s. 184-210.
41. Philostorgius, *Ecclesiastical History,* Book 5. 2.
42. Eusebius, *Life of Constantine,* Book 2.2.

43. Lactantius, *Divine Institutes*,1; Eusebius, *Life of Constantine*, Book 2. 3.
44. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 2. 4.
45. A.g.e., 5.
46. A.g.e., 4; Zosimus, *New History*, Book 2. 22.
47. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 2. 12.
48. A.g.e., 16.
49. A.g.e., 18.
50. Zosimus, *New History*, Book 2. 28.
51. A.g.e.
52. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 2. 24-42.
53. Beard, North ve Price, *Religions of Rome*, cilt 1, s. 373-5, 382; Naphtali Lewis ve Meyer Reinhold (ed.),*Roman Civilization: Selected Readings* (New York, 1990), cilt 2, no. 180; Cameron, *Later Roman Empire*, s. 57
54. Eusebius, *Life of Constantine*, Book 3. 10.
55. Beard, North ve Price, *Religions of Rome*, cilt 1, s. 371.
56. Cameron, *Later Roman Empire*, s. 63-4.

IX. ÇÖKÜŞ

1. Bu görüş daha yakın zamanlarda ve daha inandırıcı olarak Peter Heather'ın *The Fall of the Roman Empire* eserinde ileri sürülmektedir (London, 2005).
2. Gotların MS 376'da Roma İmparatorluğu'na sığınma istekleri Ammianus Macellinus'un 31. kitabında yer alıyor; bu MS 354-376 döneminin en detaylı ve canlı anlatımıdır.
3. Ammianus Macellinus, Book 31. 2.
4. A.g.e., 4; Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 158.
5. Ammianus Macellinus, Book 31. 4.
6. A.g.e., 12.
7. Heather, *Fall of the Roman Empire*, s.72-3.
8. Claudian, *Against Rufinus*, 2. 4-6; Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 217.

9. Zosimus, *New History*, Book 5, 29; Heather, *Fall of the Roman Empire*, s.215-16.
10. Zosimus, *New History*, Book 5. 29. Zosimus altıncı yüzyılda yaşamış Doğu Romalı bir tarihçiydi ve onun *New History* adlı eserinin 5. ve 6. kitapları Roma'nın MS yağmalanmasını oldukça geniş biçimde anlatmaktadır. En önemlisi de bugün elimizde kendilerine dair pek az belge bulunan çağdaşları Eunapius ve Olympiodorus'tan yararlanmıştır.
11. A.g.e.
12. A.g.e., 32.
13. Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 67-72.
14. Zosimus, *New History*, Book 5. 14.
15. A.g.e., 33.
16. A.g.e., 34.
17. A.g.e.
18. A.g.e., 35.
19. A.g.e., 34. (Olympiodorus'un *Histories* eserinin 17. Bölüm'üne dayanarak.)
20. A.g.e., 39.
21. A.g.e., 40.
22. A.g.e., 41.
23. A.g.e., 45.
24. A.g.e., 46.
25. Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 227.
26. Zosimus, *New History*, Book 6. 1.
27. Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 222.
28. Zosimus, *New History*, Book 5. 48.
29. A.g.e., 48-9.
30. A.g.e., 50.
31. A.g.e., 51.
32. Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 228-9.
33. Sozomen, *Church History*, Book 9. 9. Bir başka öykü de Procopius'un *History of the Wars* eserinde yer almaktadır, Nook 3. 2. 7-39.

34. Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 227.
35. Alaric'in Roma'yı talan etmesiyle ilgili kaynaklar Pierre Courcelle'in *Histoire littéraire des grandes invasions germanique* adlı eserinde karşılaştırılmakta. (Paris, 1964), s. 45-55.
36. Jerome, *Commentary on Ezekiel*, Book 1, Önsöz.
37. Augustine,. *City of God*, Book 2. 29; Heather, *Fall of the Roman Empire*, s. 229-32.
38. Heather *Fall of the Roman Empire*, s. 246-8.
39. A.g.e., s. 138-40.

KAYNAKLAR

Önsöz

Woolf, G. (ed.), *The Cambridge Illustrated History of the Roman World* (Cambridge, 2003)

Cornell, T.J., *Beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars* (Londra, 1995)

Woolf, G., *Et Tu Brute? The Murder of* Caesar and Political *Assassination* (Londra 2006)

Wyke, M., *Projecting the Past: Ancient Rome, Cinema and History* (New York; Londra 1997)

Hopkins, Keith and Beard, Mary, *The Colosseum* (Londra, 2005)

Bowman, A. K., *Life and Letters on the Roman Frontier: Vindolanda and its People* (Londra, 2003)

Antik Kaynaklar

Cicero's Letters to Atticus (Londra, 1978)

Cicero's Letters to His Friends (Londra, 1978)

Tacitus, *The Annals of Imperial Rome* (Londra, 1989)

Petronius and Seneca, *The Satyricon, The Apocolocyntosis (The Pumpkinification of the Divine Claudius)*, (Londra, 1977)

Suetonius, *Lives of the Caesars* (Oxford, 2000)

Plutarch, *Fall of the Roman Republic* (Londra, 1972)

Caesar, *The Civil War* (Londra, 1967)

Josephus, *The Jewish War* (Londra, 1981)

I. ROMA'NIN YEDİ TEPESİ

Jones, Peter ve Sidwell, Keith (ed.), *The World of Rome: An Introduction to Roman Culture*, (Cambridge, 1997)

Woolf, G., (ed.), *The Cambridge Illustrated History of the Roman World* (Cambridge, 2003)
Hopkins, Keith, *Conquerors and Slaves* (Cambridge, 1978)
Griffin, Jasper, *Virgil* (Londra, 2001)
Jenkyns, Richard, *Virgil's Experience: Nature and History, Times, Names, and Places* (Oxford, 1998)

Antik Kaynaklar

Roma'nın erken tarihi için *bkz.* Penguin yayınlarından çıkan aşağıdaki çeviriler:
Polybius, *Histories, The Rise of the Roman Empire* (Londra, 1979)
Livy, *The Early History of Rome* (Bkz 1-5) (Londra, 2002)
Livy, *Rome and Italy* (Bkz. 6-10) (Londra, 1982)
Vergilis için bkz. *Georgics* (Oxford, 2006) ve *The Aeneid* (Londra, 1990)

II. DEVRİM

Tiberius Gracchus'un yaşamı hakkında en geniş bilgi için:
Richardson, Keith, *Daggers in the Forum: The Revolutionary Lives and Violent Deaths of the Gracchus Brothers* (Londra, 1976).
Diğer önemli kaynaklar:
Astin, A. E., *Scipio Aemilianus* (Oxford, 1967)
Stockton, David, *The Gracchi* (Oxford, 1979)
Astin, A. E., Wallbank, F. W., Frederiksen, ve M. W., Ogilvie, R. M. (edl.), *Cambridge Ancient History*, cilt 8: "Rome and the Mediterranean to 133 BC" (Cambridge, 1989)
Beard, Mary ve Crawford, Michael, *Rome in the Late Republic: Problems and Interpretations*, (Londra, 1999)
Brunt, P. A., *Italian Manpower* (Oxford, 1971)

Antik Kaynaklar

Roma'nın Akdeniz'i fethi için *bkz.*:
Polybius, *Histories: The Rise of the Roman Empire* (Londra, 1979)
Livy, *The War with Hannibal* (Books 21-30) (Londra, 1970)

Livy, *Rome and the Mediterranean* (Books 31-45) (Londra, 1976) Polybius, *The Histories* (Cambridge, Mass., 1922-27)
Appian, *Roman History* (Cambridge, Mass., 1912-13).
Tiberius Gracchus ile Gaius Gracchus'un yaşam öyküleri için *bkz.*:
Plutarch, *Makers of Rome* (Londra 1965)
Appian, *The Civil Wars* (Londra, 1996)
Gracchus kardeşlerle ilgili kaynaklar için en iyi başvuru:
Stockton, David, *From The Gracchi to Sulla: Sources for Roman History 133-80 BC* (Londra, 1981

III. SEZAR

Roma cumhuriyetinin çöküşüyle ilgili en kolay ulaşılabilecek, en iyi araştırılmış, heyecan verici kaynak için bkz.:
Holland, Tom, *Rubicon: The Triumph and Tragedy of the Roman Republic* (Londra, 2003)
Sezar'ın en güvenilir yaşam öyküsü için bkz.:
Gelzer, Matthias, *Caesar, Politician and Statesman* (Oxford, 1968)
Meier, Christian, *Caesar* (Londra, 1996)
Cumhuriyetin son dönemi için başvurulacak diğer önemli eserler:
Beard, Mary ve Crawford, Michael, *Rome in the Late Republic: Problems and Interpretations* (Londra, 1999)
Weinstock, Stefan, *Divus Julius* (Oxford, 1971)
Crook, J. A.; Lintott, Andrew; Rawson, Elizabeth (ed.) *Cambridge Ancient History*, cilt 9: "The Last Age of the Roman Republic, 146-43 BC" (Cambridge, 1989)

Antik Kaynaklar

Roma tarihinin bu dönemi ile ilgili çok zengin kaynaklar var.
Caesar'ın yazdıkları için *bkz.*:
Caesar, *The Gallic War* Oxford, 1996)
Caesar, *The Civil War* (Londra, 1967)
Cicero ve diğerlerinin o dönemdeki yazışmaları için bkz.:
Cicero's Letters to Atticus (Londra, 1978)
Cicero's Letters to his Friends (Londra, 1978)

Cicero, *Selected Letters* (Londra, 1986)
Pompey ve Sezar'ın yaşam öyküleri için *bkz.*:
Plutarch, *Fall of the Roman Republic* (Londra, 1972)
Suetonius, *Lives of the Caesars* (Oxford, 2000)
İmparatorluğun son yıllarıyla ilgili antik eserler için *bkz.*:
Appian, *The Civil Wars* (Londra, 1996)
Lucan, *Civil War* (Oxford, 1999)

IV. AUGUSTUS

Wallace-Hadrill, Andrew, *Augustan Rome* (Bristol, 1993)
Zanker, Paul, *The Power of Images in the Age of Augustus* (Ann arbour, 1988)
Beard, Mary; North, John; Price, Simon, *Religions of Rome*, cilt 1: "A History" (Cambridge, 1998)
Galinsky, Karl (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Augustus* (Cambridge, 2005)
Bowman, A. K.; Champlin, Edward, Lintott, Andrew (ed.), *Cambridge Ancient History*, cilt 10: "The Augustan Empire, 43 BC-AD 69" (Cambridge, 1996)
Syme, Ronald, *The Roman Revolution*, (Oxford, 1939)
Price, S. R. F., *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor* (Cambridge, 1984)
Jones, Peter ve Sidwell, Keith (ed.), *The World of Rome: An Introduction to Roman Culture*, (Cambridge, 1997)
Barchiesi, Alessandro, *The Poet and the Prince: Ovid and Augustan Discourse* (Berkeley, 1997)

Antik Kaynaklar

Augustus'un yaşamı ve saltanatıyla ilgili başlıca eski kaynaklar:
Suetonius, *Lives of the Caesars* (Oxford, 2000)
Cassius Dio, *The Roman History: The Reign of Augustus* (Londra, 1987)
Augustus'un hükümranlık dönemi için yazdığı (*My Achievements*) için *bkz.*:

Res Gestae Divi Augusti, The Achievements of the Divine Augustus, (ed.) P. A. Brunt ve J. M. Moore (Oxford, 1967). Bu eserde metnin orijinali, çevirisi ve açıklamalar bulunuyor.

Augustus dönemini her yönüyle ele alan kaynak için *bkz.*:

K. Chisolm ve J. Ferguson (ed.), *Rome: The Augustan Age, A Source Book* (Oxford, 1981)

V. NERON

Neron'un hükümranlığında yaşanan bunalımın mükemmel ve detaylı anlatımı için *bkz.*:

Griffin, Miriam T., *Nero: The End of a Dynasty* (Londra, 1984)

Neron'un yönetimiyle ilgili iki kısa bilgi için *bkz.*:

Shotter, David, *Nero* (Londra, 2005)

Malitz, Jürgen, *Nero* (Oxford, 2005)

Diğer önemli eserler:

Grant, Michael, *Nero* (Londra, 1970)

Champlin, Edward, *Nero* (Cambridge, Mass.; Londra 2003)

Becham, Richard C., *The Roman Theatre and its Audience* (Londra, 1991)

Becham, Richard C., *Spectacle Entertainments of Early Imperial Rome* (New Haven; Londra, 1999)

Antik Kaynaklar

Tacitus'un bu dönemle ilgili eserleri için aşağıdaki çevirilere *bkz.*:

Tacitus, *The Annals of Imperial Rome* (Londra, 1989)

Tacitus, *The Histories* (Londra, 1972)

Suetonius'un Neron'un yaşamı hakkında yazdıkları içln *bkz.*:

Suetonius, *Life of the Caesars* (Oxford, 2000)

Cassius Dio'nun Neron dönemiyle ilgili aktardıkları için Loeb Classical Library yayınına *bkz.*:

Cassius Dio, *Roman History*, cilt 8 (Cambridge Mass., 1925)

Seneca'nın *The Pumpkinification of the Divine Claudius* için *bkz.*:

Petronius ve Seneca, *The Satyricon, The Apocolocyntosis (The Pumpkinification of the Divine Claudius)* (Londra, 1977)

VI. AYAKLANMA

MS: 66-70 yıllarında Romalıların Yahudilerle savaş nedenlerinin en güvenilir ve kapsamlı anlatımı için *bkz.*:

Goodman, Martin, *The Ruling Class of Judaea:The Origins of the Jewish Revolt Against Rome, AD 66-70* (Cambridge, 1987)

Goodman, Martin, *The Roman World 44 BC-AD 180* (Londra, 1997)

Romalılarla Yahudilerin birinci ve dördüncü yüzyıldaki yeni bir tarihçesi, aynı yazar tarafından kolay anlaşılır bir dille Ocak 2007'de yayınlandı:

Goodman, Martin, *Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations* (Londra, 2007)

Öteki önemli eserler:

Millar, Ferguson, *The Roman Near East 31 BC-AD 337* (Cambridge, Mass.; Londra 1993)

Levick, Barbara, *Vespasian* (Londra, 1999)

Sanders, E. P., *Judaism: Practice and Belief* (S.C.M.P., 1992)

Faulkner, Neil, *Apocalypse: The Great Jewish Revolt Against Rome AD 66-73* (Stroud, 2002)

Woolf, G. (ed.), *The Cambridge Illustrated History of the Roman World* (Cambridge,2003)

Yahudi ayaklanmasının askeri cephesi (ve genel olarak Roma ordusu) için *bkz.*:

Peddie, John, *The Roman War Machine* (Stroud, 1994)

Gilliver, Catherine, *The Roman Art of War* (Stroud, 1999)

Golsworthy, Adrian, *The Complete Roman Army* (Londra, 2003)

Connoly, Peter, *Greece and Rome At War* (Londra, 1998)

Antik Kaynaklar

Ana kaynak için, *bkz.*:

Josephus, *The Jewish War* (Londra, 1981)

Josephus, *The Life and Against Apion* (Cambridge Mass., 1926)

MS 68-69 (dört imparator) döneminde Roma'daki iç savaş için *bkz.*:

Tacitus, *The Histories*, (Londra, 1972)

Suetonus'un Vespasian ve Titus ile MS 68-69 yıllarındaki imparatorlar Galba, Othos ve Vitellius hakkındaki yaşam öyküleri için *bkz.*:

Suetonius, *Lives of Caesars* (Oxford, 2000)

VII. HADRİAN

Hadrian döneminin güvenilir ve kolay okunur yeni tarihçesi için *bkz.*:

Danziger, Danny ve Purcell, Nicholas, *Hadrian's Empire: When Rome Ruled the World* (Londra, 2005)

Bu dönem için diğer yararlı kaynaklar:

Birley, Anthony, *Hadrian, the Restless Emperor* (Londra, 1997)

Salway, Peter, *A History of Roman Britain* (Oxford, 2001)

Bowman, A. K., *Life and Letters on the Roman Frontier: Vindolanda and its People* (Londra, 2003)

Lane Fox, Robin, *The Classical World: An Epic History from Homer to Hadrian* (Londra, 2005)

Scarre, Christopher, *The Penguin Historical Atlas of Ancient Rome* (Londra, 1995)

Jones, Peter ve Sidwell, Keith (ed.), *The World of Rome: An Introduction to Roman Culture*, Cambridge, 1997)

Vindolanda tabletleri ayrıca http://vindolanda.csad.ox.ac.uk. sitesinde mevcuttur

Antik Kaynaklar

Plinius'un mektupları için *bkz.*:

The Letters of the Younger Pliny (Londra, 1963)

Plinius'un Trajan Kasidesi için Loeb Classical Library yayınına *bkz.*:

Pliny, *Letters and Panegyricus* (Cambridge, Mass., 1969)

Cassius Dio'nun Hadrian dönemiyle ilgili yazdıkları için Loeb Calssical Libnrary yayınına *bkz.*:

Cassius Dio, *Roman History*, cilt 8 (Cambridge Mass., 1925)

Life of Hadrian isimli imparatorluk tarihçesi için *bkz.*:

Lives of the Later Caesars (Londra, 1926)

Tacitus'un Roma egemenliğindeki İngiltere hakkında yazdıkları için *bkz.*:

Tacitus, *The Agricola and the Germania* (Londra, 2003)

VIII. KONSTANTİN

Roma tarihinin bu dönemiyle iligli güvenilir bir tanıtım için *bkz.*:

Cameron, Averil, *The Later Roman Empire, AD 284-430* (Londra, 1993)

Diğer önemli kaynaklar:

Brown, Peter, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity AD 200-1000* (Oxford, 2002)

Brown, Peter, *Power and Persuasion in Late Antiquity: Towards a Christian Empire* (Madison, Wis.; Londra, 1992)

Odahl, Charles, *Constantine and the Christian Empire* (Londra, 2003)

Barnes, Timothy, *Constantine and Eusebius* (Cambridge, Mass.; Londra, 1981)

Drake, H.A. *Constantine and the Bishops: The Politics of Intolerance* (Baltimore, Md.; Londra, 2000)

Digeser, Elizabeth DePalma, *The Making of a Christian Empire: Lactantius and Rome* (Ithaca, N.Y.; Londra, 1999)

Southern, Pat, *The Roman Empire from Severus to Constantine* (Londra, 2001)

Beard, Mary; North, John; Price, Simon, *Religions of Rome, Volume I: A History* (Cambridge, 1998)

Lenski, Noel (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Constantine* (Cambridge, 2006)

Cambridge Ancient History, Bowman, Alan; Cameron, Averil, Garnsey, Peter (ed.), 12: "The Crisis of Empire AD 193-337", (ed.) (Cambridge, 2005)

Antik Kaynaklar

Eusebius'un eserleri için *bkz.*:

Eusebius, *Life of Constantine*, (ed.) Averil Cameron ve Stuart G. Hall (Oxford, 1999) Önsöz, çeviri ve açıklamalar ile.

Eusebius, *The History of the Church from Christ to Constantine* (Londra, 1989)

Lactantius'un eserleri için *bkz.*:

Lactantius, *De Mortibus Persecutorum (On the Deaths of Persecutors)*, (ed.) J. L. Creed (Oxford, 1984),Latince ve İngilizce metinlerle.

Lactantius, *Divine Institutes,* (ed.) Anthony Brown ve Peter Garnsey (Liverpool, 2003) orjininal metin, çeviri ve açıklamalar ile.
Zosimus'un *New History* eseri için *bkz.*:
Zosimus, *Historia Nova, The Decline of Rome* (San Antonio, 1967)

IX. ÇÖKÜŞ

Roma'nın çöküşü hakkında en yeni, kolay okunur ve güvenilir tarihçe için *bkz.*:
Heather, Peter, *The Fall of the Roman Empire* (Londra, 2005)
Diğer önemli kaynaklar:
Heather, Peter, *Goths and Romans 332-489* (Oxford, 1991)
Heather, Peter, *The Goths* (Oxford, 1996)
Matthews, John, *Western Aristocracies and Imperial Court, AD 364-425* (Oxford, 1975)
Ward-Perkins, Bryan, *The Fall of Rome and the End of Civilization* (Oxford, 2005)
Cambridge Ancient History, cilt 13: "The Late Empire, AD 337-425' Cameron, Averil; Garnsey Peter (ed.), (Cambridge, 1997)

Antik Kaynaklar

Ammianus Marcellinus'un tarihçesi için *bkz.*:
Ammianus Marcellinus, *The Later Roman Empire: AD 354-378* (Londra, 1986)
Zisumus'un *Neq History* eseri için *bkz.*:
Zosimus, *Historia Nova, The Decline of Rome* (San Antonio, 1967)
Olympiodorus'un *Histories* eserinden bölümler için *bkz.*:
Blockley, R. C. (ed.) *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapis, Olympiodorus, Priscus and Malchus, Volume* 2 (Liverpool, 1983) Yunanca metin, çeviri ve notlar ile.

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap bir ekip çalışmasıdır. BBC dizilerinin yapım ekibinden yapımcı Matthew Barrett ve dizinin yapımcısı Mark Hedgecoe'ya, önerileri ve onlarla keyifli çalışmam sırasında öğrendiklerim için minnettarım. Dizi yöneticileri Chris Spenser, Nick Green, Nick Murphy, Andres Grieve, Tim Dunn ve Arif Nurmohamed'in yazdıkları metinler bu kitabın başlıca bölümlerinin şekillenmesinde önemli katkıda bulundu. Dizinin metin editörü Christabelle Dilks ve araştırmacı Rebecca Snow, Sarah Jobling ve Annelise Freisenbruch'un olağanüstü çalışmaları bu kitabın önemli bir bölümünü oluşturdu. Ayıca Annelise'e taslağın ikinci kısmını okumak ve Augustus hakkındaki bölümle ilgili araştırma yapmak için zaman ayırdığından ötürü teşekkür ediyorum. Ann Cattini ve Anna Mishcon'a kitabı yazmam için bana zaman tanıdıklarından dolayı teşekkür borçluyum. Özellikle Laurence Rees beni sürekli destekledi ve yüreklendirdi.

BBC Kitaplarından editör Martin Redfern'e kitabı yazdığım sürece bana gösterdiği güven, sabır ve yol göstericiliği için minnettarım. Eleanor Maxfield projenin yönetilmesinde çok içtenlikle ve bıkıp usanmadan çaba sarf etti. Trish Burgess kitap yayına hazırlanırken sürekli metin düzeltmelerini yaptı. Sarah Hopper'a harika resim araştırmaları için teşekkür etmek isterim. Martin Hendry de gece gündüz tasarım üzerinde çalıştı.

Proje danışmanları akademisyenlerin cömert önerileri olmadan bu kitap hazırlanamazdı. Martin Goodman ve Averil

Cameron'a VI. ve VIII. Bölümlerle ilgili sorularıma buldukları yanıtlar için teşekkür borçluyum. Ayrıca Peter Heather'a VIII. Bölümü hazırlarken çok yararlandığım son kitabı *The Fall of the Roman Empire* eseri için teşekkür etmek isterim. Düşüncelerini benimle paylaşan, taslağımı okuyan ve elektronik postalarımı derhal yanıtlayan, inanılmaz sayıda çok önemli düzeltmede bulunan Mary Beard'e son derece minnettarım. Onunla çalışmam benim için esin kaynağı oldu ve onun uzmanlığı sayesinde bu kitabın büyük bir bölümü oluştu: bildi.

Daha kişisel bir açıdan, öğretmenlerim Simon Price'a, Laetitia Edwards'a, Peta Fowler'a, James Morwood'a ve Bruce McCrae'ye; Jonathan Stamp'e, Akdeniz'deki Roma kalıntılarını gezerken bana eşlik eden kardeşim Matthew'a, Roma sikkeleri için Harriet ve Clayton'a ve nihayet, bu kitabı yazdığım sürece benden desteğini esirgemeyen annem Patsy'ye, Martyn'e, Sylvie'ye, Kate'e ve tüm dostlarıma, özellikle Kari Lia, Sam Sim, Paula Trybuchowska, Mark Williams, Helen Rumbelow, Tony Pritchard, Carl Siewerts ve Helen Weinsten'a yürekten teşekkür ederim.

DİZİN

A

B

C-Ç

D

E

F

G

H

I-İ

J

K

L

M

R

S-Ş

T

U

V

SAY TARİH DİZİSİ

Bu, Eski Roma'nın öyküsü. Bir cinayetin, cumhuriyetin katledilişinin öyküsü. Büyük Pompey'in, Jül Sezar'ın, Augustus'un cumhuriyetin kuruluş ilkelerine ihanet etmelerinin, müttefiklerini sırtlarından vurmalarının, savaşlarını yalan kampanyalarıyla yürütmelerinin, halkı yanlarına çekmek için en büyük yalanları söylemelerinin ve cumhuriyet savunucusuyum deyip imparatorluk tacını başlarına geçirmelerinin öyküsü...



BBC'nin Eski Yunan ve Roma ile ilgili ünlü belgesellerini hazırlayan Simon Baker, çok zengin bir imgeleme sahip dinamik ve heyecan verici üslubuyla karşımıza Eski Roma dünyasını resmeden etkileyici bir mozaik yerleştiriyor.

Bu mozaikteki figürler, eski idealleri yeniden yaratmaya çalışan cumhuriyet sevdalıları; bir imparatorluğu yıkıma sürükleyen haz ve eğlence düşkünü zorba imparatorlar; yağmaladıkları kentin yanışını ağlayarak izleyen generaller; ve sonları hazin Galyalılar ile Kartacalılar...



internet satış:
www.saykitap.com

25 TL

ISBN 978-605-02-0157-4



SAY YAYINLARI